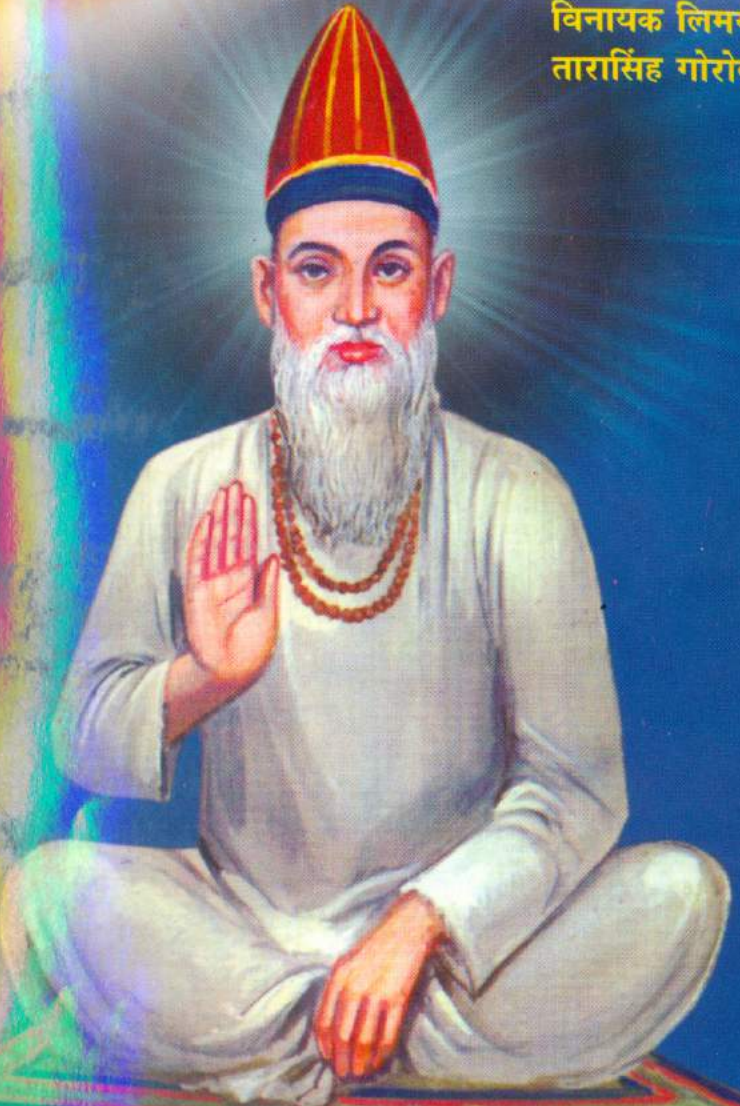

श्री गुरुग्रंथसाहिब मधील भक्त कबीरांची वाणी

ॐ म्हणे कबीर

मराठी भावानुवाद
विनायक लिमये
तारासिंह गोरोवाडा

श्री गुरुग्रंथसाहिब मधील

१

२

मराठी भावानुवाद

विनायक लिमये

सिख धर्म प्रचार कमिटीने मराठीत अनुवादित केलेले 'सुखमनीसाहिब' या पुस्तकाचे प्रकाशन गुरूद्वारा सचवळड, श्री हनुवर साहेब, नांदेड आयोजित संत समागम या कार्यक्रमामात दिनांक ४ एप्रिल २००५ रोजी पंच प्यारे यांच्या शुभ हस्ते झाले

सार

प्रभूचे नामस्मरण

हा शाश्वत

सुखाचा एकमेव मार्ग आहे.

ह्यात उच्चनिच,

जातपात काहीही आडवे येत नाही.

कोणीही प्रभू नाम घेवून सुखी होऊ शकतो.

पण मोहमायेत अडकून माणूस प्रभूस विसरतो

व दुनीयेच्या मोहात तो आनंद मानतो.

मोहमायेमुळे तो सदैव अतृप्त व अशांत असतो.

प्रभू नाम स्मरणाने मन शांत व तृप्त होते.

प्रभू कृपा झाल्यास माणसात सतगुरूकडून

प्रभूनामाची प्राप्ती होते.

श्री गुरू ग्रंथ साहिबमधील
भक्त कबीरांची वाणी व श्लोक

म्हणे कबीर

(मराठी भावानुवाद)

अनुवाद

विनायक लिमये

तारासिंह गोरोवाडा

पुष्प सातवे

* वाचा आणि इतरांना वाचावयास द्या *

मूल्य

प्रेम व श्रद्धा

प्रकाशक

तारासिंह गोरोवाडा

सिख धर्म प्रचार कमिटी, पुणे

फोन : (नि.) २४३७५२९६

मोबाईल. : ९८२२८६७७७८

प्रकाशक :

तारासिंह गोरोवाडा
सिख धर्मप्रचार कमिटी, पुणे
घ. क्र. १०३७, धनकवडी, पुणे ४३

© सर्व हक्क प्रकाशकांचे आधीन

अक्षरजुळणी:

का. वि. शिगवण
अक्षरवेल

सी १८, प्लॉट नं. ५७२, सर्व्हे नं. १२९,
श्री गणेश सोसायटी, दत्तवाडी, पुणे ३०.

मुखपृष्ठ :

संजय पेटकर
सॅन डिजीटल, पुणे - ३०

छपाई :

ग्रेस प्रिंटर्स (संजय पेटकर)
१५४३ सदाशिव पेठ, पुणे ३०

प्रथमावृत्ती मार्च २००६,
द्वितीयावृत्ती नोव्हेंबर २००६

गुरुवाणी ही ईश्वरीय वाणी आहे. तिचे मूल्य रुपये पैशात करता येत नाही. आम्ही हे पुस्तक गुरुसेवा म्हणून प्रसिध्द करित आहोत. हे पुस्तक आम्ही आपणास देत आहोत, त्याचा योग्य आदर व्हावा.

सिख धर्मप्रचार कमिटी पुणे यांचे विनम्र आवाहन

श्री गुरु ग्रंथसाहिब व त्यातील उपदेश हा केवळ सिख समाजापुरता मर्यादित नसून तो संपूर्ण मानवजातीसाठी आहे. गुरुजींची वाणी सर्वापर्यंत पोचावी व हे अमृत सर्व मानवास चाखावयास मिळावे म्हणून आम्ही - 'सिख धर्मप्रचार कमिटी, पुणे' स्थापन केली आहे.

सिखांचा इतिहास देशभक्तीने रसरसलेला, मानवतावादने नटलेला, त्यागाने व गुरुदेवांच्या बलिदानाने भरलेला आहे. हा इतिहास मुडद्यांमध्येही स्फुरण निर्माण करतो. पण दुर्दैवाने ही गोष्ट आमच्या मराठी बांधवांना क्वचितच माहित असते. याला आम्ही सिख बांधवच जबाबदार आहोत. कुराण, बायबल यांचे मराठी अनुवाद उपलब्ध आहेत पण श्री गुरु ग्रंथसाहिबजीचा मराठी अनुवाद अद्याप उपलब्ध नसावा ही मोठी खेदाची गोष्ट आहे. म्हणून "सिख धर्म प्रचार कमिटी, पुणे" या न्यासाने हे काम हाती घेतले आहे.

हे कार्य अत्यंत कष्टाचे, जिकिरीचे व खर्चाचे आहे, याची आम्हास जाणीव आहे.

आजपर्यंत आम्ही 'जपुजी साहिब', 'ऐक रे मना', 'सुखमनी साहिब' व 'नामा म्हणे' ही चार पुस्तके प्रसिद्ध केली आहेत. त्यासाठी आमच्या समाज बांधवांनी आम्हास भरघोस आर्थिक सहाय्य केले आहे. त्यांच्याप्रती आम्ही कृतज्ञ आहोत. त्यामुळे उत्साहित होऊन आम्ही अधिक जोमाने कामास लागलो आहोत. अजून बरेच काम बाकी आहे.

सर्व सिख बांधवास विनम्र आवाहन आहे की या कामी आपले सक्रीय सहकार्य मिळावे. आपण सर्वांनी मिळून हे कार्य पूर्णत्वास नेऊन गुरुवाणीचा कल्याणकारी संदेश मराठी बांधवांपर्यंत पोचवू या.

तारासिंह गोरोवाडा
सिख धर्मप्रचार कमिटी करिता

अनुक्रमणिका

गिआनी बलवंत सिंघजी यांचे आशीर्वाद	एक
गिआनी बलवंत सिंघजी यांचे आशीर्वाद (पंजाबी पत्र)	दोन
प्रकाशकीय	तीन
आमची प्रकाशने	चार
अनुवादकाचे मनोगत	पाच
निवेदन	सहा
प्रस्तावना	सात
अर्थ सहाय्य	सोळा
भक्त कबीरांचे संक्षिप्त चरित्र	सतरा
भक्त कबीरांची वाणी (भाग १)	१
भक्त कबीरांचे श्लोक (भाग २)	३२९
समारोप	४१०

गिआनी बलवंत सिंघ जी यांचे आशीर्वाद

॥ १ ओअंकार सतगुर प्रसादि ॥

॥ निष्कामसेवा ॥

श्री गुरुग्रंथ साहिबच्या प्रचारासाठी त्याचा अनुवाद प्रत्येक भाषेत होणे आवश्यक आहे अशी दासाची बरेच दिवसापासूनची इच्छा होती. गुरुप्यारे श्री. विनायक लिमयेजी व स. तारासिंह गोरोवाडा तसेच शिख धर्म प्रचार कमिटी यांनी अत्यंत परिश्रमपूर्वक श्री गुरु ग्रंथ साहिब मधील काही वार्णीचा मराठी अनुवाद प्रकाशित केला आहे. तो खालीलप्रमाणे १) जपुजी साहिब २) ऐकरे मना, ३) सुखमनासाहिब ४) नामा म्हणे ५) ओअंकार व सिद्ध गोसटि ६) मेरी पाकिस्तान यात्रा (हिंदी)

हे दोघे अत्यंत कष्टपूर्वक व प्रबळ निष्ठेने हे कार्य करित आहेत. आता हे दोघे श्री गुरु ग्रंथ साहिब मधील भक्त कबीर यांची संपूर्ण वाणी व श्लोक यांचा मराठी अनुवाद 'म्हणे कबीर' प्रकाशित करत आहेत. त्यात मूळवाणी, पंजाबी शब्दांचा मराठी अर्थ व भावानुवाद अत्यंत सुंदर व सुबोध पद्धतीने दिला आहे.

ही वाणी दासाने ऐकून समजून घेतली आहे. हे सर्व लेखन गुरुमता प्रमाणे ह्या दोघांचे हे कार्य अत्यंत प्रशंसनीय आहे. माझी त्या अकाल पुरुषास नम्र प्रार्थना आहे की त्याने कृपाकरून ह्या उभयतांस बल व बुद्धी प्रदान करावी की ज्यामुळे ते गुरुवाणीचे विचार मराठी बांधवांपर्यंत पोहचवू शकतील.

संत संगतचा दास

ग्यानी बलवंत सिंघ

हेड ग्रंथी

श्री गुरुसिंघ सभा गणेशपेठ, पुणे २.

गिआनी बलवंत सिंह जी यांचे आशीर्वाद

(मूल पंजाबी पत्र)

१६ सतिगुर प्रसादि
निश्काम सेवा

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਦਾਸ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਪੁਸ਼ਲ ਇਛਾ ਸੀ ਜੋ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰੇ ਸ੍ਰੀ ਵਿਨਾਇਕ ਲਿਮਯੇ ਜੀ ਅਤੇ ਸ੍ਰ: ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਗੋਰੋਵਾੜਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਮੇਟੀ ਪੁਨਾ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਬਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਹੁਣ ਤਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ ਹਨ।

(੧) ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ (੨) ਏਕ ਰੇ ਮਨਾਂ (੩) ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ (੪) ਨਾਮਾਂ ਮਨੂੰ (੫) ਓਅੰਕਾਰ ਅਤੇ ਸਿਧ ਗੋਸਟਿ (੬) ਮੇਰੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਜੋ ਪੁਸਤਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹਿੰਦੀ ਵਿਚ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਮੇਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕਾਰਜ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹੁਣ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵੀਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਸਲੋਕ (ਜੋ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।) "ਮਨੂੰ ਕਬੀਰ" ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਉਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ-ਅਰਥ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦ ਸਹਿਤ ਮਰਾਠੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਬੜੇ ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਰਕੇ ਸੰਗਤਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਦਾਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਸਮਝਿਆ ਹੈ ਜੋ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਜੀ।

ਇਹ ਕਾਰਜ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲਾਘਾ ਯੋਗ ਹੈ ਜੋ ਇਹ ਵੀਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਅੱਗੇ ਅਰਦਾਸ ਹੈ ਉਹ ਕਿਰਪਾ ਕਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੋਨੋਂ ਨੂੰ ਬਲਬੁੱਧੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਤਾਕਿ ਮਹਾਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਗੈਰ ਸਿੱਖ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਚਾਨਣ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਣ।

ਸੰਗਤਾਂ ਦਾ ਦਾਸ

ਗਿ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗੋਰੋਵਾੜਾ

ਗਿ: ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗੋਰੋਵਾੜਾ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗਣੇਸ਼ ਪੇਠ ਪੁਨਾ ੨

ਦੋਨ

प्रकाशकीय

सिख धर्म प्रचार कमिटीद्वारा हे सातवे पुष्प आम्ही वाचकांना सादर करीत आहोत. ह्या पूर्वीची पहिली तीन पुष्पे व पाचवे पुष्प अनुक्रमे 'जपुजी साहिब' 'ऐक रे मना', व 'नामा म्हणे' मेरी पाकिस्तान यात्रा ही आकाराने तशी लहानच होती. (शंभर पानांपेक्षा ही कमी) 'सुखमनि साहिब' काहीसे मोठे म्हणजे दोनशेच्यावर पृष्ठे असलेले पुस्तक होते. पण 'म्हणे कबीर' चारशेहून अधिक पृष्ठे असलेला ग्रंथ वाचकांचे हाती देताना आम्हास अत्यंत आनंद होत आहे.

'म्हणे कबीर' हा श्री गुरु ग्रंथसाहिबमधील कबीरांच्या वाणीचा अनुवाद करताना श्री. विनायकराव लिमये यांनी खूपच परिश्रम घेतले. त्याबद्दल आम्ही त्याप्रती कृतज्ञता व्यक्त करतो. तसेच सौ. माधवीताई जोशी यांनी मुद्रित संशोधनाचे काम मोठ्या चिकाटीने केले त्याबद्दल आम्ही त्यांचेही ऋणी आहोत.

ह्या पुस्तकाच्या अक्षरांकनचे काम 'अक्षरवेल'चे श्री. का. वि. शिगवण यांनी केले. मुखपृष्ठ श्री. संजय पेठकर यांनी तयार केले तर छपाईचे काम एस. प्रिंटर्सचे श्री. सुरेश हुलावळे यांनी केले. आम्ही त्यांना धन्यवाद देतो.

वाचकांकडूनही आम्हास उत्तम प्रतिसाद मिळतो. त्यांच्याकडून प्राप्त होणाऱ्या पत्रांतून आम्हाला ते ज्या सूचना व कौतुक करतात त्यामुळे अशीच पत्रे त्यांनी लिहावीत व आम्हास प्रेरणा द्यावी ही विनंती. आम्ही त्यांचे आभारी आहोत.

पुस्तक प्रकाशन हे मोठे जिकरीचे व खर्चाचे काम आहे. पण आमच्या समाज बांधवांनी आम्हास देणग्या देऊन जो आधार दिला त्यामुळेच ही पुस्तके आम्ही प्रकाशित करू शकलो. आम्ही त्यांचे अत्यंत ऋणी आहोत. त्यांनी आम्हास सतत अर्थ सहाय्य करून आमचेकडून गुरुवाणीतील अमृत कण मराठी बांधवांप्रत पोहचविण्याचे काम करून घ्यावे ही प्रभूचरणी नम्र प्रार्थना.

- स. तारासिंह गोरोवाडा

॥ वाहे गुरु जी का खालसा ॥ ॥ वाहे गुरु जी की फतेह ॥

तीन

आमची प्रकाशने :

सिखधर्म प्रचार कमिटी यांची प्रकाशने

१) जपुजी साहिब	आवृत्ती चौथी
२) ऐक रे मना	आवृत्ती चौथी
३) सुखमनी साहिब	आवृत्ती तिसरी
४) मेरी पाकिस्तान यात्रा	आवृत्ती दूसरी
५) नामा म्हणे	आवृत्ती तिसरी
६) ओअंकार आणि सिध गोसटि	आवृत्ती दूसरी
७) म्हणे कबीर	आवृत्ती दूसरी

भावी प्रकाशने

- ८) आनंद साहिब
- ९) आसा की वार
- १०) भक्ताची वाणी

अनुवादकाचे मनोगत

श्री गुरू ग्रंथ साहिब मधील भक्त कबीरांच्या वाणीचा मराठी अनुवाद वाचकांना सादर करतांना आम्हास अत्यंत आनंद होत आहे. इ. स. २००२ च्या ऑगस्ट महिन्याच्या अखेरीस श्री गुरू ग्रंथ साहिबच्या चारशेव्या प्रकाश दिनी, 'जपुजी साहिब'च्या प्रकाशनाने गुरू वाणीच्या मराठी अनुवादाच्या कामास सुरुवात करताना चाचपडत पडणारी आमची पाउले आता काहीशा आत्मविश्वासाने पडू लागली आहेत. त्याचे प्रत्यंतर म्हणजे सुमारे चारशेहून अधिक पानांचा हा ग्रंथ !

श्री गुरू ग्रंथ साहिबमध्ये संकलित झालेल्या भक्तांच्या वाणीमध्ये भक्त कबीरांचे स्थान सर्वतोपरी महत्त्वाचे आहे. भक्त कबीरांची वाणी अत्यंत प्रत्ययकारी व मानवी मनाला भावणारी आहे. ह्याची अनुभूती हा अनुवाद करताना आम्हास पदोपदी येत होती. अशा ह्या वाणीचा मराठीत भावानुवाद करण्याची प्रेरणा त्या प्रभू परमात्म्याने आम्हास दिली, एवढेच नव्हे तर ते काम आमचेकडून त्या प्रभू परमात्म्याने करून घेतले. आम्ही त्याचे चरणी लीन आहोत. तो प्रभू परमात्मा आमचेकडून अशीच सेवा करून घेवो हीच त्याचे चरणी नम्र प्रार्थना !

॥ हरी ॐ तत् सत् ॥

- विनायक लिमचे

निवेदन

आम्ही ही प्रकाशने धर्मकार्य म्हणून विनामूल्य वितरित करत असलो तरी अनेक वाचकांनी आमच्या ह्या धर्मकार्यात आर्थिक सहाय्य देऊन सहभागी होण्याची इच्छा व्यक्त केली आहे. आम्ही त्यांचे ऋणी आहोत. त्यांनी आपले आर्थिक सहाय्य - 'सिख धर्म प्रचार कमिटी' ह्या नावे रेखांकित धनादेश (चेक वा ड्राफ्ट) काढून पाठवावे.

सरदार तारासिंह गोरोवाडा

घर क्र. १०३७, धनकवडी

पुणे, ४११ ०४३

ह्या पत्यावर पाठवावे. सोबत आपले पूर्ण नाव व पत्ता ही कळवावा म्हणजे पावती पाठवणे शक्य होईल.

॥ प्रस्तावना ॥

उत्तर भारतीय मध्यकालीन संत-भक्त परंपरेत निर्गुणोपासनेचे प्रमुख प्रवर्तक संत कबीरदास, रामभक्ती संप्रदायाचे श्रेष्ठ कवी गोस्वामी तुलसीदास, श्रीकृष्ण भक्तीपर पुष्टिमार्गी संप्रदायाचे थोर कवी महात्मा सूरदास आणि राजस्थानातील संत कवयित्री मीराबाई यांची लोकप्रियता अनन्यसाधारण आहे. कबीरदास हे यापैकी आद्य ठरतात. त्यांचा सर्वसामान्य काळ इ.स.१३९८ ते १५१८ असा १२० वर्षांचा मानला जातो. कबीरदासांचे मातापिता कोण हे इतिहासाला ठाऊक नाही. नीरू आणि निमा या कोष्टी पति-पत्नीनं त्यांचा सांभाळ केला. प्रत्यक्ष जीवन संघर्ष आणि जगाचे अनुभव ही त्यांची शाळा. खुल्या जीवन व्यवहाराचे पुस्तक त्यांनी वाचले.

निस्सीम गुरुभक्ती

गुरू रामानंदाच्या भक्त भारतीत कबीरदास सामावून गेले ते गुरुभक्त होते. त्यांच्या या साक्षी अथवा साख्या बहुप्रसिद्ध आहेत...

गुरू गोविंद दोऊ खडे काकें लागौ पाये ।

बलिहारी गुरू आपणे गोविंद दियो बताय ॥

गुरू कुम्हार सिष कुंभ है, गढ गढ काढै खोट ।

अंतर हाथ सहार दै बाहर बाहै चोट ॥

जब मैं था तब गुरू नाहीं, अब गुरू हैं हम नाहीं ॥

प्रेमगली अति साँकरी ता मे दो न समाही ॥

गुरूजी ऐसा पेड है, लंबा पेड खजूर ।

चढै तो चाखै प्रेम रस नहीं तो चकनाचूर ।

अर्थात् सदगुरू आणि प्रत्यक्ष परमेश्वर दोघेहि जर एकाच वेळी माझ्यासमोर येऊन उभे राहिले तर....? मी कुणाचे प्रथम पाय धरीन ? मी तर सदगुरूंनाच आधी शरण जाईन. कारण, सदगुरूंमुळेच माझा परमेश्वराशी संबंध जुळून आला, याची मला जाणीव आहे.

सद्गुरु हा घडे घडविणाऱ्या कुंभरासारखा असतो. तो शिष्यसाधकातील दौर्बल्य, उणिवा दूर करतो. कुंभार घड्याला आकार देतांना एका हातानं आधार देतो आणि दुसऱ्या हातांनी थपडा देऊन त्याला सुयोग्य आकार देत असतो. सद्गुरु हेच करतात.

जेव्हा माझ्यातील 'मी' जागा होता, अहंभाव बलवान होता, तेव्हा गुरूजींची आणि माझी भेटच घडली नाही. जेव्हा गर्व गेला, तेव्हा माझा मी उरलोच नाही. अवघा गुरूमय होऊन गेलो. खरे तर जेथे उत्कट, निस्सीम प्रेम असते. तेथेच अद्वैत निर्माण होऊन जात असते.

माझा सद्गुरु म्हणजे एक खजुरासारखे उंच झाड आहे. जर त्यावर काळजीपूर्वक चढलं तर उंच जाताही येईल आणि शिवाय गोड खजुराचा स्वाद ही घेता येईल. पण जर का अनग्रता असेल, फाजिल आत्मविश्वास असेल तर झाडावर चढणे दूरच राहिले, कपाळमोक्ष होईल आणि वर हाडांची वाट लागेल ती वेगळीच.

प्रस्तुत पुस्तकात समाविष्ट रचनेतही गुरुविषयी निस्सीम भक्ती भाव प्रकट झाला आहे. पण ते छंद अगदी निराळे आहेत.

सामाजिक दृष्टी

कबीर वाणीवर संत नामदेव पदावलीचा प्रभाव स्पष्ट दिसतो. निर्गुणनिराकार परब्रह्म अथवा ईश्वर तत्त्वावर श्रद्धा असावी. गुरूकृपेचे महत्त्व मानावे, जातपातीचे भेद मानू नयेत. वृथा वर्ण ज्ञातिकुलाभिमान बाळगू नये. कर्मकांड-बाह्यावडंबर-रूढी अंधविश्वास सोडून द्यावेत. हरिनामस्मरण करून निर्गुण निराकार परम तत्त्वाची नित्य उपासना करीत राहावे.

अशी संतमताची संक्षेपाने विचारधारा आहे. ती संत नामदेवरायांनी आपल्या सधुक्कडी मराठी-हिंदी मिश्रभाषेतून मांडली. नामदेव काळ इ.स. १२५० ते इ.स. १३५० असा आहे. ते उत्तर भारतात, पंजाबात गावोगावी गेले. बहुजन समाजात वावरले. त्यांची रचना उत्तर भारतीय समाजात घरोघरी पोहोचली. श्रीगुरुग्रंथसाहिब जी मध्ये अठस ठिकाणी ती देण्यात आली असून,

या एकसष्ट पदांना 'मुखबानी' अशी विशेष संज्ञाही आहे.

कबीरदास आणि त्यांचे समकालीन रविदासादि संत, पुढील काळातील दादूदयाल, पलतूदास, सहजोबाई असे कितीतरी निर्गुण कविरचनाकार आहेत. त्यांनी संत नामदेव वाणीतून 'संतमत' स्वीकारले असावे.

इथे कबीरदासांनी लिहिलेले 'सलोक' अथवा 'श्लोक' दिलेले आहेत. यांची रचना दोहे अथवा साखीसारखीच दिसते. त्यात कबीरदासांच्या रचनेची स्पष्टता, परखडपणा, प्रभावी सामाजिक दृष्टी चांगल्या रीतीने प्रकट झालेली आहे. ही काही उदाहरणे पाहावीत.

कबीर तासिउ प्रीति करि जा को ठाकुर राम ।

पंडित राजे भूपती, अवाहि कवने काम ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब पृ. १३६५)

कबीर जगु काजल की कोठरी अंध परे तिसमाहि ।

हउ बलिहारी तिन कउ पैसि जु नीकसि जाहि ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब पृ. १३६५)

कबीर इहु तनु जाइगा, कवनै मारगि लाइ

कै संगति करि साधकी, कै हरि कै गुन गाइ ॥

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पृ. १३६५)

कबीर मानस जनमु दुर्लभु है, होइ न बारंबार ।

जिउ बन फल पाके भुइ गिरहि, बहुरि न लागहि डार ।

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पृ. १३६६)

कबीर गरबु न कीजिए, देहि देखि सुरंग ।

आजु काल्हि तजि जाहुगे, जिउ कांचुरी भुजंग ॥

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पृ. १३६६)

अर्थात हे साधका, तू हरिदासांशीच मैत्री कर. राजेमहाराजे, पंडित ज्ञानवंत यांचा उपयोग व्हायचा नाही. ज्यांची निष्ठा ईश्वरतत्त्वावर आहे.

त्यांचाच तुला आधार राहिल. हे जग ही मोहमाया रूपी काजळानं भरलेली कोठडी आहे. मानवी जीव अज्ञानांधःकारामुळे इथं अडकतात. जे हरिनामस्मरणामुळे मोहमायामुक्त राहून ईश्वर सान्निध्य अनुभवतात त्यांनाच मी मानतो. मानवी देह नश्वर आहे. त्याचा सदुपयोग करणं ज्याच्या त्याच्या हाती आहे. साधुसज्जनांची संगती आणि हरिगुणगान करून मानवी जन्माचे सार्थक करावे.

मानवी जन्म दुर्लभ. तो पुनःपुन्हा मिळत नसतो. एखादं फळ पक्क होऊन भुईवर पडतं. ते पुन्हा थोडंच झाडाला लावता येतं ? माणसानं कशाचाच गर्व करू नये. आज नाही तर उद्या इथून जायचं आहे. देहाचा तर अभिमान नकोच नको. सापाला कात टाकावी लागते तसा देह सोडावा लागणार आहे.

कबीरकाव्य

कबीरदासांची वाणी 'बीजक' ग्रंथात संकलित आहे. सहाशे पदे आणि सुमारे आठशे साख्या त्यांच्या म्हणून मानल्या जातात. आचार्य श्यामसुंदरदास यांनी तयार केलेली कबीर ग्रंथावली बहुमान्य आहे.

कबीरदासांची भाषा ब्रज अथवा अवधी नाही. ती संमिश्र भाषा आहे. ब्रज, अवधी बरोबर भोजपुरी खडीबोली आणि अरबी-फारसीचे मिश्रण असल्याने ती खिचडी अथवा सधुक्कडी म्हटली गेली.

कबीरदासांची भाषेवरील पकड विलक्षण असून त्यांची अभिव्यक्ती जोरकस आहे. त्यांचा एक एक दोहा अथवा साखी हृदयाचा ठाव घेणारी ठरते. ही दोन उदाहरणे पाहा...

चारि भुजाके भजनमें भूलि परे सब संत ।

कबिरा सुमिरै तासुको जाके भुजा अनंत ॥

एखाद्या चतुर्भुज प्रतिमेच्या भजनपूजनात काही सत्त्वशील साधुसंत हरवून जातात. कबीर मात्र अनंत भुजा असणाऱ्या चैतन्य स्वरूप ईश्वरतत्त्वाच्या नामस्मरणात रंगून जातात !

सभी रसायण हम करी नहीं नाम सम कोय ।

रंचक घटमें संचरै सब तन कंचन होय ॥

आम्ही कितीतरी प्रकारांनी ईश्वराची साधना केली. पण नामस्मरणासारखा दुसरा परमतत्त्वाच्या प्राप्तीचा मार्ग नाही. किंचित जरी हरिनामस्मरण केले, तरी सारे शरीर झळाळून जाते. जीवन सुखासमाधानाचे होऊन जाते.

कबीरदासांची यासाठीच सर्वासाठी शिकवण आहे :

माला फेरत जुग भया मिटा न मनका फेर ।

कर का मनका द्वारिके मनका मनका फेर ॥

मुखाने हरिनाम घ्यायचे. त्यावेळी जीभ हलत रहातेच. पण तेव्हा जर मन कुठेतरी भटकत असेल तर त्याचा उपयोग काय ? ती तर केवळ जिभेची, तोंडाची हालचाल झाली. खरे हरिस्मरण तर मनाने करायचे असते. म्हणून मनाची मणिमाळ जपली पाहिजे. केवळ रुद्राक्ष वा मण्याची माळ ओढून भागणार नाही.

श्रीगुरुग्रंथ साहिबातील कबीरवाणी

गुरू अर्जुनदेवजींनी संपादित केलेल्या श्रीगुरुग्रंथसाहिबजी मध्ये महात्मा कबीरदासांची दोनशे अठ्ठावीस पदे आणि दोनशे त्रेचाळिस सूक्ती अथवा श्लोक संकलित केले आहेत.

ही सारी रचना श्रीगुरूमहिमा, नामस्मरणाचे महत्त्व, कर्मकांड-बाह्याचारावर विजय, अंधश्रद्धा-रूढी विश्वासांचा त्याग असे विषय स्पष्ट करणारी आहे.

सद्गुरू भक्ती, त्यांचा कृपाप्रसाद, त्यासाठी ईश्वरतत्त्वाचे नित्य स्मरण हा गुरूनानकदेवांनी 'जपुजी' मधून दिलेला प्रमुख संदेश. कबीरदासांनी हाच आशय अशा हृद्य शब्दात मांडला आहे...

गउडी गुआरेरी ? स्त्री कबीर जाउ के चउपदे ।

अब मोहि जलत, राम जलु पाइआ ।

राम उदकि, तनु जलत बुझाइआ ॥

मनु मारण कारणि बन जाईऐ ।

सो जलु बिनु भगवंत न पाईऐ ॥

जिह पावक सुरि नर है जारे ।

राम उदकि, जन जलत उबारे ॥

(श्री गुरुग्रंथ साहिब : राग गउडी : पृ. ३२३)

मी मोहमायेच्या विषय विकारांच्या आगीमध्ये जळत होतो. पण आता मला प्रभुरूप रामनामाचे जल प्राप्त झाले आहे. त्या रामनाम जळाने मी आता माझ्या हृदयातील मायामोह विषयविकारांची आग विझवू शकलो आहे. माझं चित्त आता निवांत आहे. प्रसन्न आहे. आनंदी समाधानी आहे.

मनातील नाना विकार नष्ट होऊन सुख मिळावे, म्हणून काही लोक वनवनांतरी भटकंती करतात. मन मारण्याचे हे उपाय काही खरे नव्हेत. मनोविकारांवर विजय मिळवून त्यात पेटलेली षड्रिपूंची आग जर विझवायची तर ईश्वर-नामाचे जळच हवे. हे कृपेशिवाय मिळत नाही. ती कृपा अर्थातच सद्गुरुरूप ईश्वराची व्हायला हवी.

हे विषय विकार भयंकर असतात. त्यांची भीषण ज्वाळा केवळ मानवी जीवांनाच नव्हे तर देवादिकांनाहि संपवित असते. पण रामनामरूपी जल भक्त-साधकांना उद्धारक ठरले आहे. या नामानेच त्यांचे आजवर रक्षण केले आहे.

ते आपले अनुभवकथन केल्यानंतर शेंवटी आपल्याला निश्चून सांगतात....

प्रभु नामस्मरणामुळेच भवसागर सुखसागर होऊन जातो. ज्याला प्रभुनामाची प्राप्ती झाली तो भक्त-साधक प्रपंचात राहूनही परमार्थ साध्य करतो. सुखी आनंदी होतो...

भवसागर सुख सागर माही ।

पीवि रहे जल, निखुटन नाही ॥

कहि कबीर, भजु सारिंगपानी ।

राम उदकि, मेरी तिखा बुझानी ॥

(श्रीगुरुग्रंथसाहिब : राग गउडी : पृ. ३२३)

कबीरदासजी म्हणतात : त्या शारंगपाणीचे, ईश्वरतत्त्वाचे नित्य नामस्मरण करित राहावे. त्याला आठवून सारे कार्यकर्तव्य करित असावे. माझा स्वतःचा अनुभव सांगतो, त्या परमतत्त्वाच्या नामचिंतनानेच मी तरलो. त्या नामरूपी विशुद्ध जळानेच माझ्या मनातील विषयारिपूंची ओढ नष्ट झाली. तहानच भागली. मी तृप्ती नित्य अनुभवू लागलो.

कबीरदासांच्या काही सुपरिचित साख्या इथे पंजाबी प्रभावासह आल्या आहेत :

काही उदाहरणे अशी :

कबीर जगु काजल की कोठरी, अंध परे तिसमाहि ।

हउ बलिहारी तिन कउ, पैसि जु नीकसि जाहि ॥

(श्री गुरुग्रंथ साहिब : पृ १३६५)

कबीर गरबु न कीजिए, देही देखि सुरंग ।

आजु काल्हि तजि जाहुगे, जिउ कांचुरी भुयंग ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३६६)

कबीर कूकरु राम को, मुतीआ मेरो नाउ ।

गले हमारे जेवरी, जह खिंचे तह जाउ ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३६८)

कबीर सात समुंदहि भसु करउ, कलम करउ बनराइ ।

बसुधा कागदु जभु करउ, हरि जसु लिखनु न जाई ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३६८)

कबीर मनु मूंडिआ नहीं, केस मुंडाए काइ ।

जो किछु कीआ सो मन कीआ, मूंडा मूंडू अजाइ ॥

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३७०)

बूडा बंसु कबीर का उपजिओ पूतु कमालु ।
हरिका सिमरनु छाडि कै, घरि ले आया मालु ॥
(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३७०)

कबीर चरन कमल की मउजको, कहि कैसे उनमान ।
कहिबे कउ सोभा नहीं, देखाहि परवानु ॥
(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ १३७०)

कबीर तूं तूं करता तू हुआ, मुझ महि रहा न हूँ ।
जब आपा परका मिटि गइआ, जत देखउ तत तू ॥
(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ. १३७५)

कबीर मनु, निरमलु भइआ, जैसा गंगा नीरू।
पाछै लागौ हरि फिरै, कहत कबीर कबीर ॥
(श्रीगुरुग्रंथ साहिब : पृ. १३६७)

मूळ साधुक्कडी हिंदीपेक्षा ही रचना अधिक सोपी वाटते. ही रचना
गेयतेच्या दृष्टीनेही लक्षणीय ठरते.

प्रस्तुत ग्रंथाचे विशेष

संपादक द्वयांनी मूळ रचना ठसठशीत टाइपात छापली आहे. अवघड
शब्दांचे अर्थ नेटकेपणाने दिले आहेत. शिवाय पुढे साध्यासोप्या मराठी भाषेत
अर्थही दिलेला आहे. पुस्तकाचे मुद्रणही चांगले झाले असून मुखपृष्ठ देखणे
आहे. मांडणी आकर्षक आहे.

काशी नागरी प्रचारिणी सभेने प्रकाशित केलेल्या कबीर ग्रंथावलीची
आणि या गुरुग्रंथांतर्गत कबीरवाणीची तुलना करण्यासारखी आहे. यामुळे
आजवर उपलब्ध आणि प्रचारात असणाऱ्या कबीर रचनावलीत असणारे
साम्य ध्यानी येईल. फरकही कळेल. काही रचना नव्याने ध्यानी घेण्यासारखीही
वाटण्याची शक्यता आहे.

सरदार तारासिंह गोरोवाडा आणि श्री. विनायकराव लिमये यांची जोडी

प्रशंसनीय आहे. मोठी ध्येयवादी मंडळी आहेत. 'श्रीगुरुग्रंथ साहिब'
या श्रेष्ठ धर्मग्रंथाचा मराठी अनुवाद करण्याचे त्यांचे कार्य अभिनंदनीय
म्हणायला हवे. श्रीगुरु ग्रंथाचा आरंभ असणाऱ्या गुरू नानकदेवांच्या
'जपुजीसाहेब' चा मराठी अनुवाद त्यांनी आदिग्रंथाच्या चतुःशती समारंभाचे
वेळी प्रकाशित केला. त्यानंतर श्रीगुरुग्रंथाचा कलशाध्याय असणाऱ्या शहीद
नवमगुरू श्रीतेगबहादुरजींच्या वाणीचा 'ऐक रे मना।' हा अनुवाद त्यांनी
सादर केला.

उर्वरित चौदाशे पृष्ठांच्या मराठीकरणाचे त्यांचे काम निर्धारपूर्वक सुरू
आहे. हे काम त्यांनी सद् धर्मकार्य म्हणून हाती घेतले आहे. त्यासाठी त्यांना
शासनाची मदत मिळालेली नाही. सिक्ख बांधवांचा मात्र मनापासून पाठिंबा
मिळाला आणि दानही लाभते आहे. मला ही बाब फार महत्त्वाची वाटते.
आपापल्या धर्माचे मोठेपण मांडणारे, अहमअहमिकेने बोलणारे पुष्कळ. प्रत्यक्ष
धर्मभावनेने लोकोपयोगी कार्य करणारे फार कमी. सिक्ख समाज हा जसा
सद्गुरूभक्त आहे, आपल्या धर्मग्रंथाविषयी आत्यंतिक आदरभाव बाळगणारा
आहे, तसा इतर समाज किती आहे? आपला धर्मग्रंथ भारतीय समाजासमोर
जावा, अन्यान्य भाषांतून त्याचे अनुवाद व्हावेत, अशी धार्मिक ग्रंथसंपदा
सर्वांना सहज उपलब्ध व्हावी, यासाठी तोशिस घ्यावी, असे किती लोकांना
वाटते? गोरोवाडा-लिमये यांना आपले ग्रंथ अभ्यासक - उपासकांना मोफत
देता यावेत, अशी मदत करणारे सिक्ख बांधव खरोखरीच धन्य आहेत. त्यांचे
अनुकरण अन्य धर्मियांनी करायला हवे.

श्री. तारासिंह हे चांगले मराठी शाहीर आहेत. त्यांचा गुरुमुखी, हिंदी
आणि मराठी तिन्ही भाषांवर उत्तम अधिकार आहे. ते श्रद्धापूर्वक ग्रंथ खरेदी
करून भरपूर अभ्यास करतात आणि संशोधक अभ्यासकांनाही मदत करतात.
त्यांचे सहयोगी लिमयेजी अनुभवसमृद्ध आहेत. उदार विचारांचे आहेत.
त्यांच्या उत्कट सद्भावामुळे आणि प्रेमळ सहकार्यामुळे हे गुरुकार्य करण्यात
तारासिंहजी अधिक उत्साही राहिले आहेत. 'बोले सो निहाल!' आणि 'हर
हर महादेव!' चा हा सुयोग्य मिलाफ मला आधाराचा वाटतो. आदराचाही
विषय वाटतो. या दोहोंचे प्रस्तुत कार्यासाठी मनःपूर्वक अभिनंदन!

— डॉ. अशोक कामत

वरील प्रस्तावनेबद्दल सिक्ख धर्म प्रचार कमिटी, पुणे डॉ. अशोक कामत
यांचे आभारी आहे.

अर्थ सहाय्य

सिख धर्म प्रचार कमिटीच्या ह्या पुस्तकाच्या प्रकाशनार्थ खाली
नमूद केलेल्या सज्जनांनी अर्थसहाय्य केले आहे.
कमिटी त्यांची ऋणी आहे.

क्र.	नाव	रक्कम
१.	श्री. जी. एन. देवजी	१,१११/-
२.	सरदार सोहनसिंघ तीरथ सिंघ राजपाल	१,१००/-
३.	सरदार हरजीतसिंघ अरोरा औरंगाबाद	१,१००/-
४.	श्रीमती राजिंदर कौर आलुवालिया	१,१००/-
५.	सरदार अवतारसिंघ प्रीतमसिंघ आनंद	१,१००/-
६.	गुप्तदान (ओंअकार आणि सिंघ गोसटि)	१०,०००/-
७.	गुप्तदान ५००+५००	१,०००/-
८.	कुलदीपसिंघ सुरेंद्रसिंघ जुनेजा	५०१/-
९.	डॉ. अ. पी. मेहता	५०१/-
१०.	सरदार ध्यानसिंघजी	५००/-
११.	सरदार प्रीतमसिंघ तेजासिंघ गांधी	५००/-
१२.	सरदार सुरेंद्रसिंघ गुरदित्त	५००/-
१३.	गुप्तदान	
पा.नं.	$\frac{१००}{१०१} + \frac{१००}{१०३} + \frac{५१}{१०४} + \frac{५१}{१०५} + \frac{१००}{१०६} + \frac{५०}{१०७}$	
पा.नं.	$\frac{७०}{११०} + \frac{५०}{१११} + \frac{३०}{११२} + \frac{५०}{११३} + \frac{५१}{११८} + \frac{१००}{१२०}$	८०३/-
	एकूण रुपये	१९,८१६/-

भक्त कबीरांचे संक्षिप्त चरित्र

मध्ययुगीन भारतात भक्तीमार्गाचा झंझावात निर्माण झाला. अनेक संत, सत्पुरुषांनी त्यास पुष्टी दिली. त्यात भक्त कबीर हे प्रमुख होते. भक्त कबीरांचा त्यांच्या विचारांचा प्रभाव पंधराव्या शतकापासून आजपर्यंत भारतीय भावविश्वावर कायम आहे. आजही उत्तर भारतात घराघरात कबीरांचे दोहे मोठ्या भक्तीभावाने गाईले जातात. डॉ. आंबेडकर त्यांना आपले गुरू मानत. रवींद्रनाथ ठाकूर यांनी त्यांच्या दोह्यांचा इंग्रजीत अनुवाद करून कबीरांचे विचार जगभर पोचवले. महात्मा गांधींच्या विचारांवर कबीरांच्या विचारांचा फार मोठा प्रभाव होता.

अशा ह्या संत श्रेष्ठांच्या चरित्राविषयी काहीही विश्वासाह माहिती मात्र उपलब्ध नसावी हा दैव दुर्विलास आहे. जी काही माहिती उपलब्ध आहे ती लोककथा, दंतकथा, कबीरांच्या भक्तांनी लिहिलेली माहिती व कबीरांचे दोहे यातून मिळते तेवढीच. आपणही त्याच साधनांचा आधार घेऊन कबीरांचे चरित्र व विचार समजावून घेऊ या.

कबीरांच्या जन्माबद्दल अनेक कथा प्रचलित आहेत. कोणी म्हणतात की तो एका विधवेच्या पोटी जन्मला. लोक निंदेला भिऊन त्या मातेने त्या बालकास टाकून दिले. निरू व निमा या मुस्लिम विणकर दांपत्यास तो सापडला, तर काहींच्या मते तो निरू निमाचाच पुत्र आहे. काहीही असो तो निरू व निमा यांच्याच घरी वाढला हे मात्र निर्विवाद सत्य आहे.

कबीरांच्या जन्मसनावेबत ही असाच वाद आहे. सामान्यतः कबीरांच्या जन्माचे तीन सन सांगितले जातात ते असे. इ. स. १३७०, इ. स. १३९८ व इ. स. १४४०. रवींद्रनाथ टागोर इ. स. १४४० ग्राह्य धरतात. पण कबीरांचे भक्त त्यांचा जन्म सन १३९८ काशी क्षेत्री झाला असे मानतात. त्यासाठी ते कबीरांच्या खालील दोह्यांचा आधार घेतात.

चौदह सौ पचपन साल गए ।

चंद्रवार इक ठाठ ठए ।

जेठ खुदी बरसायत को ।

पुरन मासी प्रगट भए ।

विक्रम संतत १४५५ (इ.स. १३९८) सोमवार वट सावित्रीच्या ज्येष्ठ शुद्ध पौर्णिमा या दिवशी प्रगट झाले. कबीर पंथी याच दिवशी म्हणजे ज्येष्ठी पौर्णिमेस कबीर जयंती साजरी करतात.

त्याकाळी शिक्षणाचे दरवाजे हिंदू व मुसलमान दोन्ही समाजात फक्त उच्च वर्णीयांनाच उघडे होते. कबीर तर गरीब व नीच मुस्लिम कुळातील होते. त्यामुळे त्यास काहीही शिक्षण मिळाले नाही त्याबद्दल कबीर सांगतात—

मसि कागद छुयो नही, कलम गहि नही हाथ ।

चार ही युग की महातम, मुखहि जनाई बात ॥

“मी शाई वा कागदाला स्पर्शही केला नाही. कधी लेखणीही हातात धरली नाही. पण चारही युगातील ज्ञान मी केवळ ऐकून प्राप्त केले.” निरक्षर असूनही आपल्या अंगभूत गुणांनी कबीरांनी समाजास अध्यात्माचा, बंधुतेचा मार्ग दाखवला हे त्यांचे खरे थोरपण आहे.

कबीर लहानपणापासून रामभक्त होते. त्यांच्या तोंडी कायम राम, हरी, गोविंद, हीच नावे होती. उपजतच ते ईश्वर भक्त होते.

कबीरांनी आपल्या काव्यात जागोजागी गुरू महिमा गायला आहे. ते म्हणतात—

तीन लोक नौखंडमे गुरुते बडा न कोइ ।

करता करै न करि सकै गुरुते बडा न कोइ ।

पण त्यांच्या संपूर्ण लिखाणात त्यांनी कोणाचा, कोणा व्यक्तीचा आपला गुरू म्हणून महिमा गायला नाही. साधा उल्लेखही केलेला आढळत नाही. त्याकाळी काशी क्षेत्री स्वामी रामानंद हे सत्पुरुष वास्तव्य करून होते. वेद षडदर्शने, शास्त्रे यावरील त्यांचा अधिकार फार मोठा होता. ते उदारमतवादी होते. ईश्वर भक्तीचा अधिकार प्रत्येक व्यक्तीस आहे असे ते मानत. त्यास जात, पात, वर्ण काहीही आड येत नाही असे ते सांगत. त्यामुळेच त्यांच्या भक्तात सर्व जाती-जमातीचे लोक होते. त्यात पीपा, धन्ना, सैन, रवीदास

अठरा

आदी प्रमुख भक्त होते. श्री गुरू ग्रंथसाहिबमध्ये कबीराबरोबर ह्याही भक्तांच्या रचनांचा समावेश केलेला आहे. कबीरांचेही स्वामी रामानंदांकडे जाणे येणे होते. म्हणून तेच त्यांचे गुरू होते असे सांगितले जाते. त्या संबंधीची एक कथा प्रचलित आहे ती अशी—

स्वामी रामानंद रोज भल्या पहाटे अंधार असतानाच गंगेवर स्नानासाठी जात. एका पहाटे कबीर रामानंदांच्या वाटेवर जाऊन बसला. स्वामी रामानंद स्नान करून परत येत असता त्यांचा पाय कबीरास लागला. त्यांच्या तोंडून ‘राम’ ‘राम’ असे शब्द बाहेर पडले. कबीर आता ज्याला त्याला सांगू लागला— ‘मला स्वामी रामानंदांनी दीक्षा दिली.’ ही वर्ता स्वामी रामानंदांच्या कानी गेली. त्यांनी कबीरास विचारले, “मी केव्हा रे तुला दीक्षा दिली?” कबीराने झाला सर्व प्रकार त्यांना सांगितला व म्हणाला, “तुम्हीच तर सांगता की रामनाम्माहून जगात अन्य काहीही श्रेष्ठ नाही. मग तुम्ही दीक्षा देताना रामनाम्माहून अन्य काय सांगता? स्वामी रामानंद निरुत्तर झाले.

कबीर अशिक्षित असले तरी ते बहुश्रुत होते. कुशाग्र बुद्धी, तर्कशुद्ध विचार पद्धती नवनवीन ज्ञान प्राप्त करण्याची जिज्ञासु वृत्ती यामुळे त्यांनी हिंदू, मुसलमान, जैन बुद्ध आदि धर्मांच्या धर्म ग्रंथातील अध्यात्मिक विचार, तत्त्वे आत्मसात केली होती. प्रत्येक धर्मातील बलस्थाने व उणीवा त्यांनी हेरल्या होत्या. त्याचप्रमाणे योगिक क्रियांचा अभ्यास करून काही सिद्धीही प्राप्त करून घेतल्या असाव्यात असे मानण्यास जागा आहे. प्रारंभी ते रामाच्या सगुण मूर्तीचे उपासक होते. पण नंतर ते सर्वत्र रममाण असणाऱ्या निर्गुण निराकार प्रभु परमात्म्याचे, त्या निराकार प्रभू रामाचे उपासक बनले. सत्संगातून त्यांनी हे सारे ज्ञान प्राप्त केले होते म्हणूनच आपल्या दोह्यात कबीरांनी सतगुरूचा व सत्संगाचा खूप महिमा गायला आहे.

कबीरांच्या वैवाहिक जीवनाबद्दलही अनेक मतभेद आहेत. कबीर सांगत की प्रभू प्राप्तीसाठी संन्यास घेऊन रानावनात जाण्याची काहीही गरज नाही. प्रपंचात राहूनही सदाचाराने वागून निष्काम कर्म करून, प्रभू भक्ती करून, प्रभू परमात्मा प्राप्त करून घेता येतो. त्यांच्या ह्या शिकवणीमुळे कबीर विवाहित

एकोणिस

होते एवढेच नव्हे तर त्यांना दोन वा तीन बायका होत्या असेही सांगतात. पण कबीर पंथी लोक कबीर ब्रह्मचारी होते असेच मानतात. काही लोक कबीरांच्या पत्नीचे नाव 'लोई' असल्याचे सांगतात. कबीरांच्या दोह्यात काही ठिकाणी 'लोई' असा शब्द आला आहे. त्यावरून हे दोहे आपल्या पत्नीला उद्देशून लिहिले आहेत असे हे लोक सांगतात. तर काही अभ्यासकांच्या मते 'लोई' हा शब्द लोक ह्या अर्थी वापरला आहे व ते दोहे लोकांना उपदेश देण्याकरता लिहिले आहेत असे सांगतात.

कबीर मुसलमान असूनही रामाचे नाव घेत. हिंदूच्या देवाची उपासना करीत. मुसलमान समाजातील दुष्ट रूढी, जुलुम जबरदस्ती, अत्याचार ह्या गोष्टींवर टीका करीत. तसेच ते हिंदू समाजातील पुरोहितशाही, कर्मकांड ह्यावर ही कडाडून हल्ला चढवत. त्यामुळे हिंदू समाजातील उच्चवर्णीय लोक व मुसलमान समाजातील मुल्ला मौलवी, अमीर उमराव, यांचा त्यांना विरोध सहन करावा लागला. पण हिंदू व मुसलमान समाजातील सर्वसामान्य लोक मात्र कबीरांकडे, त्यांच्या साध्या सोप्या भक्तीमार्गाकडे, आकृष्ट होऊन त्याचे अनुयायी बनत.

कबीरांचा द्वेष करणाऱ्यांनी म्हणजेच ब्राह्मण, पंडित, श्रीमंत लोक, मुल्ला मौलवी आदि लोकांनी काजीमार्फत बादशहा सिकंदर लोदीकडे कबीराविरुद्ध तक्रार केली. बादशहाने कबीरास बोलावून घेतले. काजीने कबीरास बादशहाला सलाम करण्यास सांगितले. कबीर म्हणाले, "मी प्रभू रामाशिवाय अन्य कोणास सलाम करत नाही." ह्या उत्तराने चिडून जाऊन बादशहा म्हणाला, "अरे कोष्ट्या! तू मुसलमान असून आपला धर्म सोडून असा वाकड्या मार्गाने का चालला आहेस?" कबीर म्हणाले, "मला हिंदू वा मुसलमानांशी काहीही कर्तव्य नाही. माझ्या सतगुरूने आदेश दिल्याप्रमाणे मी रामभक्ती करत आहे. माझा सारा भार प्रभू रामचंद्रावर आहे. त्याच्या खेरीज मी अन्य कोणासही जाणत नाही. मग तो राजा असो वा रंक." काजीने बादशहास सांगितले, "इस्लामची निंदा करणारा कबीर काफिर आहे. त्यास दगडांनी ठेचून ठार मारावे." कबीर म्हणाले, "वास्तविक खरे काफिर तुम्हीच

आहात. कोणत्या धर्म ग्रंथात जीवांची हत्या करण्याची आज्ञा दिली आहे? जीवांची हत्या करून तुम्हीच पाप करीत आहात. यम तुमच्या छाताडावर नाचून तुम्हास तुडवून तुडवून मारून टाकील." ह्या उत्तराने बादशहा संतप्त झाला व त्याने कबीरास गंगा नदीत बुडवून टाकण्याची आज्ञा केली. कबीर शांत होते. ते रामनामात तल्लीन होते. कबीरांचे हात-पाय साखळदंडांनी बांधून त्यांना गंगा नदीत टाकून देण्यात आले आणि चमत्कार झाला. एक मोठी लाट आली. कबीरांचे साखळदंड गळून पडले. व कबीर एका भल्या मोठ्या कासवाच्या पाठीवर बसून किनाऱ्यावर सुखरूप परत आले. बादशहाने कबीरास हत्तीच्या पायाखाली तुडवून मारण्याची आज्ञा दिली. एक चवताळलेला मत्त हत्ती कबीरांच्या अंगावर सोडला. पण कबीरांपाशी पोहोचताच तो हत्ती शांत झाला व कबीरांना नमस्कार करून तो हत्ती माघारी निघून गेला. कबीरास गवताच्या झोपडीत जाळून मारून टाकण्याचा प्रयत्न झाला. पण त्यातूनही कबीर सुखरूप बाहेर पडले. त्याबद्दल एका दोह्यात कबीर सांगतात

जन कबीर जड़ि जंजीर बोरे जलमाही ।

अग्नी नीर गंज त्रास राखे किधौ नाही ॥

ह्या सर्व प्रकारांनी बादशहाचा भ्रम निरास झाला, व तो कबीरांचा आदर करू लागला. आता सर्वत्र कबीरांचा बोलबाला झाला. सगळे लोक कबीर, कबीर म्हणू लागले. एका दोह्यात कबीर म्हणतात,

कबीर ना हम किआ न करहिगे, ना करि सकै सरीरु ।

किआ जानउ किछु हरि कीआ, भइओ कबीरु कबीरु ॥

"मी काहीही केले नाही. काही करूही शकणार नाही. जे काही केले, जे काही घडले, ते त्या प्रभू परमात्म्यानेच केले. पण लोकात मात्र कबीराचे नाव झाले.

कबीरांची वाढती लोकप्रियता सहन न होणाऱ्यात शेख तकी हे एक मुस्लिम सुफी पंथी संत होते. बादशहा सिकंदर लोदी त्यांचा खूप आदर करीत. एकदा बादशहा, शेख तकी व कबीर गंगा किनारी बसले असता, गंगा नदीच्या

पात्रातून एका मुलाचे प्रेत वहात येत असाताना दिसले. कबीराचा पाण उतारा करण्यास ही संधी उत्तम आहे असे जाणून शेख तकी बादशहास म्हणाले, “कबीर स्वतःस ईश्वराचा अवतार समजतोना? मग तो ह्या प्रेतास सहज जिवंत करू शकेल.” हे शब्द ऐकताच कबीरांनी हात उंच करून त्या प्रेतास आपल्याकडे येण्यास सांगितले. ते प्रेतही वेगाने नदीच्या प्रवाहातून किनाऱ्याकडे आले. कबीर म्हणाले, “ह्या मृत शरीरातील आत्मा परत ह्या शरीरात प्रवेश करो” आणि चमत्कार झाला. ते प्रेत जिवंत झाले व पाण्याबाहेर येऊन त्या मुलाने कबीरांच्या चरणावर मस्तक ठेवले. बादशहा आश्चर्याने ओरडला, “वाह खूब कमाल!” तेव्हापासून त्या मुलास ‘कमाल’ हे नाव प्राप्त झाले. हाच कबीरांचा मुलगा कमाल.

त्यांची मुलगी कमालीबद्दलही अशीच एक कथा प्रचलित आहे. कमाली ही शेख तकीची मुलगी. ती मेल्यावर तिला कबरीत पुरले होते. शेख तकी म्हणाले, “जर कबीराने ह्या मुलीस जिवंत केले तर मी जन्मभर त्यांचा गुलाम होईन. त्यांचा शिष्य होऊन राहीन.” शेख तकी व कबीर मुलीच्या कबरीपाशी गेले. शवपेटीवरील माती दूर करण्यात आली. शवपेटी उघडण्यात आली. कबीर म्हणाले, “शेख तकीच्या मुली ऊठ!” पण काहीही घडले नाही असे तीन वेळा झाले. शेवटी कबीर म्हणाले, “हे कबीराच्या मुली ऊठ!” प्रभूकृपेने ते प्रेत जिवंत झाले. शेख तकीची मुलगी कबरीतून बाहेर आली व तिने कबीरांच्या पायावर डोके ठेवले. शेख तकीकडे न जाता ती कबीरांच्या घरी आली. हीच कबीरांची मुलगी कमाली. लोई, कमाल व कमाली यांच्याबद्दलच्या ह्या कथांवरून कबीर विवाहित होते का ह्याबद्दल शंका वाटते. पण प्रपंचात राहून परमार्थ साधता येतो असे ते सांगत. कबीरांनी आपल्या भक्ती विचारांच्या प्रचारार्थ चत्रभूज, बंकेजी, सहेतजी व धर्मदास या आपल्या चार शिष्यांना भारताच्या चार दिशांना पाठवले होते.

कबीरांना लिहिता-वाचता येत नव्हते. त्यांनी सर्व ज्ञान सत्संगातून प्राप्त केले. त्यांचे विचार ते दोह्यातून, साखीतून, शब्दरूपाने बोलून दाखवत व

त्यांचे शिष्य ते लिहून ठेवीत. त्याला शब्द, बानी, वचन, आदेश अशी नावे आहेत. कबीराची ‘साखी’ प्रसिद्ध आहे. साखी हा शब्द ‘साक्षी’ ह्या शब्दाचा अपभ्रंश आहे. ज्या गोष्टी कबीरांनी स्वतः समक्ष पाहिल्या, अनुभवल्या त्या त्यांनी सांगितल्या. त्यावरून ‘साखी आँखी ज्ञान की’ असे म्हटले जाते.

कबीरांच्या ६०० पदांचा एक संग्रह कबीरांचे एक शिष्य भगवानदास यांनी तयार केला आहे. तो ‘बीजक’ ह्या नावाने प्रसिद्ध आहे. हा कबीर पंथियांचा धर्म ग्रंथ मानला जातो. कबीरांचे संबंधी माहिती अनुराग सागर, सुख निधान, निरंजन बोध आदि ग्रंथात ग्रंथित केली आहे. काशी नगरी प्रचारिणी सभेने कबीर ग्रंथावली या नावाचा एक ग्रंथ प्रसिद्ध केला आहे. त्यात ४०० दोहे, ८०० साख्या व इतर काही पदांचा समावेश आहे.

कबीरांची भाषा पुरवी हिंदी आहे असे कबीर स्वतः सांगतात. पण त्यात अवधी, ब्रज, भोजपुरी, खडीबोली, अरबी, फारशी अशा तत्कालीन सर्व प्रचलित भाषातील शब्द विपुल प्रमाणात आढळतात. त्यांचा भाषेला ‘सुधुकडी’ असेही म्हणतात.

कवी ह्या दृष्टीने कबीरांचे स्थान फार फार उच्च आहे. त्यांच्या काव्यात एक अद्भुत शक्ती आहे. त्यांची वाणी ओजस्वी, निर्भीड आणि थेट हृदयाला जाऊन भिडणारी आहे म्हणूनच ती प्रत्ययकारी आहे.

कबीरांनी वयाची शंभरी ओलांडली तरीही लोक जागृतीचे त्यांचे कार्य अव्याहतपणे चालू होते. कबीरांनी त्या काळी भारतात प्रचलित असलेल्या सर्व धर्मांचा, पंथांचा अभ्यास केला असला तरी भक्तीमार्गावरच त्यांनी भर दिला होता. त्यांची भक्ती प्रेमावर आधारलेली आहे. शुद्ध चारित्र्य, निष्काम सेवा, अनासक्त वृत्ती व साधी राहणी ह्या गोष्टींना त्यांनी आपल्या आचरणात व उपदेशात अनन्य साधारण महत्त्व दिले आहे.

जात-पात, कुलाभिमान, धर्मभेद, रूढी, कर्मकांड, अंधश्रद्धा, व्रत वैकल्य यावर त्यांनी कडाडून हल्ला चढवला आहे. त्यांचा मुख्य भर प्रत्यक्षानुभूतीवर आहे. ज्या प्रमाणे कस्तुरीमृगाचे नाभीतच कस्तुरी दडलेली

असते, पण तो मृग कस्तुरीच्या शोधात दशदिशात हिंडत असतो त्याचप्रमाणे प्रत्येक जीवाच्या अंतरातच प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. पण तो मात्र परमेश्वराच्या शोधासाठी रानावनात हिंडत असतो. नाना व्रते अनुष्ठाने करित असतो. आपल्यातील प्रभू परमात्म्यास ओळखणे हाच प्रत्येक जीवाचा जीवन हेतू आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्रभू परमात्म्याची मनःपूर्वक भक्ती केल्याने त्याची प्राप्ती होते असे कबीर सांगत.

त्या काळी अशी दृढ समजूत होती की काशी क्षेत्रात मरण आल्यास माणसास स्वर्ग प्राप्ती होते, तर मगहर ह्या गावी मरण आल्यास पुढील जन्म गाढवाचा येतो व तो जीव उकीरडे फुंकत हिंडतो. कबीरांनी ह्या समजुतीवर घणाघाती हल्ला चढवला. ते सांगत मनुष्य कोठे जन्मला वा कोठे मेला ह्यावर स्वर्ग प्राप्ती अवलंबून नसून तो कसा जगला, त्याने जन्माला येऊन काय केले हे महत्त्वाचे. प्रभू प्राप्तीसाठी त्याने काय प्रयत्न केले हे महत्त्वाचे. हे स्वतःच्या कृतीने सिद्ध करण्यासाठी आपले अवतार कार्य संपले आहे ह्याची जाणीव झाल्यावर त्यांनी काशी क्षेत्राचा त्याग केला. ते मगहर ह्या गावी गेले व तेथेच वयाच्या एकशे विसाव्या वर्षी इ.स. १५१८ मध्ये आपली जीवन यात्रा संपवून ते आत्मतत्वात विलीन झाले. आजही भारतात हजारो कबीर पंथी कबीरांचे विचारांचा प्रचार व प्रसार करित आहेत.

श्री गुरू ग्रंथ साहिबमध्ये भक्त कबीरांच्या २२८ पदांचा व २४३ श्लोकांचा समावेश केलेला आहे. त्यावरून आपणास त्यांच्या विचारांचा अधिक परिचय होईल.

॥ हरि ओम तत् सत् ॥

संदर्भ -

- १) मराठी चरित्र कोश - खंड १
- २) बाबासाहेब आंबेडकरांचे मार्गदर्शक - संत कबीर, ले. सुभाष कांबळे
- ३) संत कबीर - नॅशनल बुक ट्रस्ट - नवी दिल्ली.
- ४) कबीर - मंगेश पाडगावकर
- ५) भक्तों का जीवन परिचय - अलग

चौवीस

म्हणे कबीर

भाग : १

भक्त कबीरांची वाणी

❖ विशेष सूचना ❖

पंजाबी भाषेत शब्दाच्या शेवटी व्यंजनास
जर ऱ्हस्व 'इ' (ि) अगर
ऱ्हस्व 'उ' (उ) हा स्वर लागला असेल
तर त्याचा उच्चार होत नाही.

उदा. 'पंथि' हे 'पंथ' असे वाचावे
'जसु' हे 'जस' असे वाचावे.

भक्त कबीरांची वाणी

श्री राग

(श्री गुरू ग्रंथ साहिब पान क्र. ९१)

१ ओं सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

एकु सुआनु कै घरि गावणा *

जननी जानत सुतु बडा होतु है, इतनाकु न जानै,
जि दिन दिन अवध घटतु है।
मोर मोर करि अधिक लाडु धरि,
पेखत ही जमराउ हसै ॥१॥
ऐसा, तैं जगु भरमि लाइआ।
कैसे बूझै, जब मोहिआ है माइआ ॥१॥ रहाउ ॥
कहत कबीर छोडि बिखिआ रस,
इतु संगति निहचउ मरणा।
रमईआ जपहु प्राणी, अनत जीवण बाणी,
इन बिधि भवसागर तरणा ॥२॥
जां तिसु भावै, ता लागै भाउ।
भरमु भुलावा, विचहु जाइ।
उपजै सहजु, गिआन मति जागै।
गुरप्रसादि, अंतरि लिव लागै ॥३॥
इतु संगति, नाही मरणा।
हुकमु पछाणि, ता खसमै मिलणा ॥१॥ रहाउ दूजा ॥१॥

*(हे पद श्री राग, घर ४, महला. ४ श्री गुरू ग्रंथ साहिब पृष्ठ २४ वरील
एक सुआनु... प्रमाणे गावे)

शब्दार्थ : जननी - माता, आई. जानत - वाटते, सुतु - मुलगा, इतनाकु - एवढे ही, अवध - आयुष्य, घटतु - कमी होत आहे, मोर - माझा, लाडु - लाड, पेखत - पाहते, जमराउ - यमराज, हसै - हसतो, भरमि - भ्रम, कैसे - कसे, बुझे - समजणे, मोहिआ - मोहित केले, माइआ - माया, छोडि - सोड, बिखिआ - विषय विकार, इतु - ह्याची, निहचउ - निश्चितच, मरणा - मरण, रमईआ - सर्वत्र रममाण असणारा प्रभू परमात्मा, अनत - अनंत, जीवण - जीवन, बाणी - प्रभू नाम, इन बिधि - अशा प्रकारे, जां - जेव्हा, तिसु - त्याला, भावै - आवडते, ता - तेव्हा, भाउ - प्रेम, भरमु - भ्रम, भुलावा - भुरळ, विचहु जाइ - नष्ट होईल. उपजै - उत्पन्न होते, सहजु गिआन - प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान, मति - बुद्धि, जागै - जागृत होते, लिव लागै - एकरूप होणे, इतु - अशाप्रकारे, हुकमु - परमेश्वराची आज्ञा, पछाणि - जाणतो, खसमै - प्रभू परमात्म्याशी.

टीप - रहाउ - याचा अर्थ, येथे थोडे थांबा व नीट भाव लक्षात घ्या. रहाउ च्या ओळीत पदाचा मुख्य भाव दिलेला असतो. त्याचाच विस्तार पदात केलेला असतो.

भावार्थ : मूल जन्माला येते. प्रत्येक जाणाच्या दिवसाबरोबर आपले मूल मोठे होत आहे, वाढत आहे असे प्रत्येक आईस वाटत असते. पण सत्य हे असते की प्रत्येक जाणाच्या दिवसाबरोबर त्या बाळाचे आयुष्य घटत असते. आई त्याला माझा माझा म्हणून लाडाने कुरवाळत असते. पण हे पाहून त्यावेळी यमराज मात्र तिच्या अज्ञानाला हसत असतो. ॥१॥

हे प्रभो! तू ह्या साऱ्या जीवांना भ्रमात गुरफटून ठेवले आहेस. ते सारे मोह मायेच्या विळख्यात अडकल्याने त्यांना हे सत्यज्ञान कसे प्राप्त होणार? ॥१॥ रहाउ ॥

कवीर सांगतात, हे जीवा! तू ह्या विषय विकारांची संगत सोड. कारण विषय वासनेत रममाण झाल्याने तू प्रभू परमात्म्यापासून दूर दूर जात आहेस. निश्चितच हे तुझे अध्यात्मिक मरण आहे. हे प्राण्या! तू सर्वत्र रममाण असणाऱ्या

प्रभू परमात्म्याचा जप कर. हा जपच तुला अक्षुण्य जीवन प्राप्त करून देईल. व तू भवसागर पार करून जाशील ॥२॥

जर प्रभू परमात्म्याची तशी इच्छा झाली तर तो जिवाच्या ठाई प्रभू प्रेम जागृत करतो. मग जिवाच्या मनातील सर्व भ्रम, सारे संशय नष्ट होतात. त्यास आत्मज्ञान प्राप्त होते. त्यास प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते. सत् गुरू कृपेने त्याचे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठाई एकाग्र होते. ॥३॥

संत सज्जनांच्या संगतीने, सत् गुरूच्या संगतीने जीव अध्यात्मिक मरणापासून मुक्त होतो. त्याला प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेचे ज्ञान होते व अंती तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो ॥१॥ रहाउ दुसरा ॥१॥

अचरज एकु, सुनहु रे पंडीआ । अब किछु कहनु न जाई ।
सुरि नर गण गंधर्व जिनि मोहे, त्रिभवण मेखुली लाई ॥१॥
राजा राम अनहद किंगुरी बाजै ।
जा की दिसटि, नाद लिव लागै ॥१॥ रहाउ ॥
भाठी गगनु सिंडिआ अरु चुंडिआ, कनक कलस इकु पाइआ ।
तिसु महि धार चुऐ अति निरमल, रस महि रसन चुआइआ ॥२॥
एक जु बात अनूप बनी है, पवन पिआला साजिआ ।
तीनि भवन महि एको जोगी, कहहु कवनु है राजा ॥३॥
ऐसे गिआन प्रगटिआ पुरखोतम, कहु कबीर रंगि राता ।
अउर दुनी सभ भरमि भुलानी मनु राम रसाइन माता ॥४॥३॥

शब्दार्थ : अचरज - आश्चर्य, पंडीआ - पंडित, सुरिनर - देव व मनुष्य, गण गंधर्व - गण व गंधर्व, जिनि - जिने, ज्या मायेने, मोहे - मोहविले, त्रिभवण - त्रिभुवन, मेखुली लाई - बंधनात बांधले जातात, किंगुरी - वीणा, दिसटी - दृष्टीने, लिव लागै - एकरूप होते, भाठी - भट्टी, गगनु - आकाश, सिंडिआ - इडा, अरु - आणि, चुंडिआ - पिंगला, इकु - एक, तिसु महि - त्यामध्ये, चुऐ - ठिबकतो, चुआइआ - ठिबकतो, पवन - प्राणायाम, श्वासनिरोध, पिआला - पेळा, साजिआ - बनवला,

तीनि - तीन, जोगी - योगी, कहहु - सांगा, कवनु - कोण, पुरखोतम - पुरुषोत्तम, रंगि राता - रंगात रत झाला. अउर - अन्य, दुनी - दुनिया, जग, सभ - सर्व.

भावार्थ : हे पंडित जन हो मी तुम्हाला एक नवल सांगतो. हे नवल खरेतर शब्दात सांगता येतच नाही. तरीपण सांगतो ते ऐका. त्या प्रभू परमात्म्याने, ज्याने ही सारी सृष्टी निर्माण केली, त्यानेच ती मोहमायेच्या बंधनाने बद्ध करून ठेवली आहे. सारे देव, सारे मानव, गण, गंधर्व सारे सारे जण ह्या मायेच्या बंधनाने बद्ध झालेले आहेत. ॥१॥

तो प्रभू परमात्मा आपल्या वीणेतून अनाहत स्वर काढीत आहे. व त्याच्याच कृपेने माझी चित्त वृत्ती त्या अनाहत नादाशी एकरूप झाली आहे ॥१॥ रहाउ ॥

माझ्या मस्तकात, सहस्रधार चक्रात भट्टी पेटली आहे. इडा व पिंगला ह्या दोन सुवर्ण पात्रात ह्या भट्टीतून निर्माण होणारा अमृत रस साठवला जातो. ॥२॥

हे योगी जन हो, आणखी एक अपूर्व घटना घडली आहे. ती अशी की, तो अमृत रस प्राशन करण्यासाठी मी श्वासाचा पेला बनवला आहे. प्रत्येक श्वासाबरोबर मी प्रभू नामाचे प्राशन करतो. त्यामुळे तो प्रभू परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे, तो सर्व व्यापक आहे असे मला समजले, हे योगी हो आता तुम्हीच मला सांगा की प्रभू परमात्म्याहून श्रेष्ठ कोणी आहे का ? कोणी ही नाही ॥३॥

कबीर सांगतात, अशा प्रकारे प्रभू परमात्म्याच्या स्वरूपाचे सत्यज्ञान प्राप्त झाल्यामुळे मी प्रभूनामात रंगून गेलो आहे बाकी सर्व दुनिया द्वैतभावामुळे मायेच्या भ्रमात भुलली आहे. पण माझे मन प्रभूनामामृतात मस्त झाले आहे. ॥४॥३॥

रागु गउडी (चौपदी)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ३२३)

१ ओंकार सतिनामु करता पुरखु गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो चैतन्य स्वरूप आहे. सृष्टीचा कर्ता पुरुष आहे. गुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.

अब मोहि जलत, राम जलु पाइआ ।
राम उदकि, तनु जलत बुझाइआ ॥१॥ रहाउ ॥
मनु मारण कारणि, बन जाईऐ ।
सो जलु, बिनु भगवंत न पाईऐ ॥१॥
जिह पावक सुरि नर है जारे ।
राम उदकि, जन जलत उबारे ॥२॥
भवसागर सुख सागर माही ।
पीवि रहे जल, निखुटत नाही ॥३॥
कहि कबीर, भजु सारिंगपानी ।
राम उदकि, मेरी तिखा बुझानी ॥४॥१॥

शब्दार्थ : मोहि - मी, जलत - जळत, जलु - जल, पाणी, पाइआ - प्राप्त झाले, उदकि - पाणी, बुझाइआ - विझवली, मनु मारण - मनाला मारणे, कारणि - करता, बन - वन आरण्य, बिनु - शिवाय, जाईऐ - जातो, जिह - ज्या, पावक - अग्नी, जारे - जाळले, उबारे - उद्धार केला, रक्षण केले, निखुटत - संपत, नष्ट, तिखा - तृष्णा.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मी मोहमायेच्या विषय विकाराच्या अग्नीतं जळत होतो. पण आता मला प्रभूनाम रूपी जल प्राप्त झाले आहे. त्या नामजलाने माझ्या अंतःकरणातील मोहमायेची, विषयविकारांची आग विझवली आहे. माझे मन आता शांत झाले आहे ॥१॥ रहाउ ॥

मनातील हे विकार नष्ट व्हावेत म्हणून लोक वनात जातात. पण त्याचा काहीही उपयोग नाही. मनातील हा विकाररूपी अग्नी शांत करणारे प्रभू नामरूपी जल प्रभू परमात्म्याच्या कृपे शिवाय प्राप्त होत नाही. ॥१॥

ह्या विषयविकार रूपी अग्नीने मानवाला, देवांना जाळले आहे. पण रामनामरूपी जलाने भक्तांचे ह्या अग्नीपासून रक्षण केले आहे. ॥२॥

प्रभू नामामुळे ह्या भवसागराचे रूपांतर सुख सागरात झाले आहे. ज्याला प्रभूनाम प्राप्त झाले असा भक्त प्रपंचात राहून ही सुख प्राप्त करतो. व प्रभू नामाचे अखंड रस पान करतो ॥३॥

कबीर सांगतात, त्या शारंगपाणीचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव स्मरण करा. त्या प्रभूनाम रूपी जलानेच माझ्या मनातील विषय विकाराची तृष्णा शांत झाली. ॥४॥१॥

माधउ, जल की पिआस न जाइ । रहाउ ॥

जल महि, अगनि उठी अधिकाइ ॥१॥

तूं जल निधि, हउ जल का मीनु ।

जल महि रहउ, जलहि बिनु खीनु ॥१॥

तूं पिंजरु, हउ सूअटा तोर ।

जमु मंजारु, कहा करै मोर ॥२॥

तूं तरवरु, हउ पंखी आहि ।

मंदभागी, तेरो दरसनु नाहि ॥३॥

तूं सतिगुरु, हउ नउतनु चेला ।

कहि कबीर, मिलु अंत की बेला ॥४॥२॥

शब्दार्थ : पिआस - तहान, महि - मध्ये, अधिकाई - अधिकच, जलनिधि - समुद्र, रहउ - राहतो, खीनु - नष्ट होतो, मरणे, पिंजरु - पिंजरा, सूअटा - पोपट, तोर - तुझा, जमु - यम, मंजारू - मांजर, मोर - मला, माझे, तरवरू - वृक्ष, आहि - आहे, मंद भागी - अभागी, नउतनु - नवीन, चेला - शिष्य.

भावार्थ : कबीर सांगतात, माधवाचे नाव, प्रभू परमात्म्याचे नाव हे असे अमृत मधुर जल आहे की त्याचे कितीही प्राशन केले तरी तहान भागत नाही. मनाची तृप्ती होत नाही. उलट ती तृष्णा अधिकच वाढते ॥१॥ रहाउ ॥

हे प्रभो! तू सागर आहेस मी त्यात विहार करणारा मासा आहे. मी तुझ्या संगतीमुळेच जिवंत आहे. प्रभू नामाशिवाय मी एक क्षण ही जगू शकणार नाही. मरून जाईन ॥१॥

हे प्रभो! तू पिंजरा आहेस. मी त्यात राहणारा तुझा पोपट आहे. तुझे भक्कम संरक्षण मला प्राप्त झाले आहे. आता ते यमरूपी मांजर माझे काहीही करू शकणार नाही. ॥२॥

हे प्रभो! तू विशाल वृक्ष आहेस. त्याच्या आश्रयाने राहणारा मी एक सामान्य पक्षी आहे. पण मला अभाग्याला अद्याप तुझे दर्शन झाले नाही. ॥३॥

हे प्रभो! तू सत् गुरू, मी तुझा नूतन शिष्य, आता ह्या अंतिम समयी तरी मला तुझे दर्शन घडू दे. तुझ्याशी माझे मिलन घडू दे! ॥४॥२॥

जब, हम एको एकु करि जानिआ ।

तब, लोगह काहे दुखु मानिआ ॥१॥

हम अपतह, अपुनी पति खोई ।

हमरै खोजि परहु मति कोई ॥१॥ रहाउ ॥

हम मंदे, मंदे मन माही ।

साझ पाति, काहू सिउ नाही ॥२॥

पति अपति, ता की नही लाज ।

तब जानहुगे, जब उघरैगो पाज ॥३॥

कहु कबीर, पति हरि परवानु ।

सरब तिआगि, भजु केवल राम ॥४॥३॥

शब्दार्थ : जब - जेव्हा, एको एकु करि जानिआ - तो एक मात्र प्रभू परमात्माच सर्वत्र आहे. असे जाणले, लोगह - लोक, अपतह - सन्मानहीन, निर्लज्ज, खोजि - शोधला, परहु - इतर, दुसरे, मंदे - वाईट, साझ -

साथ, संगत, मैत्री, तब - तेव्हा, जब - जेव्हा, जागहुगे - जागे व्हाल,
समजेल, उघरैगो - उघड होईल, प्रगट होईल, पाज - रहस्य, पति - पत,
प्रतिष्ठा, हरि परवान - प्रभूने ज्याचा स्वीकार केला आहे, सरब तिआगि -
त्यागून, सोडून देऊन,.

भावार्थ : मी एक मात्र प्रभू परमात्मा मानतो. अन्य कोणता ही देव
मानीत नाही. पण ह्याचे इतरांना का म्हणून दुःख व्हावे ? ॥१॥

मी तर सन्मानहीन आहे. मी तर माझी पत, प्रतिष्ठा घालवली आहे.
माझ्या मागे कोणीही येऊ नये. कोणी काहीही म्हणो, मी माझ्या मार्गानेच
जात राहणार, इतरांनी माझ्या मार्गाने येऊ नये ॥१॥ रहाउ ॥

मी वाईट आहे पण तो माझ्यापुरता. इतरांचे त्यात काय गेले ? मी तर
सारे पाश तोडून टाकले आहेत. कोणाशी काहीही संबंध ठेवलेले नाहीत मग
इतरांनी माझी उठाठेव कशाला करावी ? ॥२॥

मला समाजात पत, प्रतिष्ठा आहे की नाही ह्याची मला मुळीच किंमत
वाटत नाही. कारण खरी प्रतिष्ठा कशात आहे ते तुम्हाला तेव्हाच कळेल जेव्हा
तुमच्या ह्या कथित प्रतिष्ठेचा फुगा फुटेल. ॥३॥

कबीर सांगतात. जेव्हा प्रभू परमात्मा भक्ताचा स्वीकार करतो, त्याला
आपल्या जवळ स्थान देतो, तेव्हाच त्या भक्तास खरी प्रतिष्ठा प्राप्त होते. हे
मानव प्राण्या, तू अन्य सर्व गोष्टींचा त्याग कर आणि प्रभू परमात्म्याच्या भजनात
रंगून जा. ॥४॥३॥

नगन फिरत, जौ पाईऐ जोगु ।
बन का मिरगु, मुकति सभु होगु ॥१॥
किआ नागे, किआ बाधे चाम ।
जब नही चीनसि, आतमराम ॥१॥ रहाउ ॥
मूड मुंडाए, जो सिधि पाई ।
मुकती भेड, न गईआ काई ॥२॥
बिंदु राखि, जौ तरीऐ भाई ।

खुसरै, किउ न परमगति पाई ॥३॥
कहु कबीर, सुनहु नर भाई ।
राम नाम बिनु, किनि गति पाई ॥४॥४॥

शब्दार्थ : नगन - नग्न, जौ - जर, पाईऐ - प्राप्त होते. जोगु - योग, प्रभू
परमात्म्याशी मीलन. मिरगु - मृग, हरीण, जनावरे. मुकति - मुक्ती. सभु
- सर्व, होगु - होतील, झाले असते. नांगे - नागडे. बाधे - नेसणे, चाम -
चामडे, कपडे. चिनसि - ओळखणे. आतम - आत्मा. मूड - डोके, मुंडाए
- मुंडन करणे. जो - जर, सिधि - सिद्धी, पाई - प्राप्त होणे, भेड - मेंडरे,
बकरी. गईआ - गेली, मुक्त झाली. काई - कोणीही. बिंदु राखि - ब्रह्मचर्य,
व्रत पालन. खुसरै - हिजडे, तृतीयपंथी, सुनहु - ऐक. किनि - कोणालाही.
भावार्थ : कबीर सांगतात, नग्न फिरल्याने जर प्रभू परमात्मा प्राप्त होत असता
तर जंगलातली सारी श्वापदे मुक्त होऊन गेली असती ॥१॥

अरे माणसा, जो पर्यंत तू प्रभू परमात्म्याचे सत्य स्वरूप जाणत नाहीस,
त्या आत्मरामास ओळखत नाहीस तोपर्यंत तू नागडा राहिलास काय किंवा
अंगभर वस्त्रे धारण केलीस काय, त्या कशाचाही काहीही उपयोग नाही ॥१॥
रहाउ ॥

अरे बांधु, डोक्याचे मुंडन केल्याने जर सिद्धी प्राप्त होत असती तर एव्हाना
सान्या मेंढ्या मुक्त होऊन गेल्या असत्या (कारण त्यांच्या अंगावरची सारी
लोकर अनेकदा भादरली गेली आहे.) मग त्या का बरे मुक्त झाल्या
नाहीत ? ॥२॥

वीर्य रक्षण करून, ब्रह्मचर्य पालन करून जर हा भवसागर तरून जाता
येत असेल, तर सारे हिजडे का बरं परमगती प्राप्त करू शकले नाहीत ॥३॥

कबीर सांगतात, हे बंधो ! नीट ध्यानपूर्वक ऐक ! रामनामाशिवाय अन्य
तरणोपाय नाही ॥४॥

संधिआ, प्रात, इस नानु कराही ।
जिउ, भए दादुर पानी माही ॥१॥

जउपै, राम राम रति नाही ।
ते सभि, धरम राइ कै जाही ॥१॥ रहाउ ॥
काइआ रति, बहु रूप रचाही ।
तिन कउ, दइआ सुपनै भी नाही ॥२॥
चारि चरन कहहि बहु आगर ।
साधू सुखु पावहि, कलि सागर ॥३॥
कहु कबीर, बहु काइ करीजै ।
सरबसु छोडि, महारसु पीजै ॥४॥५॥

शब्दार्थ : संधिया - सायंकाळ, प्रात - प्रातःकाळ, सकाळ. इस्नानु - स्नान, कराही - करतात, दादुर - बेडूक, जउपै - जोपर्यंत, रति - प्रेम, काइआ - काया, शरीर, बहु - अनेक, तिनकउ - त्यांना, दइआ - दया, सुपनै - स्वप्नात, चारि चरण - चार वेद, आगर - शाहणे लोक. सुख पावहि - सुखी होतात. कलि सागर - भव सागर. बहु काइ करिजै - नाना साधना कशाला करतोस. सरबसु - सर्वस्व, छोडि - सोडून. महारसु - प्रभू नाम रूपी अमृत, पीजै - प्राशन कर.

भावार्थ : अगदी रोज सकाळ - संध्याकाळ स्नान केले म्हणजे मन स्वच्छ होते का ? पवित्र होते का ? अरे बेडूक तर रात्रंदिवस सदा सर्वदा पाण्यातच असतो. मग काय तो पवित्र होतो ? ॥१॥

जो रोज सकाळी संध्याकाळ स्नान करतो तो पाण्यात राहणाऱ्या बेडका समान आहे ॥

जे राम नामात तल्लीन होत नाहीत, रामरूपाशी एकरूप होत नाहीत त्यांना यमराजापुढे आपल्या कर्मांचा जाब द्यावाच लागतो ॥१॥ रहाउ ॥

अनेक लोक शरीरोपभोगासाठी नाना रूपे, नाना सोंगे घेतात. त्यावेळी त्यांच्या मनात कोणत्याही प्रकारचा दयाभाव, प्रेमभाव उत्पन्न होत नाही ॥२॥

काही विद्वान लोक चारही वेद पाठ म्हणून दाखवतात. पण ते म्हणजे निव्वळ शब्द पांडित्य होय. केवळ साधूसंतच ह्या भव सागरात सुखी होतात कारण त्यांचे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठाई एकाग्र झालेले असते. ॥३॥

खूप विचार केल्यानंतर कबीर ह्या निष्कर्षाप्रत येऊन पोहचले की माणसाने सर्व भौतिक गोष्टींचा मोह सोडून देऊन प्रभू परमात्म्याच्या नामरूपी अमृताचे प्राशन केले पाहिजे. ॥४॥५॥

किआ जपु, किआ तपु, किआ व्रत पूजा ।
जा कै रिदै, भाउ है दूजा ॥१॥
रे जन, मनु माधउ सिउ लाईऐ ।
चतुराई, न चतुरभुजु पाईऐ ॥ रहाउ ॥
परहरु, लोभु अरु लोकाचारु ।
परहरु, कामु क्रोधु अहंकारु ॥२॥
करम करत, बधे अहंमेव ।
मिलि, पाथर की करही सेव ॥३॥
कहु कबीर, भगति करि पाइआ ।
भोले भाई, मिले रघुराइआ ॥४॥६॥

शब्दार्थ : जपु - जप, तपु - तपश्चर्या, तप. रिदै - हृदयात, दूजा - द्वैतभाव, सिउ लाईऐ - बरोबर जोड. चतुराई - हुषारी, चलाखी. चतुरभुजु - चार हात असलेला, प्रभू परमात्मा, परहरु - परिहार, त्याग. लोभु - लोभ, लोकाचारु - शिष्टाचार, प्रापंचिक व्यवहार. कामु - काम, क्रोधु - क्रोध. अहंकारु - अहंकार, बधे - बांधले जातात. अहंमेव - अहंकार, मी पणा. मिलि - मिळून, पाथर - पत्थर, दगड. करहि - करतो, सेव - सेवा, भगति - भक्ती, पूजा. भोले भाइ - भोळा भाव. मिले - मिळतो.

भावार्थ : अरे जीवा ! तू इतके जप केलेस, तप केलेस व्रत वैकल्पे केलीस. इतकी सारी कर्मे करूनही तुझ्या अंतःकरणात अजूनही हा द्वैतभाव कसा शिल्लक आहे ? मग ह्या साऱ्या कर्मांचा लाभ काय झाला ॥१॥

हे बंधो ! मनाला प्रभू परमात्म्याशी जोड. त्याचे स्मरण कर. प्रभू नामाशिवाय अन्य कोणत्याही मार्गाने तो चतुर्भुज; तो प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही ॥ रहाउ ॥

हे जीवा, तू लोभाचा, लोकाचाराचा त्याग कर. मनातील काम, क्रोध, अहंकार आदि वासनांचा त्याग कर ॥२॥

कर्मकांड करून करून माणूस अहंकाराने बांधला जातो व इतरांनाही बरोबर घेऊन, दगडाला देव मानून त्याची पूजा-अर्चा करित बसतो. दगडाची सेवा करतो. ॥३॥

कबीर सांगतात, तो प्रभू परमात्मा भक्तीने प्राप्त होतो. स्वच्छ निरागस मनाने प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण केल्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते. ॥४॥६॥

गरभवास महि, कुलु नही जाती ।
ब्रह्म बिंदु ते, सभ उतपाती ॥१॥
कहु रे पंडित, बामन कब के होए ।
बामन कहि कहि, जनमु मत खोए ॥१॥ रहाउ ॥
जौ तूं ब्राह्मणु, ब्रह्मणी जाइआ ।
तउ आन बाट, काहे नही आइआ ॥२॥
तुम कत ब्राह्मण, हम कत सूद ।
हम कत लोहू, तुम कत दूध ॥३॥
कहु कबीर, जो ब्रह्मु बीचारै ।
सो ब्राह्मणु कहीअतु है, हमारै ॥४॥७॥

शब्दार्थ : कुलु - कुळ. जाती - जात, उतपाती - उत्पत्ती, तउ - तर, आन - अन्य. बार - वाट, मार्ग. आइआ - आला, सूद - शूद्र, लोहू - रक्त, कत - कसे काय, ब्रह्म - ब्रह्म, बिचारै - विचार करतो. कहीअतु - म्हणतात.

भावार्थ : जीव मातेच्या गर्भात असताना त्यास कोणतीही जात पात नसते. कुळही नसते. कारण सारे जीव हे प्रभू परमात्म्याचे अंश असतात. ॥१॥

हे पंडिता! सांग बरे, तू ब्राह्मण केव्हा झालास? (हिंदु मतानुसार, जन्मताना सारे शूद्र असतात. नंतर संस्कारांनी ते ब्राह्मण म्हणून ओळखले

जातात.) आईच्या पोटात असताना तू काही ब्राह्मण नव्हतास. उगाच ब्राह्मण, ब्राह्मण असा तोरा मिरवून आपला जन्म वाया घालवू नकोस. ॥१॥रहाउ ॥

जर तू खरंच ब्राह्मण असशील. ब्राह्मणीचा उदरातून ब्राह्मण म्हणून जन्म घेतला असशील तर मग सांग बरं तू अन्य मार्गाने (योनी मार्ग सोडू) का बरं जन्मला नाहीस? इतर चार चौघांसारखा तू ही योनी मार्गातूनच जन्मलास ना? ॥२॥

मग तू ब्राह्मण कसा व मी शूद्र कसा? तुझ्या माझ्यात फरक काय? माझ्या शरीरात रक्त आहे आणि तुझ्या शरीरात दूध आहे का? ॥३॥

कबीर सांगतात, जो परब्रह्म परमात्म्याचा विचार करतो. त्याचे स्मरण करतो. त्यालाच मी ब्राह्मण समजतो (ब्राह्मणीच्या पोटी जन्मल्याने ब्राह्मणत्व प्राप्त होत नाही.) ॥४॥७॥

अंधकार, सुखि कबहि न सोई है ।
राजा रंकु, देऊ मिलि रोई है ॥१॥
जउपै रसना रामु न कहिबो ।
उपजत बिनसत, रोवत रहिबो ॥१॥ रहाउ ॥
जस देखीए तरवर की छाइआ ।
प्राण गए, कहु का की माइआ ॥२॥
जस, जंती महि जीउ समाना ।
मूए, मरमु को का कर जाना ॥३॥
हंसा सरवरु, कालु सररीर ।
राम रसाइन पीउ रे, कबीर ॥४॥८॥

शब्दार्थ : कबहि - कधीही, सोई - झोप. दोऊ - दोघेही. जउपै - जोपर्यंत, उपजत - जन्मतो, बिनसत - मरतो, नष्ट होतो. रोवत - रडत. रहिबो - राहतो. जस - जसे, देखीए - दिसते. तरवर - वृक्ष. छाइआ - छाया, जंती - वाद्य वाजविणारा, मुए - मृत, मरमु - मर्म, रहस्य. हंसा - हंसाला, सरवरु - सरोवर. कालु - काळ, मरण

भावार्थ : अज्ञान अंधःकारात बुडालेल्या जिवाला सुखाची निद्रा प्राप्त होत नाही. मग तो कोणीही असो. श्रीमंत असो वा भिकारी असो. दोघांचेही जीवन दुःखमयच होते. ॥१॥

जोपर्यंत जीव प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करित नाही तोपर्यंत जीव जन्म मृत्यूच्या चक्रात फिरतच राहतो व ह्या भवसागरातील दुःखे भोगत रडत राहतो ॥१॥ रहाउ ॥

जशी वृक्षाची छाया दिसते पण टिकून रहात नाही. सूर्य मावळला की छायाही नष्ट होते. तशीच अवस्था मायेची आहे. प्राण गेल्यावर कसली माया अन् कसले काय ? सारे काही नश्वर आहे ॥२॥

ज्याप्रमाणे तारवाद्यातून निर्माण होणारा आवाज हा त्या वाद्यातच सामावलेला असतो. वाजविणाऱ्याचा हात थांबला की तो आवाजही नाहीसा होतो. त्या प्रमाणे माणसाच्या शरीरातच प्राण समावलेला आहे. माणसाच्या शरीरातून प्राण निघून गेले, चैतन्य निघून गेले की ते शरीरही मृत होते ॥३॥

ज्याप्रमाणे हंस सदैव सरोवराचे आसपास घिरट्या घालत राहतो त्याचप्रमाणे मृत्यूही शरीराच्या आसपास कायम फिरत राहतो. तो जिवावर केव्हा झडप घालील सांगता येत नाही. म्हणून जीवा, प्राण आहे तोवर तू रामनामाचे अमृत प्राशन कर. ॥४॥ ॥८॥

जोति की जाति, जाति की जोती ।
तितु लागे कंचूआ फल मोती ॥१॥
कवनु सु घरु, जो निरभउ कहीऐ ।
भउ भजि जाइ, अभै होइ रहीऐ ॥१॥ रहाउ ॥
तटि तीरथि, नही मनु पतीआइ ।
चार अचार, रहे उरझाइ ॥२॥
पाप पुंन दुइ, एक समान ।
निज घरि पारसु, तजहु गुन आन ॥३॥
कबीर, निरगुण नाम न रोसु ।
इसु परचाइ, परचि रहु एस ॥४॥ ॥९॥

शब्दार्थ : जोति - ज्योती स्वरूप परमात्मा. जाति - सृष्टी, तितु - त्याला. कंचूआ - काच, कवनु - कोण, कोणचे. निरभउ - निर्भय. भउ - भय, भजि जाइ - पळून जाते. अभै - अभय, भयरहित. तटि - नदीकाठ. तिरथि - तीर्थस्थान, मनु - मन. पतीआई - संतोष. चार अचार - चांगली वाईट कर्मे, उरझाइ - गुंतून. पारसु - परीस. रोसु - रोष, राग. परचाइ - मनएकाग्र, परचि - गुंतून रहा, एसु - ह्या.

भावार्थ : ही सृष्टी प्रभू परमात्म्याने निर्माण केली आहे. सृष्टीतील प्रत्येक जीवात त्याचा वास आहे. सृष्टीतील प्रत्येक जीवात बुद्धीरूपी प्रकाश आहे. त्यास दोन प्रकारची फळे लागतात. काच - दुष्ट बुद्धी व मोती - सुबुद्धी. ॥१॥

अशी कोणती व्यक्ती आहे की जी भयमुक्त आहे ? भय नष्ट झाले की माणूस निर्भय होतो ॥१॥ रहाउ ॥

नदी किनारी, तीर्थस्थानी जाऊन राहिल्याने मनास संतोष प्राप्त होत नाही. तेथे ही माणूस चांगली वाईट कर्मे करितच राहतो. ॥२॥

वास्तविक पाप आणि पुण्य एकच आहेत कारण त्या मनाच्या संकल्पना आहेत. प्रभू परमात्मरूपी परीस तुझ्या अंतःकरणातच आहे त्याचे स्मरण कर. अन्य गोष्टींचा त्याग कर. सर्व कर्मकांड सोडून दे. ॥३॥

कबीर सांगतात - त्या निर्गुण प्रभू परमात्म्यास विसरू नकोस. त्याला ओळख आणि सदैव त्याच्या नामस्मरणात तल्लीन होऊ रहा. ॥४॥ ॥९॥

जो जन, परमिति परमनु जाना ।
बातन ही, बैकुंठ समाना ॥१॥
ना जाना, बैकुंठ कहा ही ।
जानु जानु, सभि कहहि तहा ही ॥१॥ रहाउ ॥
कहन कहावनु, नह पतीअई है ।
तउ मनु मानै, जा ते हउमै जई है ॥२॥
जब लगु, मनि बैकुंठ की आस ।
तब लगु, होइ नही चरन निवासु ॥३॥

कहु कबीर, इह कहीऐ काहि ।
साध संगति, वैकुंठे आहि ॥४॥१०॥

शब्दार्थ : परमिति - मर्यादा पलीकडे, परमनु - मनाच्या पलीकडे. जाना - जाणले. बातन - शब्दाने, कहा ही - कोठे आहे. जानु - जाणे, सभि - सर्वजण, कहहि - सांगतात, म्हणतात. तहा ही - तेथे, कहन - सांगणे, कहावनु - ऐकणे, पती अई - संतोष, समाधान. तउ - तेव्हा, मानै - समाधान होते. जा ते - जेव्हा. हउमै - अहंकार. जईहै - जातो, नष्ट होतो. आस - इच्छा, तब लगु - तोपर्यंत, होइनही - होत नाही. काहि - कोणाला. कहीऐ - सांगू, आहि - आहे.

भावार्थ : जो माणूस असे सांगतो की, मी त्या अमर्यादा व मनाच्या ही पलीकडे असलेल्या प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे, तर तो केवळ शब्दानेच वैकुंठास पोहोचला आहे असे खुशाल समजा. त्याला वास्तविक प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त झालेली नाही. ॥१॥

सगळेच जण म्हणतात की मला वैकुंठाची प्राप्ती व्हावी पण वैकुंठ आहे तरी कुठे, हे मला माहित नाही ॥१॥ रहाउ ॥

हे बंधु केवळ सांगून किंवा ऐकून मनाला शांतता संतोष प्राप्त होत नाही. जेव्हा मनातील अहंभाव नष्ट होतो तेव्हाच मन शांत होते ॥२॥

जो पर्यंत माणसाच्या मनात वैकुंठ प्राप्तीची इच्छा आहे, तोपर्यंत त्यास प्रभू परमात्म्याच्या चरणाजवळ स्थान प्राप्त होत नाही. त्यासाठी पूर्णपणे निरिच्छ होणे आवश्यक आहे. ॥३॥

कबीर सांगतात, मी कसे कोणाला समजावून सांगू की बाबारे वैकुंठ अन्य कुठेही नाही. खरे वैकुंठ संत संगतीत आहे. ॥४॥१०॥

उपजै निपजै, निपजि समाई ।
नैनह देखत, इहु जगु जाई ॥१॥
लाज न मरहु, कहहु घरु मेरा ।
अंत की बार, नही कछु तेरा ॥१॥ रहाउ ॥

अनिक जतन करि काइआ पाली ।
मरती बार, अगनि संगि जाली ॥२॥
चोआ चंदनु, मरदन अंगा ।
सो तनु जलै, काठ कै संगी ॥३॥
कहु कबीर, सुनुहु रे गुनीआ ।
बिनसै गो रूपु, देखै सभ दुनीआ ॥४॥११॥

शब्दार्थ : उपजै - उत्पन्न होते, निपजै - वाढते, निपजि समाई - उत्पन्न होऊन समाप्त होते. नैनह - डोळे, इहु - हे, जगु - जग, जाई - जाते, घरु - शरीर, अनिक - अनेक, काइआ - काया, शरीर, पाली - पालन केले, अगनि - अग्नी, जाली - जाळली, चोआ - अत्तर, मरदन - चोपडणे, काठ - लाकूड, गुनी आ - गुणवान, बिनसै गो - नष्ट होईल. भावार्थ : प्रथम जीव जन्माला येतो. मग तो वाढत जाऊन मोठा होतो व अखेर एक दिवस मरून जातो. आमच्या डोळ्या देखत हा सारा संसार, त्यातील जीव, असेच नष्ट होत आहेत. हीच जग रहाटी आहे ॥१॥

हे शरीर माझे आहे असे म्हणताना तुला लाज कशी वाटत नाही ? अंतसमयी तुझ्या बरोबर काही ही येणार नाही. शरीरही नाही ॥१॥ रहाउ ॥

अनेक यत्न करून तू तुझ्या ह्या शरीराचे पालन पोषण करतोस पण मेल्यावर ते अग्नीत जळून भस्म होणार आहे. ॥२॥

तू तुझ्या अंगाला चंदन, अत्तर, आदि सुगंधी द्रव्ये चोपडतोस. तेच शरीर मेल्यावर लाकडांबरोबर जळून जाते. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे गुणीजन हो ! नीट लक्षपूर्वक ऐका, हे शरीराचे रूप, सौंदर्य, सारे काही नष्ट होणार आहे आणि सारे जग ते नष्ट होताना पाहणार आहे ॥४॥११॥

अवर मूए, किआ सोगु करीजै ।
तउ कीजै, जउ आपन जीजै ॥१॥
मै न मरउ, मरिबो संसारा ।
अब मोहि मिलिओ है जीआवनहार ॥१॥ रहाउ ॥

इआ देही, परमल महकंदा ।
ता सुख, बिसरे परमानंद ॥२॥
कूअटा एकु, पंच पनिहारी ।
टूटी लाजु, भरै मति हारी ॥३॥
कहु कबीर, इक बुधि बीचारी ।
न ओहु कूअटा ना पनिहारी ॥४॥१२॥

शब्दार्थ : अवर - अन्य, दुसरा, मूए - मृत्यु, सोगु - शोक, किआ - कशाला, मोहि - मला, मिलिओ - मिळाला, प्राप्त झाला. जीआवन हारा - जीवन दाता, परमेश्वर, इआ - ह्या, देही - शरीरावर, परमल - सुगंध, महकंदा - सुगंधित करतो, ता - तेव्हा, बिसरे - विसर पडतो, कूअटा - आड, लहान विहीर, पनिहारी - पाणी भरणारे, टूटी - तुटली, लाजु - दोर, मतिहारी - बुद्धी नष्ट, इक - एक, ओहु - तो.

भावार्थ : दुसऱ्याच्या मृत्यूचा तू का शोक करतोस ? जेव्हा तू अमर राहणार अशी तुझी खात्री होईल तेव्हांच दुसऱ्याच्या मृत्यूचा शोक कर ॥१॥

मी इतर जीवांसारखा मरणार नाही. कारण आता मला तो जीवन दाता प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला आहे ॥१॥रहाउ ॥

लोक सुख भोगण्यासाठी ह्या शरीरावर नाना सुगंधी द्रव्ये चोपडतात. त्याचे लाड कोड पुरवतात पण ह्या सर्व सुखात त्यांना प्रभू परमात्म्याचा विसर पडतो. ॥२॥

शरीर हे एखाद्या छोट्या आडासारखे आहे. पंच विकार त्यातून भोग विलासाचे पाणी भरित आहेत. मन विषयोपभोगत रममाण झाले आहे. पण ज्या जीवनरूपी रस्सीच्या सहाय्याने हा भोग चालू आहे. ती जीवनरूपी रस्सी मात्र जीर्णशीर्ण झाली आहे. केव्हा तुटेल ह्याचा काही भरवसा नाही. तरीही माणूस विषय भोगात रममाण होतो. ॥३॥

कबीर सांगतात, मी विचार केल्यामुळे एक गोष्ट मला जाणवली आहे की विहीर (शरीर) कायम टिकणार नाही आणि पाणी भरणारी (पंच विकारात

रमणारा जीव) ही नश्वर आहे. ॥४॥१२॥

असथावर जंगम कीट पतंगा ।
अनिक जनम कीए बहु रंगा ॥१॥
ऐसे घर, हम बहुतु बसाए ।
जब हम राम, गरभ होइ आए ॥१॥रहाउ ॥
जोगी जती तपी ब्रहमचारी ।
कबहू राजा छत्रपति, कबहू भेखारी ॥२॥
साकत मरहि, संत सभि जीवहि ।
राम रसाइनु, रसना पीवहि ॥३॥
कहु कबीर, प्रभ किरपा कीजै ।
हारि परे अब, पूरा दीजै ॥४॥१३॥

शब्दार्थ : असथावर - स्थावर, कीट - किडा, पतंगा - उडणारे किडे, पतंग, अनिक - अनेक, ऐसे - अशा तऱ्हेचे, बसाए - वसवले, कबहू - कधी, साकत - शाक्त, रसाइनु - अमृत, रसायन, प्रभ - प्रभू परमात्मा, हारि - पराभूत होऊन, परे - शरण आलो. पूरा - पूर्णता, दीजै - द्या, जंगम - हलणारे, चल.

भावार्थ : मी मनुष्य जन्म घेण्यापूर्वी जड, चेतन, कीटक, पतंग आदि नाना योनीतून फिरून आलो आहे ॥१॥

हे प्रभो, मी आईच्या उदरात येण्यापूर्वी नाना योनीत मी देह धारण केले व अनेक जन्म घेतले ॥१॥रहाउ ॥

मी कधी योगी होतो, कधी यती होतो, ब्रह्मचारी होतो कधी तपी होतो. केव्हा मी छत्रधारी राजा होतो तर कधी मी भिकारीही होतो. ॥२॥

जो प्रभू परमात्म्यास विसरतो, त्याच्या पासून विमुख होतो, तो जन्म मरणाच्या चक्रात अडकतो. सर्व संत अमर होतात. त्यांची जिव्हा सदैव रामरूपी अमृत प्राशन करते. त्यांच्या मुखात सदैव राम नाम असते ॥३॥

कबीर सांगतात, हे प्रभो, अनेक योनी फिरून वारंवार जन्म घेऊन मी

आता हरलो आहे. तुला अनन्य भावाने शरण आलो आहे. माझ्या मधील सर्व दोष, सारी अपूर्णता दूर करून मला पूर्णत्व दे. तुझ्यात एकरूप करून घे. ॥४॥१३॥

(हे पद कबीर व पाचवे गुरु यांची संयुक्त रचना आहे.)

ऐसो अचरजु देखिओ, कबीर ।
दधि कै भोलै, बिरोलै नीरु ॥१॥रहाउ ॥
हरी अंगूरी, गदहा चरै ।
नित उठि हासै, हीगै मरै ॥१॥
माता भैसा अंमुहा जाइ ।
कुदि कुदि चरै, रसातलि पाइ ॥२॥
कहु कबीर परगटु भई खेड ।
लेले कउ चुघै नित भेड ॥३॥
राम रमत, मति परगटी आई ।
कहु कबीर, गुरि सोझी पाई ॥४॥१॥१४॥

शब्दार्थ : ऐसो - असे, अचरजु - आश्चर्य, दधि - दही, बिरोलै - घुसळणे, नीरु - पाणी, अंगूरी - अंकूर, कोंब, गदहा - गाढव, हरी - हिरवा, हासै हीगै - हासत खिदळत, माता - मस्तवाल, भैसा - रेडा, अंमुहा - उधळतो, रसातल - नरक, परगटु - प्रगट, खेड - खेळ, लेले - कोकरू, कउ - ला, चुघै - चोखते, भेड - मेंढी

भावार्थ : कबीर सांगतात - मी एक असे आश्चर्य पाहिले. कोणी एक जीव दही समजून पाणी घुसळत बसला आहे. भावार्थ असा की प्रभू भक्ती समजून तो अन्यान्य कर्म कांडात आपला वेळ व श्रम वाया घालवीत आहे ॥१॥रहाउ ॥

गाढव हिरवे गवत खात आहे व आनंदाने ही ही करून खिंकाळत आहे. भावार्थ असा की मूर्ख माणूस विषय विकारांचा उपभोग घेऊन त्यातच आनंदाने रममाण होतो व अखेर त्यातच मरतो ॥१॥

हा जीव माजलेल्या रेड्या सारखा उधळतोय. अहंकाराने मत्त होऊन

त्याचाच गर्व करतोय. ह्या विषयोपभोगाने, अहंकारामुळे तो अखेर नरकात जातो. त्याचा अधःपात होतो. ॥२॥

कबीर सांगतात. मी आता हा खेळ ओळखला आहे. मेंढी आपल्या पिलाचे स्तन चोखत आहे. भाव असा की संसारात असे विपरीत घडत आहे की मन मोहमायेवर ताबा ठेवण्या ऐवजी मोहमायेत अडकून विषयविकारात मग्न झाले आहे. ॥३॥

कबीर सांगतात, सतगुरूकडून मला हे समजले आहे की, रामनामात रममाण झाल्याने हे ज्ञान प्राप्त होते. ॥४॥१॥१४॥

(पंचपदे)

जिउ जल छोडि, बाहरि भइओ मीना ॥
पूरब जनम, हउ तप का हीना ॥१॥
अब कहु राम, कवन गति मोरी ।
तजीले बनारस, मति भई थोरी ॥१॥रहाउ ॥
सगल जनमु सिव पुरी गवाइआ ॥
मरती बार, मगहरि उठि आइआ ॥२॥
बहुतु बरस, तपु कीआ कासी ।
मरनु भइआ, मगहर की बासी ॥३॥
कासी मगहर, सम बीचारी ।
ओछी भगति, कैसे उतरसि पारी ॥४॥
कहु गुर गज सिव, सभु को जानै ।
मुआ कबीरु रमत स्त्री रामै ॥५॥१५॥

शब्दार्थ : जिउ - जसे, छोडि - सोडून, बाहरि - बाहेर, कवन - कोणती, मोरी - माझी, तजीले - त्याग केला, सोडून दिली. सम बीचारी - सारखे मानले, ओछी - तुच्छ, हलक्या प्रतीची, गज - गजानन, मुआ - मेला, सिव - शिव

भावार्थ : ज्या प्रमाणे जळाबाहेर पडलेली मासोळी तडफडून मरून जाते,

त्याप्रमाणे मी पूर्व जन्मी तप केले नाही म्हणून ह्या जन्मी दुःख भोगतो आहे. ॥१॥

हे प्रभो, आता मला कोणती गती प्राप्त होणार ? मी काशी सोडून निघून आलो आहे. माझी बुद्धी भ्रष्ट झाली आहे का ? ॥२॥

मला लोक म्हणतात, अरे वेड्या तू सारा जन्म काशी क्षेत्रात घालवलास आणि आता मरणाच्या वेळी (काशी क्षेत्रात मृत्यु आल्यास मुक्ती मिळते असा समज आहे.) काशी सोडून मगहरला निघून आलास. (मगहरला मरण आल्यास पुढचा जन्म गाढवाचा येतो असा समज आहे.) हे तुझी बुद्धी भ्रष्ट झाल्याचेच लक्षण नाही का ? ॥३॥

लोक म्हणतात, हे कबीरा, तू काशी व मगहर सारखेच समजलास. अरे अशा चुकीच्या विचाराने अर्धवट भक्तीने तू हा भवसागर कसा काय पार करणार ? ॥४॥

कबीर सांगतात - गुरु, गणेशजी, शिवशंकर, सारेजण जाणतात की कबीर तर रामनामाशी एकरूप होऊन संसाराच्या मोहातून केव्हाच मुक्त झाला आहे ॥५॥१५॥

चोआ चंदन, मरदन अंगा ॥
सो तनु जलै, काठ कै संग्गा ॥१॥
इसु तन धन की, कवन बडाई ।
धरनि परै उरवारि, न जाई ॥१॥ रहाउ ॥
राति जि सोवहि, दिन करहि काम ।
इकु खिनु लेहि न हरि को नाम ॥२॥
हाथि त डोर, मुखि खाइओ तंबोर ।
मरती बार, कसि बाधिओ चोर ॥३॥
गुरमति रसि रसि, हरि गुन गावै ।
रामै राम रमत, सुखु पावै ॥४॥
किरपा करि कै, नामु द्विडाई ।
हरि हरि बासु, सुगंध बसाई ॥५॥

कहत कबीर, चेति रे अंधा ।

सति रामु, झूठा सभु धंधा ॥६॥१६॥

शब्दार्थ : चोआ - अत्तर, इसु - ह्या, राति - रात्री, सोवहि - झोपतो, इकु - एका, खिनु - क्षण, न लेहि - घेत नाही, हाथि - हातात, डोर - पाश, फास, तंबोर - तांबूल, विडा, कसि - कसून, बाधिओ - बांधतो, द्विडाई - दृढ करतो, बासु - वास, सति - सत, सत्य, कायम राहणारा, धरनि - धरती, उरवारि - अलिकडे (संसारातच) न जाई - जात नाही.

भावार्थ : ज्या शरीरावर चंदन, अत्तर आदी सुगंधी द्रव्ये चोपडून त्याचे कौतुक केले जाते, ते शरीर अखेर सरणावर ठेऊन जाळले जाते. ॥१॥

अशा ह्या नश्वर देहाचा, धनाचा कशाला उगाच अभिमान बाळगतोस. ते शेवटी इथेच धरणीवर पडून राहणार आहे. ह्यापैकी काहीही तुझ्याबरोबर येणार नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

माणूस रात्रभर झोपतो. दिवसा चरितार्थासाठी कामधंदा करतो. पण प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करण्यासाठी त्याला क्षणभर ही वेळ मिळत नाही. ॥२॥

जो मनुष्य तोंडात विडा चघळत ऐटीत हातात पतंगबाजीसाठी दोर घेऊन ऐट करतो त्याला मरताना यमदूत बांधून घेऊन जातात. त्याच्या पुढे त्या गर्विष्ठ माणसाचे काही चालत नाही. ॥३॥

जो माणूस गुरूकडून उपदेश प्राप्त करून, सर्वांशी प्रेममय आचरण करून मनापासून प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतो तो रामनामात रमून जाऊन सुख प्राप्त करतो. ॥४॥

ज्याच्यावर गुरू कृपा करतो व ज्याच्या मनात प्रभू नाम दृढ करतो असा माणूस प्रभू नामाचा सुगंध आपल्या हृदयात धारण करतो. ॥५॥

कबीर सांगतात - हे अज्ञान अंधकारात वावरणाऱ्या जीवा, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. तोच एक मात्र सत्य कायम राहणारा आहे. बाकी सारे जग नष्ट होणार आहे. ॥६॥१६॥

(त्रिपदी)

जम ते उलटि, भए है राम ।
दुख बिनसे, सुख कीओ बिसराम ।
बैरी उलटि भए है मीता ।
साकत उलटि, सुजन भए चीता ॥१॥
अब मोहि सरब कुसल करि मानिआ ।
सांति भई, जब गोबिदु जानिआ ॥१॥ रहाउ ॥
तन महि, होती कोटि उपाधि ।
उलटि भई, सुख सहजि समाधि ।
आपु पछानै, आपै आप ।
रोगु न बिआपै, तीनौ ताप ॥२॥
अब मनु उलटि, सनातनु हूआ ।
तब जानिआ, जब जीवत मूआ ।
कहु कबीर, सुखि सहजि समावउ ।
आपि न डरउ, न अवर डरावउ ॥३॥१७॥

शब्दार्थ : जम - यम, उलटि - बदलले, बदलून. भए - झाला. बिनसे - नष्ट झाले, नाहीसे झाले. बिसराम - विश्राम. मीता - मित्र. चीता - मनःपूर्वक, मनापासून. मोहि - मला. तन महि - शरीरात. होती - होतात. उपाधि - व्याधी, रोग. आपु - स्वतः. बिआपै - व्यापतो. तीनौ ताप - तीन ताप, शारीरिक, दैविक, अध्यात्मिक. सनातन - ईश्वररूप. जीवत मूआ - जिवंतपणी विषय विकारांना मारणे. समावउ - सामाऊन जाणे. डरउ - घाबरणे. डरावउ - घाबरविणे.

भावार्थ : यमाकडून मी माझे चित्त प्रभू परमात्म्याकडे वळवले आहे. ह्या संसारीक गोष्टीकडून मी माझे चित्त अध्यात्मिकतेकडे वळवले आहे. त्यामुळे माझे दुःख दूर होऊन मी सुखी झालो आहे. जे काल माझे वैरी होते ते आता मित्र झाले आहेत. पूर्वी ते परमात्म्यापासून दूर होते. आता ते पूर्णपणे बदलून

प्रभूचे भक्त सज्जन बनले आहेत. ॥१॥

आता मला सर्वत्र आनंदी आनंदच दिसत आहे. जेव्हा मला प्रभू परमात्म्याच्या सत्य स्वरूपाचे ज्ञान झाले तेव्हा माझे मन शांत झाले. ॥१॥ रहाउ ॥

माझ्या मनात विषय विकारांचे कोटी कोटी रोग होते. पण आता प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाल्यापासून, सहज समाधीचा अनुभव प्राप्त झाल्यापासून, माझे स्वस्वरूप मी ओळखल्यामुळे माझी त्रिविध तापातून मुक्तता झाली आहे. आता मला विकार त्रास देऊ शकत नाहीत. ॥२॥

आता माझी चित्तवृत्ती पालटली आहे. आता माझे मन माझ्या मूळ रूपाशी, प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाले आहे. त्यामुळे माझे मन या मोह मायारूपी संसारात राहूनही मोहमायेच्या पलीकडे गेले आहे. कबीर सांगतात - मी आता सहज सुखात तल्लीन झालो आहे. आता मी कोणास घाबरत नाही किंवा कोणास घाबरवीत ही नाही ॥३॥१७॥

पिंडि मूए, जीउ किह घरि जाता ।
सबदि अतीति अनाहदि राता ।
जिनि रामु जानिआ, तिनहि पछानिआ ।
जिउ गूंगे, साकर मनु मानिआ ॥१॥
ऐसा गिआनु, कथै बनवारी ।
मन रे, पवन द्रिड सुखमन नारी ॥१॥ रहाउ ॥
सो गुरु करहु, जि बहुरि न करना ।
सो पदु रवहु, जि बहुरि न रवना ।
सो धिआनु धरहु, जि बहुरि न धरना ।
ऐसे मरहु, जि बहुरि न मरना ॥२॥
उलटी गंगा, जमुन मिलावउ ।
बिनु जल संगम, मन महि नावउ ।
लोचा समसरि, इहु बिउहारा ।

ततु बीचारि, किआ अवरि बीचारा ॥३॥
 अपु, तेजु, बाइ, प्रिथमी, आकासा ।
 ऐसी रहत रहउ, हरि पासा ।
 कहै कबीर, निरंजन धिआवउ ।
 तितु घरि जाउ, जि बहुरि न आवउ ॥४॥१८॥

शब्दार्थ : पिंडी - शरीर, मुए - मेल्यावर, किह - कोठे, जाता - जातो, सबदि - शब्द ब्रह्म, अतीति - पलिकडे, राता - एकरूप झाला, जिनि - ज्याने, गुंगा - मुका, साकर - साखर, गिआनु - ज्ञान, बनवारी - वनमाळी, पवन - श्वास, सुखमन - सुषुम्ना, नारी - नाडी, करहु - कर, बहुरि - परत, रवहु - प्राप्तकर, मिलावउ - संगम, नावउ - स्नान करावे, लोचा - डोळ्याने, समसरि - समान, एकरूप, विउहारा - व्यवहार, ततु - तत्त्व, परम तत्त्व, मूलतत्त्व, अपु - पाणी, तेजू - तेज, अग्नि, बाइ - वायु, आकासा - आकाश, ऐसी - अशाप्रकारचे, रहत रहउ - जीवन जगा, पासा - जवळ, तितु - त्या, घरि - घर, अवस्था, जि - जेथून, बहुरि - परत, आवउ - येणे.

भावार्थ : जेव्हा शरीर मृत होते. तेव्हा आत्मा कोठे जातो? त्यावेळी आत्मा सर्व सीमा ओलांडून, सर्वबंधनांच्या पलीकडे जाऊन, त्या अनाहत शब्दरूप प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ज्याने प्रभू परमात्म्यास जणले त्यालाच त्याची महती कळली. अन्य कोण काय जाणणार? त्याचे वर्णन कसे करता येणार? मुक्या माणसाने साखर खाल्ली की त्याची गोडी त्याला कळते पण तो ती शब्दात व्यक्त करू शकत नाही तसेच हे ही आहे ॥१॥

प्रभू परमात्म्याने मला असे ज्ञान दिले आहे की त्यामुळे माझा प्राण सुषुम्ना नाडीत स्थिर झाला आहे ॥१॥रहाउ ॥

हे जीवा! तू असा गुरू प्राप्त कर की परत दुसरा गुरू धारण करण्याची गरजच पडणार नाही. ह्या गुरूच्या मार्गदर्शनानेच तू प्रभू प्राप्त करशील. असे स्थिर पद प्राप्त कर की परत अन्य कोणत्याही पदाची आस रहाणार नाही. असे

ध्यान धर की अन्य कोणतेही ध्यान धरण्याची गरज उरणार नाही. असे मरण मरावे की परत मरणच येणार नाही. जो जीव संसारात राहून मोहमायेच्या पाशात अडकत नाही तो जीव मुक्त होतो. त्याची जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका होते. त्याला परत मरण येत नाही. ॥२॥

इडा व पिंगला ह्या नाड्यांच्या गंगा यमुनांच्या जळ हीन संगमात स्नान कर म्हणजे संसारातील मोहमाये पासून विन्मुख होऊन मनाला एकाग्र करून आपल्या आत्म्यात स्थिर होऊन रहा. तुझा व्यवहार असा असावा की सर्वांकडे तू सम दृष्टीने पहावे. हेच सान्या सृष्टीचे मूळ तत्व आहे. ह्या तत्त्व चिंतनाखेरीज अन्य कोणत्याही चिंतनाचे काय काम? ॥३॥

ज्याप्रमाणे पृथ्वी, आप, तेज, वायू ही पंचतत्त्वे प्रभू परमात्म्याशी एकरूप असतात त्याप्रमाणे तूही प्रभू परमात्म्यापाशी एकरूप होऊन रहा. कबीर सांगतात. हे जीवा! तू त्या निरंजन प्रभू परमात्म्याचे सदैव ध्यान कर आणि अशा अवस्थेप्रत पोहोच, की त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जा, म्हणजे तुला परत या संसारातील जन्म मरणाच्या चक्रात यावेच लागणार नाही ॥४॥१८॥

(त्रिपदी)

कंचन सिऊ, पाईऐ नही तोलि ।
 मनु दे, रामु लीआ है मोलि ॥१॥
 अब मोहि, रामु अपुना करि जानिआ ।
 सहज सुभाइ, मेरा मनु मानिआ ॥१॥ रहाउ ॥
 ब्रहमै कथि कथि, अंतु न-पाइआ ।
 राम भगति, बैठे घरि आइआ ॥२॥
 कहु कबीर, चंचल मति तिआगी ।
 केवल राम भगतु निज भागी ॥३॥१॥१९॥

शब्दार्थ : कंचन - सोने, पाईऐ - प्राप्त करून, तोलि - वजन, तोलून, मनु - मन, लिआ - घेतला, मोलि - मोल देऊन, मोहि - मला, ब्रहमै -

ब्रह्माने, अंतु - अंत, शेवट, पूर्णज्ञान, तिआगी - त्याग करणे, भागी - भाग्यात.

भावार्थ : बाजारात जाऊन, सोने देऊन, त्याबदल्यात परमेश्वर विकत घेता येत नाही. आपले मन त्यास अर्पण केल्याने प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो ॥१॥

मी माझे मन प्रभू चरणी अर्पण करून त्यास विकत घेतले आहे. आता प्रभू परमात्म्याने मला आपला म्हणून स्वीकारले आहे. त्यामुळेच माझे मन सहज समाधीत मग्न झाले आहे ॥१॥ रहाउ ॥

ज्या प्रभू परमात्म्याचे गुण गान करून प्रत्यक्ष ब्रह्माही त्याला प्राप्त करू शकला नाही तोच प्रभू परमात्मा माझ्या भक्ती निष्ठेने मला प्राप्त झाला आहे ॥२॥

कबीर सांगतात मी माझी इतस्ततः भटकणारी चंचल मती सोडून माझे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठाई एकाग्र केले. आता केवळ प्रभू भक्ती माझ्या भाग्यात आली आहे ॥३॥ ११॥ ११॥

जिह मरनै, सभु जगतु तरासिआ ।
सो मरना, गुर सबदि प्रगासिआ ॥१॥
अब कैसे मरउ, मरनि गनु मानिआ ।
मरि मरि जाते, जिन रामु न जानिआ ॥१॥ रहाउ ॥
मरनो मरनु कहै सभु कोई ।
सहजे मरै, अमंरु होइ सोइ ॥२॥
कहु कबीर, माने भइआ अनंदा ।
गइआ भरमु, रहिआ परमानंदा ॥३॥ १२० ॥

शब्दार्थ : जिह - ज्या, मरनै - मृत्यूला, तरासिआ - त्रासले, प्रगासिआ - प्रगटले, सभु - सगळे, कैसे - कसा, का ?, मानिआ - मान्य केले, जिन - ज्याने, जानिआ - जाणले, सहजे - सहजावस्था, सोई - तो, भइआ - झाला, गइआ - गेला, भरमु - भ्रम, रहिआ - राहतो, वास करतो.

भावार्थ : ज्या मृत्यूने साऱ्या संसाराला घाबरऊन सोडले आहे त्या मृत्यूचे सत्य स्वरूप काय आहे त्याचे ज्ञान मला सदगुरूच्या उपदेशाने प्राप्त झाले आहे ॥ १ ॥

आता मी मनाने संसारिक मोहमायेच्या मरणाचा स्वीकार केला आहे, त्यामुळे जन्म मरणाच्या चक्रातून माझी सुटका झाली आहे आता मरण मला मारू शकत नाही. ज्यांनी प्रभू परमात्म्याचे स्वरूप जाणले नाही ते वारंवार मरतात ॥ १ ॥ रहाउ ॥

सर्व जीवांना मरणाची भीती वाटते. आता मी मरणार, आता मी मरणार, असा सर्व जीव आक्रोश करत असतात. पण जो सहजावस्था प्राप्त करून मरतो तो मरून ही अमर होतो. ॥ २ ॥

कबीर सांगतात, प्रभू कृपेने माझे मन आनंदीत झाले आहे. माझ्या मानातील मृत्यू बद्दलच्या साऱ्या शंका, सारे भ्रम आता नाहीसे झाले आहेत आणि माझे मन परमानंदात स्थिर होऊन राहिले आहे ॥ ३ ॥ २० ॥

कत नही ठउर, मूलु कत लावउ ।
खोजत तन महि, ठउर न पावउ ॥१॥
लागी होइ, सु जानै पीर ।
राम भगति अनीआले तीर ॥१॥ रहाउ ॥
एक भाइ देखउ, सभ नारी ।
किआ जानउ, सह कउन पिआरी ॥२॥
कहु कबीर जा कै मसतकि भागु ।
सभ परहरि, ता कउ मिलै सुहागु ॥३॥ १२१ ॥

शब्दार्थ : ठउर - ठिकाण, जागा. कत - कोठेही, मूलु - मूळ औषधी, लावउ - लाउ, लागी - लागली, पीर - पीडा, वेदना, भगति - भक्ती, आनिअले - अणकुचीदार बाण, एक भाइ - एकमेव परमेश्वराचे रूपात, नारी - स्त्री जीव, किया - कसे, जानउ - जाणू, सह - परमेश्वरास, कउन - कोण, पिआरी - प्रिय नसतकि - कपाळी, भागु - भाग्य, परहरि -

त्यागून, सोडून. ता कउ - त्याला, सुहागु - सौभाग्य.

भावार्थ : हे बंधू! शोध घेऊन ही मला माझ्या शरीरात अशी एकही जागा आढळत नाही की जेथे औषध लावून मी माझी पीडा, व्यथा दूर करू शकेन. कारण ही पीडाच आगळी वेगळी आहे. ही व्यथा प्रभू विरहाची आहे. प्रभू प्राप्ती शिवाय ती दूर होणार नाही. ॥१॥

प्रभू भक्तीचा तीर हा असा अमोघ तीर आहे की त्याची व्यथा ज्याला तो तीर लागला आहे त्यालाच कळेल ॥१॥ राहाउ ॥

मी सान्या जीवरूपी स्त्रियांना सम दृष्टीने पाहतो. ह्यातली कोणती स्त्री, कोणता जीव प्रभू परमात्म्यास प्रिय आहे ते मी कसे ओळखू शकणार ? ॥२॥

कबीर सांगतात, ज्या जीवरूपी स्त्रीच्या भाग्यात तसे लिहिले असेल त्याच जीवास तो प्रभू परमात्मा जवळ करतो व त्या जिवाची विरह व्यथा दूर करतो ॥३॥ २१ ॥

जा कै, हरि सा ठाकुरु भाई ।

मुकति अनंत, पुकारणि जाई ॥१॥

अब कहु राम, भरोसा तोरा ।

तब काहू का, कवनु निहोरा ॥१॥ राहाउ ॥

तीनि लोक, जा कै हहि भार ।

सो, काहे न करै प्रतिपार ॥२॥

कहु कबीर, इक बुधि बीचारी ।

किआ बसु, जउ बिखु दे महतारी ॥३॥ २२ ॥

शब्दार्थ : जाकै - ज्याला, हरि सा - हरी सारखा, ठाकूर - मालक, मुकति - मुक्ती, पुकारणि जाई - बोलावत राहते, कहु - म्हणा, भरोसा - आधार, तोरा - तुझा, काहु - कशाला, कवनु - कोणाचा, निहोरा - गरज, उपकार, मर्जी. हहि - आहेत, सो - तो प्रभुपरमात्मा. काहे - का, प्रतिपार - प्रतिपाळ, सांभाळ. बसु - वश, बिखु - विष, महतारी - माता.

भावार्थ : हे बंधो, आता सांग बर, तो प्रभू परमात्मा ज्याचा स्वामी आहे ज्याला सान्या मुक्ती शोधीत येतात ॥१॥

ज्याला प्रभूपरमात्म्याचा आधार प्राप्त झाला आहे. तो अन्य कोणाकडे कशाला पाहील ? ॥१॥ राहाउ ॥

जो प्रभू परमात्म्या तीनही लोकांचा भार वाहतो आहे तो तुझा, प्रभूच्या दासाचा प्रतिपाळ का बरे करणार नाही ? ॥२॥

कबीर सांगतात, खूप विचार केल्यावर माझ्या हे लक्षात आले आहे की जर आई आपल्याच हाताने मुलाला विष पाजणार असेल तर कोण काय करणार ? त्याला कोणीही वाचवू शकणार नाही ॥३॥ २२ ॥

बिनु सत, सती होइ कैसे नारि ।

पंडित, देखहु रिदै बीचारि ॥१॥

प्रीति बिना, कैसे बधै सनेहु ।

जब लग रसु, तब लग नही नेहु ॥१॥ राहाउ ॥

साहनि, सतु करै जीअ अपनै ।

सो रमये कउ मिलै न सुपनै ॥२॥

तनु मनु धनु ग्रिहु सउपि सेरीरु ।

सोई सुहागनि, कहै कबीरु ॥३॥ २३ ॥

शब्दार्थ : बिनु - विना, सत - सदाचार, शील, रिदै - हृदयात, कैसे - कसे, बधै - वाढेल, सनेहु - स्नेह, प्रेम. जब - जेव्हा, जोपर्यंत, रसु - मोह माया, नेहु - स्नेह, प्रेम, साहनि - माया, सतु - सत्य. सउपि - सोपवणे.

भावार्थ : हे पंडीत जन हो, आपल्या अंतः करणात जरा विचार करून पहा बर. सत्य आचरणाशिवाय कोणी जीवरूपी स्त्री सती होईल का ? सत्याचरणा शिवाय कोणी जीव त्या सत रूपी परमेश्वरास प्राप्त करू शकेल का ? ॥१॥

प्रभू परमात्म्या विषयी मनात प्रेमभाव उत्पन्न झाल्या शिवाय प्रभूचा स्नेह प्राप्त होत नाही. जो पर्यंत जीव मायेच्या मोहात अडकला आहे तोपर्यंत

त्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्या विषयी प्रेम उत्पन्न होणार नाही ॥१॥ रहाउ ॥

मोह माया हेच सत्य आहे अशी जोवर मनाची धारणा आहे. तोवर त्यास स्वप्नातही प्रभू परमात्मा प्राप्त होणार नाही ॥२॥

कबीर सांगतात, जी जीवरूपी स्त्री आपले तन, मन, धन, सर्वस्व पती प्रभूच्या चरणी समर्पित करते त्या जीवास प्रभू परमात्म्याच्या प्रेमाचे सौभाग्य प्राप्त होते ॥३॥ २३ ॥

बिखिआ बिआपिआ, सगल संसारु ।
बिखिआ, लै डूबी परवारु ॥१॥
रे नर, नाव चउडि कत बोडी ।
हरि सिउ तोडि, बिखिआ संगि जोडी ॥१॥ रहाउ ॥
सुरि नर दाधे, लागी आगि ।
निकटि नीरु, पसु पीवसि न झागि ॥२॥
चेतत चेतत, निकसिओ नीरु ।
सो जलु निरमलु, कथत कबीरु ॥३॥ २४ ॥

शब्दार्थ : बिखिआ - विषय विकार, माया. बिआपिआ - व्यापले, लै डूबी - घेऊन बुडाली, परवारु - परिवार, कुटुंब, चउडि - मोकळे मैदान, विस्तीर्ण, बोडी - बुडवली, दाधे - जळाले, निकटि - निकट, जवळ. नीरु - पाणी, पीवसि - पितो. झागि - प्रयत्न, चेतत चेतत - वारंवार स्मरण केल्याने, निकसिओ - निघते, प्राप्त होते.

भावार्थ : सारे जग विषय विकारांनी व्यापलेले आहे. मायेच्या पाशात सारा संसार बुडून गेला आहे. ॥१॥

हे मानवा, तू प्रभू परमात्म्याशी विन्मुख होऊन, विषय विकारांचे अधिन होऊन तुझी जीवन रूपी नौका ह्या संसाररूपी सागरात का बुडवायला निघाला आहेस ? ॥ १ ॥ रहाउ ॥

ह्या विषय विकारांच्या आगीने सारे देवदेवता, नर नारी जळत आहेत, ही आग विझवू शकेल असे प्रभू नामाचे जल ही त्यांचे जवळच आहे. पण

माणूस ते प्राप्त करण्याचा प्रयत्नही करित नाही ॥२॥

कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करताच प्रभू नाम रूपी जल भक्ताच्या हृदयात प्रगट होते. ते नामरूपीजल अमृता समान निर्मल असते व त्याने माया रूपी तृष्णेची आग विझून जाते. ॥३॥ २४ ॥

जिह कुलि, पूतु न गिआन बीचारी ।
बिदवा कस न भई महतारी ॥१॥
जिह नर, राम भगति नहि साधी ।
जनमत कस न मुओ, अपराधी ॥१॥ रहाउ ॥
मुचु मुचु गरभ गए, कीन बचिआ ।
बुडभुज रूप, जीवे जग मझिआ ॥२॥
कहु कबीर, जैसे सुंदर सरूप ।
नाम बिना, जैसे कुबज कुरूप ॥३॥ २५ ॥

शब्दार्थ : जिह - ज्या, कुलि - कुलात, पूतु - पुत्र, गिआन - ज्ञान, बिधवा - विधवा, भई - झाली, महतारी - माता, जनमत - जन्मताच, कस - का, मुओ - मेला, मुचुमुचु - अनेकानेक, कीन - का, बचिआ - वाचला, बुडभुज - विकृत हाताचा, तुटक्या हाताचा. कुबज - कुबडे, कुरूप - कुरूप.

भावार्थ : ज्या कुलात प्रभू परमात्म्याचे चिंतन करणारा पुत्र जन्मत नाही. त्या कुपुत्राची आई असल्या पुत्राला जन्म देण्यापूर्वीच विधवा का झाली नाही ? ॥१॥

ज्या माणसाने जन्माला येऊन प्रभू परमात्म्याची भक्ती केली नाही असा पापी जन्मतःच का मेला नाही ? ॥१॥ रहाउ ॥

अनेक गर्भ आईच्या पोटात असतानाच अकाली गळून पडतात. पण हे पापी जीव कसे काय वाचले ? असले भयानक कुरूप लोक जगात नीचतम जीवन जगतात.

कबीर सांगतात, प्रभूनामा विहीन सुंदर शरीर हे कुब्जेहून ही कुरुप
समजावे ॥३॥२५॥

जो जन, लेहि खसम का नाउ ।
तिन कै, सद बलिहारै जाउ ॥१॥
सो निरमलु, निरमल हरि गुन गावै ।
सो भाई, मेरै मनि भावै ॥१॥ रहाउ ॥
जिह घट, रामु रहिआ भरपूरि ।
तिन की पग पंकज हम धूरि ॥२॥
जाति जुलाहा, मति का धीरु ।
सहजि सहजि, गुण रमै कबीरु ॥३॥२६॥

शब्दार्थ : लेहि - घेतो, खसम - परमेश्वर, बलिहारै - समर्पित, मनि
भावै - मनाला आवडतो, घट - शरीर, देह, पग - चरण, पंकज - कमळ,
धूरि - धूळ, मति - बुद्धी, धीरु - धैर्यवान

भावार्थ : जो माणूस प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करतो. त्याचे वर मी माझे
प्राण ओवाळून टाकतो ॥१॥

जो माणूस निर्मल अंतः करणाने निर्मल प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतो
तो माझा बंधू माझ्या मनाला आवडतो. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्मा पूर्णपणे वास करतो त्याच्या चरण
कमलाची मी धूळ आहे ॥२॥

कबीर सांगतात, मी जातीचा विणकर आहे पण माझी मनोबुद्धी स्थिर
आहे. प्रभूकृपेने मी सहजपणे प्रभू परमात्म्याच्या गुणात रममाण
होतो. ॥३॥२६॥

गगनि रसाल चुऐ, मेरी भाठी ।
संचि महा रसु, तनु भइआ काठी ॥१॥
उआ कउ कहीऐ, सहज मतवारा ।
पीवत राम रसु, गिआन बीचारा ॥१॥ रहाउ ॥

सहज कलालनि, जउ मिलि आई ।
आनंदि माते, अनदिनु जाई ॥२॥
चीनत, चीतु निरंजन लाइआ ।
कहु कबीर, तौ अनभउ पाइआ ॥३॥२७॥

शब्दार्थ : गगनि - आकाशात, रसाल - रसाळ, अमृत. चुऐ - ठिबकते,
भाठी - भट्टी, संचि - साठवले, संचय केला. तनु - शरीर. भइआ -
झाले, काठी - काष्ठ, लाकडे, सरपण. उआकउ - त्याला, मतवारा -
मस्तवाल, कलालनि - दारू गाळणारी, दारू पाजणारी. अनदिनु - प्रत्येक
दिवस, चीनत - चिन्तन, चीतु - चित्त, तौ - त्यामुळे.

भावार्थ : माझ्या दशम द्वार - रुपी भट्टीतून प्रभू नामरूपी अमृत सतत ठिबकत
आहे. हे नामामृत प्राप्त करण्यासाठी मी माझे शरीर रुपी इंधन जाळीत
आहे. ॥१॥

ज्याने जाणीव पूर्वक विचार करून राम नामरूपी रसायन प्राशन केले
आहे तो सहजच प्रभू परमात्म्याच्या नामात मस्त होऊन जातो. प्रभू
परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो ॥१॥ रहाउ ॥

जेव्हा प्रभू नामरूपी अमृत पिणारे प्रभूचे भक्त एकत्र भेटतात तेव्हा ते
सारे अहोरात्र प्रभूनामाच्या आनंदात मस्त होऊन जातात ॥२॥

कबीर सांगतात, जेव्हा मी जाणीवपूर्वक माझे चित्त त्या निरंजन प्रभू
परमात्म्याशी जोडले तेव्हा मला प्रभू परमात्मा माझ्या अंतरातच आहे अशी
अनुभूती प्राप्त झाली ॥३॥२७॥

मन का सुभाउ, मनहि बिआपी ।
मनहि मारि, कवन सिधि थापी ॥१॥
कवनु सु मुनि, जो मनु मारै ।
मन कउ मारि, कहहु किसु तारै ॥१॥ रहाउ ॥
मन अंतरि, बोलै समु कोई ।
मन मारे बिनु, भगति न होई ॥२॥

कहु कबीर, जो जानै भेउ ॥

मनु मधुसूदनु, त्रिभवण देउ ॥३ ॥२८ ॥

शब्दार्थ : सुभाउ - स्वभाव, बिआपी - व्यापते, मारि - मारून, कवन - कोणची, सिधि - सिद्धी, थापी - प्राप्त केली, कवनु - कोण, सु - तो, कहहु - सांगा, किसु - कोणाला, तारै - तारतो, विनु - विना, जानै - जाणतो, भेउ - भेद, रहस्य, देउ - देव.

भावार्थ : माणसाचे मन मनाच्या संकल्प विकल्पाने सतत पूर्णपणे व्यापून राहिलेले असते. अशा स्थितीत मन मारण्यात काय अर्थ आहे ? ॥१ ॥

असा कोणता मुनी आहे ज्याने आपले मन मारले आहे. मनातील संकल्प विकल्प बंद पाडले आहेत ? असा कोणी मुनी असेलच तर मग सांगा बरे, त्याने कोणास तारले ? मनास मारणे कोणासही शक्य झालेले नाही म्हणून मनाला मारण्या ऐवजी मनाला उन्नत करण्याचा प्रयत्न करावा हेच उचित होय ॥१ ॥रहाउ ॥

माणसाच्या मनात जे विचार येतात तेच तो मुखावाटे बोलतो, म्हणून मनातील कुविचार नष्ट केल्या शिवाय प्रभू भक्ती करणे शक्य नाही. ॥२ ॥

कबीर सांगतात, ज्या माणसाने हे रहस्य जाणले त्याचे मन त्रिभुवनाचा स्वामी जो प्रभू परमात्मा त्या मधुसूदनाशी एकरूप होऊन जाते ॥३ ॥

ओइ जु दीसहि, अंबरि तारे ।

किनि ओइ चीते, चीतनहारे ॥१ ॥

कहु रे पंडित, अंबरु का सिउ लागा ।

बूझै बूझनहारु सभागा ॥१ ॥रहाउ ॥

सूरज चंदु करहि उजीआरा ।

सभ महि पसरिआ, ब्रहम पसारा ॥२ ॥

कहु कबीर, जानैगा सोइ ।

हिरदै रामु, मुखि रामै होइ ॥३ ॥२९ ॥

शब्दार्थ : ओइ - हे, जु - जे, दीसहि - दिसते. अंबरि - आकाशात. किनि - कोणी, चीते - चित्रित केले, चीतनहारे - चित्रकाराने, सिउ लागा - जोडला आहे, आधार कोणाचा आहे, बुझै - जाणतो, बुझनहारु - जाणनारा, सभागा - भाग्यवान, करहि - करतात, उजीआरा - उजेड, प्रकाश. पसारा - पसरलेला, जानैगा - जाणेल, सोइ - तोच, हिरदै - हृदयात.

भावार्थ : हे आकाशरूपी फलकावर जे तारे दिसत आहेत ते कोणत्या चित्रकाराने चितारले आहेत ? ॥१ ॥

हे पंडिता, सांग बरं ह्या आकाशाला कोणाचा आधार आहे ? क्वचितच कोणी भाग्यवान हे रहस्य जाणतो. ॥१ ॥रहाउ ॥

ज्या प्रमाणे चंद्र, सूर्य सर्वत्र प्रकाश पसरवितात, सारे जग उजळून टाकतात, त्या प्रमाणेच ह्या साऱ्या विश्वात त्या प्रभू परमात्म्याचा प्रकाश पसरलेला आहे. साऱ्या विश्वात तो प्रभू पसरून राहिला आहे ॥२ ॥

कबीर सांगतात, ज्याच्या मुखात सदैव त्या प्रभू रामाचे नाव आहे, ज्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा वास करत आहे तोच हे रहस्य जाणतो ॥३ ॥२९ ॥

बेद की पुत्री सिंघ्रिति, भाई ।

सांकल जेवरी, लै है आई ॥१ ॥

आपन नगरु, आप ते बाधिआ ।

मोह कै फाधि, काल सरु सांधिआ ॥१ ॥रहाउ ॥

कटी न कटै, तूटि नह जाई ।

सा सापनि होइ, जग कउ खाई ॥२ ॥

हम देखत, जिनि सभु जगु लूटिआ ।

कहु कबीर, मै राम कहि छूटिआ ॥३ ॥३० ॥

शब्दार्थ : बेदकी पुत्री - वेदांची कन्या, सिंघ्रिति - स्मृती, सांकल - साखळी, जेवरी - दावे, कर्मकांडाची रस्सी. लै है आइ - घेऊन आली,

नगरु - नागरिक, जनता. बाधिया - बांधले, कटी न कटै - कापले तरी कापले जात नाही. फाधि - पाश, बंधन. सरु - शर, बाण. सांधिआ - रोखला, ताणला, सा - ती, सापनि - सर्पिणी, हम देखत - आमच्या देखत, लुटिआ - लुटले, छुटिआ - सुटलो, सुटका झाली.

भावार्थ : स्मृती ही वेदांचीच उत्पत्ती आहे. वेदांची पुत्री आहे. ती स्वतः बरोबर कर्मकांड-रूपी दावे, साखळदंड घेऊन आली आहे ॥१॥

ह्या स्मृतींनी आपल्याच उपासकांना कर्मकांडाच्या बंधनात घट्ट बांधून ठेवले आहे. मोह पाशात बांधून ठेऊन डोक्यावर सतत मृत्यूची तलवार टांगून ठेवली आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

हे मोह मायेचे व कर्मकांडाचे बंधन इतके घट्ट आहे की ते काटू म्हटले तरी काटता येत नाही, तोडू म्हटले तरी तोडता येत नाही. या मायारूपी सर्पिणीने सारे जग गिळून टाकले आहे ॥२॥

कबीर सांगतात, ह्या स्मृतीने सांगितलेल्या कर्मकांडाने व त्या मोहमायेने माझ्या डोळ्या देखत सारे जग वश केले आहे, लुटले आहे. पण मी मात्र प्रभू रामाच्या नामाच्या आधारामुळे त्या कर्मकांडातून, त्या मोहमायेच्या पाशातून मुक्त झालो आहे. ॥३॥ ३० ॥

देइ मुहार, लगामु पहिरावउ ।
सगल त जीनु, गगन दउरावउ ॥१॥
अपनै बीचारि, असवारी कीजै ।
सहज कै पावडै, पगु धरि लीजै ॥१॥ रहाउ ॥
चलु रे, बैकुंठ तुझहि ले तारउ ।
हिचहि, त प्रेम कै चाबुक मारउ ॥२॥
कहत कबीर, भले असवारा ।
बेद कतेब ते, रहहि निरारा ॥३॥ ३१ ॥

शब्दार्थ : मुहार - ओठाळी, लगामु - लगाम, पहिरावउ - घालतो, सगल - सगळे, जीनु - घोड्यावर बसण्यासाठी गादी, दउरावउ - दौडवतो,

४० म्हणे कबीर

पलवतो. अपनै बीचारि - आपल्या ब्रह्म विचारावर, असवारी - स्वारी, कीजै - करा, पावडै - रिकीब, हिचहि - थांबलास, मारउ - मारीन, असवारा - स्वार, निरारा - वेगळा, निराळा.

भावार्थ : कबीर सांगतात मी माझ्या इतस्ततः भटकणाऱ्या मनरूपी घोड्याला भक्तीरूपी लगाम घालून त्याला इतर सर्व गोष्टीपासून निवृत्त करून नामस्मरणाच्या आकाशात दौडवतो ॥१॥

आपल्या विचारावर स्वार होऊन सहज अवस्थारूपी रिकीबीत पाय घट्ट रोऊन ठेवतो. ॥१॥ रहाउ ॥

हे मनरूपी घोड्या ! चल मी तुला वैकुंठाची फेरी करून आणतो. जर ह्या मार्गावर चालताना तू मधेच थांबलास अडखळलास, तर मी प्रेमरूपी चाबूक मारून तुला सरळ मार्गावर आणीन ॥२॥

कबीर सांगतात, हे भल्या स्वारा ! तू वेद कुराण कतेब पासून, त्यातील कर्मकांडा पासून स्वतःस दूर ठेव. ॥३॥ ३१ ॥

जिह मुखि पाचउ, अंघ्रित खाए ।
तिह मुख देखत लूकट लाए ॥१॥
इकु दुखु, रामराइ, काटहु मेरा ।
अगनि दहै, अरु गरभ बसेरा ॥१॥ रहाउ ॥
काइआ बिगुती, बहु बिधि भाती ।
को जारे, को गडि ले माटी ॥२॥
कहु कबीर, हरि चरण दिखावहु ।
पाछै ते जमु किउ न पठावहु ॥३॥ ३२ ॥

शब्दार्थ : जिह - ज्या, पाचउ - पाच प्रकारचे, दूध, दही, तूप, साखर, मध हे अमृतमय पंचामृत. तिह - त्या, लुकट - कोलीत, पेटते लाकूड. काटहु - दूरकर, दहै - जाळणे, बसेरा - वसणे, बिगुती - खराब, दूषित. को - कोणी, जारे - जाळतो, गडि - गाडतात, पुरतात. दिखावहु - दाखव. पठावहु - पाठव.

म्हणे कबीर ४१

भावार्थ : ज्या मुखाने पंचामृताची चव चाखली आहे त्याच मुखावर मरणोत्तर जळत्या कोलिताने अग्नी ठेवला जातो. ॥१॥

हे प्रभू रामा, ह्या मोहरूपी तृष्णेच्या अग्नीने जळत राहून, परत परत गर्भवास करून, जे जन्म मरणाचे दुःख आहे, त्यापासून माझे रक्षण कर. हे शरीर नाना प्रकारे दूषित होते व अखेर मेल्यावर कोणी त्यास जाळून टाकतात तर कोणी त्यास मातीत पुरून टाकतात.

कबीर सांगतात- हे प्रभो! मला तुझ्या चरणांचे दर्शन घडू दे त्या नंतर मग खुशाल यमराजाला पाठव ॥३॥३२॥

आपे पावकु, आपे पवना ।
जारै खसमु, त राखै कवना ॥१॥
राम जपत, तनु जरि की न जाइ ।
राम नाम, चितु रहिआ समाइ ॥१॥रहाउ ॥
का को जरै, काहि होइ हानि ।
नट वट खेलै, सारिगपानि ॥२॥
कहु कबीर, अखर दुइ भाखि ।
होइगा खसमु, त लेइगा राखि ॥३॥३३॥

शब्दार्थ : आपे - प्रभू स्वतः, पावकु - अग्नी, पवना - वारा, जारै - जाळतो, खसमु - परमेश्वर, राखै - रक्षण करतो, त - तर, कवना - कोण, जरि - जळून, चितु - चित्तात, नट वट - नटाच्या वेशात, अखर - अक्षर, दुइ - दोन, भाखि - उच्चार कर, लेइगा राखि - रक्षण करील.

भावार्थ : प्रभू परमात्माच अग्नी आहे. तोच पवनही आहे. जर प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल की एखाद्या जीवास जाळावयाचेच तर त्या जिवाचे रक्षण कोणीही करू शकत नाही ॥१॥

रामनामाचा जप करताना हा देह जळून गेला तरी हरकत नाही. पण माझे मन रामनामाशी सदैव एकरूप होऊन राहो ॥१॥ रहाउ ॥

असे झाल्याने कोणाचे काही जळत नाही. कोणाचे काही नुकसान होत

नाही. कारण हा सर्व प्रभू परमात्मरूपी नटवराचा खेळ आहे ॥२॥

कबीर सांगतात केवळ 'राम' ही अक्षरे सदैव मनात दृढपणे धारण कर. जर त्या प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल तर तो तुझे रक्षण करील ॥३॥३३॥

(द्वीपदी)

ना मै जोग धिआन चितु लाइआ ।
बिनु बैराग, न छुटसि माइआ ॥१॥
कैसे जीवनु होइ हमारा ।
जब न होइ राम नाम अधारा ॥१॥रहाउ ॥
॥कहु कबीर, खोजउ असमान ।
राम समान न देखउ आन ॥२॥३४॥

शब्दार्थ : जोग - योग, धिआन - ध्यान, बैराग - वैराग्य, छुटसि - सुटका, माइआ - माया, अधारा - आधार, आसरा. खोजउ - शोधणे. असमान - आकाश, देखउ - दिसणे. आन - अन्य.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मनात वैराग्य उत्पन्न होण्यासाठी लोक योग मार्गाचा अवलंब करतात पण मी योग मार्गाकडे वळलो नाही. आणि वैराग्य उत्पन्न झाल्याशिवाय मायेपासून सुटका होत नाही ॥१॥

आता जर रामनामाचा आधार नसेल तर माझ्या जीवनाचे काय होणार ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, मी सान्या जगात अगदी आकाशापर्यंत सर्वत्र शोध घेतला पण प्रभू रामासारखा अन्य कोणीही दिसत नाही ॥२॥३४॥

जिही सिरि, रचि रचि बाधत पाग ।
सो सिरु, चुंच सवारहि काग ॥१॥
॥ इसु तन धन को, किआ गरबईआ ।
राम नामु, काहे न द्विदीआ ॥१॥रहाउ ॥
॥ कहत कबीर, सुनहु मन मेरे ।
इही हवाल होहिगे तेरे ॥२॥३५॥

शब्दार्थ : जिही - ज्या, सिरी - डोक्यावर, रचि रचि - सजवून. बाधत - बांधतो. पाग - पटका, फेटा. सो - ते, चुंच - चोच, सवारहि - साफ करणे, स्वच्छ करणे. काग - कावळा. इसु - ह्या, किआ - करतो, गरबईआ - गर्व. हवाल - दशा, होहिगे - होईल.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ज्या मस्तकावर तू चापून चोपून फेटा बांधतोस, त्याच मस्तकावर मेल्यावर कावळे टोच्या मारतात ॥१॥ अरे जीवा ह्या शरीराचा, धनाचा तू गर्व का करतोस ? प्रभू रामाचे नाम चित्तात का दृढ करीत नाहीस ? ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, बा मना, मी काय सांगतो ते नीट ध्यान पूर्वक ऐक. मरणानंतर तुझीही हीच अवस्था होणार आहे ॥२॥ ॥३५॥

रागु गउड़ी गुआरेरी अष्टपदी

(गुरुग्रंथ साहिब पान क्र. ३३०)

१ ओं सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

सुखु मांगत, दुखु आगै आवै ।
सो सुखु, हमहु न मांगिआ भावै ॥१॥
॥ बिखिआ अजहु सुरति सुख आसा ।
कैसे होई है, राजा राम निवासा ॥१॥ रहाउ ॥
॥ इसु सुख ते सिव ब्रहम डराना ।
सो सुखु, हमहु साचु करि जाना ॥२॥
॥ सनकादिक, नारद मुनि सेखा ।
तिन भी, तन महि मनु नही पेखा ॥३॥
॥ इसु मन कउ, कोई खोजहु भाई ।
तन छूटे, मनु कहा समाई ॥४॥
॥ गुर परसादी, जैदेउ नामां ।

भगति कै प्रेमि, इनही है जानां ॥५॥
॥ इसु मन कउ, नही आवन जाना ।
जिस का भरमु गइआ, तिनि साचु पछाना ॥६॥
॥ इसु मन कउ रूपु न रेखिआ काई ।
हुकमे होइआ, हुकमु बूझि समाई ॥७॥
॥ इस मन का, कोई जानै भेउ ।
इह मनि लीण भए सुखदेउ ॥८॥
॥ जीउ एकु अरु सगल सरीरा ।
इसु मन कउ, रवि रहे कबीरा ॥९॥ ॥३६॥

शब्दार्थ : हमहु - आम्हाला, मांगिआ - मागणे, भावह - आवडते, बिखिआ - विषयवासना, विष. अजहु - अजूनही. सुरति - ध्यान. आसा - आशा, इसु - ह्या, डराना - घाबरतात, सो - ते, सेखा - शेषनाग. पेखा - पाहिले. खोजहु - शोधा, छूटे - सुटल्यावर, नष्ट झाल्यावर. जैदेउ - भक्त जयदेव, आवन - येणे, जाना - जाणे, भरमु - भ्रम, तिनि - त्याने, साचु - सत्य, पछाना - ओळखले, रूपु - रूप, रेखिआ - आकार, हुकमे - परमेश्वरी आज्ञेने, हुकमु - आज्ञा, बुझि - समजून, भेद - रहस्य, लीण - लीन, सुखदेउ - सुख देणारा ईश्वर, जीउ - आत्मा, एकु - एक, अरु - आणि, सगल - सगळे, सरीरा - शरीरात, रवि रहे - स्मरण करत, तल्लीन होतात.

भावार्थ : जर सुख मागायला गेले की दुःख पुढे येऊन उभे राहते. असले सुख मागायला मला मुळीच आवडत नाही ॥१॥

मानवी मन हे विषय विकारातच अडकून पडते. त्यातच सुख प्राप्त व्हावे अशी आशा बाळगते. अशा मनात प्रभू परमात्म्याचा वास कसा होणार ? ॥१॥ रहाउ ॥

ज्या वैषयिक सुखाला, मायावी सुखाला प्रत्यक्ष शिव, ब्रह्मदेवही घाबरतात, त्या सुखाला आम्ही माणसे खरे सुख मानून कवटाळून बसतो ॥२॥

नारद, सनकादी मुनी, शेषनाग आदींनीही मायेच्या आवरणामुळे आपल्या अंतरातच असलेल्या प्रभू परमात्म्यास ओळखले नाही ॥३॥

अरे कोणीतरी ह्या मनाचा शोध घ्या रे! मेल्यावर, ह्या देहाचे पतन झाल्यावर हे मन कोठे बरे जाते? ॥४॥

सतगुरू कृपेने भक्त जयदेव, भक्त नामदेव यांनी भक्तीच्या मार्गाने हे रहस्य जाणले आहे ॥५॥

हा आत्मा जन्मतही नाही आणि मरत ही नाही. ज्याच्या मनातील मायामूलक भ्रम नष्ट झाला आहे तोच हे रहस्य जाणतो. ॥६॥

वास्तविक आत्म्याला कोणते ही रूप नाही. कोणता ही आकार नाही. प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेनुसार तो आकार घेतो, रूप धारण करतो. व प्रभू परमात्म्याच्याच इच्छेनुरूप तो परमात्म्यात विलीन होऊन जातो. ॥७॥

कोणी विरळा जीव आत्माचे हे रहस्य जाणतो. तो त्या आत्म्याच्या आधारे प्रभू परमात्म्याचे स्वरूपात विलीन होऊन जातो ॥८॥

हा आत्मा सर्व शरीरात वास करतो. तो सर्व शरीरात सामावलेला, सर्व व्यापी आहे. कबीर त्या आत्म्याचे द्वारा परमात्म्याचे सदैव स्मरण करीत आहे. ॥९॥ १॥ ३६॥

अहिनिसि, एक नाम जो जागे ।
केतक सिध भए, लिव लागे ॥१॥ रहाउ ॥
॥ साधक सिध सगल मुनि हारे ।
एक नाम, कलिप तर तारे ॥१॥
॥ जो हरि हरे, सु होहि न आना ।
कहि कबीर, राम नाम पछाना ॥२॥ ३७॥

शब्दार्थ : अहिनिसि - अहर्निश, रात्रंदिवस. जागे - जागृत असतो, केतक - कित्येक, सिध भए - यशस्वी झाले, सफल झाले. लिव लागे - तल्लीन होऊन, हारे - हरले, पराभूत झाले, कलिपतर - कल्पतरू, होहि - होतात, आना - अन्य, पछाना - ओळखले,

भावार्थ : जे लोक अहोरात्र प्रभू नामात तल्लीन होतात व मायेपासून सावध राहतात ते प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन सिद्धपुरुषांच्या कोटीत जाऊन पोहोचतात ॥१॥ रहाउ ॥

अनेक योगसाधक, मुनीजन, परमेश्वर प्राप्त करण्यात अपयशी ठरले. प्रभूनाम हा असा एक मात्र कल्पतरू आहे की ज्यामुळे भक्त संसार सागर तरून जातो ॥१॥

जे प्रभू नामात रंगून जातात ते प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातात. कबीर सांगतात असे भक्त फक्त रामनामच जाणतात अन्य कोणासही जाणत नाहीत. ॥२॥ ३७॥

॥ गडडी आणि सोरठि ॥

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ३३०)

१ ओं सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो. ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

रे जीअ निलज, लाज तुहि नाहि ।
हरि तजि, कल काहू के जांहि ॥१॥ रहाउ ॥
॥ जा को ठाकुरु, ऊचा होई ।
सो जनु, पर घर जात न सोहि ॥१॥
॥ सो साहिबु, रहिआ भरपूरि ।
सदा संगि, नाही हरि दूरि ॥२॥
॥ कवला, चरन सरन है जा के ।
कहु जन, का नाही घर ता के ॥३॥
॥ सभु कोऊ कहै, जासु की बाता ।
सो संम्रथु, निज पति है दाता ॥४॥
॥ कहै कबीरु, पूरन जग सोई ।

जा के हिरदै, अवरु न होई ॥५ ॥३८ ॥

शब्दार्थ : जिअ - जीव, निलज - निर्लज्ज, तोहि - तुला, तजि - सोडून, कत - कोठे, काहु - कोणीकडे, उंचा - मोठा, पर घर - दुसऱ्याच्या घरी, जात - जाणे, जातो. सो - ते, संगि - संगतीने. कवला - लक्ष्मी, सरन - शरण. जासु - ज्याचे, संग्रथु - समर्थ, अवरु - अन्य,

भावार्थ : अरे निर्लज्ज जीवा! तुला जरा सुद्धा कशी लाज वाटत नाही? तू हरीला सोडून अन्य कोणाचा आसरा शोधत आहेस? ॥१ ॥ रहाउ ॥

अरे ज्याचा ईश्वर श्रेष्ठ आहे तो अन्य कोणाकडे ही जात नाही ॥१ ॥

अरे तो परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे. तो सदैव तुझ्या जवळच आहे. मुळीच दूर नाही. ॥२ ॥

ती समृद्धीची देवता लक्ष्मी ज्याच्या चरणाची दासी आहे त्या प्रभूच्या घरी काही कमी कसे असणार ॥३ ॥

ज्या प्रभू परमात्म्याची महती सर्व लोक गातात. तो सर्व सामर्थ्यवान प्रभू परमात्मा साऱ्या जगाचा पती आहे. तो महान दाता आहे ॥४ ॥

कबीर सांगतात, सर्व जगात तोच जीव परीपूर्ण आहे ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणासही स्थान नाही ॥५ ॥३८ ॥

कउनु को पूतु, पिता को का को ।

कउनु मरै, को देइ संतापो ॥१ ॥

हरि ठग, जग कउ ठगउरी लाई ।

हरि के बिओग, कैसे जीअउ मेरी माई ॥१ ॥ रहाउ ॥

कउन को पुरखु, कउन की नारी ।

इआ तत, लेहु सरीर बिचारी ॥२ ॥

कहि कबीर, ठग सिउ मनु मानिआ ।

गई ठगउरी, ठगु पहिचानिआ ॥३ ॥३९ ॥

शब्दार्थ : कउनु - कोण, को - कोणाचा, संतापो - दुःख. ठगउरी - गुंगी आणणारी मुळी, बिओग - वियोग. कैसे - कसे, जीअउ - जगु, तत -

तत्त्व, तथ्य. सिउ - संगे, सह. मनु मानिआ - मन एकरूप झाले.

भावार्थ : कोण कोणाचा पुत्र आहे? कोण कोणाचा पिता आहे? कोण मरतो? कोण कोणाला दुःख देतो? ॥१ ॥

ही सारी त्या प्रभू परमात्म्याची लीला आहे, माया आहे. ह्या मायेच्या मोहात त्याने हे सारे जग गुंगवून टाकले आहे. पण हे माझ्या माते! मी परमेश्वराशिवाय जगूच शकत नाही. ॥१ ॥ रहाउ ॥

कोण कोणाचा पती? कोण कोणाची पत्नी? हा सारा केवळ शारीरिक विचार आहे. अध्यात्मिक पातळीवर सर्व एकच आहेत. त्यात काहीही भेद नाही.

कबीर सांगतात ही सारी माया उत्पन्न करणाऱ्या जादूगार प्रभू परमात्म्यास ज्याने ओळखले व ज्याचे मन त्या प्रभूशी एकरूप झाले त्याची मोहमायेतून सुटका होते ॥३ ॥३९ ॥

अब, मो कउ भए राजा राम सहाई ।

जन्म मरन कटि, परमगति पाई ॥१ ॥ रहाउ ॥

साधू संगति, दीओ रलाइ ।

पंच दूत ते, लीओ छडाइ ।

अंग्रित नामु, जपउ जपु रसना ।

अमोल दासु, करि लीनो अपना ॥१ ॥

सतिगुर कीनो परउपकारु ।

काढि लीन, सागर संसार ।

चरन कमल सिउ, लागी प्रीति ।

गोबिंदु बसै, निता नित चीत ॥२ ॥

माइआ तपति बुझिआ अंगिआरु ।

मनि संतोखु, नामु आधारु ।

जलि थलि पूरि रहे प्रभ सुआमी ।

जत पेखउ, तत अंतरजामी ॥३ ॥

अपनी भगति, आप ही द्रिडाई ।
 पूरब लिखतु मिलिआ, मेरे भाई ।
 जिसु क्रिपा करे, तिसु पूरन साज ।
 कबीर को सुआमी, गरीबनिवाज ॥४॥४०॥

शब्दार्थ : मो - मला, पाई - प्राप्त झाली. रलाई - मिलाप, भेट, पंचदूत - पाच विकार, छडाइ - सुटका. लीनो - घेतले. अमोल - मोल न घेता, विनामूल्य, कीनो - केले. परउपकारु - परोपकार. काढि लीन - काढले, बाहेर काढले. सिउ - संगे, सह, च्या बरोबर. नितानित - सदैव, तपति - ताप, आग. बुझिआ - विझली, विझवली. अंगिआरु - अंगार, जाळ. जली - पाण्यात. थली - जमिनीवर, जली थली - जळी स्थळी, जत - जेथे. देखउ - पाहतो, तत - तेथे, अंतर जामी - अंतर्यामी, परमात्मा. द्रिडाई - दृढ करतो. पुरब - पूर्वी, लिखतु - लिहिल्याप्रमाणे, मिलिआ - मिळाले. प्राप्त झाले. जिसु - ज्याच्यावर, तिसु - त्याला. पूरन - संपूर्ण, परीपूर्ण. साज - सामग्री, गरीब निवाज - दीनांचा कैवारी.

भावार्थ : तो राजाराम माझा सहाय्यकर्ता असल्यावर मी कोणाला कशाला भिऊ ? आता माझी जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका झाली व मला परमगती प्राप्त झाली आहे ॥१॥ रहाउ ॥

त्या प्रभू परमात्म्याने मला संत सज्जनांची संगत प्राप्त करून दिली. त्यामुळे काम क्रोधादि पंच विकाररूपी शत्रूंपासून माझी सुटका झाली आहे. माझी वाणी आता अमृतमय अशा प्रभू नामाचा जप जपते. मला प्रभूने कोणतेही मोल न मागता आपल्यात विलीन करून घेतले आहे ॥१॥

सद्गुरुने माझ्यावर फार मोठे उपकार केले आहेत. त्याने मला संसार सागरातून बाहेर काढले आहे. त्यामुळेच माझ्या मनात प्रभू परमात्म्याच्या चरण कमलाविषयी प्रीती निर्माण झाली. आता माझ्या अंतःकरणात सदैव त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे. ॥२॥

माझ्या मनातील मायेचा अंगार आता पूर्णपणे विझला आहे. प्रभू

नामाच्या सहाय्याने मला पूर्ण संतोष प्राप्त झाला आहे. आता मला समजले आहे की तो प्रभू परमात्मा जळी, स्थळी सर्वत्र भरून राहिला आहे. मी जिकडे पाहतो तेथे तेथे - मी जे जे पाहतो ते ते, मला परमेश्वर स्वरूप दिसते ॥३॥

त्या प्रभू परमात्म्यानेच माझ्या मनात त्याची भक्ती दृढ केली आहे. माझ्या पूर्वसंचिता नुसार माझ्या भाग्यात जे लिहिले होते ते मला प्राप्त झाले आहे. प्रभू परमात्म्याची ज्याच्यावर कृपा होते त्याच्या उद्दारासाठी तो सारे योग संयोग जुळवून आणतो. कबीर सांगतात तो माझा स्वामी प्रभू परमात्मा दीनांचा कैवारी आहे ॥४॥४०॥

जलि है सूतकु, थल है सूतकु, सूतक उपति होई ।
 जनमे सूतकु, मूर फुनि सूतकु, सूतक परज बिगोई ॥१॥
 कहु रे पंडीआ, कउन पवीता ।
 ऐसा गिआनु जपहु, मेरे मीता ॥१॥ रहाउ ॥
 नैनहु सूतकु, बैनहु सूतकु, सूतकु स्रवनी होई ।
 ऊठत बैठत सूतकु लागै, सूतकु परै रसोई ॥२॥
 फासन की विधि सभु कोऊ जानै, छूटन की इकु कोई ।
 कहि कबीर रामु रिदै बिचारै, सूतकु तिनै न होई ॥३॥४१॥

शब्दार्थ : सूतकु - सुतक, अपवित्रता. उपति - उत्पत्ती, मुए - मरण, फुनि - परत, परज - प्रजा, बिगोई - दुःखी, पवीता - पवित्र. गिआनु - ज्ञान. मीता - मित्रा. नैनहु - डोळ्यांनी बैनहु - वाणीत. स्रवनी - ऐकण्यात, रसोई - स्वयंपाकघर, फासन - फसणे, छूटन - सुटका. रिदै - हृदयात, तिनै - त्याला.

भावार्थ : कबीरांचे काळी सोवळे ओवळे, विटाळ चांडाळ. शिवा शिव, सोहेर सुतक, पवित्र अपवित्र यांचे फार प्रस्थ माजले होते यावर टीका करताना कबीर सांगतात -

पाणी अपवित्र आहे, जमीन अपवित्र आहे. वास्तविक सारी उत्पत्तीच अपवित्र आहे. कोणी जन्मला की सुतक, कोणी मेला की परत सुतक, ह्या

अपवित्रतेच्या भ्रामक कल्पनेने सारी माणसे दुःखी झाली आहेत. ॥१॥

अरे पंड्या, सांग बर ह्या जगात काय पवित्र आहे? कोण पवित्र आहे? ह्या गोष्टीचा तू वारंवार नीट विचार करून उत्तर दे. ॥१॥ रहाउ ॥

परस्त्रीकडे वाईट नजरेने पहाणे ही डोळ्याची अपवित्रता आहे. अपशब्द उच्चारणेही वाणीची अपवित्रता आहे. दुसऱ्याची निंदा नालस्ती कानानी ऐकणे ही कानांची अपवित्रता आहे. उठता बसता सर्वत्र अपवित्रता आहे. अन्नातही अपवित्रता आहे. ॥२॥

सगळे जगच ह्या पवित्र अपवित्रतेच्या विचारात फसले आहे. त्यातून कोणीच सुटत नाही. कबीर सांगतात ज्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा राम वास करतो त्याला अपवित्रता स्पर्श ही करू शकत नाही. ॥३॥ ४१ ॥

झगरा एकु निबेरहु राम ।
जउ तुम अपने जन सौ कामु ॥१॥ रहाउ ॥
इहु मनु बडा, कि जा सउ मनु मानिआ ।
रामु बडा कै, रामहि जानिआ ॥१॥
ब्रहमा बडा, कि जासु उपाइआ ।
बेदु बडा, कि जहां ते आइआ ॥२॥
कहि कबीर, हउ भइआ उदासु ।
तीरथु बडा, कि हरि का दास ॥३॥ ४२ ॥

शब्दार्थ : झगरा - वैचारिक द्वंद्व, झगडा, भांडण, शंका. निबेरहु - निवारण कर. जउ - जर, इहु - हे, जा - ज्याच्या, सउ - बरोबर, संग, मनु - मन, मानिआ - एकरूप झाले. जासु - ज्याने, उपाइआ - उत्पन्न केले. जहां - ज्यापासून, आईआ - उत्पन्न झाले. उदासू - उदास, साशंक. तीरथु - तीर्थक्षेत्र.

भावार्थ : हे रामराया, जर माझ्याकडून या तुझ्या सेवकाकडून तुला काही काम करून घ्यायचे असेल, काही सेवा करून घ्याची असेल तर माझ्या मनातील एक शंका निवारण कर ॥१॥ रहाउ ॥

सांग बरे, हे मर्न शक्तीमान आहे की ज्या प्रभू परमात्म्याशी हे मन लीन होते तो प्रभू परमात्मा बलवान आहे? राम श्रेष्ठ की रामाचे सत्य स्वरूप जाणणारा श्रेष्ठ? ॥१॥ राम ज्ञानमान भूषण सांगतात ॥ १ ॥ सांग बरे, ब्रह्मदेव श्रेष्ठ की त्या ब्रह्मदेवास उत्पन्न करणारा प्रभू परमात्मा श्रेष्ठ? वेद (ज्ञान) श्रेष्ठ की ज्याच्यापासून वेद (ज्ञान) उत्पन्न झाले तो मूळ स्रोत श्रेष्ठ? ॥२॥ ॥६४॥ १॥

कबीर सांगतात, मला हक्क प्रश्न पंडलाय की तीर्थ स्नान श्रेष्ठ की प्रभूचा दास श्रेष्ठ? ॥३॥ ४२ ॥

॥ रागु गउडी चेती ॥

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ३३१)

देखौ भाई, ग्यान की आई आंधी ।
सभै उडानी भ्रम की टाटी, रहै न माइआ बांधी ॥१॥ रहाउ ॥
दुचिते की थूनि गिरानी, मोहु बलेंडा दूटा ।
तिसना छानि परी धर ऊपरि, दुरमति भांडा फूटा ॥१॥
आंधी पाछे जो जलु बरखै, तिहि तेरा जनु भीनां ।
कहि कबीर मनि भइआ प्रगासा, उदै भानु जब चीना ॥२॥ ४३ ॥

शब्दार्थ : आंधी - वादळ, सभै - सर्व, टाटी - ताटी, झोपडी. माइआ बांधी - मायेने बांधलेले, दुचिते - द्रैत, दुइ - दोन्ही, थूनि - खांब, आधारस्तंभ. बलेंडा - वासा, दूटा - तुटला, मोडतो. तिसना - तृष्णा, छानि - छप्पर, परी - मोडून पडते, धर - धरती, पाछे - नंतर, पाठोपाठ. बरखै - वर्षते, तिहि - त्याने, तेरा जनु - तुझे भक्त, भीनां - भिजतात, प्रगासा - प्रकाश, उदै - उगवला, भानु - सूर्य, चीनां - जाणले, पाहिले. भावार्थ : बंधूने पहा, माझ्या मनात सत्य ज्ञानाचा असा जबरदस्त झंझावात आला आहे की त्याने मनातील माया मूलक भ्रमाचे छप्पर उडून गेले आहे. मायेच्या भिती कोलमडून पडल्या आहेत ॥१॥ रहाउ ॥ द्रैताचे दोन्ही खांब

उन्मळून पडले आहेत. मोहाचे वासेही तुटून पडले आहेत. मायारूपी तृष्णेचे छप्पर उडून गेले. मनातील दुर्वासनारूपी भांडी फुटून गेली ॥१॥

हे बंधू! ह्या वादळा पाठोपाठ प्रभू नामाचा मेघ बरसणार आहे व त्यात हे प्रभू, तुझे भक्त चिंब भिजणार आहेत. कबीर म्हणतात की, जेव्हा मी ज्ञान रवीचा उदय झालेला पाहिला. तेव्हा माझ्या मनातही सत्य ज्ञानाचा प्रकाश पसरला ॥२॥ ४३॥

गडडी चेती

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ३३२)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

हरि जसु सुनहि न हरि गुन गावहि ।
बातन ही असमानु गिरावहि ॥१॥
ऐसे लोगन सिउ, किआ कहीऐ ।
जो प्रभ कीए भगति ते बाहज,
तिन ते सदा डराने रहीऐ ॥१॥ रहाउ ॥
आपि न देहि, चुरू भरि पानी ।
तिह निंदहि, जिह गंगा आनी ॥२॥
बैठत उठत, कुटिलता चालहि ।
आपु गए, अउरन हू घालहि ॥३॥
छाडि कुचरचा, आन न जानहि ।
ब्रह्मा हू को, कहिओ, न मानहि ॥४॥
आपु गए, अउरन हू खोवहि ।
आगि लगाइ, मंदर मै सोवहि ॥५॥
अवरन हसत, आप हहि कांने ।
तिन कउ देखि, कबीर लजाने ॥६॥ १ ॥४४॥

शब्दार्थ : जसु - यश, कीर्ती. सुनहि - ऐकली, गावहि - गायली, जो - ज्यास, कीए - केले. बाहज - बाहेर, तिन - त्याला, त्यांचे पासून. डराने - घाबरावे, भ्यावे, आपि - स्वतः, चुरू - चुळुकभर, तिह - ते, त्यांची. जि - ज्याने, आनी - आणली, कुटिलता - दुष्टपणा, छाडी - सोडून, कुचरचा - कुचाळक्या, कुतर्क. कांने - काणा, तिरळा, एका डोळ्याने अंधळा. लजाने - लाज वाटते.

भावार्थ : काही लोक प्रभू परमात्म्याचे यशोगान ऐकत नाहीत किंवा त्याचे गुणगानही करीत नाहीत आणि गप्पा मात्र अशा लंब्या चौड्या करतात की जणू काही आकाशच ते खाली आणणार आहेत ॥१॥

अशा माणसांबद्दल काय बोलावे बरे? जे प्रभू परमात्म्याची भक्ती करीत नाहीत. त्यांच्यापासून चारं हात दूरच रहावे ॥१॥ रहाउ ॥

अशी माणसे तहानलेल्याला एक घोटभर पाणी ही देणार नाही. पण गंगा आणणाऱ्याची निंदा मात्र करतील ॥२॥

उठता बसता सदैव त्यांची चाल दुष्टपणाचीच असते. असे लोक आपण स्वतः आपले आयुष्य तर वाया घालवतातच. पण इतरांना त्याच कुमार्गाला नेतात ॥३॥

असे लोक कुचाळक्या करण्याशिवाय अन्य काही करीत नाहीत. त्यांना प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवांनी चार चांगल्या गोष्टी सांगितल्या तरी ते त्या मनावर घेत नाहीत ॥४॥

असे लोक स्वतः कुमार्गाने जातातच. पण दुसऱ्यांनाही त्या मार्गावर ओढून नेतात. स्वतःच्या घराला स्वतःच आग लावून मंदिरात घोरत पडतात ॥५॥

त्यांचे स्वतःचे वागणे दोषास्पद असतेच. पण तरी ही ते दुसऱ्याला हसतात. कबीर सांगतात अशा लोकांना पाहून मलाच त्यांची लाज वाटते ॥६॥ १ ॥४४॥

- हि, लिखा - हीन राग गउडी बैरागणि - मुच : धाव्यार
 (श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ३३२)

॥१॥ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥
 ईश्वर एकच आहे. ती ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो।

जीवत पितर न माने कोऊ,
 मुरे सिराध कराही।

पितर भी बापु, कह किय पावहि,
 कऊआ कूकर खाही ॥१॥

मो कउ, कुसलु बतावहु कोइ।
 कुसलु कुसलु करत जगु बिनसै,
 कुसलु भी केसै होइ ॥१॥ रहाउ ॥

माटी के करि देवी देवा, तिसु आगै जीउ देही।
 ऐसे पितर तुमारे कहीअहि, आपन कहिआ न लेही ॥२॥

सरजीउ काटहि निरजीउ पूजहि, अतकाल कउ भारी।
 राम नाम की गति नही जानी, भै डूबे संसारी ॥३॥

देवी देवा पूजहि डोलहि, पारब्रह्ममु नही जाना।
 कहत कबीर अकुलु नही चतिआ,
 बिखिआ सिउ लपटाना ॥४॥ १ ॥ ४५ ॥

शब्दार्थ : जीवत - जिवंत, पितर - माता पिता, न माने - मान देत नाही.
 मुरे - मेलेल्या, सिराध - श्राद्ध, कराहि - करतात, बापु - बापडे, बिचारे,
 पावहि - प्राप्त करतात. कउआ - कावळा, कूकर - कुत्रा, खाही - खातात.

मो - मला, कुसलु - कुशल, खुशाली, सुख, आनंद, बिनसै - नाश
 पावते. माटी - माती, जिउ देही - बळी देतात. कहीअहि - सांगण्याप्रमाणे,
 न लेही - घेत नाहीत. सरजीउ - सजीव, निरजीउ - निर्जीव, डोलहि -
 भटकत राहतात. अकुलु - अकाल पुरुष, प्रभू परमात्मा, बिखिआ - विषय

वासनां, लपटाना गुंतून पडणे. विचारू नव्हा इतक मज्ही इत

भावार्थ : मीणसाची काय रीत आहे पहा! आई बाप जिवंत असताना त्यांचा
 आदर करावा, मान राखावा असे कधी त्यास वाटत नाही. मेल्यावर मात्र
 त्यांचे श्राद्ध करतो. भोजनास पंचपक्वाने करतो. पण त्या बिचऱ्या पितृसंन्या

त्यांतला एक चासही मिळत नाही. त्यांच्या जिवाने ठेवलेला पिंड कावळे
 कुत्रेचे खाऊन टाकतात. ॥१॥

॥२॥ सारे जग सुख सुख म्हणताच विनाशा प्रावत आहे. पण कोणालाच सुख
 प्राप्त होत नाही. ॥३॥

मातीच्या मूर्ती बनवून त्यांना देवदेवता समजून त्यांना जिवंत प्रणयित्री
 बळी देतात. तुमचे पितरही हेच सांगतात की श्राद्धाचे वेळी त्यांना जे हवे ते
 तुम्ही त्यांना देता. तुम्हाला वाटेल तेच करता. ॥२॥

निर्जीव मूर्ती पुढे तुम्ही सजीवांचा बळी देता. ह्याचे परिणाम तुम्हाला
 अंतकाळी भोगावे लागतील. राम रामाचे महात्म्य तुम्हाला कळलेच नाही.

तुम्ही संसाराच्या कर्मकांडात बुडून गेला आहात. ॥३॥
 तुम्ही देव देवतांची पूजा करित भटकत राहता. पण तुम्हाला परब्रह्म
 परमात्म्याची चिंतितही जाणीव नाही. कबीर सांगतात, काय ही माणसाची
 अवस्था, त्या अकाल पुरुषाचे चिंतन करण्याऐवजी, तो विषय वासनेत समाप्त
 होतो. अशांना सुखाची प्राप्ती कधीच होणार नाही. ॥४॥ १ ॥ ४५ ॥

जीवत मरे, मरे मरुनि जीवे, ऐसे सुनि, सिमाइआ
 अंजन माहि निरंजनि रहीरे, बहुडिन भवजलि पाइआ ॥१॥
 मेरे राम, ऐसे खीरु बिलोईरे।

गुरमति मनूआ असथिरु राखहु इन बिधि अंग्रितु पीओईए ॥१॥ रहाउ ॥
 गुर के बाणि, बजर कल छे दी, प्रगटिआ पदु परगसा।
 सकति अधेर, जेवडी भ्रमु चूका, निहचलु सिब धरि बासा ॥२॥
 तिनि, बिनु बाणे धनखु चढाईए, इहु जगु बेधिआ प्राई।

दह दिस बूडी पवनु झुलावै, डोरि रही लिव लाई ॥३॥
उनमनि मनुआ, सुनि समाना, दुबिधा दुरमति भागी ।
कहु कबीर, अनभउ इकु देखिआ, राम नामि लिव लागी ॥४॥२॥४६॥

शब्दार्थ : सुनि - शून्य, अंजन - काजळ, मायारूपी काजळ. निरंजन -
निःशकलंक, मायारहित. रहिऐ - रहा. बहुडिं - परत, खीरु - क्षीर, खीर,
दूध. बिलोईऐ - घुसळणे. मनुआ - मन, असथिरु - स्थिर. इसबिधि -
अशाप्रकारे. बजर - वज्र, कल - कठिन, अविद्या, छेदी - छेदतो, प्रगटिआ
- प्रगट होते, पदु - पद, ज्ञान. परगासा - प्रकाश, सकति - शक्ती, माया.
अधेर - अंधार, जेवडी - रस्सी, निहचलु - निश्चल. बासा - वास, निवास,
तिनि - तिने, त्या मायेने बिनु - विना, बाणै - बाण, धनखु - धनुष्य,
वेधिआ - वेध गेतला. दहदिस - दशदिशा, बूडी - पतंग, डोरि - दोर.
उनमनि - मनाची एक अवस्था ज्यात मनात प्रभू परमात्माशिवाय अन्य
विचारच येत नाहीत. अनभउ - अनुभव

भावार्थ : माणसाने आपल्या मनातील, संसारातील, मोह मायेला मारून
आपले जगातील व्यवहार इतर चार चौघांप्रमाणे चालविले पाहिजेत. असा
माणूस मायेच्या जगात राहूनही मायेचा काळा डाग स्वतःस लागू न देता
मायारहित प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन राहतो. अशा माणसास जन्म
मरणाच्या चक्रात परत पडावे लागत नाही. ॥१॥

हे प्रभू परमात्मा ! सतगुरुच्या उपदेशाप्रमाणे वागून माझे मन स्थिर होऊ
दे. त्यामुळे मी दूध घुसळून - ह्या जगातील व्यवहार करता करता - त्यातून
प्रभू नामामृताचे नवनीत प्राप्त करू शकेन. ॥१॥ रहाउ ॥

सतगुरुच्या उपदेशरूपी वज्राने सर्व कलीक्लेश, साऱ्या दुर्वासना छिन्नभिन्न
होऊन जातात व अंतकरणात प्रभू परमात्म्याचा ज्ञानरूपी प्रकाश पसरतो.
मायेची अंधकाररूपी शृंखला तुटून पडते. सारे भ्रम नष्ट होतात. मन निश्चल
होऊन प्रभू लोकात वास करते. ॥२॥

ह्या मायेने धनुष्यावर बाण न चढवताच सारे जग विद्ध केले आहे. ह्या

मायेने मोहीत झालेला माणूस पतंगा प्रमाणे मायारूपी हवेच्या थपडा खात
दाही दिशांना भरकटत असतो. पण ज्या जीवाने त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप
होऊन आपल्या मनाचा दोर त्याच्या हाती दिला आहे. तो मायेच्या
प्रभावापासून दूर राहतो. ॥३॥

ज्या माणसाने मनाची उनमनी अवस्था प्राप्त केली आहे, जो शून्य
समाधीत स्थिर झाला आहे त्याच्या मनातील द्वैत, दुर्विचार नष्ट होतात. कबीर
सांगतात, मी हा अनुभव घेऊनच रामनामाशी एकरूप झालो
आहे. ॥४॥२॥४६॥

गउडी बैरागणि

(त्रिपदी)

उलटत पवन, चक्र खटु भेदे, सुरति सुंन अनरागी ।
आवै न जाइ, मरै न जीवै, तासु खोजु बैरागी ॥१॥
मेरे मन, मन ही उलटि समाना ।
गुर परसादि अकलि भई अवरै, नातरु था बेगाना ॥१॥ रहाउ ॥
निवरे दूरि, दूरि फुनि निवरै, जिनि जैसा करि मानिआ ।
अलउती का जैसे भइआ बरेडा, जिनि पीआ तिनि जानिआ ॥२॥
तेरी निरगुन कथा, काइ सिउ कहीऐ, ऐसा कोइ बिबेकी ।
कहु कबीर, जिनि दीआ पलीता, तिनि तैसी झल देखी ॥३॥३॥४७॥

शब्दार्थ : उलटत पवन - श्वासोच्छ्वासाची गती उलटी करून, प्राणायाम
करून, खटू चक्र - षटचक्रे (कुंडलिनी योगात, कुंडलिनी शक्ती प्राणशक्ती
मणक्यातील सहाचक्रातून वर चढून दशमद्वारात जाऊन पोहोचते असे सांगतात.
ती सहाचक्रे अशी - मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्ध व
आज्ञाचक्र.) अनरागी - अनुराग, प्रेम. तासु - त्याचा, खोजु - शोध.
अकलि - अकल, बुद्धी. अवरै - अन्य, नातरु - नाहीतर. निवरै - जवळ.
जिनि - ज्याने, जैसा - जसा, मानिआ - मानले. अलउती - कुंडलिनी,

साखरे बरेडा मेरुदंड सरबत काइ सिउ कोणाता, कोणाजवळ
 विवेकी विवेकी, ज्ञानी प्रलितता प्रलितता, प्रोत, उजेडाचे सांधनी झाल
 अलक, अनुभूती. काही काह ज्ञानात प्रत ज्ञानात ज्ञानात फलहि
 भावार्थ : हे बैरागी, हे योगी लोक श्वास रोखून धरून, प्राणायामाद्वारे कुंडलिनी
 शक्ती जागृत करून घटचक्र भेदून प्रभू परमात्म्याप्रती मनात प्रेम उत्पन्न करतात.
 त्या ऐवजी विषय-विकारंपासून, मायेपासून मुक्त होऊन, जे येत नाही, जात
 नाही, जन्मत नाही, मरत नाही त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करीत ॥१॥ काणात

बा माझ्या मना ! तू मायेपासून मुक्त होऊन प्रभू परमात्माशी एकरूप
 होऊन जा. मला हे ज्ञान सतगुरुचे कृपेमुळे प्राप्त झाले नसते तर मी प्रभू
 परमात्म्यास पारखा झालो असतो. ॥१॥ रहाउ ॥

जी माया, जे विषय विकार पूर्वी जवळ होते ते आता दूर गेले आहेत व
 जो प्रभू परमात्मा दूर होता तो आता मला माझ्याजवळच आहे अशी अनुभूती
 प्राप्त झाली आहे. जे जसे मागतो तसे फल त्याला प्राप्त होते. साखरेची चव
 कशी आहे हे वर्णन करून कसे सांगणार ? ज्याने खडी साखरेच्या सरबतची
 चव चाखली, त्यालाच ती समजते, त्याचप्रमाणे प्रभू परमात्म्याची महती
 त्यालाच कळते ज्याने त्याची अनुभूती प्राप्त केली आहे. ॥२॥ मी ह्मणी
 ॥१॥ तुझे, निर्गुण निराकारचे वर्णन मी कोणाला कसे सांगू ? असा विवरी,
 विवेकी कोणी मला दिसतच नाही. कवीर सांगताना, त्याच्या चित्तात प्रभू
 कृपेच्या जितका प्रकाश पडला आहे तितकीच त्याला प्रभू परमात्म्याची अनुभूती
 प्राप्त होते. ॥३॥ ॥४७

तह पावस सिंधु धूप नही छहीआ तह उतपति परलऊ नाही
 जीवन मिरतु न दुख सुख विआपै, सुन समाधि दोऊ तह नाही ॥१॥
 सहज कधी, कधी अकथ हाडीकथा - हौप्रद निहारी ॥
 तुलि नही चढै, जाइ न मुकाती, हलुकी लहौ न भारी ॥१॥ रहाउ ॥
 अरुध उरधु दोऊ तह नाही, राति दिनसु तह नाही ॥
 जल नही पवन, पावकु फुनि नाही, सतिगुर तहा समाही ॥२॥

अगमनी अगोचर हे निरंतरि, अगुर किरपा हे लहीऐ म
 कह कबीर, बलि जाउ गुर अपुने, सतसंगति मिलिरहीऐ ॥३॥ ॥४७॥
 शब्दार्थ : तह - तेथे, पावस - पाऊस, ऋतु, सिंधू - समुद्र, धूप - ऊन,
 छहीआ - छाया, उतपति - उत्पत्ती, परलऊ - प्रलय, विनाश, मिरतु -
 मृत्यू, दुःख - दुःख, सुख - सुख, दोऊ - द्वैत, अवकथ कथा - सांगता
 येत नाही, घर्णन करता येत नाही अशी कथा, निरारी - निराळी, आमळी
 वेगळी, तुलि - तूलना, मुकाती - अन्त, हलकु - हलकी, दिवसु -
 दिवस, जलु - जल, पाणी, पवन - पवन, वास, पावकु - अग्नी, समाहि
 - सामावलेला, अगम - अगम्य, अगोचर - अगोचर, डोळ्यासून
 दिसणारा, रहै - राहतो, किरपा - कृपा, लहीऐ - प्राप्त होते - अन्तही

भावार्थ : हे बंधो ! तेथे पाऊस नाही, समुद्र नाही, ऊन नाही, सावली नाही.
 तेथे उत्पत्ती नाही, विनाश नाही, जन्म नाही, मरण नाही. सुख दुःखाचा व्याप
 नाही. शून्यावस्था नाही, समाधी अवस्था नाही. सर्व द्वैताच्या पलीकडील
 ही मनाची अवस्था आहे. ॥१॥ मी ह्मणी, जात ज्ञानात ज्ञानात ज्ञान
 - हे बंधू, मनाच्या ह्या सहजावस्थेचे वर्णन करताच येत नाही. ती एक
 निराळीच अवस्था आहे. त्याची कशाशी तूलनाच करता येत नाही. ती कधी
 संपत ही नाही, ती कधी हलकी वाटत नाही वा जड वाटत नाही. सारे काही
 समान आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

त्या अवस्थेत कोणी उच्च नाही, कोणी नीच नाही. तेथे दिवस नाही,
 रात्र नाही, कालाची संकल्पनाच नाही. ती एक अकाल अवस्था आहे. तिथे
 पाणी नाही, वारा नाही, अग्नी सुद्धा नाही. सारे काही त्या सत गुरु प्रभू
 परमात्म्यात विलीन होऊन गेले आहे. ॥२॥

तेथे केवळ अगम्य अगोचर प्रभू परमात्म्याचा सदैव वास असतो. अशी
 स्थिती सतगुरुच्या कृपेनेच प्राप्त होते. कवीर सांगतात, अशा सतगुरुवर मी
 माझे प्राण ओवाळून दाकतो. अशा सत गुरुची संगत मला सदैव लाभ
 दे ॥३॥ ॥४७॥

पापु पुंनु दुइ बैल बिसाहे, पवनु पूजी परगासिओ ।
 त्रिसना गूणि भरी घट भीतरि, इन बिधि टांड बिसाहिओ ॥१॥
 ऐसा नाइकु, रामु हमारा । सगल संसारु, कीओ बनजारा ॥१॥रहाउ ॥
 कामु क्रोधु दुइ भए जगाती, मन तरंग बटवारा ।
 पंच ततु मिलि दानु निबेरहि, टांडा उतरिओ पारा ॥२॥
 कहत कबीरु, सुनहु रे संतहु, अब ऐसी बनिआई ।
 घाटी चढत बैलु इकु, थाका चलो गोनि छिटकाई ॥३॥५॥४९॥

शब्दार्थ : पापु - पाप, पुंनु - पुण्य, दुइ - दोन, बिसाहे - खरेदी केले,
 पवनु - श्वास, पूजी - पूंजी, संपत्ती, परगासिओ - प्रगट केली, जन्मणे,
 त्रिसना - तृष्णा, गूणि - गोण, पोते, टांड - माल, बिसाहिओ - खरेदी
 केला, नाइकु - नायक, मालक, बनजारा - व्यापारी, कामु - काम,
 क्रोधु - क्रोध, जगाती - जकात घेणारे, कर गोळा करणारे, बटवारा -
 चोर, डाकू, लुटारु, ततु - तत्व, निबेरहि - संपवतात, टांडा - व्यापाराचा
 माल लादलेला बैलाचा तांडा, उतरिओ पार - पार पडतो, पूर्ण होतो.
 बनिआई - बनली आहे, घाटी - घाटाचा रस्ता, इकु - एक, थाका -
 थकला, चलो - पळाला, चालता झाला, निघून गेला, गोनि - बोजा,
 पोते, छिटकाई - झटकून, टाकून.

भावार्थ : ह्या संसारात वावरणाऱ्या प्रत्येक जीवरूप व्यापाऱ्याने (कर्म
 करणारा) पाप आणि पुण्य हे दोन बैल खरेदी केले आहेत. जन्माला येताना
 निश्चित श्वासांची पूंजी घेवून प्रत्येकजण जन्माला आला आहे. तृष्णा, हावरूपी
 माल त्याने भरून घेतला आहे. व जीवास व्यापार (कर्म) करावयास जगात
 पाठवले आहे. आमचा राम आमचा (नायक) मालक आहे. त्याने साऱ्या
 जगाला व्यापार करावयास, कर्म करावयास सांगितले आहे.

काम आणि क्रोध हे दोघे सगळ्यांकडून कर वसूल करतात. म्हणजे
 श्वासरूपी भांडवलाची पूंजी कमी होते. मनात उठणारे तरंग, संकल्प विकल्प
 तर डाकू बनून आम्हाला लुटतात. काम क्रोध व मनाची अस्थिरता आमची

आयुष्याची सारी पूंजीच संपवतात. पंच तत्वे मिळून ह्या लुटारूनी लुटलेला
 माल वाटून घेतात व व्यापाराकरता आणलेला माल (श्वास) संपवून टाकतात.

कबीर सांगतात, संत जन हो एका. आता अशी अवस्था झाली आहे
 की जीवनाची ही अवघड वाट चढायची वेळ आली आहे. एक बैल थकून
 पळून गेला आहे. त्याने पाठीवरील विकारांचे ओझे फेकून दिले आहे.

भाव असाकी प्रभू प्राप्तीची अवघड वाट सुरू झाली आहे. पण विषय
 विकारांचे ओझे वाहून पुण्यरूप बैल थकून गेला आहे. त्या जीवाची पुण्याची
 राशी संपली आहे. त्यामुळे प्रभू प्राप्तीची अवघड वाट चढणे आता अशक्य
 झाले आहे. ॥३॥५॥४९॥

गउडी (पंचपदी)

(श्रीगुरु ग्रंथसाहिब पान ३३३)

पेवकडै दिन चारि है, साहुरडै जाणा ।
 अंधा लोकु न जाणई, मूरखु एआणा ॥१॥
 कहु, डडीआ बाधै धन खड़ी ।
 पाहू घरि आए, मुकलाऊ आए ॥१॥रहाउ ॥
 ओह जि दिसै खूहड़ी, कउन लाजु वहारी ।
 लाजु घड़ी सिउ तूटि पड़ी, उठि चली पनिहारी ॥२॥
 साहिबु होइ दइआलु, क्रिपा करे, अपुना कारजु सवारे ।
 ता सोहागणि जाणीऐ, गुर सबदु बीचारे ॥३॥
 किरत की बांधी, सभ फिरै, देखहु बीचारी ।
 एस नो किआ आखीऐ, किआ करे विचारी ॥४॥
 भई निरासी उठि चली, चित बंधि न धीरा ।
 हरि की चरणी लागि रहु, भजु सरणि कबीरा ॥५॥६॥५०॥

शब्दार्थ : पेवकडै - माहेर, साहुरडै - सासर, जाणा - जाणे, जाणई -
 जाणणे, एआणा - अडाणी, अज्ञानी, डडीआ - धोतर, धन - स्त्री, पाहु -

पाहुणे, मुकलाऊ - घेऊन जाणे, ओह - ही, खूहडी - विहीर, कउन -
 कोणती (स्त्री), लाजु - दोर, वहारी - सोडणे, विहीरीत सोडणे, घडी -
 घडा, कळशी, (शरीर), तूटि पडी - तुटून पडली, उठि चली - निघून
 गेली, पनिहारी - प्राणी भरणारी, कारजु - कार्य, सवारे - पूर्ण करतो,
 सावस्तो, किरत - कर्म, एसमो - ह्याला, किआ आखिरे - काय सांगवे,
 काय वेणवे, निरासी - निराश, चित - चित्त, धीरा - धैर्य, भा

भावार्थ : माहमायेने आंधळे झालेले व अज्ञानी लोक ही साधी गोष्ट जाणत
 नाहीत की मुलीने माहरी फार थोडेच दिवस रहायचे असते. नंतर सासरीच
 जायचे असते. त्याच प्रमाणे जीवाचे ह्या जगातील वास्तव्य फार थोड्या काळा
 करता असते. त्याचे खरे स्थान परलोकातच असते. ॥१॥

काय आश्चर्य आहे पहा, सासरेचे लोक सुनेला घेऊन जाण्यासाठी आले
 आहेत. पण त्याचे भान झाला नाही. ती अजून ही घरचेच साधे कपडे करून
 घरकामात गुंतून पडली आहे. भावार्थ असा की मृत्यु जीवाला परलोकात
 घेऊन जाण्यासाठी येऊन देणाला आहे तरी ही हा जीव प्रभुपतीकडे जाण्याची
 तयारी करायची सोडून ह्या मायारूपी संसारातच अडकून पडला
 आहे. ॥१॥ राहाउ ॥

ही कोण बरे स्त्री येथे विहीरीत दोर सोडून उभी आहे? तिचा धासरूपी
 दोर शरीररूपी कळशीपासून तुटून पडला आहे. आणि प्राणी भरणारी स्त्री हे
 जग सोडून परलोकात निघून जात आहे. भावार्थ असा की हा जीवात्मा ह्या
 संसारतः मायेच्या मोहात रममाण झाला आहे. त्याला हे कळत नाही की
 एक दिवस हे सर्व उपभोग येथेच सोडून त्यास मृत्यू परलोकी घेऊन जाणार
 आहे. ॥२॥

जर प्रभू परमात्म्याची कृपा होईल तर तो त्या जीवात्म्याची (स्त्री)
 प्रपंचाच्या मोहमायेतून सुटका करील. त्याच्याच कृपेने जीवात्मा (स्त्री) गुरुचे
 मार्गदर्शन प्रमाणे वागून भायवंत होऊन पतीरूप प्रभू परमात्म्यास प्राप्त
 करील. ॥३॥

६४ पण थोडा विचार केल्या की कळून येते की यात त्या जीवात्म्याचा तरी
 काय दोष? तो तरी अन्य काय करू शकणार? सारे जीव आपल्या पूर्वकर्माच्या
 संस्काराने बांधले गेल्यानेच ह्या संसारात भटकत फिरत राहतो ॥४॥

जिवाच्या आशा पूर्ण होत नाहीत. अंतःकरणात धैर्य धरून प्रभूला शरण
 जात नाही व अखेर निराश होऊन जीव ह्या जगातून निघून जातो. कबीर सांगतात
 अशी ही बिकट अवस्था टाळण्या करता हे जीवा, तू प्रभू परमात्म्याच्या
 चरणी लीन हो. प्रभू परमात्म्याला शरण जाऊन त्याचा आश्रय
 घे. ॥५॥ ॥६॥ ॥७॥

जोगी कहहि, जोगु भल मोठा, अवरु न दूजा भाई ।
 रुंडित मुंडित एकै सबदी, एक कहहि सिधि पाई ॥१॥

हरि विनु भरमि भुलाने अंधा ।

जा पहि जाउ आपु छुटकावनि, ते बाधे बहु फंधा ॥१॥ राहाउ ॥

जह ते उपजी, तही समानी इह बिधि बिसरी तब ही ॥

पंडित, गुणी, सूर, हम दाते, एहि कहहि बड हम ही ॥२॥

जिसहि बुझाए सोई बूझै, विनु बूझै किउ रहीऐ ।

सतिगुरु मिलै, अंधेरा चूकै, इन बिधि माणकु लहीऐ ॥३॥

तजि बावे दाहने बिकारा, हरि पदु द्रिडु करि रहीऐ ।

कहु कबीर, गुंनै गुडु खाइआ, पूछे ते किआ कहीऐ ॥४॥ ॥५॥ ॥६॥

शब्दार्थ : रुंडित मुंडित - कानफाटे गोसावी व संन्यासी, एकै सबदी -
 अलख योगी, कहहि - सांगतात, सिधि - सिद्धी, पाई - प्राप्त केली, भरमि
 - भ्रम्रात, भुलाने - भुलून, जा पहि - ज्याच्या जेवळ, छुटकावनि -
 सुटका होण्यासाठी, बाधे - बड, बांधलेले, फंधा - फास, जह - ज्यापासून,
 उपजे - उत्पन्न, तही - त्यातच, बिसरी - विसरतो, बुझाए - ज्ञान देतो,
 बुझै - समजतो, जाणतो, अंधेरा - अज्ञान, अधकार, चुकै - नष्ट होतो,
 इनबिधि - अशा प्रकारे, माणकु - माणीक, लहीऐ - प्राप्त होतो, बावे -
 डावे, दाहने - उजवे, गुंनै - मुका, गुडु - गूळ

भावार्थ : योगी लोक सांगतात परमेश्वर प्राप्तीसाठी योगमार्ग हाच सर्व श्रेष्ठ मार्ग आहे. ह्याचा सारखा दुसरा कोणताही अन्य मार्ग नाही. संन्यासी सांगतात, संन्यास मार्गाने जाऊनच आम्ही सिद्धी प्राप्त केली आहे. हाच मार्ग सर्वोत्तम आहे. ॥१॥

कबीर सांगतात हे सारे लोक आंधळे आहेत. प्रभू परमात्म्यास विसरून भ्रमात भटकत आहेत. मी ज्यांच्या ज्यांच्याकडे अहंकारापासून मुक्ती मिळावी म्हणून गेलो ते सगळे स्वतःच अहंकारात बुडून गेले होते. ॥१॥ राहाउ ॥

ज्यातून हा अहंभाव उत्पन्न होतो त्या मोहमायेच्या पाशात सारे जग बुडून गेले आहे. त्या मायेच्या बंधनातच सारे जग भ्रमीत झाले आहे. विद्वान पंडीत, गुणीजन, शूरवीर, हे सगळे आम्हीच दानशूर, आम्हीच सर्व श्रेष्ठ असा टेंभा मिरवतात. ॥२॥

ज्याला प्रभू परमात्मा तशी बुद्धी देतो त्यासच सत्यज्ञान प्राप्त होते. अशा ज्ञाना शिवाय जीवन व्यर्थ होय. जेव्हा सतगुरुप्राप्त होतो तेव्हाच अहंकाररूपी अंधकार नष्ट होतो व प्रभू नाम रूपी रत्नाची प्राप्ती होते. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, तू वाईट विकारांचा त्याग कर. प्रभू चरणावर आपले चित्त दृढ कर. त्यामुळे जे काही प्राप्त होणार आहे त्याचे शब्दात वर्णन करणे अशक्य आहे. जसे एखाद्या मुक्या माणसाने गूळ खाल्ला, तर तो त्याची चव कशी सांगणार. तसेच हे आहे. परमेश्वर प्राप्ती हा अनुभूतीचा विषय आहे, वर्णनाचा नाही. ॥४॥ १७ ॥ ५१ ॥

राग गउडी पूरबी

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ३३४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.

जह कछु अहा, तथा किछु नाही, पंच ततु तह नाही ।
इडा पिंगला सुखमन बंदे, ए अवगन कत जाही ॥१॥

६६ _____ म्हणे कबीर .

तागा तूटा गगनु बिनसि गइआ, तेरा बोलतु कहा समाई ।
एह संसा मो कउ अनदिनु बिआपै,
मो कउ को न कहै समझाई ॥१॥ राहाउ ॥
जह बरभंडु पिंडु तह नाही, रचनहारु तह नाही ।
जोइणहारो सदा अतीता, इह कहीऐ किसु माही ॥२॥
जोड़ी जुडै न तोड़ी तूटै, जब लगु होइ बिनासी ।
का को ठाकुरु, का को सेवकु, को काहू कै जासी ॥३॥
कहु कबीर लिव लागि रही है जहा बसे दिन राती ।
उआ का मरमु, ओही परु जानै, ओहु तउ सदा अबिनासी ॥४॥ १ ॥ ५२ ॥

शब्दार्थ : जह - जेथे, तथा - तेथे, अहा - होता, किछु - काहीही, इडा पिंगला सुखम - इडा, पिंगलाव सुषुम्या ह्या तीन नाड्या, योग शास्त्र असे सांगती मेंदूतून निघालेल्या ह्या तीन नाड्या माणसाच्या मणक्यातून खाली माकड हाडा पर्यंत गेल्या आहेत. शेवटी त्यांच्या टोकाला मुलाधार चक्रात ईश्वरी शक्ती निद्रिस्त असते. योगमार्गाने ती जागृत केल्यास ती इडापिंगला व सुषुम्नातून वर चढून अखेर दशम द्वारात मेंदूतील आज्ञाचक्रात जाऊन पोहोतचे. बंदे - हे जीवा, अवगन - इडा पिंगला व सुषुम्ना ह्या नाड्यांचा समूह. कव - कोठे, जाही - जाते, तागा - श्वासरूपी सूत, गगन - आकाश, दशम द्वार, बोलतु - बोलायला लावणारी शक्ती, आत्म शक्ती, कहा - कोठे, एह - हा, ससा - संशय, शंका, मो कउ - मला, अनदिनु - रात्रदिवस, बिआपै - व्यापतो. को - कोणी, वरभंडु - ब्रह्मांड, रचनहारु - रचनाकार, विणकर, जोडनहारो - जोडणारा, अतीता - निर्लेप, इह - हा, कहीऐ - सांग, किसु - कशात, माहि - मध्ये, जोड़ी - जोडून, जुडै - जुळणे, तोड़ी - तोडून, तूटै - तुटते, जब लगु - जोपर्यंत, बिनासी - विनाशी, पिंडं - शरीर, काको - कोण, कोणाचा, को काहू - कोण कोणाकडे, जासी - जातो. उआ - त्याचे, त्या प्रभूचे, मरमु - मर्म, ओही - तोच, परु - प्रभू परमात्मा, जानै - जाणतो, तउ - तर, अबिनासी - अविनाशी.

म्हणे कबीर _____ ६७

भावार्थ : सहजावस्था प्राप्त झाल्यावर, जेथे मनाचे संकल्प विकल्प होत होते तेथे आता मनाचे सारे व्यापार थांबले आहेत. आता पंचतत्त्वाचे बनलेले हे शरीर त्याचाही मोह उरला नाही. हे जीवा! इडा-पिंगला सुषुम्ना ह्या नाड्यांच्या समूहांना योगद्वारे जागृत करण्याचीही आता गरज उरली नाही ॥१॥

॥ १ ॥ आता माझ्या मनोवर्चा मोहमायेचा बंध तुटला. मी मोहमायेपासून विषय विकारांपासून मुक्त झालो. भेदभाव करणारी बुद्धी, वितंडवाद करणारी बुद्धी नष्ट झाली आहे. माझ्यामध्ये हा बदल कसा झाला ह्याचे मला राहून राहून आश्चर्य वाटते. मला कोणी ते समजाऊन सांगेल का ? ॥१॥ राहणारे

॥ १ ॥ पूर्वी मला साऱ्या संसारिक सुखाचा लोभ होता पण आता मला आता माझ्या शरीराचाही मोह उरला नाही. मोहाचे ताणे बाणे विणणारे मनही आता उरले नाही. आता केवळ तो सर्व मायेपासून अलिप्त असणारा प्रभू परमात्माच माझे मन व्यापून राहिला आहे. पण मी माझी ही अवस्था कोणाला सांगू ? ॥२॥

जो पर्यंत माणसाच्या मनात ह्या नश्वर देहाबद्दल ह्या नश्वर जगाबद्दल आसक्ती आहेत तो पर्यंत प्रभू परमात्म्याशी जीवात्मा जोडू नसतो तरी जोडता येत नाही. किंवा मोहमायेचे पाश तोडू नसले तरी तुटत नाहीत. मनाच्या अशा अवस्थेत प्रभू परमात्मा त्या जीवाचा मालक रहात नाही. किंवा तो जीव प्रभूचा सेवक बनू शकत नाही. अशा स्थितीत त्या जीवाची काय गती होते ? ॥३॥

कबीर सांगतात ज्या ठिकाणी प्रभू परमात्मा रात्रंदिवस वास करतो त्या ठिकाणी माझे मन एकाग्र होते. प्रभूचे मर्म केवळ तो प्रभू परमात्माच जाणतो. तोच सदैव स्थिर व अविनाशी आहे. ॥४॥ १ ॥ ५२ ॥

सुरति सिद्धि ति दुइ कंजी मुंदा, परमिति बाहरि खिंथा ।
सुंन गुफा महि आसणु बैसणु, कलप बिबरजित पंथा ॥१॥
मेरे राजन, मै बैरागी जोगी । मरत न सोग बिओगी ॥१॥ राहाउ ॥
खंड ब्रह्मंड महि सिंडी, मेरा बटू आ, सभु जगु भसमाधारी ।
ताडी लागी, त्रिपलु पलटीऐ, छूटै होइ पसारी ॥२॥

मनु पवनु दुइ तूबा करीहै, जुग जुग सारद साजी ।
थिरु भई तंती तूटसि नाही, अनहद किंगुरी बाजी ॥३॥
सुनि मन मगन भए है पूरे, माइआ डोल न लागी ।
कहु कबीर ता कउ पुनरपि जनमु नही, खेलि गइउ बैरागी ॥४॥ २ ॥ ५३ ॥

शब्दार्थ : सुरति - ध्यान, सिद्धि - स्मृती, कंजी - कानात, मुंदा - मुद्रा, परमिति - यथार्थ ज्ञान, खिंथा - गोधडी, सुंन - शून्य, गुफा - गुहा, महि - मध्ये, आसणु - आसन, बैसणु - बसणे, कलप - कल्पना, बिबरजित - विजर्जित, सोडून देणे, त्याग करणे, पंथा - पंथ, मार्ग, सोग - शोक, बिओगी - वियोगी, सर्व संग परित्याग केलेला, विरक्त, सिंडी - शिंग, बटुआ - बटवा, भसमाधारी - भस्मधारी, ताडी - समाधी, त्रिपलु - त्रिगुणात्मक माया, छूटै - सुटका, मनु - मन, पवनु - श्वास, तूबा - सुखलेला भोपळा, करीहै - करा, सारद - वीणेची मधली दांडी, साजी - बनवली, थिरु - स्थिर, तंती - वीणेची तार, किंगुरी - तार वाद्य, खेलि - खेळ.

भावार्थ : नाथपंथी योगी कानात मुद्रा घालतात. अंगावर घोंगडी घेतात. गुहेत जाऊन आसनस्थ होतात. तप करतात. ह्या सर्वांचा उल्लेख करून कबीर सांगतात.

प्रभू चरणाशी मन एकाग्र करणे व प्रभू नामाचे स्मरण करणे ह्या माझ्या दोन मुद्रा आहेत. प्रभू परमात्म्याचे यथार्थ ज्ञान हीच मी पांघरलेली घोंगडी आहे. माझे मन हीच माझी गुहा आहे. मनाची शांत अवस्था हेच माझे आसन आहे. संसारातील मोहमायेचा विषय विकारांचा त्याग करणे हाच माझा योग मार्ग आहे ॥१॥

हे प्रभू परमात्मा, मी तुझ्या ठाई मन एकाग्र केलेला, मोहमाये पासून विरक्त झालेला योगी आहे. आता मला मृत्यू, शोक, वियोग कशाचेही भय वाटत नाही ॥१॥ राहाउ ॥

प्रभू परमात्म्याची सर्व व्यापकता हेच शिंग आहे. सारे जग नाशवंत

आहे. त्याचा त्याग हीच माझी भस्माची थैली आहे.

त्रिगुणात्मक मायेचे यथार्थ स्वरूप जाणणे हीच माझी समाधी आहे.
अशा रीतीने मी गृहस्थाश्रमात असूनही मुक्त आहे ॥२॥

मी माझे मन व श्वास हे वीणेचे दोन भोपळे बनवले आहेत व सदा युगानुयुगे स्थिर असणारा प्रभू परमात्मा त्यांना जोडणारा मधला भाग आहे. आता एकाग्र मन रूपी तार योग्य प्रकारे ताणली आहे. वीणा लावली आहे. व त्यातून अनाहत नाद सतत निघत आहे. ॥३॥

तो अनाहत नाद ऐकून त्या नादात माझे मन मस्त होऊन गेले आहे. आता माया मला स्पर्शही करू शकत नाही. कबीर सांगतात ज्याच्या मनाची अशी स्थिती होते तो पूर्ण विरक्त होतो व जन्म मरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥४॥२॥५३॥

गज नव, गज दस, गज इकीस, पुरीआ एक तनाई ।
साठ सूत, नव खंड बहतारि, पाटु लगो अधिकाई ॥१॥
गई बुनावन, माहो । घर छोडिऐ, जाइ जुलाहो ॥१॥रहाउ ॥
गजी न मिनीऐ, तोलि न तुलीऐ पाचनु सेर अढाई ।
जौ करि पाचनु बेगि न पावै, झगरु करै घरहाई ॥२॥
दिन की बैठ, खसम की बरकस, इह बेला कत आई ।
छूटे कूंडे, भीगै पुरीआ, चलिओ जुलाहो रीसाई ॥३॥
छोछी नली, तंतु नही निकसै, नंतर रही उरझाई ।
छोडि पसारु, ईहा रहु बपुरी, कहु कबीर समझाई ॥४॥३॥५४॥

शब्दार्थ : गज नव - नउ द्वार, गजदस - दहा इंद्रिये, गज इकीस - पाच तत्त्वे, पाच विषय, दहा प्राण एक मन. अशा एकूण एकवीस गोष्टी, पुरीआ - पूर्ण, तनाई - ताणा, गज - वार, साठ सूत - साठ नाड्या, खंड - भाग, बहतारि - बहात्तर, पाटु - बाणा, (वस्त्रातील लांबीचा भाग) गई - गेली, बुनावन - विणण्यासाठी, माहो - सूत, घर - शरीर, जुलाहो - विणकर, मिनीऐ - मोजणे, मापणे. तोलि - काटा, तुलीऐ - वजन करणे. पाचनु -

खळ, अढाई सेर - अडीच शेर, पाचनु - भोजन, आहार, अन्न. झगरु - झगडा, भांडण. घरहाई - घरधनी, मन. बैठ - बैठक, जीवन. खसम - स्वामी, परमात्मा, बरकस - विपरीत, उलट, प्रतिकूल. इह - ही, बेला - वेळ, छूटै - सुटका होणे, सुटून जाणे, कुंडे - बंधने, भीगै - भिजते, पुरीआ - शरीर. रीसाई - रसून, नाराज होऊन. छोछी - मोकळी, नली - नळी, तंतु - श्वास, निकसै - निघणे, बाहेर पडणे, उरझाई - उलगाडणे, सुटे होणे.

भावार्थ : ह्या पदात कबीराने विणकराच्या व्यवसायातील दृष्टांत देऊन मानवी जीवनाची ४० वार कापडाशी तूलना केली आहे. कबीर सांगतात.

हे मानवी शरीर. हे नऊवार, (नऊद्वारे) दहावार (दहा इंद्रिये) व पांच तत्त्वे, पाच विषय, दहा प्राण व एक मन असे वार, एकवीस असा एकूण चाळीस वाराचा तागा आहे. साठ नाड्यांचे नऊ भाग व बहात्तर छोट्या नाड्यांचा ताणा ओढला आहे. ॥१॥

जेव्हा जीव रूपी विणकराला प्रभू परमात्म्याचे विस्मरण होते, तेव्हा वासना शरीराचा ताबा घेतात व जीव वासनेच्या अधीन होतो. व पुनः पुन्हा जन्म घेतो. ॥१॥रहाउ ॥

शरीर रूपी हा ताणाबाणा गजाने मोजता येत नाही. कोणत्याही तराजून तोलता येत नाही. जसे, ताणा ताठ रहावा म्हणून त्यास खळ चोपडावी लागते तसे, ह्या शरीरास नीट ठेवण्यासाठी अडीच शेर अन्न लागते. वेळेवर शरीरास अन्न मिळाले नाही तर त्याची कुरबूर सुरू होते. ॥२॥

काही दिवसांचे भोगमय जीवन जगण्यासाठी जीव प्रभू परमात्म्याला विसरून जातो. व जीवनात प्रभूप्राप्तीची मिळालेली सुसंधी हातची घालवून बसतो. अशी संधी परत परत हाती येत नसते. शेवटी जीवात्मा हे शरीर सोडून जातो. पण त्यांचे मन वासनेत गुरफटलेलेच असते. जीवरूपी विणकर निराश होऊन ह्या जगातून निघून जातो. ॥३॥

श्वासोश्वास थांबतो. श्वासाचा नाभीशी असलेला संबंध संपतो. कबीर

सांगतात. आता तरी शाहणा हो आणी ह्या वासनेच्या मोहमायेच्या जंजाळातून
जिवाला मुक्त कर ॥४ ॥३ ॥५४ ॥

एक जोति एका मिली, किंवा होइ महोइ ।
जितु घटि नामु न ऊपजै, फूटि मरै जनु सोइ ॥१ ॥
सावल सुंदर रामईआ, मेरा मनु लागा तोहि ॥१ ॥रहाउ ॥
साधु मिलै सिधि पाईऐ, कि एहु जोगु कि भोगु ।
दुहु मिलि कारजु ऊपजै, राम नाम संजोगु ॥२ ॥
लोगु जानै इहु गीतु है, इहु तउ ब्रहम बीचार ।
जिउ कासी उपदेसु होइ, मानस मरती बार ॥३ ॥
कोई गावै को सुणै, हरिनामा चितु लाइ ।
कहु कबीर संसा नही, अंति परमगति पाइ ॥४ ॥१ ॥४ ॥५५ ॥

शब्दार्थ : किंवा - का, महोइ - असंभव, होऊ शकत नाही. सावल -
सावळा, सिधि - सिद्धी, इंहू - ह्या, दुहु - दोघे, दोघांचा, कारजु - कार्य,
संजोगु - संयोगाने, लोगु - लोक, जानै - समजतात, इहु - हे, गीतु -
गीत, तउ - तर, संसा - शंका, संशय.

भावार्थ : जेव्हा जीवात्मारूपी ज्योत परमात्म्याच्या परम ज्योतीत एकरूप
होऊन जाते, तेव्हा जीवात्मा व परमात्मा कधीही वेगळे होऊ शकत नाहीत.
ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचे नाम वसत नाही तो अहंभावामुळे दुःख
भोगतो ॥१ ॥

हे माझ्या सावळ्या सुंदर रामा, सतगुरूच्या कृपेने माझे मन तुझ्या
चरणाशी एकरूप झाले आहे ॥१ ॥रहाउ ॥

साधू संतांच्या संगतीने जर सिद्धी प्राप्त होत असेल तर मग उगाचच
योग, भोगाचे नादी कशाला लागावे ? जेव्हा सतगुरू व शिष्य एकरूप होतात
तेव्हा जीवनाची इति कर्तव्यता होते. व प्रभू परमात्म्याशी जीवाचा संयोग
होतो ॥२ ॥

लोकांना सतगुरूचा शब्द म्हणजे एक सामान्य गीत वाटते. पण वास्तविक

म्हणे कबीर

ते प्रभू परमात्म्याच्या गुणांचे चिंतन असते. काशीत मृत्युसमयी जर रामनामाचा
उपदेश प्राप्त झाला तर जीव मुक्त होतो त्याच प्रमाणे सतगुरूच्या शब्दाने
जीवास मुक्ती प्राप्त होते ॥३ ॥

कबीर सांगतात, जो कोणी मनुष्य अंतःकरण पूर्वक प्रभू परमात्म्याचे
नाम स्मरण करतो. किंवा नाम श्रवण करतो. तो सर्व संशयापासून मुक्त होऊन
परमगती प्राप्त करतो. ॥४ ॥१ ॥४ ॥५५ ॥

जेते जतन करत ते डूबे, भव सागरु नही तारिओ रे ।
करम धरम करते बहु संजम, अहंबुधि मनु जारिओ रे ॥१ ॥
सास ग्रास को दातो ठाकुरु, सो किउ मनहु बिसारिओ रे ।
हीरा लालु अमोलु जनमु है, कउडी बदलै हारिओ रे ॥१ ॥रहाउ ॥
त्रिसना त्रिखा भूख भ्रमि लागी, हिरदै नाहि बीचारिओ रे ।
उनमत मान हिरिओ मन माही, गुर का सबदु न धारिओ रे ॥२ ॥
सुआद लुभत इंद्री रस प्रेरिओ, मद रस लैत बिकारिओ रे ।
करम भाग संतन संगाने, कासट लोह उधारिओ रे ॥३ ॥
धावत जोनि जनम भ्रमि थाके, अब दुख करि, हम हारिओ रे ।
कहि कबीर, गुर मिलत महा रसु,
प्रेम भगति निसतारिओ रे ॥४ ॥१ ॥५ ॥५६ ॥

शब्दार्थ : जेते - जितके, जतन - यत्न, संजय - संयम, अहंबुधि -
अहंकार, मनु - मन. जारिओ - जाळते. सास - श्वासोश्वास, ग्रास -
घास, सो-तो, बिसारिओ - विसरलास, अमोलु - अमूल्य, अनमोल,
कउडी - कवडी, त्रिसना - तृष्णा, त्रिखा - तहान, भ्रमि - भ्रम, उनमत
- मस्त उन्मत्त, मान - अहंकार, हिरिओ - दूर केले, सुआद - स्वाद,
लुभत - लोभ, इंद्री - इंद्रिय, मद - मद्य, बिकारिओ - विकारात, कासट
- काष्ठ, लाकूड, जोनि - योनी, महारसु - महारस, नामामृत, निसतारिआ
- तरून गेलो.

भावार्थ : प्रभू भक्ती शिवाय कितीही प्रयत्न केलेत तरी ते तुम्हाला भवसागरात

म्हणे कबीर

बुडण्या पासून वाचवू शकत नाहीत. व्रते, अनुष्ठाने, कर्मकांड, अन्यान्य घोर उपाय मनाला अहंकारांच्या जाळाने जाळून टाकतात. ह्या मार्गांनी जाणारे सगळेजण भवसागरात बुडून जातात. ॥१॥

हे बंधू, जो श्वास आणि घास देणारा प्रभू परमात्मा, त्याला तू कसा बर विसरतोस? हे रत्नासारखे अमोल जीवन तू कवडीमोल का करतोस? ॥१॥रहाउ ॥

तुला सदैव मोह मायेची तृष्णा व विषय विकारांची भूक लागली आहे. त्यांच्या जाळ्यातच तू भ्रमिष्टा सारखा फिरत आहेस. तुझ्या हृदयात जरासुद्धा प्रभू परमात्म्याचा विचार येत नाही. विषय विकारांनी उन्मत्त होऊन तू अहंकाराने गर्विष्ठ झाला आहेस. सतगुरूचा उपदेश जरा सुद्धा मनावर घेतला नाहीस ॥२॥

इंद्रिय उपभोगाच्या रसात रंगून, विषय विकारांचे मद्य पिऊन झिंगून गेला आहेस. ज्याच्या भाग्यात असेल तो संत सज्जनांच्या संगतीने भवसागर तरतो, जसे लाकडाच्या संगतीने लोखंड तरंगते. तसा तो भवसागर तरून जातो. ॥३॥

कबीर सांगतात, निरनिराळ्या योनीत जन्म घेऊन ह्या जन्म मरणाच्या चक्रात फिरता फिरता मी पुरता थकून गेलो होतो. हे दुःख सहन करता करता पूर्णपणे हताश झालो होतो. पण सतगुरूभेटताच त्याचेकडून नामामृत प्राप्त झाल्याने माझ्या मनात प्रभू भक्ती निर्माण झाली ह्या प्रभू प्रीतीने व प्रभू भक्तीने मी ह्या सर्व यातनातून मुक्त झालो आहे. ॥४॥१॥५॥५६॥

कालबूत की हसतनी, मन बउरा रे, चलतु रचिओ जगदीस ।
काम सुआइ गज बसि परे, मन बउरा रे, अंकसु सहिओ सीस ॥१॥
बिखै बाचु, हरि राचु, समझु मन बउरा रे ।
निरभै होइ न हरि भजे, मन बउरा रे,
गहिओ न राम जहाजु ॥१॥रहाउ ॥
मरकट मुसटी अनाज की, मन बउरा रे, लीनी हाथु पसारि ।
छूटन को सहसा परिआ, मन बउरा रे, नाचिओ घर घर बारि ॥२॥

जिउ नलनी सूअटा गहिओ, मन बउरा रे, माया इह बिउहारु ।
जैसा रंगु कसुंभ का, मन बउरा रे, तितु पसरिओ पासारु ॥३॥
नावन कउ तीरथ घने, मन बउरा रे, पूजन कउ बहु देव ।
कहु कबीर छूटनु नही, मन बउरा रे छूटनु हरि की सेव ॥४॥१॥६॥५७॥

शब्दार्थ : कालबुत - आकार, हसतनी - हत्तीण, बउरा - वेडे, चलतु - खेळ, सीस - डोके, सुआई - स्वादाने, बिखे - विषय विकाराने, बाचू - वाचून, बचाऊन, राचु - रचना केली. समझु - समज, जाण. गहिओ - आसरा घेणे. मरकट - माकड, मुसटी - मूठ, मुष्टी. लिनी - घेतो. छूटन - सुटका, नाचिओ - नाचतो. जिउ - ज्या प्रमाणे, नलनी - नळी, सुअटा - पोपट, गहिओ - गेले, बिउहारु - व्यवहार, कसुंभ - कुसुंब, एक प्रकारचे लाल रंगाचे फूल, नावन - स्नान.

भावार्थ : शिकारी लोक हत्तीला पकडण्यासाठी कला बुताची मायावी हत्तीण उभी करतात. त्या हत्तीणीला पाहून कामातूर होऊन हत्ती तिच्या जवळ येतो व नेमका सापळ्यात अडकतो व मग जन्मभर त्याला अंकुशाचा मार सहन करावा लागतो. त्या प्रमाणे प्रभू परमात्म्याने ह्या जगात मायेचा पसारा मांडला आहे. जीव ह्या मायेकडे आकृष्ट होऊन विषय विकारांत मग्न होतो. त्यामुळे जीवनात नाना दुःखे भोगतो.

बा वेड्या मना, तू नीट विचार करून ह्या विषय विकारांपासून दूर रहा. अरे वेड्या मना तू भयमुक्त होऊन त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. त्या प्रभूनामाचा आश्रय घे. ॥१॥रहाउ ॥

मुठभर चण्यासाठी माकड मदान्या पुढे हात पसरते व त्याच्या बेडीत अडकून जन्मभर दारोदार नाचत फिरते. त्या कैदेतून कसे सुटावे ह्या विवंचनेतच ते सदैव राहते. ॥२॥

त्याच प्रमाणे हे वेड्या मना ! क्षण भराच्या विषयोपभोगापायी तू कायमचा मोहमायेच्या जाळ्यात सापडतोस व जन्मभर त्यातून सुटण्यासाठी धडपडत राहतोस. थोड्याश्या आमिषास फसून नळीच्या सापळ्यावर पोपट

बसतो मग किती ही धडपडला तरी त्याची त्यातून सुटका नाही. तसाच हा मायेचा पसारा आहे. कुसुंब फुलाचा रंग फार सुंदर दिसतो पण तो फार अल्पकाळ टिकतो. त्याच प्रमाणे ह्या जगातील वैषयिक सुखे सुद्धा क्षण काळ टिकणारी आहेत. हा विश्वाचा पसारा नश्वर आहे. ॥३॥

कबीर सांगतात हे वेड्या मना, तू कितीही तीर्थात स्नान केलेस, कितीही देव देवतांची पूजा केलीस तरी तुला मुक्ती मिळणार नाही. केवळ प्रभू नामाचे स्मरण केल्यानेच तुला मुक्ती मिळेल. ॥४॥१॥६॥५७॥

अग्नि न दहै, पवनु नही मगनै, तसकरु नेरि न आवै ।
राम नाम धनु करि संचउनी, सो धनु कतही न जावै ॥१॥
हमरा धनु, माधउ गोबिंदु धरणीधरू, इहै सार धनु कहीऐ ।
जो सुखु प्रभ गोबिंद की सेवा, सो सुखु राजि न लहीऐ ॥१॥रहाउ ॥
इसु धन कारणि सिव सनकादिक, खोजत भए उदासी ।
मनि मुकंदु, जिहवा नाराइनु, परै न जम की फासी ॥२॥
निज धनु, गिआनु भगति गुरि दीनी, तासु सुमति मनु लागा ।
जलत अंभ, थंभि मनु धावत, भरम बंधन भउ भागा ॥३॥
कहै कबीरु मदन के माते, हिरदै देखु बीचारी ।
तुम घरि लाख कोटि अस्व हसती,
हम घरि एकु मुरारी ॥४॥१॥७॥५८॥

शब्दार्थ : दहै - जाळतो. मगनै - उधळणे, तसकरु - चोर, नेरि - निकट. संचउनी - साठा, संचय. धनु - धन, संपत्ती. माधउ - माधव, गोबिंदु - गोविंद, धरणी धरू - धरणीधर, राजि - राज्य, लहिए - प्राप्त होते, मिळते. इसु - ह्या, खोजत - शोधत, जिहवा - जीभ, परै - पडते. तासु - त्याच्या बरोबर. सुमति - चांगली बुद्धी. जलत - जळणारा, अंभ - पाणी, थंभि - आसारा, स्तंभ, आधाऱू. मदन - कामवासना, माते - मस्त, मत्त. अस्व - अश्व घोडा, हसती - हत्ती.

भावार्थ : प्रभूनाम हे असे एकच धन आहे. की ज्याला अग्नी जाळू शकत

नाही, वारा उडवू शकत नाही. चोर चोरून नेऊ शकत नाही. असे धन साठवले तर ते कधीही कुठेही जात नाही सदैव आपल्या जवळच राहते. ॥१॥

माधव, गोविंद, धरणीवर हेच आमचे सारे धन आहे. प्रभू परमात्म्याची सेवा करण्यात जे सुख आहे ते सुख राज वैभवात ही नाही ॥१॥रहाउ ॥

हे सुख प्राप्त व्हावे म्हणून शिव, सनक आदि भगवत भक्त शोधत हिंडत असतात. व अखेर निराश होतात. ज्याच्या मनात प्रभू परमात्म्याचे नाव आहे जिव्हेवर नारायणाचे नाव आहे, त्याला यम पकडू शकत नाही. ॥२॥

प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान, प्रभूची भक्ती हेच खरेखुरे धन आहे. ज्याला सतगुरूकडून हे धन प्राप्त होते त्याची बुद्धी त्या परमात्म्याशी एकरूप होते. मायेच्या तृष्णेत जळणाऱ्यास प्रभूनाम हे पाण्यासारखे आहे. इतस्ततः भटकणाऱ्या मनास प्रभूनामाचा आधार वाटतो. प्रभू नामाने सारे भ्रम नष्ट होतात, सारी बंधने गळून पडतात व जीव मुक्त होतो. ॥३॥

कबीर सांगतात काम विकाराने मत्त झालेल्या जीवा, जरा विचार कर. तुझ्या घरी लाखो हत्ती, कोटी कोटी अश्व वैभव असले तर माझ्या जवळ त्याहून सरस असे प्रभू नामाचे धन आहे. ॥४॥१॥७॥५८॥

जिउ कपि के कर मुसटि चनन की, लुबधि न तिआगु दइओ ।
जो जो करम कीए लालच सिउ, ते फिरि गरहि परिओ ॥१॥
भगति बिनु, बिरथे जनमु गइओ ।
साध संगति भगवान भजन बिनु, कही न सचु रहिओ ॥१॥रहाउ ॥
जिउ उदिआन कुसम परफुलित, किनहि न घाउ लइओ ।
तैसे भ्रमत अनेक जोनि महि, फिरि फिरि काल हइओ ॥२॥
इआ धन जोबन अरु सुत दारा, पेखन कउ जु दइओ ।
तिन ही माहि अटकि जो उरझे, इंद्री प्रेरि लइओ ॥३॥
अउध अनल, तनु तिन को मंदरु, चहु दिस ठाटु ठइओ ।
कहि कबीर भै सागर तरन कउ,
मै सतिगुर ओट लइओ ॥४॥१॥८॥५९॥

शब्दार्थ : जिउ - ज्याप्रमाणे, कपि - माकडे, मुसटि - मूठभर, चनन - चणे, लुबधि - लोभ, तिआगु - त्याग, जो जो - जे जे, कीए - केले. लालच - लोभ. फिरि - फिरून, परत, गरहि - गळ्यात. बिनु - विना, शिवाय. विरथे - व्यर्थ, गइओ - गेला. सचु - सदा स्थिर रहाणारा प्रभू परमात्मा, उदिआन - उजाडमाळरान, कुसम - फूल, परफुलित - उमलणे, घ्राउ - वास, सुगंध, जोबन - यौवन, दारा - पत्नी, स्त्री. पेखन - पाहून, दइओ - दिले. अटकि - अडकून. उरझे - गुंतले, इंद्री - इंद्रिये, प्रेरि - प्रेरणा, अउध - आयुष्य, अनल - अग्नी, तनु - शरीर, मंदरु - मंदीर, ठाटु - थाट, भै - भय, ओट - आश्रय.

भावार्थ : ज्या प्रमाणे माकडाच्या हातात मूठभर चणे आले तर तो त्याच्या लोभात अडकून त्याचा त्याग करू शकत नाही. त्याप्रमाणे माणूस लोभवश होऊन जे जे कर्म करतो त्या त्या कर्माच्या लोभात पडून माणूस परत परत त्यात अडकून पडतो. ॥१॥

प्रभू भक्ती शिवाय मानवाने जन्म वाया घालवला. संत सज्जनांच्या संगतीत प्रभूचे नाम स्मरण केल्याशिवाय तो प्रभू परमात्मा अंतःकरणात स्थिर होत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्या प्रमाणे ओसाड माळावर फुललेल्या फुलाचा वास कोणापर्यंत पोहचू शकत नाही, त्याचे फुलणे व्यर्थ जाते. त्याप्रमाणे वारंवार जन्म घेऊन ही प्रभू नामाशिवाय जीवन व्यर्थ होय ॥२॥

जीवनात प्राप्त झालेले धन, यौवन, स्त्री, हे सगळे थोडा काळ जिवाच्या मनाला विरंगुळा प्राप्त व्हावा म्हणून प्रभूने ही माया रचली आहे. पण माणूस त्यातच गुंतून पडतो. त्याची इंद्रिये, त्यास ह्या मायेकडे खेचून नेतात. व जीव अनेक योनीत जन्ममरणाच्या चक्रात फिरत राहतो ॥३॥

हे मानवी शरीर ही गवताची झोपडी आहे. माणूस त्याला थाटमाट करून सजवतो. पण त्याच्या हे लक्षात येत नाही की हे शरीर नाशवंत आहे. आयुष्यातील जाणारा प्रत्येक दिवस हा ह्या शरीररूपी झोपडी जाळत चालला आहे, संपवत चालला आहे. कबीर सांगतात हा भवसागर तरून जाण्यासाठी

मी सत्य गुरूला शरण गेलो आहे. ॥४॥१॥८॥५९॥

पानी मैला, माटी गोरी ।
इस माटी की पुतरी जोरी ॥१॥
मै नाही, कछु आहि न मोरा ।
तनु धनु सभु रसु, गोबिंद तोरा ॥१॥ रहाउ ॥
इस माटी महि, पवनु समाइआ ।
झूठा परपंचु जोरि चलाइआ ॥२॥
किनहू, लाख पांच की जोरी ।
अंत की बार गगरीआ फोरी ॥३॥
कहि कबीर, इक नीव उसारी ।
खिन महि बिनसि जाइ अहंकारी ॥४॥१॥९॥६०॥

शब्दार्थ : पानी - वीर्थ, माटी - माती, शरीर, गोरी - गोरी, शुभ्र, पुतरी - पुतळा, जोडी - जोडली, बनवली, आहि, हे, पवनु - पवन, श्वास, प्राण. किनहु - कोणी, गगरिआ - घागर, फोरी - फुटली, फोडली, नीव - पाया, उसारी - बसवली, बांधली, बिनसि - नाश होते.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याने पित्याच्या वीर्याच्या मळकट थेंबा पासून व मातेच्या रक्तापासून ह्या जीवाची उत्पत्ती घडवली आहे. हा मातीचा पुतळा, हे शरीर, बनवले आहे. ॥१॥

हे प्रभो, ह्या जगात माझ अस काही नाही. हे तन, हे धन, सार काही प्रभो तुझेच आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

ह्या मातीच्या पुतळ्यात तू प्राण फुंकलास आणि हा लटका प्रपंच हा मायेचा पसारा निर्माण केलास. ॥२॥

जीवाने ह्या संसारात पाच पाच लाख रुपयाची संपत्ती जमा केली. तरी शेवटी त्याचा हा शरीर रूपी घडा सुद्धा फुटून जातो ॥३॥

कबीर सांगतात, हे अहंकारी जीवा, ह्या शरीररूपी पायावर तू ही जी ऐश्वर्याची इमारत उभी केली आहेस ती एका क्षणात नष्ट होणार

राम जपउ जीअ ऐसे ऐसे ।
 धू प्रहिलाद जपिओ हरि, जैसे ॥१ ॥
 दीन दइआल, भरोसे तेरे ।
 सभु परवारु, चडाइआ बेडे ॥१ ॥रहाउ ॥
 जा तिसु भावै, ता हुकमु मनावै ।
 इस बेडे कउ, पारि लघावै ॥२ ॥
 गुर परसादि, ऐसी बुधि समानी ।
 चूकि गई, फिरि आवन जानी ॥३ ॥
 कहु कबीर, भजु सारिगपानी ।
 उरवारि पारि, सभ एको दानी ॥४ ॥२ ॥१० ॥६१ ॥

शब्दार्थ : जीअ - जीव, ऐसे ऐसे - अशा प्रकारे, जैसे - जसे, परवारु - परिवार, बेडे - नाव, होडी. जा - जसे, तिसु - तिला, भावै - आवडेल, वाटेल. ता - तर, मनावै - मानावयास लावेल. लघावै - लावील. समानी - सामाऊन गेली, उरवारि - इहलोक, पारि - परलोक.

भावार्थ : हे जीवा रामनामाचा जप अशा दृढ श्रद्धेने कर जसा ध्रुव, प्रल्हादाने केला ॥१ ॥

हे दीन दयाळा, प्रभू परमात्म्या ! तुझ्या भवशावरच मी माझा सारा परिवार तुझ्या नामरूपी जहाजावर चढवला आहे. अर्थात सारी इंद्रिये तुझ्या आधीन केली आहेत. ॥१ ॥रहाउ ॥

हे प्रभो तुझ्या आज्ञेत सारे जीव वागतात. जसे तू करावयास सांगतोस तसेच ते करतात. अशा जीवांना तू विषय विकारांच्या लाटांपासून वाचवतोस ॥२ ॥

सतगुरू कृपेने जीवाला अशी बुद्धी प्राप्त होते की तो जीव जन्म मरणाच्या चक्रातून कायमचा मुक्त होतो.

कबीर सांगतात त्या प्रभू परमात्म्याचं स्मरण करावे. तोच एकमात्र दाता आहे. तोच तुला ह्या भवसागरातून पार करील. ॥४ ॥२ ॥१० ॥६१ ॥

जोनि छाडि, जउ जग महि आइओ ।
 लागत पवन, खसमु बिसराइओ ॥१ ॥
 जीअरा, हरि के गुना गाउ ॥१ ॥रहाउ ॥
 गरभ जोनि महि, उरध तपु करता ।
 तउ, जठर अगनि महि रहता ॥२ ॥
 लख चउरासीह जोनि, भ्रमि आइओ ।
 अब के छुटके, ठउर न ठाइओ ॥३ ॥
 कहु कबीर भजु सारिगपानी ।
 आवत दीसै, जात न जानी ॥४ ॥१ ॥११ ॥६२ ॥

शब्दार्थ : जोनि - योनी, छाडि - सोडून, महि - मध्ये, खसमु - स्वामी, प्रभु परमात्मा, बिसराइओ - विसरतो, जीअरा - हे जीवा, गरभ - गर्भात, तउ - तेव्हा, लख चउरासीह - चौ-यांशी लक्ष, भ्रमि - फिरून, छुटके - सुटल्यावर, ठउर - आधार, ठाव न ठाइओ - ठिकाणा मिळत नाही, दीसै - दिसतो, आवत - येताना, जात - जाताना, जानी - जाणणे, कळणे, ज्ञान होणे.

भावार्थ : हा जीव, मातेच्या पोटातून बाहेर आला आणि जगाची थोडीशी हवा लागल्या बरोबर प्रभू परमात्म्यास विसरून गेला. ॥१ ॥

हे जीवा तू प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर ॥१ ॥ रहाउ ॥

ज्यावेळी हा जीव गर्भात राहून अधोमुख होऊन तपश्चर्या करत होता तेव्हा जठराग्रीचे चटके सुखेनैव सहन करत होता. तेव्हा प्रभूने तुझे रक्षण केले. ॥२ ॥

चौ-यांशी लक्ष योनीमध्ये फिरल्यानंतर हा मानव देह तुला प्राप्त झाला आहे. त्याचे सार्थक करायचे सोडून तू मोहमायेच्या नादाने इकडे-तिकडे भटकत राहिलास तर तुला कोणाचाही, प्रभू परमात्म्याचाही आधार मिळणार

नाही ॥३॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, जो कधी जन्मत नाही कधी मृत्यू पावत नाही
अशा सदा स्थिर अविनाशी प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर ॥४॥१॥११॥६२॥

गउडी पूरबी

(श्री गुरू ग्रंथ साहिब पान - ३३७)

सुरग बासु न बाछीऐ, डरीऐ न नरकि निवासु ।
होना है सो होईहै, मनहि न कीजै आस ॥१॥
रमईआ गुन गाईऐ, जा ते पाईऐ परम निधानु ॥१॥ रहाउ ॥
किआ जपु, किआ तपु संजमो, किआ बरतु किआ इसनानु ।
जब लगु जुगति न जानीऐ, भाउ भगति भगवान ॥२॥
संपै देखि न हरखीऐ, बिपति देखि न रोइ ।
जिउ संपै तिउ बिपति है, बिध ने रचिआ सो होइ ॥३॥
कहि कबीर अब जानिआ, संतन रिदै मझारि ।
सेवक सो सेवा भले, जिह घट बसै मुरारि ॥४॥१॥१२॥६३॥

शब्दार्थ : सुरग - स्वर्ग, बासु - वास, बाछीऐ - आशा करणे, वांछा
करणे, डरीऐ - घाबरणे, होना - होणार, न कीजै - करू नकोस, आस -
आशा, संजमो - संयम, बरतु - व्रत, जुगति - युक्ती, संपै - संपत्ती, न
हरखीऐ - हरखून जाऊ नका, आनंदित होऊ नको, बिपति - विपत्ती, रोइ
- रडणे, जिउ - ज्या प्रमाणे, तिउ - त्या प्रमाणे, बिध - विधी, रचिआ -
योजना केली, मझारि - मध्ये, सो - तो.

भावार्थ : हे जीवा, तू स्वर्ग प्राप्तीची लालसा धरू नकोस किंवा नरकाची
चिंता करू नकोस. जे होणार असेल, जशी प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल
तसे होईल. तू तुझे मन निर्विकार कर ॥१॥

तू प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर. त्यामुळे तुला परमगती प्राप्त होईल.
प्रभू परमात्मा प्राप्त होईल ॥१॥ रहाउ ॥

बा जीवा, जोपर्यंत तुला प्रभू परमात्म्याच्या भाव भक्तीची युक्ती
समजली नाही तोपर्यंत तू कितीही जप, तप, संयम, व्रत, तीर्थस्नान केलेस तरी
ते सारे व्यर्थ होय. ॥२॥

हे जीवा तू ऐश्वर्याला भुलून हरवून जाऊ नकोस. विपत्ती आली, दारिद्र्य
आले तरी दुःखी होऊ नकोस. त्या विधात्याने जसे ठरवले असेल त्याप्रमाणे
तुला ऐश्वर्य वा विपदा प्राप्त होईल ॥३॥

कबीर सांगतात, संत सज्जनांच्या संगतीने आता हे ज्ञान माझ्या हृदयात
स्थिर झाले आहे. मला आता हेही कळले आहे की तोच सेवक खरा की
ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे ॥४॥१॥१२॥६३॥

रे मन तेरो कोइ नही, खिचि लेइ जिनि भारु ।
बिरख बसेरो पंखि को, तैसो इहु संसारु ॥१॥
राम रसु पीआ रे । जिह रस, बिसरि गए रस अउर ॥१॥ रहाउ ॥
अउर मुए किआ रोईऐ, जउ आपा थिरु न रहाइ ।
जो उपजै सो बिनसि है, दुखु करि रोवै बलाइ ॥२॥
जह की उपजी तह रची, पीवत मरदन लाग ।
कहि कबीर चिति चेतिया, राम सिमरि बैराग ॥३॥२॥१३॥६४॥

शब्दार्थ : खिचि - खेचून घेणे. जिनि - ज्याचा, बिरख - वृक्ष, बसेरि -
पक्षांची घरटी, तैसो - तसा, मुए - मरण, किआ - कशाला, बलाइ -
व्यर्थ, जह - जेथून, तह - तेथे, पीवत - प्याल्याने, लाग - लागून

भावार्थ : बा मना, तू जो ह्या सर्वांचा भार खेचून डोक्यावर घेत आहेस त्या
पैकी कोणीही तुझा भार घेणार नाही. जसे पक्षी काही काळ झाडावर घाटे
बांधतात, तसे हे सारे नातेवाईक थोड्या काळा करताच तुझ्याजवळ आले
आहेत. हाच जगाचा नियम आहे. ॥१॥

हे जीवा तू प्रभू नामामृताचे प्राशन कर. प्रभू नामाला विसरून तू अन्यत्र
कोठे भटकत आहेस ? ॥१॥ रहाउ ॥

अरे, तू स्वतः अमर नाहीस. तू ही एक दिवस मरणार आहेस. मग

दुसऱ्याच्या मरणाचे तू का दुःख करतोस ? अरे, जो जीव जन्माला आला तो मरणारच. त्याचे दुःख करून रडत बसण्यात काय अर्थ आहे. ॥२॥

संत सज्जनांच्या संगती राम नामरस प्राशन करता करता ज्या प्रभू परमात्म्यापासून हा जीव उत्पन्न झाला त्या महापुरुष परमात्म्यातच तो जीव विलीन होऊन जातो. कबीर सांगतात, मी माझ्या चित्तात प्रभू परमात्म्याचे चिंतन केले त्यामुळे मी विरक्त होऊन सदैव प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरणात निमग्न झालो आहे ॥३॥२॥१३॥६४॥

पंथु निहारै कामनी, लोचन भरी ले उसासा ।
उर न भीजै, पगु ना खिसै, हरि दरसन की आसा ॥१॥
उडहु न कागा कारे । बेगि मिलीजै, अपुने राम पिआरे ॥१॥ रहाउ ॥
कहि कबीर जीवन पद कारनि, हरि की भगति करीजै ।
एकु आधारु नामु नाराइन, रसना रामु रवीजै ॥२॥१॥१४॥६५॥

शब्दार्थ : पंथू - वाट, निहारै - निरखून पाहणे. कामनी - कामिनी, प्रेमिका, जीवात्मा, उर - हृदय, भीजै - भीजणे, तृप्त होणे. खिसै - मागे घेणे. उडह - उडणे. कागा - कावळा, कारे - काळा, बेगि - वेगाने, लवकर. रसना - जीभ, रवीजै - रंगून जाणे.

भावार्थ : ज्या प्रमाणे प्रेमिका आपल्या प्रियकराच्या वाटेकडे डोळे लावून बसते. उसासे टाकते, प्रियकराच्या विरहाने डोळे भरून येतात, त्याचप्रमाणे भक्ताची अवस्था होते. प्रभू प्राप्तीच्या मार्गावरून त्याची पावले ढळत नाहीत. प्रभू दर्शनाशिवाय त्याच्या मनाची तृप्ती होत नाही. त्याला सदैव प्रभू दर्शनाची आस लागून राहिलेली असते. ॥१॥

हे काळ्या कावळ्या, उडून जा. मनातील कुविचार नष्ट होऊ देत व माझ्या प्रियतम रामाशी माझे लवकर मिलन होऊ दे ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, जीवनाची सत्य अवस्था प्राप्त होण्यासाठी, जीवनाचे सार्थक होण्यासाठी प्रभू परमात्म्याची भक्ती करा. जीवनाचा एकमेव आधार जो राम त्याचे सदैव स्मरण करा व हृदय प्रभूनामात रंगून जाऊ

दे ॥२॥१॥१४॥६५॥

॥ आस पास घन तुरसी का बिरवा,
माझ बना रसि गाऊं रे ।
उआ का सरूपु देखि मोही गुआरनि,
मो कउ छोडि न आउ न जाहू रे ॥१॥
तोहि चरन मनु लागो सारिंगधर, सो मिलै जो बडभागो ॥१॥ रहाउ ॥
बिंद्रावन मन हरन मनोहर, क्रिसन चरावत गाऊ रे ।
जा का ठाकुरु तुही सारिंगधर, मोहि कबीरा नाऊरे ॥२॥१॥१५॥६६॥

शब्दार्थ : तुरसी - तुळस, बिरवा - झुडपे, माझ - मध्ये, बना - वनात. रसि - गोड आवाज, उआ - त्याचे, सरूपु - स्वरूप, गुआरनि - गौळणी, मो - मला, छोडि - सोडून, तोहि - तुझ्या, बिंद्रावन - वृंदावन, मन हरन - मनाचे हरण करणारा, क्रिसन - कृष्ण, चरावत - चारतो, जाका - ज्याचा, मोहि - माझे

भावार्थ : आसपास तुळशीची असंख्य रोपे आहेत. त्या तुळशीच्या वनात तो श्रीकृष्ण प्रेमाने गात आहे. त्या श्रीकृष्णाचे दर्शन करून गौळणी प्रेमाने विव्हल होऊन त्यास विनंती करित आहेत की हे कृष्णा, आम्हाला सोडून तू कोठे ही जाऊ नकोस सदैव आमच्या जवळच रहा ॥१॥

हे प्रभो, तुझ्या चरणावर ज्याचे मन जडले तो मोठा भाग्यवान होय. ॥१॥ रहाउ ॥

वृंदावनात तो मन हरण करणारा मनोहर श्रीकृष्ण गाई चारत होता. हे प्रभो शारंगधरा, तूच माझा आधार आहेस, तूच माझा स्वामी आहेस. मी कबीर तुझ्या चरणाचा दास आहे. ॥२॥१॥१५॥६६॥

गउड़ी पूरबी १२

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान ३३८)

बिपल बसत्र केते है पहिरे, किआ बन मधे बासा ।
कहा भइआ नर देवा धोखे, किआ जलि बोरिओ गिआता ॥१ ॥
जीअ रे, जाहिगा, मै जाना । अबिगत समझु इआना ।
जत जत देखउ बहुरि न पेखउ, संगि माइआ लपटाना ॥१ ॥ रहाउ ॥
गिआनी धिआनी बहु उपदेसी, इहु जगु सगलो धंधा ।
कहि कबीर इक रामनाम बिनु,
इआ जगु माइआ अंधा ॥२ ॥१ ॥१६ ॥६७ ॥

शब्दार्थ : बिपल - विपुल. बसत्र - वस्त्र, केते - कितीही, पहिरे - परिधान केली. बासा - वासा, कहा - काय, धोखे - धोका, फसवणे, जलि - पाणी, तीर्थ. बोरिओ - बुडी मारणे. गिआता - लाभ, जीअरे - हे जीवा, जाहिगा - जाणारा. अबिगत - अव्यक्त, इआना - अडाणी, अज्ञानी. बहुरि - परत, पेखउ - पहात, लिपटाना - लिपटून बसणे. गिआनी - ज्ञानी, धिआनी - ध्यानी, उपदेसी - उपदेश करतात. इहु - ह्या, हा. इआ - हे.

भावार्थ : नाना प्रकारची वस्त्र प्रावरणे घालून किंवा वनात जाऊन तपःश्र्च्य करून काय लाभ होणार ? देव थोडाच प्राप्त होणार आहे ? देव देवतांची षोडशोपचारे पूजा करून तरी काय होणार ? तीर्थस्नान केल्यानेही काहीही लाभ होत नाही. ही सारी कर्मकांडे हा भ्रम आहे. ह्या कशानेही ईश्वर प्राप्त होत नाही. ॥१ ॥

हे जीवा, हे सारे जग नश्वर आहे हे मी जाणले आहे. त्या अव्यक्त प्रभू परमात्म्यास जाणण्याचा प्रयत्न कर. तू जे जे पाहतोस ते परत तुला दिसणार नाही कारण ही सारी सृष्टी मायेने वेढलेली आहे. ॥१ ॥रहाउ ॥

ज्या जगात कोणी ज्ञानाची चर्चा करतात, कोणी ध्यान धारणा करण्यास

सांगतात. कोणी अन्यान्य उपदेश करतात. पण हा सारा मायेचा पसारा आहे. कबीर सांगतात प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणाशिवाय अन्य काहीही खरे नाही. सारे जण मोहमायेमुळे आंधळे झाले आहेत. ॥२ ॥१ ॥१६ ॥६७ ॥

मन रे छाडहु भरमु,
प्रगटु होइ नाचहु, इआ माइआ के डांडे ।
सूरु कि, सनमुख रन ते डरपै, सती कि, सांचै भांडे ॥१ ॥
डगमग छाडि, रे मन बउरा । अब तउ जरे मरे सिधि पाईऐ,
लीनो हाथि संधउरा ॥१ ॥ रहाउ ॥
काम क्रोध माइआ के लीने, इआ बिधि जगतु बिगूता ।
कहि कबीर राजा राम न छोडउ,
सगल ऊच ते ऊचा ॥२ ॥२ ॥१७ ॥६८ ॥

शब्दार्थ : छाडहु - सोडून दे, टाकून दे. नाचहु - नाच. इआ - हे. डांडे - खेळ, सूरु - शूरवीर, सनमुख - सामोरे, रन - रण, युद्ध. डरपै - घाबरतो. सांचे - एक करणे, गोळा करणे. भांडे - भांडी, जरे - जळून, संध उरा - शेंदूर माखलेला नारळ, सतीचे व्रत. लीने - घेतलेले. इआ निधि - अशा प्रकारे, बिगूता - दुःखी होतो.

भावार्थ : हे मना तू विषय विकारांमार्गे धावणे सोडून दे. हे विषय विकार, हे सारे मोहमायेचे खेळ आहेत. शूर वीर कधी रणभूमीला घाबरतो का ? सती जायला निघालेली स्त्री प्रपंचाचा विचार करत बसली तर ती सती होऊ शकेल का ? त्याचप्रमाणे हे मना, तू मोह मायेत गुंतून पडलास तर प्रभू परमात्म्यास कधीच प्राप्त करू शकणार नाहीस.

हे वेड्या मना, तुझी ही द्विधा वृत्ती सोड. मनाची ही दोलायमान अवस्था सोड. हाती सतीचे वाण घेतलेल्या स्त्रीला पतीच्या सरणावर स्वतःस जाळून घेतल्यावरच सतित्व प्राप्त होते. त्याचप्रमाणे मनाची ही द्विधा वृत्ती नष्ट केल्याशिवाय, विषय विकारांना, मोहमायेला जाळून टाकल्याशिवाय प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. ॥१ ॥रहाउ ॥

हा सारा संसार काम, क्रोध, मायेच्या आहारी गेल्याने दुःखी झाला आहे. कबीर सांगतात, मी त्या सर्व श्रेष्ठ प्रभू परमात्म्यास त्या प्रभू रामरायास कधी ही सोडणार नाही. ॥२॥२॥१७॥६८॥

फुरमानु तेरा सिरै ऊपरि, फिरि न करत बीचार ।
तुही दरीआ तुही करीआ, तुझै ते निसतार ॥१॥
बंदे, बंदगी इकतीआर । साहिबु रोसु धरउ, कि पिआरु ॥१॥ रहाउ ॥
नामु तेरा आधारु मेरा, जिउ फूलु जई है नारि ।
कहि कबीर गुलामु घर का, जीआइ भावै मारि ॥२॥१८॥६९॥

शब्दार्थ : फुरमानु - फर्मान, आज्ञा. सिरैउपरि - भाष्यात. दरीआ - संसार सागर. करीआ - किनारा, निसतारा - पार होणे. बंदे - हे जीवा. बंदगी - भक्ती, सेवा. इकतीआर - स्वीकार करणे, ग्रहण करणे. साहिबु - स्वामी, परमात्मा. रोसु - रोष, राग. नारि - पाण्यात. जीआइ - तार. रक्षण कर. मारि - मार

भावार्थ : हे प्रभो तुझी आज्ञा मला शिरसावंद्य आहे त्यावर मी तुला काहीही विचारणार नाही. तुझ्या आज्ञेप्रमाणेच वागेन. तूच भवसागर निर्माण केला आहेस. त्यातून तारून नेणाराही तूच आहेस. ॥१॥

सेवा करणे, प्रभू परमात्म्याची भक्ती करणे, हे जीवांचे कर्तव्य होय. मग त्याचा मालक तो प्रभू परमात्मा त्याच्यावर नाराज होवो वा त्याचेवर प्रेम करो ॥१॥ रहाउ ॥

पाण्यात उमलणाऱ्या कमळाला ज्या प्रमाणे पाण्याचाच आधार असतो त्याप्रमाणे हे प्रभो तुझे नाम हाच माझा आधार आहे. कबीर सांगतात, हे प्रभो मी तुझा गुलाम आहे. तुला वाटेल तर मला तार, वाटेल तर मार पण मी तुझे चरण सोडणार नाही ॥२॥१८॥६९॥

लख चउरासीह जीअ, जोनि महि भ्रमत नंदु, बहु थाको रे ।
भगति हेति अवतारु लीओ है, भागु बडो बपुरा को रे ॥१॥
तुम्ह जु कहत, हउ नंद को नंदनु ॥ नंद सु. नंदनु का को रे ।

८८ _____ म्हणे कबीर

धरनि अकासु दसो दिस नाही, तब इहु नंदु कहा थो रे ॥१॥ रहाउ ॥
संकटि नही परै जोनि नही आवै, नामु निरंजन जा को रे ।
कबीर को सुआमी ऐसो ठाकुरु, जा कै माई न बापोरे ॥२॥१९॥७०॥

शब्दार्थ : नंदु - नंद, हेति - कारण, मुळे, पाहून. भागु - भाग्य. तुम्ह - तू, जु - जे, हउ - मी. नंदनु - मुलगा, काको - कोणाचा. जा कै - ज्याला. भावार्थ : चौऱ्यांशी लक्ष योनीत जन्म घेऊन नन्दराजा थकून गेला. त्याच्या भक्तीवर प्रसन्न होऊन प्रभू परमात्म्याने श्रीकृष्णाच्या रूपात मानव देह धारण केला व नन्दाच्या घरी प्रगटझाला. नन्दराज खरोखर महा भाग्यवान होय. ॥१॥

पण मनात एक शंका आहे. हा नन्दराजा, ज्याला तुम्ही श्रीकृष्णाचा पिता म्हणता, तो नंद हा कोणाचा पुत्र होता? जेव्हा ही पृथ्वी नव्हती आकाश नव्हते तेव्हा हा नंद, ज्याला तुम्ही प्रभू परमात्म्याचा पिता समजता, तो कोठे होता? भाव असा की प्रभू परमात्मा हा स्थळ कालाच्या ही अतीत आहे. त्यास स्थल कालाचे कोणतेच बंधन नाही ॥१॥ रहाउ ॥

हे बंधू, तो प्रभू परमात्मा कधी जन्मत नाही, कधी मरत नाही. तो जन्म-मरणाच्या दुःखाने कधी व्यथित होत नाही. त्याचे नावच मुळी निरंजन-कलंक रहित आहे. कबीर सांगतात माझा स्वामी, तो प्रभू परमात्मा, तो कोणत्याही योनीत जन्मत नाही. त्यास कोणी आई नाही, कोणी बाप नाही. तो स्वयंभू आहे. ॥२॥१९॥७०॥

निंदउ निंदउ, मो कउ लोगु निंदउ ।
निंदा जन कउ, खरी पिआरी ।
निंदा बापु, निंदा महतारी ॥१॥ रहाउ ॥
निंदा होइ, त बैकुंठि जाईऐ । नामु पदारथु, मनहि बसाईऐ ।
रिदै सुध, जउ निंदा होइ । हमरे कपरे, निंदकु धोइ ॥१॥
निंदा करै, सु हमरा मीतु । निंदक माहि, हमारा चीतु ।
निंदकु सो, जो निंदा होरै । हमरा जीवनु निंदकु लौरै ॥२॥
निंदा, हमरी प्रेम पिआरु । निंदा हमरा करै उधारु ।

म्हणे कबीर

जन कबीर कउ, निंदा सारु ।
निंदकु डूबा, हम उतरे पारि ॥३॥२०॥७१॥

शब्दार्थ : निंदउ - निंदा करा, लोगु - लोक हो, खरी - खूप, पिआरी - प्रिय, महतारी - माता, होइ - होत, जाईए - जातो, बसाईए - वसते, रिदै - हृदयात, सुध - शुद्ध, जउ - जेव्हा, सु - तो, मीतु - मित्र, चीतु - चित्त, लोरै - मागतो, सारु - चांगले, श्रेष्ठ. डूबा - बुडाला.

भावार्थ : निंदा करा, निंदा करा, लोक हो माझी खूप निंदा करा. प्रभूच्या ह्या सेवकाला निंदा खूप प्रिय आहे. निंदक हेच माझे पिता, हेच माझी माता, कारण आई-बाप मुलाच्या भल्यासाठीच त्याची निंदा करतात. तसेच निंदक माझ्या भल्यासाठीच माझी निंदा करतात. ॥१॥ रहाउ ॥

निंदा ऐकल्यामुळे माणसाचे अवगुण नष्ट होतात व त्यास वैकुण्ठ लोक प्राप्त होतो. त्याच्या हृदयात प्रभू नाम वास करते. निंदा ऐकल्याने हृदय शुद्ध होते. ज्याप्रमाणे कपडे आपटून धोपटून धुतल्याने स्वच्छ होतात, निर्मळ होतात, त्याप्रमाणे निंदकांनी केलेल्या निंदेमुळे मन स्वच्छ होते, निर्मळ होते. ॥१॥

माझे निंदक हेच माझे खरे मित्र आहेत. त्यामुळे माझे चित्त सदैव त्यांचे ठाई लागले असते. जे माझी स्तुती करून माझ्यातले अवगुण नष्ट करण्यात अडथळा आणतात तेच माझे शत्रू होत. उलट निंदकामुळे एक फायदाच होतो. त्यांच्यामुळे माझे जीवन पवित्र होते ॥२॥

निंदक हे माझे प्रिय मित्र आहेत. मी त्यांच्यावर प्रेम करतो. निंदक माझा उद्धार करतात. कबीर सांगतात मला तर निंदकच श्रेष्ठ वाटतात कारण त्यांच्यामुळे माझ्यातील दोष दूर होऊन मी भवसागर तरून जातो पण बिचारे निंदक मात्र आपल्या अवगुणांमुळे भवसागरात बुडून मरतात ॥३॥२०॥७१॥

राजा राम तूं ऐसा, निरभउ, तरन तारन राम राइआ ॥१॥ रहाउ ॥
जब हम होते तब तुम नाही, अब तुम हहु, हम नाही ।
अब, हम तुम एक भए हहि, एकै देखत मनु पतीआही ॥१॥

जब बुधि होती तब बलु कैसा, अब बुधि बलु न खटाई ।
कहि कबीर बुधि हरि लई मेरी, बुधि बदली सिधि पाई ॥२॥२१॥७२॥

शब्दार्थ : तरन तारन - तारून नेणारी नौका, हम - अहंभाव, मी पणा. हहु - आहे, एक भए हहि - एक होऊन गेलो, पतीआही - संतुष्ट झाले, खटाई - कमी होणे, हरि लई - दूर केली, नष्ट केली. सिधि - सिद्धी.

भावार्थ : सर्व जीवात रममाण झालेला सर्व जीवांचा पालन कर्ता राजा राम तू निर्भय व सर्व जीवांना भवसागरातून तारून नेणारा तारणहार आहेस ॥१॥

जोपर्यंत माझ्या मनात अहंभाव होता तोपर्यंत तू माझ्या अंतःकरणात प्रवेश केला नाहीस. जेव्हा तू माझ्या अंतःकरणात प्रवेश केलास तेव्हा माझ्यामधील अहंभाव नष्ट होऊन गेला. आता तू व मी एक होऊन गेलो. तुझ्या माझ्यातील द्वैत भाव संपला. आपण अभेद झालो. आता मी संतुष्ट झालो. ॥१॥

जोपर्यंत माझ्या मनात अहंभाव होता, जोपर्यंत माझी बुद्धी मोहमायेत अडकून पडली होती, तो पर्यंत मला आत्मिक बळ प्राप्त झाले नाही. मला प्रभू परमात्म्याची आठवणही झाली नाही. पण माझ्या मनात जेव्हा प्रभू परमात्म्याचा वास झाला तेव्हापासून मला उच्च अध्यात्मिक बल प्राप्त झाले. आता प्रभू परमात्म्याने माझी संसारिक बुद्धी नष्ट केली आहे व त्या बदली मला परिपूर्णता दिली आहे ॥२॥२१॥७२॥

खट नेम करि कोठड़ी, बांधी बसतु अनूपु बीच पाई ।
कुंजी कुलफु प्रान करि राखे, करते बार न लाई ॥१॥
अब मन जागत रहु रे भाई । गाफलु होइ कै जनमु गवाइओ,
चोरु मुसै घरु जाई ॥१॥ रहाउ ॥
पंच पहरूआ दर महि रहते, तिन का नही पतीआरा ।
चेति, सुचेत चित होइ रहु, तउ लै परगासु उजारा ॥२॥
नउ घर देखि जु कामनि भूली, बसतु अनूप न पाई ।
कहतु कबीर नवै घर मुसे, दसवै ततु समाई ॥३॥२२॥७३॥

शब्दार्थ : खट नेम - षट चक्र, कोठडी - शरीर, बांधी - बनवले, बसतु - वस्तू, अनूपु - अनुप मेय, बीच - मध्ये, कुंजी - किल्ली, कुलफु - कुलूप, बार न लाई - वेळ लागला नाही, जागत रहु - जागा रहा, सावध रहा. गाफलु - गाफील, गहाळ. मुसै - लुटतात, पहरूआ - पाहरेकरी, ज्ञानेंद्रिये. दर - द्वार, दारात. पतीआरा - विश्वास, चेति - चित्त, सुचेत - सावधान, तउ - तेव्हा, परगासु - प्रगटेल, उजारा - प्रकाश, उजेड. नउ घर - नऊ द्वारे, जु - जीव, मुसे - लुटणे, दसवै - दहावे, ततु - तत्त्व.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याने षट कर्मे करणारी ही शरीररूपी कोठी बनवली व त्यात आत्मारूपी अनुपमेय वस्तू ठेवली आहे. त्याचे रक्षण व्हावे म्हणून त्यास प्राण कडी कुलपात सुरक्षित ठेवले आहे. आणी हा सारा बंदोबस्त करण्यास त्यास क्षणभराचाही वेळ लागला नाही ॥१॥

हे मना, आता सावध रहा. जर बेसावध राहिलास तर विषय विकाररूपी चोर तुझे घर लुटून नेतील ॥१॥ रहाउ ॥

जे पंच ज्ञानेंद्रिय रूपी पाहरेकरी दारावर उभे केले आहेस त्यांच्यावर तू जराही विसंबून राहू नकोस. तू तुझा आत्मा सदैव जागृत ठेव. मनात सदैव प्रभू परमात्म्याचे चिंतन कर. असे केलेस तर तुझ्या अंतरात प्रभू परमात्मा प्रगट होईल. ॥२॥

जो जीव नऊ कर्मेंद्रियांच्या आहारी जातो त्यास परमात्मा प्राप्त होत नाही. कबीर सांगतात जो जीव नऊही कर्मेंद्रिये ताब्यात ठेवतो त्यासच दहावे दार उघडते व तो प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो ॥३॥२२॥७३॥

माई, मोहि अवरु न जानिओ आनानां ।
सिव सनकादि जासु गुन गावहि, तासु बसहि मोरे प्रानानां ॥ रहाउ ॥
हिरदे प्रगासु गिआन गुर गंमित, गगन मंडल महि धिआनानां ।
बिखै रोग भै बंधन भागे, मन निजघरि सुखु जानानां ॥१॥
एक सुमति रति, जानि मानि प्रभ, दूसर मनहि न आनाना ।
चंदन बासु भए, मन बासन तिआगि, घटिओ अभिमानाना ॥२॥

जो जन गाइ धिआई जसु ठाकुर, तासु प्रभू है थानानां ।
तिह बडभाग, बसिओ मनि जा कै, करम प्रधान मथानानां ॥३॥
काटि सकति सिव सहजु प्रगासिओ, एकै एक समानाना ।
कहि कबीर, गुर भेटि महा सुख, भ्रमत रहे मनु मानानां ॥४॥२३॥७४॥

शब्दार्थ : माई - माते, मोहि - मला, अवरु - दुसरा कोणी, आनानां - अन्य, जासु - ज्याचे, गावहि - गातो, तासु - त्याला, मोरे - माझ्या, प्रानानां - प्राण, हिरदे - हृदय, प्रगासु - प्रगट झाला, गिआन - ज्ञान, गंमित - गेल्याने, गगन मंडल - दशम द्वार, ब्रह्म रंध्र, धिआनानां - ध्यान करतो, बिखै - विषय विकार, भै - भय, निजघरि - आत्मस्वरूप, जानि - जाणून, मानि - मानणे, दूसर - दुसरा, बासु - वास, बासन - सुगंधीत, तिआगि - त्याग केला, घटिओ - शरीरातून, अभिमानाना - अहंकार, गाइ - गातो, धिआइ - ध्यान करतो, जसु - यश, तासु - त्याच्या, थानानां - स्थान, बसिओ - बसतो, मथानाना - कपाळी, काटि - काटली, तोडून टाकली. सकति - शक्ती, माया. सिव - कल्याणकारी, सहजु - स्वाभाविक, प्रगासिओ - प्रगट झाला, एकै - एकमेव प्रभू परमात्मा.

भावार्थ : हे माते, मी अन्य कोणासही ओळखत नाही. शिव, सनकादी भक्त ज्या प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतात त्या प्रभू परमात्म्यासच मी माझ्या अंतःकरणात धारण करतो. ॥ रहाउ ॥

सतगुरू कृपेने माझ्या मनात आता ज्ञानाचा प्रकाश पडला आहे. त्यामुळे माझे मन दशमद्वारात, शून्य समाधीत लीन झाले आहे. आता माझ्या मनातील विषय विकार, मोहमायेचा भ्रम, बंधन सारे काही नष्ट झाले आहे व माझे मन आत्मस्वरूपात स्थिर झाल्याने मी सुखी झालो आहे. ॥१॥

माझे मन आता प्रभू परमात्म्याच्या नामात तल्लीन झाले आहे. आता त्या प्रभू परमात्म्याशिवाय माझ्या मनात अन्य कोणताही विचार येतच नाही. मनातील साऱ्या इच्छा, साऱ्या वासना, नष्ट झाल्यामुळे माझ्या मनातील

अहंकारही लोप पावला आहे. आता माझे मन प्रभू परमात्म्याच्या नामरूपी चंदनाच्या सुगंधाने गंधीत झाले आहे. ॥२॥

जो सेवक सदैव प्रभू परमात्म्याचे यशोगान गातो, सदैव त्याचे स्मरण करतो, त्या सेवकाचे हृदयात प्रभू परमात्मा वास करतो. ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्मा वास करतो तो महाभाग्यवान होय. त्याच्या कपाळी चांगला ललाट लेख लिहिला जातो. ॥३॥

जेव्हा मी मोहमायेचे सारे पाश तोडून टाकले तेव्हा प्रभू परमात्म्याचा दिव्य प्रकाश माझ्या अंतःकरणात प्रकाशित झाला. व मी प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन गेलो. कबीर सांगतात, मला सतगुरू प्राप्त झाला. त्याच्या कृपेने मला प्रभू परमात्मरूपी महान सुख प्राप्त झाले. माझे मन मोहमायेत इतस्ततः भटकणे बंद झाले. मन स्थिर झाले व मनाला संतोष प्राप्त झाला ॥४॥२३॥७४॥

राग गउड़ी पूरबी

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान ३४०)

(बावन्न अक्षरे)

१ ओंकार सतनामु करता पुरखु गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो सदैव अस्तित्वमान आहे. तो जगाचा कर्ता पुरुष आहे. गुरु कृपेने प्राप्त होतो.

बावन अछर लोक त्रै, सभु कछु इन ही माहि ।
ए अखर खिरि जाहिगे, ओई अखर इन महि नाहि ॥१॥
जह बोल, तह अछर आवा । जह अबोल, तह, मनु न रहावा ।
बोल अबोल मधि है सोई । जस ओहु है, तस लखै न कोई ॥२॥
अलह लहउ, तउ किआ कहउ, कहउ त को उपकार ।
बटक बीज महि रवि रहिओ, जा को तीनि लोक बिसथार ॥३॥
अलह लहंता भेद छै, कछु कछु पाइओ भेद ।

उलटि भेद मनु बेधिओ, पाइओ अभंग अछेद ॥४॥
तुरक तरीकति जानीऐ, हिंदू बेद पुरान ।
मन समझावन कारने, कछुअक पड़ीऐ गिआन ॥५॥

शब्दार्थ : अछर - अक्षर, त्रै - तिन्ही, इन - ह्या, माहि - मध्ये, खिरि - क्षर, नश्वर, नाहीशी. जाहिगे - जातील, ओह - ते, आवा - येतात, मनु - मन, रहावा - रहात, सोई - तो प्रभू, जस - जसा, ओहु - तो परमात्मा, लखै - लिहिणे, व्यक्त करणे, पहाणे. अलह - परमेश्वर, अल्ला. लहंता - जाणणारा, किआ - कसे, बटक - वड, रवि रहिओ - सामावून राहतो, एकरूप होऊन राहतो. बिसथार - विस्तार, भेद - फरक, उलटि - नष्ट झाला, बेधिओ - वेधले, अछेद - जो छेदला जात नाही, तुरक - मुसलमान, तरीकति - शरीयत, कुराण. समझावन - समजण्याकरता, कछुअक - काहीएक, काहीतरी.

भावार्थ : ह्या काव्यात भक्त कबीरजींनी देवनागरी लिपीतील बावन्न अक्षरांमागील अध्यात्मिक अर्थ समजावून सांगितला आहे. ते सांगतात -

सान्या सृष्टीचा, ह्या त्रैलोक्याचा सारा व्यवहार ह्या बावन्न अक्षरांच्या माध्यमातूनच होत असतो. पण हा झाला लौकिक व्यवहार. लौकिक व्यवहारातील ही अक्षरे नष्ट होतील. नष्ट न होणारे खरेखुरे अक्षर त्या प्रभू परमात्म्याचे अक्षर ह्यात नाही. कारण प्रभू परमात्म्याचे वर्णन अक्षरात वर्णन करताच येत नाही. ॥१॥

जिथे बोलणे आहे, ज्याचे वर्णन करून सांगता येते तेथे अक्षरांचा वापर होतो. पण तो प्रभू परमात्मा वर्णनाच्या पलिकडे आहे. वर्णन आणि अवर्णन ह्यो दोहोतही प्रभू परमात्मा आहे. पण म्हणूनच प्रभू परमात्मा जसा आहे तसे त्याचे यथातथ्य वर्णन करणे कोणीही करू शकत नाही. ॥२॥

त्या अल्लाला, प्रभू परमात्म्याला मी प्राप्त करून घेतलेच तरीही मी त्याचे पूर्ण वर्णन शब्दात करूच शकणार नाही, आणि जरी मी वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला तरी ते वर्णन अपूर्ण असल्याने त्याचा कोणास काही लाभ होणार

नाही. तो प्रभू परमात्मा वडाच्या झाडाच्या बी सारखा आहे. तो अत्यंत सूक्ष्म असूनही त्याचा पसारा त्रैलोक्य व्यापून राहिला आहे. ॥३॥

त्या अल्लाला, प्रभू परमात्म्याला जसे जसे जाणण्याचा प्रयत्न केला, तो तो मला त्याचे थोडे थोडे ज्ञान झाले व माझ्या मनातील द्वैतभाव नष्ट झाला. आणि जेव्हा द्वैतापासून माझे मन पूर्णपणे मुक्त झाले व मी माझे मन प्रभू परमात्म्याकडे वळवले तेव्हा मला परमात्मा प्राप्त झाला. ॥४॥

प्रभू परमात्म्यास जाणण्यासाठी मुसलमान शरीयत कुराणाचा अभ्यास करतात तर हिंदू वेद, पुराणांचा अभ्यास करतात. मनाला समजावण्यासाठी, त्याला प्रभू मार्गाकडे वळवण्यासाठी असे काही ज्ञान प्राप्त करणे आवश्यक आहे. ॥५॥

ओअंकार आदि मै जाना । लिखि अरु मेटै, ताहि न माना ।
ओअंकार लखै जउ कोई । सोई लिखि मेटणा न होई ॥६॥
कका किरणि कमल महि पावा । ससि बिगास, संपट नही आवा ।
अरु जे तहा, कुसम रसु पावा । अकह कहा, कहि का समझावा ॥७॥
खखा, इहै खोडि मन आवा । खोडे छाडि न दहदिस धावा ।
खसमहि जाणि खिमा करि रहै । तउ होइ निखिअउ, अखै पदु लहै ॥८॥
गगा, गुरे के बचन पछाना । दूजी बात, न धरई काना ।
रहै बिहंगम, कतहि न जाई । अगह गहै, गहि गगन रहाई ॥९॥
घघा, घटि घटि निमसै सोई । घट फूटे, घटि कबहि न होई ।
ता घट माहि, घाट जउ पावा । सो घटु छाडि, अवघट कत धावा ॥१०॥

शब्दार्थ : आदि - सर्वांच्या आधी, आद्य. मेटै - मिटणे, नष्ट होणे. लखै - जाणतो, जउ - जो, लिखि - पाहून, कका - 'क' हे अक्षर, किरणि - ज्ञान किरण, कमल - हृदय रूपी कमल. ससि - शशी, चंद्र. बिगास - विकास, संपट - मिटणे, बंद होणे. अरु - आणि, अकह - वर्णना पलिकडे, शब्दात वर्णन करता येत नाही असे, खखा - 'ख' हे अक्षर. ख म्हणजे खग, मनरूपी पक्षी. खोडि - गुंफा, गुहा. छाडि - सोडून, धावा - धावणे,

खसमहि - परमात्म्यास, जाणि - जाणतो, जाणल्यावर. खिमा - क्षमा, निखिअउ - अविनाशी, अखै - अक्षय, बिहंगम - विरक्त, अगह - पकडला न जाणारा प्रभू, गहै गहि - पकडला गेला, प्राप्त झाला. 'घ' - घ हे अक्षर, घटि - घट, शरीर. निमसै - राहतो, वास करतो. सोई - तो प्रभू, फूटे - फुटतो, घटि - कमी, घाट - मार्ग, अवघट - अवघड मार्ग.

भावार्थ : मी त्या ओंकार स्वरूप, आदि पुरुष प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे. त्यानेच निर्माण केलेल्या व अंती नष्ट होणाऱ्या ह्या संसारावर माझा जराही विश्वास नाही. जो कोणी त्या ओंकार स्वरूप प्रभू परमात्म्यास जाणतो तो कधीही नाश पावत नाही. व तो जन्म मरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो ॥६॥

जेव्हा ज्ञानरूप सूर्याची किरणे हृदयरूपी कमळावर पडतात तेव्हा ते विकसित होते. मग अशा विकसित झालेल्या हृदयावर मायारूपी चंद्रम्याचा काहीही परीणाम होत नाही. ते परत मिटत नाही. भाव असा की, प्रभू नामाच्या प्रकाशाने प्रभूशी एकरूप झालेला जीव परत मोहमायेच्या प्रभावाखाली येत नाही. मोहमाया त्याला प्रभू पासून विभक्त करू शकत नाही. जर मला तसा प्रभूनाम रस प्राप्त होऊन मी प्रभूशी एकरूप होण्याच्या अवस्थेस पोहोचलो तरी त्याचे शब्दात वर्णन करणे अशक्य आहे. मी ते कसे करू शकणार ? ॥७॥

आता आपण देवनागरी लिपीतील प्रत्येक अक्षराचा अध्यात्मिक अर्थ समजाऊन घेऊ.

'क' ह्या अक्षरातून हृदयरूपी कमळाचा बोध होतो. 'ख' ह्या अक्षरा पासून खालील प्रमाणे बोध होतो. जेव्हा मनरूपी 'ख' गास - पक्षास - प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते, प्रभू परमात्मा रूपी घट्याचा आश्रय प्राप्त होतो, तेव्हा त्या मनाचे इतस्ततः भटकणे थांबते व ते मन प्रभू रूपात स्थिर होते. जो जीव प्रभू परमात्म्यास जाणतो त्याची वृत्ती क्षमाशील बनते व तो जीव निश्चितपणे अक्षय पद प्राप्त करतो. ॥८॥

'ग' ह्या अक्षराने गुरुचा बोध होतो. ज्या जीवाने सतगुरुचा उपदेश शिरोधार्य मानला तो मग दुसऱ्याने काहीही सांगितले तरी तिकडे लक्ष देत

नाही. तो सांसारिक मोहापासून विरक्त होऊन जातो. त्याचे मन प्रभू परमात्म्यास सोडून अन्यत्र कोठेही जात नाही. असा जीव, ज्यास कोणी प्राप्त करू शकत नाही अशा प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून घेऊन, सदैव त्याच्याशी एकरूप होऊन राहतो. ॥१॥

‘घ’ ह्या अक्षरावरून घटाचा-शरीराचा बोध होतो. प्रत्येक घटात प्रत्येक शरीरात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे असा ‘घ’ ह्या अक्षरापासून बोध होतो. मग तो जीव तो मार्ग सोडून अन्यत्र कोठेही जात नाही. सदैव प्रभू मार्गावरच स्थिर रहतो ॥१०॥

जेव्हा शरीर रूपी घट नष्ट होतो तेव्हाही प्रभू परमात्म्याच्या अस्तिवात काही फरक पडत नाही. पण जेव्हा, जीवास त्याच्या शरीर रूपी घटातच प्रभू परमात्मा वास करत आहे ह्याचा बोध होतो व प्रभू परमात्म्याचा आधार प्राप्त होतो, तेव्हा त्यास प्रभू प्राप्तीचा मार्ग सापडतो. ॥१०॥

डंडा निग्रहि सनेहु करि, निरवारो संदेह ।
 नाही देखि न भाजीऐ, परम सिआनप एह ॥११॥
 चचा रचित चित्र है भारी ।
 तजि चित्रै चेतहु चितकारी ।
 चित्र बचित्र इहै अवझेरा ।
 तजि चित्रै, चितु राखि चितेरा ॥१२॥
 छछा इहै छत्रपति पासा ।
 छकि कि न रहहु, छाडि कि न आसा ।
 रे मन, मै तउ छिन छिन समझावा ।
 ताहि छाडि, कत आपु बधावा ॥१३॥
 जजा जउ तन जीवत जरावै ।
 जोबन जारि जुगति सो पावै ।
 असजरि, परजरि, जरि जब रहै ।
 तब, जाइ जोति उजारउ लहै ॥१४॥

झझा, उरझि सुरझि नही जाना ।
 रहिओ झझकि नाही परवाना ।
 कत झखि झखि, अउरन समझावा ।
 झगरु कीए झगरउ ही पावा ॥१५॥

शब्दार्थ : डंडा - ‘ड’ अक्षर, निग्रहि - निग्रह, आवर, निरोध, निरवारो - दूर करा, सनेहु - स्नेह, संदेह - सशंय, भाजीऐ - पळ काढणे, पळून जाणे, परम - सर्वोच्च, सिआनप - शहाणपण, एह - हे, चचा - ‘च’ हे अक्षर, रचित - प्रभूने रचना केलेली, निर्माण केलेली सृष्टी, चित्रै - चित्राला, चेतहु - स्मरण करा, चितकारी - चित्रकार, इहै - हे, अवझेरा - कोडे, कूटप्रश्न, झगडा, छछा - ‘छ’ हे अक्षर, इहै - हा, छत्रपती - छत्र धारण करणारा, परमेश्वर, पासा - जवळ, छकि - प्रसन्न, शोभा, श्रृंगारिक सुशोभित, छाडि - सोडून, आसा - आशा, छिन - क्षण, छिनछिन - क्षणोक्षणी, ताहि - त्याला, आपु - स्वतःला, बधावा - बांधून, बंधनात अडकतोस, जजा - ‘ज’ हे अक्षर, जउ - जर, जीवत - जिवंत, जरावै - जाळतो, जोबन - यौवन, जारि - जाळून, जुगति - युक्ती, असजरि - अहंभाव जाळला, परजरी - द्वैतभाव, जाळला, उजारउ - उजेड, प्रकाश, लहै - प्राप्त होतो, झझा - ‘झ’ हे अक्षर, उरझि - उलगडून दाखवणे, सुरझि - सोपे करून सांगणे, रहिओ - राहतो. झझकि - घाबरणे, कच खाऊन, झगरू - झगडा, भांडण.

भावार्थ : ‘ड’ हे अक्षर निग्रहाचे प्रतीक आहे. हे जीवा मनाला संकल्प विकल्पांपासून, मोहमाये पासून निग्रह पूर्वक दूर ठेव. प्रभू परमात्म्यावर प्रेम कर. मनातील सान्या संदेहांचे निवारण कर. हे काम फार कठीण आहे. प्रभू प्राप्त झाला नाही तरी निराश होऊन ह्या मार्गापासून पळ काढू नकोस. असे वागण्यातच खरे शहाणपण आहे. खरा विचारीपणा आहे. ॥११॥

‘च’ ह्या अक्षरावरून प्रभू परमात्म्याने चित्रित केलेल्या ह्या सृष्टीरूपी चित्राचा बोध होतो. पण तू त्या चित्राच्या, ह्या संसाराच्या मोहमायेत न गुरफटता

ज्याने हे चित्र चितारले त्या चित्रकारावर आपले मन केंद्रीत कर. ह्या सृष्टीरूपी चित्रातील हे मोहरूपी रंग मनाला भुरळ पाडतात आणि माणूस संकटात सापडतो. म्हणून हे जीवा, तू चित्रापेक्षा चित्रकारावर लक्ष दे ॥१२॥

‘छ’ हे अक्षर छत्रपतीचे द्योतक आहे. छत्रपती म्हणजे सर्व विश्वाचा मालक प्रभू परमेश्वर. तो तुझ्या जवळच आहे. हे जीवा, तू मोहमायेची तृष्णा, विषय वासनेच्या आशेतून स्वतःची सुटका करून घेऊन प्रसन्न मनाने प्रभू नामात तृप्त होऊन का रहात नाहीस ? हे मना, मी तुला क्षणोक्षणी समजाऊन सांगत आहे की त्या प्रभू परमात्म्यास सोडून तू आपल्याला ह्या मोहमायेच्या बंधनात का अडकवून घेत आहेस ? ॥१३॥

‘ज’ हे अक्षर जीवनाचा बोध सांगते. जो जीव ह्या संसारात राहून ही, आपल्या विषय वासना जाळून टाकतो, आपल्या यौवनाची राख रांगोळी करतो त्यास खरे जीवन जगण्याची युक्ती प्राप्त होते. जेव्हा जीव स्वतःच्या तसेच दुसऱ्याच्या संपत्तीचा त्याग करतो. तेव्हाच त्याच्या अंतःकरणात प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा उज्वल प्रकाश प्राप्त होतो. ॥१४॥

‘झ’ हे अक्षर. हे उलझन, सुलझन बदल सांगते. उलझन म्हणजे अडकणे, सुलझन म्हणजे सुटका. हे जीवा, तू जन्मभर मायेच्या जंजाळात अडकून पडलास. त्यातून सुटण्याचा मार्ग तू जाणत नाहीस. प्रभू परमात्म्याच्या मार्गावर मार्गस्थ होण्यास तू घाबरतोस. उलट इतरांशी वाद विवाद करून तूच कसा बरोबर आहेस हे सांगत बसतोस. पण त्यामुळे तुला मायेतून सुटण्याचा मार्ग सापडला का ? प्रभू प्राप्तीचा मार्ग सापडला का ? वादाने वादच वाढत राहतो. हाती काही ही येत नाही ॥१५॥

जंजा, निकटि जु घट रहिओ, दूरि कहा तजि जाइ ।
जा कारणि जगु दूढिअउ, नेरउ पाइअउ ताहि ॥१६॥
टटा, बिकट घाट घट माही । खोलि कपाट, महलि कि न जाही ।
देखि अटल, टलि कतहि न जावा । रहै लपटि, घट परचउ पावा ॥१७॥
ठठा, इहै दूरि ठग नीरा । नीठि नीठि, मनु कीआ धीरा ।

जिनि ठगि ठगिआ, सगल जगु खावा ।
सो ठग ठगिआ, ठउर मन आवा ॥१८॥
डडा, डर उपजे डरु जाई । ता डर महि, डरु रहिआ समाई ।
जउ डर डरै, त फिरि डरु लागै । निडरु हूआ, डरु उर होइ भागे ॥१९॥
ढढा, ढिग दूढहि कत आना । दूढत ही, ढहि गए पराना ।
चडि सुमेरि, दूढि जब आवा । जिह गडु गडिओ सु गड महि पावा ॥२०॥
शब्दार्थ : जंजा - ‘ज’ हे अक्षर, निकटि - निकट, जवळ, जु - जो, प्रभू, तजि - त्याग करणे, सोडून देणे, दूढिअउ - धुंडाळणे, नेरउ - जवळ, पाइअउ - प्राप्त झाला, सापडला, टटा - ‘ट’ हे अक्षर, बिकट - अवघड, घाट, खोलि - उघडून, अटल - स्थिर, परमात्मा, टलि - डळमळीत, लपटि - चिकटून, परचउ - ज्ञान, ठठा - ‘ठ’ हे अक्षर, इहै - हे, ठगि - फसवे, नीरा - पानी, ठगनीरा - मृगजळ, नीठि नीठि - अती कष्टाने, धीरा - धीट, धैर्य, खावा - खाल्ले, सो - त्यां, ठउर - ठिकाण, डडा - ‘ड’ हे अक्षर, डर - भीती, उपजे - उत्पन्न होते, डरु - मोहमायेची भीती, निडर - निर्भय, धीट, ढढा - ‘ढ’ हे अक्षर, ढिग - जवळ, दूढहि - धुंडणे, दूढत - धुंडता, चडि - चढणे, सुमेरि - सुमेरू पर्वत, गडु - गड, किल्ला, गडिओ - घडवला, बांधला, सु - त्याच.

भावार्थ : ‘जं’ जं हे अक्षर काय दर्शवते ? ते सांगते हे जीवा, तो प्रभू परमात्मा तुझ्या अगदी जवळ तुझ्या हृदयातच वास करत आहे. त्याला शोधायला दूर रानावनात कशाला जातोस. त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्यासाठी मी सारे जग धुंडाळले व शेवटी तो माझ्या अगदी निकट माझ्या अंतरातच आहे असे मला समजून आले. ॥१६॥

‘ट’ हे अक्षर प्रभू प्राप्तीच्या अवघड वाटेचे वर्णन करते. कबीर सांगतात. प्रभू प्राप्तीचा अवघड घाट आपल्या अंतरातच आहे. हे जीवा, मोहमायेचा त्याग करून मनाचे आत्म्याचे दरवाजे उघडून त्या प्रभू परमात्म्याच्या महालात का प्रवेश करत नाहीस ? जर तू एकदा त्या अटल प्रभूचे दर्शन घेतलेस तर तुझे

चित्त अन्यत्र कुठेही भटकणार नाही. तू सदैव प्रभू परमात्म्यास आपल्या अंतरात प्राप्त केल्याने त्याच्याशी एकरूप होऊन राहशील ॥१७॥

‘ठ’ हे अक्षर मायेने ठकवले जाण्यापासून सावध राहण्यास सांगते. हे जीवा, हा संसार हा मृगजळाप्रमाणे फसवा आहे. माया ही जीवाला ठकते. त्यासाठी मी प्रयत्न पूर्वक मनाला धीट केले आहे. ह्या मोहमायेने साऱ्या जगास ठकवले आहे. त्या मायेला काबूत ठेऊन मी तिलाच ठकवले आहे. आता माझे मन स्थिर व शांत झाले आहे ॥१८॥

‘ड’ हे अक्षर ‘डर’ किंवा भीतीचे विवेचन करते. जेव्हा जीवाच्या मनात प्रभू परमात्म्याची भीती उत्पन्न होते तेव्हा ह्या संसारातील सर्व भये पळून जातात. प्रभू परमात्म्याच्या भीतीतच सारी भये सामावलेली आहेत. जो पर्यंत जीव प्रभू परमात्म्याची भीती मनात बाळगत नाही तोपर्यंत संसारातील सारी भये जीवास घाबरवत असतात. जेव्हा तुम्ही निर्भय होऊन जाता तेव्हा मनातील सारी भये पळून जातात. ॥१९॥

‘ढ’ हे अक्षर दुंदुणे-शोध घेणे, प्रभू परमात्माचा शोध घेण्याचा बोध देते. हे जीवा तू त्या प्रभू परमात्म्यास अन्यत्र कोठे शोधत आहेस ? त्या शोध घेण्यातच तू तुझे सारे आयुष्य वाया घालवलेस. सुमेरू पर्वत चढून गिरी कंदरात शोध घेता घेता थकून गेल्यावर जेव्हा जीव आपल्याच अंतःकरणात डोकाऊन पाहतो तेव्हा त्याच्या लक्षात येते की तो प्रभू परमात्मा त्याच्या अंतरातच आहे व तो शरीर रूपी किल्यात बसला आहे. ॥२०॥

णाणा, रणि रूतउ, नर नेही करै ।
ना निवै, ना फुनि संचरै ।
धंनि जनमु, ताही को गणै ।
मारै एकहि, तजि जाइ घणै ॥२१॥
तता, अतर तरिओ नह जाई ।
तन, त्रिभवण महि रहिओ समाई ।
जउ त्रिभवण, तन माहि समावा ।

तउ ततहि तत मिलिआ, सचु पावा ॥२२॥
थथा, अथाह थाह नही पावा ।
ओहु अथाह, इहु थिरु न रहावा ।
थोडै थलि, थानक आरंभै ।
बिनु ही थाभह मंदिरु, थंभै ॥२३॥
ददा, देखि जु बिनसनहारा ।
जस अदेखि, तस राखि बिचारा ।
दसवै दुआरि, कुंची जब दीजै ।
तउ, दइआल को दरसनु कीजै ॥२४॥
धधा, अरधहि उरध निबेरा ।
अरधहि उरधह, मंझि बसेरा ।
अरधह छाडि, उरध जउ आवा ।
तउ, अरधहि उरध मिलिआ, सुख पावा ॥२५॥

शब्दार्थ : णाणा - ‘ण’ हे अक्षर, रणि - रणक्षेत्र, रूतउ - लढत आहे. नेही - दृढतापूर्वक निश्चयाने, निवै - झुकणे, शरण जाणे, फुनि - परत, संचरै - संबंध ठेवणे, धनि - धन्य, जनमु - जन्म, ताहि को - त्याचा, गणै - गणला जातो, मारै - मारतो, एकहि - एकाला, घणै - अनेक, तता - ‘त’ हे अक्षर, अतर - दुःस्तर, पार करून जाण्यास अवघड, भवसागर, त्रिभवन - संसार, जउ - जेव्हा तउ - तेव्हा, ततहि - आत्मतत्त्व, तत - परमतत्त्व, थथा - ‘थ’ हे अक्षर, अथाह - अथांग, ओहु अथाह - तो अथांग प्रभू, इहु - हा जीव, थिरु - स्थिर, कायम, थलि - स्थल, जागा, थाकन - घर, इमारत, स्थानक, थांभह - स्तंभ, आधारखांब, आरंभै - सुरवात, प्रारंभ, थंभै - थांबतो, ददा - द हे अक्षर, देखि - दिसते, जु - जे, बिनसन हारु - नाशवंत, अदेखि - अदृष्य, जस - जो, तस - तसा, त्याचा, कुंची - कुलूप किल्ली, धधा - ‘ध’ हे अक्षर, अरधहि - अधोगती, उधर - उच्चावस्था, निबेरा - निर्णय, निवारण, मंझि - मध्ये, छाडि -

सोडून, जउ - जेव्हा, जर, आवा - येईल.

भावार्थ : 'ण' हे अक्षर रणक्षेत्राचा निर्देश करते. जीवन हे एक रण क्षेत्र आहे. आयुष्य हा रणसंग्राम आहे. जो रणात उतरला आहे त्याने आपले लक्ष त्यावरच केंद्रीत करावे. रणात लढताना शरण जायचे नसते किंवा पाऊल मागे ही घ्यायचे नसते. ज्याने रणात झुंजून संसारातील सर्व आशा आकांक्षांचा त्याग करून मनावर पूर्ण ताबा मिळवून प्रभू परमात्म्यास प्राप्त केले त्याचेच जीवन धन्य होय. ॥२१॥

'त' हे अक्षर तरून जाण्यास दुस्तर अशा भव सागराबद्दल सांगत आहे. जग हा एक पार न करता येणारा सागर आहे. हे शरीर मोहमायेत गुरफटल्यामुळे ह्या भवसागरात बुडून जाते. जीव त्रिलोकात अडकला आहे पण जेव्हा ह्या त्रैलोक्याचा स्वामी प्रभू परमात्मा आपल्याच हृदयात आहे ह्याची जाणीव होते तेव्हाच जीवात्म्याचे परमात्म्याशी मीलन होते. ॥२२॥

'थ' ह्या अक्षरावरून अथांग प्रभू परमात्म्याचा बोध होतो. तो प्रभू परमात्मा अथांग आहे. मानवी मनास त्याचा थांग लागू शकत नाही कारण मानवी मन कधीही स्थिर रहात नाही. मनात सदैव संकल्प विकल्प चालू असतात. थोडासा आधार मिळताच हे मन त्याच्यावर मोठमोठ्या इमारती उभ्या करण्याचा प्रयत्न करते. पण त्या वेड्याला हे कळत नाही की प्रभू परमात्मरूपी भक्कम आधार प्राप्त झाल्या शिवाय इमारत उभीच राहू शकत नाही. ॥२३॥

'द' हे अक्षर दुनियेचे सत्य स्वरूप दाखवते. हे जे दिसते ते सारे जग नाशवंत आहे. नश्वर आहे. त्या न दिसणाऱ्या अदृश्य प्रभू परमात्म्यावर आपले लक्ष केंद्रित कर त्याचा विचार कर. जेव्हा मन पूर्ण निर्विकार करून ज्ञानरूपी चावीने निर्विकल्प समाधी प्राप्त होते तेव्हाच त्या अदृश्य प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. ॥२४॥

'ध' हे अक्षर उर्ध्व गामी होण्यास सांगते. माणसाचे मन मोहमायेमुळे त्यास सदैव अधोगतीस नेत असते. माणसाने प्रयत्नपूर्वक त्यास ताब्यात आणून

उर्ध्वगामी केले पाहिजे. प्रभू परमात्म्याकडे वळवले पाहिजे. म्हणजे मानवी मनातील सारी द्वंद्वे नष्ट होतात. ह्या मनाच्या उच्चनीच स्थितीत सदैव प्रभू परमात्म्याचा मनात वास असतो. जेव्हा मन नीच भाव सोडून उच्च भावाप्रत पोहोचते तेव्हा हे उच्चनीच भाव एकरूप होऊन जातात. व जीवास परम सुखाची प्राप्ती होते ॥२५॥

नंना, निसि दिनु, निरखत जाई ।
निरखत, नैन रहे रतवाई ।
निरखत निरखत, जब जाइ पावा ।
तब, ले निरखहि निरख मिलावा ॥२६॥
पपा, अपर पारु नही पावा ।
परम जोति सिउ, परचउ लावा ।
पांचउ इंद्री, निग्रह करई ।
पापु पुंनु दोऊ निरवरई ॥२७॥
फफा, बिनु फूलह फलु होई ।
ता फल फंक, लखै जउ कोई ।
दूणि न परई, फंक बिचारै ।
ता फल फंक, सभै तन फारै ॥२८॥
बबा, बिंदहि बिंद मिलावा ।
बिंदहि बिंदि न बिछुरन पावा ।
बंदउ होइ, बंदगी गहै ।
बंदक होइ, बंध सुधि लहै ॥२९॥
भभा, भेदहि भेद मिलावा ।
अब भउ भानि, भरोसउ आवा ।
जो बाहरि, सो भीतरि जानिआ ।
भइआ भेदु, भूपति पहिचानिआ ॥३०॥

शब्दार्थ : नंना - 'न' हे अक्षर, निसि दिनु - रात्रंदिवस, निरखत -

पाहणे, रतवाई - रक्तासारखे लाल, जब - जेव्हा, पपा - 'प' हे अक्षर, अपर - अपार, परचउ - प्रेम, पांचउ - पाचही, इंद्री - इंद्रिये, निरवरई - निवारणे, फफा - 'फ' हे अक्षर, बिनु - विना, शिवाय, फंक - फांक, फोड, लखै - चाखतो, बबा - 'ब' हे अक्षर, बिंद - बिंदू, बिछुरन - वेगळे होणे, वेगळे करणे, बंदउ - सेवक बंदा, बंदगी - सेवा, गहै - ग्रहण करणे, बंदक - उपासक, बंध - संबंधी, नातलग, भभा - 'भ' हे अक्षर, भेद - रहस्य, भउ - भय, भानि - दूर करून तोडणे, भरोसउ - भ्रवसा, आधार.

भावार्थ : 'न' हे अक्षर निशी दिनी प्रभू परमात्म्यास निरखत रहा असे सांगते. कबीर सांगतात जेव्हा जीव प्रभू परमात्म्यास रात्रंदिवस निरखत राहतो त्यास पहात राहतो तेव्हा त्याचे नेत्र प्रभू प्रेमाच्या रंगाने रक्तवर्ण होतात. सतत परमेश्वराचे चिंतन केल्याने अखेर जेव्हा प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो तेव्हा निरखणारा जीव व ज्यास तो निरखतो तो प्रभू परमात्मा ह्यांचे मिलन होते व तो जीव प्रभूच्या रूपात एकरूप होऊन जातो. ॥२६॥

'प' हे अक्षर, अपार प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्याचा मार्ग दाखवते. तो प्रभू परमात्मा अपार आहे. त्याचा थांग कोणासही लागत नाही. ज्याने त्या परम ज्योती स्वरूप परमेश्वरास जाणले तो आपल्या पंचेंद्रियांना ताब्यात ठेऊन पाप पुण्यापासून निवृत्त होतो. ॥२७॥

'फ' हे अक्षर फूल फळ ह्या रूपकातून परमेश्वर प्राप्तीचे रहस्य सांगते. कबीर सांगतात, जर माणूस अभिमानाने फुलून जाणे सोडून देईल, अहंकार टाकून देईल तर त्यास नामरूपी फल प्राप्त होईल. अशा ह्या प्रभू नामरूपी फळाची एखादी फोड जरी चाखली म्हणजेच प्रभू परमात्म्याचे थोडेसेही ज्ञान प्राप्त झाले, त्याचे चिंतन केले, तर जीवाची जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटका होते. थोड्याशाही ज्ञानाने देहाभिमान, अहंकार गळून पडतो. ॥२८॥

'ब' हे अक्षर जीवात्मा व परमात्म्याच्या ऐक्याचे प्रतीक आहे. जेव्हा पाण्याचा थेंब दुसऱ्या पाण्याच्या थेंबात मिसळतो तेव्हा ते वेगळे करता येत

नाहीत. त्या प्रमाणे जीवात्म्याचा परमात्म्याशी संयोग झाल्यावर ते दोघे परत विभक्त होत नाहीत. प्रभूचा सेवक होऊन प्रभू सेवेत मग्न झाल्यावर प्रभू परमात्मा त्याची आपल्या भावासारखी काळजी घेतो. ॥२९॥

'भ' हे अक्षर जीवात्मा व परमात्मा यातील भेद कसा नष्ट होईल हे सांगते. जर जीवात्मा व परमात्मा यातील भेद, अंतर समाप्त झाले तर जीवास प्रभू परमात्म्याचा भक्कम आधार प्राप्त होतो व मोहमायेचे भय समाप्त होते. जेव्हा बाह्य जगतात असलेला प्रभू परमात्मा आपल्या ही अंतःकरणात आहे हे ज्ञान प्राप्त होते तेव्हा ह्या समग्र सृष्टीचा मालक प्रभू परमात्मा सर्वव्याप्त आहे ह्याची जाणीव होते. ॥३०॥

ममा, मूल गहिआ, मनु मानै ।

मरमी होइ सु मन कउ जानै ।

मत कोई, मन मिलता बिलमावै ।

मगन भइआ ते सो सचु पावै ॥३१॥

ममा, मन सिउ काजु है, मन साधे सिधि होइ ।

मन ही मन सिउ कहै कबीरा,

मन सा मिलिआ न कोइ ॥३२॥

इहु मनु सकती, इहु मनु सीउ ।

इहु मनु पंच तत को जीउ ।

इहु मनु ले, जउ उनमनि रहै ।

तउ, तीनि लोक की बातै कहै ॥३३॥

यया, जउ जानहि, तउ दुरमति हनि,

करि बसि काइआ गाउ ।

रणि रूतउ, भाजै नही, सूरउ थारउ नाउ ॥३४॥

रारा, रसु निरस, करि जानिआ ।

होइ निरस, सु रसु पहिचानिआ ।

इह रस छाडे, उह रसु आवा ।

उह रसु पीआ, इह रसु नही भावा ॥३५॥

शब्दार्थ : ममा - 'म' हे अक्षर, गहिआ - ग्रहण करणे, जाणणे, आत्मसात करणे. मरमी - मर्म जाणणारा, मर्मी. बिलमावै - विलंब करणे, मगन - मग्न, काजु - काम, कार्य. साधे - साध्य केले, ताब्यात ठेवले. सिधि - सिद्धी, सिउ - बरोबर, सह. इहु - हे, सकती - शक्ती, सीउ - कल्याणकारी शिव, ले - वश करणे, उन मन - मनाची एक उच्च अध्यात्मिक अवस्था जेथे मनातील सर्व संकल्प विकल्प नष्ट होऊन मन निर्विकार होते. यया - 'य' हे अक्षर, दुरमति - दुर्मती, दुष्ट बुद्धी. हनि - नष्ट करून, बसि - वश करणे, काइआ - शरीर, इंद्रिये. गाउ - गाव, रणि - रणभूमी, रूतउ - मग्न, भाजै - पळणे, सुरउ - शूर, थारउ नाउ - तुझे नाव, रारा - 'र' अक्षर, रस - स्वाद, निरस - विरक्त, अरुची. छाडा - सोडला, आवा - प्राप्त झाला, उह - तो, इह - हा, भावा - आवडला.

भावार्थ : 'म' हे अक्षर मन व सृष्टीचे मूळ परमात्मा यांचा संबंध दर्शवते.

सर्व सृष्टीचे मूळ जो प्रभू परमात्मा त्या प्रभूशी जर मन जोडले तर मन मायेच्या मोहापासून मुक्त होते. म्हणून मनाला प्रभूशी जोडण्यात विलंब करू नये. ज्याने आपले मन प्रभू परमात्म्याशी एकरूप केले त्यास सत्यरूप प्रभू परमात्मा प्राप्त होते ॥३१॥

जिवाचे काम मनाशी आहे. जर त्या मनास ताब्यात ठेवले तर जीव सिद्धी प्राप्त करतो. कबीर सांगतात मनच सर्व काही आहे. मना सारखे अन्य काही नाही ॥३२॥

हे मन विचित्रच आहे. मायेच्या सान्निध्यात मायारूप होते तर प्रभू परमात्म्याच्या संपर्कात कल्याणकारी प्रभूच बनून जातो. पाच तत्त्वात्मक शरीरात हे मन शरीररूप होऊन जाते. पण जर जीव ह्या मनास संयमित करील तर जीव उन्मनी अवस्था प्राप्त करील व त्या स्थितीत तो तीन्ही लोकांचे रहस्य जगास सांगू शकेल ॥३३॥

'य' अक्षर म्हणजे 'यदी' जर जीव काही गोष्टी जाणेल तर त्याचा उद्धार होईल असे सांगते.

हे जीवा, जर तुला प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त करावयाचे असेल तर प्रथम आपली दुर्मती नष्ट कर. आपल्या शरीरावर - शरीराच्या विकारांवर - ताबा मिळव. जर ह्या संसाररूपी युद्धभूमीतून पळून काढता रणात धैर्याने लढत राहशील तर तुझी गणना शूरवीरात केली जाईल. ॥३४॥

'र' हे अक्षर सांसारिक रसापासून निवृत्त होण्यास सांगते.

कबीर सांगतात, जीवाने सांसारिक रसांपासून मन निवृत्त केले त्यामुळे त्याला प्रभू परमात्म्याच्या अध्यात्मिक रसाची प्राप्ती झाली. हा सांसारिक रस सोडल्यामुळे त्यास अध्यात्मिक रस प्राप्त झाला. ज्याने प्रभूनाम रसाचे प्राशन केले त्याला परत माया रसाचा मोह होत नाही. ॥३५॥

लला, ऐसे लिव मनु लावै ।
 अनत न जाइ, परम सचु पावै ।
 अरु जउ तहा प्रेम लिव लावै ।
 तउ, अलह लहै, लहि चरन समावै ॥३६॥
 ववा, बारबार बिसन सम्हारि ।
 बिसन संम्हारि न आवै हारि ।
 बलि बलि, जे बिसन तना जसु गावै ।
 विसन मिले, सभ ही सचु पावै ॥३७॥
 वावा, वाही जानीऐ, वा जाने इहु होइ ।
 इहु अरु ओहु जब मिलै, तब मिलत न जानै कोइ ॥३८॥
 ससा, सो नीका करि सोधहु ।
 घट परचा की बात, निरोधहु ।
 घट परचै, जउ उपजै भाउ ।
 पूरि रहिआ तह, त्रिभवण राउ ॥३९॥
 खखा, खोजि परै जउ कोई ।
 जो खोजै, सो बहुरि न होई ।
 खोज बूझि जउ करै बीचारा ।
 तउ भवजल तरत न लावै बारा ॥४०॥

शब्दार्थ : लला - 'ल' हे अक्षर, लिव लावै - एकाग्र होणे, अनत - अन्यत्र, अरु - आणि, अलह - अल्ला, परमेश्वर, लहै - शोधून घेतो, ववा - 'व' हे अक्षर, विसन - विष्णु, सम्हारि - स्मरण कर, हारि - हार, पराभव, बलि बलि - आत्मार्पण करणे, बलिदान करणे. विसन तना - विष्णू भक्त, वाही - त्या प्रभूस, ससा - 'स' हे अक्षर, नीका कर - नीट करून, सोधहु - शुद्ध कर, परचा - आनंदित, संतुष्ट. निरोधहु - आवरून घे, खखा - 'ख' हे अक्षर, खोजि - शोध, परै - घेऊन, जउ - जो, बहुरि - परत, बीचारा - विचारा करतो, तरत - तरून, लावै - लावत, बारा - वेळ.

भावार्थ : 'ल' अक्षर मन प्रभू परमात्म्यात लीन करा असे सांगते. प्रभू परमात्म्याशी आपले मन असे एकाग्र करा की ते अन्यत्र कोठेही जाणार नाही. व सत्यरूप प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करील. अशा रीतीने परमेश्वराशी प्रेमाचे नाते जोडले की प्रभू परमात्मा अशा जीवास आपल्या चरणाजवळ आश्रय देतो. ॥३६॥

'व' हे अक्षर वारंवार प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करा असे सांगते. हे जीवा, तू वारंवार विष्णूचे - प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. जो विष्णूचे स्मरण करतो त्याची संसार संग्रामात कधीही हार होत नाही. जे संतसज्जन प्रभू परमात्म्याचे यशोगान करतात त्यांचेवर मी माझे जीवन समर्पित करतो. जो प्रभूशी एकरूप होतो त्याला सर्वत्र तो सत्यरूप परमेश्वर प्रतीत होतो. ॥३७॥

हे जीवा, त्या प्रभू परमात्म्यास ओळख. जीवात्मा व परमात्मा यांचे जेव्हा मीलन होते तेव्हा ते एकमेकापासून वेगळे ओळखता येत नाहीत. तो जीव प्रभू रूपच होऊन जातो. ॥३८॥

'स' हे अक्षर मन शुद्ध करा असे सांगते. हे जीवा, तू आपले मन अत्यंत शुद्ध कर. त्याला विषय विकारापासून परावृत्त करा. आपल्या मनाला तू पूर्णपणे ताब्यात ठेव. तुझे मन अंतरात्म्याशी एकरूप होऊन संतोष पावेल. त्यामुळे अंतरात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेमभाव उत्पन्न होईल. व तो प्रभू

परमात्मा सर्व व्याप्त आहे हे ज्ञान प्राप्त होईल. ॥३९॥

'ख' (क्ष) असे लिहिताना हे अक्षर परमेश्वराचा शोध घ्या असे सांगते. जो जीव परमेश्वरास शोधण्याचा प्रयत्न करतो व शोधून त्यास प्राप्त करतो तो जन्म-मरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होतो. जो प्रभू परमात्म्याचा शोध घेतो, त्याला जाणतो व वारंवार त्याचे स्मरण करतो त्यास भवसागर तरून जाण्यास मुळीच वेळ लागत नाही. ॥४०॥

ससा, सो सह सेज सवारै । सोई सही, संदेह निवारै ।

अलप सुख छाडि, परम सुख पावा ।

तब इह त्रीअ, ओहु कंतु कहावा ॥४१॥

हाहा होत होइ, नही जाना । जब ही होइ, तबहि मनु माना ।

है तउ सही, लखै जउ कोई । तब ओही उहु, एहु न होई ॥४२॥

लिंउ लिंउ करत फिरै, सभु लोगु । ता कारणि बिआपै बहु सोगु ।

लखिमी बर सिउ, जउ लिउ लावै ।

सोगु मिटै, सभ ही सुख पावै ॥४३॥

खखा, खिरत खपत गए केते ।

खिरत खपत, अजहूं नह चेतै । अब जगु जानि, जउ मना रहै ।

जह का बिछुरा, तह थिरु लहै ॥४४॥

बावन अखर, जोरे आनि । सकिआ न अखरु एकु पछानि ।

सत का सबदु, कबीरा कहै । पंडित होइ, सु अनभै रहै ।

पंडित लोगह कउ बिउहार । गिआनवंत कउ, ततु बीचार ।

जा कै जीअ, जैसी बुधि होई । कहि कबीर, जानैगा सोई ॥४५॥

शब्दार्थ : ससा - 'स' हे अक्षर, सह - सखी, सेज - शय्या, शेज. सवारै

- प्राप्त करते, सो सह - तो प्रभू परमात्मासह, सोई - ते, सही - सखी,

संदेह - संशय, शंका. छाडि - सोडून, अलप - अल्प, परम - श्रेष्ठ, इह

- ही, त्रीअ - स्त्री, ओहु - तो, कंतु - कांत, पती, कहावा - म्हणून घेतो,

बोलले जाते. हाहा - 'ह' हे अक्षर, होत - होऊन, जन्म घेऊन. होइ -

व्हावे, तबहि - तेव्हा, हे - आहे, तउ - तू, लखै - समजणे, ओही - तो प्रभू परमात्मा, उहु - तोच, एहु - हे, लिउ - घेतो, ता कारणि - त्यामुळे, त्या कारणाने. बिआपै - व्यापतो, सोगु - शोक, लखिमी - लक्ष्मी, बर - वर, पती. लिउ लावै - एकाग्र करणे, खखा - 'क्ष' हे अक्षर, खिरत - क्षीण, खपत - संपले, मेले. केते - कित्येक, अजहूं - अजूनही, नह चेतें - स्मरण करत नाहीत, जउ - जे, जह - ज्या, बिछुरा - विस्मरण, विभक्त, थिरु लहै - परमात्मा प्राप्त होतो, सकिआ - शक्य, अखरु एकु पछानि - एकमात्र प्रभू परमात्म्यास ओळखले, सत - सत्य रूप, सदा स्थिर असलेला प्रभू परमात्मा, सबदु - शब्द, नाम. अनभै - अनुभव, गिआनवंत - ज्ञानवंत, ततु - तत्त्व.

भावार्थ : 'स' हे अक्षर अशा सखीचे वर्णन करते की जिची शय्या प्रभू पती सजवतो. अशा सखी (जीवात्मा)च्या मनातील सारे संदेह दूर होतात. अशी सखी (जीवात्मा) मग संसारातील छोटे सुख सोडून परम सुख प्राप्त करते. अशा प्रकारे जीवात्मा ही पत्नी व परमात्मा हा पती म्हणून ओळखला जातो. ॥४१॥

'ह' हे अक्षर, प्रभू परमात्मा आहे पण जीवाने मनुष्य जन्म प्राप्त करूनही त्यास जाणले नाही, असे सांगते. जेव्हा जीवास प्रभू परमात्म्याच्या अस्तित्वाची जाणीव होते तेव्हा त्याचे मन प्रभू परमात्म्याच्या अस्तित्वावर विश्वास ठेवते. जेव्हा माणूस प्रभू परमात्म्याचे सत्य स्वरूप जाणतो तेव्हा तो सर्व व्याप्त आहे ह्याची त्यास जाणीव होते. अशी स्थिती प्राप्त झाली की जीवात्मा व परमात्मा एकरूप होऊन जातात. त्यांच्यात भेद उरतच नाही. ॥४२॥

प्रत्येक जण घेण्यासाठी हपापलेला असतो. व ह्या हावेमुळेच त्यास अनंत क्लेष, अनंत दुःखे भोगावी लागतात. जर माणूस आपले चित्त त्या लक्ष्मीपती विष्णूवर, त्या प्रभू परमात्म्याचे ठायी एकाग्र करील तर त्याची सर्व दुःखे नष्ट होतील व त्यास सुखाची प्राप्ती होईल. ॥४३॥

'ख' (क्ष) हे अक्षर मोहमायेत अडकल्यामुळे अनेकांचा क्षय होऊन ते

नष्ट झाले. तरीही माणसाचे चित्त प्रभूकडे वळत नाही असे सांगते. काय माणसाची शोकांतिका आहे पहा. अनेक वेळा जन्म घेऊन ह्या संसारातील दुःखे भोगूनही ह्या जन्म-मरणाच्या चक्रातून सुटण्यासाठी प्रभू परमात्म्यास शरण जावे. त्याचे ठायी चित्त लावावे असे माणसास वाटत नाही. जेव्हा माणूस हा विश्वाचे सत्य स्वरूपाचे नश्वर स्वरूपाचे ज्ञान प्राप्त करील तेव्हाच तो प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करील व ज्या प्रभू परमात्म्यापासून तो दूर गेला होता त्याचे ठाई त्याचे चित्त स्थिर होईल. ॥४४॥

माणसाला बावन अक्षरे पाठ असतात. पण त्या अक्षरातून प्रभू परमात्म्यास ओळखणे मात्र त्यास जमले नाही. ज्याला ह्या अक्षरातून प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त झाली तोच खरा पंडित. पंडित लोक ह्या अक्षरांच्या माध्यमातून लोकांना विद्या दान करतात. पण खरा ज्ञानवंत तो की जो अक्षरांच्या माध्यमातून त्या परम तत्वाचा, त्या प्रभू परमात्म्याचा विचार करतो. कबीर सांगतात ज्याची जितकी बुद्धी तितके प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान त्यास प्राप्त होते. ॥४५॥

रागु गउड़ी

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान क्र. ३४३)

१ ओंकार सतिगुरु प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

पंद्रह थितीं, सात वार। कहि कबीर, उरवार न पार।
साधिक सिध लखै जउ भेउ। आपे करता, आपे देउ ॥१॥

॥ थितीं ॥

अंमावस महि, आस निवारहु। अंतरजामी रामु समारहु।
जीवत पावहु मोख दुआर। अनभउ सबदु, ततु निजु सार ॥१॥
चरन कमल गोबिंद, रंगु लागा। संत प्रसादि भए मन निरमल,
हरि कीरतन महि अनदिनु जागा ॥१॥ रहाउ ॥

म्हणे कबीर

परिवा, प्रीतम करहु बीचार। घट महि खेलै अघट अपार।
काल कलपना कदे न खाइ। आदि पुरख महि रहै समाइ ॥२॥
दुतीआ, दुहकरि जानै अंग। माइआ ब्रहंम रमै सभ संग।
ना ओहु बढै न घटता जाइ। अकुल निरंजन एकै भाइ ॥३॥

शब्दार्थ : थितीं - तिथी, उरवार - ह्या तीरावर, पार - त्या तीरावर,
साधिक - साधक, सिध - सिद्ध, लखै - जाणून घेणे, आपे - प्रभू परमात्मा,
करता - कर्तापुरुष, देउ - प्रकाश स्वरूप, ज्योती स्वरूप. अंमावस -
अमावस्या, अवस, आस - आशा, निवारहु - निवारण कर, दूर कर.
समारहु - स्मरण कर, जीवत - ह्याच जन्मात, पावहु - प्राप्त करा, मोख
दुआर - मोक्षाचे द्वार, अनभउ - अनुभव, सबदु तत - ब्रह्म तत्त्व, निजु
सार - आत्म तत्त्व, अनदिनु - सदैव, रात्रंदिवस. परिवा - प्रतिपदा, अघट
- निराकार, दुतीआ - द्वितीया, त्रितिआ - तृतीया, दुहकरि - दोन्ही बाजू,
ओहु - ते, बढै - वाढत, घटते - कमी होणे, अकुल - कुल नसलेला.

भावार्थ : कालचक्राची गती चंद्राच्या कलांवरून पंधरा तिथीने मोजता येते.
सूर्याच्या गतीवरून सात दिवसांचा आठवडा असे मोजता येते. पण कबीर
सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचा आरपार कोणासच सापडत नाही. तो कालातीत
आहे. ज्या साधकांनी, ज्या सिद्ध पुरुषांनी त्याचे स्वरूप जाणले ते सांगतात
की तो प्रभू परमात्माच सर्व सृष्टीचा, कालचक्राचा कर्ता पुरुष आहे. तो स्वतः
ज्योती स्वरूप आहे. ॥१॥

तिथींचे वर्णन -

अमावस्या सांगते : हे जीवा, संसारातील साऱ्या आशा-आकांक्षांचा
त्याग करून तुझ्या अंतर्त्यामी वसत असलेल्या त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण
कर. त्यामुळे तू ह्याच जन्मात मोक्ष प्राप्त करशील व त्या प्रभू परमात्म्याची त्या
ब्रह्म तत्त्वाची अनुभूती प्राप्त करशील. ॥१॥

त्या प्रभू परमात्म्याच्या चरणाच्या आश्रयाने संतसज्जनांच्या कृपा
प्रसादाने मन निर्मळ होते व रात्रंदिवस सदैव विकारांपासून जागृत राहतो. ॥१॥

११४ _____ म्हणे कबीर

रहाउ ॥

प्रतिपदा सांगते : हे जीवा तू प्रियतम प्रभू परमात्म्याचे चिंतन कर. तो
स्वतः अशरीरी, अरूप, अपार असूनही प्रत्येक शरीरात वास करतो. जो
सदैव प्रभू परमात्म्याचे चिंतन करतो त्यास मृत्यू स्पर्शही करत नाही. असा
जीव अकाल पुरुष प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥२॥

द्वितीया सांगते : हे जीवा, हे जगत न केवळ माया आहे न केवळ ब्रह्म.
हे जगत ह्या दोहोचे - माया व ब्रह्म मिळून बनले आहे. ही माया आणि ते ब्रह्म
या चराचरातील सर्व वस्तूत भरून राहिले आहे. तो प्रभू परमात्मा कधीही
वाढत नाही वा घटत नाही. ते अजन्मा, निष्कलंक परब्रह्म सदैव जसे आहे
तसे म्हणजे कायम परिपूर्णच राहते. ॥३॥

त्रितीआ, तीने सम करि लिआवै। आनद मूल परम पदु पावै।
साध संगति उपजै बिस्वास। बाहरि भीतरि सदा प्रगास ॥४॥
चउथहि चंचल मन कउ गहहु। काम क्रोध संगि कबहु न बहहु।
जल थल माहे आपहि आप। आपै जपहु आपना जाप ॥५॥
पांचै, पंच तत बिसथार। कनिक कामिनी जुग बिउहार।
प्रेम सुधा रसु पीवै कोइ। जरा मरण दुखु फेरि न होइ ॥६॥
छठि, खटु चक्र छहूं दिस धाइ। बिनु परचै, नही थिरा रहाइ।
दुबिधा मेटि, खिमा गहि रहहु। करम धरम की सूल न सहहु ॥७॥
सातैं, सति करि बाचा जाणि। आतम रामु लेहु परवाणि।
छूटै संसा, मिटि जाहि दुख। सुंन सरोवरि, पावहु सुख ॥८॥

शब्दार्थ : त्रितीआ - तृतीया, तीने - तिन्ही गुण, सत्व, रज, तम. आनद
- आनंद, उपजै - निर्माण होतात, बिस्वास - विश्वास, बाहरि - बाहेर,
भीतरि - आत, प्रगास - प्रकाश, चउथहि - चतुर्थी, गहहु - ताब्यात
ठेवा, कबहु - कधीही, बहहु - बसणे, पाचे - पंचमी, बिसथार - विस्तार,
कनिक - कनक, सोने. कामिनी - स्त्री, जुग - दोन्ही बरोबर, जरा -
वृद्धत्व, म्हातारपण. छठि - षष्ठी, खटु - सहा, छहूं - सहाही, दिस -

म्हणे कबीर _____ ११५

दिशा, धाड़ - धावते, परचै - ओढ, थिरा - स्थिर, दुबिधा - द्विधा, खिमा - क्षमा, गहि - ग्रहण करणे, धारण करणे. सूल - शूल, दुःख, क्लेश. सातै - सप्तमी, सति - सत्य, आतम - आत्मा, परवाणि - मान्य, छूटै - सुटली, संसा - संशय, शंका. मिटि - मिटले, नाहीसे झाले. सुंन - शून्य.

भावार्थ : तृतीया असे सांगते की - की तीनही गुण सत्व, रज, तम नेहमी समान पातळीत ठेवावेत. कोणासही दुसऱ्याच्या वरचढ होऊ देऊ नये. असे केल्याने सर्व आनंदाचे मूल जे परम पद ते प्राप्त होते. साधुसंतांच्या संगतीत राहिलेल्या मनात असा विश्वास निर्माण होतो की अंतरात आणि बाहेर सर्वत्र सदैव त्या प्रभू परमात्म्याचा प्रकाश पसरला आहे. ॥४॥

चतुर्थी ही तिथी असे सांगते की ह्या चंचल मनास नाम स्मरणात बांधून ठेव. त्यास इतस्ततः भटकू देऊ नकोस. त्यास काम क्रोधादि विकाराच्या संगतीत कधीही जाऊ देऊ नकोस. जळी स्थळी सर्वत्र तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. तो स्वतःच आपला जप करत आहे ॥५॥

पंचमी ही तिथी असे सांगते की, हे सारे जग हा पाच तत्त्वांचा (पृथ्वी, आप, तेज, वायु व आकाश) यांचा विस्तार आहे. ह्या जगात जीव कनक आणि कामिनीच्या मोहोत मस्त रममाण झाला आहे. असा क्वचितच कोणी असतो की जो ही मोहमायेची बंधने तोडून प्रभू परमात्म्याच्या प्रेमरसाचे अमृत पान करतो. असाच माणूस जरा, मरण, दुःख ह्यातून मुक्त होतो ॥६॥

षष्ठी ही तिथी असे सांगते की, माणसाची सहा इंद्रिये (पाच ज्ञानेन्द्रिये व सहावे मन) सदैव भोग लालसे पायी भटकत राहतात. प्रभू परमात्म्याशी ओळख झाल्याशिवाय मन स्थिर होत नाही. हे जीवा, मनाची ही द्विधा अवस्था सोड. धीट हो. क्षमाभाव धारण कर. कर्म कांडाच्या मागे धावून दुःखी होऊ नकोस. प्रभू परमात्म्याचे ठाई मन एकाग्र कर. ॥७॥

सप्तमी तिथी सांगते की, सत् गुरूच्या वचनावर दृढ श्रद्धा ठेव व त्याद्वारा आत्मारामाची प्राप्ती करून घे. सत् गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागले की मनातील

सारे संशय साऱ्या शंका दूर होतात सर्व दुःखे नष्ट होतात. आणि निर्विकल्प समाधीचे सुख प्राप्त होते ॥८॥

असटमी, असट धातु की काडआ। ता महि अकुल महा निधि राडआ। गुर गम गिआन बतावै भेद। उलटा रहै, अभंग अछेद ॥९॥ नउमी, नवै दुआर कउ साधि। बहती मनसा राखहु बांधि। लोभ मोह सभ बीसरि जाहु। जुगु जुगु जीवहु, अमर फल खाहु ॥१०॥ दसमी, दहदिस होइ अनंद। छुटै भरमु, मिलै गोबिंद। जोति सरुपी, तत अनूप। अमल न मलन, छाह नही धूप ॥११॥ एकादसी, एक दिस धावै। तउ जोनी संकट, बहुरि न आवै। सीतल निरमल भइआ सरीरा। दूरि बतावत, पाइआ नीरा ॥१२॥

शब्दार्थ : असटमी - अष्टमी, असट - आठ, महानिधि - मोठा खजिना, गुरगम - गुरूकडून, बतावै - दाखवले, उलटा - बदलून, नउमी - नवमी, नवै - नऊ, साधि - साध्य, बहती - वहात, मनसा - मनाला, बीसरि - विसरून, जुगु - दोन, खाहु - खातो, दसमी - दशमी, दहदिस - दाही दिशा, भरमु - भ्रम, जोति - ज्योत, सरुपी - स्वरूपी, तत - तत्त्व, अनुप - ज्याला उपमा नाही असा, अमल - निर्मळ, मलन - मलीन, छाह - छाया, धूप - उन्ह, एकादसि - एकादशी, दिस - दिशा, तउ - तेव्हा, जोनी - योनी, सीतल - शीतल, निरमल - निर्मळ, सरीरा - शरीर, बतावत - सांगतात, नीरा - जवळ

भावार्थ : अष्टमी तिथी सांगते की हे शरीर अष्ट धातूंचे (रक्त, मास, हाडे, मेद, नाड्या, वीर्य केस, कातडी) बनले आहे. ह्या शरीरात प्रभू परमेश्वर रूपी महान खजिना लपलेला आहे. गुरू कडून ह्या गुप्त खजिन्याचे ज्ञान प्राप्त होते. व मग साधकाचे मन मोहमाये पासून, विषय विकारांपासून निवृत्त होते. प्रभू परमात्म्याकडे वळते. ॥९॥

नवमी तिथी सांगते की नऊ द्वारांवर नियंत्रण ठेव. त्यातून निर्माण होणाऱ्या वासनेच्या पुरास आवर घाल. लोभ मोह आदी विकारांना मनात धारा देऊ

नकोस. असे केलेस तर तुला अमरत्व प्राप्त होईल व तू युगानुयुगे जीवित राहशील. ॥१०॥

दशमी ही तिथी असे सांगते की दाही दिशा आनंदमय होतील. सारे भ्रम नष्ट होतील व प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होईल. ज्योती स्वरूप प्रभू परमात्मरूपी तत्त्व हे अनुपम आहे. निर्मळ आहे. तेथे अज्ञान अंधकार नाही किंवा तृष्णा विकारांचा दाह नाही. ॥११॥

एकादशी सांगते की मनाला प्रभू पदी एकाग्र करा. म्हणजे तुमची जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका होईल. जो प्रभू परमात्मा दूर आहे असे सांगितले जाते ती आपल्या अगदी जवळ आपल्या अंतःकरणातच आहे. हे ज्ञान प्राप्त झाल्यामुळे मन शांत होते. निर्मळ होते. ॥१२॥

बारसि, बारह उगवै सूर।
अहिनिंसि बाजे, अनहद तूर।
देखिआ, तिहूं लोक का पीउ।
अचरजु भइआ, जीउ ते सीउ ॥१३॥
तेरसि, तेरह अगम बखाणि।
अरध उरध बिचि, सम पहिचाणि।
नीच ऊच नही मान अमान।
बिआपिक राम सगल सामान ॥१४॥
चउदसि, चउदह लोक मझारि।
रोम रोम महि बसहि मुरारि।
सत संतोख का धरहु धिआन।
कथनी कथीऐ, ब्रहम गिआन ॥१५॥
पूनिउ, पूरा चंद अकास।
पसरहि कला, सहज परगास।
आदि अंति मधि, होइ रहिआ थीर।
सुख सागर महि रमहि कबीर ॥१६॥

शब्दार्थ : बारसि - बारस, द्वादशी, बारह - बारा, सूर - सूर्य, तूर - वाघ, पीउ - प्रियप्रभू पिता, तेरसि - त्रयोदशी, तेरह अगम - तेरा शास्त्रे, अरध - आकाश, उरध - पाताळ, बिआपिक - व्यापक, चउदसि - चतुर्दशी, चउदह - चौदा, मझारि - मध्ये, सत - सत्य, संतोख - संतोष, पुनिउ - पौर्णिमा, पूरा - पूर्ण, चंद - चंद्र, कला - चांदणे, थीर - स्थिर.

भावार्थ : द्वादशी तिथी सांगते. माणसाचे मन प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाले की अंतःकरणात जणू बारा सूर्यांचा प्रकाश पडतो. चित्तात रात्रंदिवस अनाहत नाद गुंजत राहतो. तीनही लोकांचा मालक जो प्रभू परमात्मा, त्याचे दर्शन होते व एक नवल घडते. जो जीव तोच शिव होऊन जातो. जीव व प्रभू परमात्मा एकरूप होऊन जातात. ॥१३॥

त्रयोदशी ही तिथी असे सांगते की जो साधक प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाला तो तेरा शास्त्रे, अगम निगमादी ज्ञान प्राप्त करतो. तो सृष्टीतील, आकाश पाताळातील सर्व वस्तूंकडे सम दृष्टीने पाहतो सर्वांमध्ये तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे असे तो जाणतो. ॥१४॥

चतुर्दशी ही तिथी सांगते की तो प्रभू परमात्मा चौदा लोकात (सप्त आकाश, सात पाताळ) व्याप्त आहे. रोमरोमाता तो मुरारी वास करतो. हे जीवा, तू सत्य व संतोषाचे ध्यान कर. सदैव वाचेने प्रभू परमात्म्याचे गुणगान गा ॥१५॥

पौर्णिमा तिथीला आकाशात पूर्ण चंद्र संचार करतो. त्याचप्रमाणे पूर्ण प्रभू परमात्मा हृदयाकाशात संचार करतो. त्याच्या सर्व कलांचा प्रकाश हृदयात सर्वत्र प्रकाशतो. तो प्रभू सृष्टीच्या आदि, मध्य, अंत सर्व अवस्थेत सदैव स्थिर राहतो. हे जाणण्याने कबीर सुख सागरात रममाण होतो ॥१६॥

रागु गउड़ी

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान क्र. ३४४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.

(वार)

बार बार, हरि के गुन गावउ ।
 गुर गमि भेदु सु हरि का पावउ ॥१॥ रहाउ ॥
 आदित करै भगति आरंभ ।
 काइआ मंदर मनसा थंभ ।
 अहिनिंसि अखंड सुरही जाइ ।
 तउ अनहद बेणु, सहज महि बाइ ॥१॥
 सोमवारि, ससि अंभितु झरै ।
 चाखत, बेगि सगल बिख हरै ।
 बाणी, रोकिआ रहै दुआर ।
 तउ, मनु मतवारो पीवनहार ॥२॥
 मंगलवारे, ले माहीति ।
 पंच चोर की, जाणै रीति ।
 घर छोड़े, बाहरि जिनि जाइ ।
 नातरु, खरा रिसै है राइ ॥३॥
 बुधवारि, बुधि करै प्रगास ॥
 हिरदै कमल महि, हरि का बास ।
 गुर मिलि, दोऊ एक सम धरै ।
 उरध पंक, लै सूधा करै ॥४॥

शब्दार्थ : बार बार - वारंवार, प्रत्येक वारी, गुर गमि - गुरुद्वारा, भेदु - भेद, ज्ञान, पावउ - प्राप्तकर, आदित - आदित्य, रविवार, भगति - भक्ती,

१२० _____ म्हणे कबीर

मंदर - मंदिर, मनसा - मनाचा, थंभ - स्तंभ, संयम, अहिनिंसि - अहर्निश, सतत, सुरही - ध्यान, बेणु - वेणू, बासरी, बाइ - वाजते, ससि - शशी, चंद्र, चाखत - चव घे, बेगी - शीघ्र, लवकर, सगळ - सगळे, बिख - विष, बाणी - वाचा, दुआर - दार, तउ - तेव्हा, मतवारो - मस्त, तल्लीन, पीवनहार - पिणारा, माहीति - माहिती, ज्ञान, पंच चोर - पांच विकार (कामक्रोध, मद, मत्सर, लोभ), रीति - रीत, छोड़े - सोडून, बाहरि - बाहेर, जिनि - जे, जाइ - जाते, नातरु - नाहीतर, रिसै - रुसेल, रुष्ट होईल, रागवेल, राइ - परमेश्वर, बुधि - बुद्धी, हिरेदे - हृदयात, दोउ - दोघे, धरै - धारणकर, उरध - उलट, पंक - कमल, सुधा - सरळ

भावार्थ : हे जीवा, तू आठवड्यातील सात ही वार प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर. व सतू गुरू कडून ज्ञान प्राप्त प्रभू परमात्मा प्राप्त करून घे ॥१॥२॥ रहाउ ॥

रविवारी तू भक्ती आरंभ कर. कायारूपी मंदिरात मनाला संयमित कर. रात्रंदिवस अखंड प्रभू परमात्म्याच्या ध्यानात मग्न रहा. असे केल्याने मन सहजावस्थेत जाते व अंतरात अनाहत वेणूनाद वाजत राहतो ॥१॥

सोमवारी प्रभू भक्ती केल्याने मनात शांतीरूपी अमृत वर्षू लागते. त्या अमृत प्राशनाने ताबडतोब मनातील सर्व विषय विकार नष्ट होतात. गुरुच्या उपदेशाने संयमित झालेले मन प्रभू नामात रंगून जाऊन मस्त होऊन नामामृताचे मनसोक्त प्राशन करते. ॥२॥

मंगळवारी तू पंच विकारांच्या गती विधीची माहिती करून घे. तू तुझ्या मनाला अंतःकरणरूपी किल्यातून बाहेर पडू देऊ नकोस. नाहीतर तो प्रभू परमात्मा तुझ्या वर कोपेल ॥३॥

बुधवारी प्रभू नामरूपी प्रकाशाने बुद्धीस प्रकाशित कर. म्हणजे तुझ्या हृदयरूपी कमळात प्रभू परमात्मा वास करील. गुरु कडून सुख दुःख दोन्ही समान मानावे ह्याचे ज्ञान प्राप्त होईल. व विषय विकाराकडे वळलेले मन प्रभू भक्तीकडे वळेल. ॥४॥

ब्रिहस्पति, बिखिआ देइ बहाइ । तीनि देव, एक संगि लाइ ।
 तीनि नदी, तह त्रिकुटी माहि । अहिनिंसि, कसमल धोवहि नाहि ॥५॥

म्हणे कबीर _____ १२१

सुक्रितु, सहारै सु इह ब्रति चडै। अनदिनु, आपि आप सिउ लडै।
सुरखी पांचउ राखै सबै। तउ, दूजी त्रिसटि न पैसै कबै ॥६॥
थावर, थिरु करि राखै सोइ। जोति दीवटी, घट महि जोइ।
बाहिर भीतरि, भइआ प्रगासु। तब हूआ, सगल करम का नासु ॥७॥
जब लगु घट महि दूजी आन। तउ लउ महलि न लाभै जान।
रमत राम सिउ लागो रंगु। कहि कबीर, तब निरमल अंग ॥८॥१॥

शब्दार्थ : ब्रिहस्पति - बृहस्पती (देवांचे गुरू) गुरुवार, बिखिआ -
विषयविकार, बहाइ - वाहन, त्रिकुटी - त्रिकुट, कसमल - पाप, धोवहि
- धुणे, सुक्रितु - शुक्रवार, सहारै - आश्रय, आधार, अनदिनु - दररोज,
आपिआप - आपण आपल्याशी, सुरखी पांचउ - पाच ज्ञानेद्रियांना, पैसै
- आसपास, कबै - कधीही, थावर - शनिवार, थिरु - स्थिर, दिवटी -
दिवा, घट - शरीर, जब - जेव्हा, तब - तेव्हा, लउ - तो पर्यंत.

भावार्थ : गुरुवारी विषय विकारांचा त्याग कर. तीनही गुणांना प्रभू
परमात्म्याकडे वळव. लोक, त्रिकुटात दडून बसलेल्या ज्ञान कर्म व भक्ती ह्या
तीन नद्यांच्या संगमावर आपली पापे का बर धुवून टाकीत नाहीत. ॥५॥

जो शुक्रवारी आपण आपल्याशीच युद्ध करण्याचे व्रत घेईल, आपल्या
मनातील दुष्ट वृत्तींशी जो लढेल. तोच जीवनात यशस्वी होईल. जर माणूस
आपली पाच ही इंद्रिये नीटपणे आपल्या ताब्यात ठेवील तर त्याची दृष्टी प्रभू
परमात्म्या शिवाय अन्यत्र कोठीही दुसरीकडे जाणार नाही ॥६॥

शनिवारी जो प्रभू परमात्म्याची ज्योत आपल्या अंतःकरणात स्थिर
करील, ती ज्योत आपल्या अंतःकरणात प्रकाशत आहे हे जाणेल त्याच्या
हेही लक्षात येईल की आत बाहेर सर्वत्र त्या प्रभू परमात्म्याचा ज्योतीचा प्रकाश
पसरला आहे. असे झाले की जीवाच्या सर्व पूर्वकृत कर्मांचा नाश होतो ॥७॥

जो पर्यंत जीव संसाराच्या मोहपाशातच गुंतून राहतो तो पर्यंत प्रभू
परमात्म्यास प्राप्त करण्याचा विचार त्याच्या मनास स्पर्शही करत नाही. कबीर
सांगतात जेव्हा जीव प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करता करता प्रभू रंगात रंगून
जातो. तेव्हा त्याचे चित्त शुद्ध होते ॥८॥१॥

राग आसा

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान क्र. ४७५)

१ ओंकार सतिनामु करता पुरखु निरभउ निरवैरु अकाल
मूरति अजूनी सैभं गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो चैतन्य स्वरूप आहे. सृष्टीचा कर्ता पुरुष आहे.
तो निर्भय आहे निर्वैर आहे. तो कालाच्या अतीत आहे. तो अयोनी संभव
स्वयंभू आहे. गुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

गुर चरण लागि हम बिनवता, पूछत कह जीउ पाइआ।
कवन काजि जगु उपजै बिनसै, कहहु मोहि समझाइआ ॥१॥
देव ! करहु दइआ, मोहि मारगि लावहु, जितु भै बंधन तूटै।
जनम मरन दुख, फेइ करम सुख, जीअ जनम ते छूटै ॥१॥रहाउ ॥
माइआ फास बंध नही फारै, अरु मन सुनि न लूके।
आपा पदु निरबाणु न चिन्हिआ, इन बिधि अभिउ न चूके ॥२॥
कही न उपजै, उपजी जाणै, भाव अभाव बिहूणा।
उदै असत की मन बुधि नासी, तउ सदा सहजि लिव लीणा ॥३॥
जिउ प्रतिबिंबु बिंब कउ मिली है, उदक कुंभु बिगराना।
कहु कबीर, ऐसा गुण भ्रमु भागा, तउ मनु सुनि समानां ॥४॥१॥

शब्दार्थ : बिनवता - विनंती पूर्वक, कह - कशाला, कशाकरता, पाइआ
- प्राप्त झाला. कवन - कोणत्या, काजे - कार्य, उपजे - निर्माण झाले,
बिनसै - नाश पावते, मोहि - मला, समझाइआ - समजावून सांगा, करहु
- करा, भै - भय, लावहु - दाखव, लाव, माइआ - मोहमाया, बंध -
बंधन, फारै - तुटते, लूके - लपत, आपा - आत्मरूप, चिन्हिआ -
ओळखले, अभिउ - भ्रम, कही - कोठेही, जाणे - जाणणे, समजणे,
लिवलीणा - लीन होणे, जिउ - जसे, बिंबकउ - बिंबात, मिली -

मिसळून जाणे. बिगराना - फुटून जातो.

भावार्थ : हे गुरुदेव ! मी तुमच्या चरणी श्रद्धापूर्वक विनंती करतो की, हे जीव कशाकरता उत्पन्न झाले आहेत ते मला समजावून सांगा. कोणत्या कार्यासाठी हे जीव ह्या जगात येतात व तेथून निघून जातात ? हे देवा ! माझ्यावर दया करा आणि मला असा मार्ग दाखवा की ज्यामुळे माझ्या मनातील सर्व प्रकारचे भय नष्ट होईल. जन्म मरणाचे दुःख नष्ट होईल. दुष्कर्माकडील मनाची ओढ नष्ट होईल व मी जन्म मरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होईन. मला शाश्वत सुखाची प्राप्ती हाईल. ॥१॥रहाउ ॥

जो पर्यंत जीव मायेचे पाश तोडू शकत नाही, प्रभू परमात्म्याच्या स्मरणात मग्न होत नाही, आपल्या सत्य स्वरूपास ओळखू शकत नाही, जीविताच्या नश्वरतेचा बोध होत नाही तोवर जीव संसाराच्या भ्रमातून मुक्त होणार नाही. ॥२॥

जोपर्यंत स्थिर काय व अस्थिर काय ह्यातील भेद जाणत नाही, जोपर्यंत नश्वराला शाश्वत व शाश्वताला नश्वर असे समजून असतो तोपर्यंत जीव जन्ममरणाच्या चक्रात अडकून राहातो. जेव्हा तो जन्म मरणाचे हे रहस्य जाणतो तेव्हा तो परमेश्वरास शरण जातो व त्या परमेश्वरातच लीन होऊन सहजावस्था प्राप्त करतो. ॥३॥

कबीर सांगतात मडक्यातील पाण्यात पडलेले प्रतिबिंब मडके फुटल्यावर स्वस्वरूपात, मूळ बिंबात मिळून जाते त्याप्रमाणे ह्य नश्वर दुनियेचे रहस्य समजल्यावर, जीवास आपल्या स्वरूपाचा बोध झाल्यावर, जीवनाचा हेतू समजल्यावर जीव प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन जातो ॥४॥१॥

गज साडे तै तै धोतीआ, तिहरे पाइनि तग।
गली जिन्हा जपमालीआ, लोटे हथि निबग।
ओइ हरि के संत न आखिअहि, बानारसि के ठग ॥१॥
अैसे संत न मोकउ भावहि।
डाला सिउ पेडा गटकावहि ॥१॥रहाउ ॥

बासन मांजि चरावहि ऊपरि, काठी धोइ जलावहि।
बसुधा खोदि करहि दुइ चुल्हे, सारे माणस खावहि ॥२॥
उइ पापी सदा फिरहि अपराधी, मुखहु अपरस कहावहि।
सदासदा फिरहि अभिमानी, सगल कुटंब डुबावहि ॥३॥
जितु को लाइआ तित ही लागा, तैसे करम कमावै।
कहु कबीर जिसु सतिगुरु भेटै, पुनरपि जनमि न आवै ॥४॥२॥

शब्दार्थ : गज - कापड मापण्याचे माप, वार, साडे तै - साडे तीन, वाराचे धोतर, तिहरे - तिहेरी तग, जानवे. जपमालिआ - जप माला, लोटे - लोटा, निबग - चकचकीत. ओइ - तेच. मोकऊ - मला, न भावहि - आवडत नाही. डाला - शाखा, फांदी, गटकावहि - गिळून टाकतो. बासन - भांडी, मांजि - घासून, चरावहि - चढवतात, काठी - लाकडे, सरपण, जलावहि - जाळतात. बसुधा - जमीन, अपरस - अस्पृश्य, जितु - ज्यामधे, तित - त्यातच, तैसे - तसेच, जिसु - ज्याला.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरजींनी सोवळ्या ओवळ्याचे अवडंबर माजवणाऱ्या स्पृश्यास्पृश्य भेद करणाऱ्या, कर्मठ लोकांवर टीका केली आहे.

कबीरजी सांगतात, हे लोक साडेतीन वारी धोतर नेसतात, गळ्यात तीन पदरी जानवे घालतात. गळ्यात रुद्राक्षाच्या माळा घालतात, हातात चकचकीत लोटा असतो. लोकांना वाटते किती पवित्र आहेत हे लोक ! पण ते खरे संत नाहीत. हे लोक खरे तर काशी क्षेत्रातले ठग आहेत. ॥१॥

असले खोटे संत मला मुळीच आवडत नाहीत. ते फळे खाण्या ऐवजी मुळासकट झाड खातात. लोकांना फसवून पुरेपूर लुटतात. ॥१॥रहाउ

हे लोक स्वयंपाकाची भांडी चकचकीत धुऊन घेतात. माती खणून चूल बनवून, सरपण सुद्धा पाणी टाकून शुद्ध करून घेऊन स्वयंपाक शिजवतात. पण यांचे कर्म असे की, माणसांना मारतात त्यांना लुबाडतात. तेच खरे अपराधी आहेत, गुन्हेगार आहेत. ॥२॥

अशा लोकांच्या मुखावर घोर अपराधाचा कलंक आहे. तेच खरोखरीचे

अस्पृश्य आहेत. असे हे अहंकारी लोक स्वतःतर बुडून मरतातच पण आपल्या कुटुंबाच्या नाशास कारण होतात. ॥ ३ ॥

प्रभू परमात्मा ज्यास जसे कर्म करावयास लावतो तसे तो कर्म करतो. कबीर सांगतात ज्याला सतगुरू भेटला तो सत्यमार्गाकडे वळतो व जन्म मरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥ ४ ॥ २ ॥

बापि, दिलासा मेरो कीन्हा ।
 सेज सुखाली, मुखि अम्रित दीन्हा ।
 तिसु बाप कऊ, किउ मनहु बिसारी ।
 आगै गइआ, न बाजी हारी ॥१॥
 मुई मेरी माई, हउ खरा सुखाला ।
 पहिरउ नही दगली, लगै न पाला ॥१॥ रहाउ ॥
 बलि तिसु बापै, जिनि हउ जाइआ ।
 पंचा ते, मेरा संगु चुकाइआ ।
 पंच मारि, पावा तलि दीने ।
 हरि सिमरनि मेरा मनु तनु भीने ॥२॥
 पिता हमारो, वड गोसाई ।
 तिसु पिता पहि, हउ किउकरि जाई ।
 सति गुर मिले मारगु दिखाइआ ।
 जगत पिता, मेरै मनि भाइआ ॥३॥
 हउ पूतु तेरा तूं बापु मेरा ।
 एकै ठाहर दुहा बसेरा ।
 कहु कबीर जनि एको बुझिआ ।
 गुर प्रसादि मै सभू किछु सूझिआ ॥४॥३॥

शब्दार्थ : बापि - बापाने, परमपित्याने. दिलासा - धैर्य, आधार, मेरो - मला, कीन्हा - केले, सेज - शय्या, सुखाली - सुखाची, दिन्हा - दिले. तिसु - त्या, मनहु - मनातून, बिसारी - विसरला, आगै - पुढे, परलोकात, मुई - मेली, माई - माया, पहिरउ - घालणे, दगली - उबदार मऊ अंगरखा,

पाला - सर्दी, त्रास, पंच - पाचविकार, भीने - भिजून जाणे, वड गोसाई - मोठा मालक, परमात्मा, तिसु - त्या, पहि - पाशी, जवळ, त - तेव्हा, ठाहर - ठिकाण, बसेरा - राहतात.

भावार्थ : माझ्या परमपित्याने मला दिलासा दिला. धीर दिला. नामरूपी अमृत माझ्या मुखात घालून माझे जीवन सुखमय केले. अशा माझ्या या परम पित्यास मी कसा बरे विसरेन ! आता परलोकातही मी माझी जीवनाची खेळी हरणार नाही ॥१॥

माझ्या मनातील मोहमाया आता नष्ट झाली आहे. आता मला अन्य बाह्य गोष्टीची गरज नाही. मला आता विकार स्पर्शही करू शकणार नाहीत ॥१॥ रहाउ ॥

ज्या प्रभू परमात्म्याने मला हा नवीन जन्म दिला, त्याच्यावरून मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. गुरू कृपेने मी पंच विकारांना मारून टाकून त्यांना पायदळी तुडवून टाकले आहे. आता हरी भक्तीत माझे तन मन चिंब भिजून गेले आहे ॥२॥

माझा प्रभूपिता फार फार श्रेष्ठ आहे. शक्तीशाली आहे. त्याच्या पर्यंत पोहोचण्या इतके माझे सामर्थ्य नाही. एक मात्र सतगुरूच्या संगतीनेच ते शक्य झाले आहे. व तेव्हापासून जगाचा स्वामी प्रभू परमात्मा मला प्रिय झाला ॥३॥

मी तुझा पुत्र, तू माझा पिता आपण दोघे एकरूपच आहोत. कबीर सांगतात की मी त्या एक मात्र प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे. आता गुरू कृपेने मला माझ्या जीवनाचा मार्ग सापडला आहे ॥४॥३॥

इकतु पतरि, भरि, उरकट कुरकट, इकतु पतरि भरि पानी ।
 आसिपासि पंच जोगीआ बैठेबीचि नकट दे रानी ॥१॥
 नकटी को ठनगनु बाडा इं । किनहि बिबेकी काटी तुं ॥१॥ रहाउ ॥
 सगल माहि नकटी का वासा, सगल मारि अउहेरी ।
 सगलिआ की हउ बहिन भानजी, जिनहि बरी तिसु चेरी ॥२॥
 हमरो भरता बडो बिबेकी, आपे संतु कहावै ।

ओहु हमारे माथे काइमु, अउरु हमरे निकटि न आवै ॥३॥
 नाकहु काटी कानहु काटी, काटि कुटि कै डारी।
 कहु कबीर, सतं न की बैरनि तीनि लोक की पिआरी ॥४॥४॥

शब्दार्थ : इकतु - एका, पतरि - पात्रात, भरि - भरून, उरकट - शिजवलेले, कुरकट - कोंबडीचे मास, पानी - मद्यदारु, आसिपासि - आसपास, पचजोगिआ - पाच विकार काम, क्रोध, मोह, लोभ मत्सर यांच्याशी नाते जुळलेले, नकट दे रानी - निर्लज्ज स्त्री माया, ठनगनु - ठणठणाट करणारा, घंटा, बाडाडूं - मार्ग दर्शक. किनहि - कोणत्या, वासा - निवास, अउहेरी - लक्षदेऊन पाहणे, सगलिआ - सगळ्याची, जिनिहि - ज्याने, बरी - वरले, विवाह केला, तिसु - त्याची, चेरी - दासी, भरता - पती, बिबेकी - विवेकशील, ओहू - तो, बैरनि - वैरीण.

भावार्थ : (संत कबीरजींच्या काळी उत्तर भारतात वामाचारी पंथाचा बराच बोलबाला होता. सदर पंथाच्या उपासनेत मास, मदिरा व मदिराक्षी ह्या तीन 'म' कारांना प्राधान्य दिले जात असे)

हे वामाचारी लोक, एका पात्रात शिजवलेले मास, एका पात्रात मदिरा आजू बाजूला काम, क्रोध, मोह, लोभ व मत्सर ह्या पाच विकारांनी घेरले गेले आहेत. समोर मनविचलित करण्यासाठी मोह मयी मदिराक्षी कामुक हावभाव करीत आहे. ॥१॥

मन मोहविणारे धवनी काढून ती जिवाला आपल्या पाशात अडकवण्यासाठी आटोकाट प्रयत्न करत आहे. क्वचितच कोणी विवेकी पुरुष हे मायेचे बंध तोडू शकेल ! ॥ १ ॥ रहाउ ॥

त्या मायेचा सर्वत्र वास असतो, सर्वांना ती आपल्या नादी लावते. ती कोणाची बहीण म्हणवते, कोणाची भाची म्हणवते पण अखेरीस सर्वांना आपल्या मोहमायेत गुंतवून त्यांची शिकार करते. गर्वाने सर्वत्र पहाते. पण जो कोणी त्या मायेवर नियंत्रण प्राप्त करून तिला आपल्या ताब्यात ठेवील त्याची ती दासी होते. ॥२॥

तो प्रभू परमात्मा माझा स्वामी आहे. तो महाविवेकी पूर्ण परमात्मा माझा रक्षण कर्ता असल्यावर मला ती मोहमाया यत्किंचितही विचलित करू शकणार नाही. ॥३॥

कबीरजी म्हणतात, मी त्या मोहमायेचे नाक कान कापून तिचे तुकडे तुकडे करून तिला नष्ट करून टाकले आहे. तिन्ही लोक तिच्यावर प्रेम करतात, तिच्या तालावर नाचत राहतात. पण ती संत सज्जनांची वैरीण आहे. ॥४॥४॥

जोगी जती तपी संनिआसी. बहु तीरथ भ्रमना।
 लुंजित मुंजित, मोनि जटा धर, अंति तऊ मरना ॥१॥
 ता ते सेविअले, रामना।
 रसना राम नाम हितुजाकै, कहा करै जमना ॥१॥रहाउ ॥
 आगम निरगम जोतिक जानहि बहु बहु बिआकरना।
 तंत मंत्र सभ अउखध जानहि, अंति तऊ मरना ॥२॥
 राज भोग अरु छत्र सिंघासन, बहु सुंदरि रमना।
 पान कपूर सुवासक चंदन, अंति तऊ मरना ॥३॥
 बेद पुरान सिंघ्रित सभ खोजे, कहू न ऊबरना।
 कहु कबीर, इउ रामहि जंपउ, मेटि जनम मरना ॥४॥५॥

शब्दार्थ : लुंजित - जैन साधू, मुंजित - ब्रह्म चारी, मोनि - मुनी, रसना - जीभ, जमना - यम, आगम - शास्त्रे, निरगम - वेद, जोतिक - ज्योतिष, बिआकरना - व्याकरण, तंत्र - तंत्र, मंत्र - मंत्र विद्या, तउ - त्यांना, ऊबरना - उद्धार, इउ - ह्या प्रकारे, जंपउ - जप करणे, मेटि - मिटवतो, नष्ट करतो.

भावार्थ : जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटण्यासाठी अनेक योगी, यती, तपस्वी संन्यासी नाना तीर्थक्षेत्रांच्या यात्रा करतात. जैन साधू, मौनव्रत धारण करणारे मुनीजन, जटा धारी बैरागी नाना साधक नाना मार्गांचा अवलंब करतात पण सरते शेवटी त्यांना मृत्यू पंथाने जावे लागते. मरण येतेच. ॥१॥

ज्याने प्रभू रामाची सेवा केली, मुखाने सदैव रामनामाचा जप केला.

त्यांचा जन्म मरणाचा फेरा चुकतो ॥१॥रहाउ ॥

हे बंधू! अनेक शास्त्रे जाणणारे वेद, ज्योतिष, व्याकरण जाणणारे, मोठे मोठे विद्वान पंडीत असोत किंवा तंत्रमंत्र जाणणारे सिद्धयोगी असोत सर्वांना अखेर मरण येतेच ह्यापैकी कोणतीही विद्या त्यांना मरणापासून वाचवू शकत नाही. मरण हे अटळ आहे ॥२॥

हे बंधू! राज्योपभोग घेणारे राजे महाराजे, छत्रचामर धारण करणारे सम्राट, नाना अप्सरांच्या उपभोगात रममाण झालेले, कापूर चंदन आदि सुगंधी द्रव्यात मग्न झालेले विलासी पुरुष, साऱ्या साऱ्यांना शेवटी मरणाच्याच वाटेने जावे लागते. ह्यापैकी काहीही त्यांना मृत्यू पासून वाचवू शकत नाही. जन्माला आलेला प्रत्येक जीव अखेर मरणारच. मरण अटळ आहे. ॥३॥

हे बंधू! तुम्ही सर्व वेद, शास्त्रे, स्मृतिग्रंथ सर्व धर्म ग्रंथ धुंडाळा, त्यात कोठेही मरणापासून सुटका करणारे एकही अक्षर सापडणार नाही. म्हणून कबीरजी सांगतात, जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे रामनामाचा जप. जो रामनामाच्या जपात मग्न झाला तो जन्म मरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त झाला. ॥४॥५॥

फीलु रबाबी बलदु पखावज, कऊआ ताल बाजावै ।

पहिर चोलना गदहा नाचै, भैसा भगति करावै ॥१॥

राजा राम, ककरीआ बरे पकाए ।

किनै बुझनहारै खाए ॥१॥रहाउ ॥

बैठि सिंधु घरि पान लगावै, घीस गलउरे लिआवै ।

घरि घरि मुसरी मंगलु गावहि, कछुआ संखु बजावै ॥२॥

बंस को पूतु बीआहन चलिआ, सुइने मंडप छाए ।

रूप कंनिआ सुंदरि बेधी, ससै सिंध गुन गाए ॥३॥

कहत कबीर सुनहु रे संतहु, कीटी परबतु खाइआ ।

कछुआ कहै अंगार भि लोरउ, लूकी सबद सुनाइआ ॥४॥६॥

शब्दार्थ : फीलु - हत्ती, रबाबी - रबाव वाजवणारा, बलदु - बैल,

कऊआ - कावळा, ताल - टाळ, बजावै - वाजवतो, पहिर - परिधान करून, चोलना - घागऱ्या सारखे वस्त्र, भैसा - रेडा, करावै - करते, ककरीआ - एक फळ, बरे - वडे, किनै - कोणा, बुझनहारै - ज्ञानवंत, सिंधु - सिंह, गिलउरे - पानाचे विडे, मुसरी - उंदिर, कछुआ - कासव, शंखु - शंख, घिस - घूस, लिआवै - आणते, वाटते, घरि घरि - घोघरी, प्रत्येक घरात, कछुआ - कासव, बंस - बांझ, निपुत्रिक स्त्री, बिआहन - विवाह, सुइने - सोऱ्याचा, रूप - सुंदर, सुस्वरूप, कंनिआ - कऱ्या, बेधी - घायल केली, ससै - ससाने, कीटी - किडे, कीटक, मुंग्या, अंगार - निखारे, लोरउ - मागतो, लूकी सबदु - कूट प्रश्न, कुटिल विचार.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याच्या कृपेने माझे मन अहंकाराने हत्तीसारखा कर्कश चित्कार करण्याचे सोडून वीणे सारखे सात्विक स्वर काढीत आहे. माझा बैला प्रमाणे असलेला उत्श्रुंखल, अवखळ स्वभाव आता पखवाजाचे बोला प्रमाणे संतसंगाने लयबद्ध झाला आहे. माझा कावळ्या सारखा दुसऱ्यांच्या उणीवांवर टोचा मारणारा स्वभाव आता दुसऱ्यांचे चांगले गुण पाहू लागला आहे. माझा गाढवा सारखा सतत दुगाण्या झाडणारा, दुसऱ्यांची निंदा करणारा स्वभाव बदलून सर्वांवर प्रेम करणारा, प्रभूनामाचे कीर्तनात मग्न झाला आहे. माझी रेड्या सारखी सुस्त प्रकृती आता प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीत तल्लीन झाली आहे. ॥१॥

ओक वृक्षाचे आंब्यासारखे दिसणारे पण प्रत्यक्षात रसहीन बेचव असलेले माझे मन माझ्या प्रभू रामाने पिकलेल्या मधुर रसाने भरलेल्या आम्र फलात परिवर्तीत केले आहे. आता माझे मन मधुर भक्ती रसाने भरून गेले आहे. पण ह्या रसाचा स्वाद एखादा विरळा जाणकारच जाणू शकेल ॥१॥रहाउ ॥

स्वतःचे मूळ स्वरूप, आत्मस्वरूप जाणल्यामुळे मनरूपी सिंह आपला क्रूर स्वभाव टाकून देऊन आल्या गेल्याची सेवा करत आहे. आता प्रेमाचे विडे वाटीत आहे. मूषकरूपी विषय विकारा मागे धावणारी माझी इंद्रिये आता

आनंदाने परमेश्वराची स्तुती गीते गात आहेत. पूर्वी मन संतसज्जनांच्या संगतीकडे कूर्मगतीने जात होते ते आता शंखनाद करून इतरांनाही सत्संगास प्रेरित करत आहे. ॥२॥

वांझेचा पुत्र (मायेपासून उत्पन्न झालेले मन) जो सदैव विषयविकारांकडे धावत असतो. तो आता सुस्वरूप कन्येशी (सुविचाराबरोबर, अध्यात्मिक विचारांशी) विवाह करित आहे. त्यासाठी सोन्याचा मांडव घातला आहे. संतसंगात मग्न झाला आहे. सर्वत्र आनंदी आनंद झाला आहे ससा व वाघ एकत्र येऊन मंगलाष्टके गात आहेत. म्हणजे मनातील भीती व क्रूरभाव संपून गेले आहेत व त्याजागी मनात प्रभू परमात्म्याचे अध्यात्मिक विचार स्थिर झाले आहेत. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे संतजन हो, येथे एक नवल घडले आहे. मुंग्यानी मेरू पर्वत गिळला आहे. म्हणजे विनम्रतारूपी मुंग्यानी अंहकाराचा पर्वत नष्ट केला आहे. आता मन रूपी कासव जे सदैव पाण्याच्या गारव्यात प्रभू परमात्म्याच्या शीतल छायेत आहे, ते संसाराचा ताप ही सहन करण्यायोग्य बनले आहे. मनातील सारे अज्ञान लोप पावले आहे. आता हे मन इतरांनाही सन्मार्गाचा, प्रभू परमात्मा प्राप्त करण्याचा मार्ग दाखवीत आहे. ॥४॥६॥

बटूआ एकु बहतरि आधारी एको जिसहि दुआरा ।
नवै खंड की प्रिथमी मागै, सो जोगी जगि सारा ॥१॥
ऐसा जोगी नउनिधि पावै । तल का ब्रहमुले गगनि चरावै ॥१॥ रहाउ
खिंथा गिआन धिआन करि सूई, सबदु तागा मथि घालै ।
पंच ततु की करि मिरगाणी, गुर कै मारगि चालै ॥२॥
दइआ फाहुरी, काइआ करि धूई, दिसटि की अगनि जलावै ।
तिस का भाउ लए रिद अंतरि, चहु जुग ताड़ी लावै ॥३॥
सभ जोगतण राम नामु है, जिस का पिंडु पराना ।
कहु कबीर जे किरपा धारै, देइ सचा नीसाना ॥४॥७॥

शब्दार्थ : बटूआ - बटवा, श्रैली - शरीर, बहतरि - बहात्तर, आधारि -

आधार, जिसहि - ज्याचे, दुआरा - द्वारा, नवै - नऊ, प्रिथमी - पृथ्वी, मागै - मागतो, सो - तो, सारा - श्रेष्ठ, तल - तळातले, खिंथा - गोधडी, तागा - धागा, दोरा, पंचतंतु - पाच तत्त्वे, पृथ्वी, आग, तेज, वायू, आकाश, मिरगाणी - मृगासन, दइआ - दया, फाहुरी - फावडे, काइआ - शरीर, धूई - धूनी, दिसटि - दृष्टी, भाउ - प्रेम, रिद - हृदय, ताड़ी - समाधी, जोगतण - योगाचे सार, पिंडू - शरीर, पराना - प्राण, जे - जर.

भावार्थ : योग शास्त्रानुसार शरीरात बहात्तर नाड्या असून त्या सगळ्यांचे एकच तोंड (ब्रह्मरंध्र) आहे. हे शरीर व त्यातील पंचज्ञानेन्द्रिये व पंचकर्मेन्द्रिये म्हणजेच नवखंड पृथ्वी याच्यावर जो योगी पूर्ण नियंत्रण ठेवतो तोच खरा श्रेष्ठ योगी. ॥१॥

अशा योग्यांना नवनिधी प्राप्त होतात. तो अधोमुख जीवाला उर्ध्वमुखी करतो. मूलाधार चक्रात सुप्तावस्थेत असलेल्या चिन्मय शक्तीस उर्ध्वमुखी बनवून ब्रह्मरंध्रापर्यंत घेऊन जातो. ॥रहाउ ॥१॥

जो योगी ध्यानरूपी सुईत शब्द प्रभूनामरूपी धागा ओवून ज्ञानरूपी गोधडी शिवतो, जो पंचतत्त्वांचे आसन करून आपली पंचज्ञानेन्द्रिये, पंच कर्मेन्द्रिये आपल्या ताब्यात ठेवतो तोच गुरू (दिग्दर्शित) मार्गावर चालू शकतो. ॥२॥

जो योगी समदृष्टीच्या अग्नीने कायारूपी समिधांचा होम करून दयारूपी फावड्याने मनावर बसलेली अज्ञानरूपी राख दूर करतो. हृदयांतरात प्रभू परमात्म्या विशयी प्रेम धारण करतो तो सदैव निर्विकल्प समाधित निमग्न राहतो. ॥३॥

कबीरजी सांगतात, सर्व योगांचे सार आहे प्रभू रामाचे नाम. ज्याने प्रभूनामाचा अंगिकार केला, त्याला आपले सर्वत्र अर्पण केले अशा सेवकांवर प्रभू परमात्मा सदैव कृपा करतो व त्याच्या भाळी सत्य ज्ञानाचा टिळा लावतो. ॥४॥७॥

हिंदु तुरक कहा ते आए, किनि एह राह चलाई ।
दिल महि सोचि बिचारि कवादे, भिसत दोजक किनि पाई ॥१॥

काजी, तै कवन कतेब बखानी ।
 पढत गुनत ऐसे सभ मारे, किनहूं खबरि न जानी ॥१॥रहाउ ॥
 सकति सनेहु करि सुंनति करीऐ, मै न बदउगा भाई ।
 जउ रे खुदाइ मोहि तुरकु करैगा, आपन ही कटि जाई ॥२॥
 सुंनति कीऐ तुरकु जे होइगा, अउरत का किआ करीअै ।
 अरध सरीरी नारि न छोडै, ता ते हिंदु ही रहीऐ ॥३॥
 छाडि कतेब राम भजु बउरे, जुलम करत है भारी ।
 कबीरै पकरी टेक राम की, तुरक रहै पचि हारी ॥४॥८॥

शब्दार्थ : तुरक - मुसलमान, कहासे - कोटून, किनि - कोणी, एह - हा, कवादे - भांडणारे, झगडणारे, भिसत - स्वर्ग, दोजक - नरक, बखानी - व्याख्या केली, गुनत - विचार करणारे, विचारी, किनहु - कोणालाही, सकति - शक्ती, स्त्री मोहाने, स्नेह - स्नेह, प्रेम, सुंनति - सुंता, बदउगा - मानणे, योग्य वाटणे, जउ - जर, खुदाई - परमेश्वराने, मोहि - मला, आपन ही कटी जाई - आपो आप माझे इंद्रिय काटले जाईल, अउरत - स्त्री, अरध - अर्ध, अरध सरीरी - अर्धांगिनी, ताते - म्हणून, छाडी - सोडून देऊन, बउरे - हे वेड्या, पकरी - पकडली, टेक - आधार, पचहारी - दुःखी झाले.

भावार्थ : हा हिंदु हा मुसलमान असा भेदभाव करण्यास कोणी शिकवले ? हे दोन वेगळे वेगळे मार्ग कोणी आखून दिले ? अरे एकमेकात भांडणाऱ्या जीवांनो हा स्वर्ग हा नरक हे कोणी ठरवले ? जरा नीट विचार करून उत्तर द्या. ॥१॥

हे काजी, असे भेदभाव करण्यास तुला कोणत्या धर्म ग्रंथाने शिकवले ? खरे तर हे धर्म ग्रंथ वाचून कोणासही धर्माचा मूळ हेतू कळला नाही. ॥१॥रहाउ ॥

मुसलमानांच्यात सुंता करण्याचा प्रघात आहे. ह्याचा संबंध स्त्रीच्या उपभोगाशी आहे. ह्याचा वास्तविक धर्माशी काहीही संबंध नाही. त्याचा परमेश्वर प्राप्तीसाठी काहीही उपयोग नाही. असे माझे मत आहे. जर कोणास मुसलमान म्हणून जन्मास घालायाचे असते, तर त्याने जन्मतःच त्याला सुंता करूनच जन्मास घातले असते. ॥२॥

जर सुंता केल्यानेच कोणी मुसलमान होत असेल तर स्त्रियांचे काय ? तिची कधीच सुंता होत नाही मग ती केव्हाच मुसलमान होणार नाही. स्त्री तर अर्धांगिनी आपल्याच शरीराचा अर्धा भाग; मग त्याला सोडता कसे येईल. त्यापेक्षा सुंतेचे हे पाखंड सोडून हिंदूच राहणे योग्य. ॥३॥

अरे वेड्या हे धर्म ग्रंथ (कतेब) सोडून दे. त्यातील शब्दात गुंतून पडू नकोस ! रामनामाचा अंगीकर कर, रामाचे भजन कर. उगीच दुसऱ्यावर अत्याचार करू नकोस. कबीराने रामाचा आश्रय घेतला त्याच्या जन्माचे सार्थक झाले. हे मुसलमान मात्र मायेच्या जंजाळात अडकून पडले आहेत. ॥४॥८॥

जब लगु तेलु दीवे मुखि बाती, तब सूझै सभु कोई ।
 तेल जले बाती ठहरानी, सूंना मंदरु होई ॥१॥
 रे बउरे तुहि घरी न राखै कोई । तूं राम नामु जपि सोई ॥१॥रहाउ ॥
 का की मात, पिता कहु का को कवन पुरख की जोई ।
 घट फूटे कोऊ बात न पूछै, काढहु काढहु होई ॥२॥
 देहुरी बैठी माता रोवै, खटीआ ले गए भाई ।
 लट छिटकाए तिरीआ रोवै, हंसु इकेला जाई ॥३॥
 कहत कबीर सुनहु रे संतहु, भै सागर कै ताई ।
 इसु बंदे सिरि जुलमु होत है, जमु नही हटै गुसाई ॥४॥९॥

शब्दार्थ : जब लगु - जोपर्यंत, तेल जले - तेल संपले, ठहरानी - विझली, सूनां - सुन्न, अंधार, चेतना हीन. घरी - घटकाभरही, काकी - कोणाची, जोई - पत्नी, पुरख - पुरुषपती, घट - शरीररूपी घडा. कोऊ - कोणी, काढहु - काढा, तिरीआ - पत्नी, हंसू - जीवरूपी हंस, आत्मा. भैसागर - भवसागर, इसु - ह्या.

भावार्थ : जोपर्यंत ह्या देह रूपी दिव्यात श्वासरूपी तेल आहे. प्राणरूपी वात आहे, आत्मज्योत प्रकाशत आहे तोपर्यंत ह्या संसारातील सर्व काही दिसत असते. ज्यावेळी ह्या शरीररूपी दिव्यातील तेल संपते, शरीरातून प्राण निघून जातो, हे शरीर अचेतन बनते तेव्हा सर्व अंधारच अंधार होतो. ॥१॥

शरीर म्हणजे प्रेत होते. त्यावेळी हे वेड्या तुला कोणीही घटकाभरही घरात ठेवून घेणार नाहीत. म्हणून तू त्या प्रभू रामनामाचा जप कर. ॥ १ ॥ रहाउ ॥

कुठली माता आणि कुठला पिता? कोण पती आणि कोण पत्नी? एकदा प्राण गेला की सारे गडबड करतात. याला ताबडतोब घरातून बाहेर काढा असे म्हणतात. ॥२॥

इकडे आई घरात रडत असते आणि जमलेले इतर लोक तुला ताटीवर बांधून घेऊन जातात. केस मोकळे सोडून पत्नी आक्रोश करत असते आणि इकडे आत्मारूपी हंस एकटाच निघूनही जातो. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे संतजनहो नीट लक्षात घ्या. ह्या भव सागरात त्या यमाचा असाच जुलूम चालणार. त्यातून सुटण्याचा एकमेव मार्ग म्हणजे रामनाम. तुम्ही त्या प्रभू रामास शरण जा. ॥४॥१॥

आसा चौपदी (एक पदी)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ४७८)

१ ओंकार सति गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

सनक सनंद अंतु नही पाइआ ।
बेद पड़े पडि ब्रह्मे, जनमु गवाइआ ॥१॥
हरि का बिलोवना बिलोवहु, मेरे भाई ।
सहजि बिलोवहु, जैसे ततु न जाई ॥१॥रहाउ ॥
तनु करि मटुकी, मन माहि बिलोई ।
इसु मटकी महि, सबदु संजोई ॥२॥
हरि का बिलोवना, मनका बीचारा ।
गुर प्रसादि, पावै अंमित धारा ॥३॥
कहु कबीर, नदरि करे जे मीरा ।
रामनाम लागि, उतरे तीरा ॥४॥१॥१०॥

शब्दार्थ : सनक सनंद - ब्रह्मदेवाचे दोन पुत्र, बिलोवना - वारंवार अभ्यास करणे. बिलोवहु - वारंवार स्मरण कर. मंथन करा. तनु - देह, मटुकी - मडके, मन - मनरूपी रवी. सबदु संजोई - शब्दरूपी (दही एकत्र कर) विरजन, बिचारा - विचार, नदरि - कृपादृष्टी, जे - जर, मीरा - प्रभू परमात्मा, तीरा - तीर, किनारा.

भावार्थ : सनक व सनंद, ब्रह्मदेवाचे दोन पुत्र यांना ही त्या निर्गुण निराकार सर्वव्यापी परमेश्वराचा अंत लागला नाही. प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवानेही वेदाध्यायन करून परमेश्वराचे सत्य स्वरूप जाणण्याचा प्रयत्न केला. सर्व जन्म वाया गेला पण त्यासही त्याचा पार लागला नाही. ॥१॥

हे माझ्या प्रिय बांधवा, वारंवार सदासर्वदा हरीनामाचे स्मरण कर. मनात अशा शांतपणे नामाचे मंथन कर की प्रभू कृपेचे नवनीत विनासायास तुझ्या हाती येईल. ॥१॥ रहाउ ॥

देहरूपी मडक्यात मनरूपी रवीने प्रभूनामरूपी दही (विचारांना) घुसळून प्रभू कृपेचे लोणीप्राप्त कर. (नाम रूपी सार) ॥२॥

हरीनामाचे घुसळण म्हणजे वस्तुतः मन शांत करणे होय. मन स्थिर करणे होय. त्यामुळे गुरूकृपेचे अमृतसमान नवनीत प्राप्त होते. ॥३॥

कबीर सांगतात, जर स्वतः प्रभू परमात्मा जीवावर कृपा करील तर तो जीव रामनामाच्या नौकेतून भवसागर पार करील. ॥४॥१॥१०॥

बाती सुकी, तेलु निखूटा । मंदलु न बाजै, नटु पै सूता ॥१॥
बुझि गई अगनि, न निकसिउ धुंआ ।
रवि रहिआ एकु, अवरु नही दुआ ॥१॥रहाउ ॥
टूटी तंतु, न बजै रबाबु । भूलि बिगारिउ अपना काजु ॥२॥
कथनी बदनी, कहनु कहावनु । समझि परी, तउ बिसरिउ गावनु ॥३॥
कहत कबीर, पंच जो चूरे । तिन ते, नाहि परम पदु दूरे ॥४॥२॥११॥

शब्दार्थ : निखूटा - संपले, मंदलु - ढोल, नटु - नट, सुता - झोपी गेला. रवि रहिआ - भरून राहिला आहे, सर्वत्र वास करतो. दुआ - दुसरा, टूटी

—तुटली, तंतु—तार, भूलि—विसरून, बिगारिओ—बिघडवले, काजु—काम, कार्य, कथनी—सांगणे, बदनी—तोंडाने, बोलणे, कहना—सांगणे, कहावनु—सांगावयास लावणे. समझी—समजले, तउ—तेव्हा, गावनु—गाणे, पंच—पांच विकार काम, क्रोध, लोभ, मोह, मत्सर. चुरे—चिरडून टाकतो. नष्ट करतो. तिन—त्याला.

भावार्थ : तृष्णा रूपी वात सुकून गेली, वासनारूपी तेल संपून गेले. आता अंतरात मायेचे ढोल वाजणे बंद झाले. मायेच्या तालावर नाचणारा जीवात्मरूपी नट मायेच्या बंधनातून मुक्त झाल्याने शांत झाला आहे. ॥१॥

व्यक्तीच्या अंतरातील तृष्णेचा अग्नी विझला की आपोआपच वासनारूपी धूर निघणे ही बंद होते. मग त्याला तो एकमात्र प्रभू परमेश्वर सर्वत्र भरून राहिला आहे ह्या सत्याची जाणीव होते. ॥१॥ रहाउ ॥

मोहरूपी तार तुटल्याने वासना रूपी वाद्यांचा आवाजही बंद पडला आहे. आजपर्यंत मोहात गुंतून जी कर्म हा जीव करीत होता ती कर्म करण्याचे तो आता विसरला आहे. ॥२॥

जीवास पूर्णज्ञान प्राप्त झाल्यावर शरीराचा मोह नष्ट होतो आणि सर्व शारीरिक कर्म विसरून जीव प्रभू पदी लीन होतो. ॥३॥

कबीर सांगतात. ज्याने काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर आदी पंच विकारांना चिरडून नष्ट करून टाकले. तो आता परमपदापासून दूर नाही. ॥४॥२॥११॥

सुतु अपराध करत है जेते, जननी चीति न राखसि तेते ॥१॥

रामईआ, हउ बारिकु तेरा, काहे न खंडसि अवगनु मेरा ॥१॥रहाउ ॥

जे अति क्रोप करे करि धाईआ, ता भी चीति न राखसि, माईआ ॥२॥

चिंत भवनि, मन परिओ हमारा, नाम बिना, कैसे उतरासि पारा ॥३॥

देहि बिमल मति सदा सरैरा, सहजि सहजि, गुन रवै कबीरा ॥४॥३॥१२॥

शब्दार्थ : सुतु—मूल, पुत्र. जेते—जितके, चीति—चित्तात, मनात. रामईआ

—हे प्रभू राम, बारिकु—बालक, क्रोप—क्रोध, धाईआ—धावतो, पळतो.

चिंत—चिंता, परिओ—पडले, सापडले. देहि—दे, बिमल—विमल, निर्मळ, शुद्ध. गुन रवै—गुणगान करतो.

भावार्थ : पुत्राने किती ही अपराध केले तरी आई ते मनात ठेवीत नाही. त्याला क्षमा करते. ॥१॥

तसेच हे प्रभूरामा, मी ही तुझे बालकच आहे ना? मग माझ्यावर कृपा करून माझ्यातील अवगुण का बरे नष्ट करीत नाहीस? ॥१॥ रहाउ ॥

मूल रागावून आई पासून दूर निघून गेले तरी आई त्याला क्षमा करून पोटाशी धरते. ॥२॥

हे प्रभो माझे मन चिंताव्याप्त झाले आहे. तुझ्या नामाशिवाय मी ह्यातून कसा मुक्त होईन? ॥३॥

हे प्रभो! मला सदा शुद्ध बुद्धी दे. अगदी स्वाभाविकपणे माझे मुखाने सदैव तुझे गुणगान होऊ दे. ॥४॥३॥१२॥

हज हमारी, गोमती तीर ।

जहा बसहि पीतबर पीर ॥१॥

वाहु वाहु, किआ खूबु गावता है ।

हरि का नामु, मैरे मनि भावता है ॥१॥ रहाउ ॥

नारद सारद करहि खवासी ।

पासि बैठी बीबी कवला दासी ॥२॥

कंठे माला, जिहवा करहि रामु ।

सहंस नामु लै लै करउ सलामु ॥३॥

कहत कबीर, राम गुन गावउ ।

हिंदू तुरक दोऊ समझावउ ॥४॥४॥१३॥

शब्दार्थ : हज—मक्केची यात्रा. गोमती तीर—गोमती नदीकाठी. बसहि—राहतो. पीतबर पीर—पिवळे वस्त्र धारण केलेला देव (पीर—मुसलमानांचा देव), वाहु वाहु—वाहवा (आनंद दर्शक शब्द, प्रभूचे गुणगान), खूबु—सुंदर, भावता—आवडते, सारद—शारदादेवी, खवासी—सेवा, पासि—

जवळ, बीबी - पत्नी, कवला दासी - कमलनिवासी लक्ष्मी, कंठे - गळ्यात, सहंस - हजारो, लै लै - घेऊन घेऊन. दोऊ - दोघांनाही. समझावऊ - समजावतो.

भावार्थ : गोमतीचा काठ हीच माझी मक्का. तेथेच माझा पीर, पिवळे वस्त्र धारण केलेला प्रभू राम राहतो. ॥१॥

खूप आनंदाने मी त्याचे गुणगान गातो. मला सदा सर्वदा त्या हरीचे नामच गोड वाटते. ॥१॥ रहाउ ॥

प्रत्यक्ष देवी शारदा व नारदादी भक्तगण त्या श्रीहरीचीच सेवा करतात, की ज्याच्याजवळ त्याची पत्नी कमलनिवासिनी लक्ष्मी स्थानापन्न झाली आहे. ॥२॥

मी गळ्यात तुळशी माळा घालून मुखाने 'राम' 'राम' असा जप करतो. हजार वेळा त्याचे नाम स्मरण करून मी त्याला नमस्कार करतो. ॥३॥

कबीर सांगतात की मी सदैव, सर्वत्र रममाण झालेल्या, त्या प्रभू रामाचे गुणगान गातो. हिंदू व मुसलमान दोघांनाही माझे हेच सांगणे आहे की परमेश्वर एकच आहे. हजार नावांनी लोक त्यास जाणतात. त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव नामस्मरण करा. ॥४॥४॥१३॥

राग आसा (पंचपदी ९ द्विपदी ५)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ४७९)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

पाती तोरै मालिनी, पाती पाती जीउ ।

जिसु पाहन कउ पाती तोरै, सो पाहनु नीरजीउ ॥१॥

भूली मालिनी है एउ, सतिगुर जागता है देउ ॥१॥ रहाउ ॥

ब्रहमु पाती, बिसनु डारी, फूल संकरदेउ ।

तीनि देव प्रतखि तोरहि, करहि किस की सेउ ॥२॥

पाखान गढि कै मूरति किन्ही, दे कै छाती पाउ ।

जे एह मूरति साची है, तउ गढ़णहारे खाउ ॥३॥

भातु पहिति अरु लापसी, करकरा कासारु ।

भोगन हारे भोगिआ, इसु मूरति के मुखि छारु ॥४॥

मालिनि भूली, जगु भुलाने हम भुलाने नाहि ।

कहु कबीर हम राम राखे, क्रिपा करि हरि राइ ॥५॥१॥१४॥

शब्दार्थ : पाती - पाने, पत्री. तोरै - तोडली, मालिनी - माळीण, जिसु - ज्या, पाहन - पाषाण, दगड. कउ - करिता, सो - तो, गढि - घडवतो, जे - जर, तउ - तर, गढ़णहार - घडविणारा मूर्तिकार, करकरा - खस्ता पदार्थ, चूरी. कासारु - एक प्रकारची मिठाई, भोगन हारे - नैवेद्य दाखवणारा पुजारी, छारु - राख.

भावार्थ : अग माळिणी तू देवाच्या पूजेसाठी झाडांच्या फांद्यांवरील पत्री व फुले तोडतेस, ती पाने, त्या फांद्या, ती फुले हे सारे सजीव आहेत. ॥१॥

ज्या दगडाच्या देवाची पूजा करतेस तो देव तर निर्जीव आहे. ही माळीण वेडी आहे. तो प्रभू परमात्मा तर सर्वत्र विराजमान आहे, जागृत आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

अग माळिणी! तोडतेस ती पत्री ब्रह्मरूप आहे. त्या फांद्या विष्णुरूप आहे. आणि फुले प्रत्यक्ष शिव शंकरच आहेत. अशा ह्या तीन ही देवांना तू प्रत्यक्ष तोडून नष्ट करून कोणाची सेवा करत आहेत? दगडाची? ॥२॥

मूर्तिकार दगडातून देवाची मूर्ती घडवतो तेव्हा तो त्या दगडावर म्हणजेच त्या मूर्तीच्या छाताडावर पाय देतो. जर त्या दगडात खरोखरच देवपण असते तर त्याने आपल्या छातीवर पाय ठेवणाऱ्या त्या मूर्तिकाराला क्षणात खाऊन टाकले असते. ॥३॥

तो पुजारी वरण, भात, खीर, पेढा, अन्य मिठाई असा साग्रसंगीत नैवेद्य त्या दगडाच्या देवाला दाखवतो. पण काय होते? तो नैवेद्य कोण खातो? तो पुजारीच सारे मटकावतो. आणि त्या दगडाच्या देवाच्या कपाळी मात्र राख. ॥४॥

ही माळीण वेडी आहे. सारे जगही भुलले आहे. पण मी मात्र ह्या भुल भुलव्याला भुललो नाही. कबीर म्हणतात माझे त्या प्रभू रामाने मायेपासून रक्षण केले आहे. माझ्यावर त्या श्रीहरीने कृपा केली आहे. ॥५॥१॥१४॥

बारह बरस बालपन बीते, बीस बरस कछु तपु कीओ ।
 तीस बरस कछु देव न पूजा, फिरि पछुताना बिरधि भइओ ॥१॥
 मेरी मेरी करते, जनमु गइओ ।
 साइरु सोखि, भुजं बलइओ ॥१॥रहाउ ॥
 सूके सरवरि, पालि बंधावै, लूणै खेति हथ वारि करै ।
 आइओ चोरु, तुरंतह ले गइओ, मेरी राखत मुगधु फिरै ॥२॥
 चरन सीसु कर कंपन लागे, नैनी नीरु असार बहै
 जिहवा बचनु सुधु नही निकसै, तब रे धरम की आस करै ॥३॥
 हरि जीउ क्रिपा करै लिव लावै, लाहा हरि हरि नामु लीओ ।
 गुर परसादी हरि धनु पाइओ, अंते चलदिआ नालि चलिओ ॥४॥
 कहत कबीर सुनहु रे संतहु, अनु धनु कछुअँ लै न गइओ ।
 आई तलब गोपाल राइ की, मइआ मंदर छोडि चलिओ ॥५॥२॥१५॥

शब्दार्थ : बीते - निघून गेली, कछु - काहीही, तपु - तप, प्रभुभक्ती.
 फिरी - नंतर, पछुताना - पश्चाताप, पस्तावा. बिरधि - वृद्धत्व, मेरी मेरी
 - माझे माझे, अंहकार. साइरु - सागर, सोखि - सुकल्यावर, भुजं -
 बाहूबल, ताकद. सुके - सुकलेले, पालि - बांध, लुणै खेति - नष्ट
 झालेले शेत. आइओ - आला, चोरु - चोर, यम. तुरंतह - त्वरित, सिसु
 - मस्तक, नैनी - नयनी, डोळ्यात. बचनु सुधु - स्पष्ट शब्दोच्चार, नहि
 निकसै - निघत नाही. लिव लावै लाहा - एकाग्रचित्ताने लाभ घे, अंते -
 शेवटी मेल्यावर, अनु धनु - अन्य धन, कछुए - काहीही.

भावार्थ : हे प्राण्या तुझ्या आयुष्याची पहिली बारा वर्षे बालपणात, खेळण्या
 बागडण्यात गेली. पुढच्या वीस वर्षात, ऐन यौवनात तुला प्रभू परमात्म्याची
 आठवण ही झाली नाही. कौणतीही जप तप साधना केली नाहीस. पुढच्या

तीस वर्षात प्रपंचात गुंतून पडल्याने तुला देवाची आठवण ही झाली नाही.
 आता म्हातारपणी मात्र तुझ्यावर पश्चाताप करण्याची पाळी आली आहे. ॥१॥

माझे माझे ह्या अंहकारात सर्व जन्म वाया जातो आणि आता जीवन
 संपत आल्यावर हातातील सर्व सत्ता नष्ट होते, शरीरातील सर्व बळ, सर्व त्राण
 निघून जाते व गलीत गात्र होऊन दुःख भोगावे लागते. ॥१॥ रहाउ ॥

अशा स्थितीत आता मरणापासून वाचण्यासाठी धडपड करणे म्हणजे
 आटून गेलेल्या जलाशयास बांध घालण्यासारखे आहे. किंवा जळून गेलेल्या
 शेताला कुंपण घालण्यासारखे निरर्थक आहे. मरणरूपी चोर तुमचे प्राण हरण
 करून गेला तरी तुझा मीपणा गेला नाही. ॥२॥

हातापायांना कंप सुटला, मुंडी डुगडुगु लागली. डोळ्यातून वृध्त्वामुळे
 पाणी गळू लागले. तोंडातून नीट शब्दोच्चारही होत नाही आणि आता तुला
 धर्म आठवला ! ॥३॥

जर प्रभू परमात्म्याची जीवावर कृपा झाली तर त्यास प्रभूची गोडी लागते
 व त्यास हरी नामाची प्राप्ती होते. हे हरीनामरूपी धन सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त
 होते. जगात तुम्ही साठवलेले सर्व धन तुम्हाला अखेरीस येथेच सोडून जावे
 लागते. हरी नामरूपी धन हे एकमेव धन असे आहे की जे मृत्यूनंतर ही तुमच्या
 बरोबर येणार आहे. ॥४॥

कबीर सांगतात, हे संत सज्जन हो, हरी नामाच्या धनाशिवाय अन्य
 कोणते ही धन तुम्ही बरोबर नेऊ शकत नाही. त्या प्रभू परमात्म्याचे बोलावणे
 आले की सगळ्यांनाच ही मोह मयी दुनिया सोडून जावेच लागते. ॥५॥२॥१५॥

काहु दीन्हे पाट पटंबर, काहु पलघ निवारा ।
 काहु गरी गोदरी नाही, काहु खान परारा ॥१॥
 अहिरख वादु न कीजै रे, मन ।
 सुक्रितु करिकरि लीजै, रे मन ॥१॥रहाउ ॥
 कुम्हारे एक जु माटी गूंधी, बहु बिधि बानी लाई ।
 काहु महि मोती मुकताहल, काहु बिआधि लगाई ॥२॥

सूमहि धनु राखन कऊ दीआ, मुगधु कहै धनु मेरा ।
जम का डंडु मूंड महि लागै, खिन महि करै निबेरा ॥३॥
हरि जनु ऊतमु भगतु सदावै, आगिआ मनि सुखुपाई ।
जो तिसु भावै, सतिकरि मानै, भाणा मनि वसाई ॥४॥
कहै कबीरु सुनहु रे संतहु मेरी मेरी झूठी ।
चिरगट फारि, चटारा लै गइओ, तरी तागरी छूठी ॥५॥३॥१६॥

शब्दार्थ : काहु - कोणाला, दिन्हे - दिला. पाट पटंबर - रेशमीवस्त्र,
पलघ - पलंग, गरि - जीर्ण, गोदरी - गोधडी, परारा - तृणशय्या, अहिरख
- ईर्षा, सुक्रित सुकृत - पूर्वकर्म, कुम्हारे - कुंभाराने, गूंधी - मळणे,
मुकताहल - मोत्यांचे हार, विआधि - दोष, सूमहि - चिक्कु, कंजुष कृपण.
मुगधु - मूर्ख, मूढ, अज्ञानी. मुंड - डोके, निबेरा - निर्णय, निवाडा. सदावै
- म्हणवतो. आगिआ - आज्ञा. भाणा - आज्ञा, इच्छा, चिरगट - पिंजरा,
फारि - तोडून. चटारा - पक्षी, पाखरू. तरी तागरी - खाद्य पदार्थ.

भावार्थ : तो प्रभू परमात्मा कोणाला भरजरी रेशमी वस्त्रे घालायला देतो.
झोपायला मऊ मुलायम शय्या देतो. तर कोणाला फाटकी लक्तरे देतो वा
झोपायला फाटकी चटई देतो. ॥१॥

पण हे जीवा, तू कोणाशी ही वादविवादात पडू नकोस. कोणाशी ईर्षा
करू नकोस. तुला जर काही प्राप्त करायचे असेल तर सत्कर्म कर. सत्कर्मने
सर्व काही प्राप्त होते. ॥१॥ रहाउ ॥

तो कुंभार बघ ! एकाच मातीतून अनेक रंगारूपाच्या मूर्ती बनवतो. मूर्तीत
कोणाला रंगाने रंगवतो. कोणाला माणिक मोत्याने मढवतो. तर काही मूर्तीत
दोष ही असतात. प्रभू परमात्म्याचे ही तसेच आहे. ॥२॥

तो प्रभू परमात्मा एखाद्या कंजुष माणसाला खूप धन सांभाळण्यासाठी
देतो. पण तो वेडा ते धन त्याचेच आहे असे समजतो. पण यमाचा दंडा डोक्यात
पडला, मृत्यू आला की क्षणात सगळे काही इथेच सोडून त्याला जावे
लागते. ॥३॥

जो प्रभूची आज्ञा शिरसावंध मानतो व त्याच्यातच आनंदाने राहतो व
सुखी होतो, तोच खरा हरीचा उत्तम भक्त. ॥४॥

कबीर सांगतात - हे संत जन हो, हे माझे, ते माझे, हा अंकार सोडून
द्या. हा शरीररूपी पिंजरा तोडून प्राण पाखरू उडून गेले की मागे उरते ते निष्प्राण,
निर्जीव शरीर, नुसते प्रेत उरते. आणि जमा केलेल्या सर्व गोष्टी येथेच सोडून
जावे लागते. ॥५॥३॥१६॥

हम मसकीन खुदाई बंदे, तुम राजसु मनि भावै ।
अलह अवलि दीन को साहिबु, जोरु नही फुरमावै ॥१॥
काजी, बोलिआ बनि नही आवै ॥१॥रहाउ ॥
रोजा धरै निवाज गुजारै, कलमा भिसति न होई ।
सतरि काबा घट ही भीतरि, जे करि जानै कोई ॥२॥
निवाज सोई जो निआउ, बिचारे, कलमा अकलहि जाने ।
पाचहु मुसि मुसला बिछावै, तब तउ दीनु पछानै ॥३॥
खसमु पछानि, तरस करि जीअ महि, मारि मणी करि फीकी ।
आपु जनाइ, अवर कउ जानै, तब होइ भिसत सरीकी ॥४॥
माटी एक भेख धरि नाना, ता महि ब्रहमु पछाना ।
कहै कबीरा भिसत छोडि करि, दोजक सिउ मनु माना ॥५॥४॥१७॥

शब्दार्थ : मसकीन - विनम्र, खुदाई - ईश्वराचे, बंदे - सेवक, राजसु -
रजोगुण, अलह - अल्ला, अवलि - पहिला, जोरु - अत्याचार,
जोरजबरदस्ती. रोजा - उपास. निवाज - नमाज, कलमा - कुराणातील
प्रार्थना, सतरि - सत्तर, जे - जर, निआउ - न्याय, पाचहु - पाच, मुसि -
ठाग, मुसला - नमाजाचे वेळी अंधारलेले आसन. दीनु - धर्म, खसमु -
स्वामी, तरस - दया, फिकी - खोटे, भिसत - स्वर्ग, दोजक - नरक.

भावार्थ : ह्या पदात कबीर काजीला खऱ्या इस्लाम धर्माचे मर्म सांगताना
म्हणतात,

हे काजी, आम्ही दीन दुर्बळ आहोत पण त्या प्रभू परमात्म्याचे सेवक

आहोत. त्या प्रभूचे यशोगान आम्हास प्रिय वाटते. तू रजोगुणी आहेस, तुला त्यांच्यावर जुलूम जबरदस्ती करायला, सर्वांवर हुकूमत गाजवायला आवडते. पण तो प्रभू परमात्मा, तो दीनांचा कैवारी, तो मात्र कोणावर ही जुलूम करीत नाही, व कोणास ही तसे करण्यास सांगत नाही. ॥१॥

हे काजी ! त्याच्या पुढे तुझा न्याय निरर्थक आहे. त्या प्रभू परमात्म्याचा न्याय हेच अंतिम सत्य आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

हे काजी ! तू उपास, रोजे करतोस, पाच वेळा नमाज अदा करतोस, कलमा म्हणतोस. पण हे सर्व कर्मकांड व्यर्थ होय. त्याने तुला स्वर्ग प्राप्ती होणार नाही. तू सत्तरवेळा काबाची यात्रा केलीस पण तो प्रभूपरमात्मा तुझ्याच अंतरात आहे हे नीट समजावून घे. ॥२॥

न्यायपूर्ण वर्तन हाच खरा नमाज. त्या निर्गुण निराकार स्वयंमू परमात्म्यास ओळखणे, जाणणे हाच खरा कलमा आहे. पंच विकारांना नियंत्रणात ठेवणे हाच खरा 'मुसला' - (प्रार्थनेचे आसन) आहे. विकारांना ताब्यात ठेवणे हीच खऱ्या धर्माची खूण आहे. ॥३॥

हे काजी ! तू त्या प्रभू परमात्म्यास जाण. आपल्या हृदयात दया धारण कर. अहंकार रूपा दुष्ट शत्रूला मारून, काढून टाक, जेव्हा मनुष्य आपल्या स्व स्वरूपास जाणतो व दुसऱ्यास ही आपल्या प्रमाणेच जाणतो तोच मुक्तीचा अधिकारी होतो. ॥४॥

एकाच मातीचे हे नाना रूपांचे देह आहेत पण त्या सर्वांत एक आणि एकच ब्रह्म व्याप्त आहे. कबीर सांगतात हे काजी तू मात्र स्वर्गाचा मार्ग सोडून जुलूम जबरदस्ती, अत्याचार करून नरकाचाच मार्ग पसंत केला आहेस. ॥५॥४॥१७॥

गगन नगरि इक बूंद न बरखै, नादु कहा जु समाना ।
पारब्रह्म परमेसुर माधो, परम हंसु ले सिधाना ॥१॥
बाबा बोलते, ते कहा गए, देही के संगि रहते ।
सुरति माहि जो निरते करते, कथा बारता कहते ॥१॥ रहाउ ॥
बजावनहारो कहा गइओ, जिनि इहु मंदरु कीना ।

साखी सबदु सुरति नहि उपजै, खिंचि तेजु सभु लीना ॥२॥
खवनन बिकल भए, संगि तेरे, इंद्री का बलु थाका ।
चरन रहे कर ढरकि परे है, मुखहु न निकसै बाता ॥३॥
थाके पंच दूत सभ तसकर, आप आपणै भ्रमते ।
थाका मनु, कुंचर उरु थाका, तेजु सूतु धरि रमते ॥४॥
मिरतक भए, दसै बंद छूटै, मित्र भाई सभ छोरे ।
कहत कबीरा जो हरि धिआवै जीवत बंधन तोरे ॥५॥५॥१८॥

शब्दार्थ : गगन नगरि - दशमद्वार, ब्रह्मरंध्र, माधो - माधव, ले सिधाना - घेऊन गेला, सुरति - विचार, निरते - नृत्य, बजावन हारो - वाजवणारा, जिनि - ज्याने, इहु - हा, मंदरु - ढोल, किन्हा - केले, बनवले, साखी - कथा, सबदु - नाम, खिंचि - खेचली, शोषली, खवनन - श्रवणेंद्रिय, कान, इंद्रि - इंद्रिये, थाक - थकले, तसकर - चोर, विषय विकार, थाकु - थकला, कुंचर - हत्ती, उरु - हृदय, सूतु धारि - सूत्रधार, दसैबंद - दाहीद्वार, छोरे - सोडून गेले.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरांनी मृत्यूनंतरच्या मानवी शरीराचे वर्णन केले आहे ते म्हणतात,

दशम द्वारात (योगशास्त्रात असे सांगितले जाते की माणसाच्या शरीरात वसत असलेली चैतन्य शक्ती निरनिराळ्या दहाद्वारा पैकी एका द्वाराने निघून जाते. त्यातले दशमद्वार म्हणजे डोक्याला मेंदूचे वर एक सूक्ष्म भोक असते, त्याला ब्रह्मरंध्र किंवा दशमद्वार असे म्हणतात.) आता कोणत्याही भावभावना निर्माण होत नाहीत. त्यात समाविष्ट असलेला अनाहत नादही लुप्त झाला आहे. शरीरात वसत असलेला निर्मळ जीवात्मा त्या प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन गेला आहे. ॥१॥

जो बोलत होता, जो देहात रहात होता, जो जिवाच्या पाहणे, ऐकणे, विचार करणे आदी क्रियांचे मूळस्थान तो (प्राण) कोठे गेला ? ॥१॥ रहाउ ॥

शरीररूपी मृदंग वाजविणारा. शरीराच्या सर्व क्रिया घडवून आणणारा

तो (प्राण) कोठे गेला ? त्या प्राणाच्या निघून जाण्याने शरीरातील त्या आत्मतत्त्वाचा आवाजही आता ऐकू येत नाही. शरीरातील चेतना शक्तीच लुप्त झाली आहे. ॥२॥

कानांची श्रवणशक्ती ही आता नष्ट झाली आहे सर्व इंद्रिये ही शक्तीहीन झाली आहेत. हात पाय क्रियाहीन झाले आहेत. मुखावाटे आता एकही शब्द बाहेर पडत नाही. ॥३॥

पंचविकार रूपी चोर ही, संघर्ष करून थकून जाऊन निर्बळ होऊन गेले आहेत. मनरूपी हत्ती ही आता थकून गेला आहे. सर्व इंद्रियांना शक्ती प्रदान करणारी शक्ती, प्राणशक्तीच आता शरीरातून निघून गेली आहे. ॥४॥

मृत्योपरांत माणसाची सर्व तऱ्हेची बंधने तुटून जातात. मग कोणी बंधू कोणी मित्र कोणी आम्र रहात नाही. सर्व दशबंधने तुटतात. कबीर म्हणतात जो ईश्वर भजनी रत झाला त्याची ही सर्व बंधने जिवंतपणीच तुटून जातात आणि जीवात्मा परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥५॥५॥१८॥

सरपनी ते उपरि नही बलीआ ।
जिनी ब्रहमा बिसनु महादेउ छलीआ ॥१॥
मारु मारु स्रपनी, निरमल जलि पैठी ।
जिनि त्रिभवणु डसीअले, गुरप्रसादि डीठी ॥१॥ रहाउ ॥
स्रपनी स्रपनी, किआ कहहु भाई ।
जिनि साचु पछानिआ, तिनि स्रपनी खाई ॥२॥
स्रपनी ते आन, छूछ नही अवरा ।
स्रपनी जीती, कहा करै जमरा ॥३॥
इह स्रपनी, ताकी कीती होई ।
बलु अबलु, किआ इस ते होई ॥४॥
इह बसती ता बसत सरीरा ।
गुर प्रसादि, सहजि तरे कबीरा ॥५॥६॥१९॥

शब्दार्थ : सरपिनी - सर्पिणी, माया, बलीआ - बलवान, छलीआ -

छळले, स्रपनी - सर्पिणी, पैठी - शांत झाली, डीठी - दिसली, सापडली, आन - अन्य, छूछ - तुच्छ, अवरा - अन्य, दुसरा कोणी, इह - ही, कीती - उत्पन्न केलेली.

भावार्थ : ह्या मायारूपी सर्पिणीहून अन्य कोणीही बलवान नाही. प्रत्यक्ष ब्रह्मा विष्णू महेश ह्या देवांना ही तिने छळले आहे. ॥१॥

सर्वांना डसणारी सर्वांना पिडणारी मायारूपी सर्पिण सतसंगरूप निर्मळ जळात पडली की शांत होते. ह्या मायारूपी सर्पिणीने त्रिभुवनाला डसले आहे. त्रिभुवनातील कोणीही प्राणी हिच्या तावडीतून सुटला नाही. गुरू कृपेने तिचे वास्तविक स्वरूप लक्षात येते. ॥१॥ रहाउ ॥

अरे प्राण्या ! सर्पिणी सर्पिणी, माया माया म्हणत घाबरून का ओरडत सुटला आहेस ? ज्याने त्या प्रभू परमात्म्यास जाणले, त्याने ह्या मायारूपी सर्पिणीस वश करून घेतले. अशा साधकास ती मायारूपी सर्पिण डसू शकत नाही. ॥२॥

ह्या मायारूपी सर्पिणीच्या प्रभावातून कोणीही जीव सुटला नाही. पण ज्याने गुरूकृपेने त्या मायारूपी सर्पिणीवर विजय प्राप्त केला आहे, त्याचे यमराज ही काही वाईट करू शकत नाही. ॥३॥

ह्या मायारूपी सर्पिणीची उत्पत्ती त्या प्रभू परमात्मानेच केली आहे. त्यामुळे मायेने कोणास डसावे व कोणापुढे नमते घ्यावे हे तिच्या हातात नाही. तेही तोच प्रभू परमात्मा ठरवतो. ॥४॥

जोपर्यंत जीव ह्या मायेच्या प्रभावाखाली असतो. तोपर्यंत तो जीव जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटू शकत नाही. तोपर्यंत त्यास वारंवार जन्म घ्यावा लागतो. कबीर सांगतात की मी सद्गुरूच्या कृपेने केव्हाच ह्या मायेच्या पलीकडे गेलो आहे. ॥५॥६॥१९॥

कहा सुआन कउ सिंधिति सुनाए ।

कहा, साकत पहि हरि गुन गाए ॥१॥

राम राम राम, रमे रमि रहीऐ ।

साकत सिउ भूलि नही कहीए ॥१॥ रहाउ ॥
 कउआ कहा कपूर चराए ।
 कह बिसिअर कउ दूधु पीआए ॥२॥
 सत संगति मिलि बिबेक बुधि होई ।
 पारसु परसि, लोहा कंचनु सोई ॥३॥
 साकतु सुआनु, सभु करे कराइआ ।
 जो धुरि लिखिआ, सु करम कमाइआ ॥४॥
 अंघ्रितु लै लै, नीमु सिंचाई ।
 कहत कबीर, उआ को सहजु न जाई ॥५॥७॥२०॥

शब्दार्थ : सुआन - श्वान, कुत्रा, साकत - प्रभूपासून दूर गेलेला, पहि -
 जवळ, ला, साकतसिउ - शाक्त पंथियाबरोबर, भूलि नही - चुकूनही,
 कउआ - कावळा, चराए - चारून, खायला घालून, बिखिअर - विषारी
 सापाला, पिआए - पाजून, बिबेक - विवेक, पारसु - परिस, परसि -
 स्पर्शानि, धुरि - प्रभू परमात्म्याने, लिखिआ - लिहले, सु - ते, नीमु -
 कडुलिंब, उका - त्याचा.

भावार्थ : कुत्र्याला धर्मशास्त्र ऐकवून काय उपयोग ? तसेच शाक्तांना (जे
 मायेत मग्न झाले आहेत) हरी कथा ऐकवून काय उपयोग ? त्यांच्यात काहीही
 फरक पडणार नाही. ॥१॥

हे साधक हो ! तुम्ही सदैव त्या प्रभू परमात्मा रामाच्या नामातच रममाण
 होऊन रहा, शाक्त लोकांना चुकूनही रामकथा सांगू नका. ॥१॥ रहाउ ॥

कावळ्याला कापूर चारून काय उपयोग त्याच्या तोंडाची विष्टेची दुर्गंधी
 थोडीच लपणार ? विषारी सापाला दूध पाजून तो विष थोडेच टाकून
 देणार ? ॥२॥

सतगुरुच्या संगतीने मनातील विवेक बुद्धी जागृत होते. परिस स्पर्शानि
 जसे लोखंडाचे सोने होते तसेच सतगुरुच्या संगतीने साधकात अंतरबाह्य बदल
 होतो. ॥३॥

शाक्य व श्वान तरी काय ! त्यांच्या इच्छेने थोडेच चालतात. तेही
 ईश्वरेच्छेनेच तसे वागत असतात. जे त्यांचा नशिवात लिहिलेले असते
 त्याप्रमाणेच ते कर्म करीत असतात. ॥४॥

कबीर सांगतात, कडुलिंबाच्या झाडाला अमृत सिंचन केले म्हणून काय
 ते आपला कडूपणा थोडाच सोडणार ? ॥५॥७॥२०॥

लंका सा कोटु समुंद सी खाई ।
 तिह रावन घर, खबरि न पाई ॥१॥
 किआ मागउ, किछु थिरु न रहाई ।
 देखत नैन चलिओ जगु जाई ॥१॥ रहाउ ॥
 इकु लखु पूत सवा लखु नाती ।
 तिह रावन घर, दीआ न बाती ॥२॥
 चंदु सूरजु जाके तपत रसोई ।
 बैसंतरु जा के कपरे धोई ॥३॥
 गुरमति रामै नामि बसाई ।
 असथिरु रहै, न कतहुं जाई ॥४॥
 कहत कबीर, सुनहु रे लोई ।
 राम नाम बिनु मुकति न होई ॥५॥६॥२१॥

शब्दार्थ : कोट - किल्ला, खाई - खंदक, तिह - त्याचा, किआ - काय,
 मागउ - मागावे, किछु - काहीही, थिरु - स्थिर, पूत - पुत्र, नाती -
 नातवंडे, तपत रसोई - स्वयंपाक करतात, बैसंतरु - अग्नी, कतहु - कोठेही,
 लोई - लोक.

भावार्थ : जगात काहीही शाश्वत नाही. सारे काही नश्वर आहे. फक्त राम
 नाम हेच तारक आहे. हे सांगताना कबीर सांगतात -

तो चौदा चौकड्याचा राजा रावण, त्याचा लंकेचा भक्कम किल्ला, त्याच्या
 भवती समुद्रासारखा दुर्लभ खंदक, त्या रावणाचा आज काहीही ठाव ठिकाणा
 नाही. त्याची नामो निशाणीही कोठे अस्तित्वात नाही. ॥१॥

परमेश्वराजवळ काय मागावे ? कारण सारेच अस्थिर नाशवंत आहे. डोळ्या देखत सारे जग नष्ट होताना दिसत आहे.॥१॥ रहाउ ॥

त्या रावणाला म्हणे एक लाख पुत्र होते व सवालाख नातवंडे होती. आता त्या रावणाचे घरही नाही आणि तेथे दिवाबत्ती ही जळत नाही. ॥२॥

त्या रावणाच्या घरी चंद्र सूर्य स्वयंपाक करत होते. प्रत्यक्ष अग्नी देव त्याचे कपडे धूत होता. एवढ्या सामर्थ्यवान रावणाचे काय झाले ? तो आणि त्याचे सारे ऐश्वर्य अखेर मातीसच मिळाले.॥३॥

सतगुरु कृपेने माझ्या मनात रामाचे नाम वसले व माझे मन स्थिर झाले. आता ते कोठेही भटकत नाही.॥४॥

कबीर सांगतात - जन हो ऐका, रामनामाशिवाय मुक्ती नाही.॥५॥८॥२१॥

पहिला पूतु, पिछैरी माई
गुर लागो, चले की पाई ॥१॥
एक अचंभउ सुनहु तुम्ह भाई ।
देखत सिंघु चरावत गाई ॥१॥रहाउ ॥
जलकी मछुली तरवर बिआई ।
देखत कुतरा, लै गई बिलाई ॥२॥
तलै रे बैसा, उपरि सूला ।
तिस के पेडि लगे फल फूला ॥३॥
घोरै चरि भैस चरावन जाई ।
बाहरि बैलु, गोनि घरि आई ॥४॥
कहत कबीर, जु इस पद बूझै ।
राम रमत, तिसु सभु किछु सूझै ॥५॥१॥२२॥

शब्दार्थ : पूतु - पुत्र, जीव, माई - आई, माया, गुर - गुरु, चले - शिष्य, मन, अचंभउ - आश्चर्यकारक, सिंघु - सिंह, दृढ मन, चरावत - चारतो, गाई - गाय, इंद्रिय, तरवर - झाडावर, बिआई - ब्याली, तलै - खाली,

बैसा - बसला, उपरि - वर, सूला - काटे, तिस - त्या, घोरै - घोडा, चरि - चढून, भैस - म्हैस, चरावन - चारतो.

भावार्थ : ह्या पदात कबीराने अनेक आश्चर्यकारक चमत्कृती पूर्ण विधाने केली आहेत. काही कूट विधाने केली आहेत व शेवटी आव्हान दिले आहे की ज्याला ह्या कूट विधानांचा अध्यात्मिक अर्थ समजेल तो ह्या भवसागरातून तरून जाईल. पाहू या ह्या पदाचा अर्थ.

प्रथम जीवात्मा (पुत्र) आपल्या स्वस्वरूपात, आत्मरूपात रहात होता. पण नंतर त्यातूनच मायारूपी आई उत्पन्न झाली. आता तो जीवात्मा मायेच्या आधीन झाला आहे. ॥१॥

एक आश्चर्यकारक गोष्ट ऐका, आता निर्भय जीवात्मा (सिंह) गायीला (इंद्रियांना) प्रसन्न करण्यासाठी धडपडत आहे. म्हणजेच सिंह गायी चारत आहे.॥१॥ रहाउ ॥

पाण्यात राहणारा मासा झाडावर व्याला म्हणजे प्रभू परतम्याच्या सतत सान्निध्यात असणारा जीवात्मा संसारातील विषय विकाररूपी झाडावर चढला आहे व त्यातच रममाण (व्याला) झाला आहे. मांजराने संतोष रूपी पिलू पळविले आहे.॥२॥

जीवाच्या ह्या मोहमायेच्या जाळ्यात सापडल्याने तृष्णारूपी मांजराने संतोषरूपी कुत्र्यास खाऊन टाकले आहे. विषय विकारामुळे जिवाचा संतोष नाहीसा झाला आहे. ह्या झाडाच्या शाखा खाली आहेत आणि मुळे वर आहेत. खाली असलेल्या फांद्यांना फुले फळे लागली आहेत. म्हणजे - ह्या संसारात जिवाच्या अंगच्या दैवी गुणरूप शाखा मायेच्या दबावाने खाली दबल्या गेल्या आहेत तर अज्ञानरूपी मुळे मात्र वर तरंगत आहेत. मायेमुळे ह्या झाडाला दुष्कर्माची फुले व दुःखाची फळे लागली आहेत. ॥३॥

घोड्याच्या पाठीवर बसून म्हैस चरत आहे. म्हणजे मनरूपी घोड्यावर बसून वासनारूपी म्हैस जिवाला उपभोगासाठी फिरवत आहे. बैल बाहेर आहे आणि गवताचा भारा घरात आहे. धैर्यरूपी बैल बाहेर निघून गेला आहे तर

वासनारूपी भान्याने शरीराचा ताबा घेतला आहे. वासनेने शरीर व्यापून टाकले आहे. ॥४ ॥

कबीर सांगतात जो जीव ह्या कूटपदातील भाव यथार्थपणे जाणेल तो जीव ह्या मोहमायेच्या पाशांना तोडून रामनामात रममाण होऊन संसाराच्या बंधनातून मुक्त होईल. ॥५ ॥१ ॥२२ ॥

राग आसा

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ४८१)

(त्रिपदी ८ द्विपदी ७ एकपदी - १)

१ ओंकार सति गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

बिंदु ते जिनि पिंडु कीआ, अगनि कुंड रहाइआ ।
दस मास माता उदरि राखिआ, बहुरि लागी माइआ ॥१ ॥
प्राणी काहे कड लोभि लागे, रतन जनमु खोइआ ।
पुख जनमि, करम भूमि, बीजु नाही बोइआ ॥१ ॥रहाउ ॥
बारिक ते बिरधि भइआ, होना सो होइआ ।
जा जमु आइ झोट पकरै, तबहि काहे रोइआ ॥२ ॥
जीवनै की आस करहि, जमु निहारै सासा ।
बाजीगरी संसारु कबीरा, चेति ढालि पासा ॥३ ॥१ ॥२३ ॥

शब्दार्थ : बिंदू - थेंब, वीर्याचा थेंब, ते - पासून, जिनि - जिने, पिंडु - शरीर, किआ - निर्माण केले, बहुरि - बाहेर आल्यावर, जन्मल्यानंतर, पूरब - पूर्वीच्या, बारिक - बालक, बिरधि - वृद्ध, होना - होणारे, सो - ते, होइआ - झाले, जा - जेव्हा, जमु - यम, झोटी - शेंडी, पकरै - पकडतो, तबहि - तेव्हा, बाजीगरी - नाटक, खेळ, तमाशा, चेति - विचारपूर्वक, ढालि - टाक, पासा - फासा.

भावार्थ : पित्याच्या वीर्याच्या एका थेंबापासून ह्या पिंडाची, शरीराची उत्पत्ती

झाली. त्या गर्भाला मातेने पोटाच्या अग्रिकुंडात दहा महिने सुरक्षित ठेवले. पण बाहेर आल्यावर मात्र त्या जीवास त्या परम पित्याचा, परमेश्वराचा विसर पडला आणि त्याला ह्या संसारातील मायेचा मोह जडला. ॥१॥

हे प्राण्या ! हा दुर्लभ असा रत्नासारखा मानव जन्म ह्या संसाराच्या मोहात अडकून का बरे वाया घालवत आहेस ? पूर्व जन्मी तू देहाच्या कर्मभूमीत का बरे सत्कर्मचे बीजारोपण केले नाहीस ? ॥१॥ रहाउ ॥

तू लहान बालकापासून आता वृद्धत्वापर्यंत येऊन पोहोचलास. तेव्हा हा काळ वाया घालवलास. होणारे होऊन गेले, आता यमाने तुझी शेंडी पकडली आहे, मरण जवळ आले आहे, आता रडून काय उपयोग ? ॥२॥

तू जिवाची काळजी करित बसला आहेस आणि तिकडे यम तुझे श्वास मोजत बसला आहे. तू शेवटचा श्वास घेतलास की तो तुला उचलून नेणार हे निश्चित. म्हणून कबीर सांगतात, हे संसाराच्या खेळात रममाण झालेल्या जीवा ! नीट विचार पूर्वक फासे टाक. सत्कर्म कर, प्रभू परमात्म्याची आठवण ठेव, म्हणजे मग तुझ्यावर पश्चाताप करण्याची पाळी येणार नाही. जन्म सार्थकी लागेल. ॥३॥१॥२३॥

तनु रैनी, मनु पुनरपि करिहउ पाचउ तत बराती ।
राम राइ सिउ भावरि लै हउ आतम तिह रंग राती ॥१ ॥
गाउ गाउ री दुलहनी, मंगलचारा ।
मेरे ग्रिह आए, राजा राम भतारा ॥१ ॥रहाउ ॥
नाभि कमल महि वेदी रचि ले, ब्रहम गिआन उचारा ।
रामराइ सो दूलहु पाइओ, अस बडभाग हमारा ॥२ ॥
सुरि नर मुनि जन, कउतक आए, कोटि तेतीस उजानां ।
कहि कबीर, मोहि बिआहि चले है, पुरख एक भगवाना ॥३ ॥२ ॥२४॥

शब्दार्थ : तनु - देह, रैनी - रंगविण्याचे पात्र, पुनरपि - शुभगुणांनी रंगवून, करि - करून, हउ - मी, पाचउ - पाच, तत - तत्व, सिउ - बरोबर, भावरि - होमा भवती प्रदक्षिणा करणे, आतम - आत्मा, तिह - त्याच्या,

दुलहनी - सुवासिनी, मंगलचारा - मंगलाष्टके, सो - सारखा, दूलहु - नवरा, अस - असे, सुरिनर - देवतातुल्य लोक, मोहि बिआहि - माझ्याशी विवाह करून.

भावार्थ : मी माझ्या शरीररूपी रंगाच्या मडक्यातून सतूगुण रूपी रंग घेऊन त्याने माझे मन रंगवले आहे. पंच तत्वांना वराती बनवून आता मी माझ्या पतीरूप प्रभू परमात्म्या बरोबर सप्तपदीचे फेरे फिरत आहे व मी त्याच्या प्रेम रंगात रंगून गेले आहे. ॥१॥

हे सुवासिनीनो, आता मंगल गीते गा! माझ्या (घरी) मनात प्रत्यक्ष प्रभू रामचंद्र माझा पती होण्यासाठी आला आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

नाभी कमलापासून उत्पन्न झालेल्या श्वास प्रश्वासास विवाह वेदी करून ब्रह्मज्ञानाचे मंत्र गाइले जात आहेत. हे माझे महत भाग्य आहे की मला स्वयं प्रभू परमात्मा पती लाभला आहे. ॥२॥

देवतुल्य ज्येष्ठ लोक, संत सज्जन, मुनीजन व तेहतीस कोटी देवदेवता माझे कौतुक करण्यासाठी येथे जमले आहेत. कबीर म्हणतात, तो एक मात्र प्रभू परमात्मा माझ्याशी विवाह करून मला घेऊन जात आहे. आता मी (माझा जीवात्मा) माझ्या पतीशी त्या परमात्माशी एकरूप होऊन गेलो आहे. ॥३॥२॥२४॥

सामु की दुखी, ससुर की पिआरी, जेठ के नामि डरउ रे ।
सखी सहेली ननद गहेली, देवर कै बिरहि जरउ रे ॥१॥
मेरी मति बउरी, मै रामु बिसारिओ ।
किन बिधि, रहनि रहउ रे ।
सेजै रमतु, नैन नही पेखउ, इहु दुखु कासउ कहउरे ॥१॥ रहाउ ॥
बापु सावका करै लराई, माइआ सद मतवारी ।
बडे भाई कै जब संगि होती, तब हउ नाह पिआरी ॥२॥
कहत कबीर पंच को झगरा, झगरत जनमु गवाइआ ।
झूठी माइआ सभु जगु बाधिआ, मै राम रमत सुखुपाइआ ॥३॥३॥२५॥

शब्दार्थ : सामू - सासू (श्वास), ससुर - सासरा (परमात्मा), जेठ - नवऱ्याचा मोठा भाऊ (यम), ननद - नणंद (कुमती), गहेली - पकडले, देवर - दीर (विवेक), बिरहि - विरह, जरउ - जळते, सावका - सावत्र, माइआ - आई, मतवारी - दुःखी, बडे भाई - मोठा भाऊ (ज्ञान), तब - तेव्हा, नाह - नाथ, पती, बाधिया - बांधून टाकले.

भावार्थ : ही मायारूपी सासू मला फार त्रास देत आहे. प्रभू परमेश्वर रूपी सासरा मला प्रिय वाटतो. मोठ्या दिराची (मृत्यूची) मला भीती वाटते. हे मैत्रिणीनो कुबुद्धिरूपी नणंदेने मला शरीराशी बांधून ठेवले आहे. विवेकरूपी दिराच्या वियोगाने मी दुःखी झाले आहे. ॥१॥

माझी मती भ्रमिष्ट झाली आहे. मी माझ्या प्रभू परमात्म्यालाच विसरून गेले आहे. आता मी कसे जगू? माझा पती तो प्रभू परमात्मा माझ्या शेजेवर माझ्या मनरूपी शय्येवर आहे पण प्रत्यक्ष डोळ्यांना, प्रत्यक्ष व्यवहारात मात्र तो दिसत नाही. हे माझे दुःख मी कोणाला सांगू? ॥१॥ रहाउ ॥

माझ्या सावत्रबापाने (पूर्व जन्माचे संस्कार) मला हा जन्म दिला. त्या पूर्व संचिताशी माझा सदैव झगडा चालू आहे. माझी माता-माया मला मायेत गुंतवून ठेवत आहे. माझा मोठा भाऊ (विवेक बुद्धी) जेव्हा माझ्या बरोबर असतो. तेव्हा मी सन्मार्गावर राहते. म्हणून मी माझ्या पतीस प्रभू परमेश्वरास प्रिय होते. ॥२॥

कबीर सांगतात, ह्या पंच विषय विकारांशी झगडता झगडता जन्म वाया गेला. खोट्या मायेच्या विळख्यात सारे जग बांधले गेले आहे. पण मी रामनामात रममाण झाल्यामुळे सुखी झालो आहे. ॥३॥३॥२५॥

हम घरि सूतु तनहि नित ताना, कंठि जनेउ तुमारे ।
तुम तउ बेद पड़हु गाइत्री, गोबिंदु रिदै हमारे ॥१॥
मेरी जिहवा बिसनु, नैन नाराइन, हिरदै बसहि गोबिंदा ।
जमदुआर जब पूछसि बवरे, तब किआ कहसि मुकंदा ॥१॥ रहाउ ॥
हम गोरू, तुम गुआर गुसाई, जनम जनम रखवारे ।

कबहूँ न पार उतारि चराइहु, कैसे खसम हमारे ॥२॥
तू ब्रह्मन, मै कासीक जुलहा, बूझहु मोर गिआना ।
तुम्ह तउ जाचे भूपति राजे, हरि सउ मोर धिआना ॥३॥४॥२६॥

शब्दार्थ : हम घरि - आमच्या घरी, तुम्ह तउ - तुम्ही तर, हिरदै - हृदयात, पूछसि - विचारील, बवरे - वेड्या, किआ - काय, मुकंदा - प्रभू, गोरू - गाय, गुआर - गुराखी, गुसाई - परमेश्वर, कबहु - कधीही, खसम - पती, मालक, कासीक - काशीचा, जुलाह - कोष्टी, विणकर, बूझहु - समजून, जाचे - याचक, हितु - स्नेह, हिरि - हरण केले, उरझै - उडी घेतो, पसु - पशु, जीव, मुगधु - मूर्ख, चेतै - चिंतन करणे, परहरि - दूर करणे, परिहार करणे, जग जीवनु - जग जीवन, परमेश्वर.

भावार्थ : हे पंडित, तुझ्या गळ्यात सुताच्या थोड्या धाग्यांचे जानवे आहे. तर आमच्या घरी सुताच्या असंख्या धाग्याचे ताणे बाणे असतात. तुम्ही रोज वेदाचे पठण करता, गायत्री मंत्र म्हणता पण आमच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा वसलेला आहे. ॥१॥

माझ्या जिऱ्हेवर भगवान विष्णू, डोळ्यात नारायण, तर हृदयात प्रभू गोविंद वसतो आहे. पण हे ब्राह्मणा, अरे वेड्या, जेव्हा यमाच्या दरबारात विचारणा होईल तेव्हा प्रभूस तू काय सांगणार ? ॥१॥ रहाउ ॥

आम्ही गाई, तू गुराखी, आमचे जन्मजन्मांतरी रक्षण करणारा तू आमचा प्रभू परमेश्वर. पण आम्हास भवसागर पार करून न्यावे असे तुला कधीही वाटले नाही. आम्हास कधी आत्मज्ञान, ब्रह्मज्ञान दिले नाहीस असले कसले तुम्ही आमचे मालक ? ॥२॥

तुम्ही ब्राह्मण, भूलोकीचे देव. मी यःकश्चित काशीचा विणकर. माझ्या बोलण्याचा नीट विचार करून तुम्ही उत्तर द्या. तुम्ही राजापुढे जाऊन हात पसरून याचना करता. पण माझे ध्यानी मनी तो प्रभू परमेश्वर जगाचा राजा असतो. माझे मन अखंडपणे त्याचेच ध्यान करते. ॥३॥४॥२६॥

जगि जीवनु ऐसा, सुपने जैसा, जीवनु सुपन समानं ।
साचु करि हम गाठि दीनी, छोडि परम निधानं ॥१॥
बाबा ! माइआ मोह हितु किन्ह
जिनि, गिआनु रतनु हिरि लिन्ह ॥१॥रहाउ ॥
नैन देखि पतंगु उरझै पसु न देखै आगि ।
काल फास न मुगधु चेतै, कनिक कामिनि लागि ॥२॥
करि बिचारु, विकार परहरि, तरन तारन सोइ ।
कहि कबीर जग जीवनु ऐसा, दुतीअ नाही कोइ ॥३॥५॥२७॥

शब्दार्थ : जीवनु - जीवन, सुपने - स्वप्न, सोचि - समजून, मानून, परमनिधान - परमेश्वर, हितु - प्रेम, किन्ह - केले, जिनि - ज्याने, हिरिलीन्ह - चोरून नेले, नैन - नयन, उरझै - झडप घालतो, पसु - पशू, जीव, चेतै - चिंतन, कनिक - कनक, सोने, परहरि - नष्ट करून, तरन - तरून जाणे, तारन - तारून नेणारा, दुतीअ - दुसरा.

भावार्थ : हे संसारिक जीवन म्हणजे निव्वळ स्वप्न आहे. पण माणूस त्याला खरं समजून चालतो आणि त्यालाच घट्ट धरून ठेवतो व जो खरा सत्य आहे त्या प्रभू परमात्म्यास मात्र विसरून गेला आहे. ॥१॥

ह्या मोहमायेची आम्हाला इतकी भुरळ पडली आहे की त्यामुळे आम्ही आत्मज्ञान, प्रभू परमात्मा रूपी रत्न हरवून बसलो आहोत. ॥१॥ रहाउ ॥

काय आहे पहा, डोळे असूनही पतंग ज्योतीवर झडप घालतो. त्याला त्या ज्योतीत असलेला अग्नी दिसत नाही आणि बिचारा होरपळून मरून जातो. तीच अवस्था माणसाची आहे. कनक कामिनीच्या चिंतनात तो रमून जातो आणि साक्षात मृत्यूच्या फासात अडकतो. ॥२॥

कबीर सांगतात - हे जीवा, तू नीट विचार कर, ह्या विषय विकारांचा त्याग कर. हा भवसागर तारून नेणारा तो एक मात्र प्रभू परमात्मा आहे. त्याच्याशिवाय अन्य कोणीही नाही. त्यास शरण जा आणि हा संसाररूपी भवसागर पार कर. ॥३॥५॥२७॥

जउ मै रूप कीए बहुतेरे, अब फुनि रूपु न होई ।
तागातंतु साजु सभु थाका, राम नाम बसि होई ॥१॥
अब मोहि नाचनो न आवै ।
मेरा मनु मंदरीआ न बजावै ॥१॥रहाउ ॥
कामु क्रोधु माइआ लै जारी त्रिसना गागरि फूटी ।
काम चोलना भइआ है पुराना, गइआ भरमु सभु छूटी ॥२॥
सरब भूत एकै करि जानिआ, चूकै बाद बिबादा ।
कहि कबीर मै पूरा पाइआ, भए राम परसादा ॥३॥६॥२८॥

शब्दार्थ : कीए - धारण केले, बहुते रे - अनेक, फुनि - परत, पुन्हा,
तागा तंतू - मोहचा धनी, मंदरिआ - ढोल, जारी - जाळून नष्ट केले,
गागरि - घागर, चोलना - वख, सदरा, भइआ - झाला, भरमु - भ्रम,
सभु - सर्व, पाइआ - प्राप्त केले, भए - झाली.

भावार्थ : आजपर्यंत मी नाना सोंगे घेतली. नाना योनीत जन्म घेतले. आता
पुन्हा जन्म घेण्याची माझी इच्छा नाही. मी थकलो आहे. मायारूपी वाद्ये बंद
पडली आहेत. सांसारिक जीवनापासून मन परावृत्त झाले आहे. आता मन
रामनामात वृढ झाले आहे. ॥१॥

कर्म धर्म रूपी नर्तन आता मला करावे लागणार नाही व माझा मनरूपी
ढोल संसाराचा ढिंढोरा पिटणार नाही. संसाराचा मोह मला पडणार नाही. ॥१॥
रहाउ ॥

मी काम, क्रोध, माया ह्या सर्वांना जाळून खाक केले आहे. माझ्या
मनातील सांसारिक तृष्णारूपी घागर मी फोडून टाकली आहे. आता मला
कसलाही मोह होणार नाही. पूर्वी माझ्या मनात कामाविषयी आकर्षण होते
पण आता ती जुनी गोष्ट झाली. ते कामरूपी वख जुने झाले. आता मी सर्व
भ्रमातून मुक्त झालो आहे. ॥२॥

आता मला सर्व जीवांमध्ये तो एकच एक प्रभू परमात्मा विराजमान
झाला आहे ह्याचे ज्ञान झाले आहे. त्यामुळे माझ्या मनातील सर्व शंका कुशंका

वादविवाद संपले आहेत. कबीर म्हणतात, मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त
केले आहे. मला रामभक्तीचा प्रसाद लाभला आहे. ॥३॥६॥२८॥

रोजा धरै मनावै अलहु, सुआदति जीअ संघारै ।
आपा देखि अवर नही देखै, काहे कउ झख मारै ॥१॥
काजी! साहिबु एकु तुही महि, तेरा सोचि बिचारि न देखै ।
खबरि न करहि दीन के बउरे, ताते जनमु अलेखै ॥१॥रहाउ ॥
साचु कतेब बखाने अलहु, नारि पुरखु नही कोई ।
पढे गुने नाही कछु बउरे, जउ दिल महि खबरि न होई ॥२॥
अलहु गैबु सगल घट भीतरि, हिरदै लेहु बिचारी ।
हिंदु तुरक हुदूं महि एकै, कहै कबीर पुकारी ॥३॥७॥२९॥

शब्दार्थ : रोजा - उपास, मनावै - धरतोस, करतोस. सुआदति - जिभेच्या
चोचल्या साठी. जीअ संघारे - जीवांचा संहार करतोस. आप - आपला,
देखी - स्वार्थ बघतोस. अवर - अन्य, दुसरा, सोचि - विचारपूर्वक, खबर
- जाणीव, दीन के बावले - धर्मान्ध, कट्टरवादी, कर्मठ, अलौखे - व्यर्थ,
साचु - सत्य, कतेब - धर्मग्रंथ, बखानै - सांगतो. पढे - वाचून, गुने -
चिंतन करून, अलहु गैबू - अदृश्य, निराकार परमेश्वर, हुहं - दोघात.

भावार्थ : हे काजी, तू अल्लाला खुश करण्यासाठी रोजे धरतोस, उपास करतोस
आणि उपास सोडायला जिभेचे चोचले पुरवण्यासाठी दुसऱ्या जिवांची हत्या
करतोस. तू पक्का स्वार्थी आहेस, तू दुसऱ्या जिवांचा यतर्कितही विचार
करीत नाहीस. मग उगाच कशाला ही झकमारी करतोस. ॥१॥

हे काजी, तो एकमात्र परमेश्वर तुझ्या अंतरातच आहे तू नीट विचार
करून त्याला का जाणून घेत नाहीस? हे धर्मान्धा, हे कर्मठा, तू हे सत्य न
समजावून घेता आपला जन्म व्यर्थ घालवीत आहेस. ॥१॥ रहाउ ॥

सारे धर्म ग्रंथ हेच सांगतात. की तो अल्ला, तो प्रभू परमेश्वर न पुरुष आहे
न स्त्री. तो तर आहे निर्गुण निराकार. अरे वेड्या, जर हे सत्य समजत नसेल
तर धर्मग्रंथ वाचून त्याची पारायणे करून काहीही लाभ होणार नाही. तो अल्ला

तुला प्राप्त होणार नाही.॥२॥

तो निर्गुण निराकार परमेश्वर, तो अल्ला सर्व जीवांच्या ठायी विराजत आहे हे सत्य तू विचार पूर्वक हृदयात धारण कर. कबीर सांगतात, हिंदू, मुसलमान हो! दोघात ही तो एकमेव अल्ला, तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. परमेश्वरापाशी हा हिंदू हा मुसलमान असा भेद नाही. ॥३॥७॥२९॥

आसा त्रिपदी

कीओ सिंगारु, मिलन के ताई ।
हरि न मिले, जग जीवन गुसाई ॥१॥
हरि मेरी पिरु हउ हरि की बहुरिआ ।
राम बडे मै तनक लहुरीआ ॥१॥रहाउ ॥
धन पिर एकै संगि बसेरा ।
सेज एक, पै मिलन दुहेरा ॥२॥
धनि सुहागनि, जो पीअ भावै ।
कहि कबीर फिरि जनम न आवै ॥३॥८॥३०॥

शब्दार्थ : कीओ - केला, सिंगारु - श्रृंगार, ताई - त्याच्या, त्या प्रभू परमात्म्याच्या, गुसाई - गो, पृथ्वी, पृथ्वीचे पालन करणारा, पृथ्वीपती, पिर - पती, स्वामी. हउ - मी, बहुरिआ - पत्नी, तनक - लहान छोटीसी, लहुरिआ - बालिका. धन - स्त्री, पिर - पती, एकै - एकाच, बसेरा - राहतात. दुहेरा - कठीण, अवघड, दुरापास्त, पिअ भावे - पतीला प्रिय आहे. फिरि - परत.

भावार्थ : त्या पती परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी मी हा साज श्रृंगार केला पण त्या जगजीवन पृथ्वीपती हरीचे मिलन झाले नाही. ॥१॥

हरी माझा पती, मी हरीची पत्नी. माझा प्रभू राम खूप महान आहे मी मात्र छोटीसी बालिका आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

पती-पत्नी, आत्मा व परमात्मा दोघेही एकाच घरात-शरीरात राहतात.

पण जीवात्मा मायेच्या विळख्यात असल्याने अज्ञानाने हे जाणत नाही. म्हणून परमात्म्याशी मिलन कठीण होऊन बसते. ॥२॥

कबीर सांगतात, जिने आपल्या प्रिय पतीचे प्रेम प्राप्त केले आहे, ज्या आत्म्याने परमात्म्याचे प्रेम प्राप्त केले तीच सुवासिनी धन्य होय. तो जीवात्मा धन्य होय. त्यास परत जन्म घ्यावा लागत नाही. तो जन्म मरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होतो. ॥३॥८॥३०॥

राग आसा (द्विपदी)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ४८३)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

हीरै, हीरा बेधि पवन मनु, सहजे रहिआ समाई ।
सगल जोति इनि हीरै बेधी, सतिगुर बचनी मै पाई ॥१॥
हरि की कथा, अनाहत बानी । हंसु हुड़, हीरा लेह पछानी ॥१॥रहाउ ॥
कहि कबीर हीरा अस देखिओ, जग मह रहा समाई ।
गुपता हीरा प्रगट भइओ, जब गुर गम दीआ दिखाई ॥२॥१॥३१॥

शब्दार्थ : हीरै - हरिरूप हिरा, हीरा - मनरूपी हिरा, बेधि - बांधून ठेवले. सगल जोती - सर्व जीव, इनि - ह्या, पाई - प्राप्त केले. हंसु - हंस. संतरूपी हंस, अस - असा, देखिओ - पाहिला, गुपता - गुप्त भइओ - झाला.

भावार्थ : जेव्हा जीवरूपी हिरा प्रभूरूपी हिऱ्याबरोबर बांधला जातो, तेव्हा वाऱ्या सारखे चंचल असलेले मन शांत होते, स्थिर होते. जगातील सर्व जीव ह्या हरिरूपी हिऱ्याशी बांधलेले असतात. सर्व जीवांचे ठाई तो प्रभू परमात्मा अंतर्भूत आहे. हे ज्ञान मला सतगुरूकडून प्राप्त झाले. ॥१॥

प्रभू परमात्म्याची नाम रूपी अनाहत वाणी एखादाच हंसासारखा निर्मल

मनाचा जीवच ओळखू शकतो. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, मी असा एक हिरा पाहिला आहे की जो साऱ्या सृष्टीत गुप्तरूपाने राहिला आहे. तो अव्यक्त परमात्मा रूपी हिरा, गुरू कृपेने मी माझ्या अंतरातच पाहिलाः ॥२॥१॥३१॥

पहिली, करूपि कुजाति कुलखनी, साहुरै पेईऐ बुरी ।
अब की सरूपि सुजानि सुलखनी, सहजे उदरि धरी ॥१॥
भली सरी, मुई मेरी पहिली बरी ।
जुगु जुगु जीवउ, मेरी अब की धरी ॥१॥ रहाउ ॥
कहु कबीर जब लहुरी आई, बडी का सुहागु टरिओ ।
लहुरी संगि भई अब मेरै, जेठी अउरु धरिओ ॥२॥२॥३२॥

शब्दार्थ : करूपी - कुरूप, कुजाति - हीन कुलातील. कुलखनी - कुलक्षणी, साहुरै - सासरी, पेईऐ - माहेरी, बुरी - वाईट, सरूपि - सुस्वरूप, सुजानि - सुजाण, बरी - वरलेली, पत्नी.

भावार्थ : ह्या पदात कबिराने एक रूपक मांडले आहे. कबीर म्हणतात. माझी पाहिली पत्नी कुरूप, हीन जातीची, कुलक्षणी होती. ती सासरी व माहेरी दोन्हीकडे अप्रिय होती. आताची माझी दुसरी पत्नी सुस्वरूप सुजाण व सुलक्षणी आहे. त्यामुळे ती प्रिय आहे. ॥१॥

चांगल झालं, माझी पाहिली बायको मेली. आताची माझी बायको युगानुयुगे जगो. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर म्हणतात जेव्हा ही दुसरी बायको आली तेव्हा पहिली बायको निघून गेली. आता माझी धाकटी पत्नी माझ्या जवळ सतत राहते. पहिल्या वाईट बायकोने आता दुसरा घोरोबा केला आहे. ॥२॥२॥३२॥

ह्या पदाचा अध्यात्मिक अर्थ असा-

प्रथम माझ्यात सारे दुर्गुण होते, माझी बुद्धी कुबुद्धी होती ती अडाणी होती. कुसंस्कारित होती म्हणून ती इहलोकी व परलोकी दोन्हीकडून

झिडकारली जात असे. पण गुरूकृपेने मला प्रभूनाम प्राप्त झाल्याने माझी बुद्धी आता शुद्ध झाली आहे. मला सुबुद्धी प्राप्त झाली आहे. आता योग्य काय अयोग्य काय, सार काय असार काय हे मला माझ्या सुसंस्कारित सुजाण बुद्धीने कळू लागले आहे. त्यामुळी मी आता दोनही लोकी आदरास पात्र झालो आहे.

चांगले झाले माझी वाईट बुद्धी मला सोडून गेली. हे प्रभो! मला आता प्राप्त झालेली ही सुबुद्धी सदैव माझ्या जवळ राहो व मला सदैव तुझ्या चरणी स्थान प्राप्त होवो. ॥२॥२॥३२॥

मेरी बहुरीआ को धनीआ नाउ ।
ले रखिओ, राम जनीआ नाउ ॥१॥
इन्ह मुंडीअन, मेरा घरु धुंधरावा ।
बिटवहि, राम रमऊआ लावा ॥१॥ रहाउ ॥
कहतु कबीर, सुनहु मेरी माई ।
इन मुंडीअन, मेरी जाति गवाई ॥२॥३॥३३॥

शब्दार्थ : बहुरीआ - पत्नी, को - चे, धनीआ - धनवती, नाउ - नाव, रखिओ - ठेवले. रामजनिआ - रामचीदासी, मुंडीअन - साधूसंत, धुंधरावा - नष्ट केले, घरु - अहंकार, बिटवहि - मुलगा, बेटा, मन, राम रमाऊआ - राम भक्तीस लावले.

भावार्थ : माझ्या पत्नीचे नाव होते धनवंती. तिचे नाव रामजनिआ ठेवले. (पत्नी म्हणजे मन), माझे मन पूर्वी माया मोहात अडकले होते, आता माझ्या मनात सदैव राम नाम असतो, ते आता राम जाणणारे झाले आहे. ॥१॥

ह्या साधुसंतांनी माझे घर जाळून टाकले. (घर म्हणजे अहंकार) ह्या साधु संतांनी माझ्या मनातील अहंकार नष्ट केला व (माझ्या मुलाला) माझ्या मनाला रामभक्तीस लावले. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, हे बंधूनों ह्या संतजनांनी माझी हीन जाती नष्ट केली, त्यांनी दिलेल्या रामनामाने, रामभक्तीमुळे मला समाजातील सर्व थरात मान

मान्यता प्राप्त झाली आहे. मला ब्राह्मणादी उच्च वर्णीय लोक ही वंदन करतात. ॥२॥३॥३३॥

रहु रहु री बहुरीआ, घुंघटु जिनि काढै ।
 अंत की बार, लहैगी न आढे ॥१॥रहाउ ॥
 घुंघटु काढि गई तेरी आगै ।
 उन की गैलि तोहि जिनि लागै ॥१॥
 घुंघट काढे की इहै बडाई ।
 दिन दस पांच बहु भले आई ॥२॥
 घुंघटु तेरो तउ परि साचै ।
 हरिगुन गाइ, कूदहि अरु नाचै ॥३॥
 कहत कबीर, बहु तब जीतै ।
 हरिगुन नावत, जनमु बितीतै ॥४॥१॥३४॥

शब्दार्थ : रहु - थांब, बहुरीआ - पत्नी, घुंघटु - पदरपुढे ओढून चेहरा झाकणे, लहैगी - किंमत, आढै - कवडी, क्षुद्रमोलाचे नाणे. गैलि - मार्ग, तोहि - तू ही, जिनि लागै - जर लागली, बडाई - मोठेपण, बडेजाव, जितै - विजयी होशील, बितीतै - व्यतीत करते, घालवते.

भावार्थ : ह्या पदात कबीरजींनी स्त्रियांनी तोंडावर घुंघट घेण्याची जी पद्धत उत्तरेत आहे त्याचे रूपक घेऊन खरे हरीभक्त व ढोंगी हरीभक्त यांची तूलना केली आहे पद ३२ मध्ये त्यांनी दोन पत्नींची उपमा दिली आहे. तीच उपमा पुढे चालू ठेवून आपली नवी पत्नी घुंघट घेत असताना पाहून ते म्हणतात.

थांब, थांब, घुंघट घेऊ नकोस. कारण हा फक्त बाह्यातकारी देखावा झाला. हे शेवट पर्यंत टिकाणारे नाही. शेवटी ते कवडी मोलच ठरेल. ॥१॥ रहाउ

तुझ्या आधीची (कुबुद्धी धनवती) पत्नी अशीच घुंघट घेत होती. तू ही त्याच मार्गाने जात आहेस असे दिसते. घुंघट घेणारीची ही तर बडाई असते. ॥१॥

चार दिवस तिला सगळे नावाजतात. पण तिची खरी नियत दिसून आल्यावर मग तिची सारे जण निंदा करतात. जेव्हा तू पतीशी एकनिष्ठ राहून, कायावाचा मने एकरूप होऊन रममाण होशील, तेव्हाच घुंघट सार्थ ठरेल. ॥२॥

अनेक लोक बाह्यातकारी कर्मे करून आपण मोठे धार्मिक आहोत, हरीभक्त आहोत असा देखावा उभा करतात. पण त्यांचे मन मोहमायेपासून जराही विरक्त झालेले नसते. म्हणून नवीन साधकांना उद्देशून कबीर सांगतात की ह्या बाह्य कर्म कांडांची काहीही आवश्यकता नाही. प्रभू परमात्म्यावर तुझे खरे खुरे प्रेम असले पाहिजे. तू हरीगुण गात सदैव प्रभू भक्तीत तल्लीन होऊन आनंदाने नाचत बागडत रहा. ॥३॥

कबीर सांगतात, हरी गुण गात पूर्ण जन्म कामी लावणारा भक्तच अंती विजयी होतो. प्रभू परमात्म्याशी त्याचे मीलन होते. ॥४॥१॥३४॥

करवतु भला न करवट तेरी ।
 लागु गले, सुनु बिनती मेरी ॥१॥
 हउ वारी, मुखु फेरि पिआरे ।
 करवटु दे मोकउ काहेकउ मारे ॥१॥रहाउ ॥
 जउ तनु चीरहि, अंगु न मोरउ ।
 पिंडु परै, तउ प्रीति न तोरउ ॥२॥
 हम तुम बीचु भइओ नही कोई ।
 तुमहि सुकंत नारि हम सोई ॥३॥
 कहतु कबीर, सुनुहु रे लोई ।
 अब तुमरी परतीति न होई ॥४॥२॥३५॥

शब्दार्थ : करवतु - करवत, करवट - कुस, हउवारी - मी तुझ्यावर माझा जीव ओवाळून टाकते, मुख फेरी - तोंड फिरव माझ्याकडे कर, अंगु न मोरउ - शरीराची हाल चाल करणार नाही. पिंडु परै - प्राण गेला तरी, बिचु - मध्ये, कंत - पती, लोई - लोक हो, परतीति - विश्वास.

भावार्थ : ह्या पदात पत्नी म्हणजे जीवात्मा व प्रभू परमात्मा म्हणजे पती असे कल्पिले आहे.

हे प्रभो तू माझ्याकडे पाठ फिरवलीस, त्यापेक्षा मला करवतीने कापून का टाकीत नाहीस ? मला तुझा दुरावा आता सहन होत नाही.॥१॥

हे परमेश्वरा ! मला मिठीत घे हीच माझी विनंती. तुझे स्मरण हीच मला तुझी मिठी, हे प्रियतम प्रभू, माझ्याकडे तोंड कर मला सन्मुख हो. तू माझ्याकडे पाठ फिरवून माझ्याकडे विन्मुख होऊन मला का छळतोस ? मी तुझ्यावर माझे पंचप्राण ओवाळून टाकते. तुझ्या कृपेशिवाय जगणे मला अशक्य आहे.॥१॥ रहाउ ॥

तू मला करवतीने चिरून टाकलेस तरी मी हू की चू करणार नाही. माझे प्राण गेले तरी हे प्रभू परमात्म्या, माझे तुझ्यावरील प्रेम यत्किंचितही कमी होणार नाही. ॥२॥

हे प्रभूपती, तुझ्या व माझ्या मध्ये कोणीही नाही. तू सदा सर्वदा माझा पती व मी सदैव तुझी पत्नी. तुझे माझे जीवात्म्याचे व परमात्म्याचे नाते अतूट आहे.॥३॥

कबीर सांगतात, लोक हो ऐका, आता माझे सारे अज्ञान नष्ट झाले आहे. आता संसारातील कोणताही मोह मला परमेश्वरापासून दूर करू शकणार नाही.॥४॥२॥३५॥

कोरी को, काहू मरमु न जाना ।
सभु जगु आनि तनाईओ तानां ॥१॥रहाउ ॥
जब तुम सुनि ले बेद पुरानां ।
तब हम, इतनकु पसरिओ तानां ॥१॥
धरनि अकास की करगह बनाई ।
चंदु सूरजु, दुइ साथ चलाई ॥२॥
पाई जोरि बात इक कीनी, तह तांती मनु मानां ।
जोलाहे घरु अपना चिन्हा घट ही रामु पछानां ॥३॥
कहतु कबीरु कारगह तोरी ।
सूतै सूत मिलाए कोरी ॥४॥३॥३६॥

शब्दार्थ : कोरी - कोष्टी, प्रभूरूपी (जगाचा) विणकर, काहू - कोणी, मरमु - मर्म, जानां - जाणले, तनाइओ - ताणला, तानां - ताणा, सुनि - ऐक, तब - तेव्हा, इतनकु - येवढासा, पसरिओ - पसरतो, करगह - माग, बनाई - बनवला, चलाई - चालवतो, पाई - पाय, जोरि - जोडून, कीनी - केली, तह - त्या. तांती - तंत्री, विणकर, परमात्मारूपी विणकर, मनुमाना - मन एकरूप झाले.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ह्या जगतरूपी वस्त्राचा विणकर प्रभू परमात्मा. त्याने ह्या सर्व जगाचा पसारारूपी प्रचंड मोठा ताणा ताणला आहे. त्याचे खरे स्वरूप मात्र कोणीही जाणत नाही.॥ १ ॥ रहाउ ॥

हे पंडित हो, जेव्हा तुम्ही वेद पुराणे ऐकत बसता व त्यातून त्या परमात्म्यास जाणण्याचा प्रयत्न करीत असता तेव्हा मीही एक छोट्यासा ताणा ताणून त्याचाच शोध घेत असतो. ॥१॥

मला आता कळून आले आहे की तो महान विणकर धरणी व आकाशाचा माग करून, जगाचा पसारा रूपी ताणा ताणून चंद्र, सूर्यरूपी धोट्याने जगताचे हे महावस्त्र विणतो आहे.॥२॥

दोनही पाय एकत्र जोडून मी, ह्या छोट्याशा विणकराने त्या महान विणकाराशी नाते जोडले आहे. मला त्याचे सत्य स्वरूप समजून आले आहे व मी माझे मन त्याच्याशी एकरूप केले आहे. आता ह्या माझ्या विणकर रूपी शरीराने माझे सत्य स्वरूप जाणले आहे. माझ्या अंतरातच तो राम स्थित आहे हे सत्य मला आता समजले आहे. ॥३॥

कबीर म्हणतात आता माझा शरीररूपी माग तुटल्यावर माझे जीवात्मारूपी सूत त्या प्रभू परमात्मारूपी सुतात मिसळून जाईल.॥४॥३॥३६॥

अंतरि मैलु जे तीरथ नावै, तिसु बैकुंठ न जानां ।
लोक पतीणे कछू न होवै, नाही रामु अयाना ॥१॥
पूज हु रामु एकु ही देवा, साचा नावणु, गुर की सेवा ॥१॥ रहाउ ॥
जल कै मजनि जे गति होवै, नित नित मेंडुक नावहि ।

जैसे मेंडुक तैसे ओड़ नर, फिरि फिरि जोनी आवहि ॥२॥
मनहु कठोरु मरै बनारसि, नरकु न बांचिआ जाई ।
हरि का संतु मरै हाडंबै, त सगली सैन तराई ॥३॥
दिनसु न रैन, बेदु नही सासत्र, तहा बसै निरंकारा ।
कहि कबीर, नर ! तिसहि धिआवहु, बावरिआ संसारा ॥४॥४॥३७॥

शब्दार्थ : अंतरि - आतमध्ये, अंतःकरणात. मैलु - मळ, मलिनता. नावै - स्नान करणे, जाना - जाणे, पतीणे - प्रसन्न, अयाना - अडाणी, साचा - प्रभु, नावणु - स्नान, मजनी - स्नान, जे - जर, नित - नेहमी, ओड़ - ते लोक, फिरि - परत, जोनी - जन्म, कठोरु - कठोर, सैन - सेना, सैन्य. रैन - रात्र, बेदु - वेद, सासत्र - शास्त्र, तहा - तेथे, नर - लोक, तिसहि - त्याला, त्या प्रभू परमात्म्यास. धिआवहु - ध्यानकर, बावरिआ - वेडा, मगहर - श्रापित धरती, शापित भूमी.

भावार्थ : ज्या माणसाच्या अंतरात मलिनता आहे, कुविचार आहेत अशा माणसाने तीर्थात स्नान केले तरी त्यास वैकुंठाची प्राप्ती होत नाही. तीर्थात स्नान केल्याने वैकुंठाची गती प्राप्ती होते असे सांगून उगाचच लोकांची फसवणूक करून काहीही साध्य होणार नाही. तो राम, तो परमात्मा अशाने फसण्याइतका अडाणी नाही. ॥१॥

जन हो, त्या एकमात्र प्रभू परमात्मरूपी रामाची पूजा करा. त्याचे ध्यान करा. सतगुरूची सेवा हेच खरे तीर्थ स्थान आहे. ॥१॥ रहाउ

जर तीर्थात स्नान केल्याने परमगती प्राप्त होत असेल तर नित्य तीर्थात बुडी मारणारे सर्व बेडूक केव्हाच स्वर्गात गेले असते. कारण ते अनेकदा तीर्थस्नान करतात. तसे घडते का? जसे ते बेडूक तसे हे लोक! त्यांनी स्नान केल्याने ते परमगती प्राप्त करू शकत नाहीत. त्यांना वारंवार जन्म घ्यावा लागतो. तीर्थ स्नानाने मुक्ती प्राप्त होते हा भ्रम आहे. ॥२॥

अशीच आणखी एक गैर समजूत आहे की ज्याला काशी क्षेत्रात मरण येते तो स्वर्गात जातो. हे खोटे आहे, जो दुर्जन आहे, कठोर हृदयी आहे तो

काशी क्षेत्रात मेला तरी तो त्याच्या नशिबाचा नरकवास टाळू शकत नाही. हरी भक्तांना, संत सज्जनांना जरी कुठेही मरण आले तरी ते परमगती प्राप्त करतातच. एवढेच नव्हे तर स्वतः बरोबरच आपल्या सर्व साधकांसही भव सागर पार करून नेतात. ॥३॥

जरी माणसाला वेद शास्त्रांचे ज्ञान नसले तरी काही अडत नाही. जो भक्त पूर्ण श्रद्धायुक्त अंतःकरणाने रात्रंदिवस त्या निर्गुण निराकार परमेश्वराचे ध्यान करतो, त्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा, तो निराकार वास करतो. कबीर सांगतात - जनहो! त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव ध्यान करा. ह्या खोट्या, फसव्या संसाराचा मोह सोडा. ॥४॥४॥३७॥

राग - गुजरी

(श्री गुरू ग्रंथ साहिब पान ५२४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

(चौपदी घरु २)

चारि पाव, दुइ सिंग, गुंग मुख, तब कैसे गुन गई है ।
उठत बैठत ठेगा परि है, तब कत मूड लुकई है ॥१॥
हरि बिनु, बैल बिराने हुई है ।
फाटे नाकन, टुटे काधन, कोदउ को भुसु खई है ॥१॥ रहाउ ॥
सारो दिनु डोलत बन महीआ, अजहु न पेट अघई है ।
जन भगतन को कहो न मानो, कीओ अपनो पई है ॥२॥
दुख सुख करत महा भ्रमि बूडो, अनिक जोनि भरमई हैं ।
रतन जनमु खोइओ प्रभु बिसरिओ, इहु अउसरु कत पई है ॥३॥
भ्रमत फिरत तेलक के कपि जिउ, गति बिनु रैन बिहई है ।
कहत कबीर रामनाम बिनु, मूंड धुने पछुतइ है ॥४॥१॥

शब्दार्थ : चारि पाव - चार पाय, दुइ सिंगे - दोन शिंगे, गुंग मुख - मुके तोंड, गइ है - गाणार, उठत बैठत - उठता बसता, ठेंगा - काठी, परि है - पडतील, कत - कोठे, मूड - मुंडके, तोंड. लुकई है - लपवणार, विराने - पराधीन, हुइ है - होते, फाटे नाकन - फाटके नाक, काधन - खांदे, कोदे - कोदा - एक अत्यंत हलक्या प्रतीचे निःसत्व भरड धान्य, भुसु - भुसा, खई है - खाणार, सारो - सारा, डोलत - भटकत, बन - जंगल, महिआ - मध्ये, अजहु - अजूनही, अघई - भरले, बूडो - बुडालास, अनिक - अनेक, बिसरिओ - विसरलास, इह - हा अउसरु - संधी, कत - कोठे, पई है - प्राप्त होणार, तेलक के - तेल्याच्या घाण्याला जुंपलेला बैल, कपि - माकड, जिउ - जीव, रैनि - रात्र, बिहइ है - निघून जाईल, मुंड धुने - डोके आपटून, पछुताइ है - पश्चात्ताप पावशील.

भावार्थ : प्रभू नामाशिवाय जीवन म्हणजे पशुवत जीवन हे सांगताना कबीर म्हणतात -

हे जीवा, जेव्हा तू चार पाय, दोन शिंगे, बोलता न येणारे वाचाहीन तोंड घेवून बैलाच्या जन्माला येशील तेव्हा तू प्रभूचे नाम, प्रभूचे गुणगान कसे काय करशील ? उठता बसता तुझ्या पाठीवर चाबकाने फटकेच पडतील तेव्हा तू तुझे तोंड कोठे लपवशील ? ॥१॥

प्रभूचे नामस्मरण न करणाऱ्या जीवाचे जिणे म्हणजे सतत खांद्यावर जोखड वागवल्याने मोडलेले खांदे व वेसणीमुळे फाटलेले नाक असलेल्या बैलासारखे वैराण जीवन आहे. एवढे कष्ट करूनही त्यास निःसत्व भुसाच खावा लागतो. ॥१॥ रहाउ ॥

सारा दिवस रानात भटक भटक भटकूनही धड पोटभर अन्न खावयास मिळणे अवघड होऊन बसते. जन हो, जर तुम्ही ईश्वर भक्तांचे सांगणे ऐकले नाहीत, प्रभू भक्तीत मन लावले नाहीत तर आपल्या कर्माची फळे तुम्हालाच भोगावी लागतील. ॥२॥

हे जीवा तू ह्या भवसागरात सुख, दुःख भोगत, अज्ञानाने भ्रमात सापडून

अनेक योनीमध्ये फिरत राहातोस. तुला हा नर जन्म, हा रत्नासारखा मानव जन्म प्राप्त झाला आहे, पण त्या प्रभू परमात्म्यास विसरून तू ही महाप्रथासाने मिळालेली संधी वाया घालवीत आहेस. ॥३॥

हे जीवा, घाण्याला जुंपलेल्या बैलाप्रमाणे त्याच त्याच चक्रात फिरत राहिला आहेस. ह्या मोहमायेत तू माकडासारख्या उड्या मारीत जीवन रूपी सारी रात्र कोणतीही गती, अध्यात्मिक प्रगती न करता वाया घालवीत आहेस.

कबीर सांगतात हे जीवा, तू रामनामाला विमुख झाल्याने अखेर डोके आपटून आपटून पश्चात्ताप करण्याची पाळी तुझ्यावर येणार आहे. ॥४॥१॥

(चौपदी घरु ३)

मुसि मुसि रोवै, कबीर की माई ।
ए बारिक कैसे जीवहि, रघुराई ॥१॥
तनना बुनना, सभु ताजिओ है कबीर ।
हरि का नामु, लिखि लीओ सरीर ॥१॥ रहाउ ॥
जब लगु तागा बाहउ बेही ।
तब लगु बिसरै रामु सनेही ॥२॥
ओछी मति, मेरी जाति जुलाहा ।
हरि का नामु, लहिओ मै लाहा ॥३॥
कहत कबीर, सुनहु मेरी माई ।
हमरा इनका दाता, एकु रघुराई ॥४॥२॥

शब्दार्थ : मुसि मुसि - मुसमुसून, रोवै - रडते, माई - आई, ए बारिक - हे बालक, कैसे - कसे, जीवही - जगणार, सभु - सर्व, ताजिओ - त्यागले आहे, सोडून दिले आहे, जब - जेव्हा, लगु - लागतो, बाहउ बेही - मागात ताणतो, तब - तेव्हा, बिसरै - विसरू, ओछि - हलकी, खालच्या जातिचा लहिओ - प्राप्त केले, लाहा - लाभ.

भावार्थ : कबिराच्या राम वेडामुळे त्याचे आपल्या विणकर व्यवसायाकडे,

प्रपंचाकडे होणारे दुर्लक्ष पाहून कबिराची आई मुसमुसून रडत-रडत रामाला विचारते, “माझ्या ह्या कबिराच्या लेकरा बाळांचे कसे रे होणार रामा ? त्याने सूत कातणे, वस्त्र विणणे, सर्व काही सोडून दिले आहे. ॥१॥

सान्या शरीरभर रामनाम गोंदून घेवून तो तनमनाने रामाच्या भजनी लागला आहे. आता ह्याचे, ह्याच्या बायका पोरांचे कसे रे होणार रामराया ? ॥१॥ रहाउ ॥

त्यावर कबीर सांगतात, “हे माते, मी मागावर जेव्हा ताणा भरतो तेव्हा काही काळ मला प्रभू परमात्म्याचा विसर पडतो. त्याचा हा विरह मी सहन करू शकत नाही. ॥२॥

हे माते, माझी बुद्धी फार फार तोकडी आहे. माझी जात ही विणकराची म्हणजे हीन. असा मी हीनाहून हीन होतो. पण हरीचे नाम संकीर्तन करून मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त केले. तेव्हापासून माझा लाभच लाभ झाला. आता मी तो पूर्वीचा हीन कबीर राहिलो नाही. प्रभू कृपेने मी श्रेष्ठाहून श्रेष्ठ झालो आहे.” ॥३॥

कबीर आपल्या आईस समजावून सांगताना म्हणतात - “हे माझे आई, नीट ध्यान देऊन ऐक - माझा, तुझा, सर्वांचा त्राता, दाता, धाता सारे सारे काही तो एकमात्र परमात्मा रघू राजा आहे. अन्य कोणीही नाही. उगाच विलाप करू नकोस. आपण सर्वजण त्याच्या भक्तीत रंगून जाऊन आपल्या जीवनाचे सार्थक करूया.” ॥४॥२॥

राग सोरठि (घरु १)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ६५४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

बुत पूजि पूजि हिंदू मूए, तुरक मूए सिरु नाई ।

ओइले जारे ओइले गाडे, तेरी गति दुहू न पाई ॥१॥

मन रे संसारु, अंध गहेरा ।
चहुदिस पसरिआ है जम जेवरा ॥१॥ रहाउ ॥
कवित पडे पडि कबिता मूए, कपड केदारै जाई ।
जटाधारि धारि जोगी मूए, तेरी गति इनहि न पाई ॥२॥
दरबु संचि संचि राजे मूए, गाड ले कंचन भारी ।
बेद पडे पडि पंडित मूए, रूपु देखि देखि नारी ॥३॥
राम नाम बिनु सभै बिगूते, देखहु निरखि सरीरा ।
हरि के नाम बिनु किनि गति पाइ, कहि उपदेसु कबीरा ॥४॥१॥

शब्दार्थ : बुत - दगडाची मूर्ती, मूए - मेले, सिरुनाई - मुंडी वर खाली करून, प्रणाम करून. ओइ - ते, जारे - जाळतात, गाडे - पुरतात, अंध - अंधःकार, गहिरा - खोल, जेवरा - फास, कपड - कापडी साधू, शिवाचे भक्त. केदारै - केदारनाथ, तीर्थ क्षेत्र, इनहि - ह्यांनीही, दरबु - द्रव्य, संचि - साठवून, गडीले - पुरले, पडे - वाचून, बिगूते - दुःखी होतात, देखहु निरखी - निरखून पाहणे, सरिरा - शरीरास.

भावार्थ : हिंदू दगडाच्या देवाला पुजून पुजून मेले, तर मुसलमान मुंडी वर खाली करून मेले. हिंदूंनी मेलेला देह जाळून टाकला तर मुसलमानांनी मेलेला देह पुरून टाकला. दोघांनाही धर्माचे खरे मर्म समजलेच नाही. दोघांनाही परम गती प्राप्त झाली नाही. ॥१॥

हे मना! हे जग, हा संसार हा भयाण अंधःकार आहे. चहूकडे यमाने आपले पाश पसरून ठेवले आहेत. सावध रहा. ॥१॥ रहाउ ॥

कविता वाचून वाचून कवी मेले, तर कापडी साधू केदारनाथला जाऊन मेले. जटा वाढवून वाढवून जटाधारी साधू मेले. यापैकी कोणीही परमगती प्राप्त करू शकले नाहीत. हे प्रभो, तुझे सत्य स्वरूप त्यांना कळलेच नाही. ॥२॥

राजे लोक संपत्ती जमवता जमवता मरून गेले. वेद पठण करता करता पंडीत मेले. रूपवती आपले रूप निरखता निरखता अहंकारात मेली. ॥३॥

हे मानवा! नीट विचार करून पहा. आपल्या अंतःकरणात खोलवर

निरखून पहा, सर्व जण भौतिक सुखामागे धावत आहेत. रामनामाची त्यांना जराही आठवण नाही. म्हणूनच अंती दुःखी होत आहेत. कबीर विचारतात - हरीनामाशिवाय, प्रभूनामाशिवाय (सांगा बरं) कोणाला तरी सत्गती प्राप्त झाली आहे का? ॥४॥१॥

जब जरीए तब होइ भसम, तनु रहै किरम दल खाई ।
काची गागरि नीरु परतु है, इआ तन की इहै बडाई ॥१॥
काहे भइआ फिरतौ फूलिआ फूलिआ ।
जब दस मास उरध मुख रहता, सो दिनु कैसे भूलिआ ॥१॥ रहाउ ॥
जिउ मध माखी तिउ सठोरि रसु, जोरि जोरि धनु कीआ ।
मरती बार लेहु लेहु करिए, भूतु रहन किउ दीआ ॥२॥
देहुरी लउ बरी नारि संग भई, आगै सजन सुहेला ।
मरघट लउ सभु लोगु कुटंबु भइओ आगै हंसु अकेला ॥३॥
कहतु कबीर सुनहु रे प्राणी परे कालग्रस कूआ ।
झूठी माइआ आपु बंधाइआ, जिउ नलनी भ्रमि सुआ ॥४॥२॥

शब्दार्थ : जरीए - जाळल्यावर, भसम - भस्म, राख, किरम - कृमी, सूक्ष्म जीव. खाई - खातात, काची - कच्चे, गागरि - मडके, घागर. परतु - पडते, इआ - ह्या, इहै - हीच, बडाई - विशेषता, काहे - का, कशाकरता. फिरतौ - फिरतोस, फूलिआ फूलिआ - अहंकाराने फुगून, उरध मुख - अधोमुख, सो दिनु - ते दिवस, जिउ - ज्याप्रमाणे, तिउ - त्याप्रमाणे, सठोरि - साठवून, देहुरी - उंबरठा, लउ - पर्यंत, बरीनारि - विवाहित स्त्री, पत्नी. संगि - संगतीने, आगै - पुढे, परलोकात, सजन - मित्र, मरघट - स्मशान, हंसु - जीवात्मा, परे - पडतो, झूठी - खोटी, नलनी - नळी, सुआ - पोपट, ग्रसत - गिळून टाकते.

भावार्थ : मानवाला आपल्या शरीराचा प्रचंड अभिमान असतो पण मेल्यानंतर देह जाळल्यावर ह्या देहाची चिमूटभर राख फक्त उरते. मृतदेह पुरला तर कृमी कीटक, सूक्ष्मजंतू त्याचा फडशा उडवतात. कच्च्या मडक्यात पाणी भरले

तर ते मडके विरून जाते. तीच अवस्था आपल्या शरीराची आहे. शरीर नाशवंत आहे. त्याचा वृथा लोभ बाळगू नये. ॥१॥

हे मित्रा, गर्वाने छाती फुगवून फुगवून का फिरतोस? तुला ते दिवस आठवत नाहीत का, जेव्हा तू मातेच्या उदरात दहा महिने खाली डोके वर पाय असा उलटा लोंबकळत होतास. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्याप्रमाणे मधमाशी रात्रंदिवस राबराबून मध गोळा करून साठवून ठेवते, त्याप्रमाणे लोभी माणूस दिन-रात कष्ट करकळून धनसंग्रह करित असतो. पण अखेर सारे दुसरेच घेऊन जातात. ज्यांच्यासाठी तू हा धनसंग्रह केलास तेच उद्या तू मेलास की तुला क्षणभर ही ठेवणार नाहीत. घेऊन जा, घेऊन जा म्हणतील. इतका वेळ येथे कशाला ठेवले असे म्हणतील. ॥२॥

मेल्यावर पत्नी घराच्या उंबऱ्यापर्यंत साथ देईल. चार आप्तजण तुला खांद्यावर घेतील इतर मित्र सखे स्मशानापर्यंत साथ देतील. बस! एवढेच! पुढे कोणीही तुझ्या बरोबर येणार नाही. पुढचा प्रवास जीवात्म्याला एकट्यानेच करावयाचा आहे. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे प्राण्या, तू कालरूपी खोल गर्तेत पडला आहेस. ज्याप्रमाणे सापळ्यात अडकलेला पोपट नळीला घट्टच आवळून धरतो, त्याप्रमाणे हे वेड्या प्राण्या; तू ह्या खोट्या मायेच्या बंधनात स्वतःस निष्कारण अडकवून घेत आहेस. ॥४॥२॥

बेद पुरान सभै मत सुनि कै, करी करम की आसा ।
काल ग्रसत सभ लोभ सिआने, उठि पंडत पै चले निरासा ॥१॥
मन रे सरिओ न एकै काजा, भजिओ न रघुपति राजा ॥१॥ रहाउ ॥
बन खंड जाइ जोग तपु कीनो, कंदमूलु चुनि खाइआ ।
नादी बेदी सबदी मोनी, जमके पटै लिखाइआ ॥२॥
भगति नारदी रिदै न आई, काछि कूछि तनु दीना ।
राग रागनी डिंभ होइ बैठा, उनि हरि पहि किआ लीना ॥३॥
परिओ कालु सभै जग ऊपर, माहि लिखे भ्रम गिआनी ।

कह कबीर जन भाए खालसे, प्रेम भगति जिह जानी ॥४॥३॥

शब्दार्थ : सभै - सर्व, करी - केली, आसा - आशा, सरिओ - पूर्ण, भजिओ - उपासना करा, भजा, बनखंड - रानावनात, जाइ - जाऊन, जोगु - योग, तपु - तप, किओ - केले, चुनि - वेचून, निवडून, नादी - नादाचा अभ्यास करणारा योगी, बेदी - वेदाचरण करणारे, कर्म - कर्म कांडी, सबदी - शब्द ब्रह्माची उपासना करणारे शब्दयोगी, भगति नारदी - नारदीय भक्तीत, रिदै - हृदयात, काछिकूछि - शरीरावर प्रभू नाम वा वेगवेगळी चिन्हे नोंदवून घेणारे, डिंभ - पाखण्ड, परिओ - पडले, खालसे - पवित्र विचारांचे, मुक्त, जिह - ज्याने, जानी - जाणले.

भावार्थ : शास्त्री पंडितांकडून त्यांचे विचार ऐकून माझे मन कर्मकांडाकडे वळले पण कळीकाळाने त्यांचा घास गिळल्याचे पाहून मी निराश झालो. ॥१॥

हे मना, तू त्या प्रभू रामाचे भजन केले नाहीस त्यामुळे तुझे एकही काम सफल संपूर्ण झाले नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

वनात जाऊन जप तप केले. कंदमुळे वेचून त्यावर उदरनिर्वाह केला. नादब्रह्माचे उपासक, शब्द ब्रह्माचे उपासक मौन धारण करणारे योगी तेही यमाच्याच फासात बांधले गेले आहेत. हे जीवा, तू नारदीय भक्ती, प्रेम भक्ती न स्वीकारता सर्वांगावर निरनिराळी धार्मिक चिन्हे गोंदवून घेऊन, वेगवेगळ्या मार्गांला लागून स्वतःला यमाच्याच हवाली करीत आहेस. ॥२॥

तू संगीतज्ञ बनून निरनिराळ्या राग रागिण्या आळवून प्रभू भक्तीचे सोंग आणलेस, पण त्या राग रागिण्यांचे प्रभूला मुळीच अप्रूप नाही. त्याला हवा आहे खरा भक्तीभाव. ॥३॥

अरे, तो काळ साऱ्या संसाराच्या छाताडावर पाय रोवून बसला आहे. त्याच्या लेखी लोकांच्या मनात भ्रम पैदा करणारे आणि ज्ञानी सर्व सारखेच. म्हणून कबीर सांगतात ज्याने खरे प्रेमभक्तीचे ज्ञान प्राप्त केले. भक्तीचे मर्म जाणले आहे तोच कर्म बंधनातून मुक्त झाला. ॥४॥३॥

(घरु २)

दुइ दुइ लोचन पेखा । हउ हरि बिनु अउरु न देखा ।
नैन रहे रंगु लाई । अब बे गल कहनु न जाई ॥१॥
हमरा भरमु गइआ भउ भागा ।
जब राम नाम चितु लागा ॥१॥ रहाउ ॥
बाजीगर डंक बजाई । सभ खलक तमासे आई ।
बाजीगर स्वांगु सकेला । अपने रंग रवै अकेला ॥२॥
कथनी कहि भरमु न जाई । सभ कथि कथि रही लुकाई ।
जाकउ गुरुमुखि आपि बुझाई ।
ता के हिरदै रहिआ समाई ॥३॥
गुरकिंचत किरपा कीनी । सभुतनु मनु देह हरिलीनी ।
कहि कबीर रंगि राता । मिलिओ जगजीवन दाता ॥४॥४॥

शब्दार्थ : दुइ - दोन, पेखा - पहावे, पहातो, अउरु - अन्य, दुसरा, नैन - डोळे, बेगल - वेगळे, अन्य, बाजीगर - प्रभू, डंक - डमरू, सभ खलक - संपूर्ण सृष्टी, तमासे - तमाशा, स्वांगु - सोंग, खेळ, सकेला - आवरतो, रवै - राहतो, कथनी - सांगून बोलून, लुकाई - जनता, जाकउ - ज्या कोणास, आप - परमेश्वर, किंचत - किंचित, थोडी, कीनी - केली, रंगि राता - प्रेमात रंगून गेला, एकरुप झाला, मिलिआ - प्राप्त झाला, मिळाला.

भावार्थ : मी दोन्ही डोळ्यांनी जेव्हा पाहतो तेव्हा मला सर्वत्र प्रभू रामच दिसतो. अन्य कोणीही काहीही दिसत नाही. कारण मी प्रभू रामाच्या रंगात रंगून गेलो असल्याने मला आता त्याच्या शिवाय वेगळे काहीच दिसत नाही. ॥१॥

जेव्हापासून माझे चित्त मी रामनामात लीन केले त्यावेळेपासून माझ्या चित्तातील सारा भ्रम पळून गेला. सारे भय नष्ट झाले. ॥१॥ रहाउ ॥

जेव्हा तो खेळिया आपल्या हातातील डमरू वाजवत असतो तेव्हा सारी सृष्टी त्याच्या तालावर नाचत असते. जेव्हा तो हा सारा सृष्टीचा खेळ थांबवतो म्हणे कबीर

तेव्हा सारी सृष्टी नष्ट होते व तो प्रभू परमात्माच फक्त एकटा स्वतःतच रममाण होऊन राहतो.॥२॥

केवळ सांगून ही द्वैत भावना, भ्रम नष्ट होत नाहीत. आजपर्यंत अनेक लोक सांगून सांगून थकले. परमेश्वराने ज्याला गुरू मुखी हे ज्ञान दिले त्याच्याच हृदयात तो प्रभू परमात्मा सामावून राहतो.॥३॥

सतगुरूने थोडीशी जरी कृपा केली तरी तन, मन, देह, सारे सारे हरी चरणी लीन होते. कबीर सांगतात जो हरीच्या प्रेमरंगात भक्तीरंगात रंगून गेला तो प्रभू परमात्म्याशी त्या जगजीवन दात्याशी एकरूप होऊन गेला.॥४॥४॥

जाके निगम दूध के ठाटा । समुंदु बिलोवन कउ माटा ।
ताकी होहु बिलोवन हारी । किउ मैटे गो छाछि तुहारी ॥१॥
चेरी तूरामुन करसि भतारा । जगजीवन प्राण अधारा ॥१॥ रहाउ ॥
तेरे गलहि तउकु पग बेरी । तू घर घर रमईऐ फेरी ।
तू अजहु न चेतसि चेरी । तू जमि बपुरी है हेरी ॥२॥
प्रभू करन करावनहारी । किया चेरी हाथ बिचारी ।
सोई सोई जागी । जितु लाइ तितु लागी ॥३॥
चेरी तै सुमति कहां ते पाई । जाते भ्रम की लीक मिटाई ।
सु रसु कबिरे जानिआ । मेरो गुर प्रसादि मनु मानिआ ॥४॥५॥

शब्दार्थ : जाके - ज्याचे, निगम - वेदादी धर्म ग्रंथ, ठाडा - अमृत स्रोत, स्तन, समुंदु - समुद्र, बिलोवन - घुसळणे, माटा - मडके, ताकी - त्याची त्या प्रभू परमात्म्याची, होहु - हो, बिलोवन हारी - घुसळण रवी, किउ - कसे, मैटे - मिटवील, हरण करील, छाछी - आनंद, ताक, गलहि - गळ्यात, तउकु - लोखंडी पट्टा, अविद्यारूपी पट्टा, पग - पायात, बेरी - बेडी, कर्मकाण्डरूपी बेडी, घरघर - अनेक योनींतून, अजहु - अजूनही, न चेतसि - जागृत होत नाहीस, करन - करणारा, करवन हारि - करविता, किआ - काय, जितु - ज्या, जेथे, तिथु - त्या तेथे, जा ते - ज्यामुळे, लीक - रेषा, रेष, तळ हातावरील रेषा.

भावार्थ : (ह्या पदात 'चेरी' म्हणजे मुलगी-दासी. जीवास उद्देशून हा शब्द येथे वापरला आहे.)

वेद उपनिषदे आदि ग्रंथ, हे गाईच्या स्तनासारखे आहेत. त्यातून ज्ञानरूपी दूध पाझरते. हा ज्ञानाचा भलामोठा साठा आहे. ज्ञान सागर आहे.

मुली, वेदादी धर्म ग्रंथ हा ज्ञानाचा सागर आहे. त्यांचे वाचन मनन चिंतन हा ताक घुसळण्याचा घडा आहे. तू ह्या ग्रंथांचे, तुझ्या बुद्धिरूपी रवीने घुसळण कर. त्यातून तुला प्रभूचे सत्यरूप लोणी जरी प्राप्त झाले नाही तरी कमीत कमी ज्ञानरूपी ताक तरी मिळेल. परमानंद नाही मिळाला तरी ज्ञानाचा आनंद तरी नक्कीच मिळेल. ॥१॥

हे जीवा, तू त्या प्रभू परमात्म्यास आपला पती आपले सर्वस्व का मानत नाहीस ? तो साऱ्या जिवांना जीवन देणारा जगजीवन तोच सर्व जिवांचा आधार आहे.॥१॥ रहाउ ॥

तुझ्या गळ्यात अविद्यारूपी पट्टा बांधला गेला आहे. पायात कर्मकाण्डाच्या बेड्या अडकलेल्या आहेत. त्याने तुला अनेक योनींतून फिरत ठेवले आहे. ह्या जन्म मरणाच्या फेऱ्यात तू अडकला आहेस. तू यमाच्या कचाट्यात सापडला आहेस. आता तरी तू विचार का करत नाहीस.॥२॥

तो कर्ता करविता. सारे काही त्या प्रभूच्या हातात आहे. ह्या जिवाच्या हाती काही नाही. युगानुयुगांच्या काळ झोपेतून आता हा जीवात्मा जागृत झाला. तो - परमात्मा - जे सांगेल ते तो करतो आहे.॥३॥

हे जीवात्म्या, तुला ही सुबुद्धी कशी सुचली ? तुझी भाग्यरेषा कशी बदलली ? तुझे सारे भ्रम कसे नष्ट झाले ? कबीर सांगतात, सतगुरू कृपेने मी ह्याचे मर्म जाणले आहे. आता माझे मन पूर्ण शांत, पूर्ण संतुष्ट झाले आहे.॥४॥५॥

जिह बाझु न जीआ जाई । जउ मिलै त घाल अघाई ।
सद् जीवनु भलो कहां ही । मूए बिनु जीवनु नाही ॥१॥
अब किआ कथीऐ गिआनु बीचारा ।
निज निरखत गत बिउहारा ॥१॥ रहाउ ॥

घासि कुंकम चंदनु गारिआ । विनु नैनहु जगतु निहारिआ ।
 पूति पिता इकु जाइआ । विनु ठाहर नगरु बसाइआ ॥२॥
 जाचक जन दाता पाइआ । सो दीआ न जाई खाइआ ।
 छोडिआ जाइ न मूका । अउरनह पहि जाना चूका ॥३॥
 जो जीवन मरना जानै । सो पंच सैल सुख मानै ।
 कबीरै सो धनु पाइआ । हरि भेटत आपु मिटाइआ ॥४॥६॥

शब्दार्थ : जिह - ज्याच्या, प्रभूच्या, बाझु - शिवाय, जऊ - ज्याला,
 घाल - कष्ट, मेहनत, यातायात, अघाई - संपते, सदजीवनु - शाश्वत
 जीवन, भला - चांगला, कहाहीं - म्हणतात, मूए - मेल्याशिवाय, अहंकार
 नष्ट केल्याशिवाय, निज निरखत - आपल्या डोळ्यादेखत, घासि - घासून
 उगाळून, चंदन - चंदनाचे खोड, कुंकम - केशर, गारिआ - मिसळून एक
 जीव करतात, निहारिआ - निरखले, निरक्षण केले, पूति - पुत्र, ठाहर -
 स्थान, भूमी, जाचक - याचक, सोदिआ - इतके दिले, छोडिआ - टाकणे,
 सोडणे, मुका - संपणे, अउरही - अन्यत्र, अन्य कोणी, पहि - पाशी,
 कडे, चूका - चुकले, पंच - संत सज्जन, मानै - मानतो.

भावार्थ : ज्या प्रभू परमात्म्याशिवाय जीवन जगणे अशक्य आहे. त्या प्रभू
 परमात्म्याची प्राप्ती झाल्यावर त्याच्या प्राप्तीसाठी केलेल्या कष्टांचे सार्थक होते.
 मग सदैव स्थिर शाश्वत जीवनाची प्राप्ती होते. सर्वजण अशा जीवाचे कौतुक
 करतात. पण असे जीवन प्राप्त करण्यासाठी प्रथम मनातील विषय विकारांची,
 अहंकाराची होळी करावी लागते तेंव्हाच असे शाश्वत जीवन प्राप्त होते. ॥१॥

आपल्या डोळ्यादेखत हा सारा संसार नष्ट होत असलेला प्रहात असताना
 ज्ञानाच्या गोष्टी कोण कोणाला सांगणार ? ॥१॥ रहाउ ॥

जसे केशर आणि चंदन एकत्र उगाळल्यावर हे केशर व हे चंदन असे
 वेगळेपण रहातच नाही. त्याप्रमाणे जीवात्मा त्या निराकार प्रभू परमात्म्याशी
 एकरूप होऊन जातो. मग चर्मचक्षू शिवायही सारे जगाचे व्यवहार स्वच्छ
 दिसू लागतात. पुत्राने (जीवात्म्याने) पित्यास जन्म दिला, जीवाने आपल्या

आत्म्यात ज्ञान प्रकट केले. आणि कोणत्याही आधाराशिवाय नगर वसवले.
 अस्थिर चंचल जीवनाला ज्ञानाच्या माध्यमातून स्थिर शाश्वत जीवन प्राप्त
 केले. ॥२॥

याचकास प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला. त्या प्रभू कृपेने इतके काही शाश्वत
 सुख प्राप्त झाले आहे की ते कितीही उपभोगले तरी शिल्लकच उरते. त्याचा
 कधीही त्याग करावा असे वाटत नाही आणि ते कधीही समाप्त होत नाही.
 आता मला अन्य कोणाकडे काहीही मागण्याची गरजच उरली नाही. ॥३॥

जो ह्या जगातील भौतिक जीवन जगत असतानाच मनातील विषय
 विकारांना, मोह मायेला, अहंकाराला मारून टाकण्यात यशस्वी होतो, त्याला
 जीवन म्हणजे आनंददायी सफर वाटते. कबीर म्हणतात, मी ते परमधन प्राप्त
 केले आहे. त्या प्रभू परमात्म्याशी मी एकरूप झालो आहे. प्रभू परमात्मा प्राप्त
 झाल्यावर माझ्या मनातील अहंकार नष्ट झाला आहे. ॥४॥६॥

किआ पाडीऐ किआ गुनिए । किआ बेद पुरानां सुनिए ।
 पडे सुने किआ होई । जउ सहज न मिलिओ सोई ॥१॥
 हरिका नामु न जपसि गवारा । किआ सोचहिबारंबार ॥१॥रहाउ ॥
 अंधिआरे दीपकु चहीऐ । इक बसतु अगोचर लहीऐ ।
 बसतु अगोचर पाई । घटि दीपकु रहिआ समाई ॥२॥
 कहि कबीर अब जानिआ । जब जानिआ तउ मनु मानिआ ।
 मन माने लोगु न पतीजै । न पतीजै तउ किआ कीजै ॥३॥७॥

शब्दार्थ : किआ - काय, गुनिए - विचार करावा, गवारा - अडाणी,
 मूर्ख, बारंबार - वारंवार, लहिऐ - प्राप्त होतो, घटि - शरीरात, दीपकु -
 ज्ञानरूपी दिवा, पतीजै - प्रसन्न होणे.

भावार्थ : काय वाचावे ? कशाचे चिंतन करावे ? कशा करता वेद पुराणे
 ऐकावीत ? जर त्यापासून अपेक्षित असलेली सहजावस्था प्राप्त होणार नसेल
 तर त्या ऐकण्याचा वाचण्याचा उपयोग तरी काय ? ॥१॥

असे मूर्खा ! तू सदैव, वारंवार कशाचा विचार करीत बसला आहेस ? तू

हरीनामाचा का जप करीत नाहीस ? ॥१॥ रहाउ ॥

अंधारापासून मुक्ती प्राप्त करण्यासाठी दिव्याची गरज असते. त्या प्रमाणे त्या अगोचर प्रभू परमात्म्यास पाहण्यासाठी, जाणण्यासाठी ज्ञानरूपी दिव्याची आवश्यकता आहे. जर जिवाचे ठाई तो प्रकाश असेल तर त्या अगोचरास प्राप्त करता येते आणि एकदा प्रभूचे ज्ञान झाले की तो जीव त्यातच सामावून जातो. ॥२॥

कबीर म्हणतात, आता मी त्या परम पिता परमेश्वरास जाणले आहे. त्याच्या स्वरूपाचे ज्ञान झाल्याने आता माझे मन तृप्त झाले आहे. पण माझे मन प्रभू प्राप्तीमुळे संतोष पावल्याचे पाहून इतरांना मात्र ते आवडत नाही. आता त्यांना आवडो न आवडो. त्याला मी काय करणार ? ॥३॥ ७ ॥

हिदै कपटु मुख गिआनी । झूठे कहा बिलोसवि पानी ॥१॥
कांइआ मांजसि कउन गुनां । जउ घट भीतरि है मलनां ॥१॥ रहाउ ॥
लउकी अठसठि तीरथ न्हाई । कउरापनु तऊ न जाई ॥२॥
कहि कबीर बीचारी । भव सागरु तारि मुरारी ॥३॥ ८ ॥

शब्दार्थ : हिदै - हृदयात, कपटु - कपट, गिआनी - ज्ञान, बिलोवसी - घुसळतोस, काइआ - काया, शरीर, मांजसी - चोळून धुणे, जउ - जेव्हा, लउकी - कडू भोपळा.

भावार्थ : अरे ढोंगी माणसा ! तुझ्या हृदयात कपट पुरेपूर भरून राहिले आहे. पण वरून आव मात्र आणतोस ज्ञानी पंडिताचा. कशाला उगाच पाणी घुसळतोस ? त्या ढोंगांचा काहीही उपयोग होणार नाही. ॥१॥

आतमध्ये मलीन असल्यावर बाहेरून शरीर चोळून चोळून स्वच्छ करून काय लाभ ? ॥१॥ रहाउ ॥

कडू भोपळा अडूसष्ट तीर्थात बुचकळून काढला तरी तो त्याचा कडूपणा कणभरही सोडीत नाही तसेच ह्या ढोंगी पाखंडी माणसांचे आहे. ॥२॥

कबीर नम्रता पूर्वक प्रार्थना करतो की हे प्रभू, कृपा करून मला ह्या भव सागरातून पार करून ने. ॥३॥ ८ ॥

राग सोरठि

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ६५६)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

बहु परपंच करि पर धनु लिआवै ।
सुत दारा पहि आनि लुटावै ॥१॥
मन मेरे भूले कपटु न किजै ।
अंति निबेरा तेरे जीअ पहि लीजै ॥१॥ रहाउ ॥
छिनु छिनु तनु छीजै जरा जनावै ।
तब तेरी ओक कोइ पानीओ न पावै ॥२॥
कहतु कबीर कोइ नही तेरा ।
हिरदै रामु की न जपहि सवेरा ॥३॥ ९ ॥

शब्दार्थ : परपंच - लबाडी, करि - केला, परधनु - दुसऱ्याचे धन, लिआवै - घेऊन आलास, पहि - वर, आनि - आणून, लुटावै - हवाली करतो, भूले - चुकून ही, निबेरा - निवाडा, हिशोब, पहि - कडून, लीजै - घेतला जाईल, छिनु छिनु - क्षणाक्षणाला, छीजै - क्षीण होईल, जरा - वृद्धत्व, म्हातारपण, जनावै - जाणवेल, पानीओ - पाणी, ओक - ओंजळ.

भावार्थ : हे प्राण्या, तू अनेक प्रकारच्या लांड्या लबाड्या करून लोकांना फसवून, त्यांचे धन लुबाडून आपला प्रपंच केलास. ते सारे धन आपल्या बायका मुलांवर उधळून टाकलेस ॥१॥

हे माझ्या मना, चुकून ही तू कपट, खोटेपणा करू नकोस. कारण मरणानंतर प्रभू दरबारी तुझ्या सर्व कृत्यांचा निवाडा होणार आहे ॥१॥ रहाउ ॥

जाणाऱ्या प्रत्येक क्षणाला तुझे शरीर झिजत आहे. तुला वृद्धत्व येणार आहे. अशावेळी मग तू ज्यांना माझे माझे म्हणतोस, आपले समजतोस त्यापैकी कोणीही तुझ्या उपयोगी पडणार नाही. तुझ्या ओंजळीत कोणी साधे पाणी

सुद्धा घालणार नाहीत. ॥२॥

कबीर सांगतात, हे जीवा ! ह्या जगात तुझे कोणीही नाही, हे नीट ध्यानात घे. तुला जो सावरणार आहे, तुझ्या जिवाचा जो एकमेव आधार आहे त्या रामाचा, त्या प्रभू परमात्म्याचा तू तुझ्या हृदयात का जप करीत नाहीस ? ॥३॥१॥

संतहु मन पवनै सुखु बनिआ ।
किछु जोगु परापति गनिआ ॥२॥१॥
गुरि दिखलाई मोरी । जितु मिरग पडत है चोरी ।
मूंदिलीए दरवाजे । बाजी अले अनहत बाजे ॥१॥
कुंभ कमलु जलि भरिआ । जलु मेटिआ ऊभा करिआ ।
कहु कबीर जन जानिआ ।
जउ जानिआ तउ मनु मानिआ ॥२॥१०॥

शब्दार्थ : पवनै - पवन, वारा, बनिआ - बनले, झाले, जोगु - योग्य, परापति - प्राप्त, गनिआ - गणणे, समजणे, दिखलाई - दाखवले, मोरी - माझ्या, मिरग - वन्यपशू, पडत - येतात, चोरी - चोरून, मूंदिलीए - बंद करून घेतले, बाजीअले - वाजवले, बाजे - वाद्ये, कुंभ - घडा, कमलु - हृदयरूपी कमळ, जलि - पाणी, विकार, भरिआ - भरलेले, मेटिआ - ओतून दिले, जानिआ - जाणले, मानिआ - स्वीकार केला.

भावार्थ : हे सन्तजनहो, माझे वान्या सारखे इतस्ततः भटकणारे मन आता शांत, स्थिर झाले आहे. आता ते परमेश्वर कृपेस पात्र झाले आहे. ॥२॥१॥

माझ्या गुरूने माझ्यामधील उणिवा, दोष, दाखवून दिले. हे विषय विकारादी वन्यपशू मोहकरूप घेवून, अत्यंत गुप्तपणे चोरून मनात कसा प्रवेश करतात हे माझ्या सतगुरूने मला दाखवले आहे. त्यामुळे त्यांचा प्रवेश रोखण्यासाठी मनाची कवाडे दारे खिडक्या घट्ट लावून टाकल्या आहेत. माझी इंद्रिये मी ताब्यात ठेवली आहेत. त्यामुळे माझ्या मनात आता त्या प्रभू परमात्म्याचा अनाहत नाद निनादत आहे. ॥१॥

माझ्या हृदयरूपी घड्यात विषय विकार रूपी पाणी पुरेपूर भरलेले होते पण मी तो ओतून देऊन माझे हृदय आता विषय विकारापासून पूर्ण मोकळे केले आहे. आता त्यात प्रभू नामामृत भरण्यास ते योग्य झाले आहे. कबीर सांगतात आता मी प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे व जेव्हा मी त्या प्रभू परमात्म्यास जाणले तेव्हापासून मी प्रभू नामाशी एकरूप झालो आहे. ॥२॥१०॥

भूखे भगति न कीजै । यह माला अपनी लीजै ।
हउ मांगउ संतन रेना । मै नाही किसी का देना ॥१॥
माधो कैसी बनै तुम संगे । आपि न देहु त लेवछ मंगे ॥२॥
दुइ सेर मांगउ चूना । पाउ घीउ संगि लूना ।
अध सेरु मांगउ दाले । मोकउ दोनउ वखत जिवाले ॥३॥
खाट मांगउ चउपाई । सिरहाना अवर तुलाई ।
ऊपर कउ मांगउ खींधा । तेरी भगति करै जनुथींधा ॥४॥
मै नाही कीता लबो । इकु नाउ तेरा मै फबो ।
कहि कबीर मनु मानिआ । मनु मानिआ तउ हरि जानिआ ॥४॥११॥
शब्दार्थ : रेना - धूळ, माधो - माधव परमेश्वर, मांगउ - मागतो, लेवउ - घेईन, मंगे - मागून, दुइ - दोन, सेर - शेर, चुना - आटा, पीठ, पाउ - पावशेर, घीउ - तूप, लूना - मीठ, अध - अर्धा, सेरु - शेर, दाले - डाळ, जिवाले - जेवण, सिरहाना - उशी, अवर - आणि, तुलाई - गादी, थींधा - घोंगडी, सीधा - प्रेमरसात भिजून, लबो - हावरटपणा, फबो - पसंद

भावार्थ : हे प्रभो, उपाशी पोटी परमार्थ होत नाही. परमेश्वर भक्ती होत नाही. तुझी ही जपमाळ तू घेऊन टाक. मी तुझ्याकडे केवळ संतजनांच्या चरणांची धूळ मागतोय. बाकी मला कोणाशी काही देणे घेणे नाही. मग मला कोणावरही अवलंबून राहावे लागणार नाही. ॥१॥

हे प्रभो, तुझ्याकडे मागताना कसला संकोच ? मी तुझ्याकडे निःसंकोच

पणे माझ्या उदरनिर्वाहाचे मागणे मागतो. जर ते तू आपणहून दिले नाहीस तरी मी ते तुझ्याकडून मागून घेईन ॥ रहाउ ॥

मी काही तुझ्याकडे जास्त मागत नाही. फक्त दोन वेळच्या जेवणा पुरता दोन शेर आटा, पावशेर तूप, थोडे मीठ आणि अर्धा शेर डाळ दे. ज्यामुळे मी माझा उदर निर्वाह करीन. ॥२॥

चार पायाची एक खाट. त्यावर गादी, डोक्या खाली उशी आणि पांघरायला घोंगडी, एवढे मिळाले की पुरे, मग मी निश्चितपणे तुझ्या भक्तीत रंगून जाईन आणि प्रेम रसात भिजून चिंब होऊन जाईन. ॥३॥

हे प्रभो, हे मागताना मी काही हव्यास केलेला नाही. मला तर केवळ तुझ्या नामाचीच हाव आहे. कबीर सांगतात, मी माझ्या अंतःकरणात त्या एकमेव प्रभू परमात्म्यास धारण केले आहे. मनात त्या प्रभू परमात्म्यास धारण केल्यानेच मला तो प्रभू प्राप्त झाला. ॥४॥११॥

राग धनासरी (धनश्री)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ६९१)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

सनक सनंद महेश समानां । सेख नागि तेरा मरमु न जानां ॥१॥

संतसंगति रामु रिदै बसाई ॥१॥ रहाउ ॥

हनुमान सरि गरुड समानां । सुरपति नरपति नही गुन जानां ॥२॥

चारि बेद अरु सिंघ्रित पुरानां । कमलापति कवला नहि जानां ॥३॥

कहि कबीर सो भरेमै नाही । पग लागि राम रहै सरनांही ॥४॥१॥

शब्दार्थ : सनक सनंद - ब्रह्मदेवाचे मानसपुत्र सनक व सनंदन, महेश - महेश, शिव, सेख नागि - शेष नाग, मरमु - मर्म, सुरपति - इंद्र, कमलापति - विष्णू, कवला - लक्ष्मी.

भावार्थ : सनक, सनंदन, शिव या सारख्यांना, शेषनाग आदी महान लोकांनाही हे प्रभो तुझे मर्म रहस्य समजले नाही. ॥१॥

मी मात्र संत संगतीने त्या प्रभू रामास माझ्या हृदयात स्थापन केले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

हनुमान, श्री गरुडांप्रमाणेच देवांचा राजा इंद्र, पृथ्वीवरील महाराजे यांनाही तुझ्या गुणांचा थांग लागला नाही. ॥२॥

चारी वेद, अठरा स्मृती, अठरा पुराणे, याचे कर्ता ब्रह्मा, मनु आणि इतर ऋषी, विष्णू, लक्ष्मी ह्या पैकी कोणासही हे प्रभो तुझे पूर्ण ज्ञान झाले नाही. ॥३॥

कबीर सांगतात, जो साधक रामाला शरण गेला, तो कोणत्याही मोहास बळी पडत नाही. कोणत्याही भ्रमाने भ्रमित होत नाही. ॥४॥१॥

दिन ते पहर पहर ते घरिआं, आव घटै तनु छीजै ।

कालु अहेरी फिरे बधिक जिउ कहहु कवन विधि कीजै ॥१॥

सो दिनु आवन लागा ।

मात पिता भाई सुत बनिता, कहहु कोऊ है का का ॥१॥ रहाउ ॥

जब लगु जोति काइआ महि बरतै आपा पसु न बूझै ।

लालच करै जीवन पद कारन, लोचन कछू न सूझै ॥२॥

कहत कबीर सुनहु रे प्रानी, छोडहु मनके भरमा ।

केवल नामु जपहु रे प्रानी, परहु एक की सरनां ॥३॥२॥

शब्दार्थ : पहर - प्रहर, घरिआं - घटका, छिजै - क्षीण, कमजोर होत चालला, अहेरी - शिकारी, फिरै - घिरट्या घालतो, बधिक - शिकारी, जिउ - जसे, कवन - कोणता, विधि - उपाय, कोऊ है का का - कोण कोणाचा आहे, आपा - आपल्याला स्वतःला, जोति - आत्मा, पसु - पशु, जीवन पद कारण - जिवंत राहण्यासाठी, न सुझै - सुचत नाही, परहु - पडतो, एक - एकमेव परमात्मा.

भावार्थ : दिवसा मागून दिवस, प्रहरा मागून प्रहर, घटके मागून घटका जात असते. प्रत्येक जाणाच्या क्षणाबरोबर आयुष्य कमी होत असते. शरीर क्षीण होत असते. काल, मृत्यू एखाद्या शिकान्यासारखा तुमच्या भोवती घिरट्या घालीत असतो. केव्हा संधी मिळते आणि आपण ह्याला गिळून टाकतो असे

त्यास झालेले असते. आता सांगा बरे ह्या कळीकाळापासून वाचण्यासाठी कोणता बरे उपाय करावा ? ॥१॥

अखेर तो दिवस येतो. मग आई, बाप, मुलगा, मुलगी ज्यांना तू आपले म्हटलेस त्यापैकी कोणीही तुम्हास वाचवू शकत नाही. मृत्यू अटळ आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

पण जो पर्यंत शरीरात प्राण आहे तोपर्यंत हा माणूस पशु सारखाच इंद्रिय उपभोगामागे धावत असतो. मरण अटळ आहे हे त्याला समजतच नाही. त्याला आपण कोण आहोत हे समजतच नाही. आपले वास्तव स्वरूप तो जाणतच नाही. आपण अमर आहोत ह्या भ्रमात जिवाच्या लालचीने त्याचे सारे व्यवहार चालू असतात. ॥२॥

कबीर सांगतात, हे मानव प्राण्या, हे मनाचे सारे भ्रम सोड आणि केवळ प्रभू नामाचा जप कर. त्या एकमेव परमात्म्यास शरण जा आणि ह्या मानव जन्माचे सार्थक कर. ॥३॥२॥

जो जनु भाउ भगति कछु जानै, ताकउ अचरजु काहो ।
जिउ जलु जल महि पेसि न निकसै, तिउ दुरि मिलिओ जुलाहो ॥१॥
हरि के लोगा मै तउ मति का भोरा ।
जउ तनु कासी तजहि कबीरा, रमईऐ कहा निहोरा ॥१॥ रहाउ ॥
कहतु कबीर सुनहु रे लोई । भरमि न भूलहु कोई ।
किआ कासी किआ ऊखरु मगहरु रामु रिदै जउ होई ॥२॥३॥

शब्दार्थ : जो जनु - जे लोक, काहो - कशाचे, का वाटावे, पेसि - मिसळले, पडून, दुरि - वेगळे पणा, तउ - तुमच्या, भोरा - भोळा, वेडा, खुळा, जउ - जर, तजहि - त्यागली, मृत्यू आला, निहोरा - उपकार, उखरु - उजाड, मगहरु - उत्तर प्रदेशातील एक गाव जेथे मरण आल्यास मुक्ती प्राप्त होत नाही असा समज आहे.

भावार्थ : जे लोक प्रभूची भक्ती, प्रभूचे प्रेम म्हणजे काय हे थोडे फार जाणतात. त्यांना जर कोणी असे सांगेल की मी प्रभूशी एकरूप झालो आहे

तर त्यांना त्याचे आश्चर्य वाटण्याचे काहीच कारण नाही. ज्याप्रमाणे पाण्यात पाणी मिसळले तर दोन्ही पाणी एकरूप होऊन जातात. दोन्ही पाणी वेगवेगळी करताच येत नाही. त्याचप्रमाणे कबीर सांगतात की, मी परमेश्वराशी एकरूप होऊन गेलो आहे. ॥१॥

हे सन्त सज्जन हो, मी तुम्हाला वेडा वाटतो. पण जर मी माझा प्राण काशीत सोडला तर त्यात परमेश्वराचे कसले आले आहेत उपकार. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, लोक हो ऐका. कोणताही भ्रम मनात बाळगू नका. जर अंतःकरणात राम असेल तर मग काशी काय आणि उजाड मगहरु गाव काय, कोठेही मरण आले तरी काही फरक पडत नाही. ॥२॥

इंद्र लोक सिवलोकहि जैबो । ओछे तप करि बाहुरि ऐबो ॥१॥
किआ मांगउ किछु थिरु नाहि । राम नाम रखु मन माही ॥१॥ रहाउ ॥
सोभा राज बिभै बडिआई । अंति न काहू संग सहाई ॥२॥
पुत्र कलत्र लछमी माइआ । इन ते कहु कवनै सुखु पाइआ ॥३॥
कहत कबीर अवर नही कामा । हमरै मन धन राम को नामा ॥४॥४॥

शब्दार्थ : जैबो - गेलात, प्राप्त केलेत. ओछे - तुच्छ, हलके, ऐबो - परत येतो, किआ - काय, मांगउ - मागावे, किछु - काहीही, थिरु - स्थिर शाश्वत.

भावार्थ : जरी एखाद्याने इंद्रलोक, शिवलोक आदि प्राप्त केले तरीही केलेल्या कुकर्माच्या फल स्वरूप त्याला तेथूनही परत माघारी यावे लागते. ॥१॥

मी त्या प्रभू परमात्म्याकडे काय बरे मागावे ? कारण जे जे दिसते ते सारे अशाश्वत आहे. मी माझ्या मनात त्या प्रभू रामाचे नाम धारण करतो. ॥१॥ रहाउ ॥

सौंदर्य, राज्य, वैभव, मोठेपण ह्यापैकी काही काहीही अखेर तुझ्याबरोबर येणार नाही. ॥२॥

पुत्र, पत्नी, लक्ष्मी, अन्य माया ह्या पासून काय बरे सुख प्राप्त झाले ? ॥३॥

कबीर सांगतात, जन हो, अन्य काहीही कोणीही शेवटी तुमच्या कामी

येत नाही म्हणून मी माझ्या मनात रामनाम धन साठवले आहे. ॥४॥४॥

राम सिमरि राम सिमरि राम सिमरि भाई ।
राम नाम सिमरन बिनु बूडते अधिकाई ॥१॥ रहाउ ॥
बनिता सुत देह ग्रेह संपति सुखदाई ।
इन्ह मै कछु नाहि तेरो, काल अवध आई ॥१॥
अजामल गज गनिका पतित करम कीने ।
तेऊ उतरि पारि परे राम नाम लीने ॥२॥
सूकर कूकर जोनि भ्रमे तऊ लाज न आई ।
राम नाम छाडि अंग्रित काहे बिखु खाई ॥३॥
तजि भरम करम बिधि निखेध राम नामु लेही ।
गुर प्रसादि जन कबीर रामु करि सनेही ॥४॥५॥

शब्दार्थ : सिमरि - स्मरण कर, बिनु - विना. अधिकाई - बहुतेक सर्व लोक, ग्रेह - घर, अवध - वेळ, कीने - केले, तेऊ - ते, सुकर - डुकर, कुकर - कुत्रा, तउ - तेव्हा, छाडी - सोडून, बिखु - विष, तजि - त्यजून, टाकून देऊन, बिधिनिखेध - बिधि निषेध.

भावार्थ : हे जीवा तू रामाचे स्मरण कर. रामनामात निमग्न होऊन रहा. जगातले बहुतेक सर्व लोक रामनामाचे स्मरण न केल्याने बुडून गेले. ॥१॥ रहाउ ॥

पत्नी, पुत्र, देह, गृह, संपत्ती सारे काही तुला सुख दायक वाटते. पण जेव्हा काळ तुझ्यावर झडप घालेल तेव्हा ह्यापैकी कोणीही तुझ्या उपयोगी येणार नाही. ॥१॥

अजामिळ, गजेंद्र, गणिका सर्वजण हीन कर्म करत होते. पण अंत समथी त्यांनी प्रभूनामाचे स्मरण केल्याने ते उद्धरून गेले. ॥२॥

डुकर, कुत्रा आदी हीन योनीतून फिरल्यानंतरही विषय वासनेत रमताना हे जीवा, तुला लाज कशी वाटत नाही ? तू रामनाम रूपी अमृत सोडून हे विष का प्राशन करतोस ? ॥३॥

सारे भ्रम सोडून, कर्म काण्ड सोडून रामनामाचा स्वीकार कर. कबीर सांगतात, हे जीवा, गुरूची कृपा प्राप्त करून तू प्रभूनामाशी स्नेह जोड. ॥४॥५॥

राग तिलंग

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ७२७)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

बेद कतेब इफतरा भाई, दिल का फिकरु न जाइ ।
टुकु दमु करारी जउ करहु, हाजिर हजुरि खुदाइ ॥१॥
बंदे खोजु दिल हर रोज, ना फिरु परेसानी माहि ।
इह जु दुनीआ सिहरु मेला, दसतगीरी नाहि ॥१॥ रहाउ ॥
दरोगु पडि पडि खुसी होइ, बेखबर बादु बकाहि ।
हकु सचु खालकु खलक मिआने, सिआम मूरति नाहि ॥२॥
असमान मिआने लहंग दरीआ, गुसल करदन बूद ।
करि फकरु दाइम लाइ चसमे, जह तहा मउजूदु ॥३॥
अलाह पाकं पाक है, सक करउ जे दूसर होइ ।
कबीर करमु करीम का, उहु करै जानै सोइ ॥४॥१॥

शब्दार्थ : कतेब - मुसलमानांचे सर्व धर्म ग्रंथ (तौरैत, जंबूर, अंजिल, कुराण), इफतरा - खोटे अर्थ, फिकरु - चिंता, टुकु दमु - थोडा वेळ, करारी - एकाग्र करणे, जउ - जर, करहु - केले, करशील, हाजिर - समक्ष, समोर, हजुरि - बादशहा, परमेश्वर, खुदाइ - परमेश्वर, बंदे - भक्त, साधक, खोजु - शोध, परेसानी - त्रास, इह - हे, जू - जे, सिहरु मेला - जादूचा खेळ, दसतगीरी - मदत, सहाय्य, दरोगु - खोटे, बेखबर - अडाणी, बादुबकाहि - व्यर्थ बडबड, हकु - अधिकारी, परमेश्वर, खालकु - निर्माता, खलक - संसार, सिआम - श्याम, कृष्ण, असमान - आकाश, मिआने - मध्ये, लहंग - वाहतो, दरिआ - समुद्र, गुसल - स्नान, फकरु - फकीर, विरक्त, दाइम - व्यतीत करणे, लाइ - लावून, चसमे - चष्मा, जह तहा - जेथे तेथे,

सर्वत्र. मउजूदु - उपस्थित, पाकंपाक - पवित्राहून पवित्र, अति पवित्र,
सक - शंका, करमु - कृपा, करीम - कृपाळू, उहु - तो, जानै -
जाणतो, सोइ - तोच

भावार्थ : हिंदूचे वेद, मुसलमानांचे धर्म ग्रंथ, (तौरैत, जंबूर,
अंजिल, कुरान) ह्यांचे अर्थ लावण्यात काही तरी चूक होते आहे. कारण
हे वाचल्याने मनाला शांती प्राप्त होत नाही. मनातली चिंता दूर होत नाही.
जर थोडावेळ चित्त एकाग्र केले तर तो साक्षात् प्रभू परमात्मा स्वतः
तुझ्यासमोर उपस्थित होतो. ॥१॥

हे साधका! तू सतत आपल्या मनाचा शोध घे. मनाच्या व्यापारांवर
नीट लक्ष ठेव म्हणजे मग काळजीचे कारणच उरणार नाही. ही जी दुनिया
तू पाहतो आहेस तो सारा जादूचा खेळ आहे. भूल भुलव्या आहे. त्यातून
तुला काहीही मदत मिळणार नाही. मनाला शांती प्राप्त होणार
नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

हे लोक खोटे धर्म ग्रंथ वाचून खुष होतात आणि आपापसात व्यर्थ
वाद घालीत बसतात. पण सत्यरूप प्रभू परमेश्वराने ही सृष्टी निर्माण केली
आहे. आणि त्यातच त्याचा वास आहे. अशी एकही जागा नाही. एक ही
वस्तू नाही ज्यात तो श्याम, तो कृष्ण मुरारी नाही. ॥२॥

त्या आकाशात तो प्रभू रूप सागर हिंदोलत आहे. त्यात तू स्नान केले
असतेस तर तुझ्या लक्षात आले असते की प्रभू परमात्मा किती विशाल
आहे. स्वार्थ सोडून निःस्वार्थ बनून, विरक्त होऊन. वैराग्य पूर्ण
आचरणाचा चष्मा घालून पाहशील तर तुला दिसेल की तो प्रभू परमात्मा
सर्वत्र आहे. सर्व व्याप्त आहे ॥३॥

हे साधका, तो प्रभू परमात्मा पवित्राहून पवित्र आहे. पवित्रतम आहे.
ह्याच्यासारखा अन्य कोणी ही नाही. ह्या बदल तुझ्या मनात शंका सुद्धा
येऊ देऊ नकोस. कबीर सांगतात, ज्याच्यावर तो परम कृपाळू प्रभू
परमात्मा कृपा करील तोच हे ज्ञान प्राप्त करील. ॥४॥१॥

राग सूही

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब क्र. ७९२)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादी

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

अवतरि आइ कहा तुम कीना ।
राम को नामु न कबहू लीना ॥१॥
राम न जपहु, कवन मति लागे ।
मरि जइबे कउ किआ करहु अभागे ॥१॥ रहाउ ॥
दुख सुख करि कै कुटंबु जीवाइआ ।
मरती बार इकसर दुखु पाइआ ॥२॥
कंठ गहन, तब करन पुकारा ।
कहि कबीर, आगे ते न संम्हारा ॥३॥१॥

शब्दार्थ : अवतरि - जन्मास येणे, कहा - काय, कीना - केलेस,
कबहू - केव्हाही, कधीही, लीना - घेतले, कवन - कोणती, मति -
बुद्धी, जइबे - जाशील, कउ - काय, किआ - केले, करहु - करशील,
करि - सहन करून, जीवाइआ - जगवलेस, पालन पोषण केलेस,
इकसर - एक ह्यानेच, आगे - आधी, संम्हारा - स्मरण केले.

भावार्थ : हे जीवा तू जन्माला येऊन काय केलेस? जन्मात कधी ही
रामाचे नाव घेतलं नाहीस. ॥१॥

त्या प्रभूरामाचा जप करावा असे कधी तुझ्या मनाला वाटले सुद्धा
नाही. मेल्यावर, त्या प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात तू काय केलेस? असे
विचारल्यावर काय सांगशील? ॥१॥ रहाउ ॥

सुख दुःख सहन करून तू कुटुंबाचे पालन पोषण केलेस. पण
मरण्याच्या वेळी ते दुःख तुला एकट्यानेच सहन करावे लागणार

आहे. ॥२॥

ज्यावेळी यमदूत तुझा गळा दाबतील. तेव्हा मात्र कंठ शोष करून ओरडशील. कबीर विचारतात, अरे वेड्या आधीच का तू त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले नाहीस? आता पश्चात्ताप करून काय लाभ? ॥३॥१॥

सूही

थरहर कंपे बाला जीउ ।
ना जानउ, किआ करसी पीउ ॥१॥
रैनि गई, मत दिनु भी जाइ ।
भवर गए, बग बैठे आइ ॥१॥रहाउ ॥
काचै करवै, रहे न पानी ।
हंसु चलिआ, काइआ कुमलानी ॥२॥
कुआर कंनिआ, जैसे करत सीगारा ।
किउ रलीआ मानै, बाझु भतारा ॥३॥
काग उडावत, भुजा पिरानी ।
कहि कबीर, इह कथा सिरानी ॥४॥२॥

शब्दार्थ : थरहर - थरथर, थरकाप, कंपे - कापते, बाला - युवती, जीउ - जीव, जानउ - जाणत, किआ - काय, करसी - करील, पीऊ - पती, परमेश्वर, काचै - कच्चे, करवै - घडा, मडके, हंसु - प्राण, आत्मारूपी हंस, चलिआ - उडून गेला, काइया - काया, शरीर, कुमलानी - कोमेजली, कुआर - कुमारी, कंनिया - कन्या, सीगारा - श्रृंगार, किउ - कसा, रलीआ - मीलनाचा आनंद, मानै - जाणेल, समजेल, भतारा - भ्रतार, पती, काग - कावळा, इह - ही, सिरानी - समाप्त झाली.

भावार्थ : नव विवाहित युवती पती मीलनाचे वेळी उत्कंठेने थरथर कापत असते. आपल्याशी आपला पती आता कसा व्यवहार करील ह्याची

तिला काहीच कल्पना नसते. जीवात्म्याची ही प्रभू मीलनाचे वेळी अशीच स्थिती होते. प्रभू परमात्मा आपल्याला आता कसे वागवेल ह्याची त्याला कल्पना नसते. ॥१॥

रात्र तर गेली. आता दिवस ही जाईल. यौवन रूपी रात्र संपली भ्रमर (काळे केस) निघून गेले. आता पांढरा बगळा, (पांढरे केस वृद्धत्वाचे लक्षण) म्हातारपण ही असेच वाया जाईल. पण प्रभू परमात्म्याशी मीलन झाले नाही. ॥१॥रहाउ ॥

कच्च्या मडक्यात पाणी रहात नाही. प्रभू परमात्म्याचे स्मरणही केले नाहीस म्हणून तुझे जीवन ही कच्चे मडकेच आहे, त्यात प्रभू परमात्मारूपी नामामृत कसे राहणार? तारुण्यरूपी हंस उडून गेला आता कोमेजलेले वृद्ध शरीरच मागे उरले. ॥२॥

अविवाहित कुमारी युवतीने जरी कितीही श्रृंगार केला तरी तिला पती मीलनाचा आनंद कसा मिळणार? जिवाने किती ही कर्मकांडाचा श्रृंगार केला तरी तो वरवर देखावाच असतो. त्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती कशी होणार? ॥३॥

कावळा उडवता उडवता माझे हात दुखु लागले पण कावळा काही उडाला नाही. त्याचप्रमाणे कबीर सांगतात ज्या जिवाने प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले नाही, त्या जिवाने किती ही खटपट केली तरी ही त्यास प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होत नाही. सारा जन्म वायाच जातो. जीवन कथा तिथेच संपते. ॥४॥२॥

अमलु सिरानो लेखा देना ।

आए कठिन दूत जम लेना ।

किआ तै खटिआ, कहा गवाइआ ।

चलहु सिताब, दीवानि बुलाइआ ॥१॥

चलु दरहालु दीवानि बुलाइआ ।

हरि फुरमानु दरगह का आइआ ॥१॥रहाउ ॥

करउ अरदासि, गाव किछु बाकी ।
 लेउ निबेरि आज की राती ।
 किछु भी खरचु तुम्हारा सारउ ।
 सुबह निवाज सराइ गुजारउ ॥२॥
 साधसंगि जाकउ हरि रंगु लागा ।
 धनु धनु सो जनु, पुरखु सभागा ।
 ईत ऊत, जन सदा सुहेले ।
 जनमु पदारथु जीति अमोले ॥३॥
 जागतु सोइआ जनमु गंवाइआ ।
 मालु धनु जेरिआ, भइआ परीइआ ।
 कहु कबीर, तेई नर भूले ।
 खसमु बिसारि माटी संगि रूले ॥४॥३॥

शब्दार्थ : अमलु - कारकीर्द कार्यकाल, सिरानो - संपला, लेखा -
 - हिशोब, जमा खर्च, आए - आले, किआ - काय, खटिआ -
 कमावले, कहा - कोठे, गवाइआ - घालवली, खर्च केली, चलहु -
 चल, सिताब - त्वरित, ताबडतोब, दीवानि - न्यायालयात, कचेरीत,
 बुलाइआ - बोलावले, चलु - चल, दरहालु - जसा असशील तसा,
 फुरमानु - हुकूम, आज्ञा, दरगाह - परमेश्वराचा दरबार, आइआ -
 आले. करउ अरदासि - विनंती करतो, गाव - गाव, किछु बाकी -
 काही काम अजून शिल्लक आहे. लेउ निबेरि - पुरे करून घेतो, किछु -
 काही, खरचु - रक्कम पैसे, सारउ - देतो, निवाज सराइ - धर्मशाळेत
 नमाज करून घेईन, रंगुलागा - प्रेम निर्माण झाले, ईत ऊत - ह्या लोकात
 व परलोकात, सुखेले - सुखी, आनंदी, जीति - जिंकतो, अमोले -
 अमूल्य, जागतु सोइआ - जागेपणी झोपला, मालु धन - मालमत्ता
 संपत्ती, जोरिआ - जोडली, भइआ - झाली, पराइआ - दुसऱ्याची,
 तेइ - ते, भूले - विसरून गेले. खसमु - परमेश्वरास, बिसारी -
 विसरून, माटी - माती, रूले - मिसळून गेले.

भावार्थ : तुला प्राप्त झालेला मानवरूपी जन्म संपला. तुझा
 कार्यकाल संपला. आता हिशोब देण्याची वेळ आली आहे. तुला घेऊन
 जाण्यासाठी यमाचे दूत येऊन उभे ठाकले आहेत. ॥ १ ॥

ते सांगत आहेत की जन्मभर साठवलेल्या संपत्तीचे काय केलेस.
 कसा जन्म घालवलास त्याचा हिशोब देण्यासाठी ताबडतोब चल. जसा
 असशील तसा, त्याच स्थितीत चल. तुला धर्मराजाच्या न्यायालयात
 ताबडतोब बोलावले आहे. त्या प्रभू परमात्म्याचा तसा हुकूम झाला
 आहे. ॥१॥रहाउ ॥

मग जीव गयावया करून विनंती करतो की हे यमदूत हो थोडे थांबा.
 अजून थोडा हिशोबाचा व्यवहार बाकी राहिला आहे. तो आज रात्रीत पुरा
 करतो. तुम्हाला ही थोडी रक्कम लाच म्हणून देतो. उद्या सकाळी वाटेतच
 नमाज म्हणू परमेश्वराच्या दरबारात हजर होतो. ॥२॥

जे जीव सज्जनांच्या संगतीने प्रभू नामात रंगले ते जीव धन्य धन्य होत.
 तेच खरे भाग्यवान पुरुष. ते इहलोकात व परलोकात सुख प्राप्त करतात.
 त्यांच्या जन्माचे सार्थक झाले. ॥३॥

पण ज्यांनी जागेपणी मोहमायेत झोपा काढल्या, जिवंत असताना
 प्रभूनाम घेतले नाही, त्यांनी आपला हा मानव जन्म व्यर्थ घालवला.
 जोडलेले सारे धन, सारी दौलत मृत्यूनंतर परक्याचीच झाली. कबीर
 सांगतात जे जीव आपल्या कर्तव्यास विसरले, प्रभू नामास विसरले, त्यांचा
 जन्म माती मोल झाला. ॥४॥३॥

राग सुही ललित (ललत)

थाके नैन स्रवन सुनि थाके, थाकी सुंदरि काइआ ।
 जरा हाक दी सभ मति थाकी, एक न थाकसि माइआ ॥१॥
 बावरे तै गिआन बिचारु न पाइआ । बिरथा जनमु गवाइआ ॥१॥रहाउ ॥
 तब लगु प्रानी तिसै सरेवहु, जब लगु घट महि सासा ।
 जे घटु जाइ त भाउ न जासी, हरि के चरन निवासा ॥२॥

जिस कउ सबदु बसावै अंतरि, चूकै तिसहि पिआसा ।
हुकमै बूझै चउपडि खेलै, मनु जिणि ढाले पासा ॥३॥
जो जन जानि भजहि अबिगत कउ, तिन का कछू न नासा ।
कहु कबीर ते जन कबहु न हारहि, ढालिजु जानहि पासा ॥४॥४॥

शब्दार्थ : थाके - थकले, नैन - डोळे, स्रवन - कान, सुंदरि -
सुंदर, काया - शरीर, जरा - म्हातारपण, बावरे - अरे वेड्या, गिआन
- ज्ञान, पाइआ - प्राप्त केले, तब - तेव्हा, सरेवहु - स्मरण, उपासना,
तिसै - त्या परमेश्वराची, लगु - पर्यंत, घट - शरीरात, सासा - श्वास,
भाउ - प्रेम, बसावै - बसवतो, निर्माण करतो, जिस - ज्याच्या, तिसहु
- त्याच्या, पिआसा - तहान, हुकमै - प्रभूच्या आज्ञेने, बुझै - जाणतो,
चउपट - सारीपाट, मनु जीति - मनाला जिंकून, ढालै - टाकले, पासा
- फासा, जानि - जाणून, समजून, भजहि - भजतो, अबिगत -
अव्यक्त, तिन - त्याचे, नासा - तोटा होणे, नाश होणे.

भावार्थ : डोळे पाहून पाहून थकले. कान ऐकून ऐकून थकले.
शरीराची सर्व गात्रे ही शिथिल झाली. म्हातारपणामुळे बुद्धीही नीट काम
करीत नाही. एवढे सगळे होऊन ही तुझ्यावरचा मायेचा पगडा मात्र जरा ही
कमी होत नाही. तू अजून ही मोहमायेत गुंतून राहिला आहेस. ॥१॥
अरे वेड्या, जन्माला येऊन तू सत्य ज्ञान प्राप्त केले नाहीस. सगळा
जन्म वाया घालवलास. ॥१॥ रहाउ ॥

बा जीवा, जो पर्यंत तुझ्या जिवात जीव आहे श्वासोच्छ्वास चालू आहे.
तो पर्यंत त्या प्रभू परमात्म्याची उपासना कर. असे केलेस तर हे शरीर नष्ट
झाल्यावर ही तुझे प्रभू परमात्म्याशी जडलेलं प्रेम, तुझी प्रभू सेवा नष्ट
होणार नाही. मेल्यावर तू प्रभू चरणी स्थान प्राप्त करशील. ॥२॥

हे बंधू! तो प्रभू परमात्मा ज्या जिवाच्या अंतरात प्रभू नामाची गोडी
उत्पन्न करील त्याची वासनेची तहान नाहीशी होईल. मन तृप्त होईल. शांत
होईल. हा संसाराचा सारीपाट खेळताना परमेश्वराची इच्छा ओळखून खेळ.

मनाला ताब्यात ठेवून कर्माचे फासे टाक. ॥३॥

जो जीव जाणीव पूर्वक त्या अव्यक्त प्रभू परमात्म्याचे भजन करील.
त्याचा कधीही नाश होणार नाही. कबीर सांगतात, जो जीव जाणीव पूर्वक
प्रभू परमात्म्याची जाणीव ठेऊन ह्या संसाराच्या सारीपाटावर कर्मरूपी फासे
टाकील, प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेप्रमाणे जीवन व्यतीत करील, तो हा
जीवनाचा खेळ कधी ही हरणार नाही. ॥४॥४॥

एक कोटु पंच सिकदारा, पंचे मागहि हाली ।
जिमी नाही मै किसी की बोई, ऐसा देनु दुखाला ॥१॥
हरि के लोगा, मो कउ नीति डसै पटवारी ।
उपरि भुजा करि, मै गुर पहि पुकारिआ,
तिनि हउ लीआ उबारी ॥१॥रहीउ ॥
नउ डाडी दस मुंसफ धावहि, रईअति बसन न देही ।
डोरी पूरी मापहि नाही, बहु बिसटाला लेही ॥२॥
बहतरि घर इकु पुरखु समाइआ, उनि दीआ नामु लिखाई ।
धरमराइ का दफतरु सोधिआ, बाकी रिजम न काई ॥३॥
संता कउ मति कोइ निंदहु, संत रामु है एको ।
कहु कबीर मै सो गुरु पाइआ, जा का नाउ बिबेकु ॥४॥५॥

शब्दार्थ : कोटु - किल्ला, सिकदारा - अधिकारी. पंच सिकदारा
- पाच अधिकारी, काम क्रोध, लोभ, मोह आणि अहंकार हे पाच
अधिकारी, हालां - कर, मागे - मागतात. जिमी - जमीन, बोडू -
पेरली, देनु दुखाला - दुःख देतात. हरिके लोगा - हरीभक्त, मो -
मला, डसै - त्रास देतात. पटवारी - तलाठी, करवसूल करणारा,
यमराज, उपरि - वर, भुजा - हात, पहि - जवळ, पुकारिआ -
पुकारले, धावाकेला, तिनि - त्याने, उबारि - उद्धार केला, नउ डाडी
- नउ दारे, दस मुंसफ - दहा न्यायाधिश, पाच कर्म इंद्रये, पाच ज्ञानेंद्रिये,
धावाहि - धावतात, रईअति - रयत, प्रजा, डोरी - दोरी, बिसटाला

- लाच, लेही - घेतात. बहतरि - बहात्तर, समाइआ - व्यापून राहिला, सोधिआ - शोधले, बाकी - येणे, देणे, रिजम - थोडेस ही. कउ - कोणी, मति - उपदेश, निंदहु - निंदा, बिबेकु - सत्यासत्य विवेक, सार असार विवेक, प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान.

भावार्थ : शरीर हा एक किल्ला आहे. त्यावर काम, क्रोध, मोह, लोभ अहंकार हे पाच दुष्ट अधिकारी आहेत. ते मनाकडून त्यांना हवे तसे काम करून घेतात आणि विनाकारण शेतसारा मागतात. मी तर कोणाच्याही जमिनीची लागवड केली नाही. मी कोणते ही व्यावहारिक कर्म केले नाही तरी हे विकार रूपी अधिकारी मला छळतात ॥१॥

हे हरी भक्तांनो मला मृत्यू रूपी ह्या अधिकाऱ्याची फार भीती वाटते. पण मी जेव्हा दोनही हातवर करून गुरू जवळ टाहो फोडला तेव्हा त्याने मला त्यांच्या तावडीतून सोडविले. ह्या पंच विकारा पासून, मृत्यूपासून मुक्त व्हायचे असेल तर गुरुला शरण जा. ॥१॥ राहाउ ॥

नऊ द्वारातून दहा न्यायाधिश धावून धावून मनरूपी रयतेस छळतात. सुखाने जगू देत नाहीत. हे मोजणीदार खोटीच मोजमापे घेऊन अवाच्या सव्वा कर आकारतात. आणि वर वारेमाप लाच मागतात. ॥२॥

माइया शरीर रूपी बहात्तर खोल्यांच्या (नाड्या) घरात सर्वत्र त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे. माइया अंग प्रत्यंगात तो प्रभू परमात्मा सामाऊन राहिला आहे. त्याच्या नामाशी मी संलग्न झालो आहे. त्याचे नाव माइया गुरुने माइया खात्यात लिहिले आहे. त्यामुळे तो धर्मराज माइयाकडे काहीही बाकी काढू शकत नाही. प्रभू कृपेने माइया सर्व कर्म फळांचा नाश झाला आहे. त्यामुळे जन्म मरणाच्या चक्रातून मी मुक्त झालो आहे. ॥३॥ संत सज्जनांची निंदा कधी कोणी करू नये. संत व प्रभू एकच आहेत. कबीर सांगतात मी त्या गुरुला प्राप्त केले आहे, ज्याचे नाव विवेक. ॥४॥५॥

राग बिलावलु

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ८५५)

१ ओंकार सतिनाम करता पुरखु गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. त्याचे नाव सत्य आहे. तो कर्ता पुरुष आहे. गुरु कृपेने प्राप्त होतो.

ऐसो इहु संसारु पेखना, रहनु न कोइ पईहै रे ।
सूधेसूधे रेगि चलहु तुम, नतर कुधका दिवईहै रे ॥१॥ राहाउ ॥
बारे बूढे तरुने भइआ, सभहू जमु लै जईहै रे ।
मानसु बपुरा मूसा कीनो, मीचु बिलईआ खईहै रे ॥१॥
धनवंता अरु निरधन मनई, ता की कछू न कानी रे ।
राजा परजा सम करि मारै, ऐसो कालु बडानी रे ॥२॥
हरि के सेवक जो हरि भाए, तिन्ह की कथा निरारी रे ।
आवहि न जाहि न कबहू मरते, पारब्रह्म संगारी रे ॥३॥
पुत्र कलत्र लछिमी माइआ, इहै तजहु जीअ जानी रे ।
कहत कबीरु सुनहु रे सतंह, मिलि है सारिग पानी रे ॥४॥१॥

शब्दार्थ : ऐसी - असा, इहु - हा, पेखना - पाहणे, कोउ - कोणीही, पईहै - राहणे, सूधे सूधे - सरळ सरळ, रेगी - रस्त्यावर मार्गावर, नंतर - नाही तर, कुधका - धक्का, दिवई है - देतील, बारे - बालक, बुढे - वृद्ध, तरुने - तरुण, बपुर - बापडा, बिचारा, मुसा - उंदीर, किनो - केले, निर्माण केले, मीचु - मृत्यू, बिलईआ - मांजर, मनई - मानणे, ता - ते, कानी - पर्वा, कीन - करत नाही, बडानी - महान, निरारी - निराळी, संगारी - सहाय्यक, तारक, लछिमी - लक्ष्मी, इहै - ह्यांना, तजहु - त्याग करून, मिलिहै - प्राप्त झाले, एकरूप झाले, सारिगपानी - शारंगपाणी, परमेश्वर

भावार्थ : ह्या संसाराकडे, जगाकडे नीट विचार पूर्वक पाहिलेत

तर असे लक्षात येईल की येथे कोणी ही कायम राहण्यासाठी आलेला नाही. सारे काही नश्वर आहे. इथे तुम्ही सरळ मार्गाने सन्मार्गाने चालला तरच तुमचा निभाव लागेल. नाही तर तुम्हाला यमराज असा धक्का देई की तोंडघशी पडाल. ॥१॥ रहाउ ॥

हे बंधू ! लहान मूल, तरुण, म्हातारा, सगळ्यांना यम घेऊन जातो. बिचारा माणूस उंदरासारखा काळरूपी-मृत्यूरूपी मांजराचे भक्ष्य बनतो. ॥१॥

कोण श्रीमंत आहे कोण गरीब आहे, ह्याची काळ यात्किंचितही पर्वा करित नाही. काळ इतका महान शक्तीशाली आहे की तो राजा असो की रंक, सर्वांना मृत्यूच्या मुखात लोटतो. ॥२॥

मात्र ह्याला प्रभू परमात्म्याचे सेवक, हरीचे सेवक हे अपवाद आहेत. त्यांची गोष्टच निराळी आहे. ते कधी जन्मतच नाहीत आणि कधी मरत ही नाहीत. तो परब्रह्म परमात्मा त्यांच्या पाठीशी सदैव उभा असतो. ॥३॥

कबीर सांगतात. हे सज्जन हो ! स्त्री पुत्र, धन दौलत साऱ्याचा त्याग करा, मोहमायेचा त्याग करा. तरच तुम्हाला प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होईल. ॥४॥ ॥१॥

बिदिआ न परउ, बादु नही जानउ ।
हरि गुन कथत सुनत बउरोना ॥१॥
मेरे बाबा ! मै बउरा, सभ खळक सैआनी, मै बउरा ।
मै बिगरिउ, बिगरै मति अउरा ॥१॥ रहाउ ॥
आपि न बउरा, राम कीओ बउरा ।
सतिगुरु जारि गइओ भ्रमु मोरा ॥२॥
मै बिगरे, अपनी पति खोई ।
मेरे भरमि भूलउ मति कोई ॥३॥
सो बउरा, जो आपु न पछानै ।
आपु पछानै, त एकै जानै ॥४॥

अबहि न माता, सु कबहु न माता ।

कहि कबीर, रामै रंगि राता ॥५॥ ॥२॥

शब्दार्थ : बिदिआ - विद्या, बादु - वाद, भांडण, बउरानो - वेडा झालो, बउरा - वेडा, खळक - जग, सैआनी - शहाणे, बिगरिओ - बिघडलो, अउरा - इतर, आपि - मी स्वतः, जारि - जाळले. मोरा - माझा, सो - तो, पछानै - ओळखणे, एकै - एकमात्र, प्रभू परमात्मा, अबहि - अताच, ह्या जन्मतच, माता - प्रभू प्रेमात मस्त होणे, मति - नका.

भावार्थ - कबीर सांगतात - मी विद्या शिकलो नाही. मला कोणाशी वादविवाद करता येत नाही. त्या प्रभू परमात्म्याची, त्या हरीची हरीकथा सांगून, ऐकून मी वेडा झालो आहे. ॥ १ ॥

अरे बाबा मी खरोखरच वेडा झालो आहे. बाकी सारी दुनिया शहाणी आहे. मी फक्त वेडा. मी तर बिघडलोच आहे आणि माझ्या नादी लागून इतर कोणी बिघडू नका. ॥ १ ॥ रहाउ ॥

मी स्वतः मुळात वेडा नव्हतो. त्या प्रभू रामाने मला वेडा केला. सत् गुरूच्या कृपेने, सत् गुरूने माझ्या मनातील सारे भ्रम जाळून टाकले. ॥२॥

होय, मी बिघडलो. माझी बुद्धी नष्ट झाली. माझ्या नादी लागून तुम्ही कोणी आपली बुद्धी घालवून बसू नका. ॥३॥

वेडा कोण ? ज्याने स्वतःस, आपल्या आत्म स्वरूपास ओळखले नाही तो खरा वेडा. ज्याने आपले आत्मस्वरूप ओळखले त्याने त्या एक मात्र प्रभू परमात्म्यास ओळखले. ॥४॥

ह्या मनुष्य जन्माला येऊन जो प्रभू नामात मस्त झाला नाही तो कधीच प्रभू नामात मग्न होणार नाही. मानव जन्म ही प्रभू प्राप्तीची एकमेव सुवर्ण संधी आहे. ती घालवू नका. कबीर सांगतात मी तर रामरंगात रंगून गेलो आहे. ॥५॥ ॥२॥

ग्रिहु तजि बनखंड जाईऐ, चुनि खाईऐ कंदा ।
 अजहु विकार न छोडई, पापी मनु मंदा ॥१॥
 किउ छूटउ, कैसे तरउ, भवजल निधि भारी ।
 राखु राखु मेरे बिठुला, जनु सरनि तुमारी ॥१॥ रहाउ ॥
 बिखै बिखै की वासना, तजीअ नह जाई ।
 अनिक जतन करि राखीअै, फिरि फिरि लपटाई ॥२॥
 जरा, जीवन जोबनु गइआ, किछु कीआ न नीका ।
 इहु जीअरा निरमोलको, कउडी लागि मीका ॥३॥
 कहु कबीर मेरे माधवा, तू सरब बिआपी ।
 तुम समसरि नाही दइआलु, मोहि समसरि पापी ॥४॥३॥

शब्दार्थ : ग्रिहु - गृह, घर. तजि - त्यागून, सोडून. बनखंड -
 अरण्य, चुनि - निवडून, कंदा - कंदमुळे, अजहु - अजूनही, तरीही.
 विकार - विषयविकार, छोडई - सुटणे, सोडणे. मंदा - मलीन, किउ
 - कसे, भवजल निधि - भवसागर, बिखै बिखै - विषयविकार, जतन
 - यत्न, लिपटाई - गुंतून, किछु - थोडेसुद्धा, काहीही. किआ - केले,
 नीका - चांगले काम, इहु - हे, जीअरा - जीवन, निरमोलको -
 अमूल्य, कउडी - कवडी, मीका - बरोबर, सरब - सर्व, बिआपी -
 व्यापक, समसरि - सारखा, दइआलु - दयाळू.

भावार्थ : हे बंधू, घराचा त्याग करून वनात गेलात, कंदमुळे खाऊन
 उदरनिर्वाह केलात तरीही हे पापांनी मलीन झालेले मन, विषय विकारांचा
 त्याग करित नाही. त्याची विषय विकारांकडील ओढ जराही कमी होत
 नाही. ॥१॥

बा विठ्ठला! काय केल्याने ह्या विषय विकारांची ओढ नष्ट होईल?
 हा महाभयंकर भवसागर पार कसा करता येईल? मी तुला अनन्य भावाने
 शरण आलो आहे. विठ्ठला! माझे रक्षण कर! ॥१॥ रहाउ ॥

नाना प्रकारच्या विषय वासनांची ओढ इतकी लोचट आहे की

कितीही प्रयत्न केले तरी ती सुटता सुटत नाही. परत परत चिकटून
 राहते. ॥२॥

तरुणपण गेले, म्हातारपण आले, सारे जीवन संपत आले पण उभ्या
 आयुष्यात एकही सत्कृत्य घडले नाही. हे अनमोल आयुष्य मी कवडीमोल
 समजून वाया घालवले. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे माधवा! तू सर्वव्यापी आहेस. तुझ्याइतका दयाळू
 अन्य कोणीही नाही. आणि माझ्या इतका पापी कोणी नाही. आता तूच
 माझा उद्धार कर. ॥४॥३॥

नित उठि कोरी गागरि आनै, लीपत जीउ गइओ ।
 ताना बाना कछू न सूझै, हरि हरि रसि लपटिओ ॥१॥
 हमारे कुल, कउने रामु कहिओ ।
 जब की माला लई निपूते, तब ते सुखु न भइओ ॥१॥ रहाउ ॥
 सुनहु जिठानी सुनहु दिरानी, अचरज एकु भइओ ।
 सात सूत इनि मुडीए खोए, इहु मुडीआ किउ न मुइओ ॥२॥
 सरब सुखा का एकु हरि सुआमी, सो गुरि नामु दइओ ।
 संत प्रहलाद की पैज जिनि राखी, हरनाखसु नख बिदरिओ ॥३॥
 घर के देव पितर की छोडी, गुर को सबदु लइओ ।
 कहत कबीर सगल पाप खंडनु, संतह लै उधरिओ ॥४॥४॥

शब्दार्थ : नित - नित्य, रोज. उठि - उठून, कोरी - नवी, स्वच्छ.
 गागरि - घागर (शरीर), लीपत - लिंपत (उदरभरण), लपटिओ -
 निमग्न झाला, जब - जेव्हा, तब - तेव्हा, निपूते - कुपुत्र, जिठानी -
 थोरली जाऊ, दिरानी - धाकटी जाऊ, सात सुत - घेणे देणे, इहु - हे,
 मुडीआ - मुलगा, मुइओ - मैला, दइओ - दिला, प्रहलाद - प्रल्हाद,
 हरनाखसु - हिरण्यकश्यपू, पैज - ब्रीद, पद, प्रतिष्ठा. बिदरिओ -
 फाडले, छोडी - सोडून, लइओ - घेतले, सगल - सगळे, उधरिओ -
 उद्धार केला.

भावार्थ : भक्त कबीराची आई घरातल्या अन्य स्त्रियांसमोरे कबीराबद्दल तक्रार करताना म्हणते - ज्याप्रमाणे माणूस रोज सकाळी उठून आपल्या नित्य कर्मास लागतो त्याप्रमाणे जीव जन्मास आला, त्याने नवीन शरीर धारण केले, की परत मरेपर्यंत ह्या शरीराची देखभाल करण्यात, त्याचे भरण पोषण करण्यातच आयुष्य खर्च करतो. पण माझा हा मुलगा मागावर वस्त्र विणण्याचे काम करण्याचे सोडून सदैव हरिनामाचा जप करण्यातच मग्न असतो. ॥१॥

आपल्या कुळात कधी कोणी रामाचे नाव तरी उच्चारले आहे का? पण जेव्हापासून ह्या कुलक्षणी मुलाने रामनाम जपायला सुरुवात केली तेव्हापासून ह्या घरातील सुख-शांती नष्ट झाली आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

आया बायानों! काय विपरीत घटना घडली! ह्या माझ्या मुलाने घरादाराकडे लक्ष देणे सोडले. मागावर सुताचा ताणाबाणा विणणे सोडले. त्यापेक्षा हा मुलगा मरून का गेला नाही! ॥२॥

ह्यावर कबीर उत्तर देतात -

जो सर्व सुखांचा स्वामी, प्रभू परमात्मा, त्यानेच गुरुरूपाने मला हा प्रभू नामाचा मंत्र दिला. हा तोच आहे की ज्याने प्रल्हादाची लाज राखण्यासाठी नरसिंहाचे रूप धारण करून आपल्या तीक्ष्ण नखांनी हिरण्य कश्यपूचे पोट फाडले. ॥३॥

मी घरातील पूर्वजांचे देव सोडून केवळ गुरूच्या शब्दाचे पालन करीत आहे. कबीर सांगतात, तो प्रभू परमात्मा सर्व पापांचा नाश करतो. तोच संत सज्जनांचा उद्धार करतो. ॥४॥ ॥४॥

कोऊ हरि समानि नही राजा ।

ए भूपति सभ दिवस चारि के, झूठे करत दिवाजा ॥१॥ रहाउ ॥

तेरो जनु होइ सोइ कत डोलै, तीनि भवन पर छाजा ।

हाथु पसारि सकै को जन कउ, बोलि सके न अंदाजा ॥१॥

चेति अचेत मूड मन मेरे, बाजे अनहद बाजा ।

कहि कबीर संसा भ्रमु चूको, धू प्रहिलाद निवाजा ॥२॥ ॥५॥

शब्दार्थ : कोऊ - कोणी, समानि - सारखा, समान. ए - इतर, हे. दिवस चारि के - चार दिवसांचे, अल्पकालिन, नश्वर. झूठे - खोटा, दिवाजा - देखावा, तेरो - तुझे, सोइ - ते, कत - का, डोले - डळमळतील, विचलित होतील. तीनि भवन - तिन्ही लोक, पर छाजा - वर राज्य करतो, हाथु - हात, पसारि सकै - पसरू शकेल, को - कोण, कउ - कोण, चेति - चिंतनकर, स्मरण कर, अचेत - निष्काळजी, बाजे अनहद बाजा - अनाहत नादाची वाद्ये वाजत आहे. प्रभू परमात्म्याचा आवाज ऐकू येत आहे. संसा - संशय, शंका. भ्रमु - भ्रम, धू - धूव, प्रहिलाद - प्रल्हाद, निवाजा - सन्मान दिला.

भावार्थ : त्या प्रभू परमात्मा हरीसारखा अन्य कोणीही राजा नाही. बाकी सारे भूपती फक्त चार दिवसांचे राजे असून उगाचच दिमाख मिरवतात. ॥रहाउ ॥

त्यांच्या त्या दिमाखाला भिऊन हरीचे भक्त जराही विचलित होत नाहीत. कारण त्यांना माहित असते की भक्ताचा दबदबा त्रिभुवनात असतो. तो त्रिभुवनाचा स्वामी प्रभू परमात्मा ज्यांचा पाठीराखा आहे, त्यांना हात लावण्याची कोणाची हिंमत आहे? कोण त्यांना वेडेवाकडे बोलण्याचे धाडस करील? प्रभू परमात्म्याच्या महान शक्तीचा कोणी अंदाजही करू शकत नाही. ॥१॥

हे माझ्या मूर्ख अडाणी मना! त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव चिंतन कर ज्यामुळे त्याचा अनाहत स्वर तुझ्या हृदयात वाजू लागेल. त्याच्याकडे लक्ष दे. त्यानेच तुला आनंद प्राप्त होईल. कबीर सांगतात, असे केल्याने तुझ्या मनातील सर्व संशय दूर होईल, सारा भ्रम निघून जाईल. त्या प्रभू परमात्म्यानेच धूव व प्रल्हादासारख्या भक्तांना अढळ पद देऊन त्यांना सन्मानित केले. तो तुझेही रक्षण करील. ॥२॥ ॥५॥

राखि लेहु, हम ते बिगरी।
सीलु धरमु जपु भगति न कीनि,
हउ अभिमान टेढ पगरी ॥१॥ रहाउ ॥
अमर जानि संची इहु काइआ,
इह मिथिआ काची गगरी।
जिनहि निवाजि साजि हम कीए,
तिसहि बिसारि अवर लगरी ॥१॥
संधिक तोहि, साध नही कहीअउ,
सरनि परे तुमरी पगरी।
कहि कबीर इह बिनती सुनीअहु,
मत घालहु जम की खबरी ॥२॥६॥

शब्दार्थ : राखि लेहु - रक्षण कर, बिगरी - अपराध, सिलु - शील, कीनि - केली, अभिमान - अहंकार, टेढपगरी - वाकडी वाट, वाईट मार्ग धरला. जानि - समजून, मिथिआ - मिथ्या, खोटी. काची गगरी - कच्चे मडके, जिनहि - ज्या, निवाजि - सन्मान, साजि - निर्माण केला, कीए - का, तिसहि - त्याला, बिसारि - विसरलो, अवर - अन्य, दुसरा, लगरी - नादी लागला, संधिक - चोर दरवडे खोर, पगरी - पकडलो, सरनि पडे - शरण आलो, तुमरी - तुझे, पगरी - पाय पकडतो, बिनती - विनंती, सुनिअहु - ऐक, मत घालहु - मला दूर लोटू नकोस, खबरी - वार्ता, साध - साधक.

भावार्थ : हे प्रभू परमात्मन, माझे रक्षण कर, माझे हातून अनंत अपराध घडले आहेत. मी सहनशीलता जपली नाही. धर्म, जप, भक्ती काहीही केले नाही. अहंकाराने वाकड्या मार्गाने गेलो. वाईट संगतीला लागलो. ॥१॥ रहाउ ॥

हे शरीर रूपी कच्चे नश्वर मडके मी अमर समजून त्यास सजवत बसलो, त्याचे कोडकौतुक करीत बसलो. ज्या प्रभू परमात्म्याने मला जन्म

देऊन आदरपूर्वक माझा सांभाळ केला त्यालाच विसरलो आणि भलत्याच्याच नादी लागलो. ॥१॥

मी तुझा साधक बनण्याऐवजी चोर लुटारू बनलो. पण आता मला माझी चूक कळून आली. मी तुला अनन्य भावे शरण आलो आहे. तुझे चरण पकडून तुला नम्रपणे विनंती करतो की मला दूर लोटू नकोस. मला यमाचे तोंडी देऊ नकोस. माझे रक्षण कर. ॥२॥६॥

दरमादे ठाढे दरबारि। तुझ बिनु सुरति करै को मेरी,
दरसनु दीजै खोलिह किवार ॥१॥ रहाउ ॥
तुम धन धनी उदार तिआगी, खवनन्ह सुनीअतु सुजसु तुम्हार।
मागउ काहि रंक सभ देखउ, तुम्हही ते मेरो निसतारु ॥१॥
जैदेउ नामा बिप सुदामा, तिन कउ क्रिपा भई है अपार।
कहि कबीर तुम संग्रथ दाते, चारि पदारथ देत न बार ॥२॥७॥

शब्दार्थ : दरमादे - व्याकूल होऊन विनम्र भावे, ठाढे - उभे, बिनु - विना, सुरति - सांभाळ, खोलिह - उघड, धनधनी - धनाचा स्वामी, तिआगी - त्यागी, खवनन्ह - कान, सुनीअतु - ऐकतो, सुजसु - सुयश, तुम्हार - तुझे, मागउ - मागतो, काहि - कशाला, रंक - दरिद्री, देखउ - दिसतात, निसतारु - मुक्ती दे, जैदेउ - संत जयदेव, नामा - संत नामदेव, बिप सुदामा - सुदामा ब्राह्मण, तिनकउ - त्यांचेवर, भई - झाली, केली. संग्रथ - समर्थ, चारि पदारथ - चार पुरुषार्थ, धर्म, अर्थ, काम, मोक्ष. बार - उशीर, विलंब.

भावार्थ : हे प्रभो! मी अत्यंत व्याकुळ होऊन विनम्र भावे तुझ्यापुढे उभा ठाकलो आहे. तुझ्याशिवाय माझे रक्षण कोण करणार? कृपा करून दार उघड व मला दर्शन दे ॥१॥ रहाउ ॥

तू सर्व धनांचा धनी आहेस. स्वामी आहेस. तू उदार आहेस, त्यागी आहेस अशी तुझी कीर्ती मी माझ्या कानानी ऐकतो आहे. बाकी सगळे रंक आहेत. मी तुझ्याशिवाय अन्य कोणाकडे काय मागू? तूच एक मात्र माझा

मुक्तीदाता आहेस ॥ १ ॥

संत जयदेव, संत नामदेव, सुदामा ब्राह्मण यांच्यावर तू अपार कृपा केलीस. कबीर म्हणतात चारही पुरुषार्थ देण्यास तूच एकमेव समर्थ आहेस. व ते देण्यात तू जराही उशीर करत नाहीस. ॥ २ ॥ ७ ॥

डंडा मुंद्रा खिंथा आधारी ।

भ्रम कै भाइ भवै भेख धारी ॥ १ ॥

आसनु पवन, दूरि करि बवरे ।

छोडी कपटु, नित हरि भजु बवरे ॥ १ ॥ रहाउ ॥

जिह तू जाचहि, सो त्रिभवन भोगी ।

कहि कबीर, केसौ जगि जोगी ॥ २ ॥ ८ ॥

शब्दार्थ : डंडा - दंडा, मुंद्रा - नाथपंथी कानात अडकवतात ती मुद्रा, खिंथा - गळ्यात अंगातला पायघोळ अंगरखा, आधारी - झोळी, भाइ - भाव, भवै - फिरत, भटकत, भेख धारी - योग्याचा वेष धारण करणारा, आसन - योगासने, पवन - प्राणायाम, छोडि - सोडून दे, कपटु - कपट, नित - नित्य, बवरे - वेड्या, जिह - ज्या, जाचहि - याचना करतोस, केसौ - केशव, जगि - जगात, जोगी - योगी.

भावार्थ : हातात दंडा, कानात मुद्रा, अंगात पायघोळ अंगरखा, खांद्याला झोळी असा नाथपंथी योग्याचा वेष धारण करणारा बैरागी भ्रमाच्या भयाने इतस्ततः भटकत राहतो. ॥ १ ॥

अरे वेड्या! ती तुझी योगासने, प्राणायाम सारे सोडून दे. मनातला हा कपटी भाव, हे सारे अवडंबर सोडून, अरे वेड्या त्या हरीचे भजन कर. ॥ १ ॥ रहाउ ॥

ज्या मायेला प्राप्त करण्यासाठी तू याचक बनून हिंडत आहेस तिला तर तिन्ही लोकांनी आधीच भोगली आहे. त्या ऐवजी तू प्रभूनामाची याचना कर. कबीर सांगतात, साऱ्या जगात तो एकमेव केशव आहे. तो प्रभू परमात्माच फक्त खरा योगी आहे. ॥ २ ॥ ८ ॥

इन्हि माइआ जगदीस गुसाई, तुम्हरे चरन बिसारे ।
किंचत प्रीति न उपजै जन कउ, कहा करहि बेचारे ॥ १ ॥ रहाउ ॥
धिगु तनु धिगु धनु धिग इह माइआ, धिगु धिगु मति बुधि फंनी ।
इह माइआ कउ द्रिडु करि राखहु, बांधे आप बंचनी ॥ १ ॥
किआ खेती किआ लेवा देई, परमंच झुडु गुमाना ।
कहि कबीर, ते अंति बिगूते, आइआ कालु निदाना ॥ २ ॥ ९ ॥

शब्दार्थ : इन्हि - ह्या, माइआ - माया, गुसाई - ईश्वर, तुम्हरे - तुझे, बिसारे - विसरले, किंचत - थोडीसुद्धा, किंचित. उपजै - उत्पन्न होणे, कहा - काय, करहि - करणार, धिगु - धिक्कार, इह - ह्या, फंनि - धोका देणे, कउ - कशाप्रकारे, द्रिडु - दृढ, बांधे - बांधलेले, आप - परमेश्वराचे, बंचनी - वचनात, किआ - कोणत्या, लेवा देइ - घेणे देणे, व्यवहार वागणे. झुडु - खोटा, गुमाना - अभिमान, बिगूते - दुःखी होणे, निदाना - अंती, अखेर.

भावार्थ : हे विरक्त प्रभू परमेश्वरा, हे जगदीशा, ह्या तू निर्माण केलेल्या मायेच्या जाळ्यात अडकून हे जीव तुला पूर्णपणे विसरून गेले आहेत. त्यांच्या मनात तुझ्याविषयी जरासुद्धा प्रेम निर्माण होत नाही. ते बिचारे जीव तरी काय करणार म्हणा! मायेनेच त्यांना जखडून ठेवले आहे. ॥ १ ॥ रहाउ ॥

धिक्कार असो ह्या शरीराचा, धनाचा ह्या मायेचा, धिक्कार धिक्कार असो ह्या मनाचा, ह्या धोखा देणाऱ्या बुद्धीचा साऱ्या साऱ्याचा धिक्कार असो. हे प्रभो, ह्या मायेलाच तू तुझ्या आज्ञेत घट्ट बांधून ठेव. कारण तुझ्याच आज्ञेने आम्ही त्या मायेशी जखडले गेलो आहोत. ॥ १ ॥

ही शेतीवाडी, हा व्यापार धंदा, हा अभिमान, हा सारा संसारच खोटा आहे. सारा मायेचा पसारा आहे. कबीर सांगतात, जो ह्या मायेत अडकून राहिला त्यास शेवटी हे सर्व इथेच सोडून दुःखी होऊन मृत्यूच्या स्वाधीन व्हावे लागते. ॥ २ ॥ ९ ॥

सरीर सरोवर भीतरे, आछै कमल अनूप ।
 परम जोति पुरखोतमो, जा कै रेख न रूप ॥१॥
 रे मन हरि भजु, भ्रमु तजहु, जगजीवन राम ॥१॥ रहाउ ॥
 आवत कछू न दीसई, नह दिसै जात ।
 जह उपजै, बिनसै तही, जैसे पुरिवन पात ॥२॥
 मिथिआ करि माइआ तजी, सुख सहज बीचारि ।
 कहि कबीर सेवा करहु, मन मंझि मुरारि ॥३॥ १० ॥

शब्दार्थ : सरीर - शरीर, आछै - आहे, अनूप - अनुपमेय, ज्याला उपमा नाही असे, परम सुंदर, परम पवित्र. पुरखोतम - पुरुषोत्तम, रेख - आकार, तजहु - टाकूनदे, त्याग. आवत - येताना, कछू - काही ही, जात - जाताना, जह - जेथे, जिथून, तही - तेथे, जैसे - जसे, पुरिवन - एक जल वनस्पती, तिची पाने पाण्यातून उत्पन्न होतात व त्यातच विरघळून जातात. पात - पान, मिथिआ - मिथ्या, करि - समजून, जाणून.

भावार्थ : ह्या शरीररूपी सरोवरात आत्मारूपी अति सुंदर, अति पवित्र, अनुपमेय कमल विराजमान आहे. त्या परमज्योतीला, त्या पुरुषोत्तमाला ना आकार ना रूप. ॥१॥

हे मना, सर्व तऱ्हेच्या भ्रमाचा त्या मोहमायेचा त्याग कर आणि त्या जगजीवन प्रभूरामाची, त्या हरीची, त्या प्रभू परमात्म्याची सेवा कर. ॥१॥ रहाउ ॥

ह्या संसारात त्या प्रभू परमात्माची ज्योत कधी कोणी येताना पाहिली नाही किंवा जाताना पाहिली नाही. जन्मताना व मरताना पाहिले नाही कारण हा संसार, पुरीनच्या पानासारखा आहे. (पुरीन ही एक जल वनस्पती आहे. तिची पाने पाण्यातूनच निर्माण होतात व पाण्यातच विरून जातात.) ही सृष्टी प्रभू परमात्म्यातूनच निर्माण झाली आहे व अंती त्यातच ती विलीन होणार आहे. ॥२॥

हा संसार, ही माया ही खोटी आहे. नश्वर आहे हे जाणले की सहजच खऱ्या सुखाचा विचार मनात सुरू होतो. कबीर सांगतात हे जीवा, तू मनात त्या मुरारीची, त्या प्रभू परमात्म्याची सेवा कर, म्हणजे तुला सुखाची प्राप्ती होईल. ॥३॥ १० ॥

जनम मरन का भ्रमु गइआ, गोबिद लिव लागी ।
 जीवत सुंन समानिआ, गुर साखी जागी ॥१॥ रहाउ ॥
 कासी ते धुनि उपजै, धुनि कासी जाई ।
 कासी फूटी पंडिता, धुनि कहा समाई ॥१॥
 त्रिकुटी संधि मै पेखिआ, घट हू घट जागी ।
 ऐसी बुधि समाचरी, घट माहि तिआगी ॥२॥
 आपु आप ते जानिआ, तेज तेजु समाना ।
 कहु कबीर अब जानिआ, गोबिंद मनु माना ॥३॥ ११ ॥

शब्दार्थ : लिव लागी - एकाग्र चित्त, एकरूप होणे. जीवत - जिवंतपणी, सुंन - शून्य अवस्था. समानिआ - सामावून जाणे, एकरूप होणे. साखी - उपदेश, कासी - कास्य धातू, त्रिकुटी - इडा, पिंगला, सुषुम्ना ह्या तीन नाड्या (योग शास्त्रानुसार प्राण ह्या तीन नाड्यातून प्रवाहित होतो.) पेखिआ - पाहिले, जाणले. जागी - जागृत, बुधि - बुद्धी, समाचरी - निर्माण झाली, तिआगी - त्याग केला, जानिआ - जाणले, आपुआप - आपले आपल्याला, स्वतः, स्वतःस.

भावार्थ : मी माझे मन प्रभू परमात्म्याशी एकाग्र केल्यामुळे जन्म-मरणाचा भ्रम माझ्या मनातून नष्ट झाला. सत्गुरूच्या उपदेशाने आत्मा जागृत होतो. व जीव शून्य समाधी प्राप्त करतो. कांस्य धातूच्या भांड्यातून आवाज निर्माण होतो व अंती तो त्यातच विरून जातो. पण हे पंडीत हो, हे काशाचे भांडेच फुटले तर तो आवाज कोठे जाईल? अर्थातच अवकाशात. जीवाचेही तसेच आहे. प्रत्येक शरीरात असलेला आत्मा

मरणानंतर परमात्म्यात विलीन होतो. ॥१॥

ह्या त्रिगुणात्मक संसारात मी त्या प्रभू परमात्म्यास पाहिले आहे. तो प्रत्येक जीवाचे ठायी विराजमान आहे. मला आता समत्व बुद्धी निर्माण झाली आहे त्यामुळे मी ह्या शरीरातून स्वतःस अलिप्त केले आहे. (मी म्हणजे शरीर नव्हे. मी म्हणजे आत्मा हे मी जाणले आहे. त्यामुळे माझ्यातील अहंभाव नष्ट झाला आहे.) ॥२॥

मी मला ओळखले आहे. जीवात्मा परमात्म्यात सामावून गेला आहे. कबीर म्हणतात, आता मी त्या परमात्म्यास जाणले आहे. माझे मन आता शांत संतुष्ट झाले आहे. ॥३॥११॥

चरन कमल जा कै रिदै बसहि, सो जनु किउ डोलै देव ।
मानौ सभसुख नडनिधि ताकै, सहजि सहजि जसु बोलै देव ॥रहाउ ॥
तब इह मति जउ सभ महि पेखै, कुटिल गांठि जब खोलै देव ।
बारंबार माइआ ते अटकै, लै नरजा मनु तोलै देव ॥१॥
जह उहु जाइ तही सुखु पावै, माइआ तासु न झोलै देव ।
कहि कबीर मेरामनु मानिआ, राम प्रीति कीओ लै देव ॥२॥१२॥

शब्दार्थ : रिदै - हृदयात, सो - तो, डोलै - अस्थिर, दोलायमान.
मानौ - समजा, गृहित धरा. सभ - सगळे, ताकै - त्याचे जवळ, सहजि - सहजपणे सहजि - सहजावस्था, जसु - यश, परमेश्वराचे यशोगान.
बोलै - बोलतो, गातो. महि - मध्ये, पेखै - पाहतो, कुटिल - दुष्ट बुद्धी, कपटीपणा. गांठी - गाठी, समस्या. खोलै - खोलतो, सोडवितो.
बारंबार - वारंवार, वरचेवर. अटके - अडकतो. नरजा - तराजू, सदसत् विवेक बुद्धी रुपी तराजू. तोले - तोलतो. जह - जेथे, उहु - तो, जाइ - जातो, तही - तेथे, तासु - त्याला त्याचे, न झोलै - विचलित करू शकत नाही. मानिआ - मानले.

भावार्थ : ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचे चरण कमल वास करत आहेत त्याचे मन मोह मायेने कधीतरी दोलायमान होणे शक्य तरी आहे

का ? ज्याच्या मनात त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे त्यास सर्व नऊ निधी प्राप्त झाल्या आहेत त्यास असे जाणावे. तोच सहजावस्थेस सहजपणे प्राप्त करतो व सदैव प्रभू परमात्म्याचे यशोगान गात असतो. ॥१॥रहाउ ॥

ज्या बुद्धीतून दुष्ट विचार, कपटी विचार नष्ट झाले आहेत, ज्यास सर्वत्र त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे ह्याची प्रचिती येते तीच खरी सदबुद्धी. जो जीव वारंवार सदसत्विवेक बुद्धीचे तराजूने आपल्या प्रत्येक कृतीचे मूल्यमापन करतो तो कधीतरी मायेच्या बंधनात अडकून पडणे शक्य आहे का ? ॥१॥

असा जीव कोठेही जावो तो सुखच प्राप्त करतो. त्याचे मन मायेने यत्किंचित ही दोलायमान होत नाही. कबीर सांगतात माझ्या मनाने हे जाणले आहे. ते आता सदैव प्रभू रामाच्या प्रीतीत रंगून गेले आहे. हे देवा, आता मला केवळ तुझाच आसरा आहे. ॥२॥१२॥

राग गोंड-घरु १

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ८७०)

१ ओंकार सतिगुरु प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

संतु मिलै, किछु सुनीऐ कहीऐ ।

मिलै अंसतु, मसटि करि रहीऐ ॥१॥

बाबा, बोलना किआ कहीऐ ।

जैसे, रामनाम रवि रहीऐ ॥१॥रहाउ ॥

संतन सिउ बोले उपकारी ।

मूरख सिउ बोले, झकमारी ॥२॥

बोलत बोलत, बढहि बिकारा ।

बिनु बोले, किआ करहि बीचारा ॥३॥

कहु कबीर, छूछा घटु बोले ।
भरिआ होइ, सु कबहु न डोलै ॥४॥१॥

शब्दार्थ : संतु - संत सज्जन, मिलै - भेटले, किछु - काही सुनिए
- एकावे, कहिए - सांगावे, असंतु - दुष्ट, दुर्जन. मसटि - निःशब्द,
गप्प. किआ - काय, रवि रहिए - निमग्न रहा. झकमारी - निरर्थक
उद्योग. बढहि - वाढतात, छूछा - रिकामा, भरिआ - भरलेला, सु -
तो,

भावार्थ : जर तुमची संत सज्जनांशी भेट झाली तर त्यांच्याशी
अवश्य चर्चा करा. त्यांचा उपदेश ऐका. त्यांना तुमच्या मनातील
शंकाकुशंका विचारा. पण जर का तुमची गाठ दुष्ट दुर्जनांशी पडली तर
त्यांच्याशी आजिबात बोलू नका. गप्प बसून रहा. ॥१॥

अरे बाबा, संतांपाशी जाऊन तू काय चर्चा करणार? अशी चर्चा कर
की त्यामुळे तुझे चित्त रामनामात एकाग्र होऊन राहील. ॥१॥ रहाउ ॥

संत सज्जनांशी वार्तालाप करणे हे नेहमीच उपकारक आहे लाभदायक
आहे. मूर्खांशी बोलणे म्हणजे झाक मारणे आहे. त्यापासून काहीही लाभ
होत नाही. ॥२॥

अती बोलल्याने मनातील विषय विकार वाढतात पण
बोलल्याशिवाय विचार, मनन चिंतन तरी कसे करणार? ॥३॥

कबीर सांगातात, रिकामे मडके जास्त आवाज करते. भरलेले मडके
आवाज करीत नाही. मूर्ख माणसे ही रिकाम्या घड्यासारखी असतात. पण
संत सज्जन हे भरलेल्या घड्या सारखे असतात. त्यामुळे ते कमी बोलतात
व ते कधीही अस्थिर होत नाहीत. त्यांचे चित्त कधी ही विचलित होत
नाही. ॥४॥१॥

नरु मरै, नरु कामि न आवै ।

पसु मरै, दस काज सवारै ॥१॥

अपने करम की गति, मै किआ जानउ ।

मै किआ जानउ, बाबारे ॥१॥ रहाउ ॥
हाड जलै, जैसे लकरी का तूला ॥
केस जले, जैसे घास का पूला ॥२॥
कहु कबीर, तब ही नरु जागै ।
जम का डंडु, मूंड महि लागै ॥३॥२॥

शब्दार्थ : नरु - माणूस, मरै - मेला, कामि - उपयोगी, आवै
- येणे, पसु - पशु, दस - दहा, अनेक, सवारै - सावरतो, होतो. करम
- कर्म, किआ - कसे काय, जानउ - जाणतो, जाणणार. जले -
जळतात. जैसे - जसे, लकरी - लाकूड, तुला - मोळी, घास, गवताची
मोळी, पूला - भारा, पेंडी. तब - तेव्हा, जागै - जागा होतो. जम -
यम. डंडू - सोटा, मूंड - डोके, महि - मध्ये, लागै - लागतो.

भावार्थ : माणूस मेला तर त्याचा शरीराचा काहीही उपयोग होत
नाही पण हेच जर एखादे जनावर मेले तर त्या मेलेल्या जनावराचे अनेक
उपयोग होतात. ॥१॥

मी माझ्या कर्माची गती कशी काय जाणणार? अरे मला खरोखरच
त्याचे काही ज्ञान नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

जशी लाकडाची मोळी जळून जाते त्याप्रमाणे हाडे जळून जातात.
जसा गवताचा भारा जळावा तसे केस जळून जातात. काही काही शिल्लक
उरत नाही. काही ही उपयोगाला येत नाही. ॥२॥

कबीर सांगतात माणूस तेव्हाच जागा होतो जेव्हा यमराजाचा सोटा
त्याच्या डोक्यावर येऊन आदळतो. ॥३॥२॥

आकासि गगनु, पातालि गगनु है, चहुदिसि गगनु रहाइले ।
आनद मूलु सदा पुरखोतमु, घटु बिनसै, गगनु न जाइले ॥१॥

मोहि बैरागु भइओ ।

इहु जीउ आइ, कहा गइओ ॥१॥ रहाउ ॥

पंच ततु मिलि काइआ कीन्ही, ततु कहा ते कीनु रे ।

करम बधु, तुम जीउ कहत हो, करमहि किनि जीउ दीनु रे ॥२॥
हरि महि तनु है, तन महि हरि है, सरब निरंतरि सोइ रे ।
कहि कबीर राम नामु न छोडउ, सहजे होइ सु होइ रे ॥३॥३॥

शब्दार्थ : आकासि - आकाश, गगनु - परमेश्वराची चेतना
शक्ती, पातालि - पाताळ, चहु दिसि - चारही दिशांना, सगळीकडे.
आनंद मूलु - आनंद स्वरूप, बिनसै - नष्ट होते. न जाइले - जात
नाही, नष्ट होत नाही. मोहि - मला, भइआ - झाला, पंच - पांच, ततु
- तत्त्वे, काइआ - शरीर, किन्ही - कोणी, कहाते - कोटून,
कशापासून, करम - कर्म, बध - बद्ध, बांधलेला. दीनु - दिले. छोडउ
- सोडणे.

भावार्थ : आकाशात प्रभू परमात्म्याची चेतना शक्ती विद्यमान आहे.
पाताळातही तीच चेतना शक्ती आहे. प्रभू परमात्मरूपी चेतना शक्ती
चारही दिशांना सर्वत्र आहे. तो प्रभू परमात्मा, ती चेतना आनंद स्वरूप
आहे. शरीर नष्ट झाले तरी ती चेतना शक्ती नष्ट होत नाही. ॥१॥

हे जाणल्यावर माझ्या मनात वैराग्य उत्पन्न झाले आहे. मला प्रश्न
पडला आहे की हा जीव येतो कुठून? जातो कुठे? ॥१॥२॥३॥

हे शरीर पंचतत्त्वांचे बनले आहे. पण ही तत्त्वे कोणी निर्माण केली?
कोटून निर्माण केली? कशापासून कशी निर्माण केली? हा जीव कर्म
बंधाने बांधला गेला आहे. पण ही कर्मे जिवाला कोणी दिली? ॥२॥

परमेश्वरातच हे शरीर आहे आणि शरीरातच परमेश्वर आहे. तो प्रभू
परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे. कबीर सांगतात हे जीवा! तू रामनाम
सोडू नकोस. जे काही घडते ते सर्व त्याच्याच इच्छेने घडते हे जाणून तू जे
घडेल, जसे घडेल त्याचा अगदी सहजपणे स्वीकार कर. ॥३॥३॥

राग गौड घरू २

(श्री गुरु ग्रंथसाहिब पान क्र. ८७०)

१ ओंकार सतगुरु प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

भुजा बांधि भिला करि डारिओ ।
हसती क्रोपि मूंड महि मारिओ ।
हसति भागि कै चीसा मारे ।
इआ मूरति कै हउ बलिहारै ॥१॥
आहि मेरे ठाकूर, तुमरा जोरु ।
काजी बकिबो, हसती तोरु ॥१॥२॥३॥
रे महावत, तुझु डारउ काटि ।
इसहि तुरावहु, घालहु साटि ।
हसति न तोरै, धरे धिआनु ।
वा कै रिदै, बसे भगवानु ॥२॥
किआ अपराधु संत है कीना ।
बांधि पोट, कुंचर कउ दीना ॥
कुंचर पोट लै लै नमसकारै ।
बूझी नही काजी अंधिआरै ॥३॥
तीनि बार, पतीआ भरि लीना ।
मन कठोरु, अजहू न पतीना ।
कहि कबीर, हमरा गोबिंदु ।
चउथे पद महि, जन की जिंदु ॥४॥१॥४॥

शब्दार्थ : भुजा - हात, दंड. बांधि - बांधून, डारिओ - टाकले,
हसती - हत्तीवर बसलेला माहुत, क्रोधि - रागाने, मूंड - डोके, हसति
- हत्ती, चीसा - चित्कार, इआ - ह्या, हउ - मी, बलिहारै - समर्पित

करतो. आहि - देवारे, तुमरा - तुझा, जोरु - शक्ती, सामर्थ्य, बकिओ - म्हणाला, तुझु - तुला, डारऊ काटि - तुकडे तुकडे करीन, इसहि - ह्याला, तुरावह - चालवतो, घालहु साटि - मारून चालव, वाकै - त्याच्या, रिदै - हृदयात, किना - केला, दिना - दिले. कुंचरु - हत्ती, अंधिआरे - आंधळा, पतिआ - परीक्षा, पतीना - विश्वास. चउथे पद - चौथे पद, तूर्यावस्था, जिंदु - जीवन, प्राण.

भावार्थ - (असे सांगतात की एकदा बनारसमध्ये शिकंदर लादीने कबीराला हत्तीच्या पायी चिरडून मारण्याचा हुकूम फर्मावला तेव्हाचे हे वर्णन आहे.)

कबीर सांगतात - माझे हातपाय बांधून, माझी गठडी वळून मला हत्तीच्या पुढे टाकले. माहुताने रागाने हत्तीच्या मस्तकावर अंकुशाचा प्रहार केला. हत्ती चित्कारत सैरावैरा धावत जणू ओरडून सांगत होता. "की ह्या मूर्तीवर (कबीरावर) मी माझा जीव समर्पित करतो." ॥१॥

तिकडे काजी जोरजोराने सांगत होता, "घाला, हत्ती कबीराच्या अंगावर घाला" पण हत्ती जागचा हलत नव्हता. सारे परमेश्वराचे सामर्थ्य. कबीर सांगतात, हे परमेश्वरा मला एकमेव तुझाच आधार आहे. ॥१॥रहाउ ॥

काजी रागाने माहुतास सांगतो. जर तू हत्तीला कबीराचे अंगावर चाल करून जाण्यास बाध्य करू शकला नाहीस तर तुझे तुकडे तुकडे करीन. पण माहुताने किती ही प्रयत्न केले तरी हत्ती जगाचा मुळीच हलेना. जणू तो ध्यान लावून बसला आहे. जणू काही या हत्तीच्या हृदयात प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा वास करीत होता. ॥२॥

तो हत्ती जणू काजीला विचारित होता - "ह्या संताने असा कोणता अपराध केला आहे. की त्याची तुम्ही गठडी वळून त्याला हत्तीपायी मारण्याची शिक्षा देत आहात?" तो हत्ती मला (कबीराला) वारंवार नमस्कार करीत होता पण सत्तामदाने अंध झालेल्या त्या काजीस मात्र हे समजत नव्हते. ॥३॥

अशा रीतीने माझी तीन वेळा परीक्षा घेण्यात आली. तिन्ही वेळा हत्तीने मला (कबीराला) तुडवण्याचे नाकारले. पण अजूनही तो पाषाण हृदयी काजी संतुष्ट झाला नाही. ज्याच्यावर परमेश्वराची कृपा आहे त्यास कोणीही मारू शकत नाही. परमेश्वर आपल्या भक्ताची रक्षा स्वतः करतो. कबीर सांगतात की माझा गोविंद तो प्रभू परमात्मा तोच माझा एकमेव रक्षणकर्ता आहे. मी चतुर्थावस्थेस-तुर्यावस्थेस पोहोचलो आहे. ही अवस्था हेच खरे जीवन. ॥४॥१॥४॥

ना इहू मानसु, ना इहू देउ। ना इहू जती कहावै सेउ।
ना इहु जोगी, ना अवधूता। ना इसु माइ, न काहु पूता ॥१॥
इआ मंदर, माहि कौन बसाई। ताका अंतु, न कोऊ पाई ॥१॥रहाउ ॥
ना इहु गिरही, ना ओदासी। ना इहु राज, न भीख मंगासी।
ना इसु पिंडु, न रक्तू राती। ना इहु ब्रहमनु, ना इहु खाती ॥२॥
ना इहु तपा कहावै सेखु। ना इहु जीवै, न मरता देखु।
इसु मरते कउ, जे कोऊ रोवै, जो रोवै, सोइ पति खौवे ॥३॥
गुर प्रसादि, मै डगरो पाइआ। जीवन मरनु दोऊ मिटवाइआ।
कहु कबीर इहु राम की असु। जस कागद पर मिटै न मंसु ॥४॥२॥५॥

शब्दार्थ : इहू - हा, देउ - देव, जती - यती, सेउ - शिव, जोगी - योगी, अवधूत - संन्यासी, माइ - आई, पूता - पुत्र, गिरही - संसारी गृहस्थ, ओदासी - उदासी, मंगासी - मागणारा, भीख मांगासी - भिकारी, पिंडु - शरीर, रक्तु - रक्त, राती - रतीभर, कणभर, ब्रहमनु - ब्राह्मण, खाती - क्षत्रिय, तपा - तपस्वी, सेखु - शेख, जीवै - जन्मास देतो. इसु - ह्याला, मरते - मृत, कोउ - कोणी, रौवै - रडतात. खौवै - घालवतो, डगरो - मार्ग, रस्ता. असु - अंश, मंसु - शाई, मिटै - नष्ट होणे, पुसले जाणे.

भावार्थ : मी म्हणजे कोण हे सांगताना कबीर सांगतात. हा देह म्हणजे माणूस नव्हे वा देव ही नव्हे. हा यती नाही किंवा कोणी शैव नाही. म्हणे कबीर

तो योगी नाही वा विरागी नाही. ह्याला कोणी माता नाही किंवा हा कोणाचा पुत्रही नाही. ॥१॥

हे बंधु! ह्या शरीर रूपा मंदिरात कोण राहतो? त्याचा कोणालाच अंत लागत नाही. ॥१॥ राहाउ ॥

तो संसारी गृहस्थ नाही किंवा तो विरक्तही नाही. तो राजा नाही की रंक ही नाही. तो शरीर ही नाही किंवा रक्तही नाही, तो ब्राह्मण नाही क्षत्रिय ही नाही. तो कोणी तपी नाही वा कोणी शेख नाही. त्याला कोणी जन्मताना पाहिलेले नाही, कोणी मरताना पाहिलेले नाही. तो जन्मत ही नाही किंवा मरत ही नाही. जो मेला म्हणून रडत बसतो तो अडाणीच होय. ॥३॥

सतगुरू कृपेने मला मार्ग सापडला व त्यामुळे माझी जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटका झाली. कबीर सांगतात माणूस हा खरोखरी रामाचा, त्या प्रभू परमात्म्याचाच अंश आहे. जसे कागदावर शाईने लिहिले की ते पुसता येत नाही, तसेच हे त्रिकालाबाधित सत्य आहे की प्रत्येक जीव हा त्या प्रभू परमात्म्याचा अंश आहे. परमात्म्याचेच रूप आहे. ॥४॥२॥५॥

तुटे तागे, निखुटी पानि । दुआर ऊपरि शिलकावहि कान ।
कूच बिचारे, फूए फाल । इआ मुंडीआ सिर चढिबो काल ॥१॥

इहु मुंडीआ, सगलो, द्रबु खोई ।
आवत जात, नक सर होई ॥१॥ राहाउ ॥

तुरी नारि की छोडी बाता । राम नाम, वा का मनु राता ।
लरिकी लरिकन खैबो नाहि । मुंडीआ अनदिनु धापे जाहि ॥२॥

इक दुइ मंदिर, इक दुइ बाट । हम कउ साथरु, उन कउ खाट ।
मूड पलोसि, कमर बधि पोथी । हमकउ चाबनु, उन कउ रोटी ॥३॥

मुंडीआ मुंडीआ हूए एक । ए मुंडीआ, बूडत की टेक ।
सुनि, अंधली लोई बे पीरि ।

इन मुंडिअन भजि सरनि कबीर ॥४॥३॥६॥

शब्दार्थ : तागे - धागे, निखुटी - संपली, पानि - खळ, दुआर

- दार, झिलकावहि - चमकत आहे. कूच - केस, फुए फाल - अस्ताव्यस्त झाले आहेत. मुंडीआ - मुलगा, पोरगा. सिर - डोके, सगलो - सगळे, द्रबु - द्रव्य, धन खोई - घालवले, नाकसर होई - नाकी नऊ आले आहे. तुरी - विणलेले कापड गुंडाळण्याचे रीळ, नारि - नळी, लरिकी लरिकन - पोरेबाळे, खैबो नाही - खायला अन्न नाही. अनदिनु - दररोज, धापे - तृप्त होऊन, जाहि - जातात. साथरु - भूमीशय्या, उन कउ - त्यांना, खाट - बाज, पलंग. चाबनु - चणे. बेपीरि - गुरूहीन, लोइ - कबीराची पत्नी.

भावार्थ : कबीर साधुसंतांची सेवा करण्यात मग्न होत असे, त्यामुळे त्यांचे प्रपंचाकडे दुर्लक्ष होत असे. मागाकडे, कापड विणण्याकडे ही त्याचे दुर्लक्ष होत असे. त्यामुळे आबाळ होत असे. त्यामुळे वैतागून जाऊन कबीराची आई म्हणते - ह्या मुलाने तर सर्व कामधंदा सोडून दिला आहे. मागावर चढवलेल्या ताणाबाण्याची खळ निघून गेल्याने त्याचे धागे तुटले आहेत. त्यामुळे दारातला माग कलाहीन झाला आहे. ह्या मुलाने तर काम धंद्याकडे दुर्लक्ष केले आहेच व आपल्या पोरबाळांकडे दुर्लक्ष केले आहे. ॥१॥

आपले सगळे धन त्याच्याकडे येणाऱ्या जाणाऱ्या साधुसंतांच्या सरबराईवर उधळून टाकले आहे. ह्या येणाऱ्या-जाणाऱ्या साधुंनी तर नाकी नऊ आणले आहे. ॥१॥ राहाउ ॥

ह्या पोराने आपली विणकराची सर्व कामे सोडूनच दिली आहेत. सदैव रामनामातच रंगून गेला आहे. इकडे आपल्या पोरबाळांना खायला काही नाही. आणि ह्याच्याकडे येणारे साधूसंन्याशी मात्र पोटभर जेवून तृप्त होऊन जात आहेत. घरच्या लोकांना जमीनीवर झोपावे लागते तर येणारे साधू मात्र पलंगावर झोपतात. हे साधू कमरेला पोथी बांधून डोक्यावर हात ठेवून आशीर्वाद देतात. त्यांना सुग्रास जेवण मिळते पण आम्हाला मात्र चणे फुटाणे खाऊन भूक भागवावी लागते. ॥३॥

कबीर सांगतात हे सगळे साधूजन वेगवेगळे दिसत असतो तरी ते अंतरी एकच आहेत. तेच आपल्या बुडत्या जीवनाचा आधार आहेत. तुम्ही माया मोहाने अंध झाले अहात. त्यामुळे तुम्हाला अद्याप सतगुरू प्राप्त झालेला नाही. माझे ऐका, ह्या साधू संतांना शरण जा. त्यांची सेवा करा. ॥४॥३॥६॥

खसमु मरै, तउ नारि न रोवै । उसु रखवारा अउरो होवै ।
रकवारे का होइ बिनास । आगै नरकु, इहा भोग बिलास ॥१॥
एक सुहागनि, जगत पिआरी । सगले जीव जंत की नारी ॥१॥रहाउ ॥
सोहागनि गलि सोहै हारु । संतकउ बिखु, बिगसै संसारु ।
करि सीगारु बहै पखिआरी । संत की ठीठकी, फिरै बिचारी ॥२॥
संतभागि ओह पाछै परै । गुर परसादी, मारहु डरे ।
साकत की, ओह पिंड पराइणि । हमकउ दिसटि परै, त्रिखि डाइणि ॥३॥
हम तिस का बहु जानिआ भेउ । जब हूए क्रिपाल, मिले गुरदेउ ।
कहु कबीर, अब बाहरि परी । संसारै कै अंचलि लरी ॥४॥४॥७॥

शब्दार्थ : खसमु - पती, स्वामी, परमेश्वर. मरै - मरतो. तउ - तेव्हा, रोवै - रडते, उसु - तिचा, रखवार - रक्षक, बिनास - विनाश, आगै - परलोकात, इहा - येथे, जगात, सुहागनि - माया, स्त्री, पिआरी - प्रिय, आवडती. सोहै - शोभतो. हारु - हार, बिगसै - प्रसन्न होते. बहै - बसते, सिगारु - श्रृंगार, पखिआरी - वेश्या, ठीठकी - धिक्कारली, गेलेली, तिरस्कारित. ओह - ती, साकत - शाक्त, पराइणि - प्राणप्रिय, दिसटि - दृष्टी, त्रिखिडाइणि - रक्ताचा घोट घेण्यासाठी वखवखलेली डाकीण, जानिआ - जाणले, तिस - तिचे, भेउ - भेद, दुष्टपणा. जब - जेव्हा, मिले - प्राप्त झाले. बाहरि परि - बाहेर पडली.

भावार्थ - ह्या जगात माणूस मायेला आपली स्वामिनी मानून तिच्या वर प्रेम करतो. पण तो माणूस मेला की मायेला मात्र जरासुद्धा दुःख होत नाही. ती रडत बसत नाही. लगेच दुसऱ्या माणसाला आपल्या पाशात

जखडते. अशा रीतीने तिच्याशी रममाण होणाऱ्या सर्वांचा विनाश होतो. ते इहलोकात मायेच्या संगतीत भोग विलासात दंग असतात पण परलोकात मात्र नरक यातना भोगतात. ॥१॥

ही माया जगातल्या सर्वच माणसांना प्रिय असते. प्रत्येकासच ती आपलीच पत्नी आहे असे वाटते. व ते मायेत रममाण होतात. ॥१॥रहाउ ॥

पण ही माया संतसज्जनांना मात्र विष समान वाटते. त्यांना माहित असते की माया साऱ्या संसाराचा नाश करणारी आहे. ही माया माणसांना मोहविण्यासाठी वेश्येप्रमाणे नाना तऱ्हेचा श्रृंगार करून दारात बसते. ॥२॥

संत सज्जन मात्र मायेचा तिरस्कार करतात. तिला तुच्छ लेखतात. पण तरीही ती संतांचा पिच्छा सोडीत नाही. पण संतांना गुरू प्राप्त झाला असल्याने आपणास मार खावा लागेल म्हणून ती भीत असते. शाक्त लोकांना मात्र ही माया प्राणप्रिय वाटते. पण आमच्या दृष्टीने मात्र ती माया रक्ताला चटावलेल्या डाकिणी सारखी वाटते. ॥३॥

आम्हाला प्रभू परमात्म्याचे कृपेने सतगुरू प्राप्त झाला आहे त्यामुळे त्या मायेच्या लोकांना भुलविण्याच्या साऱ्या युक्त्या प्रयुक्त्या माहित झाल्या आहेत. कबीर सांगतात, जगातील लोकांना अजून ही मोहवीत आहे पण माझ्यापासूनच मात्र ती दूर दूर निघून गेली आहे. ॥४॥४॥७॥

ग्रिहि सोभा जाकै रे नाहि । आवत पहीआ, खूधे जाहि ।
वा कै अंतरि नहि संतोखु । बिनु सोहागनि, लागै दोखु ॥१॥
धनु सोहागनि, महा पवीत । तपे तपीसर, डोले चीत ॥१॥रहाउ ॥
सोहागनि, किरपन की पूती । सेवक तजि, जगत सिउ सूती ।
साधु कै ठाढी दरबारि । सरनि तेरी मोकउ निसतारि ॥२॥
सोहागनि है अति सुंदरी । पग नेवर, छनक छनहरी ।
जउ लगु प्रान, तउ लगुसंगे । नाहि त चली बेगि उठी नंगे ॥३॥
सोहागनि, भवन त्रै लीआ । दसअठ पुराण, तीरथ रस कीआ ।
ब्रह्मा बिनसु महेसर बेधे । बडे भूपति राजे है छेधे ॥४॥

सोहागनि उरवारि न पारि । पांच नारद कै संग बिधवारि ।
पांच नारद के मिटवे फूटे । कहु कबीर, गुर किरपा छुटे ॥५ ॥५ ॥८ ॥

शब्दार्थ : सोभा - शोभा, आवत - आलेला, पहिआ - पाहुणा,
खूधे - उपाशी, अर्धपोटी, जाहि - जातात, बिनु - विना, सोहागनि -
माया, दोखु - दोष, धनु - धन्य, किरपन - कृपण, कंजूष, चिक्कू,
सेवक - परमेश्वराचे भक्त, तजि - सोडून, सिउ - बरोबर, सूती -
झोपते, रममाण होते, पवीत - पवित्र, ठाढी - उभी राहते, नेवर - नुपूर,
पैंजण, जउलगु - जोपर्यंत, तउलगु - तोपर्यंत, नाहि - प्राण नाहीसे
झाल्यावर, मेल्यावर, बेगी - चटकन, बेगि उठी - उठूनजाते, निघून
जाते, सोडून जाते, दसअठ - अठरा, बेधे - बळी पडले, विद्ध झाले,
छेदले, मारले, उरवारि न पारि - अंतनाही, परावार नाही. पांच - पाच
ज्ञानेंदिये, बिधवारि - अेकरूप, मिटवै - मातीचे भांडे, फुटै - फुटले.

भावार्थ : ज्याच्या घरी धन संपत्ती नाही अशा गरिबाच्या घरी
आलेला पाहुणा उपाशी पोटीच निघून जातो. त्यामुळे त्या गरीबास ही
वाईट वाटते. आपल्या जवळ पैसा नसल्याने आपण आलेल्या अतिथीचे
नीट स्वागत करू शकलो नाही, आपण आपला गृहस्थ धर्म पाळू शकलो
नाही ह्याचे त्यास वाईट वाटते. ॥१ ॥

ही माया धन्य आहे, महापवित्र आहे! हिच्यामुळे अनेक योगी,
तपस्वींचे चित्त विचलित होऊन ते पथभ्रष्ट झाले आहेत. ॥१ ॥रहाउ ॥

ही माया कृपणाची पुत्री होऊन राहते. प्रभू परमात्म्याच्या
सेवकांशिवाय अन्य साऱ्या लोकांना तिने आपल्या प्रभावाने वश केले
आहे. ही माया साधुसंतांच्या दारात उभी राहून सांगत असते की मी तुम्हास
शरण आले आहे. मला वाचवा. माझा उद्धार करा. ॥२ ॥

ही माया अत्यंत रूपवती आहे. तिच्या पायातील पैजण छनछन करून
सगळ्यांना आपल्याकडे आकृष्ट करत असते. माणसाच्या शरीरात प्राण
आहे तो पर्यंत ही माया त्याला चिकटून राहते. पण प्राण गेले की लागोलग

सोडून जाते. ॥३ ॥

ह्या मायेने सगळ्या त्रिभुवनाला व्यापले आहे. अठरा पुराणे पाठ
करणाऱ्यांना, तीर्थ यात्रा करणाऱ्यांना ही तिने आपल्या नादी लावले आहे.
एवढेच नव्हे तर प्रत्यक्ष ब्रह्मदेव, विष्णू, महेश्वर देखील हिच्या तावडीतून
सुटले नाहीत, मायेने त्यांनाही वेदून टाकले आहे. मोठमोठ्या बलशाली
चक्रवर्ती राजांनाही हिने आपल्या नादी लावले आहे. ॥४ ॥

ह्या मायेच्या सामर्थ्याला ना आर ना पार, सर्व पंच ज्ञानेंद्रिये ही
हिच्याच आधिन राहतात. पण केव्हा ना केव्हातरी हे उघडे पडतेच. कबीर
सांगतात. सतगुरूच्या कृपेने मी मात्र ह्या मायेच्या प्रभावातून मुक्त झालो
आहेत. ॥५ ॥५ ॥८ ॥

जैसे मंदर महि बलहर, ना ठाहरै । नाम बिना कैसे पारि उतरै ।
कुंभ बिना, जलु न टिकावै । साधु बिनु, ऐसे अबगतु जावै ॥१ ॥
जारउ तिसै, जु रामु न चेतै । तन मन रमत रहै महि खेतै ॥१ ॥रहाउ ॥
जैसे हलहर बिना, जिमि नही बोईऐ । सूत बिना, कैसे मणी परोइऐ ।
घुंडी बिनु, किआ गंठि चढाईऐ । साधु बिनु, तैसे अबगतु जाईऐ ॥२ ॥
जैसे माता पिता बिनु, बालु न होई । बिंब बिना कैसे कपरे धोई ।
घोर बिना, कैसे असवार । साधु बिनु, नाही दरवार ॥३ ॥
जैसे बाजे बिनु, नही लीजै फेरी । खसमि दुहागनि, तजि अउहेरी ।
कहै कबीर, एकै, करि करना । गुरुमुखि होइ, बहुरि नही मरना ॥४ ॥६ ॥१ ॥

शब्दार्थ : बलहर - मेढ, मंदर - घर, टिकावै - टिकणे - धरून
ठेवणे, अबगतु - अधोगती, अवनती, जराउ - जाळून टाका, खेतै -
शरीर, हलहर - शेतकरी, जिमी - जमीन, बोइऐ - पेरणी करणे, घुंडी
- गाठ, बिंब - पाणी घोर - घोडा, असवार - स्वार, फेरी - नाच फेर,
खसमि - प्रभू, दुहागनी - दुष्ट बुद्धी दुर्विचार, अउहेरी - अन्हेर,
तिरस्कृत, एकै - एकमेव प्रभू परमात्मा, बहुरि - परत

भावार्थ : ज्या प्रमाणे मधल्या मेढी शिवाय घर उभे रहात नाही. त्याच प्रमाणे प्रभू नामाशिवाय हा भव सागर तरुन जाता येत नाही. मडक्या शिवाय पाणी धरून ठेवता येत नाही. त्याप्रमाणेच गुरु व संत संगती शिवाय जिवाला गती नाही. ॥१॥

ज्या जिवाच्या चित्तात रामनाम नाही, जो केवळ तनमनाचे लाड करण्यातच जन्म घालवत आहे असा जीव जाळूनच टाकावा. ॥१॥ रहाउ ॥

शेतकऱ्याशिवाय जमिनीची पेरणी होत नाही, दोऱ्या शिवाय मणी ओवता येत नाहीत. जोर लावून रस्सी आवळल्या शिवाय गठडी बांधता येत नाही, तसेच संत सज्जनांच्या संगती शिवाय जिवाला ज्ञान प्राप्त होत नाही. ॥२॥

माता पित्याशिवाय मूल जन्म घेत नाही, पाण्याशिवाय कपडे घुता येत नाहीत. घोड्याशिवाय घोडेस्वार असू शकत नाही. त्याच प्रमाणे संत सज्जनांच्या संगती शिवाय, सतगुरु शिवाय प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात स्थान प्राप्त होत नाही. ॥३॥

जसे वाद्यांच्या आधारा शिवाय फेर धरून नाचता येत नाही.

त्याच प्रमाणे, दुर्गुणांचा त्याग केल्याशिवाय पती प्रभूची प्राप्ती होत नाही. कबीर सांगतात. त्या एकमेव प्रभू परमात्म्याचा आश्रय घ्या. सत् गुरूच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करून मरणावर मात करा. ॥४॥६॥१॥

कूटनु सोइ, जो मन कउ कूटै ।
मन कूटै तउ जम ते छूटै ।
कुटि कुटि मनु कसवटी लावै ।
सो कूटनु मुकति बहु पावै ॥१॥
कूटनु किसै कहहु संसार ।
सगल बोलन के माहि बीचार ॥१॥ रहाउ ॥
नाचनु सोइ, जु मन सिउ नाचै ।
झूठि न पतीऐ, परचै साचै ।

इसुमन आगे, पूरै ताल ।
इसु नाचन के मन रखवाल ॥२॥
बजारी सो, जु बजारहि सोधै ।
पांच पलीतह कउ परबोधै ।
नउ नाइक की भगति पछानै ।
सो बाजारी, हम गुरमाने ॥३॥
तसकरु सोइ जि ताति न करै ।
इंद्री कै जतनि नामु उचरै ।
कहु कबीर, हम ऐसे लखन ।
धनु गुर देव, अति रूप बिचखन ॥४॥७॥१०॥

शब्दार्थ : कूटनु - बत्ता, कूटै - कुटते, कसवटी - कसोटी, परीक्षा, किसै - कशाला, कहहु - म्हणतात. सगल - सगळे, बोलन - बोलणे, बीचार - विचार, नाचनु - नाचणे, नृत्य, पतीऐ - विश्वास ठेवणे. साचै - सत्य, इसु - ह्या, रखवाल - राखणदार, रक्षक, बजारी - थटेखोर, बजारहि - बाजारात, सोधै - शोधतो, पांच - पाच ज्ञानेंद्रिये, पलीत - अपवित्र, परबोधै - ओळखतो, तसकरु - तस्कर, चोर, ताति - ईर्ष्या, इंद्री - इंद्रिये, लखन - लक्षण, बिचखन - विलक्षण

भावार्थ : ज्याप्रमाणे बत्ता एखाद्या वस्तूचा कुटून बारीक भुगा करतो त्याप्रमाणे भक्ताने आपल्या मनाचे वारंवार दमन करून, मनात चाललेल्या संकल्प विकल्पांचा चुराकरून टाकल्याने तो यमाच्या तावडीतून सुटतो. वारंवार मनाचे दमन करून सदसदविवेकाच्या कसोटीवर त्याची पारख केल्याने भक्त मुक्ती प्राप्त करतो. ॥१॥

ह्या संसारात अनेक लोक अनेक प्रकारे बोलत असतात. त्यांच्या मनात एक अर्थ असतो तर ऐकणारा भलताच अर्थ घेत असते. ॥१॥ रहाउ ॥

चांगला नर्तक तोच की जो आपल्या मनाला आपल्या इच्छेप्रमाणे आपल्या इशाऱ्यावर नाचायला लावतो. मनाच्या इशाऱ्यावर नव्हे. त्याला खोटेपणा मुळीच आवडत नाही त्याचा सत्यावर विश्वास असतो. असा नर्तक मनाला अध्यात्मिक भावात लीन करतो. अशा नर्तकाच्या मनाचे मायेच्या संकल्प विकल्यापासून तो प्रभू परमात्मा स्वतः रक्षण करतो. ॥२॥

खरा विदुषक तोच की जो आपल्या इंद्रियांना काबूत ठेवतो. आपल्या पंचेंद्रियांची मलीनता धुवून त्यांचे प्रबोधन करून नव खंड पृथ्वीचा मालक जो प्रभू परमात्म्या त्याला ओळखतो. असा व्यापारी मला महापुरुषा समान आहे. ॥३॥

खरा तस्कर तो की जो इर्षा करित नाही. प्रयत्न पूर्वक आपल्या ज्ञानेंद्रियांना प्रभू परमात्म्याच्या प्रभू नामाकडे वळवतो. कबीर म्हणतात. अशा लक्षणानी युक्त जीव अती सुंदर, अती विलक्षण बुद्धिमान असतो व तोच अत्यंत योग्य गुरू असतो. त्याच्या मुळे आमचे नेत्र खुलतात ॥४॥७॥१०॥

धंनु गुपाल, धंनु गुरु देव । धंनु अनादि, भूखे कवलु टहकेव ।
धंनु ओइ संत, जिन ऐसी जानी । तिनकउ मिलिबो सारिंगपानी ॥१॥
आदि पुरख ते, होइ अनादि । जपीऐ नामु, अंन कै सादि ॥१॥ रहाउ ॥
जपीऐ नामु, जपीऐ अंनु । अंभै के सगि, नीका, वंनु ।
अंनै बाहरि, जो नर होवहि । तीनि भवन महि, अपनी खोवहि ॥२॥
छोडहि अंनु, करहि पाखंड । ना सोहागनि, ना ओहि रंड ।
जग महि बकते दुधाधारी । गुपती खावहि वटिका सारी ॥३॥
अंनै बिना न होइ सुकालु । तजिऐ अंनि न, मिलै गुपालु ।
कहु कबीर, हम अैसे जानिआ ।
धंनु अनादि, ठाकुर मनु मानिआ ॥४॥८॥११॥

शब्दार्थ : धंनु - धन्य, अनादि - अन्न आदि, भोजनाचे पदार्थ. टहकेव - प्रफुल्लित होते. कवलु - हृदय, ओइ - ते. जिन - ज्यांनी, तिन - त्यांना, मिलिबो - प्राप्त होते. सारिंगपानी - शारंगपानी, प्रभू

परमात्मा. आदिपुरख - आदिपुरुष, प्रभू. ते - पासून. सादि - स्वाद्. अंभै - पाणी, नीका - चांगला, वंनु - सुंदर, बाहरि होवेहि - टाकून देतो, त्याग करतो, खोवहि - घालवतो, रंड - विधवा, बकते - म्हणतात, दुधाधारी - केवळ दुधाचा आहार घेणारा, गुपती - गुपचुपपणे, गुप्तपणे, वटिका - पाच शेराचे माप, सुकालु - चांगले दिवस, शांतता. तजिऐ - सोडून, जानिआ - जाणले.

भावार्थ : हे माझ्या प्रभो, माझ्या गुरुदेवा! आपण धन्य आहात. ज्याच्या सेवनाने भुकेलेल्याचे वदनकमळ फुलते ते अन्न ही तुझेच रूप आहे. ते अन्नही धन्य आहे. हे ज्यांनी जाणले ते संतजन ही धन्य आहेत. त्यांना शारंगपानी - तो प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ॥१॥

अन्नादि खाद्य पदार्थ ज्यांच्यामुळे जिवाचे भरण पोषण होते. ते सर्व त्या अनादि प्रभू परमात्म्यानेच उत्पन्न केले आहेत. त्या अन्नाच्या स्वादाइतकेच प्रभू परमात्म्यानेच नाम ही गोड आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

हे जीवा! अन्न आणि प्रभूचे नाम दोन्ही बरोबर चालले पाहिजे. जसे कोणत्या ही वस्तूची रूचि पाण्याच्या घोट्यागणिक वाढते त्या प्रमाणे अन्नाच्या प्रत्येक घासागणिक प्रभू परमात्म्याचे नाम जपकर म्हणजे त्याची गोडी वाढेल. जो अन्नाचा त्याग करतो तो तीनही लोकात आपली प्रतिष्ठा घालवून बसतो. ॥२॥

जो अन्नत्याग करतो तो ढोंगी होय. तो धड सुवासिनीही नाही आणि विधवा ही नाही. तो अन्नत्याग केल्याचे सोंग आणतो. पण त्याची अन्नावरची वासना मात्र कमी झालेली नसते. तो आपण दुधाचेच सेवन करतो अन्न घेत नाही असा टेंभा मिरवतो पण आत जाऊन पाचशेर अन्न गिळतो. असा हा ढोंगी दुधाहारी बाबा! अन्नाशिवाय जीवास लाभ नाही. अन्नाचा त्याग करून उपास करून प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. कबीर सांगतात की मी जाणले आहे की अन्न हे परमेश्वराचे रूप आहे. अन्नरूपी परब्रह्म धन्य होय! ॥४॥८॥११॥

राग रामकली

(श्री गुरु ग्रंथसाहिब पान १६८)

१. ओंकार सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

काइआ कलालनि लाहनि मेलउ, गुरका सबदु गुडु कीनु रे ।
त्रिसना कामु क्रोध मद मतसर, काटि काटि कसु दीनु रे ॥१॥
कोई है रे संतु सहज सुख अंतरि, जाकउ जपु तपु देउ दलाली रे ।
एक बूंद भरि तनु मनु देवउ, जो मडु देइ कलालीरे ॥१॥रहाउ ॥
भवन चतुर दस भाठी कीन्ही, ब्रहम अगनि तनि जारी रे ।
मुद्रा मदक सहज धुनि लागी, सुखमन पोचन हारी रे ॥२॥
तीरथ बरत नेम सुचि संजम, रविससि गहनै देउ रे ।
सुरति पिआल सुधारसि अग्रंतु, एहु महा रसु पेउ रे ॥३॥
निझर धार चुऐ अति निरमल, इह रस मनुआ रातो रे ।
कहि कबीर सगले मद छूछे, इहै महा रसु साचो रे ॥४॥१॥

शब्दार्थ : काइआ - शरीर, कलालानि - कलाल (दारू गाळणारी भट्टी), लाहनि - दारू तयार करण्यासाठी लागणारी सामग्री, मेलउ - एकत्र केली, गुड - गूळ, किनु - केली, मतसर - मत्सर, काटिकाटि - कापून कापून, दीनु - दिले. जाकउ - ज्याला, भरि - भर. देवउ - देईन, भवनचतुरदस - चौदा भवने, समस्त ब्रह्मांड. भाठी - भट्टी, किन्ही - केली, जारी - जाळली, पेटवली.

भावार्थ : असे म्हणतात की प्रभू परमात्माची भक्ती, प्रभूनाम ही सुद्धा एक नशा आहे. ह्या पदात कबीर ही मदिरा-प्रभूनामाची मदिरा कशी तयार करावी हे सांगत आहे.

शरीर हीच प्रभूनामरूपी मदिरा बनवण्याची भट्टी आहे. त्यात दारू बनवण्याची अन्य साग्रगी घाला. त्यात सतगुरूचा उपदेश रूपी गूळ घाला.

२३४ _____ म्हणे कबीर

मोहमायेचे - तृष्णा, काम, क्रोध, मद, मत्सर आदि साऱ्या विकार रूपी शत्रूंचे तुकडे तुकडे करून त्यात टाका. त्यातून निर्माण होणाऱ्या मदिरेची नशा, प्रभूनामाची नशा काही आगळी वेगळीच असते. ॥१॥

असा कोणी संत आहे का की ज्याने प्रभूनामाची मदिरा पिऊन सहजसमाधी प्राप्त केली आहे? असा संत जर मला भेटला व त्याने मला एक घोटभर जरी ती प्रभूनामरूपी मदिरा पाजली तर त्यास मी आजपर्यंत केलेले जपतप सारी तपश्चर्या, मोबदला म्हणून देईच. सारे तनमन त्याचे चरणी अर्पण करीन. ॥१॥रहाउ ॥

सर्व चौदा भवनाची - साऱ्या ब्रह्मांडाची भट्टी केली. शरीरात बह्याग्री पेटवला. मदिरा तयार करण्यासाठी शरीररूपी भट्टी सहज समाधीच्या झाकणाने बंद केली. त्यातून मग प्रभूनाम रूपी सुंदर मदिरा निर्माण होईल. ॥२॥

ही प्रभूनामाची मदिरा प्राप्त करण्यासाठी मी जन्मभर केलेल्या तीर्थयात्रा, व्रतकैवल्ये, पावित्र्य, संयम, योगीक क्रिया, सारे सारे काही समर्पण करण्यात तयार आहे. प्रभू नामाची मदिरा भरून मी तिचे प्राशन करतो. ॥३॥

ह्या प्रभूनामरूपी मदिरेच्या वाहणाऱ्या संतत धारेत अत्यंत निर्मल धारेत माणसाचे मन रंगून जाते. कबीर सांगतात अन्य सर्व मदिरा खोट्या आहेत. त्यांची नशा कधीना कधी उतरतेच. पण ही प्रभूनामाची महामदिरा हीच एकमेव खरी मदिरा आहे. कारण एकदा ही नशा चढली की ती कधीच उतरत नाही. ही कायम राहणारी नशा आहे. ॥४॥१॥

गुडु करि गिआनु, धिआनु करि महूआ, भउ भाठी मन धारा ।
सुख मन नारी सहज समानी, पीवै पीवनहारा ॥१॥
अवधू, मेरा मनु मतवारा ।
उनमद् चढा मदन रसु चाखिआ, त्रिभवन भइआ उजिआरा ॥१॥रहाउ ॥
दुइपुर जोरि रसाई भाठी, पीउ महा रसु भारी ।

म्हणे कबीर _____ २३५

कामु क्रोधु दुइ कीए जलेता, छूटि गई संसारी ॥२ ॥
 प्रगट प्रगास गिआन गुर गंमित, सतिगुर ते सुधि पाई ।
 दासु कबीरु तासु मद माता, उचकि न कबहू जाई ॥३ ॥२ ॥

शब्दार्थ : गुडु - गूळ, गिआनु - ज्ञान, महुआ - महुआची फुले (ज्यापासून दारू बनवतात), भउ - भय, परमेश्वराचे भय, भाठी - भट्टी. सुखमन - सुषुम्ना नाडी रूपी नळी. पीतै - पितो, पीवनहारा - पिणारा, अवधु - अवधूत, योगी. मतवारा - मस्तीत रंगलेला, उनमद् - अनूमाद, नशा, धुंदी. चढा - चढली, त्रिभवन - त्रिभुवन, भइआ - झाले, उजिआरा - प्रकाशित. दुइ - दोन्ही, जलेता - सरपण, जळण. सुधि - समज, जाण, शुद्धज्ञान. मदमाता - नशेत चूर होऊन, नशेत मस्त होऊन. उचक - उतरणे, गंमित - पोहचणारा.

भावार्थ : आत्मज्ञान रूपी गूळ, प्रभूपरमात्म्याचे ध्यान ही मोहाची फुले, मनात परमेश्वराबद्दलची भीती ही भट्टीत घातल्याने त्यातून निरंतर वाहणारी नामरूपी मदिरा प्राशन केल्याने प्रभू परमात्म्याच्या भक्तीने सहज समाधी प्राप्त होते. ॥१ ॥

माझे संपूर्ण मन ह्या प्रभूनामाच्या नशेने मस्त झाले आहे. प्रभूनामाच्या ह्या मद्याने मला प्रभूभक्तीचा उन्माद चढला आहे. पण त्याने मन सैरभैर न होता. उलट मला तिन्ही लोकांच्या वास्तवरूपाचे ज्ञान झाले आहे. ॥१ ॥२ ॥

पृथ्वी व आकाश त्या दोन्हीची म्हणजे साऱ्या सृष्टीची भट्टी बनवली म्हणजेच ह्या सृष्टीचे सत्यरूप, ही सारी सृष्टी प्रभू परमात्म्याचेच रूप आहे हे जाणले. त्यात वर वर्णन केलेले सारे रसायन प्रभू आत्मज्ञान, प्रभूनाम व प्रभूभक्तीचे रसायन घातले. काम, क्रोधदि सर्व विकार इंधन करून जाळून टाकले. त्यामुळे माझी ह्या संसाराच्या मोह बंधनातून सुटका झाली. ॥२ ॥

सतगुरुच्या संगतीने, त्याने दिलेल्या उपदेशानुसार आचरण केल्याने माझे मनात ज्ञानाचा प्रकाश पडला. कबीर म्हणतात, मी आता प्रभू

भक्तीच्या मदिरेने धुंद झालो आहे आणि ही नशा आता कधीही उतरणे शक्य नाही. ॥३ ॥२ ॥

तूं मेरो मेरु परबतु सुआमी, ओट गही मै तेरी ।
 ना तुम डोलहु ना हम गिरते रखि लीनी हरि मेरी ॥१ ॥
 अब तब जब कब, तुही तुही ।
 हम तुअ परसादि, सुखी सद ही ॥१ ॥२ ॥
 तोरे भरोसे मगहर बसिओ, मेरे तन की तपति बुझाई ।
 पहिले दरसनु मगहर पाइओ, फुनि कासी बसे आई ॥२ ॥
 जैसा मगहरु तैसी कासी, हम एकै करि जानी ।
 हम निरधन जिउ इहु धनु पाइआ, मरते फूटि गुमानी ॥३ ॥
 करे गुमानु चुभहि तिसु सूला, को काढन कउ नाही ।
 अजै सुचोभ कउ बिलल बिलाते, नरके घोर पचाही ॥४ ॥
 कवनु नरकु किआ सुरगु बिचारा, संतन दोऊ रादे ।
 हम काहू की काणि न कढते, अपने गुर परसादे ॥५ ॥
 अब तउ जाइ चढे सिंघासनि, मिले है सारंगपाणी ।
 राम कबीरा एक भए है, कोइ न सकै पछानी ॥६ ॥३ ॥

शब्दार्थ : मेरु - सुमेरूपर्वत, परबतु - पर्वत. सुआमी - स्वामी, ओट - आधार, आश्रय. गहि - घेतला, डोलहु - डोलणे, विचलित होणे, गिरते - पडणे. रखि - रक्षण करणे, रखि लीनी - रक्षण केले, अब - आता. तब - तेव्हा, कब - केव्हा, तुही तुही - तूचतू, तुअ - तुझ्या, तोरे - तुझ्या, भरोसे - भरवसा, मगहर - एक स्थळ, जिथे मृत्यू आल्यास पुढील जन्म गाढवाचा येतो असे समज. बसिओ - वास केला, राहिलो. तपति - ताप, बुझाई - विझला, शांत झाला. फुनि - नंतर, कासी - काशीक्षेत्र, एकै - एकरूप. इहु - हे प्रभूनाम. गुनामी - अहंकारी, फूटि - दुःखाने होउन, चुभहि - टोचतात. तिसु - त्याला, सुला - काटे, काढन - काढणे, काढणारा. कउ - कोणीही, अजै -

आजही, ह्या जन्मातही, सू - ते, ती. चोभ - बोच, बिलल बिलाते - तडफडून. पचेही - पडतात. कवनु - कोणता, किआ - कसला, दोऊ - दोन्ही, रादे - रद, अमान्य, खोटे, निरर्थक. काहू - कोणाचे, काणि - मेहेरबानी, कणव, कृपा. अब - आता, तउ - तर. सिंघासनि - सिंघासनावर, अति उच्च अध्यात्मिक अधिष्ठानावर. सारंगपाणी - शांरगपाणी, प्रभू परमात्मा. एक भए है - एकरूप झाले आहेत, सकै पछानी - ओळखू शकणे.

भावार्थ : हे प्रभो परमात्मन! तू माझा सुमेरु पर्वत आहेस! माझ्या स्वामी! मी तुझ्या आश्रयाला आलो आहे. तू अविचल आहेस. स्थिर आहेस. त्यामुळे माझे चित्त ही स्थिर होईल. माझे पतन होणार नाही. हे प्रभो माझे रक्षण कर. ॥१॥

आता मी जिकडे पाहतो तिकडे तिकडे तूच दिसतोस. सर्वत्र तू आणि तूच भरून राहिला आहेस. आम्ही तुझ्याच कृपाप्रसादामुळे सदैव सुख भोगतो. ॥१॥ राहाउ ॥

तुझ्याच भरवशावर निर्भर राहून 'मगहर' मध्ये वास करूनही माझ्या मनातील सर्व वासनारूपी अग्नी पूर्णपणे विझून गेला आहे. प्रथम मी मगहर मध्ये वास केला व नंतर काशी क्षेत्री वास करित आहे. ॥२॥

मला मगहर आणि काशी ह्यात काहीच फरक वाटत नाही. माझ्या दृष्टीने दोनही सारखेच. कारण मला निर्धनला असे काही धन- प्रभूनाम - प्राप्त झाले आहे की त्यामुळे माझ्या मनातील अहंभाव नष्ट झाला आहे. ॥३॥

ज्याच्या चित्तात अहंकार आहे त्याला विषय विकाररूपी काटे टोचतात. हे काटे असे खोलवर रुततात की ते कोणीही काढून टाकू शकत नाहीत. अशा ह्या काट्यांची बोच जन्मभर छळछळ छळते. अनंत यातना भोगाव्या लागतात. असा अहंकारी माणूस अखेर नरकातच पिचत पडतो. ॥४॥

कसला आला आहे नरक? कसला आला आहे स्वर्ग! संत जनांच्या दृष्टीने सारे निरर्थक आहे. आम्ही ह्या जगात कोणाच्या मेहेरबानीवर जगत नाही. आम्ही आमच्या सतगुरुच्या कृपाशीर्वादाने आमचे जीवन जगत आहोत. ॥५॥

आता तर मी अशा अध्यात्मिक श्रेष्ठ पदाला जाऊन पोहोचलो आहे की मला प्रत्यक्ष प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला आहे. आता राम आणि कबीर एकरूप होऊन गेले आहेत. दोघे अभिन्न आहे. राम कोण आणि कबीर कोण हे कोणी ही ओळखू शकणार नाही. राम तोच कबीर व कबीर तोच राम, दोघेही एकच. ॥६॥ ३॥

संता मानउ दूता डानउ, इह कुटवारी मेरी।
दिवस रैन तेरे पाउ पलोसउ, केस चवर करि फेरी ॥१॥
हम कुकर, तेरे दरबारि। भउकहि आगै बदनु पसारि ॥१॥ राहाउ ॥
पूरब जनम हम तुमरे सेवक, अब तउ मिटिआ न जाई।
तेरे दुआरै धुनि सहज की, माथै मेरे दगाई ॥२॥
दागे होहि सु रन महि जूझहि, बिनु दागे भगि जाई।
साधू होइ सु भगति पछानै, हरि लए खजानै पाई ॥३॥
कोठरे महि कोठरी, परम कोठी बीचारि।
गुरि दीनी बसतु कबीर कउ, लेवहु बसतु सम्हारि ॥४॥
कबीरि दीई संसार कउ, लीनी जिसु मसतकि भागु।
अंघ्रित रसु जिनि पाइआ, थिरु ता का सोहागु ॥५॥ ४॥

शब्दार्थ : मानउ - सन्मान करतो. आदर करतो, कुटवारी - कोतवाली, दूता डानउ - दुष्ट लोकांना दंड देतो, रैन - रात्री, पाउ - पाय, पलोसउ - चेपतो, चवर - चवरी, फेरी - ढाळतो, करि - करून, कुकर - कुत्रा, भउकहि - भुंकतो, बदनु - तोंड, पसारि - पसरून, वासून, पूरब - पूर्वीच्या, अब - आता, ह्या जन्मी, मिटिआ - सोडून देणे, दुआरै - दारी, धुनि - ध्वनी, माथै - कपाळावर, दगाई - कोरली

आहे. डाग आहे, दागे होहि - ज्याच्या कपाळी सेवक हा शब्द कोरला आहे. असा सच्चा सेवक, सू - तोच, जूझहि - झुंजतो, लढतो, बिनु दागे - ज्याच्या कपाळी सेवक असा शिक्का नाही. ढोंगी सेवक, भगि - पळून, जाई - जातो, कोठरी - खोली, कोठार, शरीररूपी कोठार, महि - मध्ये, कोठरी - कोठी, हृदयरूपी कोठी, बिचारि - विचार, दीनी - दिलेली, बसतु - वस्तू, प्रभूनाम, कउ - ला, सम्हारि - संभाळली, लेवहु - घेऊन, दीई - दिलेली, लीनी - घेतली, जिमु - ज्याच्या, थिरु - स्थिर, सुहाग - सौभाग्य

भावार्थ : हे प्रभो! मी तुझ्या दरबारातील कोतवाल आहे. संत सज्जनांचा सन्मान करणे, आदर करणे, दुष्ट दुर्जनांना शासन करणे हीच माझी कोतवाली आहे. रात्रं दिवस मी तुझी चरण सेवा करतो, पाय चपतो, माझ्या केसांची चवरी तुझ्या मस्तकावर ढाळतो.

हे प्रभो! मी तुझ्या दारातील कुत्रा आहे. तोंड वासून मी भुंकत राहतो. ॥१॥ राहाउ ॥

मी गेल्या जन्मी तुझा सेवक होतो. आता मी तुझ्यापासून दूर जाणे शक्य नाही. तुझ्या दारी सहज ध्वनी निनादत आहे. अनाहत ध्वनी गुंजत आहे. माझ्या कपाळी तुझा सेवक असल्याची मुद्रा गोंदली गेली आहे. ॥२॥

जे सच्चे सेवक असतात ते आपल्या स्वामीच्या कार्यार्थ पाय रोवून लढत असतात. खरे भक्त कितीही बिकट परिस्थिती आली तरी प्रभू चरण सोडीत नाहीत. पण ढोंगी भक्त मात्र बिकट परिस्थिती येताच पळ काढताच. खरा साधू खरा भक्त आपल्या भक्तीभावाने वेगळा उठून दिसतो. त्याच्या भक्तीने प्रसन्न होऊन प्रभू परमात्मा ही त्याला आपल्यात सामावून घेतो. ॥३॥

शरीर रूपी तिजोरीच्या आत हृदय, अंतकरण, रूपी एक कप्पा आहे. त्यात प्रभू परमात्म्याचा वास असतो. सत्सत् विवेक बुद्धीच्या सहाय्याने,

प्रभूनामाने तो कप्पा उघडून त्या प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. कबीर म्हणतात. मला माझ्या सत् गुरूने प्रभूनाम रूपी चावी दिली आहे. ही वस्तू मी प्राणपणाने जपून ठेवली आहे. कबीराने ही बहुमोल वस्तू, हे प्रभूनाम साऱ्या जगाला वाटले आहे. ज्यांच्या भाग्यात असेल तेच हे ग्रहण करतात. ज्यांना हा प्रभूनाम रूपी अमृत रस प्राप्त झाला त्यांचे सौभाग्य सदा स्थिर राहते. स्वामी प्रभू परमात्म्यापासून त्यांची कधी ही फारकत होत नाही. ॥५॥ ॥४॥

जिह मुख बेदु गाइत्री निकसै, सो किउ ब्रह्मनु बिसरु करै ।
जा कै पाइ जगत सभु लागै, सो किउ पंडित हरि न कहै ॥१॥
काहे मेरे ब्राम्हन, हरि न कहहि ।
रामु न बोलहि, पाडे दोजकु भरहि ॥१॥ राहाउ ॥
आपन उच्च, नीच घरि भोजनु, हठे करम करि उदरु भरहि ।
चउदस अमावस रचि रचि मांगहि, कर दीपकु लै कूप परहि ॥२॥
तू ब्रह्मनु मै कासीक जुलहा, मुहि तोहि बराबरी कैसे कै बनहि ।
हमरे राम नाम कहि उबरे, बेद भरोसे पांडे डूबि मरहि ॥३॥ ॥५॥

शब्दार्थ : जिह - ज्याच्या, बेदु - वेद, गाइत्री - गायत्री मंत्र, निकसै - निघाले, सो - त्याला, बिसरु - विसरलास, जाकै - ज्याच्या, पांडे - पंडित, दोजकु - नरक, भरहै - भोगतो, हठ - (हट्योग) हट्टाने, चौदस - चतुर्दशी, अमावस - अमवास्या, अवस, मांगहि - मागतो, कर - हात, दीपकु - दीप, दिवा, लै - घेऊन, कूपि - विहिरीत, परहि - पडतो, ब्रह्मनु - ब्राह्मण, कासिक - काशीचा, जुलहा - विणकर, कोष्टी, मुहि - माझी, तुहि - तुझ्याशी, हमरे - आम्ही, आमचा, कहि - म्हणून, उबरे - उद्धार झाला, डूबि मरहि - बुडून मरतात.

भावार्थ : ब्राह्मण म्हणतात की प्रत्यक्ष परमात्म्याच्या मुखातून वेद, गायत्री मंत्र बाहेर पडले. मग, त्या प्रभू परमात्म्यास ते कसे काय

विसरतात ? अरे पंडिता ! त्या हरीचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे तू नामस्मरण का करीत नाहीस ? ॥१॥रहाउ ॥

हे ब्राह्मण ! तू हरीचे नामस्मरण का करीत नाहीस ? रामनामाचा उच्चार न करणारा पंडित अखेर नरकवास भोगतो. ॥१॥

तू स्वतःला उच्च कुलीन समजतोस आणि नीचा घरी भोजन करतोस. हा तुझा केवळ पोट भरण्याचा अट्टाहास आहे. आज काय शिवरात्र आहे. आज काय अमावास्या आहे असे सांगून तू दान मागत हिंडत असतोस. अरे तुझ्या हातात ज्ञानाचा दिवा असून ही तू आंधळेपणाने ह्या संसार रूपी विहीरीत पडून मरतोस. ॥२॥

तू उच्च वर्णीय ब्राह्मण, मी काशीचा नीच कुलीन विणकर. तुझी माझी बरोबरी कशी होणार. रामनामाच्या उच्चाराने मी हा संसार सागर ओलांडून गेलो. पण हे पंडीत, तू मात्र वेदांवर अवलंबून राहून संसार सागरात बुडून मेलास. ॥३॥५॥

तरवरु एकु, अनंत डार साखा, पुहप पत्र रस भरीआ ।
इह अंम्रित की बाडी है रे, तिनि हरि पूरै करीआ ॥१॥
जानी जानी रे, राजाराम की कहानी ।
अंतरि जोति राम परगासा, गुरमुखि बिरलै जानी ॥१॥रहाउ ॥
भवरु एकु पुहप रस बीधा, बारह ले उरधरिआ ।
सोरह मधे पवनु झकोरिआ, आकासे फरु फरिआ ॥२॥
सहज सुनि इकु बिरवा उपजिआ, धरती जलहरु सोखिआ ।
कहि कबीर हउ ता का सेवकु, जिनि इहु बिरवा देखिआ ॥३॥६॥

शब्दार्थ : तरवरु - वृक्ष, एकु - एक, डार साखा - फांद्या, उपफांद्या, पुहप - पुष्प, पत्र - पाने, रस भरिआ - रसभरित, वाडी - उद्यान, जानी - ते सर्व, पूरै करिआ - निर्माण केली, अंतर जोति - अंतःकरणातील आत्मज्योत, परगासा - प्रकाशित केली, बिरलै -

विरळा, भवरु - भ्रमर, भुंगा, बिधा - बद्ध, बारह - बारा, उरधारीआ - हृदयात धारण केले, सोरह - सोळा, पवनु - वायु, झकोरिआ - आनंद घेणे, फरुफरिआ - उडाला, सहज सुनि - सहजावस्था, शून्यावस्था, बिरवा - रोपटे, उपजिआ - उत्पन्न झाला, धरती - जमीन, जलहरु - मेघ, सोखिआ - सुकवले, कोरडे केले, हउ - मी, ता - तुझा, जिनि - ज्याने, इहु - हा

भावार्थ : संसार हा एक वृक्ष आहे. हे अनंत जीव ह्या त्याचा शाखा, उपशाखा, पाने, फुले रसदार फळे आहेत त्या प्रभू परमात्म्यानेच हे अमृतमय उद्यान (संसार) निर्माण केले आहे. ॥१॥

ज्या भक्ताने त्या प्रभू परमात्म्यास व त्याच्या सर्व लीला ओळखल्या आहेत, त्या भक्ताच्या अंतरात त्या प्रभू परमात्म्याची परमज्योत प्रकाशित होते. सतगुरुच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे आचरण करणाऱ्या कचित कोणा साधकास हे ज्ञान प्राप्त होते. ॥१॥रहाउ ॥

जीवरूपी भ्रमर आत्मज्ञानरूपी ब्रह्मरस चाखण्यासाठी बारा पाकळ्यांच्या हृदयरूपी कमळा भोवती रूंजी घालतो. असा जीव ह्या प्रभू परमात्मरूपी कमळात बद्ध होतो. मग हा जीव श्वासाद्वारे सोळा पाकळ्यांच्या दशमद्वारातून आकाशात भरारी घेऊन मुक्त होतो व परमानंद प्राप्त करतो. ॥२॥

सहजावस्थेत, निर्विकल्प समाधीत अंतःकरणात प्रभू प्रेम रूपी वृक्ष उत्पन्न होतो. ज्या प्रमाणे तापलेल्या जमिनीवर मेघबरसला की जमिनीतील उष्णता नष्ट होऊन जमीन थंड होते, त्या प्रमाणे अंतःकरणातील प्रभू प्रेमाने मनातील विषय विकाराचा ताप नष्ट होऊन मन शांत होते. कबीर म्हणतात ज्याने हा वृक्ष पाहिला आहे त्याचा मी सेवक आहे. ॥३॥६॥

मुंद्रा मोनि दइआ करि झोली, पत्रका करहु बीचारु रे ।
खिंथा इहु तनु सीअउ अपना, नामु करउ आधारु रे ॥१॥
ऐसा जोग कमावहु जोगी । जप तप संजमु गुरमुखि भोगी ॥१॥रहाउ ॥

बुधि बिभूति चढावउ अपुनी, सिंगी सुरति मिलार्ई ।
करि बेरागु फिरउ तनि नगरी, मन की किंगुरी बजाई ॥२ ॥
पंच ततु लै हिरदै राखहु, रहै निरालम ताड़ी ।
कहतु कबीरु सुनहु रे संतहु, धरमु दइआ करि बाड़ी ॥३ ॥७

शब्दार्थ : मुंद्रा - मुद्रा, मोनि - मौन, दइआ - दया, पत्र - पात्र,
भिक्षापात्र, विचारु - विचार, खिथा - गोधडी, इहु - ह्या, तनु -
शरीर, सीअउ - शीव, नामु - प्रभूचे नाम, आधारु - आधार, बुधि -
अकल, बिभूति - भस्म, चढावउ - चढव, लाव, सुरति - विचार,
तंद्री, ध्यान, बैरागु - वैराग्य, किंगुरी - वीणा, पंचततु - पांच तत्त्वे,
निरालम - निरलेप, ताड़ी - समाधी, बाड़ी - बाग

भावार्थ : हे योगी! तू चित्तशांत करून मौनरूपी मुद्रा धारण कर.
दया रूपी झोळी खांद्याला लटकव. विवेक विचार रूपी भिक्षापात्र हातात
घे. विषय विकारांचा त्याग रूपी गोधडी अंगाभोवती लपेट आणि प्रभू
नामाचा आधार घे. ॥१ ॥

हे योगी! तू असा योग आचरण कर म्हणजे गुरु कृपेने तुला जप तप
संयम सारे काही प्राप्त होईल. ॥१ ॥रहाउ ॥

अहंकाररूपी बुद्धीला जाळून त्याची विभूती अंगाला फास. अंगभर
लाव. प्रभूनामाशी एकरूप झालेल्या विचारांचे शिंग वाजव. वैराग्य धारण
करून मनाची वीणा वाजवीत शरीररूपी नगरीत संचार कर. ॥२ ॥

पंचतत्त्वांच्या स्वाभाविक गुणांनी युक्त बनून त्यांना आपल्या हृदयात
धारण करून निरालंब समाधी धारण कर. कबीर सांगतात, हे संत जन हो
आपल्या अंतरात दया धर्माची बाग फुलवा. अशाप्रकारे आपले
अध्यात्मिक जीवन प्रफुल्लित करा. ॥३ ॥७॥

कवन काज सिरजे जग भीतरि, जनमि कवन फलु पाइआ ।
भवनिधि तरन तारन चिंतामनि, इक निमख न इह मनु लाइआ ॥१ ॥
गोबिंद, हम ऐसे अपराधी । जिनि प्रभि जीउ पिंडु था दिआ,

२४४ _____ म्हणे कबीर

तिस की भाउ भगति नही साधी ॥१ ॥रहाउ ॥
परधन परतन परती निंदा, पर अपबादु न छूटै ।
आवागवनु होतु है फुनि फुनि, इहु परसंगु न तूटै ॥२ ॥
जिह घर कथा होत हरि संतन, इक निमख न किन्हो मै फेरा ।
लंपट चोर दूत मतवारे, तिन संगि सदा बसेरा ॥३ ॥
काम क्रोध माइआ मद मतसर, ए संपै मो माही ।
दइआ धरमु अरु गुर की सेवा, ए सुपनंतरि नाही ॥४ ॥
दीन दइआल क्रिपाल दमोदर, भगति बछल भै हारी ।
कहत कबीर भीर जन राखहु, हरि सेवा करउ तुम्हारी ॥५ ॥८ ॥

शब्दार्थ : कवन - कोणते, काज - काम, सिरजे - जन्माला
घातले, सृजन केले, तरन तारन - तारून नेणारा, चिंतामनि - सर्व चिंता
दूर करणारा, भवन निधि - संसार सागर, निमख - निमि, क्षणभर, मनु
लाइआ - मनात आठवला, स्मरण केले, परतन - परस्त्री, परतीतन -
दुसऱ्याची, परस्त्रीची, न छूटै - सुटली नाही, परसंग - प्रसंग, जन्म
मरणाचे चक्र, किन्हो - कधीही, फिरो - फिरतो, जातो, लंपट -
विषयासक्त, कामी, चोर, चोर दूत - जुगारी, वाईट माणूस, मतवारे -
नशा करणारे, तिन - त्याची, बसेरा - निवास, राहणे, संपै - संपत्ती,
मोमाहि - माझ्यात, अरु - आणि, ए - ही, सुपनंतरि - स्वप्नातही,
भै - भय, भीर - संकट.

भावार्थ : कबीर आत्मचिंतन करताना म्हणतात - हे बंधू, ह्या जगात
जन्माला येऊन आपण काय काम केले? ह्या जन्माची फल प्राप्ती काय?
तो भवसागर पार करून नेणारा, सर्व चिंता दूर करणाऱ्या प्रभू! त्याची
संबंध जन्मात आठवण सुद्धा आली नाही इतके आपण मोह मायेत अडकून
पडलो. ॥१ ॥

हे प्रभो परमात्मन! आम्ही असे शतशः अपराधी आहोत. ज्या प्रभू
परमात्म्याने आम्हाला हे शरीर दिले, नरदेह दिला, त्याची आम्ही

म्हणे कबीर _____ २४५

भावभक्ती केली नाही. ॥१॥रहाउ ॥

सारा जन्म परधनाचा लोभ, परस्त्रीची कामना, परनिंदा करण्यात व्यर्थ घालवला. एक क्षणभरही त्या शिवाय मी कशाचा विचार केला नाही. वारंवार ह्या जगात यायचं जायचं आणि हेच करायचं त्यामुळे मरणाच्या चक्रातच मी अडकून पडलो. ॥२॥

ज्या घरात संत सज्जन हरी कथा गातात तेथे एक क्षणभरही मी फिरकलो नाही. लंपट पुरुष, चोर लुटारू, जुगारी, व्यसनी अशांच्या संगतीतच मी कायम रमलो. ॥३॥

जन्माला येऊन काम, क्रोध, माया, मद मत्सर हीच सारी संपत्ती मी जमा केली. दया, धर्म, गुरुची सेवा ह्याचा कधी स्वप्नातही मी विचार केला नाही. ॥४॥

तो प्रभू परमात्मा, दीनांचा दयाळू, कृपाळू सर्व अपराध पोटात घालणारा भक्त वत्सल, भय हरण करणारा आहे. कबीर सांगतात, हे प्रभो माझे ह्या संकटातून रक्षण कर. मी तुझ्या पाया पडतो. तुझी सेवा करतो. ॥५॥८॥

जिह समरनि होइ मुकति दुआर। जाहि बैकुंठि, नही संसारि।
निरभउ कै घरि बजावहि तूर। अनहत बजहि, सदा भरपूर ॥१॥

ऐसा सिमरनु, करि मन माहि। विनु सिमरन, मुकति कत नाहि ॥१॥रहाउ ॥

जिह सिमरन, नाही ननकारु। मुकति करै, उतरै बहु भारु।

नमसकारु करि, हिरदै माहि। फिरि फिरि, तेरा अवनु नाहि ॥२॥

जिह सिमरनु करहि तू केल। दीपकु बांधि धरिओ, विनु तेल।

सो दीपकु अमरकु संसारि। काम क्रोध बिखु काढीले मारि ॥३॥

जिह सिमरन तेरी गति होइ। सो सिमरनु, रखु कंठि परोइ।

सो सिमरनु करि, नहि राखुउतारि। गुरपरसादी, उतरहि पारि ॥४॥

जिह सिमरनि नाहि तुहि कानि। मंदरि सोवहि पटंबर तानि।

सेज सुखाली बिगसै जीउ। सो सिमरनु, तू अनदिनु पीउ ॥५॥

जिह सिमरन तेरी जाइ बलाइ। जिह सिमरन, तुझु पोहै न माइ।
सिमरि सिमरि हरि हरि मनि गाईऐ। इह सिमरनु सतिगुर ते पाइऐ ॥६॥
सदा सदा सिमरि दिनु राति। ऊठत बैठत सासि गिरासि।
जागु सोइ, सिमरन रस भोग। हरि सिमरन पाइऐ संजोग ॥७॥
जिह सिमरन, नाही तुझु भार। सो सिमरनु राम नाम अधारु।
कहि कबीर, जाका नहि अंतु। तिस के आगे तंतु न मंतु ॥८॥१॥

शब्दार्थ : जिह - ज्याच्या, सिमरनि - स्मरणाने, होइ - प्राप्त होते, जाहि - जातो, निरभउ - निर्भय, बजावहि - वाजतात, तूर - तुतारी, भेरी, अनहत - अनाहत, ऐसा - असे, मनमाहि - मनात, कत - कधीही, ननकारु - नकार, हिरदै - हृदयात, फिरि - परत, फिरून, केल - खेळ, क्रीडा, आनंद, सो - तो, अमरकु - अमर करणारा, बिखु - विष, काढीले मारि - मारून काढले, नष्ट केले, कंठि - गळ्यात, परोइ - परिधान, तुहि - तुला, कानि - गरज, मंदरि - मंदिरात, सोवहि - झोपतो, पटंबर - भारी कपडे, पीतांबर, तानी - ओढून, सेज - शय्या, सुखाली - सुखाची, बिगसै - विकसित होते, प्रसन्न होते, जीउ - जीव, जीवाला, पीउ - प्राशन कर, पी, बलाइ - संकट, पीडा, तुझु - तुला, पोहै - स्पर्श करणे, गाइऐ - गा, गायन कर, पाइऐ - प्राप्त कर, सासि - प्रत्येक श्वासा गणिक, गिरासि - घासाबरोबर, जागु - जागेपणी, सोइ - झोपेत, संयोग - भाग्याने, भार - पापांचा भार, अधारु - आधार, तंतु न मंतु - तंत्र न मंत्र.

ह्या पदात नामस्मरणाचे महत्त्व वर्णन करताना कबीर सांगतात. ज्याच्या स्मरणाने तुला मुक्तीचे द्वार उघडेल, वैकुंठाची प्राप्ती होईल. परत जन्म घ्यावा लागणार नाही, तू त्या निर्भय प्रभू परमात्म्याच्या घरी अनहत शब्दाचे वाद्य वाजवशील. तुझ्या अंतकरणात सदैव प्रभू नामाचा एकरस ध्वनी निनादत राहील. ॥१॥

हे जीवा, अशा प्रभू परमात्म्याचे तू तुझ्या मनात सदैव स्मरण कर.

नाम स्मरणाशिवाय कधीही मुक्ती प्राप्त होणे शक्य नाही. ॥१॥रहाठ ॥

ज्याच्या स्मरणाने सर्व अडथळे दूर होतात, पापांचा भार नष्ट होतो आणि मुक्ती प्राप्त होते, अशा प्रभू परमात्म्यास तू अंतःकरण पूर्वक नमस्कार कर. म्हणजे तुझी जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटका होईल. ॥२ ॥

त्याच्या स्मरणाने तू आनंद उपभोगशील. त्याच्या स्मरणाने तुझ्या अंतरात असा ज्ञानरूपी दीप प्रज्वलित होईल की ज्याला अन्य कोणत्याही बाह्य तेलाची, आधाराची गरज उरणार नाही. त्या ज्ञान दीपाने संसारात राहून तू अमरपद प्राप्त करशील. अंतःकरणातील काम क्रोधादि विकार दूर पळून जातील. ॥३ ॥

ज्याच्या स्मरणाने तुला परमगती प्राप्त होते त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण सदैव तुझ्या कंठी असू दे. ते नामस्मरण तुझ्या कंठातून कधीही दूर करू नकोस. असे केल्याने सतगुरुच्या कृपेने तू हा संसार सागर पार करून जाशील. ॥४ ॥

ज्याच्या स्मरणाने तुला कोणतीही विवंचना रहाणार नाही. तू तुझ्या शयन मंदिरात निश्चितपणे झोपू शकशील. सुखाची झोप झाल्यावर तू प्रसन्न चित्त होशील अशा नामस्मरणाचे तू सदैव प्राशन कर. ॥५ ॥

ज्याच्या स्मरणाने तुझी सर्व संकटे, इडापिडा दूर होतात. ज्याच्या स्मरणाने तुला मोहमाया स्पर्शही करू शकणार नाही. असे हे प्रभूचे नामस्मरण तू सतत सतत गात रहा. ॥६ ॥

सदा सर्वदा, दिवसा रात्री, उठता वसता, घास गिळताना, जागृतीत, स्वप्नात, जागेपणी झोपेत ही तू नामस्मरण रूपी रसाचा स्वाद घे. त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केल्याने तुझे भाग्य उदयाला येईल. ॥७ ॥

ज्याच्या स्मरणाने तुझा पापांचा भार नष्ट होईल. त्या राम नामाचे स्मरण हाच तुझा खरा आधार आहे. कबीर सांगतात त्या प्रभू परमात्म्याचा अंत कोणासही लागला नाही तो अनंत आहे. त्या प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणापुढे सर्व मंत्र तंत्र तुच्छ होत. स्मरणा शिवाय इतर प्रकारे प्रभू प्राप्त होत नाही. ॥८ ॥९ ॥

रामकली घरु २

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ९७१)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो आकार स्वरूप आहे. सतगुरु कृपेने प्राप्त होतो.

बंधचि, बंधनु पाइआ। मुक्तै गुरि, अनलु बुझाइआ।
जब नख, सिख इहु मनु चीन्हा। तब अंतरि मजनु कीन्हा ॥१ ॥
पवन पति, उनमनि रहनु खरा। नही मिरतु, न जनमु जरा ॥१ ॥रहाउ ॥
उलटी ले सकति सहारं। पैसीले गगन मझारं।
बेधिअले चक्र भुअंगा। भेटीअले राइ निसंगा ॥२ ॥
चूकिअले, मोह मइआसा। ससि कीनो सूर गिरासा।
जब कुंभकु, भरिपुरि लीणा। तह बाजे अनहदं वीणा ॥३ ॥
बकतै, बकि सबदु सुनाइआ। सुनतै, सुनि मंनि बसाइआ।
करि करता, उत्तरसि पारं। कहै कबीरा सारं ॥४ ॥१ ॥१० ॥

शब्दार्थ : बंधचि - बांधणारा मोह, बंधनु - बंधन, मुक्तै - मुक्त झालेला, अनलु - अग्नि, बुझाइला - विझवली, जब - जेव्हा, नख - सिख - नख शिखांत, पायाच्या नखापासून शेंडीच्या टोकापर्यंत, चिन्हा - जाणीव, मजनु - स्नान, किन्हा - केले, पवन पति - हवेसारखे चंचल मन, उनमनि - आनंद मई, रहनु - राहणे, मिरतु - मृत्यू, जनमु - जन्म, जरा - वृद्धत्व, म्हातारपण, सकति - शक्ति, पैसिले - प्रवेशिले, प्रवेश केला, गगन मझारं - दशम द्वारात, बेधिअले - भेदिले, तोडले, भेदलेला, चक्र भुअंगा - कुंडलिनी, भेटीअले - भेटला, राइ - परमेश्वर, निसंगा - निःसंग, चुकीअले - दूर झाले, चुकवले, मइआसा - मायेची आशा, ससि - शशी, चंद्र आत्मिक शांती, सूर गिरासा - सूर्य विषय विकाराच्या ताप, कुंभकु - श्वास रोखून धरणे, प्राणायामातील एक अवस्था, लीणा - घेतली, तह - तेव्हा, बाजे - वाजतो, अनहत - अनाहत, बकतै - वक्ता, बोलणारा, बकि - बोलला, सबद - शब्द,

उपदेश, सुनाइआ - ऐकवले, ऐकले, सुनतै - ऐकणारा, सुनि - ऐकून, मनि - मनात, करि करता - नामस्मरण करून, उतरसि पार - पार करून जातो, सारं - सार, सत्त्व, सारांश, अर्थ, भेद.

भावार्थ : मी मायेच्या बंधनाने बांधला गेलो होतो. पण सतगुरुने (जो स्वतः बंधमुक्त होता) माझ्या मनातील हा मायेचा वणवा शांत केला. त्याने माझ्या मनाला परमेश्वराचे परीपूर्ण ज्ञान प्राप्त करून दिले. तेव्हा अंतःकरण स्वच्छ झाले, निर्मळ झाले. मन उनमनी अवस्थेत जाऊन पोहोचले. ॥१॥

वाच्यासारखे चंचल असलेले मन उनमनि अवस्थेत स्थिर झाले. आणि माझी जन्म, मृत्यू, वृद्धत्व यातून सुटका झाली. ॥१॥रहाऊ ॥

मोह मायेपासून माझे मन परावृत्त झाले. मन दशम द्वारात जाऊन पोहोचले. सर्पिणी कुंडलिनी शक्तीचे चक्र भेदून जीवात्मा, निःसंग प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाला. ॥२॥

माझे मन मायेपासून मुक्त झाले. जणू चंद्राने सूर्याला गिळले. भाव असा की मनातील मोहमायेचा, विषय विकाराचा ताप प्रभू भक्तीच्या शांतगुणांनी नष्ट केला. ॥३॥

जेव्हा मनात प्रभू भक्ती पूर्णपणे भरून घेतली तेव्हा अंकःकरणात प्रभू परमात्म्याचा अनाहत स्वर गुंजन करू लागला. ॥४॥१॥१०॥

चंदु सूरजु दुइ जोति सरूपु। जोती अंतरि ब्रह्मु अनूपु ॥१॥
करुरे गिआनी, ब्रह्म बिचारु। जोती अंतरि धरिआ पसारु ॥१॥रहाऊ ॥
हीरा देखि, हीरे करउ आदेसु। कहै कबीर निरंजन अलेखु ॥२॥२॥११॥

शब्दार्थ : चंदु - चंद्र, सूरजु - सूर्य, दुइ - दोघे, दोन, जोति सरूपु - ज्योती स्वरूप, प्रकाश स्वरूप, अंतरि - आत, गिआनि - ज्ञान, पसारु - पसारा, विश्वाचा पसारा, आदेसु - नमस्कार, निरंजन - शुद्ध पवित्र मायारहित परमप्रकाश, आलेखु - अवर्णनीय.

भावार्थ : हे चंद्रसूर्य आपल्याला ज्योती स्वरूप आहेत. पण ब्रह्म हे त्या ज्योतीतील प्रकाश आहे, म्हणून हे ज्ञानी माणसा, तू ब्रह्मतत्त्वाचा

विचार कर. ह्या ज्योतीतून, ह्या ब्रह्म तत्त्वातूनच साऱ्या सृष्टीचा पसारा निर्माण झाला आहे. हिऱ्याचे हिरेपण, ती चमक त्या ब्रह्म प्रकाशामुळेच आहे. कबीर सांगतात - त्या परब्रह्म परमात्म्यास, त्या शुद्ध, मायारहित प्रभू परमात्म्यास, त्या अवर्णनीय परमतत्त्वास माझा नमस्कार असो. ॥२॥२॥११॥

दुनीआ हुसीआर बेदार, जागत मुसीअत हउ रे भाई।
निगम हुसिआर पहरुआ देखत, जमु ले जाई ॥१॥रहाऊ ॥
नींबु भइओ आंबु, आंबु भइओ नींबा, केला पाका झारि।
नालीएर फलु सेबरि पाका, मूरखमुगघ गवार ॥१॥
हरि भइओ खांडु, रेतु महि बिखरिउ, हसती चुनिओ न जाई।
कहि कमीर कुल जाति पांति तजि, चीटी होइ चुनी खाई ॥२॥३॥१२॥

शब्दार्थ : हुसिआर - सावध व्हा, बेदार - सुचित, मुसिअत - संकट, लुटणे, निगम - वेद, पहरुआ - पाहारेकरी, देखत - समक्ष, समोर, जमु - यम, निंबु - कडुलिंब वृक्ष, आंबु - आंबा, केला - केळी, पाका पिकले, झारि - झाडीवर, नालिएर - नारळ, सेबरि - शेवरी, कमीर - कबीर, खांडू - साखर, रेतु - वाळू, रेती, बिखरिओ - विखुरलेली, हसति - हत्ती, मत्त, तजि - त्याग करून, चीटी - मुंगी, चुनि - निवडून, खाइ - खावी.

भावार्थ : हे दुनियेतील समस्त लोक हो! सावध व्हा, जागे व्हा. अरे तुमच्या डोळ्या देखत तुम्ही मायेकडून लुटले जात आहात. अरे, वेदांसारखे दक्ष पाहारेकरी असून देखील भक्ती न केल्याने त्यांच्या देखत यम जीवांना ओढून नेत आहे. ॥१॥रहाऊ ॥

संसारात, मोहमायेत, विषय विकारात रमलेल्या जीवाला आंबा कडुलिंबासारखा वाटतो तर कडुलिंब आंब्यासारखा वाटतो. केळीचा घड हा काट्यांसारखा वाटतो. नारळ सिंबळ (एक निरूपयोगी फळ) सारखे वाटते. भाव असा की प्रभू भक्ती, जी जीवाला उन्नतीकडे घेऊन जाते ती

आवडत नाही पण विषय विकार जे जीवास अधोगतीकडे घेऊन जातात ते चांगले वाटतात. प्रभूनामरूपी पिकलेली केळी काट्याप्रमाणे त्रासदायक वाटतात. नारळ ज्या पासून शरीरास अमृत मधूर पाणी व मुलायम खोबरे मिळते ते सिंबालच्या निरूपयोगी फळासारखे वाटते. भाव असा की प्रभू सेवेमुळे प्राप्त होणारे गोड फळ न आवडता विषय विकारच आवडतात. ॥१॥

तो प्रभू परमात्मा रेतीत मिसळलेल्या साखरेच्या कणा सारखा आहे. त्यास प्राप्त करावयाचे असेल तर तुमच्या मनातील कुल, जात, पात आदि उच्च नीचतेच्या भावनांचा त्याग करा. अहंकाराच्या भावनेचा त्याग करा. अत्यंत नम्र भाव धारण करा. क्षुद्र मुंगीचे रूप धारण करा आणि प्रभू नामाची गोडी प्राप्त करा. असे कबीर सांगतात. ॥२॥३॥१२॥

राग मारू

(श्रीगुरुग्रंथ साहिब पान क्र. ११०२)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ।

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

पडीआ, कवन कुमति तुम लागे ।
 बूडहुगे परवार सकल सिउ, राम न जपहु अभागे ॥१॥रहाउ ॥
 बेद पुरान पड़े का किआ गुनु, खर चंदन जस भारा ।
 राम नाम की गति नही जानी, कैसे उतरसि पारा ॥१॥
 जीअ बधहु सु धरमु करि थापहु, अधरमु कहहु कत भाई ।
 आपस कउ मुनिवर करि थापहु, का कउ कहहु कसाई ॥२॥
 मनके अंधे आपि न बूझहु, काहि बुझावहु भाई ।
 माइआ कारन बिदिआ बेचहु, जनमु अबिरथा जाई ॥३॥
 नारद बचन बिआसु कहत है, सुक कउ पूछहु जाई ।
 कहि कबीर रामै रमि छूटहु, नाहि त बूडे भाई ॥४॥१॥

शब्दार्थ : पडिआ - ज्ञानवान, कवन - कोणच्या, कुमति - दुर्बुद्धी, बूडहुगे - बुडाल, अभागे - अभागी, भाग्यहीन, गुनु - लाभ, खर - गाढव, जस - जसा, कैसे - कसा, जीऊ - प्राणी, बधहु - हत्या, सु - तोच, थापहु - स्थापन करणे, कत - कशाला, कोणता, आपस - स्वतःला, कहहु - म्हणावे, आपि - स्वतःस, बूझहु - जाणणे, बुझावहु - समजावणार, बिदिआ - विद्या, बेचहु - विकता, अबिरथा - व्यर्थ, बिआसु - व्यास, सुक - शुकमुनी, छूटहु - सुटशील, सुटका होईल, नाहि - नाहीतर.

भावार्थ : हे पंडित, हे भाग्यहीन, तुला कुठली दुर्बुद्धी आठवली आहे? अरे जर तू रामाचा जप केला नाहीस, रामनामाचे स्मरण केले नाहीस तर तू तुझ्या कुटुंबासह ह्या भवसागरात बुडून मरशील. ॥१॥रहाउ ॥

अरे, वेद पुराणे वाचून तुझ्या डोक्यात काय प्रकाश पडला? त्यातून काय कळले? तुझी स्थिती तर पाठीवर चंदनाचा भार वाहणाऱ्या गाढवासारखी आहे. तुला जर रामनामाची महती समजलीच नाही तर तू हा भवसागर कसा काय पार करणार? ॥१॥

अरे पंडिता, तू जीवांची हत्या करतोस आणि त्यालाच धर्म म्हणून सांगतोस. मग अधर्म तरी कशाला म्हणावे? तू स्वतःला मुनीवर म्हणवून घेतोस. अरे, कसाई कोणाला म्हणावे? ॥२॥

मनाने अंध असलेल्या अज्ञानी पंडिता, माझ्या मित्रा, तू स्वतःस जाणले नाहीस मग तू इतरांना समजावणार तरी कसे? मायेच्या विळख्यात सापडून तू विद्येचा बाजार मांडून आपला जन्म व्यर्थ घालवीत आहेस. ॥३॥

कबीर सांगतात, हे पंडित! नारद, व्यास, शुकमुनी हेच सांगतात की, बाबा रे, राम नामाशिवाय सुटका नाही. रामनाम घेतले नाहीस तर ह्या भवसागरात बुडून मरशील. ॥४॥१॥

बनहि बसे किउ पाइऐ, जउ लउ मनहु न तजहि बिकार ।
जिह घरु बनु समसरि कीआ, ते पूरे संसार ॥१॥
सार सुखु पाइऐ रामा । रंगि खहु आतमै राम ॥१॥ रहाउ ॥
जटा भसम लेपन कीआ, कहा गुफा महि बासु ।
मनु जीते जगु जीतिआ, जां ते बिखिआ ते होइ उदासु ॥२॥
अंजनु देइ सभै कोई, दुकु चाहन माहि बिडानु ।
गिआन अंजनु जिह पाइआ, ते लोइन परवानु ॥३॥
कहि कबीर अब जानिआ, गुरि गिआनु दीआ समझाइ ।
अंतर गति हरि भेटिआ, अब मेरामनु कतहू न जाइ ॥४॥२॥

शब्दार्थ : बनहि - वनात, बसे - राहतो, किउ - काय, कसे,
पाइऐ - प्राप्त करावे, जउलउ - जोपर्यंत, तजहि - त्यागले, जिह -
ज्याने, समसरि - समान, सारखे, सार सुख - खरे सुख, शाश्वत सुख,
जां ते - जेव्हा पासून, बिखिआ - विषय विकार, दुकु - थोडा, थोडे,
चाहन - आवड, माहि - मध्ये, बिडानु - आश्चर्य, लोइन - डोळे,
परवानु - परमेश्वरास प्रिय, परमेश्वरास मान्य, अंतर गति - अंतर्मुख,
कतहू - कोठेही.

भावार्थ : हे साधका! जोपर्यंत तू तुझ्या मनातील विषय विकारांचा
त्याग करित नाहीस, तोपर्यंत तू अरण्यात जाऊन राहिलास तरी त्याचा
काहीही उपयोग नाही. ज्याने घरवास आणि वनवास दोनही गोष्टी
सारख्याच मानल्या तोच हा संसार सागर तरून जाईल. ॥१॥

रामानामामुळे तुला खऱ्या सुखाची, शाश्वत सुखाची प्राप्ती होईल.
म्हणून अंतःकरणपूर्वक रामनामात रंगून जा. ॥१॥ रहाउ ॥

जटा वाढवून, अंगावर भस्माचे पट्टे ओढून किंवा गुहेत जाऊन
राहिलास तरी त्याचा काहीही उपयोग नाही. ज्याने स्वतःचे मन जिकले,
मनावर ताबा मिळवला, त्याने जग जिंकले. जेव्हा तू विषय विकारातून
निवृत्त होशील, उदास होशील तेव्हाच तू भवसागर तरून जाशील. ॥२॥

अंजन घालणारे, उपदेश देणारे रगड असतात पण त्या अंजना
अंजनात फरक असतो. ज्याने सतगुरूकडून प्रभू ज्ञानांजन प्राप्त केले तोच
प्रभू परमात्म्यास प्रिय होतो. ॥३॥

कबीर सांगतात, सतगुरूकडून ज्ञान प्राप्त झाल्यावर आता मी जाणले
आहे, गुरूने मला समजावून दिले आहे व त्यामुळे माझ्या अंतःकरणात
मला प्रभू परमात्मा भेटला. आता माझे मन इकडे तिकडे भरकटत नाही.
ते प्रभू नामात स्थिर झाले आहे. ॥४॥२॥

रिधि सिधि जाकऊ फुरी, तब काहू सिउ किआ काज ।
तेरे कहने की गति किआ कहउ, मै बोलत ही बड लाज ॥१॥
रामु जिह पाइआ राम । ते भवहि न बारै बार ॥१॥ रहाउ ॥
झूठा जगु डहकै घना, दिन दुइ बरतन की आस ।
राम उदकु जीह जन पीआ, तिही बहुरि न भई पिआस ॥२॥
गुरु प्रसादि जिह बूझिआ, आसा ते भइआ निरासु ।
सभु सचु नदरी आइआ, जउ आतम भइआ उदासु ॥३॥
रामनाम रसु चाखिआ, हरि नामा हर तारि ।
कहु कबीर कंचनु भइआ, भ्रमु गइआ समुद्रै पारि ॥४॥३॥

शब्दार्थ : फुरी - प्राप्त झाली, काहू - कोणाशी, किआ - काय,
गति - वागण्याची रीत (अवस्था), जिह - ज्याने, भवहि - भटकणे,
बारै बार - दारोदार, वारंवार, डहकै - भटकणे, घना - पुष्कळ, बरतन
- भांडीकुंडी, वस्तु, बहुरि - परत, तिहि - त्याला, आसा - आशा,
हाव, निरासा - उदास, सभु - सर्व, सचु - सत्यरूप परमेश्वर, नंदरी -
नजरेला, दृष्टी, जउ - जेव्हा, हरि नामा - हरीनाम, हर - प्रत्येक, कंचनु
- सोने, भ्रमु - भ्रम, समुद्रै - समुद्र.

भावार्थ : काही योगी त्यांना रिद्धी सिद्धी प्राप्त झाल्या आहेत असे
सांगतात, पण दारोदार भीक मागत हिंडतात त्यांचा उल्लेख करून कबीर
म्हणतात -

जे स्वतःला रिद्धी सिद्धी प्राप्त झाल्या आहेत असे सांगतात, त्यांच्या वागण्याबद्दल मी काय बोलावे? मला त्यांच्याबद्दल बोलायची सुद्धा लाज वाटते. ॥१॥रहाउ॥

ज्याने सर्वत्र रमलेला तो राम प्रभू परमात्मा प्राप्त केला आहे त्यास पोटासाठी असे दारोदार फिरावे लागत नाही. ॥२॥

अरे मित्रा, अरे, हे जग क्षणभंगुर. तू ह्या जगात जे काही प्राप्त करण्यासाठी एवढी धडपड करतो आहेस ते दोन दिवसांचे सोबती आहेत. ज्यांनी रामरूपी जलाचे प्राशन केले त्यास परत कधी कशाची तहान लागत नाही. सतगुरू कृपेने ज्याला हे समजले त्याच्या सर्व आशा नष्ट होतात. त्याला तो प्रभू परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे असा साक्षात्कार होतो व मग तो ह्या जगाच्या व्यवहाराप्रती उदास होतो. ॥३॥

कबीर सांगतात— सर्व जीवांना तारून नेणारा तो भवतारक प्रभू परमात्मा. त्या हरीच्या नाम रसाची गोडी ज्याने चाखली त्याच्या जिवाचे सोने झाले. जीवन सार्थ झाले. त्याने हा भवसागर पार केला. ॥४॥३॥

उदक समुंद सलल की साखिआ, नदी तरंग समावहिगे ।
सुनंहि सुनु मिलिआ समदरसी, पवन रूप होइ जावहिगे ॥१॥
बहुरि, हम काहे आवहिगे ।
आवन जाना हुकमु तिसै का, हुकमै बुझि समावहिगे ॥१॥रहाउ॥
जब चूकै पंच धातु की रचना, ऐसे भरमु चुकावहिगे ।
दरसन छोडि भए समदरसी, एको नामु धिआवहिगे ॥२॥
जित हम लाए तित ही लागे, तैसे करम कमावहिगे ।
हरि जी क्रिपा करे जउ अपनी, तौ गुर के सबदि समावहिगे ॥३॥
जीवत मरहु, मरहु फुनि जीवहु, पुनरपि जनमु न होई ।
कहु कबीर जो नामि समाने, सुन रहिआ लिव सोई ॥४॥४॥

शब्दार्थ : उदक - पाणी, समुंद - समुद्र, सलल - लाट, लहरी, साखिआ - लहरी, साखे, प्रमाणे, समावहिगे - सामाऊन जाणे,

एकरूप होणे, सूंन - शून्य, मिलिआ - मिळले, समदरसी - समदर्शी, सगळ्यांना समान जाणणारा, पवन - वारा, जावहिगे - जातो, बहुरि - परत, काहे - कशासाठी, आवहिगे - येणार, यावे, आवन - येणे, जाना - जाणे, हुकमु - परमेश्वरी आज्ञा, तिसै - त्याच्या, हुकमै - आज्ञा करणाऱ्यात, प्रभू परमात्म्यात, बुझि - समजून, जाणून, ऐसे - अशाच प्रकारे, छोडि - सोडून, भए - झाला, एको - एकमात्र प्रभू परमात्मा, धिआवहिगे - ध्यान करतो, जित - ज्या, तित - त्या, कमावहिगे - प्राप्त करतो, जी - जो, तो - तो, फुनि - पुन्हा, पुनरपि - पुन्हा, परत.

भावार्थ : ज्याप्रमाणे पाणी समुद्राशी एकरूप होते. नदीच्या पाण्याची लाट त्याच पाण्यात विरते. शून्यात शून्य मिळवले तरी बेरीज शून्यच होते. श्वास आणि हवा एकरूपच असते त्याचप्रमाणे जीवात्मा परमात्म्याशी एकरूप होऊन समदर्शी होईल व जीवात्मा व परमात्मा अभेद होतील. ॥१॥

जन्म मरणाच्या या येरझाऱ्या त्या प्रभू परमात्म्याच्याच आज्ञेने होत असतात हे समजल्यावर मी त्या आज्ञा करणाऱ्या प्रभू परमात्म्यातच सामाऊन गेलो आहे. आता मी परत जन्मास कशाला येऊ? ॥१॥रहाउ॥

जेव्हा पंचतत्वांच्या बनलेल्या ह्या देहाचा मोह नष्ट झाला तेव्हा मनातील सर्व भ्रम नष्ट होऊन गेले. मग मी मूर्ती पूजेचा त्याग करून प्रभू परमात्मा मूर्तीत असतो ही कल्पना सोडून दिली. तो प्रभू परमात्मा सर्वत्र आहे हे कळल्याने मी ही समदर्शी होऊन त्या एकमेव परमतत्त्वरूपी परमात्म्याच्या ध्यानात निमग्न झालो. ॥२॥

त्या प्रभू परमात्म्याने मला ज्या कार्यासाठी ह्या जगात पाठवले आहे त्याच कार्यात आम्ही कार्यरत आहोत. जेव्हा ज्या कोणावर प्रभू परमात्मा कृपा करतो तेव्हा तो जीव सद्गुरूकडून नाम प्राप्त करून प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥३॥

ह्या जन्मातच विषय विकारातून मुक्त झाला तर जीवास परत जन्म घेण्याचे कारणच उरत नाही. कबीर सांगतात, जो प्रभू नामाशी एकरूप झाला त्यास शून्य समाधीची परमावस्था प्राप्त होते व तो त्यातच लीन होऊन राहतो. ॥४॥४॥

जउ तुम्ह मोकउ दूर करत हउ, तउ तुम मुकति बतावहु ।
एक अनेक होइ रहिओ सगल महि, अब कैसे भरमावहु ॥१॥
राम, मोकउ तारि कहा लै जइ है ।
सोधउ, मुकति कहा देउ कैसी, करि प्रसादु मोहि पाई है ॥१॥ रहाउ ॥
तारन तरनु तबै लगु कहीऐ, जब लगु ततु न जानिआ ।
अब तउ बिमल भए घटही महि, कहि कबीर मनु मानिआ ॥२॥५॥

शब्दार्थ : जउ - जर, मोकउ - मला, करत हउ - करतोस, तउ - तर, बतावहु - सांग, महि - मध्ये, भरमावहु - भ्रमीत होईन, सोधउ - शोध घेणे, देउ - देणार, तारन - तारणारा, तरनु - तरणारा, कैसी करि - कशाप्रकारे, तबैलगु - तोपर्यंत, अबतउ - आतातर

भावार्थ : ह्या पदात कबीर मुक्ती म्हणजे प्रभूशी एकरूप होणे हा विचार समजाऊन देताना म्हणतात -

हे प्रभो! मी तुझ्या कृपेने तुझ्याशी केव्हाच एकरूप होऊन गेलो आहे. मी मुक्त झालो आहे, पण तरीही तू मला तुझ्यापासून वेगळा समजत असशील तर मग मुक्ती म्हणजे काय हे तरी मला सांगा! मी हे जाणले आहे की तू एकच असून ही सर्वांमध्ये सामावलेला आहेस. मग आता भ्रम कसला? ॥१॥ रहाउ ॥

हे प्रभो, तू मला तारणार म्हणजे नक्की कोठे घेऊन जाणार? मी विचार करतोय, शोध घेतोय की तू मला मुक्ती देणार म्हणजे काय देणार? कोठे देणार? कशी देणार? कारण मी तुझा कृपा प्रसाद केव्हाच प्राप्त केला आहे. ॥१॥

तू तारणारा व मी तरणारा हे आपण तोपर्यंतच म्हणू शकतो की

जोपर्यंत मूळतत्त्व आम्ही जाणलेले नसते. (ते मूळतत्त्व हे की मी व परमात्मा एकच आहेत, दोन नाही) कबीर म्हणतात, आता माझे चित्त शुद्ध झाले आहे, निर्मल विमल झाले आहे. ह्याच देहात मी तुला पाहिले आहे. मी माझ्या मनातल्या प्रभू परमात्म्यास वंदन करतो. ॥२॥५॥

जिनि गइ कोट कीए कंचन के,
छोडि गइआ सो रावनु ॥१॥
काहे कीजतु है मन भावनु ।
जब जमु आइ केस ते पकरे,
तह हरि का नामु छडावन ॥१॥ रहाउ ॥
कालु अकालु खसम का कीना,
इहु परपंचु बधावनु ।
कहि कबीर ते अंते मुकते,
जिन हिरदै राम रसाइनु ॥२॥६॥

शब्दार्थ : जिने - ज्याने, छोडि गइआ - सोडून गेला, सो - तो, रावनु - रावण, कीजतु - करतोस, काहे - का, जब - जेव्हा, जमु - यम, पकरै - पकडून, छडावन - सोडवतो, काल - मृत्यु, अकाल - जन्म, खसम - परमात्मा, किना - केले, बधावनु - बंधनकारक, इहु - हा, अंते - शेवटी, मुकते - मुक्त, जिन - ज्यांनी, हिरदै - हृदयात.

भावार्थ : ज्या रावणाने गड किल्ले सोन्याने बांधले, एवढी माया जमा केली पण शेवटी काय झाले? ही सर्व माया, सर्व वैभव त्याला येथेच सोडून जावे लागले ना? ॥१॥

असे जर आहे तर हे जीवा! तू मन रिझवणाऱ्या ह्या भौतिक गोष्टी का करतोस? शेवटी ह्यापैकी काहीही तुझ्या उपयोगी येणार नाही. जेव्हा यम येऊन तुझे केस धरून तुला फरपटत घेऊन जाईल तेव्हा केवळ एक मात्र हरीनामच तुला त्याच्या तावडीतून सोडवील. ॥१॥ रहाउ ॥

जन्म, मरण, हा बंधनकारक प्रपंच, हे सारे काही त्या प्रभू परमात्म्यानेच निर्माण केले आहे. कबीर सांगतात, जो हे रामनामरूपी रसायन आपल्या हृदयात साठवून ठेवील, तोच अंती मुक्त होईल. ॥२॥६॥

देही गावा, जीउ धर महतउ, बसहि पंच किरसाना ।
 नैनु नकटू स्रवनू रसपति, इंद्री कहिआ न माना ॥१॥
 बाबा, अब न बसउ इह गाउ ।
 घरी घरी का लेखा मागै, काइथु, चेतू नाउ ॥१॥रहाउ ॥
 धरमराइ जब लेखा मागै, बाकी निकसी भारी ।
 पंच क्रिसान वा भागि गए, लै बाधिओ जीउ दरबारी ॥२॥
 कहै कबीर सुनहु रे संतहु खेत ही करहु निबेरा ।
 अब की बार बखसि बंदे कउ बहुरि न भउजलि फेरा ॥३॥७॥

शब्दार्थ : देही - देह, गावा - गाव, जिउ - जीव, धर - धरणी, महतउ - मालक, पंच - पाच विकार, किरसाना - शेतमजूर - नैनु - डोळे, नकटू - नाक, स्रवनू - कान, रसपति - रसास्वाद घेणारी जीभ, इंद्री - इंद्रिये, बसउ - रहाणे, घरी घरी - घडीघडी, लेखा - हिशोब, मागै - मागतो, काइथु - कोटून, चितू नाउ - चित्रगुप्त नावाचा, बाकी - देणे, निकसि - निघाले, भारी - खूप, क्रिसावना - शेत मजूर, बाधिओ - बंधनात पडला, निबेरा - निवारण, अब की बार - ह्यावेळी, बखसि - क्षमाकर, बंदेकउ - दासाला, बहुरि - परत, भउजलि - संसार.

भावार्थ : देह हा एकगाव आहे त्यात जीव हा भूमीचा मालक आहे त्याच्याकडे पांच (पंचेन्द्रिये) नोकर आहेत. पण हे नोकर - नाक, कान, डोळे, जीभ, त्वचा - मालकाची आज्ञा मानीत नाहीत. आपल्याला वाटेल तसे वागतात. ॥१॥

बाबा रे ! अशा गावात आता राहू नकोस. प्रभूचा चित्रगुप्त नावाचा कारकून प्रत्येक क्षणाचा हिशोब मागतो. ॥१॥रहाउ ॥

जेव्हा धर्मराज हिशोब मागतो तेव्हा माझ्यानावे खूप मोठी बाकी निघते. माझे पाचही विकार पळून गेले व मला शिक्षा भोगण्यासाठी अटक करून धर्म राजाच्या दरबारात नेले. ॥२॥

कबीर सांगतात, हे संत जनहो अशी नामुष्की टाळावयाची तर ह्या जन्मातच सर्व हिशोब चुकता करा म्हणजे मग पुढे हिशोब देण्याची, परत जन्म घेण्याची पाळीच येणार नाही. हे प्रभू परमेश्वरा ह्यावेळी तुझ्या ह्या सेवकाला क्षमा कर म्हणजे परत ह्या जन्म मरणाच्या फेऱ्यात अडकावे लागणार नाही. ॥३॥७॥

राग मारु

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पान क्र. ११०४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

अनभउ किनै न देखिआ, वैरांगीअडे ।
 बिनु भै अनभउ होइ, वणाहंबै ॥१॥
 सहु हदूरि देखै तां भउ पवै, वैरागीअडे ।
 हुकमै बूझै त निरभउ होइ, वणाहंबै ॥२॥
 हरि पाखंडु न कीजई, वैरागीअडे ।
 पाखंडि रता सभु लोकु, वणाहंबै ॥३॥
 त्रिसना पासु न छोडई, वैरागीअडे ।
 ममता जालिआ पिंडु, वणाहंबै ॥४॥
 चिंता जालि तनु जालिआ, वैरागीअडे ।
 जे मनु मिरतकु होइ, वणाहंबै ॥५॥
 सतिगुर बिनु वैरागु न होवई, वैरागीअडे ।

जे लोचै सभु कोइ, वणाहंबै ॥६॥
 करमु होवै सतिगुरु मिलै, बैरागीअडे ।
 सहजे पावै सोइ, वणाहंबै ॥७॥
 कहु कबीर इक बेनती, बैरागीअडे ।
 मोकउ भउजलु पारि उतारि, वणाहंबै ॥८॥१॥८॥

शब्दार्थ : अनभउ - ज्ञान प्रकाश, प्रभु. किनै - कोणीही, बैरागी
 अडे - हे बैरागी, वणाहंबै - ठीक आहे. (केवळ यमक जुळवण्यासाठी
 उपयोजिलेला निरर्थक अक्षर समूह.) सहु हदूर - परमेश्वर सर्वत्र आहे.
 भउ - भय, पवै - उत्पन्न होते, हुकमै - ईश्वरी आज्ञा, बुझै - जाणतो,
 निरभउ - निर्भय, न कीजई - करू नकोस, पाखंडु - पाखंड,
 खोटेपणा, बनवाबनवी. पाखंडि - खोटेपणात, त्रिसना - तृष्णा,
 आसक्ती. पास - बाजू, जवळ. ममता - मोह, जालिआ - जाळले,
 पिंडू - देह, शरीर. मनु - मन, जे - जर, मिरतकु - मृत, बैरागु -
 वैराग्य, न होवई - होत नाही, प्राप्त होत नाही. लोचै - इच्छा करणे,
 करमु - नशिबात. होवै - असेल, इक - एक, बेनती - विनंती, प्रार्थना.
 मोकउ - मला, भउजलु - भवसागर.

भावार्थ : हे बैरागी जन हो! प्रभू परमात्मा ही प्रत्यक्षानुभूतीची गोष्ट
 आहे. कोणीही त्यास चर्म चक्षुंनी पाहिलेले नाही. ज्यांनी त्याची अनुभूती
 घेतली ते निर्भय झाले. ॥१॥

जेव्हा परमात्म्याचा साक्षात्कार होतो तेव्हा त्याच्याविषयी आदरयुक्त
 भीतीचा भाव निर्माण होतो. जेव्हा तुम्हास प्रभू परमात्म्याची इच्छा, आज्ञा
 ह्याचे ज्ञान होते तेव्हा साधक निर्भय होतो. ॥२॥

हे बैरागी जन हो! प्रभू प्राप्तीच्या मार्गात पाखंड, खोटेपणा आणू
 नका. जगात, संसारात सारेच लोक लांड्या लबाड्या, बनवाबनवी
 करतात. पण तुम्ही तसे काही करू नका. ॥३॥

हे बैरागी जन हो! विषय विकारांची संगत सुटता सुटत नाही. मोह
 ममता शरीरास सदैव जाळीत असतात. ॥४॥

हे बैरागी जन हो! जर मनातील अहंभाव मारून टाकला, नष्ट केला
 तर चिंताना जाळून, देहाविषयीची ममता, देहाचा मोहही नष्ट करता
 येतो. ॥५॥

सर्वानाच वैराग्य प्राप्त व्हावे असे वाटत असते. पण हे बैरागी जनहो,
 सत्गुरूच्या मार्गदर्शनाखेरीज वैराग्य प्राप्त होत नाही. ॥६॥

ज्याच्या कर्मात तसे लिहिले असेल त्यासच सत्गुरूची प्राप्ती होते.
 आणि सहजच वैराग्याचीही प्राप्ती होते. ॥७॥

कबीर सांगतात हे बैरागी जन हो, माझी आपणास अत्यंत नम्रतापूर्वक
 प्रार्थना आहे की मला ह्या भवसागरातून पार करा. ॥८॥१॥८॥

राजन, कउनु तुमारै आवै ।
 ऐसो भाउ बिदर को देखिओ,
 ओहु गरीबु मोहि भावै ॥१॥रहाउ ॥
 हसती देखि भरम ते भूला,
 स्त्री भगवानु न जानिआ ।
 तुमरो दूधु बिदर को पान्हो,
 अंम्रितु करि मै मानिआ ॥१॥
 खीर समानि सागु मै पाइआ,
 गुन गावत रैनि बिहानी ।
 कबीर को ठाकुरु अनद विनोदी,
 जाति न काहु की मानी ॥२॥१॥

शब्दार्थ : राजन - राजा दुर्योधन, कउनु - कोण, तुमारै - तुझ्या
 घरी, आवै - येईल, ऐसो - असा, भाउ - भक्तीभाव, बिदर - विदूर,
 ओहु - तोच, मोहि - मला, भावै - आवडतो, हसती - हती, भौतिक
 सुबत्तेचे प्रतिक, राजवैभव. पान्हो - पाणी, सागु - कदात्र, भाजी.
 गुनगावत - गुणगान गातात, रैनि - रात्र, बिहानी - संपते, जात आहे.
 विनोदी - गंमत्या, लीला करणारा.

भावार्थ : हे राजा दुयोधना ! तुझ्याकडे कोण येणार ? त्या विदुराचा भक्तीभाव पहा. तो गरीब असला तरी तोच मला प्रिय आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

तू तुझ्या राजवैभवात मत झाल्यामुळे प्रभू परमात्म्यास विसरलास. त्यामुळे तुझ्या दुधापेक्षा विदुराघरचे साधे पाणीही मला अमृता समान वाटते. तुझ्या घरच्या मिष्टान्नापेक्षा विदुरा घरचे कदान्न मला अधिक मोलाचे वाटते कारण त्याच्या घरी अहोरात्र प्रभूचे गुणगान गाइले जाते. ॥१॥

कबीर सांगतात, माझा प्रभू परमात्मा माझा स्वामी आनंद स्वरूप आहे. नाना लीला करणारा आहे. त्याच्याकडे कोणताही उच्च-नीच भाव, जाती-पातीवरून भेदभाव नाहीत. त्याच्या लेखी सारे समान. प्रभू भावाचा भुकेला आहे. ॥२॥११॥

श्लोक

गगन दमामा बाजिओ, परिओ नीसानै घाउ ।
खेतु जु मांडिओ सूरमा, अब जूझन को दाउ ॥१॥
सूरा सो पहिचानीऐ, जु लरै दीन के हेत ।
पुरजा पुरजा कटि मरै, कबहू न छाडै खेत ॥२॥२॥

शब्दार्थ : दमामा - नगारा, गगन - आकाश, दशमद्वार. निसानै - योग्य ठिकाणी, परिओ - पडली, घाउ - आघात, खेतु - क्षेत्र, रणक्षेत्र, मांडिओ सूरमा - व्यूहरचना केली, अब - आता, जूझन को - युद्धासाठी, को दाउ - युद्धाचे रणसंग्रम, सूरा - शूरवीर, लरै - लढतो, दीन - गरीब, पददलित. हेत - हितसाठी, पुरजा पुरजा - तुकडे तुकडे, न छाडै खेत - रण क्षेत्रातून पळून जात नाही.

भावार्थ : आकाशात रणभेरी वाजत आहेत. नगान्यावर टिपरी पडली आहे. रणक्षेत्रावर व्यूहरचना झाली आहे. प्रत्येक लढवय्याने आपली जागा घेतली आहे. ॥१॥

तोच खरा शूरवीर जो दीन-दुबळ्यांच्या रक्षणासाठी रणात झुंजतो. शरीराचे तुकडे तुकडे झाले, मरण आले तरी तो रणक्षेत्रातून पाठ दाखवून

पळून जात नाही. ॥२॥२॥

ह्या श्लोकात वरवर जरी युद्धाचे वर्णन वाटत असले तरी त्यातून कबीर खालीलप्रमाणे अध्यात्मिक संदेश देत आहेत.

प्रभूप्राप्तीचे हेतूने साधक जेव्हा साधना सुरू करतो तेव्हा तो एकरणसंग्रामच असतो. जीवन हा एक रणसंग्रामच आहे. हृदयरूपी नगान्यावर नामभक्तीची टिपरी पडून दशमद्वारातून अनाहताचा आवाज दुमदुमत आहे. ह्या जीवन रूपी रणक्षेत्रात मोहमायादी षटविकार रूपी शत्रूशी युद्ध करण्यासाठी साधकाने पवित्रा घेतला आहे. आता हे युद्ध सुरू होत आहे. हे युद्ध सत्य रक्षणाचे युद्ध आहे. ह्यात लढणारा साधक 'तुटो हे शरीर फुटो हे मस्तक' नामाचा गजर सोडू नये. नाशिवंत देह, झाला जरी नष्ट, नामाचा गजर सोडू नये. ह्या भूमिकेतून लढत असतो त्यामुळे मरण आले तरी तो युद्धातून पळ काढित नाही व अखेर युद्ध जिंकून प्रभूपदास प्राप्त करतो.

दीनु बिसारिओ रे दिवाने दीनु बिसारिओ रे ।
पेटु भरिओ पसूआ जिउ सोइओ मनुखु जनमु है हारिओ ॥१॥ रहाउ ॥
साधसंगति कबहू नही कीनी रचिओ धंधै झूठ ।
सुआन सूकर बाइस जिवै भटकतु चालिओ ऊठि ॥१॥
आपस कउ दीरघु करिजानै अउरन कउ लग मात ।
मनसा बाचा करमना मै देखै दोजक जात ॥२॥
कामी क्रोधी चातुरी बाजीगर बेकाम ।
निंदा करते जनमु सिरानो कबहू न सिमरिओ रामु ॥३॥
कहि कबीर चेतै नही मूरखु मुगधु गवारु ।
रामु नामु जानिओ नही कैसे ऊतरसि पारि ॥४॥१॥

शब्दार्थ : दीनु - वेडा, मूर्ख. बिसारिओ - विसरलास, पेटु - पोट, भरिओ - भरले, पसूआ - पशु, सोइओ - झोपलास, मनुखु - मनुष्य, जनमु - जन्म, हारिओ - हरलास, वाया घालवलास. साध - साधु संत, कबहु - केव्हाही, कीनी - केलीस, रचिओ - केलेस, बाइस - कावळा,

जिवै - जसे, आपस - आपल्याला, स्वतःला. दिग्धु - मोठा, अउरन अन्य, इतर. लग - समजणे, मात - तुच्छ, मनसा - मनाने, वाचा - वाचने, करमना - कर्माने, देखे - पाहिले, दोजक - नरक, चातुरी - चातुर्याने, बाजीगर - कपटी, बेकाम - कुचकामी, सिरानो - घालवलास, सिमरिओ - स्मरण करणे, जानिओ - जाणले, कैसे - कसे, चेतै - स्मरण करणे.

भावार्थ : हे वेड्या मानवा! तू आपले कर्तव्य विसरलास. ह्या मनुष्य जन्माला येऊन पशुसारखा फक्त पोट भरत राहिलास आणि झोपा काढल्यास. तू तुझा मानव जन्म वाया घालवलास. ॥१॥ रहाउ ॥

कधी साधु संतांच्या संगतीत राहिला नाहीस. सदैव खोटे धंदेच करित राहिलास. कुत्रा, डुकर, कावळ्यासारखा नीच कृत्ये करित भटकत राहिलास. मानवी जीवनाचा खरा उद्देश प्रभू प्राप्ती त्यासाठी काहीही केले नाहीस ॥१॥

हे जीवा, तू नेहमी स्वतःला इतरापेक्षा श्रेष्ठ समजत राहिलास. इतरांना तुच्छ समजलास. अशा अहंकारी जीवांना काया-वाचा कर्माने नरकात जाताना मी पाहिले आहे. तुझी ही तीच गत होणार आहे. ॥२॥

कामी, क्रोधी, धूर्त, कपटी जीवा! तू दुसऱ्यांची निंदा करण्यात जीवन व्यर्थ घालवलेस. तुला कधीही रामाचे नाव घ्यावे, प्रभूनामाचे चिंतन करावे असे वाटले सुद्धा नाही. ॥३॥

कबीर सांगतात, अशा ह्या मूर्ख व अज्ञानी जीवांना कधीच शहाणपण येत नाही. त्यांना रामनामाची महती कधी कळतच नाही. ते हा भवसागर कसा तरून जाणार? ॥४॥१॥

रामु सिमरु पछुताहिगा मन ॥

पापी जीआरा लोभु करतु है, आजु कालि उठि जाहिगा ॥१॥ रहाउ ॥

लालच लागे जनमु गवाइआ, माइआ भरम भुलाहिगा ।

धन जोबान का गरबु न कीजै, कागद जिउ गलि जाहिगा ॥१॥

जउ जमु आइ केस गहि पटकै, ता. दिन किछु न बसाहिगा ।

सिमरनु भजनु दइआ नही कीनी, तउ मुखि चोटा खाहिगा ॥२॥

धरमराइ जब लेखा मागै, किआ मुखु लै कै जाहिगा ।
कहतु कबीरु सुनहु रे संतहु, साधसंगति तरि जाहिगा ॥३॥१॥

शब्दार्थ : सिमरु - स्मरण कर, पछुताहिगा - पश्चात्ताप होईल, जीआरा - जीव, आजु - आज, कालि - उद्या, उठि जाहिगा - निघून जाशील, लालच - लालूच, लागे - लागली, गवाइआ - वाया घालवला, भुलाहिगा - विसरलास, जोबन - यौवन, गरबु - गर्व, जिउ - सारखा, गल - गळून पडशील, जाहिगा - जाशील, जउ - जेव्हा, केस गहि - केसाला धरून, पटकै - आपटेल, तादिन - त्या दिवशी, किछु - काहीही, बसाहिगा - काही करता येणार नाही, कीनी - केली, तउ - तेव्हा, चोटे - थपडा, धरमराइ - धर्मराज, लेखा - हिशोब, किआ - कोणत्या, लै कै - घेऊन, जाहिगा - जाशील, तरि - तरून.

भावार्थ : हे जीवा, तू प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. नाहीतर अखेर तुझ्यावर पश्चात्ताप करण्याची वेळ येईल. अरे पापी जीवा आज नाहीतर उद्या काळ तुला घेऊन जाईल. ॥१॥ रहाउ ॥

तुला भौतिक सुखाची लालच लागली आणि त्यातच तू तुझे पूर्ण आयुष्य वाया घालवलेस. मोहमायेच्या भ्रमात तू अडकलास. बा जीवा! तू धन यौवनाचा गर्व करू नकोस. हे सारे नश्वर आहे. कागदासारखे जळून, फाटून नष्ट होईल. ॥१॥

जेव्हा तो यम येऊन केसाला धरून तुला आपटील. तेव्हा तुझे त्याच्या पुढे काहीही चालणार नाही. तू ज्याचा गर्व करत होतास ते धन, यौवन, सगेसोयरे कोणीही तुझी यमाच्या तावडीतून सुटका करू शकणार नाही. तू जन्मात कधीही प्रभू परमात्म्याचे स्मरण, भजन केले नाहीस. कधी कोणावर दया केली नाहीस. सतत स्वार्थाचाच विचार केलास. आता तुला यमाकडून थपडाच खाव्या लागतील. ॥२॥

जेव्हा धर्मराज तुला तुझ्या कर्माचा हिशोब मागेल तेव्हा तू त्याच्यापुढे कोणत्या तोंडाने उभा राहशील? कबीर सांगतात, हे संत जनहो, साधुसंतांच्या संगतीनेच जीव भवसागर तरून जाईल. ॥३॥१॥

राग केदारा (केदार)

(श्रीगुरु ग्रंथसाहिब पान ११२३)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.

उसतति निंदा दोऊ बिबरजित, तजहु मानु अभिमाना ।

लोहा कंचनु सम करि जानहि, ते मूरति भगवाना ॥१॥

तेरा जनु, एकु आधु कोई ।

कामु क्रोधु लोभु मोहु बिबरजित,

हरि पदु चिन्है सोई ॥१॥ रहाउ ॥

रजगुण तमगुण सतगुण कहिऐ, इह तेरी सभ माइआ ।

चउथे पद कउ जो नर चीनै, तिन्ह ही परम पदु पाइआ ॥२॥

तीरथ बरत नेम सुचि संजम, सदा रहै निहकामा ।

त्रिसना अरु माइआ भ्रमु चूका, चितवत आतमरामा ॥३॥

जिह मंदरि दीपकु परगासिआ, अंधकारु तह नासा ।

निरभउ पूरि रहे भ्रमु भागा, कहि कबीर जन दासा ॥४॥१॥

शब्दार्थ : उसतति - स्तुती, दोउ - दोन्ही, बिबरजित - विसर्जित, तजहु

- त्याग, मानु - मान, जानहि - जाणतो, मूरति - मूर्ती, एकु आधु -

एखादा, चिन्है - ओळखणे, सत गुण - सत्वगुण, इह - ही, सभ - सर्व,

माइआ - माया, तिन्ह - त्याने, बरत - व्रत, सुचि - शुद्धता, संजम -

संयम, निहकामा - निष्काम, त्रिसना - तृष्णा, भ्रमु - भ्रम, चितवन -

चित्तात, आतम - आत्मा, परगासिआ - प्रकाशाला, नासा - नष्ट झाला.

पूरि - पूर्णपणे.

भावार्थ : ज्याने स्तुती व निंदा दोन्ही विसर्जित केल्या आहेत. ज्याने मान

अभिमान यांचा त्याग केला आहे. जो लोखंड व सोने दोन्ही सारखेच मानतो,

ती व्यक्ती म्हणजे प्रत्यक्ष प्रभू परमात्म्याची मूर्तीच होय ॥१॥

ज्याने काम, क्रोध, लोभ, मोह, आदि विकार मनातून काढून टाकले आहेत. तोच एखादा प्रभू परमात्म्यास ओळखतो. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्या साधकाने तमोगुण, रजोगुण, सत्वगुण ही सारी तुझी माया आहे हे जाणले तो ह्या त्रिगुणाच्या पलिकडे जाऊन चतुर्थपदास पोहोचतो. त्यास परमपद प्राप्त होते. ॥२॥

असा सेवक तीर्थयात्रा, व्रते, नेम, पवित्रता, संयम आदि द्वारा मिळणाऱ्या फळांबद्दल अनासक्त असतो. त्याच्या मनातील मोहमायेची तृष्णा, हाव नष्ट झालेली असते. माया भ्रम ही निघून गेलेला असतो. अशा सेवकास प्रभू परमात्म्याची ओळख पटते. त्याच्या चित्तात आत्मराम वास करतो. ॥३॥

ज्याच्या अंतरात प्रभू परमात्म्याची ज्योत प्रज्वलित झाली, त्याच्या मनातून सर्व मोहमाया, विषय विकारांचा अंधःकार नष्ट झाला. अशा साधकाच्या मनातील सर्व भ्रम दूर होतात. तो पूर्णपणे निर्भय होतो. असे भक्तांचे दास कबीर सांगतात. ॥४॥१॥

किनही बनजिआ कांसी तांबा, किनही लउग सुपारी ।

संतहु बनजिआ नामु गोबिंद का, ऐसी खेप हमारी ॥१॥

हरि के नाम के बिआपारी ।

हीरा हाथि चड़िआ निरमोलकु, छूटि गई संसारी ॥१॥ रहाउ ॥

साचे लाए तउ सच लागे, साचे के बिउहारी ।

साची बसतु के भार चलाए, पहुचे जाइ भंडारी ॥२॥

आपै रतन जवाहर मानिक, आपै है पासारि ।

आपै दह दिस आप चलावै, निहचलु है बिआपारी ॥३॥

मनु करि बैलु सुरति करि पैंडा, गिआन गोनि भरि डारी ।

कहतु कबीरु सुनहु रे संतहु, निबही खेप हमारी ॥४॥१॥

शब्दार्थ : किनहि - कोणी, बनजिआ - व्यापार करतात. लउग - लवंग,

खेप - सौदा, माल, बिआपारि - व्यापार, हीरा - प्रभूनामरूपी, हिरा,

हाथि चड़िआ - प्राप्त झाला. निरमोलकु - अनमोल. छूटि - सुटका झाली.

साचे - सत्यरूप परमात्मा. तउ - तेव्हा, सच - सत्य, बिउहारि - व्यवहार,
पसारी - व्यापारी, दहदिस - दशदिशा, चलावै - चालवतो, निहचलु -
निःश्रल, सुरति - ज्ञान, पैडा - मार्ग, गोनि - पोती.

भावार्थ : कोणी कासे तांब्याचा व्यापार करतात. तर कोणी लवंग
सुपारीचा. संतसज्जन प्रभूनामाचा व्यापार करतात. माझाही व्यापार ह्या
संतांसारखाच आहे. ॥११॥

हरीनामाच्या व्यापाऱ्यांनी हरीरूपी अनमोल हिरा जेव्हापासून हस्तगत
केला तेव्हा पासून त्यांची संसारापासून सुटका झाली. ॥११॥ रहाउ ॥

हे प्रभो, जेव्हा तू मला भक्ती मार्गाकडे वळवलेस तेव्हा पासून मी
प्रभूनामात मग्न झालो व मी प्रभूनामाचा व्यापार करू लागलो. मी सत्यरूप
परमात्म्याच्या नामाचा माल एकत्र करित करित अखेर त्या मालाच्या मूळ
स्त्रोताप्रत, प्रभू परमात्म्यापर्यंत जाऊन पोहोचलो. ॥१२॥

तो प्रभू परमात्मा स्वतः हिरे, माणके, नामरूपी जवाहीर सर्वकाही आहे.
आणि त्याची विक्री करणाराही तोच आहे. त्याचा पसारा दाही दिशांना
पसरलेला आहे. तो प्रभू परमात्मा अढळ व्यापारी आहे. ॥१३॥

मन हा बैल आहे, सुबुद्धी हा मार्ग आहे. प्रभू परमात्म्याचे ज्ञानरूपी
माल बैलावर लादून मी प्रभूनामाचा व्यापार करतो. कबीर सांगतात. हे
संतजनही माझा व्यापार सफल झाला आहे. मी त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त
केले आहे. ॥१४॥ ॥१२॥

री कलवारि गवारि गूढ मति, उलटो पवनु फिरावउ ।
मनु मतवार मेर सर भाठी, अंघ्रित धार चुआवउ ॥१॥
बोलहु भईआ राम की दुहाई ।
पीवहु संत सदा मति दुरलभ, सहजे पिआस बुझाई ॥१॥ रहाउ ॥
भै बिचि भाउ भाइ कोऊ बूझहि, हरि रसु पावै भाई ।
जेते घट अंघ्रितु सभ ही महि, भावै तिसहि पिआई ॥२॥
नगरी एकै नउ दरवाजे, धावतु बरजि रहाई ।

त्रिकुटी छुटै दसवा दरु खुल्है, ता मनु खीवा भाई ॥३॥
अभै पद पूरि ताप तह नासे, कहि कबीर बीचारी ।
उबट चलंते इहु मडु पाइआ, जैसे खोंद खुमारी ॥४॥ ॥३॥

शब्दार्थ : कलवारि - वाईट बुद्धी, चंचल बुद्धी, गवारि - अडाणी गांवढळ,
मूढमती - अज्ञानी, उलटो - उलट दिशेने, फिरावउ - फिरव, मन मतवार
- मस्त, मेर - मस्तक, भाठी - भट्टी, चुआवउ - प्राशनकर, दुहाई -
आशीर्वाद, जयजयकार, पिवहु - पितात, भै - भय, बिचि - मध्ये, भाउ
- भाव, कोउ - कोणी, तिसही - त्यालाच, पीआई - पाजतो, एकै -
एक, बरजि - वर्ज. त्रिकुटी - तीन गुण, खिवा - मस्त, पूरि - पूर्ण,
परिपूर्ण, नासे - नष्ट होते. तापतह - तापत्रय, (आधि, व्याधी, उपाधी,
दैहिक, दैविक, भौतिक), उबट - अवघट, इहु - हे, मडु - मद, मद्य,
पाइआ - प्राप्त होते. खोंद - द्राक्षाची दारु, खुमारी - नशा

भावार्थ : बा साधका! ही तुझी अडाणी, मूर्ख बुद्धी तुला ह्या संसाराच्या
पाशात अडकवते. तिला सरळ मार्गी कर. ह्या मोहमायेपासून मुक्त कर म्हणजे
दहावे दारातून, ब्रह्म कमळातून अमृत धारा वाहू लागतील. त्याचे प्राशन कर.
म्हणजे तू सहज अवस्थेप्रत पोहोचशील व तुझी संसार पाशातून मुक्तता
होईल. ॥१॥

हे बंधु, सदैव रामाचा जयजयकार कर. जे नामामृत संत सज्जन सदैव
प्राशन करतात ते दुर्लभ आहे पण तुला ते सहज प्राप्त होईल. ते पिऊन तृप्त
हो ॥१॥ रहाउ ॥

प्रभू परमात्म्याची भीती बाळगल्याने मनात भक्तीभाव जागृत होतो. जो
कोणी हे जाणतो त्यास प्रभू नामरूपी अमृत प्राप्त होते. प्रत्येक जीवाचे ठाई हा
अमृत कलश विद्यमान आहे. पण ज्या कोणास ते अमृत पाजावे असे त्या प्रभू
परमात्म्यास वाटते त्यासच तो ते पाजतो. ॥२॥

ह्या शरीररूपी नगरीला नउ द्वारे आहेत, ज्ञानेंद्रिये आहेत. त्यांची धाव
सदैव बाहेर असते. मोहमायेकडे असते. विषय विकारांकडे असते. त्यांना

आवर, मनाला त्रिगुणांपासून मुक्त कर. म्हणजे मग दशम द्वार (ब्रह्मरंध्र) उघडेल. व जीव नामामृत प्राशन करून मस्त होऊन जाईल. प्रभू परमात्म्याशी एक रूप होऊन जाईल. ॥३॥

मग तुला पूर्ण अभय पद प्राप्त होईल, तापत्रय नष्ट होईल, असे कबीर सांगतात. मनाला मायेपासून उलट फिरवल्यानंतर मन मायेपासून मुक्त केल्यानंतरच ही नाममृत रुपी नशा प्राप्त होईल. ह्या नामामृताच्या नशेत तू सदैव निमग्न राहशील. ॥४॥३॥

काम क्रोध त्रिसना के लीने, गति नही एकै जानी ।

फूटी आखै कछू न सूझै, बूडि मूए बिनु पानी ॥१॥

चलत कत टेढे टेढे टेढे ।

असति चरम बिसटा के मूंदे, दुरगंध ही के बेढे ॥१॥रहाउ ॥

राम न जपहु कवन भ्रम भूले, तुम ते कालु न दूरे ।

अनिक जतन करि इहु तनु राखहु, रहै अवसथा पूरे ॥२॥

आपन कीआ कछू न होवै, किआ को करै परानी ।

जा तिसु भावै सतिगुरु भेटै, एको नामु बखानी ॥३॥

बलुआ के घरुआ महि बसते, फुलवत देह अइआने ।

कहु कबीर जिह रामु न चेतियो, बूडे बहुतु सिसाने ॥४॥४॥

शब्दार्थ : लीने - धारण केलेली, एकै - परमेश्वर, कछू - कहीही, सूझे - समजते, सुचते, बूडि - बुडतो, बिनु - विना, टेढे - तिरकी, वाकडी, बेढे - वेढलेले, अनिक - अनेक, राखुहु - राखतोस, अवसथा - अवस्था, परानी - प्राणी, बलुआ - वाळू, घरुआ - घर, फुलवत - गर्व करतो, अभिमान करतो, चेतियो - चिंतिले.

भावार्थ : काय आश्चर्य आहे पहा. माणूस काम क्रोध तृष्णा यांच्या आहारी चटकन जातो. पण त्या एकमात्र प्रभू परमात्म्याची त्याला आठवण ही होत नाही. तो त्याला ओळखत ही नाही. तो मोहमायेने, विषय विकाराने पुरता आंधळा बनतो. त्या पुढे त्याला काहीही सुचत नाही. त्याचे जिणे पाण्याशिवाय

बुडण्यासारखे आहे. ॥१॥

ह्या मायेत बुडालेल्या जिवाची चाल सदैव वाकडीच असते. हाडे, मांस, विष्टेला चामडीत गुंडाळलेल्या, मायेच्या दुर्गंधाने युक्त शरीरावरच त्याचे प्रेम असते. ॥१॥रहाउ ॥

अरे जीवा! कोणत्या भ्रमात तू भुलला आहेस? तू राम नामाचा जप का बरे करित नाहीस? अरे तो काळ, तो मृत्यू फार दूर नाही. तू अगदी जाणीवपूर्वक तुझ्या ह्या शरिराचे सर्व चोजले पुरवतोस. पण काळ आल्यावर ह्या सर्वांचा काय उपयोग? हे शरीर येथेच सोडून तुला जावे लागणार आहे. ॥२॥

हे प्राण्या तू म्हणतोस मी हे केले, मी ते केले, पण खरोखर तू काहीही करित नाहीस, काहीही करू शकत नाहीस. सर्व कर्ता करविता तो प्रभू परमेश्वर आहे. जर त्याची त्या प्रभू परमात्म्याची इच्छा झाली तर तो तुझी सतगुरुशी गाठ घालून देईल. व तो सतगुरुच तुला प्रभू परमात्म्याचे सत्य स्वरूप समजाऊन देईल. ॥३॥

अरे प्राण्या! हे शरीर वाळूच्या घरासारखे आहे, क्षण भंगूर आहे, नश्वर आहे. का व्यर्थ ह्या देहाचा अभिमान धरतोस? कबीर सांगतात ज्याने कधीही प्रभू नामाचा जप केला नाही तो भले कितीही शाहणा असू दे, ज्ञानी पंडित असू दे, तो ह्या संसार सागरात बुडणारच ॥४॥४॥

टेढी पाग टेढे चले, लागे बीरे खान ।

भाउ भगति सिउ काजु न कछुऐ, मेरो कामु दीवान ॥१॥

रामु बिसारिओ है अभिमानि ।

कनिक कामनी महा सुंदरी, पेखि पेखि सचु मानि ॥१॥रहाउ ॥

लालच झूठ बिकार महा मद, इह बिधि अउध बिहानि ।

कहि कबीर अंत के बेर, आइ लागो कालु निदानि ॥२॥५॥

शब्दार्थ : टेढी - तिरकी, ऐटबाज, पाग - पगडी, बीरे - विडा, खान - पान खाऊन, सिउ - शिवाय, काजु - कार्य, काम, कछुऐ - कोणते ही, मेरो - माझे, दिवान - राज्य करणे, शासन करणे, कनिक - सोने कनक,

कमानि - कामिनी, कांता, स्त्री, पेखि - पाहून, सचि - सत्य, लालच - मोह, लोभ, हाव, इंह - ह्याचे, अउघ - आयुष्य, बिहानि - घालवले, बेर - वेळ.

भावार्थ : अहंकारी माणूस ऐटबाज पगडी घालून, तोंडाने विडा खात खात वाम मार्गाने जातो. त्याला वाटते लोकांवर राज्य करणे, रुबाव करणे हेच आपले काम. मला प्रभू भक्तीशी काही घेणे देणे नाही. ॥१॥

असा अहंकारी माणूस प्रभू परमात्म्यास पूर्णपणे विसरून जातो. कनक आणि सुंदर स्त्रिया पाहून त्याला असे वाटते की हेच सारे सत्य आहे. शाश्वत स्थिर राहणारे आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, मायावी सुखाची हाव, खोट्या विषय विकाराचा प्रचंड मद, ह्यातच ज्याने सारे आयुष्य घालवले. अशा अहंकारी जीवास अंतकाळी मृत्यूचा वेढा सहन करावा लागतो. ॥२॥ ॥५॥

चारि, दिन, अपनी नउबति चले बजाइ।
इतनकु खटीआ गठीआ मटीआ, संगि न कछु लै जाइ ॥१॥ रहाउ ॥
दिहरी बैठी मिहरी रोवै, दुआरै लउ संगि माइ।
मरहट लगि, सभु लोगु कुटंबु मिलि, हंसु इकेला जाइ ॥१॥
वै सुत वै बित वै पुर पाटन, बहुरि न देखै आइ।
कहतु कबीरु राम की न सिमरहु, जनमु अकारथु जाइ ॥२॥ ॥६॥

शब्दार्थ : नउबति - नौबत, डंका, बजाइ - वाजवतात. इतनकु - इतकेसे खटीआ - लाभ, कमाई, गठीआ - गाठोडे, मटीआ - मातीत, मिहरी - पत्नी, दुआरै - द्वार, लउ - लगत, संग - जवळ, बरोबर, माइ - आई, मरहट - स्मशान, हंसु - प्राणरूपी हंस, आत्मा, इकेला - एकटा, वै - ते तो, बहुरि - परत, अकारथ - व्यर्थ, वैबित - तेधन.

भावार्थ : अहंकारी माणूस चार दिवस जीवनात आपल्या कर्तृत्वाचा, मोठेपणाचा डंका वाजवीत फिरतो. अथक कष्ट करून जमविलेली संपत्ती, माया सर्व काही शेवटी मातीतच गाडले जाते. ॥१॥ रहाउ ॥

२७४ म्हणे कबीर

मृत्युशय्येपाशी विरहाने पत्नी रडत बसते. दारापर्यंत आई रडत येते. स्मशानापर्यंत सर्व नातेवाईक, आम स्वकीय, कुटुंबीय साथ देतात. पण शेवटी आत्मारूपी हंस एकटाच परलोकात गमन करतो. ॥१॥ तो पुत्र, ते धन, ते घर, ते शहर काही काही परत दृष्टीस पडत नाही. कबीर सांगतात ज्याने रामनामाचे स्मरण केले नाही त्याने आपला जन्म व्यर्थ घालवला. ॥२॥ ॥६॥

राग भैरउ घरु १ (भैरव)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ११५७)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

इहु धनु मेरे, हरि को नाउ।
गांठि न बाधउ, बेचि न खाउ ॥१॥ रहाउ ॥
नाउ मेरे खेती, नाउ मेरे बारी।
भगति करउ जनु सरनि तुम्हारी ॥१॥
नाउ मेरे माइआ, नाउ मेरे पूंजी।
तुमहि छोडि जानउ नही दूजी ॥२॥
नाउ मेरे बंधिप, नाउ मेरे भाई।
नाउ मेरे संगि, अंति होइ सखाइ ॥३॥
माइआ महि, जिसु रखै उदासु।
कहि कबीर, हउ ता को दासु ॥४॥ ॥१॥

शब्दार्थ : इह - हे, गांठि - साठवून, गाठीबांधणे, ठेवणे, बेची - विकून, खाउ - खाणे, खेती - शेती, बारी - बगीचा, सरनि - शरण, माइआ - माया, पूंजी - संपत्ती, धनदौलत, छोडि - सोडून, जानउ - जाणणे, ओळखणे, दूजी - दुसरा, बंधिप - नातलग, संगि - सोबती, सखाई - मित्र, सहाय्यक, जिसु - जो, ता को - त्याचा, दासु - दास.

म्हणे कबीर २७५

भावार्थ : कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याचे नाम हे असे धन आहे की जे तिजोरीत बंद करून ठेवावे लागत नाही, किंवा ते विकून खाता येत नाही, ते विकून पोट भरता येत नाही ।।१।।रहाउ।।

प्रभू नाम हीच माझी शेती, प्रभू नाम हाच माझा बगीचा. हे प्रभो हा भक्त तुला शरण येऊन तुझे भक्ती करित आहे ।।१।।

हे प्रभो माझ्यासाठी तुझे नाम हेच धन आहे. नामाशिवाय कोणतीही अन्य दौलत माझ्यापशी नाही. हे प्रभो तुझ्याशिवाय मी अन्य कोणासही जाणत नाही ।।२।।

प्रभूनाम हेच माझे आम, प्रभूनाम हाच माझा भाऊ. प्रभूनामच माझा अंतकाळचा आधार आहे ।।३।।

कबीर म्हणतात, मोह मायेपासून जे लोक पूर्णपणे अलिप्त आहेत ज्यांच्या मनात यतकिंचित ही मोहमाया नाही, अशा निर्मोही लोकांचा मी सेवक आहे, दांस आहे ।।४।।१।।

नांगे आवनु, नांगे जाना ।
कोइ न रहिहै, राजा राना ।।१।।
रामु राजा नउ निधि मेरै ।
संपै हेतु कलतु धनु तेरै ।।१।।रहाउ।।
आवत संग न जात संगती ।
कहा भइओ, दरि बांधे हाथी ।।२।।
लंका गढु सोने का भइआ ।
मूरखु रावनु, किआ ले गइआ ।।३।।
कहि कबीर, किछु गुनु बीचारि ।
चले जुआरी दुइ हथ झारि ।।४।।२।।

शब्दार्थ : नांगा - नागडा, आवनु - आलास, जाना - जाणार, कोइ - कोणी, रहिहै - राहिला, राना - महाराजा, नउनिधी - नऊ निधी, संपती, संपै - संपत्ती, हेत - मनोवासना, कलतु - पत्नी, तेरै - तुझेच, तू दिलेले,

संग - बरोबर, दरि - दारात, बांधे - बांधून, हाथी - हत्ती, गढु - गड किल्ला, मूरख - मूर्ख, किछु - काही, गुनु - गुण, विचारि - विचार कर, जुआरी - जुगारी, दुइ - दोन्ही, हथ - हात, झारि - झाडून.

भावार्थ : हे जीवा, तू ह्या जगात येताना नागडा आलास जाताना ही नागडाच जाणार आहेस. मोठमोठे राजे रजवाडे ही ह्याला अपवाद नाहीत. तेही रिकाम्या हाताने गेले ।।१।।

माझा रामराया हीच माझी संपत्ती, माझे सर्वस्व, माझी संपत्ती, माझी पत्नी माझ्या मनोकामना हे सारे त्याचेच आहे, त्यानेच दिलेले आहे ।।१।।रहाउ।।

जुगार हरलेला जुगारी अखेर हात झटकून मोकळ्या हाताने जातो, तसे तू जन्माला येताना बरोबर काहीही आणीत नाहीस व जाताना काहीही बरोबर नेता येत नाही, मग दारात हत्ती बांधूनसुद्धा, प्रचंड वैभव कमवून ही काहीही उपयोगी नाही ।।२।।

त्या रावणाने सोन्याचा किल्ला बांधला पण त्या मूर्ख रावणाला तो बरोबर नेता आला का ? ।।३।।

कबीर सांगतात हे धनसंपत्तीच्या मागे धावणाऱ्या जीवा! त्या प्रभू परमात्म्याच्या गुणांचा थोडा तरी विचार कर. शेवटी दोन्ही हात झटकून रिकाम्या हातानीच हे जग सोडून जावे लागेल ।।४।।२।।

मैला ब्रहमा मैला इंदु ।
रवि मैला, मैला है चंदु ।।१।।
मैला मलता इहु संसारु ।
इकु हरि निरमलु, जा का अंतु न पारु ।।१।।रहाउ।।
मैले, ब्रहमडाइ कै ईस ।
मैले, निसि बासुर दिन तीस ।।२।।
मैला मोती, मैला हीरु ।
मैला, पउनु पावकु अरु नीरु ।।३।।

मैले, सिव संकरा महेस ।
 मैले, सिध साधिक अरु भेख ॥४॥
 मैले, जोगी जंगम जटा सहेति ।
 मैली काइआ, हंस समेति ॥५॥
 कहि कबीर, ते जन परवान ।
 निरमल ते, जो रामहि जान ॥६॥३॥

शब्दार्थ : मैला - अपवित्र, मळलेला, मलीन, ब्रह्मा - ब्रह्मदेव, इंद्र - इंद्र, चंद्र - चंद्र, मलता - मळलेला, इकु - एक, पारु - पार, इहु - हा, निसिबासरु - रात्र आणि दिवस, पउनु - पवन, पावकु - अग्नी, नीरु - पाणी, काइआ - शरीर, हंस - आत्मा, समेति - सह, परवान - प्रभू, कृपेस योग्य, जान - जाणतो.

भावार्थ : हे जीवा, तो ब्रह्मदेव मलीन आहे, तो इंद्र ही मलीन आहे. सूर्यावर ही डाग आहेत. चंद्र ही कलंकित आहे. ॥१॥

हा सारा संसार मोहमायेच्या मळाने मलीन झालेला आहे, आत्म्याला मलीन करणारा आहे. एकमेव तो प्रभू परमात्माच केवळ निर्मल आहे. तो प्रभू परमात्मा इतका पवित्र आहे की त्याच्या पावित्र्याचा कोणासही अंत लागत नाही. त्याचा पारही लागलेला नाही. तो अनंत अपार आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

ह्या ब्रह्मांडाचे शासक मलीन आहेत. दिवस, रात्र, हे तीसही दिवस सारे काही मलीन आहे. ॥२॥

मोती ही मलीन आहेत हिऱ्यावर ही मळाची पुटे आहेत. वारा, अग्नी, पाणी सारे सारे मलीन आहेत. ॥३॥

शिव, शंकर महेश ही कलंकित आहेत. सिद्ध, साधक वेषधारी साधू सगळेजण मलीन आहेत. ॥४॥

योगी, जंगम, जटाधारी साधू सगळेजण मलीन आहेत. आत्म्यासहित हे शरीर मलीन आहे. ॥५॥

कबीर सांगतात ज्यांनी तो निर्मल, सर्वत्र रममाण होणारा राम जाणला

तेच निर्मल होऊन प्रभू कृपेस प्राप्त होतात. ॥६॥३॥

मनु करि मका, किवला करि देही ।
 बोलनहारु, परम गुरु एही ॥१॥
 कहु रे मुलां, बांग निवाज ।
 एक मसीति दसै दरवाज ॥१॥ रहाउ ॥
 मिसिमिलि तामसु भरमु कदूरी ।
 भाखि ले पंचै, होइ सबूरी ॥२॥
 हिंदु तुरक का साहिबु एक ।
 कह करै मुलां, कह करै सेख ॥३॥
 कहि कबीर, हउ भइआ दिवाना ।
 मुसि मुसि मनूआ सहजि समाना ॥४॥४॥

शब्दार्थ : मका - मक्का, किवला - काबा, बोलन हारु - बोलणारा आत्मा, मुलां - मुल्ला, बांग - परमेश्वरास मारलेली हाक, निमाज - नमाज, मसीति - मशीद, दसै - दहा, दरवाज - दरवाजे, मिसिमिलि - बिसमिल्ला, भाखि - संपव, पंचे - पाच विकार काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर. सबुरी - धीर धरणे, साहिबु - परमेश्वर, दिवाना - वेडा अनुरक्त झालेला, मुसि मुसि - हलू हळू.

भावानुवाद : ह्या पदात भक्त कबीर मुस्लिम बांधवांना उद्देशून उपदेश करीत आहेत. ते सांगतात,

हे मुस्लिम बांधव हो - तुमचे मन, ही तुमची मक्का आहे आणि हे तुमचे शरीर, तुमचा देह, हाच काबा आहे. तुमच्या अंतःकरणात जो परमेश्वरी बोल बोलणारा जीवात्मा आहे तोच तुमचा गुरू, तुमचा इमाम आहे. ॥१॥

हे मुल्ला, हे दहा दरवाजे असलेले शरीर हीच मशीद मान व अंतःकरणात बांग दे, नमाज - परमेश्वराची प्रार्थना-कर. ॥१॥ रहाउ ॥

तुझ्या मनातील तामसी विकार, मायेमुळे उत्पन्न झालेला भ्रम, यांना 'बिसमिल्ला' म्हणून मारून टाक. त्यांचा बळी दे. व्यर्थ जीव हत्या करण्याऐवजी

तू मनातील पंच विकार - काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर यांची हत्या कर,
त्यांना नष्ट करून संतुष्ट जीवन प्राप्त कर. ॥२॥

हिंदू व मुसलमान ह्यांचा परमेश्वर एकच आहे. हेच सत्य आहे. भले
मुल्ला, मौलवी, शेख काहीही सांगोत. ॥३॥

कबीर सांगतात, लोकांना वाटते मला वेड लागले आहे. पण मी तर
त्या प्रभू परमात्म्यावर अनुरक्त झालो आहे. माझ्या मनातील विकारांना मी
हळूहळू मारून टाकून त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झालो आहे. ॥४॥४॥

गंगा कै संगि, सलिता बिगरी ।
सो सलिता, गंगा होइ निबरी ॥१॥
बिगरिओ कबीरा, राम दुहाई ।
साचु भइओ, अन कतहि न जाइ ॥१॥रहाउ ॥
चंदन कै संगि, तरवरु बिगरिओ ।
सो तरवरु, चंदनु होइ निबरीओ ॥२॥
पारस कै संगि, तांबा बिगरिओ ।
सो तांबा, कंचनु होइ निबरीओ ॥३॥
संतन संगि, कबीरा बिगरिओ ।
सो कबीरु, रामै होइ निबरीओ ॥४॥५॥

शब्दार्थ : सलिता - लहान नदी, बिगरी - बिघडली, निबरी - एकरूप
झाली, दुहाई - द्वाही, तरवर - तरुवर, पारस - परीस, तांबा - लोखंड,
कंचनु - सोने.

भावार्थ : एक लहान नदी गंगेस जाऊन मिळाली. परिणाम काय झाला ? ती
नदीच गंगा झाली. पवित्र झाली ॥१॥

राम राम असा जप करता करता कबीर बिघडला, परिणाम स्वरूप
रामकृपेने तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाला. आता त्याचे चित्त अन्य कोठेही
जात नाही. ॥१॥रहाउ ॥

चंदनाच्या संगतीने शेजार पाजारच्या झाडांनाही चंदनाचा सुगंध प्राप्त

होतो ॥२॥

परिसाच्या संगे लोखंड बिघडते. परिणामी त्या लोखंडाचे सोने होऊन
जाते. लोखंडचे अस्तित्व उरतच नाही. ॥३॥

संतांच्या संगतीत कबीर बिघडला. आता तो कबीर रामरूप होऊन
गेला ॥४॥५॥

माथे तिलकु, हथि माला बानां ।
लोगन, रामु खिलउना जानां ॥१॥
जउ हउ बउरा, तउ राम तोरा ।
लोगु, मरमु कह जानै मोरा ॥१॥रहाउ ॥
तोरउ न पाती, पूजउ न देवा ।
राम भगति बिनु, निहफल सेवा ॥२॥
सतिगुरु पुजउ, सदा सदा मनावउ ।
ऐसी सेव, दरगह सुखु पावउ ॥३॥
लोगु कहै, कबीरु बउराना ।
कबीर का मरमु, राम पहिचानां ॥४॥६॥

शब्दार्थ : तिलकु - टिळा, हथ - हातात, बानां - वस्त्र, खिलउना -
खेळणी, जाना - जाणले, जउ - जर, बउरा - वेडा, तउ - तरीही, तोरा -
तुझा, मरमु - मर्म, कह - कोठे, जानै - जाणतो, मोरा - माझे, तोरउ -
तोडणे, पाती - पाने, बिनु - शिवाय, निहफल - निष्फल, व्यर्थ. मनावउ
- मनधरणी करतो. दरगह - प्रभू परमात्म्याचे घर. पहिचाना - ओळखले.

भावार्थ : ह्या पदात कबीर पंड्याचे पाखंड उघड करताना सांगतात - हे लोक
कपाळी गंधाचा टिळा, हातात जपाची माळ घेऊन. साधू संतांचा वेष धारण
करून प्रभू भक्तीचा आव आणतात. त्यांना राम म्हणजे एक खेळणचं
वाटते ॥१॥

हे प्रभू रामा राया, हे लोक मला वेडा म्हणतात. जरी मी वेडा असलो
तरी मी तुझाच आहे. लोकांना माझे हे मर्म कोठे समजते ? ते मला वेडाच

समजतात. ॥१॥रहाउ ॥

लोक हो! मी देवाच्या पूजेसाठी झाडाची पाने तोडीत नाही. एवढेच नव्हे तर देवाची पूजाही करीत नाही. कारण मी हे जाणतो की राम भक्ती शिवाय सारे काही व्यर्थ आहे ॥२॥

मी सतगुरुची पूजा करतो. त्यांची मन धरणी करतो. अशा तऱ्हेची सेवा प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात सुख प्राप्त करून देते ॥३॥

लोक म्हणतात संतांच्या संगतीने कबीर वेडा झाला आहे. पण कबीराचे मर्म प्रभू रामचंद्राने पुरेपूर ओळखले आहे ॥४॥६॥

उलटि, जाति कुल दोऊ बिसारी।
सुंन सहज महि बुनत हमारी ॥१॥
हमरा झगरा रहान कोऊ।
पंडित मुलां छाडे दोऊ ॥१॥रहाउ ॥
बुनि बुनि आप, आपु पहिरावउ।
जह नही आपु, तहा होइ गावउ ॥२॥
पंडित मुलां, जो लिखि दिआ।
छाडि चले, हम कछू न लीआ ॥३॥
रिदै इखलासु, निरखि ले मीरा।
आपु खोजि खोजि, मिले कबीरा ॥४॥७॥

शब्दार्थ : उलटि - विचार उलटे करून, दोऊ - दोन्ही, बिसारी - विसरून, सुंन - शून्य. बुनत - विणणे, झगरा - भांडण, छाडे - सोडून दिले, बुनि - विणून (मन एकाग्र करणे), पहिरावउ - परिधान करतो. आपु - अहंकार, लिखी दिआ - लिहून ठेवले (भाष्यात), लीआ - घेतले, रिदै - हृदयात, इखलासु - पवित्रता (शुद्धता), निरखले - निरखून घे, मीरा - मालक परमेश्वर, खोजि - शोधून, मिले - मिळतो, प्राप्त होतो.

भावार्थ : कबीर सांगतात - मी संसारातील विषय विकारांचा त्याग केला. जात कुल दोन्हीच्या मान मर्यादा सोडून दिल्या आहेत. शून्य समाधीत निमग्न

राहून मी माझे चित्त त्या प्रभू परमात्म्याशी घट्ट विणून टाकले आहे. ॥१॥
आता माझा ह्या संसारात कोणाशीही कोणत्याही प्रकारचा झगडा, भांडण काही नाही. मी पंडीत आणि मुल्ला दोघांचेही विचार सोडून दिले आहेत. ॥१॥रहाउ ॥

मी स्वतःचे वस्त्र स्वतःच विणले आहे व तेच मी घालतो. ईश्वर प्राप्तीचा मार्ग माझा मीच शोधला आहे आणि त्याच मार्गावर मी चालतो. जेथे अहंकाराचा लवलेश नाही त्या परमेश्वराचे मी गुण गान करतो. ॥२॥

पंडित आणि मुल्लांनी जे पुराण कुराण लिहिले आहे ते मी सोडून दिले आहे. त्यातले एक अक्षरही मी घेतले नाही. ईश्वर प्राप्तीचा मार्ग माझा मीच आखला आहे. ॥३॥

कबीर सांगतात, लोक हो! हृदयात प्रेम, पावित्र्य धारण करा आणि आपल्या अंतरात त्या प्रभू परमात्म्याचा शोध घ्या. शोध घेतलात तर तो तुम्हास तुमच्या अंतरातच सापडेल. ॥४॥७॥

निरधन आदरु कोई न देइ।
लाख जतन करै, ओहु चिति न धरेइ ॥१॥रहाउ ॥
जउ निरधनु, सरधन कै जाइ।
आगै बैठा पीठ फिराइ ॥१॥
जउ सरधन, निरधन कै जाइ।
दीआ आदर, लीआ बुलाइ ॥२॥
निरधनु सरधनु, दोनउ भाई।
प्रभ की कला न मेटी जाई ॥३॥
कहि कबीर, निरधनु है सोई।
जा के हिरदै नामु न होई ॥४॥८॥

शब्दार्थ : आदरु - आदर, जतन - यत्न, ओहु - ते, चिति - चिन्तात, न धरेइ - धारण करत नाहीत, जउ - जेव्हा, सरधन - धनवान सधन, फिराइ - फिरवतो, दिआ - देतो, लिआ - घेतो, बुलाइ - बोलवून, दोनउ -

दोधेही, मेटी - बदल, मिटवणे, सोई - तो, हिरदै - हृदयात

भावार्थ : ह्या जगाची काय रीत आहे पहा. ह्या जगात निर्धनाला कोणीही मान देत नाही. तो कितीही प्रयत्न करो कोणीही त्याच्याकडे लक्ष देत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

जेव्हा निर्धन सधनाच्या घरी जातो तेव्हा तो चक्र त्याच्याकडे पाठ फिरवतो. त्याच्याकडे यत् किंचितही लक्ष देत नाही ॥१॥

जेव्हा सधन माणूस निर्धन माणसाच्या घरी जातो तेव्हा मात्र तो निर्धन त्यास आदरपूर्वक आपल्या घरात बोलवून घेतो. ॥२॥

वास्तविक सधन आणि निर्धन एकमेकांचे भाऊच! पण एकमेकांशी कसे वागतात पहा! असे करण्यात त्या प्रभू परमात्म्याचा काय हेतू आहे कोण जाणे? ॥३॥

प्रभूची ही करणी कोणीही बदलू शकत नाही. कबीर सांगतात, खरा निर्धन तोच ज्याच्या हृदयात प्रभू नाम नाही. प्रभूनाम हेच खरे धन आहे. बाकी सारे धन खोटे आहे, नश्वर आहे. ॥४॥८॥

गुरु सेवा ते भगति कमाई ।

तब इह मानस देही पाई ।

इस देही कउ सिमरहि देव ।

सो देही भजु हरि की सेव ॥१॥

भजहु गोबिंद, भूलि मत जाहु ।

मानस जनम का एही लाहु ॥१॥ रहाउ ॥

जब लगु, जरा रोगु नही आइआ ।

जब लगु, कालि गरी नही काइआ ।

जब लगु, बिकल भई नही बानी ।

भजि लेहि रे मन, सारिगपानी ॥२॥

अब न भजसि, भजसि कब भाई ।

आवै अंतु, न भजिआ जाई ।

जो किछु करहि, सोई अब सारु ।

फिरी पछुताहु, न पावहु पारु ॥३॥

सो सेवकु, जो लाइआ सेव ।

तिन ही पाए निरंजन देव ।

गुर मिलि ता के खुलहे कपाट ।

बहुरि न आवै जोनी बाट ॥४॥

इही तेरा अउसरु, इह तेरी बार ।

घट भीतरि तू देखु बिचारि ।

कहत कबीरु, जीति कै हारि ।

बहु बिधि कहिओ पुकारि पुकारि ॥५॥१॥१॥

शब्दार्थ : मानस - मनुष्य, देहि - देह, पाई - प्राप्त झाली, लाहु - लाभ, लगु - पर्यंत, जरा - म्हातारपण, कालि - काळ, ग्रासि - घास, गिळणे. काइआ - काया, शरीर. बिकल - निर्बल, बाणी - वाचा, सारिगपानी - शारंगपाणि, कब - केव्हा, अंतु - अंत, शेवटी. किछु - काही, करहि - करायचे, सोइ - ते, अब - आता, सारु - योग्य, श्रेष्ठ. पारु - पार, परतीर. खुलहे - उघडते. कपाट - दार, बहुरि - परत, जोनी - योनी, बाट - मार्ग, इहा - हेच, अवसरु - अवसर, संधी. बार - वेळ, घट - देह, देखु - पहा, जीति - जिंकणे, हरि - हरणे, विधि - प्रकारे.

भावार्थ : हे जीवा, प्रभू परमात्म्याने तुला हा मानवी देह अशासाठी दिला आहे की तू गुरु सेवा करून ईश्वर भक्ती प्राप्त करावीस. हा मानव देह इतका अनमोल आहे की, देव ही मानव देह प्राप्त व्हावा अशी इच्छा करतात. म्हणून मी तुला सांगतो की ह्या मानव जन्मातच तू प्रभू परमात्म्याची सेवा करून त्यास प्राप्त कर ॥१॥

हे जीवा! त्या प्रभू परमात्म्याचे भजन करण्यास जराही विसरू नकोस. तुला मानवी देह प्राप्त झाला आहे, हा तुला फार मोठा लाभ झाला आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

हे जीवा ! तू म्हातारा झाल्यावर, नाना व्याधींनी ग्रस्त झाल्यावर तुझ्या हातून प्रभू सेवा घडू शकणार नाही. जो पर्यंत त्या कळीकाळाने तुझ्या शरीराचा घास घेतला नाही, जोपर्यंत वाचा निर्बल झाली नाही, तो पर्यंतच त्या प्रभू परमात्म्याचे भजन करून घे ॥२॥

हे जीवा ! तू जर आत्ताच प्रभूसेवा केली नाहीस तर मग केव्हा करणार ? ह्या शरीराचा अंत झाल्यावर मग प्रभू सेवा करता येणार नाही. म्हणून सांगतो, हा मानवी देह आहे, तो पर्यंतच प्रभू सेवा कर. प्रभू नामाचे स्मरण कर. जे काही करायचे असेल ते आता करावे हेच चांगले - नंतर पश्चात्ताप करण्याची पाळी येईल. मग तुला हा भवसागर पार करता येणार नाही. ॥३॥

खरा सेवक तोच जो सदैव प्रभू सेवेत निमग्न राहतो. असाच सेवक प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करू शकतो. ज्याला सतगुरू भेटला त्याला प्रभू परमात्म्याच्या घराची, मोक्षाची दारे उघडली जातात. अशा सेवकास मग जन्म घ्यावा लागत नाही ॥४॥

तुला मिळालेला मानव देह ही तुला मिळालेली संधी आहे. हीच तुझी प्रभू प्राप्तीची वेळ आहे. तो प्रभू परमात्मा तुझ्या अंतरातच आहे हे तू लक्षात घे. कबीर सांगतात ही गोष्ट मी तुला अनेक प्रकारे वारंवार आरडून ओरडून सांगतो आहे. आता लाभलेल्या ह्या सुवर्ण संधीचा उपयोग करून प्रभू प्राप्त करून जीवनाचे सार्थक करायचे, की आयुष्य वाया घालवायचे, हे तुझे तूच ठरव. ॥५॥१॥१॥

सिव की पुरी बसै बुधि सारु ।
तह तुम्ह मिलि कै करहु बिचारु ।
ईत ऊत की सोझी परै ।
कउनु करम मेरा, करि करि मरै ॥१॥
निज पदु उपरि लागो धिआनु ।
राजा राम नामु, मोरा ब्रहम गिआनु ॥१॥ रहाउ ॥
मूल दुआरै, बंधिआ बंधु ।
रवि उपरि, गहि राखिआ चंदु ।

पछम दुआरै, सूरजु तपै ।
मेर डंड, सिर ऊपरि बसै ॥२॥
पसचम दुआरै की सिल ओड़ ।
तिह सिल ऊपरि, खिड़की अउर ।
खिड़की ऊपरि, दसवा दुआरु ।
कहि कबीर, ता का अंतुन पारु ॥३॥२॥१०॥

शब्दार्थ : सिवकी पुरी - शिव पुरी, शिव लोक, मस्तक. बसै - वसते, सारु - श्रेष्ठ, तह - तेथे, तुम्हे - तुला, इतऊत - इह पर लोक, सोझी - ज्ञान, कउनु - कोणते, निजपद - आत्मा रूप, उपरि - वर, मोरा - माझे, ब्रह्म. गिआनु - ज्ञान, मूल दुआरै - मूल प्रभू परमात्माच्या ठिकाणी, बंधु - बंध (एक योगिक क्रिया), रवि - सूर्य (तमो गुणाचे प्रतीक) चंदु - चंद्र (सत्व गुणाचे प्रतीक), पछम - पश्चिम, पसचम - पश्चिम, मेर डंड - मेरू दंड, सिल - शिला, दगड, धोंडा. अउर - आणखी एक, दसवा दुआर - दशम द्वार.

भावार्थ : ईश्वरी शक्ती मूलतः शिवपुरीत (मुलाधार चक्रात) वास करीत असते. ती तुला कशी मिळेल, याचा विचार कर. ती शक्ती जागृत कशी होईल ते पहा. कारण ती जागृत झाल्यावर तुला इह पर लोकाचे ज्ञान प्राप्त होईल. व्यर्थ संसारात अडकून माझे माझे करत बसण्यात काय लाभ ? ॥१॥

मी माझ्या आत्मरूपावर, स्वस्वरूपावर मन एकाग्र केले. स्वस्वरूपाचे ध्यान केले. तेव्हा प्रभू रामाने मला प्रभू नामाचे ब्रह्म ज्ञान दिले. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्यावेळी आत्मशक्ती मुलाधार चक्रात सुप्तावस्थेत असते तेव्हा ज्ञान रवि अज्ञान रूपी चंद्राने झाकलेला असतो. ही शक्ती जागृत होऊन मेरूदण्डातून वरवर चढत जाऊन मस्तकात पोहोचते. व जेथे अज्ञान अंधःकार होता तेथे ब्रह्मज्ञान रूपी रवि प्रकाश होतो. ॥२॥

मूलाधार चक्रात आत्मशक्ती असताना त्यावर अज्ञान रूपी शिला असते. ह्या शिलेच्यावर एक खिडकी आहे. त्यातून ज्ञानाचा प्रकाश पडल्यावर अज्ञान

दूर होते. त्या खिडकीच्या (चक्रांच्या) वर दशमद्वार - ब्रह्म रंध्र - आहे.
कबीर सांगतात तेथे पोहोचल्यावर त्या अनंत अपार प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान
प्राप्त होते. ॥३॥२॥१०

सो मुलां, जो मन सिउ लरै ।
गुर उपदेसि, काल सिउ जु रै ।
काल पुरख का मरदै मानु ।
तिसु मुला कउ सदा सलामु ॥१॥
है हजूरि, कत दूरि बतावहु ।
दुंदर बाधहु, सुंदर पावहु ॥१॥ रहाउ ॥
काजी सो, जु काइआ बिचारै ।
काइआ की अगनि, ब्रह्मु परजारै ।
सुपनै बिंदु न देई झरना ।
तिसु काजी कउ, जरा न मरना ॥२॥
सो सुरतानु, जु दुइ सर तानै ।
बाहरि जाता, भीतरि आनै ।
गगन मंडल महि, लसकरु करै ।
सो सुरतानु, छत्रु सिरि धरै ॥३॥
जोगी, गोरखु गोरखु करै ।
हिंदू, राम नामु उचरै ।
मुसलमान का एकु खुदाइ ।
कबीर का सुअमी, रहिआ समाई ॥४॥३॥१११

शब्दार्थ : मुला - मुल्ला, मन सिउ - मनावरोबर, लरै - लढतो, जु रै -
झुंजतो, मर दै - मर्दन करतो, मानु - अभिमान, तिसु - त्या, हजूरि -
जवळ, कत - का, दुंदर - द्वैत, बांधहु - जखडून टाकतो, जु - जो,
काइआ - काया, शरीर, परजारै - प्रकाशित करतो, बिंदु - वीर्य, झरना -
पडू देणे, स्वलन होणे, सर - शर, बाण, तानै - ताणून, सुरतानु - सुलतान,

छत्रु - छत्र, सिरि - डोक्यावर, धरै - धारण करणे, उचरे - उच्चार करतो,
म्हणतो, खुदाई - ईश्वर, खुदा

भावार्थ : तोच खरा मुल्ला ज्याने स्वतःच्या मनाशी लढून त्याच्यावर विजय
प्राप्त केला आहे. तो सत् गुरुकडून उपदेश प्राप्त करून काळाशी झुंज घेतो.
काळ पुरुषाच्या अंकारास मारून टाकतो. अशा मुल्लास माझा सदैव
सलाम ॥१॥

तो प्रभू परमात्मा तुमच्या अगदी जवळ आहे, असे असताना तुम्ही
त्यास उगीचच दूर का. समजता ? मनातील द्वैत भाव दूर करा म्हणजे तुम्हास
तो प्रभू परमात्मा प्राप्त होईल. ॥१॥ रहाउ ॥

खरा काजी तो जो मानवाच्या भौतिक जीवनाचा समग्र विचार करतो.
तो त्या भौतिक जीवनाच्या तापात ही ब्रह्म तत्त्व प्रकाशित करतो. त्याने विषय
विकारावर संपूर्ण विजय प्राप्त केलेला असतो. स्वप्नात ही त्याचे वीर्य स्वलन
होत नाही. असा काजी जरा मरणा पासून मुक्त होतो ॥२॥

खरा सुलतान तो जो ज्ञान व वैराग्याच्या तीरांनी बाहेर भटकणाऱ्या मनाला
अंतर्मुख करील. व आपल्या डोक्यात सदैव चांगले विचार रूपी सैन्य जमा
करील. तोच राज छत्र धारण करण्यास योग्य होय. ॥३॥

नाथ पंथी योगी 'गोरख' 'गोरख' असा जप करतात. हिंदू 'राम'
नामाचा उच्चार करतात. तर मुसलमान 'खुदा'ची आळवणी करतात. पण
कबीराचा प्रभू मात्र सर्वांत भरून राहिला आहे ॥४॥३॥१११

जो पाथर कउ कहते देव ।
ता की, बिरथा होवै सेव ।
जो पाथर को पांई पाइ ।
तिस की घाल, अजांई जाइ ॥१॥
ठाकुरु हमरा सद बोलंता ।
सरन जीआ कउ, प्रभु दानु देता ॥१॥ रहाउ ॥
अंतरी देउ न जानै अंधु ।

भ्रम का मोहिआ, पावै फंधु ।
 न पाथरु बोलै ना किछु देइ ।
 फोकट करम निहफल है सेव ॥२॥
 जे मिरतक कउ, चंदनु चड़ावै ।
 उस ते कहहु कवन फल पावै ।
 जे मिरतक कउ, बिसटा माहि रुलाई ।
 तां मिरतक का किआ घटि जाई ॥३॥
 कहत कबीर, हउ कहउ पुकारि ।
 समझि देखु साकत गावार ।
 दुजै भाइ, बहुतु घर गाले ।
 राम भगत है सदा सुखाले ॥४॥४॥१२॥

शब्दार्थ : पाथर - दगड, बिरथा - वृथा, व्यर्थ. होवै - होते, पाई - पाय,
 पाइ - पडतात. घाल - कष्ट, श्रम. अंतरी - आत, हृदयात. जानै - जानतो,
 अंधु - आंधळा, मोहिआ - मीहात, फंधु - फास, किछु - काही, निहफल
 - निष्फल, मिरतक - निर्जीव, अचेतन. कहहु - सांगा, रुलाई - फेकून
 दिले, टाकले. बिसटा - विष्टा. घटि - कमी, हउ - मी, कहउ - सांगतो,
 पुकारी - ओरडून, साकत - शाक्त, गावार - गावंढळ, अडाणी, मूर्ख.
 दुजै - द्वैत, गाले - गळाले, नष्ट झाले.

भावार्थ : जो दगडाला देव म्हणतो, त्याने केलेली ईश्वर सेवा व्यर्थ होय. जो
 दगडाच्या पाया पडतो, त्याचे ते श्रम वाया जातात ॥१॥

हे बंधू! माझा ईश्वर सदा सर्वदा सर्वांशी बोलतो, सर्व जीवांना दान
 देतो. ॥१॥रहाउ ॥

हे आंधळ्या ! तो प्रभू परमात्मा तुझ्या अंतरात, तुझ्या हृदयातच आहे.
 हे तुला समजत नाही आणि तू व्यर्थ मायेच्या पाशात अडकून भ्रमिष्टा सारखा
 इकडे तिकडे त्याला शोधत फिरत राहतोस. अरे तो दगड काही बोलत नाही
 किंवा काही देत ही नाही. त्याच्या सेवेसाठी तू करीत असलेली सर्व कर्मे

निष्फल होतात ॥२॥

अचेतन देहाला चंदनाची उटी लावली तरी त्याचा त्याला त्या मृत देहाला
 काय लाभ ? त्याला विष्टेत फेकले तरी त्याचे काय बिघडते ? काहीही फरक
 पडत नाही. ॥३॥

कबीर सांगतात, अरे मी ओरडून ओरडून सांगतोय, जरा समजवून घेरे
 मूर्खा ! ह्या द्वैत भावानेच सारा गोंधळ केला आहे. सर्व दुःखाचे कारण हा
 द्वैतभाव आहे. सर्वत्र रममाण असलेल्या त्या रामाची जे भक्ती करतात, ते
 सुखी होतात ॥४॥४॥१२॥

जल महि मीन, माइआ के बेधे ।
 दीपक पतंग, माइआ के छेदे ।
 काम माइआ कुंचर कउ बिआपै ।
 भुइअंगम भिंग माइआ महि खापे ॥१॥
 माइआ, ऐसी मोहनी भाई ।
 जेते जिअ, तेते डहकाई ॥१॥रहाउ ॥
 पंखी भिंग, माइआ महि राते ।
 साकर माखी अधिक संतापे ।
 तुरे उसट माइआ महि भेला ।
 सिध चउरासीह, माइमा महि खेला ॥२॥
 छिअ जती, माइआ के बंदा ।
 नवै नाथ, सूरज अरु चंदा ।
 तपे रखीसर, माइआ महि सूता ।
 माइआ महि कालु अरु पंच दूता ॥३॥
 सुआन सिआल माइमा महि राता ।
 बंतर चीते अरु सिंघाता ।
 मांजार गाडर अरु लूबरा ।
 बिरख मूल, माइआ महि परा ॥४॥

माइआ अंतरि भीने देव ।
सागर इंद्रा अरु धरतेव ।
कहि कबीर, जिसु उदरु तिसु माइआ ।
तब छूटे, जब साधू पाइआ ॥५॥५॥१३॥

शब्दार्थ : मीन - मासा, माइआ - माया, बेधे - बांधले गेलेला, छेदे - नष्ट होतो. कुंचर - हत्ती, भुइअंगम - भुजंग, साप. भ्रिंग - भुंगा, भ्रमर. डहकाई - भुलवते, पंखी - पक्षी, म्रिग - मृग, राते - रमून जातात. साकर - साखर, माखी - माशी, तूरे - घोडे, उसट - उंट, भेला - मिसळून गेले, सिद - सिद्ध, चउरासिह - चौऱ्यांशी, खेला - खेळतात, छिह - सहा, जति - यति, बंदे - गुलाम, दास, सेवक. नवैनाथ - नऊ नाथ, तपे - तपस्वी. रखीसर - ऋषी, सूता - झोपलेला, कालु - काळ, पंच दूता - पाच विकार.

भावार्थ : ह्या सृष्टीतील सारे जीव मोह मायेत गुंतलेले आहेत. हे सांगण्यासाठी कबीर अनेक उदाहरणे देतात. ते म्हणतात.

जलामधील मासा मायेने मोहित होऊन गळाला अडकतो. पतंग ही सुखाच्या मोहाने ज्योतीवर झडप घालतो. व प्राणास मुक्ततो. हत्ती ही कामाने मत्त होतो. नाग व भुंगा सुगंधाकडे आकृष्ट होऊन डोलत राहतात. ॥१॥

हे बंधू! ही बलशाही माया इतके मोहक रूप धारण करते की जगातल्या प्रत्येक जीवाला ती भुलवते ॥१॥ रहाउ ॥

सारे पशु - पक्षी मायेत गुरफटून गेले आहेत. माया साखरेचे रूपाने माशीला भ्रमिष्ट करते. घोडे, उंट, सारेजण मायेने व्यापलेले आहेत. एवढेच काय! ह्या चौऱ्यांशी सिद्धी ही मायावीच आहेत. मायेचाच तो खेळ आहे. ॥२॥

सहा यती (भैरव, हनुमान, लक्ष्मण, गोरख, भीष्म व दत्त) ज्यांनी आपल्या इंद्रियांवर जय मिळवलेला आहे असे सांगतात, ते ही मायेने बांधले गेले आहेत. नवनाथ, सूर्य, चंद्र सारी सृष्टी ही मोहपाशात अडकलेली आहे.

सारे तपस्वी, योगी, ऋषीमुनी सारेजण मायेमध्येच चूर झाले आहेत. पंचविकार तथा प्रत्यक्ष यमराज ही मायेची शिकार बनले आहेत. ॥३॥

कुत्रां, गिधाड, माकड, चित्ता, वाघ, कोंबडी, मांजर, शेळी, सारेसारे पशु-पक्षी मायेच्या बंधनात सापडलेले आहेत. एवढेच काय वृक्षाची मुळे ही मायेतच घट्ट रूतून बसली आहेत. ॥४॥

देव देवता ही मायेने व्याप्त आहेत. सागर, इंद्र, पृथ्वी हे सारे मायेतच राहून कार्य करीत आहे. कबीर सांगतात ज्याला पोट आहे, तो पोटाथी बनून मायेच्या जाळ्यात फसतो. मायेतून सुटका करून घेण्याचा एकच मार्ग, तो म्हणजे संत संगत. ज्याला संतसंगती प्राप्त झाली तो ह्या मायेच्या बंधनातून मुक्त होतो ॥५॥५॥१३॥

जब लगु, मेरी मेरी करै ।
तब लगु, काजु एकु नही सरै ।
जब, मेरी मेरी मिटी जाइ ।
तब, प्रभ काजु सवारहि आइ ॥१॥ ।
ऐसा मिआनु बिचारु मना ।
हरि की न सिमरहु, दुख भंजना ॥१॥ रहाउ ॥ ।
जब लगु, सिंधु रहै बन माहि ।
तब लगु, बनु फूलै ही नाहि ।
जब ही सिआरु, सिंघ कउ खाई ।
फूलि रही सगली बनराइ ॥२॥ ।
जीतो बूडै, हारो तिरै ।
गुर परसादी पारि उतरै ।
दासु कबीर कहै समझाइ ।
केवल राम रहहु लिव लाइ ॥३॥६॥१४॥ ।

शब्दार्थ : जब लगु - जो पर्यंत, तब लगु - तो पर्यंत, मेरी - माझे, काजु - कार्य, सरै - पूर्ण होणे, यशस्वी होणे, मिटि - मिटते, संपते. सवारहि -

सवारणे, गिआनु - ज्ञान, बिचारु - विचार, सिमरहु - स्मरण कर, दुख भंजना - दुःख दूर करणारा, सिंघ - सिंह, सिआरु - कोल्हा, जीतो - जिंकणारा, हारो - हरतो, तिरै - तरून जातो.

भावार्थ : जोपर्यंत मनुष्य माझे माझे म्हणत राहातो, अहंकाराने सर्व गोष्टींवर माझाच ताबा असला पाहिजे असे म्हणतो. तोपर्यंत त्याचे एकही कार्य तडीस जात नाही. जेव्हा हा अहंकार गळून पडतो तेव्हा प्रभू परमात्मा स्वतः त्याची सारी कामे तडीस नेतो ॥१॥

असा विचार, असे ज्ञान मनात स्थिर करून, हे जीवा, सारी दुःखे नष्ट करणाऱ्या त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर ॥१॥ रहाउ ॥

जोपर्यंत अहंकार रूपी सिंह मनरूपी वनात आहे तोपर्यंत, मनात अहंकार आहे तोपर्यंत, मनरूपी वन फुलत नाही. मनाचा विकास होत नाही. माणसाच्या मनात अहंकार आहे तो पर्यंत मनात अध्यात्मिक विचार स्फुरत नाहीत. जेव्हा लीनता, नम्रतारूपी कोल्हा अहंकाररूपी सिंहाला खातो, तेव्हाच मनरूपी वनराई फुलते. मनात नम्रता भाव धारण करून जेव्हा साधक अहंकारावर विजय प्राप्त करतो तेव्हाच त्याचा आत्मिक विकास होतो ॥२॥

जो अहंकाराने मी सारे जग जिंकले असे म्हणतो, तो भवसागरात बुडून मरतो. पण त्याच्या विनम्र भावाने जो संसारात हरला असे वाटते, जो संसारापासून विरक्त राहतो, तोच भवसागर तरून जातो. तो गुरुकृपेने भवसागर पार करतो. दास कबीर समजावून सांगतात. की त्या एकमात्र प्रभू परमात्म्याच्या ठाई आपले चित्त एकाग्र कर. ॥३॥६॥१४॥

सतरि सैइ सलार है जा के ।
सवा लाखु पैकाबर ता के ।
सेख जु कहीअहि कोटी अठासी ।
छपन कोटि जा के खेल खासी ॥१॥
मो गरीब की, को गुजरावै ।
मजलसि दूरि, महलु को पावै ॥१॥ रहाउ ॥

तेतीस करोड़ी है खेलखाना ।
चऊरासी लख, फिरै दिवानां ।
बाबा आदम कउ, किछु नदरि दिखाई ।
उनि भी, भिसति घनेरी पाइ ॥२॥
दिल खलहलु जा कै, जरद रू बानी ।
छोडि कतेब, करै सैतानी ।
दुनीआ दोसु, रोसु है लोई ।
अपना कीआ पावै सोई ॥३॥
तुम दाते, हम सदा भिखारी ।
देउ जबाबु, होइ बजगारी ।
दासु कबीरु, तेरी पनह समानां ।
भिसतु, नजीकि राखु रहमाना ॥४॥७॥१५॥

शब्दार्थ : सतरि सैइ - सात हजार, पैकाबर - पैगंबर, खेल खासी - खास सेवक, गुजरावै - पोहोचवील, मजलसि - दरबार, खेलखाना - सेवक, भिसति - स्वर्ग, घनेरी - अधिक, खल हलु - खळबळ, जरदरु - फिका, निस्तेज. बानी - रंग, कतेब - धर्मग्रंथ, दोसु - दोष, रोसु - रोस. लोइ - लोक, जबाबु - वचन, उत्तर. बजगारी - गुन्हेगार, पापी. पनह - शरण, नजीकी - नजीक, जवळ. खेळ खाना - खास सेवक.

भावार्थ : त्या प्रभू परमात्म्याचे, अल्लाचे सात हजार दूत आहे (कुराणात असे सांगितले आहे की अल्लाने आपला संदेश महंमदापर्यंत सुखरूप पोचावा म्हणून सात हजार देवदूत पाठवले होते. मानवाच्या उद्धारासाठी हजरत आदमपासून हजरत पैगंबरापर्यंत सवालाख पैगंबर पृथ्वीवर पाठवले होते.) त्याचे अठ्याऐंशी कोटी विद्वान शोख आहेत, छप्पन कोटी खास सेवक आहेत. ॥१॥

अशा ह्या अल्लापर्यंत माझ्या गरीबाचा आवाज कोण पोहचविणार? कारण त्याचा दरबार खूप दूर आहे. सातव्या आकाशात असलेल्या त्याच्या महालापर्यंत माझा आवाज कोण पोहचविणार? ॥१॥ रहाउ ॥

त्याचे तेहतीस कोटी (देवदेवता) सेवक आहेत. चौऱ्यांशी लक्ष योनीतून सारे जीव त्याच्याच प्राप्तीसाठी वेडे होऊन फिरत असतात. अशा ह्या सर्व शक्तीमान परमेश्वराची बाबा आदमने एकदा अवज्ञा केली. त्याची त्यास परमेश्वराने चांगलीच अहल घडवली. ॥२॥ (बायबल मधील कथा)

जो जीव परमेश्वरास विसरून सैतानास जवळ करतो त्याच्या मनात द्वैत भावाची खळबळ माजते. त्याचा चेहरा सदैव निस्तेज असतो. कळाहीन असतो. द्वैतभावामुळे तो प्रभू परमात्म्यास विसरतो व मोहमायेमुळे विषय विकारात गुरफटून जातो. तो आपल्या दुःखासाठी जगावर राग धरतो. आपल्या हालअपेष्टांसाठी इतरांवर राग धरतो. वास्तविक तो आपण केलेल्या कर्माचीच फळे भोगत असतो. ॥३॥

हे प्रभो! तू महादानी आहेस. आम्ही सदैव तुझ्याकडे भीक मागत असतो. तू दिलेले दान जर आम्ही अव्हेरले तर आमच्यासारखे करंटे आम्हीच. ती मोठी घोडचूक होईल. कबीर सांगतात, हे दया घन प्रभो! मला तुझ्या पदराचा आश्रय दे. माझे रक्षण कर, आता माझी सारी भिस्त तुझ्यावरच आहे. हे प्रभो तुझे चरण हाच माझा स्वर्ग आहे. ॥४॥७॥१५॥

सभू कोई, चलन कहत है ऊहां।
ना जानउ बैकुंठु है कहां।।१।। रहाउ।।
आप आप का मरमु, न जानां।
बातन ही, बैकुंठु बखानां।।१।।
जब लगु, मन बैकुंठ की आस।
तब लगु, नाही चरन निवास।।२।।
खाई कोटु न परल पगारा।
ना जानउ बैकुंठ दुआरा।।३।।
कहि कमीर, अब कहीऐ काहि।
साधसंगति बैकुंठै आहि।।४।।८।।१६।।

शब्दार्थ : सभू कोई - सर्वजण, चलन - जाणे, ऊहां - तेथे (परमेश्वराचे

घरी) वैकुंठास. जानउ - जाणतात, मरमु - मर्म, सत्यस्वरूप. जाना - जाणणे, बातन - गोष्टी, गप्पा. खाई - खंदक, कोटु - किल्ला, परलपगारा - सुंदर शहर, मर्म. कमीर - कबीर, आहि - आहे.

भावार्थ : सर्व लोक वैकुंठाला जायच, वैकुंठाला जायच असे म्हणत असतात. पण हे वैकुंठ आहे कुठे ते कोणासही माहित नाही ॥१॥ रहाउ ॥

ते स्वतःचे मूळ स्वरूप जाणीत नाहीत. आणि वैकुंठाच्या लंब्या चौड्या गप्पा करतात ॥१॥

जो पर्यंत मनात वैकुंठ प्राप्तीची आशा आहे, तोपर्यंत प्रभू चरणाची प्राप्ती होणे शक्य नाही. ॥२॥

वैकुंठ म्हणजे खंदक आहे का? वैकुंठ हा काही किल्ला आहे का? ते काही एखादे सुंदर शहर आहे का? लोकांनी वर्णन केलेल्या वैकुंठाचे दार सुद्धा मला दिसत नाही. ॥३॥

काहीही माहित नाही. आणि तरी ही वैकुंठाच्या गप्पा मारतात.

कबीर म्हणतात. अशा व्यक्तींना कोण काय सांगणार. साधू संगती हेच माझे वैकुंठ आहे. ॥४॥८॥१६॥

किउ लीजै गढु बंका, भाई। दोवर कोट अरुतेवर खाइ।।१।। रहाउ।।
पांच पचीस मोह मद मतसर, आडी परबल माइआ।
जन गरीब को जोरु न पहुचै, कहा करउ रघुराइआ।।१।।
कामु किवारी, दुखु सुखु दरवानी, पापु पुंनु दरवाजा।
क्रोधु प्रधानु महा बड दुंदर, तह मनु मावासी राजा।।२।।
स्वाद सनाह टोपु ममता को, कुबुधि कमान चढाई।
तिसना तीर रहे घट भीतरि, इउ गढु लीओ न जाई।।३।।
प्रेम पलीता, सुरति हवाई, गोला गिआनु चलाइआ।
ब्रहम अगनि सहजे परजाली, एकहि चोट सिझाइआ।।४।।
सतु संतोखु लै लरने लागा, तोरे दुइ दरवाजा।
साध संगति अरु गुर की क्रिपा ते, पकरिओ गढ को राजा।।५।।

भगवत भीरि सकति सिमरन की, कटी काल भै फासी ।
दासु कमीरु चढिओ गढ उपरि, राजु लिओ अबिनासी ॥६॥११॥१७

शब्दार्थ : बंका - भक्कम, मजबूत, गढु - गड, किल्ला, दोवर - एकामागे
एक असे दोन तट, तेवर - तीन, आडी - अडोसा, परबल - प्रबल, जोरु
- जोर, शक्ती, कहा - काय, पुंनु - पुण्य, किवारी - दारावरचा, दरवानी
- द्वार पाल, पाहरेकरी, पापु - पाप, प्रधानु - प्रधान, बड - मोठा, दुंदर -
धुरंधर, योद्धा, तह - त्या, मावासी - विद्रोही, सनाह - कवच, चिलखत,
टोपु - टोप, कमान - धनुष्य, घट - शरीर, इउ - अशा, लै - घेऊन,
सहाय्याने, लरने - लढावे, तोरे - तोडते, प्रेम पलीता - प्रेमाचा पलिता,
प्रेमाचा पोत, सुरति - चांगली बुद्धी, हवाई गोला - तोफ गोळा, परजाली
- प्रज्वलित, चोट - तडाखा, प्रहार. सिझाइआ - विजय, पकरिओ -
पकडणे, अबिनासी - अविनाशी

भावार्थ : हा शरीररूपी प्रबळ किल्ला जिंकणार तरी कसा ? हे काम अत्यंत
अवघड आहे. ह्याच्याभोवती द्वैत भावाचे दोन भक्कम तट आहेत व त्रिगुणाचे
तीन खंदक आहेत ॥१॥ रहाउ ॥

पाच तत्त्वांच्या, पंचवीस प्रकृतींच्या, मोह, मद, मत्सर यांच्या आधाराने
प्रबळ मायेने हे शरीर वेढलेले आहे. असा हा शरीररूपी प्रबळ किल्ला जिंकण्याचे
सामर्थ्य माझ्यासारख्या गरीबात नाही. हे रघुराया आता मी काय करू ? ॥१॥

काम विकार, हा द्वारपाल आहे. सुख, दुःख, हे पाहारेकरी आहेत.
पाप, पुण्य, हे दोन दरवाजे आहेत. क्रोध हा महाप्रबल आणि धुरंधर किल्लेदार
आहे. अशा ह्या प्रबळ गडामध्ये विद्रोही मन बंदिस्त झाले आहे. ॥२॥

अशा ह्या विद्रोही मनाने स्वाद व ममतारूपी कवच कुंडले धारण केली
आहेत. कुबुद्धीचे धनुष्य ताणून त्यावर तृष्णेचा तीर सज्ज केला आहे. असा
हा अत्यंत कठीण शरीररूपी किल्ला जिंकणे कसे शक्य आहे ? ॥३॥

अरे, जेव्हा ह्या किल्ल्याला प्रभू प्रेमरूपी सुरंग लावला, त्यात सुबुद्धीची
दारु ठासली, त्यावर ज्ञानरूपी तोफगोळा टाकला, तेव्हा सहज भावात राहून

ब्रह्मज्ञान रूपी अग्नी प्रज्वलित करून मोहमाया, कुबुद्धी तृष्णा आदींचा एका
घावात नायनाट केला. ॥४॥

सत्य आणि संतोष ह्या दोन आयुधांचा वापर करून दोनही दरवाजे तोडून
टाकले, सतसंगत व गुरु कृपेने मनरूपी राजास बंदी बनवले, तर हा शरीररूपी
प्रबळ किल्ला जिंकता येईल. ॥५॥

प्रबळ प्रभू भक्ती व नामस्मरणाच्या जोरावर कळीकाळाच्या पाशातून
मुक्त होता येते, कबीर सांगतात, ह्या मार्गाने गेलास तर शरीररूपी गड जिंकून
तू अढळपद प्राप्त करशील. सदैव ह्या शरीररूपी गडावर राज्य
करशील. ॥६॥११॥१७॥

गंग गुसाइनि, गहिर गंभीर ।
जंजीर बांधि करि खरे, कबीर ॥१॥
मनु न डिगै, तनु काहे कउ, डराइ ।
चरन कमल चितु रहिओ समाइ । रहाउ ॥
गंगा की लहरि, मेरी टुटी जंजीर ।
मिगंछाला पर बैठे कबीर ॥२॥
कहि कबीर, कोउ संग न साथ ।
जल थल राखन है रघुनाथ ॥३॥११०॥१८॥

शब्दार्थ : गंग गुसाइनि - गंगामाता, जंजीर - साखळदंड, डिगै - डगमगले,
डराइ - घाबरेल, चितु - चित्तात, टुटी - तुटली, मृगछाला - मृगासन,
कोउ - कोणीही, राखन - रक्षण,

बादशहा सिकंदर लोदीने कबीराला तो रामभक्ती करतो म्हणून गंगानदीत
बुडवून मारण्याचे फर्मान सोडले त्याचे हे कबीराने केलेले वर्णन.

भावार्थ : गंगानदी ही गहन गंभीर नदी आहे. कबीराला साखळदंडाने बांधून
नदीत फेकून दिले ॥१॥

पण कबीराचे मन यत्किंचितही विचलित झाले नाही. मग शरीर
घाबरण्याचा प्रश्नच कुठे उरतो ? कबीराने आपले चित्त त्या प्रभू परमात्म्याच्या
म्हणे कबीर

चरण कमलावर एकाग्र केले होते. ॥१॥ रहाउ ॥

कबीर सांगतात, गंगेच्या लाटांनी साखळदंड तुटून गळून पडले व गंगामातेने मोठ्या प्रेमाने मला मृगासनावर बसवून तारून नेले. ॥२॥

कबीर सांगतात, त्या ठिकाणी माझ्याबरोबर कोणीही नव्हते. तो प्रभू परमात्मा आपल्या भक्ताचे जळी स्थळी सर्वत्र रक्षण करतो. ॥३॥ १० ॥ १८ ॥

राग भैरउ (भैरव) घरु २ अष्टपदी

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान ११६२)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सत्गुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.

अगम द्रुगम गडि रचिओ बास । जा महि जोति करे परगास ।
बिजुली चमकै, होइ अनंदु । जिह पउढे प्रभ बाल गोबिंद ॥१॥
इहु जीउ, राम नाम लिव लागै । जरा मरनु छूटै, भ्रमु भागै ॥१॥ रहाउ ॥
अबरन बरन सिउ, मन ही प्रीति । हउमै गावनि गावहि गीत ।
अनहद सबद होत झुनकार । जिह पउढे, प्रभ स्त्री गोपाळ ॥२॥
खंडल मंडल मंडल मंडा । त्रिअ असथान, तीनि त्रिअ खंडा ।
अगम अगोचरु, रहिआ अभ अंत । पारु न पावै को धरनीधर मंत ॥३॥
कदली पुहप, धूप परगास । रज पंकज महि, लीओ निवास ।
दुआदस दल, अभ अंतरि मंत । जह पउडे, स्त्रि कमला कंत ॥४॥
अरध उरध मुखि, लागो कासु । सुंन मंडल महि, करि परगासु ।
उहां, सूरज नाही चंद । आदि निरंजनु, करै अनंद ॥५॥
सो ब्रहमांडि, पिंडि सो जानु । मान सरोवरि, करि इसनानु ।
सोहं सो, जा कउ है जाप । जा कउ लिपत, न होइ पुंन अरु पाप ॥६॥
अबरन बरन, घाम नही छाम । अवर न पाईंऐ गुर की साम ।
टारी न टरै, आवै न जाइ । सुंन सहज महि रहिओ समाइ ॥७॥
मन मधे, जानै जे कोइ । जो बोलै, सो आपै होइ ।

जोति मंत्रि मनि असथिरु करै । कहि कबीर, सो प्रानी तरै ॥८॥ १ ॥

शब्दार्थ : अगम - अगम्य, द्रुगम - दुर्गम, परगास - प्रकाश, पउढे -
वास, इहु - हा, अबरन बरन - उच्च नीच जात, गावनि - गातात, झुनकार
- झंकार, खंडल - खंड, मंडा - बनविनारा. त्रिअ - तीनही, असथान -
स्थान, लोक, खंडा - नष्ट करणारा, अभ - हृदय, अंत - आत, मंत -
मंतव्य, कदली - केळी, परगास - प्रकाश, रज - धूळ, पंकज - कमळ,
दुआदस - बारा, दल - पाकळी, दुआदस दल - बारा पाकळ्यांचे कमळ,
हृदय. अरध उरध - खाली वर, मुखि - मुख, कासु - प्रकाशणारा, सुंन
मंडल - शून्य मंडल, दशम द्वार, ब्रह्मरंध्र, निरंजन - काजळी रहित,
निःष्कलंक, ब्रह्मांडि - ब्रह्मांडात, पिंडि - शरीरात, जानु - जाणा, ओळखा.
इसनानु - स्नान, लिपत - लिप्त, घाम छाम - उन सावली, साम - शरण
जाणे, टारी न टरै - टाळू म्हटले तरी टळत नाही.

भावार्थ : त्या प्रभू परमात्म्याचा वास शरीरातील अति उंच व दुर्गम ठिकाणी
म्हणजे दशम द्वारी आहे. तेथे तो प्रकाशतो व त्या प्रकाशामुळे शरीराच्या
साऱ्या क्रिया चालतात. जेथे त्या प्रभू परमात्म्याचा वास असतो तेथे ज्ञानाचा
प्रकाश असतो व तेथेच चिर आनंद, अखंड आनंद प्राप्त होतो. ॥१॥

जो जीव रामनामाशी एकरूप झाला त्याचे सारे भ्रम नष्ट होतात व तो
जरा मरणापासून मुक्त होतो. ॥१॥ रहाउ ॥

ज्याच्या मनात उच्च नीच भाव आहे तो अहंकारात बुडून आपलेच गीत
गात बसतो. जेथे श्रीगोपाळाचा त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे तेथे सदैव
अनाहत ध्वनीचा झंकार होत असतो. ॥२॥

त्या प्रभू परमात्म्यानेच खंड मंडलाचा मांड मांडला आहे. तोच
त्रिभुवनाचा, त्रिगुणांचा नाश करतो. असा हा अगम्य अगोचर प्रभू परमात्मा
प्रत्येकाच्या हृदयात वास करतो पण कोणासही त्याचा अंत वा पार लागत
नाही. ॥३॥

प्रभूस वाहिल्या जाणाऱ्या फुलात, त्यास अर्पण केलेल्या केळ्याच्या

प्रसादात, त्यास केलेल्या धूप दानात, साऱ्या मध्ये तोच प्रभू परमात्मा प्रकाशतो. धुळीच्या कणापासून कमळ पुष्पापर्यंत त्याच भगवंताचा वास असतो. असा हा कमलाकांत प्रभू परमात्मा द्वादश दल कमलावर म्हणजे प्रत्येकाच्या हृदयात वास करतो. ॥४॥

वर, खाली, मुखात, सर्वत्र तोच प्रभू परमात्मा प्रकाशतो आहे. दशम द्वारात ही त्याचाच प्रकाश आहे. जेथे सूर्य वा चंद्राचा प्रकाश पोहचू शकत नाही तेथे ही तो आदि मायातीत परब्रह्म आनंदाने प्रकाशत आहे. ॥५॥

ज्या प्रभू परमात्म्याने सारे ब्रह्मांड व्यापले आहे तोच प्रत्येक शरीरात वास करतो हे जाणा. त्या प्रभू परमात्मरूपी मानस सरोवरात स्नान करा. तो प्रभू परमात्मा मीच आहे. 'सोहं' ह्या मंत्राचा जो जप करतो त्यास पाप पुण्य कशाचा ही स्पर्श होत नाही. ॥६॥

जेथे उच्च नीच भाव नाही, सुख दुःखरूपी ऊन सावलीचा खेळ नाही, असा प्रभू परमात्मा सतगुरुस शरण गेल्याशिवाय प्राप्त होत नाही. प्रभू परमात्मा प्राप्त झाल्यावर कोणीही त्यास तुमच्यापासून विभक्त करावयाचे ठरवले तरी विभक्त करता येत नाही. असा प्रभूशी एकरूप झालेला जीव जन्म मरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥७॥

तो प्रभू परमात्मा आपल्याच मनात वास करतो, हे ज्याने पुरेपूर जाणले तो जे बोलेल ते त्या प्रभू परमात्म्याचेच बोल असतील. कबीर सांगतात, जो कोणी गुरुने दिलेल्या मंत्राच्या साहाय्याने त्या प्रभू परमात्म्यास आपल्या अंतरात स्थिर करतो तो जीव हा भवसागर तरून जातो. ॥८॥१॥

कोटि सूर, जा कै परगास ।
कोटि महादेव अरु कबिलास ।
दुरगा कोटि जा कै मरदनु करै ।
ब्रह्मा कोटि वेद उचरै ॥१॥
जउ जाचउ, तउ केवल राम ।
आन देव सिउ, नाहि काम ॥१॥१॥१॥१॥

कोटि चंद्रमे, करहि चराक ।
सुर तेतीसउ उजेवहि पाक ।
नव ग्रह कोटि, ठाढे दरबार ।
धरम कोटि, जा कै प्रतिहार ॥२॥
पवन कोटि चउबारे फिरहि ।
बासक कोटि सेज बिसथरहि ।
समुंद कोटि, जा के पानीहार ।
रोमावलि कोटि, अठरह भार ॥३॥
कोटि कमेर, भरहि भंडार ।
कोटिक लखिमी, करै सींगार ।
कोटिक पाप पुंन बहु हिरहि ।
इंद्र कोटि, जा के सेवा करहि ॥४॥
छपन कोटि, जा कै प्रतिहार ।
नगरी नगरी खिअत अपार ।
लट छूटी, वरतै बिकराल ।
कोटि कला, खेलै गोपाल ॥५॥
कोटि जग, जा कै दरबार ।
गंधर्व कोटि, करहि जैकार ।
विदिआ कोटि, सभै गुन कहै ।
तउ, पारब्रह्म का अंतु न लहै ॥६॥
बावन कोटि, जो कै रोमावली ।
रावन सैना, जह ते छली ।
सहस कोटि, बहु कहत पुरान ।
दुरजोधन का मथिआ मानु ॥७॥
कंद्रप कोटि, जा कै लवै न धरहि ।
अंतर अंतरि मनसा हरहि ।
कहि कबीर, सुनि सारिगपान ।
देहिअभैपदु, मांगउ दान ॥८॥१॥१॥१॥१॥१॥

शब्दार्थ : सूर - सूर्य, परगास - प्रकाश, कबिलास - कैलास, मरदनु - मर्दन, वेद - वेद, उच्चरै - उच्चार करतात, म्हणतात. जाचउ - याचना करतो. सिउ - शी, चराक - प्रकाश, उजेवहि - जेवतात. पाक - भोजन, ठाढे - उभे राहतात, प्रतिहार - सेवक, द्वारपाल, चउबारे - चारही बाजूस, बासक - वासुकी, समुंद - समुद्र, पानीहार - पाणी भरतात. रोमावलि - वानर, कमेर - कुबेर, कोटिक - कोट्यावधी, लखिमी - लक्ष्मी, सिगार - शृंगार, हिरहि - नष्ट होतात, नगरनगर - गावोगाव, जागोजागी, खिअत - चमकतात, लटछुटी - मोकळ्या केसांचे (हडळ, वेताळ), बिकराळ - विक्राळ, गंध्रब - गंधर्व, जैकार - जयजयकार, बिदिआ - विद्या, रोमावलि - (वजस्पती) वानर सेना, छलि - छळले, त्रास दिला, मथिआ - तुडवून टाकले, कंद्रप - कामदेव, मदन, लवै न धरहि - बरोबरी करू शकत नाहीत, अंतर अंतरि - आतल्या आत, मनसा-मन - इच्छा, हरहि - हरण करतो, मोहन टाकतो. सारिग पान - शारंगपाणि, मांगऊ - मागतो, अभै पदु - अभयपद

भावार्थ : ज्या प्रभू परमात्म्याचा प्रकाश कोटी कोटी सूर्याइतका तेजस्वी आहे, ज्याच्याकडे कोटी कोटी महादेव व कोटी कोटी कैलास पर्वत आहेत, कोटी कोटी दुर्गा त्याची सेवा करीत आहेत कोटी कोटी ब्रह्मदेव वेदांच्याद्वारे त्याची आराधना करीत आहेत. ॥१॥

मला जे काही मागणे मागायचे ते त्या सर्वत्र रममाण असलेल्या रामाकडे मागतो. अन्य देवदेवतांशी माझे काहीही देणे घेणे नाही. ॥१॥ राहाउ ॥

त्याच्या घरी कोटी चंद्रांचा शीतल प्रकाश आहे. त्याच्याकडे तेहतीस कोटी देव ज्ञानाचे भोजन करतात. कोटी कोटी नवग्रह त्याच्या दरबारात हात जोडून उभे आहेत. कोटी कोटी ब्रह्मदेव त्याचे द्वारपाल आहेत. ॥२॥

कोटी कोटी पवन त्याच्यावर चारी दिशांनी चौच्या ढाळीत आहेत. त्याच्यासाठी कोटी कोटी वासुकी नागांनी शेज सजवली आहे. कोटी कोटी समुद्र त्याचे घरी पाणी भरत आहेत. त्याच्या दारी अठराकोटी भार वनस्पती आहेत ॥३॥

कोटी कोटी कुबेर त्याचे भांडार भरीत आहेत, त्यांच्यासाठी कोटी कोटी लक्ष्मी शृंगार करतात, त्याच्या दर्शनाने कोटी कोटी जनांच्या पापाचा नाश होतो. त्याची कोटी कोटी इंद्र सेवा करतात. ॥४॥

छप्पन कोटी मेघ त्याचे प्रतिहारी आहेत. कोटी कोटी वेताळ आपल्या झिंज्या मोकळ्या सोडून आपल्या भयाण रूपात वावरत असतात. त्या सर्वांच्या मध्ये ही प्रभू परमात्मा आपली अपार लीला प्रगट करीत असतो. ॥५॥

त्याच्या दरबारात कोटी कोटी यज्ञ-अनुष्ठाने होत आहेत. त्या ठिकाणी कोटी कोटी गंधर्व त्या प्रभू परमात्म्याचा जयजयकार करीत आहेत. कोटी कोटी विद्या त्याचे गुणगान करीत आहेत. त्या परब्रह्म परमात्म्याचा कोणास कधी अंत लागला आहे का? त्याचे रहस्य, त्याच्या शक्तीची सीमा कोणी ही जाणीत नाही. ॥६॥

ज्या रामचंद्राच्या बावन्न कोटी वानर सेनेने रावणाच्या बलाढ्य सेनेचा नायनाट केला. ज्याचे वर्णन कोटी कोटी पुराणांनी सविस्तर केले आहे तो प्रभू रामचंद्र प्रभू परमात्म्याचेच रूप होता. त्यानेच, त्या परब्रह्म परमात्म्यानेच दुर्योधनाचा अहंकार परास्त केला. ॥७॥

करोडो कामदेव ज्याच्या पुढे पार फिकें ठरतात, असा तो अतीव सुंदर परब्रह्म परमात्मा प्रत्येकाच्या हृदयावर आपली मोहिनी टाकतो. कबीर म्हणतात, हे प्रभू परमात्मा, हे शारंगपाणी, ऐक, ह्या कबीराचे तुझ्याकडे एकच मागणे आहे ते हे की हे प्रभो! मला अक्षय पद दे! मोक्ष दे! ॥८॥२॥१८॥२०॥

राग बसंतु (वसंत) (घरु १)

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पान. ११९३)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सत्गुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

मउली धरती, मउलिआ आकासु ।

घटि घटि मउलिआ, आतम प्रगासु ॥१॥

राजा रामु मउलिआ, अनत भाइ ।
जह देखउ, तह रहिआ समाइ ॥१॥ रहाउ ॥
दुतीआ मउले चारि बेद ।
सिंघ्रिति मउली, सिउ कतेब ॥२॥
संकरु मउलिओ, जोग धिआन ।
कबीर को सुआमी, सभ समान ॥३॥१॥

शब्दार्थ : मउली - हिरवीगार धरती, अनत - अनेक, दुतिआ - दुसरे,
जह - जेथे, देखउ - पाहतो, तह - तेथे, रहिआ - राहतो, समाइ - सामा
ऊन, सिंघ्रिति - स्मृती, सिउ - सहीत, कतेब - मुस्लीम धर्म ग्रंथ, संकरु
- शंकर

भावार्थ : ही पृथ्वी, हे आकाश, सारे काही त्या प्रभू परमात्म्याच्या प्रकाशाने
उजळलेले आहे. पृथ्वी व आकाशात प्रभू परमात्माच आहे. प्रत्येक शरीरात
प्रत्येक जीवाच्या ठाई तो प्रभू परमात्मा आत्म प्रकाशाच्या रूपाने विद्यमान
आहे ॥१॥

सर्व सृष्टीच्या कणाकणात अनंत प्रकारे तो प्रभू आकाल पुरख प्रकाशत
आहे. जे जे पहावे त्या त्या वस्तूत, त्यात्या ठिकाणी प्रभू परमात्मा सामाऊन
राहिलेला दिसतो. ॥१॥ रहाउ ॥

दुसरी गोष्ट अशी की चारी वेद, सर्व स्मृती, मुसलमानांचा धर्म ग्रंथ
कतेब सारे सारे त्या प्रभू परमात्म्याचे यशोगान गातात. ॥२॥

श्री शिव शंकर समाधी लावून त्या प्रभू परमात्म्याचेच चिंतन करतात.
कबीर सांगतात माझा स्वामी, तो प्रभू परमात्मा सर्वत्र सामाऊन राहिला
आहे ॥३॥१॥

पंडित जन माते, पढ़ि पुरान ।
जोगी माते, जोग धिआन
संनिआसी माते, अहंमेव ।
तपसी माते, तप कै भेव ॥१॥

सभ मद माते, कोऊ न जाग ।
संग ही चोर, घरु मुसन लाग ॥१॥ रहाउ ॥
जागै सुखदेउ अरु अकूरु ।
हणवंतु जागै, धरि लंकूरु ।
संकरु जागै, चरन सेव ।
कलि जागे, नामा जैदेव ॥२॥
जागत सोवत, बहु प्रकार ।
गुरमुखि जागै, सोई सारु ।
इसु देही के अधिक काम ।
कहि कबीर, भजि राम राम ॥३॥१॥

शब्दार्थ : माते - गर्विष्ठ, मस्त, संनिआसि - संन्यासी, अहंमेव - अहंकार,
भेव - भेद, रहस्य, मदमाते - मदाने मस्त, मत, मुसन - लुटतात. सुखदेउ -
शुकदेव, अकूर - अकूर कंसाचा भाऊ, हणवतु - हनुमान, हनुमंत, लंकूर
- शोपूट, जैदेव - जयदेव, सारु - श्रेष्ठ.

भावार्थ : पंडित लोक शास्त्रे पुराणे वाचून आपल्या विद्वतेच्या अहंकाराने
मत झाले आहेत. तर योगी लोक आपल्या योग सामर्थ्याचा अहंकार
बाळगतात. संन्यासी आपल्या संन्यस्त वृत्तीचा अहंकार बाळगतात. तपस्वी
आपल्या तपश्चर्येने मत होतात. ॥१॥

सगळे जगच अहंकाराने ग्रासलेले आहे. जो तो आपापल्या मस्तीत
जगतो कोणीही सावध नसते, कोणीही जागृत नाही, त्यामुळे कामादी विषय
विकार, मोहमाया अशा जीवांवर ताबा मिळवतात ॥१॥ रहाउ ॥

पूर्वकाळी शुकमुनी जागे होते. अकूर जागे होते. त्यांनी आपली सर्व
इंद्रिये ताब्यात ठेवली होती. ते मायेपासून विषय विकारांपासून मुक्त होते.
हनुमान हाही असाच जितेंद्रिय होता. प्रभू परमात्म्याची सेवा करून शिवशंकर
मोहमायेतून, विषय विकारातून विरक्त झाले होते. कली युगात नामदेव व
जयदेव हेही असेच विरक्त व जितेंद्रिय होते. ते सदैव जागृत होते ॥२॥

आता ह्या जागेपणाचे आणि निद्रिस्त असणारांचेही नाना प्रकार आहेत. जे सतगुरुच्या उपदेशाप्रमाणे आचरण करून प्रभू सेवेत लीन होतात तेच खरे श्रेष्ठ जागृत जीव होत. कबीर सांगतात सदैव त्या प्रभूपरमात्म्याचे नाम स्मरण करा. तेच तुम्हाला हा भवसागर तारून नेईल. ॥३॥२॥

जोड़, खसमु हे जाइआ । पूति बापु खेलाइआ ।
बिनु स्रवणा, खीरु पिलाइआ ॥१॥
देखहु लोगा, कलि को भाउ ।
सुति मुकलाई, अपनी माउ ॥१॥ रहाउ ॥
पगा बिनु, हुरिआ मारता ।
बदनै बिनु, खिर खिर हसता ।
निंद्रा बिनु, नर पै सोवै ।
बिनु बासन, खीरु बिलोवै ॥२॥
बिनु असथन, गऊ लवेरी ।
पैडे बिनु, बाट घनेरी ।
बिनु सतगुर, बाट न पाई ।
कहु कबीर समझाई ॥३॥३॥

शब्दार्थ : जोड़ - स्त्री, पत्नीने, खसमु - मालक, पती. जाइआ - जन्म दिला, पूति - पुत्राने, बापु खेलाइआ - बापाला खेळवतो. बिनु - विना, स्रवणा - स्तन, खीरु - दूध, पिलाइआ - पाजले, देखहु - पहा, सुति - मुलगा, मुकलाई - विवाह केला. पगा - पाय, हुरीआ मारता - ढांगा टाकत उड्या मारत चालतो. बदनै बिनु - तोंडाशिवाय. खिरखिर - खदखदून, बिलोवै - घुसळतो. असथन - स्तन, लवेरी - वासरू.

भावार्थ : ह्या पदात माणूस मायेच्या पाशात अडकून कशा विपरित गोष्टी करतो त्याचे कबीराने फार मनोज्ञ वर्णन केले आहे ते म्हणतात -

वास्तविक मन हा पती, शरीर ही स्त्री, मनाच्या सांगण्या प्रमाणे शरीराने वागावे. पण ह्या जगात उलटेच दिसते. मायारूपी पत्नीने मनरूपी पतीस जन्म

दिला. म्हणजे ही माया आपल्या तालावर मनास नाचवत असते. पुत्ररूपी मन आत्मा रूपी आपल्या बापास खेळवतो आहे. म्हणजे मनाच्या संकल्प विकल्पाने मन आपल्या आत्म्यास खेळवत आहे. हे मन आनंदरूप स्तनांशिवाय विकाररूपी दूध पाजत आहे. त्यातून खरी अध्यात्मिक भूक भागतच नाही सारा मायेचा खोटा पसारा ॥१॥

ह्या कली युगाचा महिमा पहा. मन रूपी पुत्राने मायारूपी मातेशी विवाह केला. हे मन मायेत रत होऊन नको तसे वागत आहे ॥१॥ रहाउ ॥

मन हे चरण हीन आहे पण मन संकल्प विकल्पाच्या लांब लांब उड्या मारत असते. मी हे करीन, मी ते करीन असे म्हणत असते. पण त्यास आत्मिक शक्तीचे पाय नसतात. त्यामुळे ते सारे व्यर्थ होते. मुखाशिवाय खदखदा हसते. झोपे शिवाय झोपते. माणसाला खरी झोप तेव्हाच लागते जेव्हा मनास कोणती ही चिंता नसते. पण येथे तर मन सदैव अशांत असते. पण मायेच्या आवरणा खाली माणूस झोपेचा आभास भोगतो. माणसाचे हे सारे खेळ म्हणजे खाली भांडे नसताना हवेत रवी फिरवून दही घुसळण्यासारखे आहे. वांझोटे आहे. त्याने पदरात काही पडत नाहीत. आत्मिक सुखाचे लोणी अशा घुसळण्यातून प्राप्त होणे कधीतरी शक्य आहे का ? ॥२॥

माणूस ह्या मायेच्या मोहात अडकून बिन स्तनातून दूध पिण्याचा प्रयत्न करतो. साधी सोपी वाट उगाचच अवघड बनवून फिरत बसून वृथा कष्टतो, शिणतो. कबीर सांगतात, हे जीवा! का वृथा शिणतोस? जीवनाचे सार्थक करण्याची, प्रभू परमात्मा प्राप्त करण्याची, आत्मिक सुख प्राप्तीची वाट सतगुरूला शरण गेल्यानेच प्राप्त होते हे पक्के समज ॥३॥३॥

प्रह्लाद पठाए, पड़न साल ।

संगि सखा बहु लीए बाल ।

मो कउ कहा पढावसि आल जाल ।

मेरी पटीआ लिखि देहु, स्त्री गोपाल ॥१॥

नही छोडउ रे बाबा, राम नाम ।

मेरो, अउर, पढ़न सिउ नही कामु ।।१।।रहाउ ।।
संडै मरकै, कहिओ जाइ ।
प्रहलाद बुलाए बेगि धाइ ।
तू राम कहन की छोडु बानि ।
तुझ तुरतु छडाऊ, मेरो कहिओ मानि ।।२।।
मो कउ कहा सतावहु, बार बार ।
प्रभि, जल थल गिरि कीए पहार ।
इकु रामु न छोडउ, गुरहि गारि ।
मोकउ घालि जारि, भावै मारि डारि ।।३।।
काडि खडगु कोपिओ रिसाइ ।
तुझ राखनहारो, मोहि बताइ ।
प्रभ थंभ ते निकसे, कै बिसथार ।
हरनाखसु छेदिओ, नख बिदार ।।४।।
ओइ परम पुरख, देवाधि देव ।
भगति हेति, नरसिंघ भेव ।
कहि कबीर, को लखै न पार ।
प्रहलाद उधारे, अनिक बार ।।५।।४।।

शब्दार्थ : पठाए - शिकण्याकरता पाठवले, मोकउ - मला, आलजाल -
सांसारिक ज्ञान, पटीआ - पाटीवर, देहु - द्या. छोडउ - सोडणार, अउर -
इतर, संडे मरकै - शंड व मरक शिककांची नावे, गुरहि - गुरुला, गारि -
शिबी, घालि जारि - जाळून टाका, मारि डारि - मारून टाका, कोपिओ
- रागाने, रिसाइ - रागाने, मोहि - मला, बताइ - दाखव, थंभ - स्तंभ,
छेदिओ - फाडले, बिदार - चिरले.

भावार्थ : हिरण्यकश्यपूने प्रल्हादास पाठशाळेत शिकण्यासाठी पाठवले. तेथे
त्याला अनेक मुलांची साथ संगत प्राप्त झाली. तेथे त्याला गुरुजी शिकवू
लागल्यावर प्रल्हाद त्यांना म्हणाला, "हे गुरु देव मला ह्या सांसारिक गोष्टी,

हे इकडचे तिकडचे ज्ञान कशाला देता ? माझ्या पाटीवर तुम्ही श्रीगोपालाचे
त्या प्रभू परमात्म्याचे नाव लिहून द्या, मी ते गिरवीन. ।।१।।

मी रामनामाचा त्याग करणार नाही. मला अन्य काही ही शिकण्याची
गरज नाही ।।१।।रहाउ ।।

प्रल्हादाचे शिक्षक शंड व मरक ह्यांनी ही गोष्ट राजा हिरण्यकश्यपूस
जाऊन सांगितली. हिरण्यकश्यपूने रागाने प्रल्हादास ताबडतोब बोलवून घेतले
व सांगितले, "बाळा तू हे राम नाम घेण्याचे ताबडतोब सोडून दे. मी आज
एक वेळ तुला क्षमा करतो. माझे म्हणणे एक." ।।२।।

प्रल्हाद उत्तरला, "का मला वारंवार सतावता ? त्या प्रभू परमात्म्यानेच
ही पृथ्वी, जलसागर, पहाड पर्वत सारे काही निर्माण केले आहे. त्या एक मात्र
प्रभू परमात्म्या शिवाय जगात काहीही नाही. मी त्या एक मात्र प्रभू परमात्म्याचे
त्या प्रभू रामाचे नाव सोडणार नाही. कारण तसे केले तर ती माझ्या गुरुची
अवज्ञा होईल. गुरुला शिबी दिल्यासारखे होईल. भले तुम्ही मला जाळून
टाका, मारून टाका, मी प्रभू नाम सोडणार नाही" ।।३।।

प्रल्हादाचे हे उत्तर ऐकून हिरण्यकश्यपूस फार राग आला. क्रोधाने तलवार
उपसून प्रल्हादास म्हणाला, "दाखव ! तुझा रक्षण कर्ता कोठे आहे ते दाखव.
मी त्यास मारून टाकतो !" आणि आश्चर्य घडले, स्तंभातून नरसिंह प्रगटले.
त्यांनी हिरण्याकश्यपूचे पोट आपल्या नखांनी फाडून टाकले व त्यास ठार
मारले. ।।४।।

भक्ताच्या रक्षणा करता भगवंतानी नरसिंहाचे रूप धारण केले. कबीर
सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचा, त्याच्या शक्तीचा कोणासही अंत सापडला
नाही. त्यानेच अनेक वेळा प्रल्हादाचे रक्षण केले आहे. ।।५।।४।।

इसु तन मन मधे, मदन चोर ।
जिनि, गिआन रतनु हिरि लीन मोर ।
मै अनाथु, प्रभ कहउ काहि ।
को को न बिगूतो मै को आहि ।।१।।

माधु, दारून दुखु सहिओ न जाइ ।
मेरो चपल बुधि सिउ, कहा बसाई ॥१॥ रहाउ ॥
सनक सनंदन सिव सुकादि ।
नाभि कमल जाने ब्रहमादि ।
कबि जन जोगी जटाधारि ।
सभ आपन अउसर चले सारि ॥२॥
तू अथाहु, मोहि थाह नाहि ।
प्रभ दीनानाथ, दुखु कहउ काहि ।
मोरो जनम मरन दुखु आथि धीर ।
सुख सागर गुन रउ कबीर ॥३॥५॥

शब्दार्थ : इसु - ह्या, मदन - कामदेव, हिरि लीन - हिरावून घेतले, मोर - माझे, कहउ - सांगू, काहि - कोणाला, को को - कोणकोण, बिगूतो - त्रस्त, सहिओ न जाइ - सहन होत नाही, चपल - चंचल, अउसर - आयुष्य, वेळ, अथाहु - अथांग, थाह - थांग, ठाव,

भावार्थ : माझ्या ह्या शरीरात मदन नावाचा काम विकारी चोर शिरला व त्याने माझा ध्यान रूपी हिरा चोरला. मी तर अनाथ गरीब आहे. हे प्रभो! मी माझी ही व्यथा कोणाला सांगू? कोणा-कोणाला ह्याने त्रस्त केले नाही म्हणून सांगू? भले भले जीव ह्या काम विकारामुळे त्रस्त झाले. ॥१॥

हे माधवा, आता हे दारूण दुःख माझ्याच्याने नाही रे सहन होत. माझ्या ह्या चंचल बुद्धी पुढे माझा काहीही इलाज चालत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

सनक, सनंदन, शुकमुनी, प्रत्यक्ष प्रभू परमात्म्याच्या नाभी कमलातून उत्पन्न झालेला ब्रह्मदेव, कवी, योगी, जटाधारी साधू हे सर्व आपापले कार्य करून निघून गेले. ॥२॥

हे प्रभो! तू अथांग आहेस. मला तुझा ठाव लागत नाही. हे प्रभो, हे दीनानाथा, माझे दुःख मी तुझ्या शिवाय कोणालारे सांगू? हे प्रभो माझे जन्म, मरण, आधी व्याधी, सारे काही तू नष्ट कर. हा कबीर तुझेच, सुख सागराचे

गुणगान करीत आहे ॥३॥५॥

नाइकु एकु, बनजारे पाच ।
बरध पचीसक संगु काच ।
नउ बहीआं, दस गोनि आहि ।
कसनि बहतरि लागी ताहि ॥१॥
मोहि ऐसे बनज सिउ, नहिन काजु ।
जिह घटै मूलु नित बढै बिआजु ॥ रहाउ ॥
सात सूत मिली बनजु कीन ।
करम भावनी, संग लीन ।
तीनि जगाती, करत रारि ।
चलो बनजारा, हाथ झारि ॥२॥
पूंजी हिरानी, बनजु दूट ।
दह दिस टांडो, गइओ फूटि ।
कहि कबीर, मन सरसी काज ।
सहज समानो त भरम भाज ॥३॥६॥

शब्दार्थ : नाइकु - जीव नायक, प्रमुख, बनजारे - व्यापारी (पंचेन्द्रिय), बरध - बैल, पंचीसक - पंचवीस, संगु - बरोबर, काच - कच्चा, बहीआ - आधार, सहाय्य, गोनि - पोते, आहि - आहे, कसनि - बांधण्याचा दोरा, लागी - लागली, ताही - त्याला, मोहि - मला, ऐसे - अशा, जिह - ज्यामुळे, घटै - घटते, कमी होते, मूलु - मुद्दल, बढै - वाढते, बिआजु - व्याज, सातसूत - अनेक प्रकारचे विषक विकार, मिलि - मिळून, बनजु - व्यापार, भावनी - संस्कार, रारि - भांडण, झारि - झाडून, हाथझारि - रिक्त हस्ते, टांडो - काफिला, शरीर

भावार्थ : मन हा मोठा नायक आहे. पाच ज्ञानेंद्रियांद्वारे त्याचा जगाशी व्यापार, व्यवहार चालतो. पंचवीस प्राकृतिक गुण रूपी बैलांचा तांडा आहे. ह्या पंचेन्द्रिया मार्फत पंचवीस गुणांच्या सहाय्याने मन भौतिक जगातील व्यवहार करीत

असते. पण हा सारा व्यवहार कच्चा आहे. त्याचे नऊ कर्म करणारे सहाय्यक आहेत. दहा इंद्रिय रूपी गोण्यांमध्ये आशा आकांक्षा रूपी माल भरलेला आहे. बहात्तर नाड्यांनी हा माल आवळला आहे. ही ज्ञानेंद्रिये नानाप्रकारे विषय विकारांचे कर्म करतात. ॥१॥

मला असा व्यापार करायचा नाही की ज्यामुळे माझ्या जीवनाचा जो मूळ हेतू, परमेश्वर प्राप्ती - त्याकडील माझे लक्ष कमी होईल व माझे मन विकारांकडे जास्त ओढ घेईल. मी जस जसा वयाने वाढत आहे, तो तो माझे मन विकारांकडे अधिकच ओढले जात आहे. ॥१॥ रहाउ ॥

ही ज्ञानेंद्रिये मिळून अनेक प्रकारचा व्यापार, विषय विकार रूपी कामे करतात. त्यांचे बरोबर त्यांचे पूर्वजन्मीचे संस्कार असतात ते त्यांना विषय विकारांकडे ओढतात. त्रिगुण रूपी जकातदार भांडणे वाढवतात. त्यामुळे हा जीव रूपी व्यापारी शेवटी मोकळ्या हातांनीच ह्या जगातून निघून जातो. ॥२॥

अखेरीस त्या जीव रूपी व्यापाऱ्याने जगात येताना जे श्वास रूपी भांडवल आणले होते तेही संपून जाते व शरीराचा व्यापार ही संपून जातो. सर्व पंचवीस प्राकृतिक गुणांचा शरीर रूपी तांडा, दाही दिशांना विखुरला जातो. कबीर सांगतात, हे जीवा, जर तू प्रभू नामाशी एकरूप होऊन सहज समाधीत सामावून जाशील, तर तुझ्या मनातील सर्व भ्रम नष्ट होतील व तुझे जीवन सफल होईल. ॥३॥६॥

राग वंसतु हिंडोल धरु-२

(श्रीगुरु ग्रंथ साहिब पान ११९५)

१ ओंकार सतिगुरु प्रसादि ।।

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

माता जूठी पिता भी जूठा, जुठे ही फल लागे ।

आवहि जूठे जाहि भी जूठे, जूठे मरहि अभागे ।।१।।

कहु पंडित, सूचा कवनु ठाउ ।

जहां बैसि, हउ भोजनु खाउ ।।१।। रहाउ ।।
जिहबा जूठी बोलत जूठा, करन नेत्र सभि जूठे ।
इंद्रि की जूठि उतरसि नाही, ब्रहम अगनि के लूठे ।।२।।
अगनि भी जूठी पानी जूठा, जूठी बैसि पकाइआ ।
जूठी करछी परोसन लागा, जूठे ही बैठि खाइआ ।।३।।
गोबरु जूठा चउका जूठा, जूठी दीनी कारा ।
कहि कबीर तेई नर सूचे, साची परी बिचारा ।।४।।१।।७।।

शब्दार्थ : जूठी - खोटी, अपवित्र, आवहि - जन्मतात, जाहि - मरतात, मरहि - मरतात, सूचा - पवित्र, ठाउ - ठिकाण, जागा, इंद्रि - इंद्रिय, उतरसि - उतरत, लूठे - करपलेले, करछी - वाढणी, गोबरु - शेण, तेई - तेच, साचि - सत्यस्वरूप परमात्मा.

भावार्थ : माता अपवित्र, पिता अपवित्र, मग त्यांच्यापासून उत्पन्न होणारी संतती ही अपवित्रच असणार. ही सारी खोटी माया आहे. जिवाचे जन्म घेणे ही खोटे, आणि मरणे ही खोटे. सारे जीव मोहमायेत विषय विकारात गुरफटून जीवनभर मरतच असतात. ॥१॥

हे पंडित जन हो! अशी कोणती पवित्र जागा आहे की जेथे बसून मी सुखाने चार घास खाऊ शकेन? माझे जीवन सुखात घालवीन? ॥१॥ रहाउ ॥

ही जीभ मोहमायेमुळे सदैव खोटे बोलत असते. कान नको ते म्हणजे विषय विकारांच्या गोष्टी ऐकत असतात. डोळे ही विकारवश होऊन नको ते पहात असतात. ह्या इंद्रियांची विषय विकारांची ओढ कधी संपतच नाही. जे स्वतःस ब्रह्मज्ञानी म्हणवतात तेही ह्या मोहमायेत, विषय विकारात, अहंकारात अडकलेले आहेत. त्यातून ते ही सुटत नाहीत ॥२॥

ज्यामुळे जीवांचे पोषण होते ते भोजन बनविण्यासाठी घेतलेले पाणी अशुद्ध, अपवित्र आहे. अग्नी ही मायेमुळे अपवित्र झाला आहे. स्वयंपाक करणारी ही मोहमायेतच वावरत आहे. अन्न वाढण्यासाठी घेतलेली वाढणी ही खोटी. ज्या साधनांद्वारे आपण आपले जीवन चालवत असतो ती सर्व

साधने ही विषय विकारांनी अपवित्र झालेली आहेत. त्यामुळे आपण जे काही खातो, जे जे कर्म करतो ते ही सारे विषय विकाराने लिप्त असते ॥३॥

स्वयंपाक करण्यापूर्वी चूल सारवतात. चूल व त्यावर होणारा स्वयंपाक शुद्ध व्हावा म्हणून त्या भोवती रांगोळी घालतात. पण मुळात ज्या शेणाने सारवता ते शेणच अपवित्र आहे. चूल अपवित्र आहे त्या रांगोळीच्या रेषा ही अपवित्र आहेत. थोडक्यात मानवी जन्म, तो जन्मभर जीवन जगण्यासाठी करत असलेले व्यवहार, सारे सारे काही मोहमायेने, विषय विकारांनी भरलेले आहे. त्यामुळे सुखाने जगण्यासाठी पवित्र जागा कोठे ही नाही. आपले सारे जीवनच अपवित्र आहे. कबीर सांगतात. ज्याच्या हृदयात सदैव त्या सत्यस्वरूप प्रभू परमात्म्याचे सत्य विचारच असतात. तोच जीव पवित्र असतो ॥ ४ ॥ १ ॥ ७ ॥

राग बसंतु (वसंत)

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब पान १-१९६)

१ ओंकार सतिगुरु प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरु कृपेने प्राप्त होतो.

सुरह की जैसी, तेरी चाल ।
तेरी पूंछट ऊपर झमक बाल ॥१॥
इस घर महि है, सु तू ढुंढि खाहि ।
अउर किसही के, तू मति ही जाहि ॥१॥ रहाउ ॥
चाकी चाटहि, चूनु खाहि ।
चाकी का चीथरा, कहां लै जाहि ॥२॥
छीके पर, तेरी बहुतु डीठि ।
मतु लकरी सोटा, तेरी परै पीठि ॥३॥
कहि कबीर, भोग भले कीन ।
मति कोउ मारै ईंट ढेंम ॥४॥ १ ॥

शब्दार्थ : सुरह - काम धेनू, पूंछट - शेपटी, झमक - चमकतात, बाल - केस, अउर - इतर, किसही - कोठे ही. जाहि - जाणे, चाकी - जाते. चाट हि - चाटून, चुनु - पीठ, चीथरा - चिंधी, छीके - शिंके, डीठि - वाकडी नजर, लकरी - लाकडी, पीठि - पाठीत, कीन - केलेस, भोगलेस.

भावार्थ : ह्या पदात कुत्र्याचे रुपका द्वारे कबीर मानवी लालसे बदल सांगत आहेत. ते सांगतात.

तुझी चाल मोठी ऐटदार आहे. तुझ्या शेपटीवरचे केसही चमकदार आहेत ॥१॥

ह्या घरात जे काही ठेवले आहे ते तू शोधून खा. पण तू इतर कुठे जाऊ नकोस ॥१॥ रहाउ ॥

तू जात्या भोवतीचे पीठ चाटून पुसून खा. पण जात्या खालचे फडके कुठे घेऊन जातोस ? ॥२॥

तुझी दृष्टी नेहमी शिंक्यातील लोण्यावर लागली आहे. पण सावध रहा. कुठे पाठीत सोटा तर पडत नाही ना ? ॥३॥

कबीर सांगतात, हे जीवा ! तू खूप भोग भोगलेस. पण ह्याकडे लक्ष दे की कोणी तुला दगड धोंडे मारणार नाही ॥४॥ १ ॥

ह्या पदाचा अध्यात्मिक आशय असा

मानवी जीवन हे दिसायला फार सुंदर दिसते. आपण हवे ते मिळवू शकतो अशी जीवाला घमेंड असते. त्या प्रभू परमात्म्याने त्याच्या भरण पोषणासाठी पुरेशी व्यवस्था करून ठेवली आहे. पण माणसाचे तेवढ्याने समाधान होत नाही. तो भौतिक सुखे ओरबाडून खाण्याचा प्रयत्न करतो व त्यामुळे त्याचेवर संकटे येतात. त्यास दुःख भोगावे लागते. मानवाची दृष्टी पर धनावर असते. अप्राप्त गोष्टींकडे असते. त्यामुळेच त्यास दुःख भोगावे लागते.

कबीर सांगतात. प्रभू परमात्म्याने तुला जे दिले आहे. त्यातच तू समाधान मानून आनंदाने रहा. नको ती हाव धरलीस, मोहमायेच्या आधीन होऊन

विषय विकारांच्या आहारी गेलास. तर तुझ्या नशिबी दुःखाशिवाय अन्य काहीच येणार नाही.

राग सारंग

(श्री गुरु ग्रंथसाहिब पान १२५१)

१ ओंकार सति गुरु प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

कहा नर गरबसि, थोरी बात ।
मन दस नाजु, टका चारि गांठी, ऐंडौ टेढौ जातु ॥१॥ ॥१॥ ॥१॥
बहुतु प्रतापु गांउ सउ पाए, दुइ लख टका बरात ।
दिवस चारि की करहु साहिबी, जैसे बन हर पात ॥१॥ ॥१॥
ना कोउ लै आइओ इहु धनु, ना कोऊ लै जातु ।
रावन हूं ते अधिक छत्रपति, खिन महि गए बिलात ॥१२॥ ॥१॥
हरि के संत सदा थिरु पूजहु जो हरि नाम जपात ।
जिन कउ क्रिपा करत है गोबिंदु, ते सतसंगि मिलात ॥१३॥ ॥१॥
मात पिता बनिता सुत संपति, अंति न चलत संगत ।
कहत कबीरु राम भजु बउरे, जनमु अकारथ जात ॥१४॥ ॥१॥ ॥१॥

शब्दार्थ : गरबसि - गर्व करतोस, थोरी - थोडीशी, बात - गोष्ट, नाजु - अन्न, मन - मण, दस - दहा, टका - रुपये, चारि - चार, गाठी - गाठीला, जवळ साठवले, ऐंडो - इतका, टेढौ - घमेंडी, प्रतापु - पराक्रम, गांउ - गावे, सउ - शंभर, बरात - बक्षीस, जहागिरी, साहिबी - अधिकार, कोउ - कोणी, लै आइओ - घेऊन आला, लै जातु - घेऊन जातो. बिलात - नष्ट झाले, थिरु - स्थीर, ते - त्याला, मिलात - मिळते, प्राप्त होते, संगत - संगतीने, बरोबर, बउरे - वेड्या, अकारथ - व्यर्थ

भावार्थ : हे मानवा! थोड्याशा गोष्टींचा का एवढा गर्व करतोस? दहा मण अन्न आणि चार रुपये गाठीला आहेत त्याची एवढी ऐट, एवढी घमेंड

मिरवतोस? ॥१॥ ॥१॥ ॥१॥

हे नरा! तुला खूप मोठे वैभव प्राप्त झाले म्हणजे काय झाले? शंभर गावे इनाम मिळतील, दोन लाख रुपयांची जहागिरी मिळाली येवढेच ना! अरे हे सारे औट घटकेचे राज्य आहे. हिवाळ्यात वृक्षांची पानगळ होते ना तशी ही सारी संपत्ती हे सारे वैभव नष्ट होणार आहे ॥१॥ ॥१॥

अरे प्राण्या! हे सारे वैभव कोणी जन्मताना बरोबर घेऊन आला नाही, किंवा मेल्यावर बरोबर घेऊनही जाणार नाही. जसा मोकळ्या हाताने आलास तसाच मोकळ्या हाताने ह्या जगातून जाणार आहेस. अरे रावणासारखा चौदा चौकड्यांचा राजा क्षणात नष्ट झाला तर तुझी काय कथा ॥२॥ ॥१॥

हे जीवा! तू त्या सदैव स्थिर असलेल्या प्रभूच्या संतजनांची पूजा कर. त्या प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा जप कर. ज्याच्यावर तो प्रभू परमात्मा कृपा करतो त्यासच संतांची संगत प्राप्त होते. ॥३॥ ॥१॥

माता, पिता, पत्नी, पुत्र व संपती ह्या पैकी अंती कोणीही तुझ्याबरोबर येणार नाही. कबीर सांगतात हे वेड्या! तू रामाची भक्ती कर. तुझा जन्म वाया चालला आहे, तो सार्थकी लाव. ॥४॥ ॥१॥ ॥१॥

राजास्रम मिति नही जानि तेरी ।
तेरे संतन की हउ चेरी ॥१॥ ॥१॥ ॥१॥ ॥१॥
हसतो जाइ, सु रोवतु आवै रोवतु जाइ, सु हसै ।
बसतो होइ, होइ सु उजरु, उजरु होइ, सु बसै ॥१॥ ॥१॥
जल ते थल करि, थल ते कूआ, कूप ते मेरु करावै ।
धरती ते आकासि चढावै, चढे अकासि गिरावै ॥२॥ ॥१॥
भेखारी ते राजु करावै, राजा ते भेखारी
खल मूरख ते पंडितु करिबो, पंडित ते मुगधारी ॥३॥ ॥१॥
नारि ते जो पुरखु करावै, पुरखन ते जो नारी ।
कहु कबीर साधू को प्रीतमु, तिसु मूरति बलि हारी ॥४॥ ॥१॥ ॥१॥

शब्दार्थ : राजास्रम - राजवाडा, सृष्टी. मिति - अंदाज, महिमा, चेरी -

दासी, बसतो - वस्ती, उजरु - उजाड, ओसाड. कूआ - विहीर, कूप - विहीर, मेरु - पर्वत, करावै - करतो, चढावै - चढवतो, गिरावै - खाली खेचतो, भेखारी - भिकारी, खल - दुष्ट, मूरख - मूर्ख, करिनो - करतो. मुगधारी - मूर्ख, मूरति - मूर्ती.

भावार्थ : हे प्रभू परमात्मा ! तुझी महती कोणीही जाणू शकत नाही इतका तू महान आहेस. मी तर तुझ्या संतांचा क्षुद्र दास आहे. मी तुझी महती काय वर्णावी ? ॥१॥ रहाउ ॥

जो ह्या जगातून भौतिक सुखाच्या आनंदात रममाण होऊन ह्या जगातून हसत जातो, तो परमेश्वराच्या दरबारात रडत पोहोचतो. त्यास आवागमनाचे चक्रात परत अडकून पडावे लागते. पण जो ह्या जगातील मोह मायेच्या विषय विकारांपासून अलिप्त राहतो त्यास जरी ह्या जगात दुःख भोगावे लागले तरी तो प्रभूच्या दरबारात सन्मानित होऊन सुख प्राप्त करतो. ॥१॥

हे प्रभो ! तुझे सामर्थ्य एवढे अफाट आहे की तू क्षणार्धात जेथे समुद्र आहे तेथे जमीन निर्माण करतोस. जेथे जमीन आहे तेथे दरी निर्माण करतोस. तर दरीच्या जागी मेरू पर्वत निर्माण करतोस. एखाद्या पददलीत क्षुद्र व्यक्तीस अत्युच्च स्थानी नेऊन बसवतोस, तर अत्युच्च स्थानी असलेल्यास मातीस मिळवतोस. ॥२॥

भिकाऱ्यास राज्यपद देतोस, तर राजास भिकारी बनवतोस. दुष्ट मूर्ख माणसास विद्वान पंडीत बनवतोस, तर विद्वान पंडितास मूर्ख बनवितोस. ॥३॥

स्त्रीपासूनच पुरुष उत्पन्न होतो, तर पुरुषामुळेच स्त्री निर्माण होते. कबीर सांगतात संतजनांना प्रिय असणारा तो प्रभू परमात्मा सर्व शक्तीमान आहे अशा प्रभू परमात्म्याचे चरणी मी माझे सर्वस्व अर्पण करतो. ॥४॥ २॥

सारंग

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब १२५३)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरु कृपेने प्राप्त होतो.

हरि बिनु कउनु सहाई मन का ।
मातपिता भाई सुत बनिता, हितु लागो सब फन का ॥१॥ रहाउ ॥
आगे कउ किछु तुलहा बांधहु, किआ भरवासा धन का ।
कहा बिसासा इस भांडे का, इतनकु लागै ठनका ॥१॥
सगल धरम पुंन फल पावहु, धूरि बांछहु सभ जन का ।
कहै कबीरु सुनहुरे संतहु, इहु मनु उडन पंखेरु बन का ॥२॥ १॥ १॥

शब्दार्थ : कउनु - कोण, सहाई - सहाय्यक, फन - धोकादायक, तुलहा - होडी, नाव तराफा. बांधहु - तयार कर. किआ - काय ?, भरवासा - भरवसा, बिसासा - विश्वास, भरोसा, भांडे - शरीर, इतनकु - इवलासा, छोटासा, ठनका - आघात. पावहु - प्राप्त होतो. धुरि - धूळ, बांछतु - इच्छितो. उडन - फिरणे. उडणारे, इतस्ततः भटकणारे.

भावार्थ : ह्या मनाला प्रभू परमात्म्या शिवाय अन्य कोण सहाय्य करणार ? माता, पिता, बंधू, पत्नी, पुत्र सर्वांच्या हितासाठी झटतोस, सर्वांवर प्रेम करतोस पण हे सगळे तुला फसवणार आहेत. धोका देणार आहेत. अंती ह्यापैकी कोणीही तुझ्याबरोबर येणार नाहीत ॥१॥ रहाउ ॥

बा जीवा, तू तुझ्या साठवलेल्या धनावर का भरवसा ठेवतोस ? हा भव सागर पार करण्यास त्याचा काही उपयोग नाही. पुढचा प्रवास तुला एकट्यानेच करावयाचा आहे. त्यासाठी काही तयारी कर. भगवत भक्ती कर. तीच तुला सहाय्य करील. अरे ह्या शरीराचा, ह्या मातीच्या भांड्याचा, काय विश्वास ? थोडासा धक्का लागला तरी ते नष्ट होईल. ॥१॥

कबीर म्हणतात, हे प्रभू परमात्मा ! मी जे काही धर्म कार्य केले आहे, जे

काही पुण्य प्राप्त केले आहे, त्याचे फळ म्हणून मला प्रभू सेवकांची चरण धूळ प्राप्त होवो. कबीर सांगतात, हे संतजन हो, हे मन वनात उडणाऱ्या पतंगाप्रमाणे अत्यंत चंचल आहे. त्यास काबूत ठेवा ! ॥२ ॥१ ॥९ ॥

राग बिभास प्रभाती

(श्री गुरु ग्रंथ साहिब १३४९)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ।।

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

मरन जीवन की संका नासी ।
आपन रंगि सहज परगासी ॥१ ॥
प्रगटी जोति मिटिआ अंधिआरा ।
राम रतनु पाइआ करत बिचारा ॥१ ॥रहाउ ॥
जह अनंदु दुखु दूरी पइआना ।
मनु मानकु लिव ततु लुकाणा ॥२ ॥
जो किछु होआ सु तेरा भाणा ।
जो इव बूझै सु सहज समाणा ॥३ ॥
कहतु कबीरु किलबिख गए खीणा ।
मनु भइआ जगजीवन लीणा ॥४ ॥१ ॥

शब्दार्थ : संका - शंका, नासी - नाहीशी झाली. आपन - आपल्या, परगासी - प्रगट झाली. मिटिआ - नाहीसा झाला. अंधिआरा - अंधार. बिचारा - विचार, अनंदु - आनंद, दुखु - दुःख, पइआना - दूर जाणे. मानकु - माणिक. लिव - लीन, ततु - तत्व. लुकाणा - लपविणे. होआ - झाले. भाणा - इच्छा. बूझै - जाणतो. समाणा - एकरूप होतो. लीणा - लीन.

भावार्थ : माझ्या अंतरात जेव्हा तो प्रभू परमात्मा, आपल्या मूळ रूपात, सहज प्रगट झाला तेव्हा माझे जन्म मरणाचे फेरे संपले ॥१ ॥

अंतरात त्या प्रभू परमात्म्याची ज्योत प्रकाशित झाली तेव्हा मनातील अज्ञान अंधःकार नष्ट झाला. आणि प्रभू परमात्म्याचा विचार केल्याने रामरूपी रत्न प्राप्त झाले. ॥१ ॥रहाउ ॥

जेव्हा आनंद प्राप्त झाला, तेव्हा दुःख दूर पळून गेले. आणि मनमाणिक परम तत्वाच्या प्रकाशाशी एकरूप झाले ॥२ ॥

मी एक क्षुद्र जीव होतो, आता प्रभूशी एकरूप झालो. ह्या दरम्यान जेजे घडले, ज्यामुळे माझी ही अध्यात्मिक उन्नती झाली, ते सर्व त्याच्याच, त्या प्रभू परमात्म्याच्याच इच्छेने झाले. जे काही होते, घडते ते सारे त्याच्याच इच्छेने, हे जो जाणतो तो प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥३ ॥

कबीर सांगतात - आता माझे सारे पाप ताप नाहीसे झाले व मी त्या सर्व जगाला जीवन देणाऱ्या प्रभू परमात्म्यात एकरूप होऊन गेलो ॥४ ॥१ ॥

प्रभाती

अलहु एकु मसीति बसतु है, अवरु मुलखु किसु केरा ।
हिंदू मूरति नाम निवासी, दुहु महि ततु न हेरा ॥१ ॥
अलह राम जीवउ तेरे नाई, तू करि मिहरामति साई ॥१ ॥रहाउ ॥
दखन देस हरी का बासा, पछिमि अलह मुकामा ।
दिल महि खोजि दिलै दिलि खोजहु, एही ठउर मुकामा ॥२ ॥
ब्रहमन गिआस करहि चउबीसा, काजी मह रमजाना ।
गिआरह मास पास कै राखे, एकै माहि निधाना ॥३ ॥
कहा उडीसे मजनु कीआ, किआ मसीति सिरु नाएं ।
दिल महि कपटु, निवाज गुजारै, किआ हज काबै जाएं ॥४ ॥
एते अउरत मरदा साजे, ए सभ रूप तुम्हारे ।
कबीरु पूंगरा राम अलह का, सभ गुर पीर हमारे ॥५ ॥
कहतु कबीरु सुनहु नर नरवै, परहु एक की सरना ।
केवल नामु जपहु रे प्राणी तब ही निहचै तरना ॥६ ॥२ ॥

शब्दार्थ : अलहु - अल्ला. एकु - एक, केवल. मसीति - मशीद. बसतु -

वसतो. अवरु - आणखी, राहिलेला. किसु केरा - कोणाचा. मूर्ति - मूर्ती. दुहु - दोघांनाही, ततु - तत्व. हेरा - समजले, ओळखले. नाई - नाही. मिहरामति - कृपा. खोजि - शोध, ठउर - ठिकाण, ब्रह्मण - ब्राह्मण, चडबिसा - चौवीस एकादशा (प्रत्येक महिन्या शुद्ध व वद्य अशा दोन वर्षांत एकूण चौवीस एकादशा येतात.) रमजान - रमजानचे महिनाभर उपास. गिआरह - अकरा. मास - महिने, पास - बाजूला, सरवै - ठेवतात. निधाना - परमेश्वर, उडीसे - ओडिसा (जगन्नाथ पुरी). मजनु - स्नान. सिरु नाए - माथा टेकवून. कपटु - कपट, कुवासना, कुविचार. अउरत - स्त्रिया. मरद - पुरुष, पुंगरा - पुत्र, नरवै - स्त्री, निहचै - निश्चितपणे.

भावार्थ : अल्ला काय फक्त मशिदीत असतो ? तर मग बाकी इतरत्र कोण असतो ? हिंदू समजतात तो प्रभू परमात्मा केवळ मूर्तीत आहे. हिंदु व मुसलमान दोघांनाही खरे तत्व, खरा ईश्वर समजलेलाच नाही. ॥१॥

हे अल्ला, हे राम, मी तर तुझ्याच आधाराने तुझे नाम स्मरण करून जगतो आहे. हे प्रभो तू माझ्यावर कृपा कर. ॥१॥ रहाउ ॥

हिंदु समजतात तो प्रभू परमात्मा दक्षिणेस जगन्नाथ पुरीत वास करतो. तर मुसलमान समजतात की अल्ला पश्चिमेस मक्केत राहतो. अरे तो प्रभू परमात्मा तर सर्वत्र आहे. तुझ्याही हृदयात आहे. त्याला बाहेर कोठे शोधतोस ? तू तुझ्या अंतरातच त्याचा शोध घे ! तो तेथेच आहे. ॥२॥

ब्राह्मण चौवीस एकादशींचे व्रत करतात. तर मुसलमान रमजानच्या महिन्यात प्रभू प्राप्तीसाठी उपास करतात. बाकीचे अकरा महिने स्वार्थासाठी. त्यावेळी त्यास प्रभू परमात्म्याचे स्मरणही होत नाही. रमजानचा एक महिना तेवढा त्याचा, अल्लाचा. ॥३॥

अरे, ओडिसात जगन्नाथपुरीला जाऊन स्नान केलेत किंवा मशिदीत जाऊन डोके टेकलेत, तरी त्यापासून काय प्राप्त होणार. जोवर तुझ्या मनात कपट आहे, पापी विचार आहेत, तोवर हजयात्रेला जाऊन मक्केतील काबाचे दर्शन घेऊन काहीही लाभ होणार नाही. ॥४॥

अरे, हे जे सारे नरनारी दिसतात ना ती सारी त्या प्रभू परमात्म्याची स्वरूपे आहेत. कबीर तर रामाचा, अल्लाचाच पुत्र आहे. त्यांचाच अंश आहे. सर्व गुरू सर्व पीर हे आमचेच आहेत. ॥५॥

कबीर सांगतात हे नरनारींनो, नीट लक्ष देऊन ऐका. त्या एकमेव प्रभू परमात्म्यास शरण जा. व नामस्मरण करा. त्यानेच तुम्हाला निश्चितपणे मुक्ती प्राप्त होईल. ॥६॥ ॥२॥

अवलि अलह नूर उपाइआ, कुदरति के सभ बंदे ।
एक नूर ते सभु जगु उपजिआ, कउन भले को मंदे ॥१॥
लोगा, भरमि न भूलहु भाई ।
खालिकु खलक, खलक माहि खालिकु
पुरि रहिओ सब ठाइ ॥१॥ रहाउ ॥
माटी एक अनेक भांति करि, साजी साजनहारै ।
ना कछु पोच माटी के भांडे, ना कछु पोच कुंभारै ॥२॥
सभ महि सचा एको सोई, तिस का किआ सभु कछु होई ।
हुकमु पछानै सु एको जानै, बंदा कहिए सोई ॥३॥
अलहु अलखु न जाई लखिआ, गुरि गुडु दीना मीठा ।
कहि कबीर मेरी संका नासी, सरब निरंजनु डीठा ॥४॥ ॥३॥

शब्दार्थ : अवलि - सर्वप्रथम. अलह - अल्ला, प्रभू, परमात्मा. नूर उपाइआ - उत्पन्न केले. ज्योत. कुदरतिदे - प्रकृतीने, बंदे - माणसे, भले - चांगले, मंदे - वाईट. भरमि - भ्रमात, भूलिओ - भुलणे, खालिकु - संसार, जग, खलक - परमेश्वर, सब - सर्व, भांति - प्रकार. कछु - काहीही, कोणताही. पोच - दोष, उणीव. तिस - त्याने. हुकमु - ईश्वराची आज्ञा, पछानै - ओळखतो. जानै - जाणतो, बंदा - माणूस, अलखु - न दिसणारा. गुरि - गुरूने, गुडु - गूळ, दीना - दिला, मीठा - गोड, डीठा - पाहिले.

भावार्थ : सर्व प्रथम त्या प्रभू परमात्म्याने - अल्लाने परम ज्योत उत्पन्न केली.

व त्यातूनच सर्व जीवांना जन्म दिला. त्या एका परमज्योतीपासूनच सारे जग उत्पन्न झाले आहे. मग कोणास चांगले वा कोणास वाईट का म्हणावे ? ॥१॥

लोक हो ! मोहमायेच्या भ्रमात भरकटून जाऊ नका. त्या परमात्म्यानेच ही सारी सृष्टी उत्पन्न केली आहे. ह्या सृष्टीत सर्वत्र तोच पुरेपूर भरून राहिला आहे. ॥१॥ राहाउ ॥

त्या सृजनहार सृष्टी निर्मात्याने एकाच मातीतून अनेक प्रकारचे जीव निर्माण केले आहेत. तो एक कुंभार आहे. त्याने बनवलेल्या ह्या मातीच्या घटात दोष नाही किंवा तो बनवणाऱ्या कुंभारात दोष नाही. ॥२॥

सर्व घटाघटात सर्वत्र तो एकमात्र प्रभू परमात्मा भरून राहिलेला आहे. त्याच्याच करणीने सारे काही घडते. जो त्या प्रभू परमात्म्याची आज्ञा जाणतो व त्याप्रमाणे वागतो तोच खरा त्याचा सेवक होय. ॥३॥

तो प्रभू परमात्मा अदृष्ट आहे. आपल्या चर्मचक्षूंना तो दिसत नाही. पण माझ्या गुरूने मला प्रभू परमात्म्याची गोडी दिली आहे. मला प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला आहे. कबीर म्हणतात आता माझ्या सर्व शंकांचे निवारण झाले आहे. मी त्या मायातीत, निष्कलंक प्रभू परमात्म्यास पाहिले आहे. मला तो सर्वत्र आहे याची अनुभूती प्राप्त झाली आहे. ॥४॥ ३॥

वेद कतेब कहहु मत झूठे, झूठा जो न बिचारै ।
जउ सभ महि एकु खुदाइ कहत हउ, तउ किउ मुरगी मारै ॥१॥

मुलां, कहहु निआउ खुदाई, तेरे मन का भरमु न जाई ॥१॥ राहाउ ॥

पकरि जीउ आनिआ, देह बिनासी, माटी कउ बिसमिल कीआ ।

जोति सरूप अनाहत लागी, कहु हलालु किआ कीआ ॥२॥

किआ उजू पाकु कीआ मुहु धोइआ, किआ मसीति सिरु लाइआ ।

जउ दिल महि कपटु निवाज गुजारहु, किआ हज काबै जाइआ ॥३॥

तूं नापाक, पाकु नहि सूझिआ तिस का भरमु न जानिआ ।

कहि कबीर भिसति ते चूका, दोजरु सिउ मनु मानिआ ॥४॥ ४॥

शब्दार्थ : कतेब - कुराण, जउ - जेव्हा, खुदाई - परमेश्वर, तउ - तेव्हा,

हउ - आहे. मुरगी - कोंबडी, निआउ - न्याय, भरमु - भ्रम, पकरि - पकडून, बिसमिलि - मारले, संपवले. जोति सरूप अनाहत लागी - प्रभू परमात्म्याच्या ज्योतीत प्राणज्योत एकरूप होऊन अमर झाली. उजू - धुणे, पाकु - पवित्र, मुहु - तोंड, धोइआ - धुतले. सिरु - डोके, लाइआ - झुकवले, टेकवले. निवाज - नमाज, गुजारहु - पढलास. नापाकु - अपवित्र, सूझिआ - समजले. भिसति - स्वर्ग. दोजरु - द्वैत, नरक.

भावार्थ : अरे वेड्या, वेदात, कुराणात सांगितलेले काहीही खोटे नाही. खोटा तू आहेस. तू ते काय सांगतात त्याचा नीट विचार केला नाहीस. अरे जर सर्वां ठाई तो प्रभू परमात्मा, तो अल्ला आहे तर मग कोंबडी काबरे मारतोस ? त्या कोंबडीत काय अल्ला नाही ? तो प्रभू परमात्मा नाही ? ॥१॥

अरे मुल्ला ! तूच सांग हा काय अल्ला घरचा न्याय झाला ? तुझ्या मनातला भ्रम अद्याप नष्ट झाला नाही. ॥१॥ राहाउ ॥

तू तो कोंबडा पकडून आणलास, त्याला मारलेस. काय मिळाले तुला एका जिवाची हत्या करून ? कारण त्या कोंबड्याचा जीव अल्लाच्या त्या प्रभू परमात्म्याच्या ज्योतीत केव्हाच समाविष्ट होऊन अमर झाला. मग सांग बरे, तू कोणाला मारलेस ? ॥२॥

तू हातपाय धुऊन उजू केलास. ते स्वच्छ उजळ केलेस, पवित्र केलेस. तोंड धुतलेस. मशिदीत जाऊन डोके टेकलेस. अगदी हजयात्रा केलीस, मकेला जाऊन काबाचे दर्शन घेतलेत तरी जो पर्यंत तुझ्या मनात पापी विचार आहेत, तुझ्या मनात कपट आहे तोपर्यंत हे सारे व्यर्थ आहे. ॥३॥

हे भाई, तू स्वतः नापाक आहेस. अपवित्र आहेत. त्या पाक पवित्र प्रभू परमात्म्यास जाणले नाहीस. त्याचे, त्या अल्लाचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे मर्म तुला समजले नाही. कबीर सांगतात तुझ्या अशा वागण्याने तू स्वर्गास मुकलास. द्वैत भावात राहिल्याने नरकाची वाट धरलीस. ॥४॥ ४॥

सुन संधिआ तेरी, देव देवाकर, अधपति आदि समाई ।

सिध समाधि अंतु नही पाइआ, लागि रहे सरनाई ॥१॥ १॥

लेहु आरती, हो, पुरख निरंजन, सतिगुर पूजहु भाई ।
 ठाढा ब्रह्मा निगम बीचारै, अलखु न लखिआ जाई ॥१ ॥रहाउ ॥
 ततु तेलु, नामु कीआ बाती, दीपकु देह उजारा ।
 जोति लाइ जगदीस जगाइआ, बूझै बूझनहारा ॥२ ॥
 पंचे सबद अनाहद बाजे, संगे सारिंगपानी
 कबीर दास तेरी आरती कीनी, निरंकार निरबानी ॥३ ॥५ ॥

शब्दार्थ : सुन - शून्य समाधी, निर्विकल्प समाधी. संधिआ - संध्या, वंदन. देवाकर - दिवाकर, प्रकाशरूप प्रभू परमात्मा, अधपति - अधिपती, आदि - आदि पुरुष. सिध - सिद्धयोगी, अंतु - अंत. पाइआ - प्राप्त झाला. लागि - लागले, आले. सरनाई - शरण. लेहु - घेऊन. हो - त्या. पूजहु - पूजन कर. ठाढा - उभा. निगम - वेद, उजारा - उजळला. बूझै - समजतो. बुझन हारा - समजू शकणारा जाणणारा, पंचे - पाच, सबद - नाम ज्योति, कीनी - करतो, निरंकार - निराकार. निरबानी - वासनारहित प्रभु.

भावार्थ : हे देवा, हे प्रकाशदात्या, आदि पुरुषा, हे सर्व सृष्टीच्या पालनकर्त्या ! तुझी सायं आरती, संध्या वंदन म्हणजे शून्य समाधीत लीन होऊन राहणे होय. सिद्ध योगी योग समाधीद्वारे तुझे रहस्य जाणू शकले नाहीत व अखेर त्यांना तुझ्यापायी शरण यावे लागले. ॥१ ॥

हे बंधो ! तू त्या परमपुरुषाची, त्या निर्लेप प्रभू परमात्म्याची आरती कर व सतगुरुची पूजा कर. ब्रह्मदेवही वेदाद्वारे त्याचे चिंतन करतो पण त्यालाही त्याचे सत्य स्वरूप समजले नाही ॥१ ॥रहाउ ॥

प्रभू परमात्म्याचे परमतत्त्वरूप तेल घ्या, प्रभू नामाची वात करा व देहरूपी दीप प्रज्वलित करा. अशा जिवाच्या अंतरात त्या जगदिशाची ज्योत तेवत असते. पण हे रहस्य कोणा एखाद्या जाणकारासच समजते. ॥२ ॥

तो प्रभू परमात्मा पांच शब्दाच्या अनाहत नादात रममाण झाला आहे. कबीर सांगतात मी, तुझ्या ह्या दासाने तुझी अशीच आरती केली आहे. ॥३ ॥५ ॥

म्हणे कबीर

भाग : २

भक्त कबीरांचे श्लोक

विशेष सूचना

पंजाबी भाषेत शब्दाच्या शेवटी व्यंजनास
जर न्हस्व 'इ' (i) अगर
न्हस्व 'उ' (u) हा स्वर लागला असेल
तर त्याचा उच्चार होत नाही.

उदा. 'पंथि' हे 'पंथ' असे वाचावे
'जसु' हे 'जस' असे वाचावे.

भक्त कबीरांचे श्लोक

(श्री गुरुग्रंथ साहिब पान क्र. १३६४)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकार स्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.

कबीर, मेरी सिमरनी, रसना ऊपरि रामु ।
आदि जुगादी सगल भगत, ताको सुखु बिस्रामु ॥१॥
कबीर, मेरी जाति कउ, सभु को हसनेहारु ।
बलिहारी इस जाति कउ, जिह जपिओ सिरजनहारु ॥२॥
कबीर डगमग किआ करहि, कहा डुलावहि जीउ ।
सरब सूख को नाइको, राम नाम रसु पीउ ॥३॥
कबीर, कंचन के कुंडल बने, ऊपरि लाल जड़ाउ ।
दीसहि दाधे कान जिउ, जिन्ह मनि नाही नाउ ॥४॥

शब्दार्थ : सिमरनी - स्मरणी, जपमाळ. रसना - जीभ. उपरि - वर.
आदि - सर्वांच्या आधी. जुगादि - युगांच्या आधी. सगल - सगळे. ताको
- त्यांना. बिस्रामु - विश्राम, शांती. कउ - ला. हसनेहारु - कुचेष्टेने
हसतात. बलिहारी - जीव ओवाळून टाकणे. जिह - ज्या द्वारे. जपिओ -
जप केला. सिरजनहारु - सृजनकर्ता. किआ - का, कशाकरता. डुलावही
- डोलावतोस, अस्थिर करतोस. सरब - सर्व. नाइको - नायक. रसु -
रस. पीउ - पी. जड़ाउ - जडवले. दीसहि - दिसतात. दाधे - जळालेले.
कान - कान. जिउ - जसे. जिन - ज्याच्या. मनि - मनात. नाउ - प्रभू
नाम

भावार्थ : कबीर सांगतात, लोक जपमाळ घेऊन जप मोजत बसतात. पण
मला त्याची गरज वाटत नाही. माझी जीभ हीच माझी जपमाळ! माझ्या जिभेवर
सदैव रामनाम विराजमान आहे. माझी जीभ अखंड रामनामाचा जप करत

असते. जगाच्या निर्मितीच्याही आधी पासून चारही युगातील सर्व प्रभू भक्तांनी अशीच भक्ती करून सुख आणि विश्राम प्राप्त केला आहे ॥१॥

कबीर म्हणतात, मी नीच जातीत जन्मलो म्हणून लोक माझी कुचेष्टा करतात, मला हसतात, माझा उपहास करतात. पण मला माझ्या नीच जातीचा अभिमान वाटतो. मी माझ्या जातीवर माझा जीव समर्पित करतो. कारण अशा नीच जातीत जन्मूनच मी त्या सृष्टीनिर्मात्या प्रभू परमात्म्याचा जप करतो. प्रभूचा जप करण्यास जात पात आडवी येत नाही ॥२॥

कबीर सांगतात, हे जीवा तू असा गडबडून का जातोस? तुझा जीव असा कासावीस का होतो? तो सर्व सुखाचा दाता प्रभू राम त्याच्या, नाम रसाचे पान करून तू निश्चित हो ॥३॥

कबीर सांगतात, सोन्याची कुंडले बनवून त्यावर हिरे जडवले आणि अशी रत्नजडीत कुंडले कानात घातली तरी ते सारे व्यर्थ होय. जर मनात प्रभू नाम नसेल तर तेच कान जळून राख झाल्याप्रमाणेच होत. ॥४॥

कबीर ऐसा एकु आधु, जो जीवत मिरतकु होइ ।
निरभै होइ कै गुन रवै, जत पेखउ तत सोइ ॥५॥
कबीर जा दिन हउ मूआ, पाछै भइआ अनंदु ।
मोहि मिलिओ प्रभु आपना, संगी भजहि गोबिंदु ॥६॥
कबीर सभ ते हम बुरे, हम तजि भलो सभु कोइ ।
जिनि ऐसा करि बूझिआ मीतु हमारा सोइ ॥७॥
कबीर आई मुझहि पहि, अनिक करे करि भेस ।
हम राखे गुर आपने, उनि कीनो आदेसु ॥८॥

शब्दार्थ : ऐसा - असा, एकु आधु - एक अर्धा, कचित कोणी, मिरतकु - मृतवत, निरभै - निर्भय, रवै - स्मरण, जत - जेथे, पेखउ - पाहतो. तत - तेथे, सोइ - तोच, जा - ज्या, हउ - अहंकार, मुआ - मेला, नष्ट झाला. पाछै - नंतर, भइआ - झाला. अनंदु - आनंद, मोहि - मला, मिलिओ - भेटला, सभ - सगळे, बुरे - वाईट, तजि - त्यागले, टाकले. भलो -

चांगले, जिनि - ज्याने, ऐसा - असे. बुझिआ - जाणले. मितु - मित्र, आई - आली, मुझहि - माझ्याकडे, पहि - पेहेराव करून, अनिक - अनेक, भेस - वेष, राखे - रक्षण करतो. उनि - तिने, किनो - केला, आदेसु - नमस्कार.

भावार्थ : कबीर सांगतात, असा क्वचितच एखादा जीव असतो की जो सांसारिक जीवन जगत असतानासुद्धा विषय विकारांपासून मुक्त असतो. तो निर्भय होऊन सुख दुःखात सदैव प्रभू परमात्म्याच्या गुणगानात निमग्न असतो. तो जिकडे पाहतो तिकडे त्याला प्रभू परमात्मा असल्याचा साक्षात्कार होतो. ॥५॥

कबीर सांगतात, ज्या दिवशी माझ्या मनातील अहंकार समूळ नष्ट झाला तेव्हापासून मला आनंद प्राप्त झाला. मला माझा प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला. आता मी संत संगतीत त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करतो, गुणगान करतो. ॥६॥

कबीर सांगतात गोविंद भजनाने माझ्या मनात असा भाव दृढ झाला की, मी नीचाहून नीच आहे. बाकी सर्व माझ्याहून श्रेष्ठ आहेत. ज्यांनी स्वतःच्या मनातील अहंकार नष्ट करून नम्रता धारण केली तेच माझे खरे मित्र आहेत. ॥७॥

कबीर सांगतात, त्या मायेने नानारूपे, नाना वेष धारण करून मला भुलवण्याचे नाना प्रयत्न केले पण माझे रक्षण प्रत्यक्ष तो प्रभू परमात्माच करीत असल्याचे पाहून ती नमस्कार करून निघून गेली. ॥८॥

कबीर, सोई मारीऐ, जिह मूऐ सुख होइ ।
भलो भलो सभु को कहै, बुरो न मानै कोइ ॥९॥
कबीर, राती होवहि कारीआ, कारे ऊभे जंत ।
लै फाहे उठि धावते, सि जानि मारे भगवंत ॥१०॥
कबीर, चंदन का बिरवा भला, बेढिओ ढाक पलास ।

ओड़ भी चंदनु होइ रहे, बसे जु चंदन पासि ॥११॥

कबीर, बांसु बडाई बूडिआ, इउ मत डूबहु कोइ ।

चंदन कै निकटे बसै, बांसु सुगंधु न होइ ॥१२॥

शब्दार्थ : मारीए - मारावे. जिह - ज्याच्या, मुए - मरणाने, भलो - चांगला, बुरा - वाईट, राती - रात्र, होवही - होत, कारिआ - काळी, कारे - काळे, बिरवा बेढिओ - रोपट्यांनी वेढलेला, ढाक - एक वृक्ष, पलास - पळस, बसे - वसतो, राहतो. जु - जो, पासि - जवळ, बांसु - वास, बडाई - मोठेपणा, बूडिआ - बुडून, इउ - त्याप्रमाणे, मत - नका, डूबहु - बुडने

भावार्थ : कबीर सांगतात, अशा गोष्टीचा नाश करा की, ज्याच्या मरणाने सुख प्राप्त होईल. अशी गोष्ट म्हणजे अहंकार. अहंकार नष्ट केल्यानेच सुखाची प्राप्ती होते. मनातील अहंभाव नष्ट झाला की सारे जग तुला भला माणूस म्हणतील. कोणीही तुला वाईट म्हणणार नाहीत. ॥१॥

कबीर सांगतात, काळोख्या रात्री कृष्ण कृत्ये करणारे वाईट लोक तुझ्या अवती भोवती आपापले पाश घेवून फिरत आहेत. ते लोक भाग्यहीन आहेत म्हणून परमेश्वराकडून आधीच मारले गेले आहेत. ॥१०॥

कबीर सांगतात, चंदनाच्या संगतीत राहणारे, ढाक, पळस, आदी वृक्षही सुगंधीत होतात. त्याप्रमाणे संत संगतीत राहणारा त्यांचे सद्गुण प्राप्त करतो. ॥११॥

कबीर सांगतात ह्याला एक अपवाद आहे. तो म्हणजे बांबू. बांबू खूप उंच वाढतो. त्याला त्याच्या उंचीचा गर्व असतो. ताठा असतो. अहंकार असतो. त्यामुळे चंदनाच्या संगतीत राहूनही तो चंदनाचा सुगंध प्राप्त करू शकत नाही. त्याच प्रमाणे अहंकारी व्यक्ती संत सज्जनांच्या संगतीत राहूनही संतत्व प्राप्त करू शकत नाहीत. म्हणून कबीर सांगतात ज्याप्रमाणे बांबू अहंकारात बुडाला, हे जीवा तसा तू अहंकारात बुडून जाऊ नकोस. ॥१२॥

कबीर, दीनु गवाइआ दुनी सिउ, दुनी न चाली साथि ।

पाइ कुहाडा मारिआ, गाफलि अपुनै हाथ ॥१३॥

कबीर, जह जह हउ फिरिओ, कउतक ठाओ ठाइ ।

इक राम सनेही बाहरा, ऊजरु मेरै भांड ॥१४॥

कबीर, संतन की झुंगीआ भली, भठि कुसती गाउ ।

आगि लगउ तिह धउलहर, जिह नाही हरि को नाऊ ॥१५॥

कबीर, संत मूए किआ रोईए, जो अपुने ग्रिहि जाइ ।

रोवहु साकत बापुरे, जु हाटै हाट बिकाई ॥१६॥

शब्दार्थ : दीनु - धर्ममार्ग, गवाइआ - घालवले, दुनि - दुनिया, साथि - बरोबर, पाइ - पाय, कुहाडा - कुन्हाडी, गाफिला - अनवधानाने, अपुनै - आपल्या, हउ - मी, फिरिओ - फिरलो, कउतक - कौतुक, लीला, ठाओ ठाइ - जागोजागी, ठाइठाइ, सनेही - स्नेही, बाहरा - अन्य, ऊजारु - उजाड, संतन - संतजन, झुंगीआ - झोपडी, भठि - भट्टी, कुसती - निधर्मी, वाईट लोक, गाऊ - गांव, आगि - आग, लगउ - लागो, तिह - त्या, धउलहर - महाल, जिह - जेथे, नाउ - नाम, मुए - मेल्याने, किआ - कशाला, रोइए - रडता, अपुने - आपल्या, ग्रिहि - घरी, जाइ - जातो, साकत - मायेत गुरफटलेले लोक, बापुरे - बापडे, बिचारे, हाटै हाट - ह्या बाजारातून त्या बाजारात, बिकाई - विकले.

भावार्थ : कबीर सांगतात माणसाचा खरा धर्म परमात्म्यास प्राप्त करून घेणे. पण माणूस मात्र मोहमायेच्या जाळ्यात सापडून आपल्या परिवारासाठी अहर्निश खटपट करतो. पण शेवटी ह्या परिवारापैकी कोणीही त्याच्या बरोबर येत नाही. त्याला एकट्यानेच जावे लागते प्रभूला विसरून प्रपंचासाठी कष्ट करताना तो गाफीलपणे स्वतःच्या पायावर कुन्हाड मारून घेत असतो. कारण असे करण्याने तो प्रभू कृपेस पारखा होतो. ॥१३॥

कबीर सांगतात मी जिकडे जिकडे फिरलो तिकडे तिकडे मला जगाचे रंगढंग पहावयास मिळाले. पण मला मात्र माझ्या रामसख्याशिवाय अन्य

साच्या गोष्टी उजाड वाटतात. मला प्रभू रामाशिवाय इतर कोणत्याही गोष्टी आवडत नाहीत. एक मात्र प्रभू रामच माझा आवडता आहे. ॥१४॥

कबीर सांगतात जेथे परमात्म्याची भक्ती केली जात नाही, ज्या ठिकाणी प्रभू परमात्म्याचे नाव उच्चारले जात नाही अशा दुराचारी लोकांच्या महाल-माड्यांना आग लागो त्या पेक्षा संतांची झोपडी बरी. ॥१५॥

कबीर म्हणतात, जन हो, संतजनांच्या मृत्यूचा शोक कशाला करता ? अरे ते तर आपल्या स्वगृही, त्या प्रभू परमात्म्याच्या घरी चालले आहेत. अरे त्यांच्यासाठी रडा, जे प्रभू परमात्म्यास विसरून जगाच्या बाजारात हातोहात विकले जात आहेत. मोहमायेच्या पाशात अडकून जन्म मरणाच्या गोत्यात फिरत राहिले आहेत. ॥१६॥

कबीर, साकतु ऐसा है, जैसी लसन की खानि ।

कोने बैठे खाईए, परगट होइ निदान ॥१७॥

कबीर, माइआ डोलनी, पवनु झकोलनहारु ।

संतहु माखनु खाइआ, छाछि पीए संसारु ॥१८॥

कबीर, माइआ डोलनी, पवनु वहै हिवधार ।

जिनि बिलोइआ तिनि खाइआ, अवर बिलोवनहार ॥१९॥

कबीर माइआ चोरटी, मुसि मुसि लावै हाटि ।

एकु कबीरा ना मुसै, जिनि कीनी बारह बाट ॥२०॥

शब्दार्थ : साकत - शाक्त पंथी, मोहमायेत गुंतलेले, खानि - खाण, परगट - प्रगट, उघड, निदान - अंती दुर्गंध, डोलनी - भांडे, पवन - वारा, झकोलन हारु - घुसळणारी रवी, छाछि - ताक, पिए - पितात. संसारु - संसारी लोक, प्रापंचिक, हिवधार - बर्फासारखी, बिलोवन हार - रवी. मुसिमुसि - फसवून, हाटि - बाजारात, जिनि - ज्याने, किनी - केले, बारह बाट - बारा तुकडे

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे प्रभूला विसरलेले लोक, दुराचारी लोक लसुणासारखे आहेत. कोणी कोपऱ्यात जाऊन लसूण खाल्ला तरी त्याचा दर्प

काही लपून रहात नाही. त्याचप्रमाणे दुराचाऱ्याने कितीही गुप्तपणे पाप केले तरी ते चव्हाठ्यावर आल्याशिवाय रहात नाही. ॥१७॥

कबीर सांगतात, ह्या संसारातील साऱ्या गोष्टी ह्या मायारूप दह्यासारख्या आहेत. मानवी शरीर हे मडके आहे त्यात श्वासरूपी रवी आहे. ह्या प्राणरूपी रवीने जीव शरीरात मायेचे घुसळण करीत असतो. संतजन मात्र त्यातून प्रभू नामाचे नवनीत काढून घेतात तर बाकी जीवांना मात्र त्या घुसळण्यातून निर्माण झालेले मोहमायेचे सत्वहीन ताकच प्राप्त होते ॥१८॥

कबीर सांगतात, ह्या मायारूपी मडक्यात बर्फासारखी शीतल शांत आत्मभावाची धाराही वाहात असते. ज्यांनी ह्यातील रहस्य जाणून त्याप्रमाणे जीवनात विचारपूर्वक व्यवहार केला - घुसळण केले - आपले श्वास प्रभू नामात एकरूप केले, त्यांनाच जीवनाचे साररूपी लोणी प्राप्त झाले. बाकी सारे ह्या मायावी दुनियेत व्यर्थ रवीच घुसळत राहिले. त्यांचे जीवन व्यर्थ जाते. त्यांना प्रभू नामरूपी लोणी प्राप्त होत नाही. ॥१९॥

कबीर सांगतात, ही माया मोठी लवाड आहे. चोर आहे. तिने अनेकांना ह्या दुनियेच्या बाजारात फसवून भुलवून लुटले आहे. पण ह्या दुनियेत एक मात्र कबीरच तिला पुरून उरला, जो मायेच्या जाळ्यात मुळीच अडकला नाही. उलट त्याने तिला हकलून लावले. ॥२०॥

कबीर, सूखु न एह जुग करहि जु बहुतै मीत ।

जो चितु राखहि एक सिउ, ते सुखु पावहि नीत ॥२१॥

कबीर, जिसु मरने ते जगु डरै, मेरे मन आनंदु ।

मरने ही ते पाईए, पूरनु परमानंदु ॥२२॥

राम पदारथु पाइकै, कबीरा गांठि न खोलह ।

नही पटणु नही पारखु, नही गाहकु नही मोलु ॥२३॥

कबीर, तासिउ प्रीति करि, जाको ठाकुरु रामु ।

पंडित राजे भूपती, आवहि कउने काम ॥२४॥

शब्दार्थ : एह - ह्या, जुगि - ह्या जन्मी, जु - जर, बहुतै - अनेक, राखहि - राखतो, एक - एकमेव परमेश्वर, पावहि - प्राप्त करतो, नीत - नित्य,

जिसु - ज्याच्या, डरै - घाबरतात. पूरनु - पूर्ण, गांठी - गाठोडे, खोल्ह - उघड करणे, पटणु - नगर, पारखू - पारख करणारा, पारखी, गाहकु - ग्राहक, मोलु - मोल, किंमत, ता - त्याच्या, सिउ - बरोबर, त्याच्याशी, जा - ज्याचा, ठाकूर - प्रभु, मालक, आवहि - येणे, कउने - कोणत्या.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे जीवा, ही गोष्ट नीट लक्षात घे की, खूप मित्र जोडले म्हणजे आपण सुखी होऊ ही कल्पना खोटी आहे. जर तू त्या एकमेव प्रभू परमात्म्यास आपल्या हृदयात धारण करशील तर तू सदैव सुखी होशील. ॥२१॥

कबीर सांगतात, सर्व जीव मरणाला घाबरतात. पण मी मात्र त्यास आनंदाने स्वीकारतो. कारण मी माझे आयुष्य सत्कर्म करण्यात घालवले आहे. प्रभू भक्तीत घालवले आहे. त्यामुळे मला मरणाची मुळीच भीती वाटत नाही. उलट अशा मरणानेच तर परमानंद प्राप्त होतो. कारण असा जीव प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥२२॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, नामाच्या सहाय्याने तुला प्रभू परमात्मा रूपी जे अपार धन प्राप्त झाले ते हृदयात घट्ट बांधून ठेव. जगाला दाखवू नकोस. कारण या जगाच्या बाजारात त्या गुणनिधीची पारख करील, त्याचे खरे मोल जाणेल कसा कोणीही नाही. ॥२३॥

कबीर सांगतात, हे मित्रा तू अशाच लोकांशी मैत्री कर की ज्याचा प्रभू राम स्वामी आहे. बाकी कोणीही विद्वानपंडीत, राजे, महाराजे कोणी कोणीही तुझ्या उपयोगी पडणार नाहीत. म्हणून अशांशी स्नेह जोडण्या ऐवजी तू संत-जनांशी, जे प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाले आहेत, त्यांच्याशी नाते जोड व प्रभू प्राप्त करून घेऊन सुखी हो ॥२४॥

कबीर, प्रीति इक सिउ कीए, आन दुबिधा जाइ ।
भावै लांबे केस करु, भावै घररि मुंडाए ॥२५॥
कबीर, जगु काजल की कोठरी, अंध परे तिस माहि ।
हउ बलिहारी तिन कउ, पैसि जु नीकसि जाहि ॥२६॥

कबीर, इहु तनु जाइगा, सकहु त लेहु बहोरि ।
नांगे पावहु ते गए, जिन के लाख करोरि ॥२७॥
कबीर, इहु तनु जाइगा, कवनै मारगि लाइ ।
कै संगति करि साध की कै, हरि कै गुन गाइ ॥२८॥

शब्दार्थ : इक - एक मात्र परमेश्वर, सिउ - बरोबर, कीए - केल्याने, आन - अन्य, दुबिधा - द्विधा, संभ्रम, जाइ - जातात. भावै - आवडणे, लांबे केस - जटा, घररि - मुळापासून, मुंडाइ - मुंडन, जगु - जग, काजल - काजळ, कोठरी - कोठी, अंध - अंधळा, परे - पडतो, तिसु - त्यात, माहि - मध्ये, हउ - मी, बालिहारि - जीव ओवाळून टाकतो, पैसि - पडून, निकसी जाइ - निघून जातात, बाहेर पडतात, इहु - ही, तनु - शरीर, सकहु - शक्य, त - तर, लेहु बहोरि - वाचवून घे, नांगे - नागडे, पावहु - पाय, जिन्ह - जे, कवने - कोणत्याही, मारगी - मार्ग, कै - किती, अनेक.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे मन संकल्प विकल्पाच्या द्वैतात सदैव अडकलेले आहे. ही दुनिया द्वैताने बांधली गेली आहे. ह्या द्वैतातून सुटण्याचा एकच मार्ग आहे तो म्हणजे त्या एक मात्र प्रभू परमात्म्याची भक्ती. अन्य कोणत्याही मार्गाने हे साध्य होत नाही. भले तुम्ही जटाजुटा वाढवा किंवा मुंडन करून जगाचा त्याग करून राना-वनात जा. तुमच्या मनात त्या एकमेव प्रभू परमात्म्याबद्दल भक्तीभाव नसेल तर ते सारे व्यर्थ आहे. ॥२५॥

कबीर सांगतात, ही दुनिया, हा संसार, ही मोहमायेने भरलेली, काळोखाने भरलेली खाई आहे. मानवी जीव अज्ञानाने अंध होऊन ह्या खाईत पडतो. त्यातून तो बाहेर पडूच शकत नाही. फारच थोडे लोक प्रभूनामाच्या सहाय्याने ह्या मोहमायेतून सुटून प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतात. अशा जीवावर मी माझे तनमन अर्पण करतो. ॥२६॥

कबीर सांगतात, मित्रा हा देह नष्ट होणार आहे. तुला शक्य असेल तर प्रभूनामाचे स्मरणाने तू ते टाळू शकशील. मरण हे अटळ आहे. तुला शक्य

असेल तर तू प्रभूनाम स्मरणाने ह्या मानव जन्माचे सार्थक कर. अरे ज्याच्या जवळ लाखो करोडोची संपत्ती होती तेही मरण टाळू शकले नाहीत. त्यांना अखेर त्यांची ही सारी संपत्ती येथेच सोडून जसे आले तसेच नग्न होऊनच जावे लागले आहे हे लक्षात घे. ॥२७॥

कबीर सांगतात, हे शरीर तर नश्वर आहे. कधी ना कधी हे जाणारच. मग ज्याने तुला इहपरलोकी लाभ होणार आहे अशा मार्गाने तू जा. साधू संतांची संगत धर किंवा प्रभू नामात तल्लीन होऊन जा. ह्या पैकी कोणता ही मार्ग स्वीकार कारण हे दोन्ही मार्ग वास्तविक एकच आहेत. तेच तुला प्रभू परमात्म्याशी एकरूप करतील. ॥२८॥

कबीर, मरता मरता जगु मूआ, मरि भी न जानिआ कोइ ।
 ऐसे मरने जो मरै, बहुरि न मरना होइ ॥२९॥
 कबीर, मानस जनमु दुलंभु है, होइ न बारैबार ।
 जिउ बन फल पाके भुइ गिरहि, बहुरि न लागहि डार ॥३०॥
 कबीरा, तुही कबीरु तू, तेरो नाउ कबीरु ।
 राम रतनु तब पाइऐ, जउ पहिले तजहि सरीरु ॥३१॥
 कबीर, झंखु न झंखीऐ, तुमरो कहिओ न होइ ।
 करम करीम जु करि रहे, मेटि न साकै कोइ ॥३२॥

शब्दार्थ : मूआ - मेला, जानिआ - जाणतो, ऐसी - असे, अशा प्रकारे, बहुरि - परत, बारैबार - वारवार, जिउ - ज्याप्रमाणे, जसे, पाके - पिकलेले, भुइ - जमीन, गिरहि - पडते, लागहि - लागणे, डार - फांदी, तुही - तूच, फक्त तूच, तेरो - तुझे, नाउ - नाव, तब - जेव्हा, पाइऐ - प्राप्त होते, जउ - जेव्हा, पहिले - प्रथम, तजहि - त्यागणे, टाकून देणे, झंखु - कुरकूर, व्यर्थ, झंखीऐ - रडगाणे गाऊन, रडून भेकून, कहिओ - सांगण्याने, करम - कर्म, करीम - कर्म करणारा, परमेश्वर, मेटि - नष्ट करणे, मिटवून टाकणे, साके - शकणे, कोइ - कोणी.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ह्या संसारात जन्मलेला जीव मरतोच मरतो. ह्या

जगात आलेला कोणीही मेल्या शिवाय राहात नाही. प्रत्येक जण मरणारच हे नीट लक्षात घे. मग जर मरायचेच तर असे मरावे की फिरून मरण येणार नाही. म्हणजेच ह्या जन्मात असे कर्म करावे की ज्यामुळे प्रभू परमात्म्याची कृपा प्राप्त होऊन ह्या जन्म मरणाच्या चक्रातून सुटका होईल. ॥२९॥

कबीर सांगतात, हा मानव जन्म दुर्लभ आहे. चौऱ्याऐशी लक्ष योनीतून फिरल्यानंतर तो प्राप्त होतो. असा हा दुर्लभ मानव जन्म वारंवार प्राप्त होत नसतो. ज्या प्रमाणे झाडावरून पिकलेले फळ गळून पडले की ते परत झाडाला चिकटवता येत नाही त्याप्रमाणे एकदाच प्राप्त झालेला हा मानव जन्म परत प्राप्त होत नाही. ॥३०॥

कबीर सांगतात, हे कबीरा, तू व तो प्रभू परमात्मा एकच आहात. त्यात भेद नाही. तुझ्यात असलेल्या प्रभू परमात्म्याचेच नाव कबीर आहे व कबीर हे नाम धारण करणारा तूच प्रभू परमात्मा आहेस. जेव्हा ह्या शरीराबद्दलचा मोह, अहंकार, संसारातील विकार यांचा, मोहमायेचा त्याग केला जातो तेव्हाच हे रामरूपी रत्न प्राप्त होते. ॥३१॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, ह्या प्रापंचिक गोष्टींचा तू उगाच बाऊ करू नकोस. तेच तेच रडगाणे गाऊ नकोस. तुझ्या रडण्या भेकण्याने काहीही होणार नाही. तुझ्याकडून कर्म करून घेणारा प्रभू परमात्मा जेव्हा तुझ्यावर कृपा करील व तुला जे कर्म करावयास लावील तेच कर्म तुला करावे लागेल. परमेश्वरी इच्छा असेल तसेच होईल. त्यात कोणीही कसलाही बदल करू शकणार नाही. ॥३२॥

कबीर, कसउटी राम की, झूठा टिकै न कोइ ।
 राम कसउटी सो सहै, जो मरि जीवा होइ ॥३३॥
 कबीर, ऊजल पहिरहि कापरे, पान सुपारी खाहि ।
 एकस हरि के नाम बिनु, बाधे जमपुरि जांहि ॥३४॥
 कबीर, बेड़ा जरजरा, फूटे छेंक हजार ।
 हरूए हरूए तिरि गए, डूबे जिन सिर भार ॥३५॥

कबीर, हाड जरे जिउ लाकरी, केस जरे जिउ घास ॥

इहु जगु जरता देखि कै, भइओ कबीरु उदासु ॥३६ ॥

शब्दार्थ : कसउटी - कसोटी, परीक्षा, झुठा - खोटे, टिके - टिकणे, सो - तो, सहे - उत्तीर्ण होतो, टिकून राहतो. ऊजल - उजळ, पांढरे शुभ्र, पहिरहि - पोषाख करून, घालून, कापरे - कपडे, खाहि - खाऊन, एकस - एकमात्र, बाधे - बांधून, जांहि - जातात, बेडा - जहाज, नौका, जरजरा - जुनी पुराणी, जराजर्जर, छेक - भोके, हसए - हलके, तिरि - तरून, डुबे - बुडाले, भार - बोजा, वजनदार, जरे - जळतात, जिउ - जसे, लाकरी - लाकडे, घास - गवत, उदासु - उदास, विरक्त.

भावार्थ : कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या कसोटीत, परीक्षेत खोटी गोष्ट, दांभिक लोक, टिकूच शकत नाहीत. ज्यांनी आपला अहंभाव पूर्णपणे नष्ट करून जे प्रभू नामात काया वाचा मने एकरूप झाले तेच प्रभू परमात्म्याच्या कसोटीत खरे उतरतात, उत्तीर्ण होतात. ॥३३ ॥

उंची वस्त्रे परिधान केलेले, ख्याली खुशालीत जीवन जगणारे कितीही श्रीमंत असले तरी जर त्यांच्या मनात प्रभूनाम नसेल तर अशा लोकांना यमदूत बांधून घेऊन जातात. ॥३४ ॥

कबीर सांगतात, अरे ही शरीर रुपी नौका आता जुनी पुराणी झाली आहे. तिला हजारो छिद्रे पडली आहेत आता ही बुडणार हे निश्चित आहे. ह्यातून तेच जीव वाचणार आहेत की ज्यांनी मोह मायारुपी भार जवळ न बाळगल्याने, अहंभाव नष्ट केल्याने, हलके हलके, भाररहित झाले आहेत. जे मोहमायेच्या, अहंकाराच्या ओझ्याने जड झाले आहेत ते हमखास बुडणार आहेत. ॥३५ ॥

कबीर म्हणतात देह गेल्यावर, त्याला अग्नी दिल्यावर शरीरातील हाडे लाकडासारखी जळून जातात. केस वाळलेल्या गवतासारखे भरकन जळून जातात. हा देह इतका नश्वर आहे हे समजल्यानंतरही, हे सारे जग मोहमायेच्या अग्नीत जळत असलेले पाहून कबीर मात्र ह्या संसारातून विरक्त झाला. ॥३६ ॥

कबीर, गरबु न कीजीए, चाम लपेटे हाड ।

हैवर ऊपर छत्र तर, ते फुनि धरनी गाड ॥३७ ॥

कबीर, गरबु न कीजीए, ऊचा देखि अवासु ।

आजु काल्हि भुइ लेटणा, ऊपरि जामै घासु ॥३८ ॥

कबीर, गरबु न कीजीए, रंकु न हसीए कोइ ।

अजहु सु नाउ समुद्र महि, किआ जानउ किआ होइ ॥३९ ॥

कबीर, गरबु न कीजीए, देही देखि सुरंग ।

आजु काल्हि तजि जाहुगे, जिउ कांचुरी भुयंग ॥४० ॥

शब्दार्थ : गरबु - गर्व, चाम - चामडे, लपेटे - लपेटून, हैवर - घोड्यावर, तर - खाली, फुनि - सुद्धा, धरनी - जमीन, गाउ - गाडले जातात. ऊचा - उंच, वर, देखि - पाहून, आवासु - आवास, महाल, भूइ - जमीन, लेटना - लोटणे, जामै - जन्मेल, उगवले, आजु - आज, काल्हि - उद्या, रंक - दरिद्री, दीन दुबळे, अजहु - अजून आता, नाउ - नाव, नौका, किआ - काय, कोण, जानउ - जाणतो, सुरंग - सुंदर रंगाची, कांचुरी - कात, भुयंग, भुजंग, साप.

भावार्थ : कबीर सांगतात, अरे माणसा तुझे हे शरीर म्हणजे केवळ चामड्यात लपेटलेली हाडे ! त्याचा एवढा गर्व कशाला करतोस ? ज्यांच्याजवळ घोड्यावर स्वार होऊन डोक्यावर छत्र धरण्या इतके ऐश्वर्य होते. तेही शेवटी मातीतच गाडले गेले आहेत. ॥३७ ॥

कबीर सांगतात, हे जीवा तू बांधलेल्या ह्या उंच माड्या हवेल्यांचा गर्व करू नकोस. अखेर हे सर्व सोडून तू आज नाही तर उद्या मातीतच गाडला जाणार आहेस. व त्याच्यावर गवत उगवणार आहे. ॥३८ ॥

कबीर सांगतात, अरे तुझ्या श्रीमंतीचा गर्व करून दीन दुबळ्यांना हसू नकोस. अजून तुझी नाव समुद्रावर तरंगते आहे. उद्या तुझी स्थिती काय होईल हे कोणीही सांगू शकत नाही. ॥३९ ॥

कबीर सांगतात, हे माणसा, तुझ्या ह्या सुंदर देहाचाही तू गर्व बाळगू

नकोस. जसा साप कात टाकून देतो तसे तुला तुझ्या सुंदर शरीराचा त्याग करावाच लागणार आहे. म्हणून शरीराचा गर्व करण्याऐवजी प्रभू नामाचे स्मरण कर. ॥४०॥

कबीर, लूटना है त लूटि लै, राम नाम है लूटि ।
फिरि पाछै पछुताहुगे, प्रान जाहिंगे छूटि ॥४१॥
कबीर, ऐसा कोई न जनमिओ, अपने घर लावै आगि ।
पांचउ लरिका जारि कै, रहै राम लिव लागि ॥४२॥
को है लरिका बेचई, लरिकी बेचै कोइ ।
साझा करै कबीर सिउ, हरि संगि बनजु करेइ ॥४३॥
कबीर, इह चेतावनी, मत सहसा रहि जाइ ।
पाछै भोग जु भोगवे, तिन को गुडु लै खाहि ॥४४॥

शब्दार्थ : पछुताहुगे - पश्चात्ताप पावाल, कराल, जाहिंगे - जातील, छूटि - सुटून, पांचउ - पाच, लरिका - मुलगे, जारि - जाळून, लिव - लीन, तल्लीन, बेचइ - विकतो, लरिकी - मुली, मुलगी, साझा करै - सतसंग करून, बनजु - व्यापार, चेतावनी - इशारा, सावध करणे, सहसा - संशय, पाछे - नंतर, तिन - त्या बदल, गुडु - गूळ, लै - घेउन, खाहि - खातो.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे जीवा तुला काहीतरी लुटूनच आणायचे आहे ना? मग राम नामाची लूट लुटून आण. आत्ता जीवात जीव आहे, तोवरच प्रभू नाम प्राप्त करून घे. नंतर, प्राण गेल्यावर, हातची संधी गेली म्हणून तुझ्यावर पश्चात्ताप करण्याची पाळी येईल. ॥४१॥

कबीर सांगतात, असा कोणीही जन्मला नसेल की जो आपल्या हाताने आपल्या घराला आग लाऊन आपल्या पाच पुत्रांना मारून विरक्त होऊन रामनामात तल्लीन होऊन जाईल. भावार्थ असा की सहसा कोणीही माणूस आपला अहंभाव जाळून टाकून काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर, ह्या पांच विकारांना मारून टाकून, संसारातील मोहमायेपासून विरक्त होऊन प्रभू नामात आपले मन एकाग्र करील. ॥४२॥

३४४ _____ म्हणे कबीर

असा क्वचितच विरळा जीव आढळतो जो आपला मनोविकार रुपी पुत्र व आशा तृष्णा रुपी कन्या ह्यांना विकून टाकतो. म्हणजे मनातील दुर्विचार व विकार नष्ट करतो. कबीर म्हणतात जर कोणी असा असेल तर कबीर त्याच्या बरोबर सतसंग करून प्रभू नामाचा व्यापार करील व प्रभू नाम प्राप्त करील. ॥४३॥

कबीर, सांगतात, हे जीवा तुझ्या मनात यत्किंचितही संदेह राहू नये म्हणून तुला सावध करतो की ह्या पूर्वी तू जे भोग भोगलेस ते अगदी कवडी मोल आहेत. परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी त्यांचा काहीही उपयोग नाही. ह्या मोहमायेच्या भोगांची कडू चव घालवण्यासाठी प्रभू नाम रुपी गोड गुळाची चव घे. ॥४४॥

कबीर मै जानिओ पड़िबो भलो, पड़िबे सिउ भल जोगु ।
भगति न छाडउ राम की, भावै निंदउ लोगु ॥४५॥
कबीर, लोगु कि निंदै बपुड़ा, जिह मनि नाही गिआनु ।
राम कबीरा रवि रहे, अवर तजे सभ काम ॥४६॥
कबीर, परदेसी कै घाघरै, चहुदिसि लागी आगि ।
खिंथा जलि कोइला भई, तागे आंच न लाग ॥४७॥
कबीर, खिंथा जलि कोइला भई, खापरु फूटम फूट ।
जोगी बपुड़ा खेलिओ, आसनि रही बिभूति ॥४८॥

शब्दार्थ : मै - मी, जानिओ - जाणले, पड़िबो - (धर्मग्रंथांचा) अभ्यास, सिउ - पेक्षा, भल - चांगला, जोगु - योग, छाडउ - सोडणे, भावै - भले, निंदउ - निंदा करणे, लोगु - लोक, बपुड़ा - बापडा, गरीब, जिह - ज्याच्या, गिआनु - ज्ञान, रवि रहे - तल्लीन होतो, अवर - इतर, तजे - त्यागणे, सोडणे, घाघरै - शरीररूपी घर, खिंथा - गोदडी, शरीर रूप, कपडे, खापरु - मातीचा पात्र, भिक्षा पात्र, फूटम फूट - तुकडे तुकडे, खेलिओ - डाव, खेळ, बाजी, आसनि - बसण्याची जागा, आसन, रहि - रहिली, विभूती - राख.

म्हणे कबीर _____ ३४५

भावार्थ : कबीर सांगतात, मला प्रथम वाटायचं की ज्ञानमार्ग हा सर्व श्रेष्ठ पोथ्या पुराणे आदि धर्म ग्रंथ वाचून धर्म ज्ञान मिळवावे. मग वाटू लागले की ज्ञान मार्गापेक्षा योग मार्ग श्रेष्ठ. योग मार्गाने मनाचे सर्व संकल्प विकल्प ताब्यात ठेवल्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होईल. पण साऱ्या अनुभवाअंती आता माझी खात्री झाली आहे की भक्ती मार्ग हाच सर्व श्रेष्ठ आहे. आता मी रामभक्ती कधीही सोडणार नाही. लोक माझी खुशाल निंदा करोत मला त्याची पर्वा नाही. ॥४५॥

कबीर म्हणतात निंदा करणाऱ्या लोकांची मला कीव वाटते. काय करणार बिचारे ? त्यांच्या मनात प्रभू परमात्म्याचे ज्ञानच प्राप्त झाले नाही. मी कबीर आता अन्य सर्व मार्ग सोडून सदैव प्रभू रामाचेच स्मरण करतो. ॥४६॥

कबीर सांगतात, ह्या जगात जीव परदेशी म्हणून आला. पण ह्या जगातील मोहमाया, विषय विकारांच्या आगीने त्याचे शरीर रूपी वस्त्र जळून त्याचा कोळसा झाला. पण त्या शरीरात वसत असलेल्या आत्म्यास त्याची जराही झळ बसली नाही. जन्म मरण ही शरीराशी संबंधीत आहेत. पण आत्मा अमर आहे ॥४७॥

कबीर सांगतात, जेव्हा हे शरीर रूपी वस्त्र जळून त्याचा कोळसा झाला त्याचवेळी त्या योग्याच्या भिक्षा पात्राचे ही तुकडे तुकडे झाले जीवात्मा ह्या संसारातला आपला खेळ खेळून निघून गेला आणि तो जेथे बसला होता तेथे केवळ राख उरली ॥४८॥

कबीर, थोरै जलि माछुली, झीवर मेलिअे जालु ।

इंह टोघनै न छूटसहि, फिरि करि समुंदु सम्हालि ॥४९॥

कबीर, समुंदु न छोडीऐ, जउ अति खारो होइ ।

पोखरि पोखरि दूढते, भलो न कहि है कोइ ॥५०॥

कबीर, निगुसांएं बहि गए, थांघी नाही कोइ ।

दीन गरीबी आपुनी, करते होइ सु होइ ॥५१॥

कबीर, बैसनउ की कूकरि भली, साकत की बुरी माइ ।

ओहु नित सुनै हरिनाम जसु, उह पाप बिसाहन जाइ ॥५२॥

शब्दार्थ : थोरै - थोडे, माछुली - मासोळी, झीवर - कोळी, मेलिओ - टाकतो, फेकतो. जालु - जाळे, इह - ह्या, टोघनै - खड्डा, न छूटसहि - सुटका होणार नाही, न छोडीऐ - सोडू नकोस, जउ - जरी, खारो - खारट, पोखरि - छोटा तलाव, दूढते - शोध घेणे, निगुसांएं - निराधार, थांघी - आधार, नावाडी, बैसनउ - वैष्णव, कूकरि - कुत्री, साकत - दुराचारी, मनमुख, ओह - ती, जसु - यश, उह - ती, बिसाहन - भागीदार.

भावार्थ : उथळ पाण्यातील मासळी कोळ्याच्या जाळ्यात चटकन सापडते. ह्या डबक्यात राहून कधीच जाळ्यातून सुटका होत नाही पण खोल सुद्रातील मासोळीचे रक्षण होते. म्हणून कबीर सांगतात, हे संसारी जीवा, तू ह्या संसारातील मोहमायेत अडकलास तर हमखास यमदूत तुझा घास घेतील. पण जर तू त्या अथांग प्रभू परमात्म्याचा आश्रय घेतलास तर तो तुझा सांभाळ करील ॥४९॥

कबीर सांगतात, समुद्राचे पाणी खारट असले तरी तू त्याची साथ सोडू नकोस. छोट्या छोट्या डबक्यात राहणाऱ्यास कोणी शाहणा म्हणत नाही. भाव असा की ईश्वर भक्तीचा मार्ग जरी खडतर असला तरी तू तो सोडू नकोस. छोट्या छोट्या कर्मकांडाचा काही लाभ होत नाही. परमेश्वराची उपासना करावयाचे सोडून संसारिक गोष्टीत रमण्यात शहाणपण नाही ॥५०॥

कबीर सांगतात, जे परमेश्वरापासून दूर गेले ते वाहून गेले. यमाने त्यांचा घास घेतला. त्यांना कोणीही आधार देऊ शकले नाही. जिवाने सदैव लीन, नम्र होऊन रहावे. प्रभू परमात्म्याने जसे ठेवले आहे त्यात आनंद मानून रहावे. त्या प्रभू परमात्म्याच्या इच्छेप्रमाणे जे होईल ते होईल. त्यातच समाधान, आनंद मानावा ॥५१॥

कबीर सांगतात, वैष्णवाघरची, ईश्वर भक्ताघरची कुत्री बरी कारण ती वैष्णवाच्या घरी राहून प्रभुनाम श्रवण करते, पण जो दुराचारात बुडाला. त्याची आई होणे वाईट, कारण ती पुत्राच्या मायेत गुंतल्याने त्याच्या पापाचीही वाटेकरी होते. ॥५२॥

कबीर, हरना दूबला, इहु हरीआरा तालु ।

लाख अहेरी एकु जीउ, केता बंचउ कालु ॥५३॥

कबीर, गंगा तीर जु घरु करहि, पीवहि निरमल नीरु ।

बिनु हरि भगति न मुकति होइ, इउ कहि रमे कबीर ॥५४॥

कबीर, मनु निरमलु भंडआ, जैसा गंगा नीरु ।

पाछै लागो हरि फिरे, कहत कबीर कबीर ॥५५॥

कबीर, हरदी पीअरी, चुंनां ऊजल भाइ ।

राम सनेही तउ मिलै, दोनउ बरन गवाइ ॥५६॥

शब्दार्थ : हरना - हरीण, दुबला - दुबळा, इहु - ह्या, हरीआरा - हिरवळ, तालु - तालाब, अहेरी - शिकारी, केता - किती, बंचउ - वाचवू, कालु - काळ, यम, जु - जर, घरु - घर, पिवहि - पितो, इउ - असे, कहि - सांगून, रमे - रममाण झाला, निरु - पाणी, पाछै - मागे, फिरै - फिरते, हरदी - हळद, पिअरी - पिवळी, चुंनां - चुना, उजल - पांढरा, तउ - त्यांना, मिलै - मिळाला, दोनउ - दोघे, बरन - रंग, गवाई - हरवतात, गमावतात.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हिरवळीने लुब्ध होऊन हरीण तिकडे धाव घेते. त्याला काय माहीत की तेथे अनेक शिकारी त्याची पारध करण्यासाठी टपून बसले आहेत. अशा वेळी ते बिचारे स्वतःचा जीव कसा काय वाचवू शकणार? हीच स्थिती जिवाची होते. ह्या संसारात अनेक मोहांना वश होऊन जीव मायेच्या पाशात अडकून अखेर यमदूतांच्या भक्ष्यस्थानी पडतो. ॥५३॥

कबीर सांगतात, एखाद्याने आपले घर गंगा किनारी बांधले तर त्यास सदा सर्वदा गंगाजल पिण्यास मिळेल. पण तो मोहमायेपासून विषय विकारापासून मुक्त होत नाही. पण जो सदैव संत सज्जनांच्या संगतीत राहिला त्यास प्रभू परमात्म्याची भक्ती प्राप्त होते. आणि भक्ती शिवाय मुक्ती नाही. एवढे सांगून कबीर प्रभूनामात रममाण झाला ॥५४॥

कबीर सांगतात, जेव्हा माझे मन गंगाजलसारखे निर्मळ झाले तेव्हा प्रत्यक्ष

प्रभू परमात्मा माझ्यामागे कबीर, कबीर, करत हाका मारू लागला. ॥५५॥

कबीर सांगतात, हळद पिवळी असते. चुना पांढरा असतो. पण जेव्हा ते एकत्र येतात. तेव्हा आपला वर्ण टाकून देतात व दोघेही एकच लाल रंग धारण करतात. त्याप्रमाणे ह्या संसारात कोणी नीच वर्णाचा असतो. कोणी उच्चवर्णाचा असतो. पण जेव्हा त्या दोघांना प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते तेव्हा दोघांचाही वर्ण गळून पडतो व त्यांना एकत्र प्रभू परमात्म्याचा रंग प्राप्त होतो. ॥५६॥

कबीर, हरदी पीरतनु हरै, चून चिहनु न रहाइ ।

बलिहारी इह प्रीति कऊ, जिह जाति बरनु कुलुजाइ ॥५७॥

कबीर, मुकति दुआरा संकुरा, राई दसएं भाइ ।

मनु तउ मैगलु होइ रहिओ, निकसो किउ कै जाइ ॥५८॥

कबीर, ऐसा सतिगुरु जे मिलै, तुठा करे पसाउ ।

मुकति दुआरा मोकला, सहजे आवउ जाउ ॥५९॥

कबीर, ना मोहि छानि न छापरी, ना मोहि घरु नही गाउ ।

मत हरि पूछै कउनु है, मेरे जाति न नाउ ॥६०॥

शब्दार्थ : हरदी - हळद, पीरतनु - पिवळेपण, हरै - हरवळ, दूर करेन, चून - चुना, चिहनु - चिन्ह, खूण, ओळख, पांढरेपण, नरहाइ - राखणार नाही, राहणार नाही, इह - अशा प्रकारचे, कउ - कोणतीही, जिह - जेथे, मुकति - मुक्ती. दुआरा - द्वार, संकुरा - संकुचित, सूक्ष्म - छोटे, राई - मोहरी, दसएं - दहावा, भाइ - आग, हिस्सा, मनु - मन, तउ - तुझा, मैगलु - हत्तीसारखा मोठा. निकसो - पार होईल. पलीकडे जाईल, ओलांडून जाईल, किउ कै - कसा काय, तुठा - प्रसन्न होऊन, मोहि - माझे, छानि - झोपडी, छापरी - छप्पर, घरु - घर, गाउ - गाव, करे पसाउ - प्रसाद देतो, मत - जर.

भावार्थ : ह्या श्लोकात कबीर परत एकदा हळद आणि चुन्याचे रूपक मांडून

समाजातील उच्च नीच नष्ट करण्याचा संदेश देतात. ते सांगतात, हळदीने आपले पिवळेपण सोडले पाहिजे व चुन्याने आपले शुभ्रपणा सोडला पाहिजे. हळद व चुना मनोभावे एकत्र आले तेव्हा दोघेही आपला रंग टाकून देऊन प्रेमाचा सौंदर्याचा लाल रंग धारण करतात. त्याचप्रमाणे जिथे उच्चनीच जातीचे लोक आपले कुळवर्ण विसरून प्रेमाने एकत्र येतात तेथे मी नतमस्तक होतो. ॥५७॥

कबीर सांगतात, मोक्षाचे द्वार मोहोरीच्या कणाच्या दहाव्या हिश्याहून ही सूक्ष्म असते. त्यातून अहंकाराने मदमस्त झालेला जीव कसा बरं आत जाऊ शकेल? मुक्ती प्राप्त करायची असेल तर प्रथम अहंकार टाकून दिला पाहिजे. ॥५८॥

कबीर सांगतात, असा कोणी सतगुरु भेटेल व प्रसन्न होऊन कृपा करील तर मनातील काम क्रोधादी सर्व विकार अहंकार नष्ट होऊन मुक्तीचे द्वार उघडले जाईल. व त्यातून जीव विनासायास प्रभू दरबारात प्रवेश करू शकेल. ॥५९॥

कबीर सांगतात, मला ना घर, ना दार, ना गाव, माझ्या डोक्यावर छप्पर ही नाही. हे प्रभो, मला माझे नाव, जात काहीही माहीत नाही. मी हे मोहमायेचे बंध तोडून प्रभू नामाशी एकरूप होऊन गेलो आहे. ॥६०॥

कबीर, मुहि मरने का चाउ है, मरउ त हरि के दुआर ।
मत हरि पूछै कउनु है, परा हमारे बार ॥६१॥
कबीर, ना हम कीआ न करहिगे, ना करि सकै सरीरु ।
किआ जानउ किछु हरि कीआ, भइओ कबीरु कबीरु ॥६२॥
कबीर, सुपनै हू बरडाहकै, जिह मुख निकसै रामु ।
ताके पग की पानही, मेरे तन को चामु ॥६३॥
कबीर, माटी के हम पूतरे, मानसु राखिओ नाउ ।
चारि दिवस के पाहुने, बड बड रूंधहि ठाउ ॥६४॥

शब्दार्थ : मुहि - मला, चाउ - आवड, इच्छा, कउनु - कोण, परा - पडला, बार - दारावर, किआ - केले, करहिगे - करणार, ना करीसकै -

करू शकणार नाही, किआ - केले, जानउ - जाणणे, किछु - काय, भइओ - झाला, सुपनै - स्वप्नात, बरडाइकै - बडबडणे, बरळणे, निकसै - निघते, ताके - त्याच्या, पग - पाय, पानही - पादत्राण, जोडे, चामु - चामडे, पूतरे - पुतळे, मानसु - माणूस, राखिओ - ठेवले, नाउ - नाव, पाहुने - पाहुणे, रूंधहि - रतले, बडबड - आणखी, आणखी (हाव), ठाउ - जमीन.

भावार्थ : कबीर म्हणतात, मला मरणाची आवड आहे. परमेश्वर प्राप्तीसाठी मोह, माया, अहंभाव सर्वांचा त्याग करण्यास मला आवडते. पण ते मरण प्रभू परमात्म्याच्या दारी यावं अशी माझी इच्छा आहे. त्या प्रभू परमात्म्याची कृपा दृष्टी माझ्यावर पडेल व तो कदाचित विचारिल की हा कोण माझ्या दारात पडला आहे. त्याची वाणी ऐकून मला माझ्या जीवनाचे सार्थक झाले असे वाटेल ॥६१॥

कबीर सांगतात मी काही केले नाही, करण्याची इच्छाही नाही व काही करण्याचे माझ्या अंगी सामर्थ्य नाही. मला काय माहीत हरीने काय केले? पण सगळीकडे कबीर कबीर असे नाव झाले. ॥६२॥

कबीर सांगतात, जो भक्त स्वप्नात सुद्धा रामराम असे बडबडतो, तो प्रभू परमात्म्याशी पूर्णपणे तादात्म्य पावला, एकरूप झाला. अशा भक्ताच्या पायात मी माझ्या शरीराच्या चामड्याचे जोडे करून घालीन. मी त्याच्या चरणी लीन होऊन त्याची सर्व प्रकारे सेवा करण्यात धन्यता मानीन. ॥६३॥

कबीर सांगतात ज्याला आपण माणूस म्हणतो तो मानवी देह हा केवळ एक मातीचा पुतळा आहे. तो केव्हा नष्ट होईल याचा भ्रवसा नाही, ह्या जगात माणूस हा चार दिवसांचा पाहुणा आहे पण हे विसरून तो जमीनजुमला, पैसा अडका, धन दौलत, सत्ता संपत्ती जमा करण्यात आपला सारा जन्म वाया घालवतो. ॥६४॥

कबीर, महिदी करि घालिआ, आपु पीसाइ पीसाइ ।
तै सह बात न पूछीऐ, कबहु न लाई पाइ ॥६५॥

कबीर, जिह दर आवत जातिअहु, हटकै नाही कोइ ।
सो दर कैसे छोडीऐ, जो दरु ऐसा होइ ॥६६ ॥
कबीर, डूबा था पै उबरिओ, गुन की लहरि झबकि ।
जब देखिओ बेड़ा जरजरा, तब उतरि परिओ हउ फरकि ॥६७ ॥
कबीर, पापी भगति न भावई, हरि पूजा न सुहाइ ।
माखी चंदनु परहरै, जह बिगंध तह जाइ ॥६८ ॥

शब्दार्थ : महिदी - मेंदी, पीसाइ - वाटली, घोटली, तै - तशीच, कबहु
- कदीही, लाई पाइ - पायास लावणे, जिह - ज्या, दार - दार, आवत -
आल्यावर, जातिअहु - जाताना, हटकै - अडवणे, विचारणे, छेडिऐ -
सोडावे, डुबा था - बुडत होतो. उबरिओ - उद्धारले, झबकि - जोराने,
लहरि - लाट, तरंग, देखिओ - पाहिले, बेडा - नाव, जरजरा - जुनी,
पुराणी, मोडकलीस आलेली, उतरि परिओ - उतरलो, हउ - मी, फरकि
- चटकन, न भावई - आवडत नाही, न सुहाइ - चांगली वाटत नाही, रुचि
वाटत नाही, माखी - माशी, परहरै - टाकून देतो, बिगंध - दुर्गंध, तह -
तिकडे, जह - जिकडे.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मेंदी रंगावी म्हणून ती खूप वेळ घोटतात. त्याप्रमाणे
मी प्रभू कृपा प्राप्त व्हावी म्हणून अनेक कष्टप्रद साधना केली, व्रतवैकल्ये
केली, अनुष्ठाने केली पण त्याचा काहीही उपयोग झाला नाही. प्रभू परमात्म्याने
माझी साधी विचारपूसही केली नाही. आपल्या चरणांचा आसराही मला दिला
नाही. ॥६५ ॥

कबीर सांगतात, ज्या दारी जाण्यायेण्यास जरा ही अडथळा नाही असे
दार म्हणजे संतसंग. तेथे कोणासही केव्हाही जाण्यायेण्यास प्रतिबंध नाही.
असे दार का सोडावे. ॥६६ ॥

कबीर सांगतात. अहंभावामुळे मी मोहमायेत फसून संसार सागरात
बुडणारच होतो पण प्रभू परमात्म्याचे गुणगान केल्याने त्याच्या आधाराने माझा
उद्धार झाला. माझ्या जेव्हा लक्षात आले की माझ्या शरीराविषयीचा अहंभाव

हाच माझ्या बुडण्याचे कारण आहे, हे शरीर तर जीर्ण शीर्ण झाले आहे, त्यावेळी
मी अहंभावाचा, शरीराच्या मोहाचा तत्काळ त्याग करून त्यातून बाहेर पडलो
म्हणूनच मी वाचलो. ॥६७ ॥

कबीर सांगतात, पापी माणसाला प्रभू परमात्म्याची भक्ती करावी असे
वाटत नाही. त्याला हरीची पूजा करावी हे सुचत नाही. माशी जशी चंदनाच्या
सुंगधाकडे न वळता जिथे दुर्गंधी आहे अशा ठिकाणाकडेच आकर्षित होते
त्याच प्रमाणे पापी माणसाचे मन सत्कर्माकडे वळण्या ऐवजी दुराचाराकडे
पापाचरणाकडेच ओढ घेते. ॥६८ ॥

कबीर, बैदु मूआ रोगी मूआ, मूआ सभु संसार ॥

एकु कबीरा ना मूआ, जिह नाही रोवनहार ॥६९ ॥

कबीर, रामु न धिआइओ, मोटी लागी खोरि ।

काइआ हांडी काठ की, ना ओहु चहँ बहोरि ॥७० ॥

कबीर, ऐसी होइ परी, मन को भावतु कीनु ।

मरने ते किआ डरपना, जब हाथि सिधउरा लीन ॥७१ ॥

कबीर, रस को गांडो चूसीऐ, गुन कउ मरीऐ रोइ ।

अवगुनीआरे मानसै, भलो न कहि है कोइ ॥७२ ॥

शब्दार्थ : बैदु - वैद्य, मुआ - मेला, सभु - सर्व, संसार - संसार, एकु -
एकटा, रोवनहार - रडणारा, मोटी - वाईट खोड, लागी - लागली, खोरि
- पोकळपणा, काइआ - शरीर, हांडी - हंडी, काठ - लाकूड, ओहु -
त्याला, चहँ - चडविणे, बहोरि - परत, हाथि - हातात, हातावर, सिधउरा
- शेंदूर थापलेला नारळ, सतीचे वाण, गांडो - उसाचा करवा, चुसीऐ -
चोखणे, अवगुणी आरे - अवगुणांनी भरलेला, मानसै - माणूस.

भावार्थ : ह्या सर्व श्लोकात मरण हा शब्द अध्यात्मिक मरण ह्या अर्थाने
वापरला आहे. कबीर सांगतात. ह्या जगात सारे लोक भोग विलासाच्या मागे
लागून प्रभू परमात्म्यास विसरतात व मोहमायेच्या सागरात बुडून अध्यात्मिक
दृष्टीने मरतात. त्यांना उपदेश करणारे विद्वान लोकही विकारात अडकून पडलेले

असतात म्हणजे तोही अध्यात्मिक दृष्ट्या मृतच होत. प्रभू परमात्म्यास विसरल्याने हा सारा संसारच मोहमायेच्या अधिन असल्याने अध्यात्मिक दृष्ट्या मरत असतो. कबीर सांगतात, जो माणूस विषय विकारांपासून, मोह मायेपासून स्वतःस दूर ठेऊन ईश्वर भक्तीत रममाण होऊन राहतो. तोच अध्यात्मिक मरण मरत नाही. ॥६९॥

कबीर सांगतात, हा दुर्लभ मानव देह प्राप्त होऊन ही प्रभू परमात्म्याचे ध्यान न करण्याची खोड ज्या माणसास लागली आहे तो विषय विकारांच्या मागे लागून आत्मिक मरण मरत असतो. शरीर हे लाकडाच्या भांड्यासारखे आहे. लाकडाचे भांडे चुलीवर ठेवले तर जळून जाते. ते परत वापरता येत नाही. तसेच ह्या मानव देहाचे आहे. हा एकदाच प्राप्त होतो. तो मोहमायेच्या, विषय विकारांच्या अग्नीत जळून गेला तर परत प्राप्त होत नाही. म्हणून विषय विकारांपासून दूर राहून प्रभू परमात्म्याची आराधना करा. ॥७०॥

कबीर सांगतात, जी स्त्री हातात शेंदूर माखलेला नारळ घेऊन सती जाण्यास सिद्ध झाली ती स्त्री मरणास भीत नाही. हे जीवा, तू प्रभू भक्तीचे व्रत घेतल्यावर मग आता आपला अहंकार मारून टाकण्यास का भितोस ? ॥७१॥

कबीर सांगतात, उसातला गोड रस प्राप्त करण्यासाठी उसास चरकात घालून पिळावे लागते त्या प्रमाणे जीवास प्रभूनाम रूपी रस प्राप्त करण्यासाठी मनातील अहंकार, द्वैतभाव नष्ट करावा लागतो. सद्गुण प्राप्तीसाठी अपार कष्ट सहन करावे लागतात. अवगुणी माणसे, अहंकारी माणसे कोणासही आवडत नाहीत. कोणीही त्यांना चांगले म्हणत नाही. ॥७२॥

कबीर, गागरि जल भरी, आजु कालि जैहै फूटि ।

गुरु जु न चेतहि आपनो, अधमाझ लीजहिगे लूटि ॥७३॥

कबीर, कूकरु राम को, मुतीआ मेरो नाउ ।

गले हमारे जेवरी, जह खिंचै तह जाउ ॥७४॥

कबीर जपनी काठ की, किआ दिखलावहि लोइ ।

हिरदै रामु न चेतही, इह जपनी किआ होइ ॥७५॥

कबीर, बिरहु भुयंगमु मन बसै, मंतु न मानै कोइ ।

राम बिओगी ना जीऐ, जीऐ त बउरा होइ ॥७६॥

शब्दार्थ : गागरि - घागर, आजु - आज, कालि - काल, जैहै - जाइल, फूटि - फुटून, जु - जर, अधमाझ - अर्धावर, मधेच, लीजहिगे लूटि - लुटला जाशील, कूकरु - कुत्रा, मुतीआ - मोत्या, जेवरी - साखळी, जह - जीकडे, खिंचै - खेचून, ओढेल, तह - तिकडे, जपनी - जपमाळ, काठकी - लाकडाची, दिखलावहि - देखावा, लोइ - लोकांना, नचेतहि - स्मरण केले नाही, बिरहु - विरह, प्रभूचा विरह, भुयंगमु - भुजंग, साप, मंतु - मंत्र, बउरा - बावरा, वेडा, खुळा.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मानवी शरीर हे जीवन रूपी पाण्याने भरलेल्या मातीच्या घागरी सारखे आहे. केव्हा फुटेल ते सांगता येत नाही. जो आपल्या गुरूचे स्मरण करीत नाही, तो आपल्या जीवनात अर्ध्यावरच विषय विकारांनी लुटला जाईल, विषय विकारांमुळे नष्ट होऊन जाईल. जर तू आपल्या मनात प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले नाहीस तर तुझा जन्म व्यर्थ होईल. प्रभू प्राप्ती शिवायच तू अर्ध्यावरच यमाकडून लुटला जाशील. ॥७३॥

कबीर सांगतात, मी तर त्या प्रभू रामाच्या दारातला कुत्रा आहे. माझे नाव मोती आहे. माझ्या गळ्यात त्याने साखळी बांधली आहे. मी त्याचा दासानुदास आहे. तो साखळी ओढून जिकडे जायला सांगेल, तिकडे मी जातो. जे करायला सांगेल ते मी करतो. ॥७४॥

कबीर सांगतात, ही तुळशीच्या लाकडाची जपमाळ का उगाच मिरवतोस ? जर तू अंतःकरणपूर्वक प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करीत नाहीस तर नुसती जपमाळ हातात धरून काय उपयोग. ॥७५॥

कबीर सांगतात, प्रभूच्या विरह दुःखाचा साप माझ्या मनात वसला आहे. हे दुःख इतके तीव्र आहे की कोणताही सांसारिक मोहमायेचा मंत्र त्याच्यावर प्रभाव पाडू शकत नाही. रामाचा भक्त रामाशिवाय जगूच शकत नाही, आणी जगलाच तर रामाच्या प्राप्तीसाठी तो वेडापिसा होतो. ॥७६॥

कबीर, पारस चंदनै, तिन है एक सुगंध ।
 तिह मिलि, तेऊ ऊतम भए, लोह काठ निरगंध ॥७७ ॥
 कबीर, जम का ठेंगा बुरा है, ओहु नही सहिआ जाइ ।
 एकु जु साधू मोहि मिलिओ, तिन्ह लीआ अंचलि लाइ ॥७८ ॥
 कबीर, बैदु कहै हउ ही भला, दारू मेरै वसि ।
 इह तउ बसतु गुपाल की, जब भावै लेइ खसि ॥७९ ॥
 कबीर, नउबति आपनी, दिन दस लेहु बजाइ ।
 नदी नाव संजोग जिउ, बहुरि न मिलहै आइ ॥८० ॥

शब्दार्थ : पारस - परीस, तिन्ह - त्यामध्ये, सुगंध - गुण, तिह - त्यांच्या, मिलि - संगतीने, तेऊ - ते, ऊतम - उत्तम, चांगले, भए - झाले, होतात, काठ - लाकूड, निरगंध - वासरहित, ठेंगा - आघात, धक्का, ओहु - तो, सहिआ - सहन करणे, सोसणे, एकु - एक, जु - जो, साधु - गुरु, मोहि - मला, मिलिओ - मिळाला, प्राप्त झाला, तिन - त्याने, लिआ - घेतले, अंचलि - पदरात, बैदु - वैद्य, दारू - औषध, मेरैवसि - माझ्या हाती आहे, इह - ही, तउ - तुझी, बसतु - वस्तू, शरीर, भावै - वाटेल, खसि लेइ - घेऊन जाईल, कादून घेईल, नउबति - नौबत, डंका, लेहु - घे, बजाइ - वाजवणे.

भावार्थ : कबीर सांगतात, परीस व चंदन ह्या दोघांमध्ये एक समान गुण आहे तो म्हणजे त्यांच्या संगतीत जे येतात त्यांचे जीवन ते उजळून टाकतात. लोखंड एरवी कवडी मोल पण परीसाच्या स्पर्शाने त्याचे सोने होते. चंदनाच्या सानिध्यात असलेली झाडे म्हणजे एरवी नुसते साधे लाकूड, पण चंदनाच्या सानिध्याने त्यास सुगंध प्राप्त होते. तसेच क्षुद्रातला क्षुद्र माणूस ही संत संगतीने परमपदास पोहोचतो. ॥७७ ॥

कबीर सांगतात, यमाचा बडगा फार वाईट. तो सहन करणे अशक्य. ज्याच्या डोक्यात यमाचा बडगा पडला तो मेलाच म्हणून समजा. पण मला सदगुरू भेटला. त्याने कृपावंत होऊन मला आपल्या पदरात घेतले. मला

आसरा दिला. आता मला यमाची ही भीती नाही. ॥७८ ॥

कबीर सांगतात, वैद्य असे समजतो की माझ्या जवळ उत्तमोत्तम औषधे आहेत व मी रोग्यांना जीवनदान देतो. पण हा जीव तर प्रभू परमात्म्याच्या ताब्यात आहे. जर त्याची इच्छा असेल तरच वैद्याच्या औषधांचा उपयोग होईल. जर त्याने जीवास मरण यावे असे ठरवले तर वैद्याच्या उत्तमोत्तम औषधाचा उपयोग होणार नाही. जीवास जगवायचे की मारायचे ते ही प्रभू परमात्माच ठरवतो. माणसाच्या हातात काही नाही. माणसाने उगाच अहंकार करू नये. ॥७९ ॥

कबीर सांगतात, तू आपल्या मोठेपणाचा ढोल थोडे दिवस बडवून घे. ह्या जगात तू फार थोडे दिवस आहेस. जसे नदी पार करण्यासाठी माणसे होडीत बसतात. त्यांची साथ संगत तेवढ्या पुरतीच असते. एकदा परतीला पोहोचले की परत गाठ भेट नाही. त्या प्रमाणेच ह्या संसारात तुला भेटणारे मित्र, सखे, आप्त सारेजण काही काळच तुझे सोबती आहेत. हे जग सोडल्यावर कोणी कोणाचे नाही. हे जिवात जीव आहे तोपर्यंत प्रभू नामाचे स्मरण कर ॥८० ॥

कबीर, सात समुंदहि मसु करउ, कलम करउ बनराइ ।
 बसुधा कागदु जउ करउ, हरिजसु लिखनु न जाइ ॥८१ ॥
 कबीर, जाति जुलाहा किआ करै, हिरदै बसे गुपाल ।
 कबीर, रमईआ कंठ मिलु, चूकहि सरब जंजाल ॥८२ ॥
 कबीर, ऐसा को नही, मंदर देइ जराइ ।
 पांचउ लरिके मारि कै, रहै राम लिउ लाइ ॥८३ ॥
 कबीर, ऐसा को नही, इह तन देवै फूकि ।
 अंधा लोगु न जानई, रहिओ कबीरा कूकि ॥८४ ॥

शब्दार्थ : समुदहि - समुद्रांची, मसु - शाई, करउ - केली, कलम - लेखणी, बनराइ - बनराइ, जंगल, बसुधा - पृथ्वी, हरिजसु - प्रभू परमात्म्याचे गुणगान, किया - काय, कंठ - गळा, मिलु - भेटले, चुकही

- चुकले, सरब - सर्व, जंजाल - कष्ट, मंदरु - घर, शरीराचा मोह, लरिके - पुत्र, देवै - देतो, फुकि - जाळणे, जानई - जाणतो, कूकि - ओरडून.

भावार्थ : कबीर सांगतात, सातही समुद्रांची शाई केली, जगातली सर्व जंगले तोडून त्याच्या लेखणी केल्या. सबंध पृथ्वीचा कागद केला. तरीही प्रभू परमात्म्याचे यशोगान लिहिण्यास हे सारे कमीच पडेल इतका प्रभू परमात्मा अपार आहे. ॥८१॥

कबीर सांगतात, कबीराची जात विणकराची म्हणजे हलकी असली म्हणून काय झाले ? कबीराने तर रामाला आपल्या हृदयात दृढ धरले आहे. कबीर आणि राम एकरूप झाले आहेत. राम नामामुळे कबीर संसारातील साऱ्या जंजाळातून मुक्त झाला आहे ॥८२॥

कबीर सांगतात ह्या जगात असा कोणी नाही की जो स्वतःच्या हाताने आपले घर जाळेल म्हणजे आपल्या मनातील अहंकार नष्ट करील. आपल्या पाच पुत्रांना - काम, क्रोध, मोह, मद, मत्सर ह्या पाच विकारांना मारून प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जाईल. ॥८३॥

कबीर सांगतात असा कोणीही नाही जो आपल्या शरीरास म्हणजे मोहमायेस विषय विकारास जाळून टाकतो. लोक मोहमायेने विषय विकारांनी आंधळे झाल्यामुळे कबीर ओरडून सांगत असूनही त्याकडे कोणीही लक्ष देत नाहीत. ॥८४॥

कबीर, सती पुकारै चिह चड़ी, सुनुहो बीर मसान ।
लोगु सबाइआ चलि गइओ, हम तुम कामु निदान ॥८५॥
कबीर, मनु पंखी भइओ, उडि उडि दहदिस जाइ ।
जो जैसी संगति मिलै, सो तैसो फलु खाइ ॥८६॥
कबीर, जाकउ खोजते, पाइओ सोई ठऊरु ।
सोई फिरि कै तू भइआ, जाकउ कहता अउरु ॥८७॥
कबीर मारी मरउ कुसंग की, केले निकटि जु बेरि ।
उह झूलै उह चीरीऐ, साकत संगु न हेरि ॥८८॥

शब्दार्थ : सती - सती, पुकारै - सांगत आहे, चिह - चिता, चड़ी - चढलेली, मशान - स्मशान, सबाइआ - सगळे, खोजते - शोधतो, पाइओ - प्राप्त होते, सोइ - तोच, ठऊरु - आधार, फिरि - फिरणे, जाकउ - ज्याला, अऊरु - अन्य, कुसंग - वाईट संगत, निकट - जवळ, जु - जसे, केले - केळीचे झाड, बेर - बोराचे झाड, झुलै - झुलते, डोलते, उह - ते, चिरिऐ - चिरते, साकत - दुराचारी, संगु - संगत, न हेरि - धरू नकोस.

भावार्थ : कबीर सांगतात, आपल्या पतीच्या चितेवर चढलेली सती ओरडून सांगते आहे - हे बंधु स्मशाना, बाकी सगळे लोक स्मशानापर्यंत येऊन निघून गेले. आता येथे फक्त तू आणि मीच. आपले एकमेकाशी काम. मला माझ्या पती मीलनात माझा देह हाच अडथळा आहे. माझ्या पती बरोबर, मला जाळून टाकशील तर माझा आत्माही त्याचे बरोबर स्वर्गात जाईल. मतीतार्थ असा की प्रभू परमेश्वरास प्राप्त करावयाचे असेल तर सर्व प्रांपंचिक गोष्टींचा त्याग करावा लागतो. तरच प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते. ॥८५॥

कबीर सांगतात, मनरूपी पाखरू सदैव मोहमायेच्या विकारात दश दिशांना हिंडत फिरत असते. प्रकृतीचा नियम आहे की ज्याला जशी संगत प्राप्त होते तसे त्याला फळ मिळते. चांगल्या संगतीचे चांगले फळ. वाईट संगतीचे वाईट फळ ॥८६॥

कबीर सांगतात, ज्या प्रभू परमात्म्याच्या शोधात मी वणवण करत फिरत होतो तो मला आता प्राप्त झाला आहे. आता माझ्या लक्षात आले आहे की ज्याला मी वेगळा समजत होतो तो प्रभू परमात्मा माझ्या अगदी जवळच आहे. माझ्या अंतःकरणातच वसलेला आहे. मी त्या प्रभू परमात्म्याचेच स्वरूप आहे हे आता मला समजले आहे. ॥८७॥

कबीर कुसंगती पासून दूर रहाण्यासाठी केळीचे झाड आणि बोराचे झाड यांचा दृष्टांत देताना सांगतात. एकदा केळीने बोराच्या झाडाशी मैत्री केली. दोघेही अगदी जवळ जवळ उभे होते. वाऱ्याच्या झोता बरोबर बोराचे झाड

आनंदाने डोलू लागले. परिणाम काय झाला? बोरीच्या काट्यांनी केळीचे सगळे शरीर ओरबाडून निघाले. कुसंगतीचे फळ हे असे असते. म्हणून कबीर सांगतात हे जीवा! दुराचाऱ्यांची, प्रभूपासून दूर असलेल्यांची संगत धरू नकोस. ॥८८॥

कबीर, भार पराई सिर चरै, चलिओ चाहै बाट ।

अपने भारहि ना डरै, आगै अउघट घाट ॥८९॥

कबीर, बन की दाधी लाकरी, ठाढी करै पुकार ।

मति बसि परउ लुहार के, जारै दूजी बार ॥९०॥

कबीर, एक मरंते दुइ मूए, दोइ मरंतह चारि ।

चारि मरंतह छह मूए, चारि पुरख दुइ नारि ॥९१॥

कबीर देखि देखि जगु ढुंढिआ, कहूं न पाइआ ठौरु ।

जिनि हरि का नामु न चेतियो, कहा भुलाने अउर ॥९२॥

शब्दार्थ : भार - ओझे, चरै - चढणे, घेणे, चलिओ - चालणे, चालतो, चाहै - आवडते, डरै - घाबरणे, आगै - पुढे, अउघट - अवघड, घाट - चढणीचा मार्ग, डोंगरातील वाट, दाधी - जळालेली, लाकरी - लाकडे, ठाढी - उभे राहून, परउ - पडणे, जारै - जाळील, दूजी बार - दुसऱ्यांदा, मति - नको, मरंते - मेले, मुए - मरतात, दोइ - दोघांना, मरंतह - मेल्याने, पुरख - पुरुष, नारि - स्त्रिया, देखिदेखि - पाहून पाहून, ढुंढिआ - धुंडाळले, कहु - कोठेही, ठौरु - आधार, आश्रय

भावार्थ : कबीर म्हणतात, दुसऱ्याचे ओझे डोक्यावर घेऊन चालायला माणसाला फार आवडते. अरे तुला आपला भार तरी घेऊन चालणे जमणार आहे का? पुढची वाट तर अवघड आहे ॥८९॥

कबीर सांगतात, कोळसा करण्यासाठी भट्टीत घातलेली लाकडे अर्धवट जळून त्याचा कोळसा बनतो व तोच कोळसा लोहाराच्या हाती लागला तर तो लोहाराच्या भट्टीत जळून खाक होतो. त्याचा सर्वनाश होतो, भाव असा की माणूस प्रभू परमात्म्यास विसरून, विषय विकाराच्या विळख्यात सापडला

की त्याच्या मनातील सर्व पवित्र विचार, कोमल विचार जळून त्याचा काळा कोळसा होतो. काळे पापी विचार मनात घर करतात. आणि त्यातून त्यास वाईट संगत प्राप्त झाली तर त्या कुसंगतीत जळून त्याचा सर्वनाश होतो. राख होते. ॥९०॥

कबीर सांगतात, एकाला मारले तर दोन मरतात. दोघांना मारले तर चार मरतात आणि चारांना मारले तर सहा मरतात त्यात चार पुरुष असतात तर दोन स्त्रिया असतात. हे एक गमतीदार कोडे आहे. त्याचा भाव असा की,

माणसाच्या सर्व क्रिया ह्या मनाच्या संकल्प विकल्पांमुळे होत असतात. असे हे मन जर मारले - काबूत ठेवले. तर आपोआप अहंकार आणि शरीराचा अभिमान हे दोघे आपोआप मरतात. अहंकार आणि अभिमान मेले की काम, क्रोध, मोह, मत्सर हे चार विकार नष्ट होतात व हे चार विकार मेले की आपोआपच तृष्णा आणि निंदा हे ही विकार नष्ट होतात ह्यापैकी काम, क्रोध, मोह, मत्सर हे शब्द पुल्लिंगी आहेत म्हणून चार पुरुष व तृष्णा व निंदा हे शब्द स्त्रीलिंगी आहेत म्हणून दोन स्त्रिया असे असे म्हटले आहे. कबीर म्हणतात की एक मन काबूत ठेवले की सारे सहा विकार नष्ट होतात. मन शुद्ध होते व जीव प्रभू परमात्म्याकडे वळते ॥९१॥

कबीर सांगतात, मी खूप खूप प्रयत्न केले. सारे जग धुंडाळले. पण मला एकही स्थान असे सापडले नाही की जेथे माझे मन स्थिर होईल. मनाला शांतता लाभेल. कबीर सांगतात की अरे, तू प्रभू परमात्म्याचे स्मरणही केले नाहीस, नुसताच इतस्ततः भटकत फिरून दुसऱ्याच्याच नादी लागलास. त्याचेच हे परिणाम आहेत. दुसऱ्याच्या नादी लागल्याने मनाला शांती कशी लाभेल? मनाला शांती लाभायला हवी असेल तर प्रभू नामाचे स्मरण कर ॥९२॥

कबीर, संगति करीए साध की, अंति करै निरबाहु ।

साकत संगु न कीजीए, जा ते होइ बिनाहु ॥९३॥

कबीर, जग महि चेतियो जानि कै, जंग महि रहिओ समाइ ।

जिन हरि का नामु न चेतियो, बादहि जनमें आइ ॥९४॥

कबीर आसा करीए राम की, अवरै आस निरास ।
 नरकि परहि ते मानई, जो हरिनाम उदास ॥१५ ॥
 कबीर, सिख साखा बहुते कीए, केसो कीओ न मीतु ।
 चाले थे हरि मिलन कउ, बीचै अटकियो चीतु ॥१६ ॥

शब्दार्थ : संगति - संग, संगत, साध - साधुसंत, अंति - अंत, मरण,
 निरबाहु - साथ देते, निर्वाह, कायमटिकते, चेतियो - चित्तात, जानि -
 जाणतो, कै - की, जग महि - जगात, रहियो - राहतो, समाइ - सामाऊन,
 बादहि - व्यर्थ, वाया, आसा - आशा, अवरै - इतर, निरास - निराशा,
 नरकि - नरक, परहि - पडतो, मानइ - माणूस, सिख - शिष्य, साखा -
 सखा, मित्र, केसो - केशव, परमात्मा, चाले थे - निघाले होते, चालले
 होते, अटकियो - अडकला.

भावार्थ : कबीर सांगतात, संगत करायची ती साधु-संतांची, संत सज्जनांची.
 कारण साधुसंत तुम्हास अखेर पर्यंत साथ देतात. दुराचाऱ्यांची, ईश्वरापासून
 दूर गेलेल्याची संगत करू नका. त्यामुळे तुम्ही ही ईश्वरापासून दूर जाल व
 तुमचा जन्म वाया जाईल. ॥१३ ॥

कबीर सांगतात, तो प्रभू परमात्मा सर्व चराचरास व्यापून उरला आहे,
 हे ज्याने जाणले व ह्या जगात, संसारात राहून प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले,
 त्याचे जीवन सफल झाले. त्याचा मानव जन्म सार्थकी लागला. ज्याने प्रभू
 परमात्म्याचे हे विश्वव्याप्त स्वरूप जाणले नाही, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण केले
 नाही. त्याने आपला जन्म वाया घालवला. ॥१४ ॥

कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याच्या नामातच आशा धरा. तुम्हास सर्व
 काही देणारा तोच एक मात्र आहे. म्हणून त्याचे ठाई आपले चित्त एकाग्र
 करा. अन्य कोणावरही विसंबून राहू नका. प्रभूनाम स्मरणाशिवाय अन्य
 कोणत्याही मार्गाने गेलात तर तुमच्या पदरी निराशाच येईल. जो माणूस प्रभू
 नामापासून दूर जातो, जो प्रभू परमात्म्याचे नाम स्मरण करीत नाही तो नरकात
 जाऊन पडतो. ॥१५ ॥

कबीर सांगतात, अनेक साधू संत परमेश्वर प्राप्तीच्या मार्गावर मार्गावर भ्रमण
 करतात. त्यांना वाटेत अनेक शिष्य भेटतात. त्यांच्याकडून सेवा करून
 घेण्यातच ते रमून जातात. त्यामुळे त्यांना त्या केशवाची, त्या प्रभू परमात्म्याची
 प्राप्ती होत नाही. ते प्रभू प्राप्तीच्या मार्गावर चालले होते पण वाटेतच ह्या
 शिष्यांच्या मोहात अडकून पडले. ॥१६ ॥

कबीर, कारनु बपुरा किआ करै, जउ रामु न करै सहाइ ।
 जिह जिह डाली पगु धरउ, सोई मुरि मुरि जाइ ॥१७ ॥
 कबीर, अवरह कउ उपदेसते, मुख मै परिहै रेतु ।
 रासि बिरानी राखते, खाया घर का खेतु ॥१८ ॥
 कबीर, साधू की संगति रहउ, जउ की भूसी खाउ ।
 होनहार सो होइहै, साकत संगि न जाउ ॥१९ ॥
 कबीर, संगति साध की, दिन दिन दूना हेतु ।
 साकत कारी कांबरी, धोए होइ न सेतु ॥२० ॥

शब्दार्थ : कारनु - कारण, बापुरा - बापडा, किआ - काय, जउ -
 जेव्हा, जर, सहाइ - सहाय्य, मदत, जिह - जी, डाली - फांदी, पगु -
 पाय, धरउ - ठेवला, मुरि - मोडते, मुडपते, अवरह - दुसरा, उपदेसते -
 उपदेश करतात, रेतु - रेती, वाळू, रासि - रास, संपत्ती, पूंजी, बिरानी -
 परक्यांची, रहउ - रहा, भुसि - भुसकट, कदान्न, होनहारु - होणारे, सो -
 ते, होइहै - होइल, साकत - दुराचारी, दूना हेतु - वाढते प्रेम, काबरी -
 कांबळे, घोंगडी, सेतु - श्वेत, सफेत, पांढरे.

भावार्थ : कबीर सांगतात जर परमेश्वराचे सहाय्य नसेल तर बिचारा मानव
 काय करू शकणार? काहीही करू शकणार नाही. ज्या ज्या फांदीवर
 आधारासाठी म्हणून पाय ठेवावा ती फांदीच वाकून जाते. तुटून पडते. जर
 प्रभूची कृपा नसेल तर जे जे काम मनुष्य हाती घेईल त्यात तो असफलच
 होतो. अपयशी होतो. ॥१७ ॥

काय आश्चर्य आहे, माणूस नेहमी दुसऱ्याला उपदेश करीत असतो पण

स्वतःमध्ये सुधारणा करावी असे मात्र त्यास कधी वाटतच नाही. हे म्हणजे असे करणे होय की दुसऱ्याच्या शेताची अगदी डोळ्यात तेल घालून राखण करायची आणि इकडे आपल्या शेताकडे मात्र पूर्ण दुर्लक्ष करायचे. पार शेत उजाड झाले तरी चालेल. (मागे पद क्रमांक ९६ मध्ये साधू, शिष्यांना उपदेश करता करता स्वतः प्रभू मार्गास विसरल्याचे आपण पाहिले आहे तसेच काहीसे ह्या पदात दिसत आहे.) दुसऱ्यांच्या अध्यात्मिक उन्नतीचे रक्षण करताना आपली अध्यात्मिक पुंजी घटत जात आहे. तिकडे लक्षच नाही असे कबीर ह्या पदात सांगत आहेत. ॥१८॥

कबीर सांगतात, हे मानवा, तू सदैव साधू संतांच्या संगतीत रहा. जरी कदात्र भक्षण करून विपन्नावस्थेत रहावे लागले तरी संत संगत सोडू नकोस. प्रभूची इच्छा असेल तेच होईल. काय वाटेल ते झाले तरी दुराचाऱ्यांची, दुर्जनांची संगत धरू नकोस. कारण ती तुला अधोगतीकडेच नेईल. ॥१९॥

कबीर सांगतात की साधुसंतांच्या संगतीत राहिल्याने मनातील प्रभू परमात्म्यासंबंधीचा प्रेम भाव, भक्ती भाव दिन प्रती दिन वाढतच जातो. मनातील विकारांचा मळ धुतला जाऊन मन निर्मळ होते. ह्या उलट दुराचाऱ्याची संगत ही काळ्या कांबळ्या सारखी आहे. त्याला किती ही धुवा तो आपला काळा रंग कदापीही सोडत नाही. म्हणून दुराचाऱ्यांची, पापी जनांची संगत धरू नकोस. ॥१००॥

कबीर, मनु मूंडिआ नही, केस मुंडाए कांइ ।
जो किछु कीआ सु मन कीआ, मुंडा मुंडु अजाइ ॥१०१॥
कबीर, रामु न छोडीऐ, तनु धनु जाइ त जाउ ।
चरन कमल चितु बेधिआ, रामहि नामि समाउ ॥१०२॥
कबीर, जो हम जंतु बजावते, टूटि गई सभ तार ।
जंतु बिचारा किआ करै, चले बजावनहार ॥१०३॥
कबीर, माइ मूंडउ तिह गुरु की, जा ते भरमु न जाइ ।
आप डुबे चहु बेद महि, चले दीए बहाइ ॥१०४॥

शब्दार्थ : मुंडिआ - मुंडन करणे, मुंडाए - मुंडन केले, कांइ - का ?, मुंडा - डोके, मुंडू - मुंडन केले, अजाइ - उगाचच, निष्कारण, चितु - चित्त, बेधिआ - वेधले, समाउ - सामाऊन जाणे, जंतु - यंत्र, वाद्य, बजावते - वाजवतो, टूटि - तुटल्या, बजावनहार - वाजवणारा, माइ - आई, तिह - त्या, जा ते - ज्याच्यामुळे, भरमु - भ्रम, महि - मध्ये, दीए बहाइ - वाहून घालवले.

भावार्थ : कबीर सांगतात डोक्यावरच्या केसांचे मुंडन केले म्हणून कोणी विरक्त होत नाही. जो पर्यंत मन स्वच्छ नाही, मनातल्या कुविचारांचे मुंडन झाले नाही, मनात संकल्प विकल्प चालूच आहे तो पर्यंत डोक्याचे मुंडन करण्यात काही अर्थ नाही. जे काही घडते ते सर्व मनामुळे घडते. प्रत्येक घडणाऱ्या गोष्टीस मनातील संकल्प विकल्पच जबाबदार आहे. विनाकारण डोक्याचे मुंडन कशाला करतोस. ॥१०१॥

कबीर सांगतात, काय वाटेल ते झाले, सारी धनसंपदा नष्ट झाली, शरीर नष्ट झाले तरी बेहतर. पण रामनामाचा कधीही विसर पडू देऊ नकोस. प्रभू रामास कधीही सोडू नकोस. प्रभू रामाचे चरण कमल हृदयाशी घट्ट धरून ठेव व राम रूपात सामाऊन जा. त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जा. ॥१०२॥

कबीर सांगतात जे शरीररूपी वाद्य मी वाजवीत होतो. ज्या शरीराच्या सहाय्याने ह्या जगातील भौतिक सुखाचा आनंद मी उपभोगत होते त्या शरीररूपी वाद्याच्या सर्व तारा तुटल्या आहेत. हे शरीर जराजर्जर झाले आहे. जर तो वाजवणारा आत्माच शरीर रूपी वाद्य सोडून गेला तर ते शरीररूपी वाद्य बिचारे काय करणार ? ॥१०३॥

(ह्या पदातील भाषा काहीशी असभ्य वाटली तरी नकली गुरुंच्या ढोंगबाजी बदल कबीरांना वाटणारा तिटकारा व होणारा मनाचा क्षोभ व्यक्त होतो, हे वाचकांनी ध्यानी घ्यावे.)

कबीर म्हणतात - गुरुच्या उपदेशाने जर शिष्याच्या मनातील भ्रम दूर होणार नसेल, माया मोहातून त्याची सुटका होणार नसेल, विषय विकार नष्ट

होणार नसतील तर असा गुरू काय कामाचा ? त्याच्या आईचे मुंडनच केले पाहिजे. कारण असे गुरू शिष्याचा घातच करतात. ते स्वतः चारी वेदांचे खंडनमंडन करून आपल्या विद्वत्तेचे प्रदर्शन करीत असतात. पण ते मोह मायेत गुरफटून विषय विकारात बुडून जातात. येवढेच नव्हे तर ते स्वतः बरोबर आपल्या शिष्यांनाही ह्या भवसागरात गटांगळ्या खाऊन बुडवून टाकतात. ॥१०४॥

कबीर, जेते पाप कीए, राखे तलै दुराइ ।
परगट भए निदान सभ, जब पूछे धरमराइ ॥१०५॥
कबीर, हरि का सिमरनु छाडि कै, पालिओ बहुतु कुटंबु ।
धंधा करतां रहि गइआ, भाई रहिआ न बंधु ॥१०६॥
कबीर, हरि का सिमरनु छाडि कै, राति जगावन जाइ ।
सरपनि होइ कै अउतरै, जाए अपुने खाइ ॥१०७॥
कबीर, हरि का सिमरनु छाडि कै, अहोई राखै नारि ।
गदही होइ कै अउतरै, भारु सहै मन चारि ॥१०८॥

शब्दार्थ : जेते - जितके, तलै - तळाला, खाली राखे, दुराइ - दूर ठेवतो, लपवून ठेवतो, परगट - प्रगट, उघड, निदान - शेवटी, सभ - सगळे, धरमराइ - धर्मराज, छाडि - सोडून, कै - कारण, मुळे, पालिओ - पालन पोषण करणे, राति - रात्र, जगावन - जागरण, सरपनि - सर्पिणी, अउतरे - अवतार घेते, पुढील जन्म घेते, अपुने जाए - आपल्याच शरीरापासून उत्पन्न झालेली, आपली पिढे, खाइ - खाते, अहोई - अहेव व्रत, कार्तिक महिन्यातील शितला देवीचे व्रत जिचे वाहन गाढव आहे. गदहि - गाढव, मन चारि - चार मण, मन - मण.

भावार्थ : कबीर सांगतात. माणसाची काय तऱ्हा आहे पहा, तो सतत पाप तर करीत असतोच पण ते पाप इतरांपासून लपवून ठेवीत असतो. पण असे त्याने कितीही प्रयत्न केले तरी एक ना एक दिवस जेव्हा धर्मराज त्यास जन्मभराच्या पाप पुण्याचा हिशोब विचारील तेव्हा ते झाकून ठेवलेले पाप

आपोआप उघडे पडेल. धर्मराजापुढे काहीही लटपटपंची चालत नाही. ॥१०५॥

कबीर सांगतात, माणूस प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्याचे सोडून आपली सारी शक्ती प्रपंचाच्या, बायका मुलांच्या पालन पोषणात खर्च करतो. पण शेवटी काय होते ? बंधू, भगिनी, कन्या पुत्र सगळे एकएक जण त्याला सोडून जातात आणि शेवटी तोही एक दिवस मरून जातो ॥१०६॥

कबीर सांगतात, जो जीवात्मा हरीचे, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करावयाचे सोडून, रात्र रात्र जागून स्मशानात हिंडून, मृतात्म्यांना जागवून मंत्रसिद्धी प्राप्त करण्याचा प्रयत्न करतो त्यास पुढील जन्म सर्पिणीचा प्राप्त होतो व ती आपलीच पिले आपणच खाते. ॥१०७॥

कबीर सांगतात, जी स्त्री प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्याचे सोडून, अहेवपणासाठी शितला देवीचे व्रत करते ती पुढील जन्मी गाढव होते. (शितला देवीचे गाढव हे वाहन आहे.) व चार मणाचा बोजा वाहते.

मनोकामना पूर्ण होण्यासाठी व्रतेकरणे हा महा मूर्ख पणा आहे. त्याने काहीही प्राप्त होत नाही त्याऐवजी तू प्रभूनामाचे स्मरण कर म्हणजे तुझ्या सर्व मनोकामना आपोआप पूर्ण होतील ॥१०८॥

कबीर, चतुराई अति घनी, हरि जपि हिरदै माहि ।
सूरी ऊपरि खेलना, गिरै त ठाहर नाहि ॥१०९॥
कबीर, सोई मुखु धंनि है, जा मुख कहीए रामु ।
देही किस की बापुरी, पवित्रु होईगो ग्रामु ॥११०॥
कबीर, सोई कुल भली, जा कुल हरि को दासु ।
जिह कुल दासु न ऊपजै, सो कुल ढाकु पलासु ॥१११॥
कबीर, है गइ बाहन सघन घन, लाख धजा फहराहि ।
इआ सुख ते भिखा भली, जउ हरि सिमरत दिन जाहि ॥११२॥

शब्दार्थ : चतुराई - शहाणपण, अति घनी - मोठे, अधिकात अधिक, सूरी - सूळ, ठाहर - आधार, आसरा, धनि - धन्य, देहि - देह, बापुरि -

बापडा, बिचारा, पवित्रु - पवित्र, होइगो - होईल, ग्रामु - गाव, सोई - तेच, दासु - परमेश्वराचा दास, न उपजै - जन्म घेत नाही, ढाकु - ढाक (एक निरूपयोगी वृक्ष), पलास - पळस, है - ह्य, घोडा, बाहन - वाहन, सघन घन - अनंत, धजा - ध्वज, झेंडा, फहराहि - फडकणे, फडकावणे, इआ - अशा, भिरवा - भिक्षा, जउ - जर.

भावार्थ : कबीर सांगतात दुनियेतील मोहपाशापासून, विषय विकासापासून मुक्त होण्यासाठी सगळ्यात शहाणपणाची गोष्ट म्हणजे अंतःकरण-पूर्वक हृदयातून प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करणे. पण हे काम महा कठीण, जणू सुळावर खेळण्यासारखे आहे. जर तू प्रभू नामास विसरलास तर तुला अन्य कोठेही आधार मिळणार नाही. ॥१०९॥

कबीर सांगतात, ते मुख धन्य होय ज्या मुखा द्वारे प्रभू रामाच्या नामाचा, प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा उच्चार होतो. ज्या देहाचे ते मुख असते तो देहही धन्य होतो. एवढेच नव्हे तर असा सदैव प्रभूनामात दंग झालेला भक्त ज्या गावात राहतो ते गावही धन्य होते. ॥११०॥

कबीर सांगतात, ज्या कुळात हरीचा भक्त जन्म घेतो. तेच कुल सर्वांत चांगले. ज्या कुलात ईश्वरभक्त जन्म घेत नाही ते कुल ढाक, पळस वृक्षासारखे म्हणजे केवळ भुईला भार होय. ॥१११॥

कबीर सांगतात, हत्ती घोडे आदि राज वैभव प्राप्त झाले. अगदी अपार संपत्ती प्राप्त झाली. पराक्रमाचे झेंडे दशदिशात फडकत असले तरी हे सारे नश्वर आहे. प्रभू नामा पुढे तुच्छ आहे. कारण सर्व वैभव असूनही त्याला चिंतेने ग्रासलेले असते. त्यास सतत मरणाची भीती वाटत असते. याउलट प्रभूचा भक्त भिकारी असला तरी सुखी असतो. कारण तो सदैव प्रभूनामात रंगून गेलेला असतो व तो आपला सारा भार परमात्म्यावर टाकून चिंता मुक्त होतो. ॥११२॥

कबीर सभु जगु हउ फिरिओ, मांदलु कंध चढाइ ।

कोई काहू को नही, सभ देखी ठोकि बजाइ ॥११३॥

मारगि मोती बीथरे, अंधा निकसिओ आइ ।
जोति बिना जगदीस की, जगतु उलंधे जाइ ॥११४॥
बूडा बंसु कबीर का, उपजिओ पूतु कमालु ।
हरि का सिमरनु छाडि कै, घरि ले आया मालु ॥११५॥
कबीर साधू कउ मिलने जाईऐ, साथि न लीजै कोइ ।
पाछै पाउ न दीजीऐ, आगै होइ सु होइ ॥११६॥

शब्दार्थ : हउ - मी, फिरिओ - फिरलो, मांदलु - ढोल, कंध - खांदा, कोइ काहू को - कोणी कोणाचा, ठोकि बजाइ - ठोकून वाजवून, परखून घेतले, मारगि - मार्गावर, वाटेवर, बीथरे - पसरलेले, निक्सिओ - निघाला, उलंधे - ओलांडून, बूडा - बुडाला, बंसु - वंश, कमालु - कबीरांचा मुलगा कमाल, मालु - माल, धनसंपदा.

भावार्थ : कबीर सांगतात - मी गळ्यात ढोल बांधून तो ढोल बडवीत साऱ्या जगभर हिंडलो. प्रत्येक गोष्ट ठोकून वाजवून पारखून घेतली आणि शेवटी अशा निष्कर्षा प्रत येऊन पोहोचलो की ह्या जगात कोणी कोणाचे नाही. सगळेजण आपापल्या स्वार्थापुरते एकत्र येतात. ॥११३॥

जीवनाच्या मार्गावर सर्वत्र अध्यात्मिक मोती विखरून पडले आहेत पण मोहमायेने आंधळे झालेले त्यांना तुडवून जात आहेत. काय करणार, प्रभू परमात्म्याने आत्मज्ञान दिल्याशिवाय कोणालाच ते मोती दिसत नाहीत. त्यामुळे त्यावरून तो तसाच निघून जातो. ज्याच्यावर प्रभू परमात्मा कृपा करतो त्यासच हे प्रभू नामरूपी मोती प्राप्त होतात. ॥११४॥

कबीर सांगतात, माझा मुलगा कमाल हा तर माझा वंशच बुडवायला निघाला आहे. त्याने तर प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्याचे सोडून मायेच्या मागे लागून धन संपदा गोळा करण्यासाठी सारी धडपड केली आहे ॥११५॥

कबीर सांगतात, तुम्हाला जर अध्यात्मिक मार्गावर पुढे जायचे असेल तर संत सज्जनांकडे साधु संतांकडे जाताना मोहमाया, विषय विकार सारे काही दूर ठेवा. कोणालाही बरोबर नेऊ नका. प्रत्येक पाऊल पुढेच टाका. साधु

संतांच्या दर्शनाला उत्साहाने जा. मागे हटण्याचा विचार सुद्धा येऊ देऊ नका
मग काय वाटेल ते होऊ दे. ॥११६॥

कबीर, जगु बाधिओ जिह जेवरी, तिह मत बंधहु कबीर ।
जै हहि आटा लोन जिउ, सोन समानि सरीरु ॥११७॥
कबीर हंसु उडिओ तनु गाडिओ, सोझाई सैनाह ।
अजहु जीउ न छोडई, रंकाई नैनाह ॥११८॥
कबीर, नैन निहारउ तुझ कउ, स्रवन सुनउ तुअ नाउ ।
बैन उचरउ तुअ नाम जी, चरन कमल रिद ठाउ ॥११९॥
कबीर, सुरग नरक ते मै रहिओ, सतिगुर के परसादि ।
चरन कमल की मउज महि, रहउ अंति अरु आदि ॥१२०॥

शब्दार्थ : जिह - ज्या, जेवरी - रस्सी, बंधन, तिह - ते, बंधहु -
बांधणे, जै हहि - निघून जाणार, लोन - मीठ, जिउ - जसे, हंसु - जिवात्मा,
प्राण, उडिओ - उडाला, गाडिओ - गाडणे, सोझाई - समजावणे, सैनाह
- इशाऱ्याने, अजहु - अजूनही, रंकाई - गरीब, नैनाह - डोळे, नैन -
डोळे, निहारउ - निरखून पाहणे. स्रवन - कान, सुनउ - ऐकतात, तुअ -
तुझे, बैन - वाचा. मउज - मौज.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे सारे जग, त्यातील प्रत्येक जीव, मोह मायेच्या
बंधनाने बांधला गेलेला आहे. पण हे कबीरा, तू त्यात गुंतून पडू नकोस. तू
जर त्यात अडकलास तर परमेश्वराने तुला दिलेला हा सोन्यासारखा मानव देह
पिठात मिसळलेल्या मिठासारखा विरघळून जाईल ॥११७॥

कबीर सांगतात, अरे मृत्यू आल्यावर शरीरातून आत्मारूपी हंस उडून
जाईल, आणि शरीर मातीत गाडले जाईल. हे समजून आल्यावरही हा जीव
आपणास मोह पाशातून मुक्त करू इच्छित नाही. अखेरपर्यंत इशाऱ्याने
नातेवाईकास सजावतो. त्याच्या नजरेत, मनात, विषय विकार घोळत
असतात. ॥११८॥

कबीर सांगतात, हे प्रभू, सतगुरुच्या कृपेने माझी आता एकच इच्छा
आहे की मी माझ्या डोळ्यांनी तुझे रूप पहावे, कानांनी तुझ्या नामाचे श्रवण
करावे. माझ्या जिव्हेने तुझेच नाम उच्चारवे. माझ्या अंतःकरणात मी तुझेच
चरण कमल दृढपणे धारण करावे ॥११९॥

कबीर सांगतात, हे प्रभो, सतगुरु कृपेने माझी स्वर्गाची लालसा व
नरकाचे भय नष्ट झाले आहे. मी आता त्या सर्वा पलिकडे पोहोचलो आहे.
आता आदिपासून अंतापर्यंत मी प्रभू परमात्म्याच्या चरण कमलाच्या
सान्निध्याचा आनंदच आनंद उपभोगावा हीच एक मात्र इच्छा आहे. ॥१२०॥

कबीर, चरन कमल की मउज को, कहि कैसे उनमान ।
कहिबे कउ सोभा नही, देखा ही परवानु ॥१२१॥
कबीर, देखि कै किह कहउ, कहे न को पतीआइ ।
हरि जैसा तैसा उही, रहउ हरखि गुन गाइ ॥१२२॥
कबीर, चुगै चितारे भी चुगै, चुगि चुगि चितारे ।
जैसे बचरहि कुंज मन माइआ ममता रे ॥१२३॥
कबीर, अंबर घनहरु छाइआ, बरखि भरे सरताल ।
चात्रिक जिउ तरसत रहै, तिन को कउनु हवालु ॥१२४॥

शब्दार्थ : उनमान - अंदाज, मोल, किंमत, कहिबे कउ - कसे सांगू,
परवानु - प्रमाण, किह - काय, कहउ - सांगू, पतिआइ - आनंद, रहउ -
राहतो. हरखि - हर्ष, आनंद, गाइ - गाऊन, चुगै - दाना चुगते, चितारै -
आठवण करते, बचरहि - पिलांची, कुंज - पक्षी, चुगै - चुगते, अंबर -
आकाश, घनहरु - मेघ, ढग, छाइआ - झाकाळणे, बरखी - पावसाची
सर, ताल - सरोवर, तलाव, चात्रिक - चक्रवाक, चातक, तरसत - व्याकूळ
होतो, कउनु हवालु - काय हाल होतात ?

भावार्थ : कबीर सांगतात, प्रभूच्या चरण कमलांच्या दर्शनाच्या आनंदाचे
काय वर्णन करावे ? तो आनंद खरोखर अवर्णनीय आहे. शब्दात त्याचे वर्णन

करणे केवल अशक्य आहे. त्याचा अनुभव घेऊनच त्याची कल्पना येऊ शकेल. ॥१२१॥

कबीर सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचे, त्या परम तत्त्वाचे संबंधी काय सांगावे? काय बोलावे? आणि कोणी काही सांगितले तरी त्याने समाधान होत नाही. कारण तो प्रभू परमात्मा तर जसा आहे तसाच राहणार आहे. तो अवर्णनीय आहे. प्रसन्न मनाने त्याचे गुणगान करण्यातच सारे सुख साठवलेले आहे. ॥१२२॥

कबीर म्हणतात, ज्या प्रमाणे कुंज पक्षी दाणे टिपत असली तरी तिच्या मनात सदैव पिलांची आठवण असतेच असते. अगदी तसेच आपले मन कायम मोहमायेत गुंतून पडलेले असते ॥१२३॥

कबीर सांगतात, आकाशात ढग जमून येतात. सर्वत्र पाऊस पडतो. तळी सरोवरे तुडुंब भरून जातात पण चातक पक्षी मात्र ढगातून पडणाऱ्या पावसाच्या थेंबासाठी व्याकूळ होते. तशीच अवस्था खऱ्या साधकाची असते. प्रभू नामाच्या प्राप्तीसाठी त्याचा जीव आसुसलेला असतो. ॥१२४॥

कबीर, चकई जऊ निसि बीछुरै, आइ मिलै परभाति ।
जो नर बिछुरे राम सिउ, ना दिन मिले न राति ॥१२५॥
कबीर, रैनाइर बिछोरिआ, रहु रे संख मझूरि ।
देवल देवल, धाहडी देसहि, उगवत सूर ॥१२६॥
कबीर, सूता किआ करहि जागु रोइ भै दुख ।
जा का बासा गोर महि, सो किउ सोवै सुख ॥१२७॥
कबीर, सूता किआ करहि, उठि कि न जपहि मुरारि ।
इक दिन सोवनु होइगो, लांबे गोड पसारि ॥१२८॥

शब्दार्थ : चकई - एक पक्षिणी. असे सांगतात की ही पक्षीण काही केले तरी रात्री आपल्या प्रियकरास नरपक्षास भेटू शकत नाही. ती रात्रभर ओरडून आक्रोश व्यक्त करत असते. पण सकाळ होताच त्या दोघांचे मिलन घडते. बिछुरै - विरह, मिलै - भेटतात, परभाति - सकाळी, रैनासर -

रत्नाकर, समुद्र, मझूरि - मध्ये, रहु - रहा, धाहडी - कर्कश, आवाज, देसहि - देशील, सूर - सूर्य, सूता - झोपलेला, बासा - घर, वास्तव्य, गोर - कबर, होइगो लांबे - लांब होऊन, गोड - गुडघे, पसारि - पसरून

भावार्थ : कबीर सांगतात चकवा आणि चकवी पक्षीण यांचा प्रत्येक रात्री विरह होतो पण सूर्योदय होताच त्यांचे पुनर्मिलन निश्चितपणे होते. पण जे परमेश्वरापासून दूर जातात ते कायमचेच प्रभू परमेश्वराच्या मीलनास पारखे होतात. मग दिवस असो की रात्र असो. प्रभू मीलनास ते जीव सदैव पारखेच होतात. ॥१२५॥

कबीर शंखाला उद्देशून म्हणतात, बा शंखा, तू समुद्राच्या तळाशी पडून राहिला आहेस तेच तुझ्या दृष्टीने चांगले आहे. सुखाचे आहे. तेथेच पडून रहा. तू जर बाहेर आलास तर रोज सकाळी देवळा देवळात तुला ओरडत बसावे लागेल. आणि कितीही आरडाओरडा केलास तरीही तुझ्या प्रियजनांची आणि तुझी भेट होणारच नाही. कबीर शंखाचे रूपक वापरून जीवास उपदेश करतात. की हे जीवा तू त्या अथांग प्रभू परमेश्वरापासून दूर जाऊ नकोस. सदैव त्याच्या चरणाशी पडून रहा. तू जर त्याचा त्याग करून संसाराच्या मोहपाशात गुंतलास तर तुला ह्या जन्म मरणाच्या चक्रात फिरावे लागेल ॥१२६॥

कबीर सांगतात, हे जीवा तू का झोपून राहिला आहेस? मोहमायेत तू का रमून गेला आहेस? अरे जागा हो, यमदूतांचा विळखा पडल्यावर होणाऱ्या दुःखाचे भय मनात बाळगून सावध हो. अरे शेवटी तुला कबरस्थानात पडूनच राहायचे. मग आता मायारूपी निद्रेत का पडून राहतोस? जिवात जीव आहे तोवर प्रभू प्राप्तीसाठी काही धडपड कर! ॥१२७॥

कबीर सांगतात, अरे जीवा, अजूनही तू मायेच्या मोहनिद्रेत का झोपून राहतोस? उठ, जागा हो. प्रभू नामाचा जप कर. शेवटी एक दिवस असा येणार आहे की तुला पाय लांब करून कायमचेच पडून राहावे लागणार आहे. म्हणून जिवंत आहेस तोवरच प्रभू प्राप्तीसाठी प्रभूनामाचा आसरा घे. ॥१२८॥

कबीर, सूता किआ करहि, बैठा रहु अरु जागु ।
जाके संग ते बीछुरा, ताही के संग लागु ॥१२९ ॥
कबीर, संत की गैल न छोडीए मारगि लागा जाउ ।
पेखत ही पुंनीत होइ, भेटत जपीए नाउ ॥१३० ॥
कबीर, साकत संगु न कीजीए, दूरहि जाईए भागि ।
बासनु कारो परसीए, तउ कछु लागै दागु ॥१३१ ॥
कबीरा, रामु न चेतिओ, जरा पहंचिओ आइ ।
लागी मंदिर दुआर ते, अब किआ काढिआ जाइ ॥१३२ ॥

शब्दार्थ : सूता - झोपणे, किअकराही - काय करतोस, बिछुरा -
विरह झाला, ताही - ज्याच्या, गैल - गल्ली, मार्ग, रस्ता, मारगि - मार्गावर,
लागा जाउ - चालत रहा, पेखत - पाहणे, पुंनीत - पवित्र, साकत -
दुराचारी, पापी, बासनु - भाडे, कारो - काळे, परसी औ - स्पर्श केला,
जरा - वृद्धत्व, म्हातारपण, लागी - लागली, मंदीर - घर, शरीररूपी घर,
काढिआ जाइ - बाहेर काढणे.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे जीवा ! तू मायेच्या मोह निद्रेत का झोपून राहिला
आहेस ? उठ, जागा हो. आणि ज्या प्रभू परमात्म्यापासून तू दूर गेला आहेस
त्यालाच शरण जा. त्याच्याशीच संगत कर. ॥१२९ ॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, संतांनी दाखवून दिलेला मार्ग कधीही सोडू
नकोस. त्याच मार्गावर दृढपणे चालत रहा. अरे संतांच्या केवळ दर्शनाने तुझे
जीवन पवित्र होऊन जाईल. त्यांना भेटल्याने तुला प्रभू नामाविषयी प्रीती
उत्पन्न होईल व तू प्रभू नामाचा जप करू लागशील ॥१३० ॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, तू दुराचारी पापी लोकांची संगत धरू नकोस.
त्यांच्यापासून दूर पळून जा. कारण त्यांची संगतही काजळीने काळे झालेल्या
भांड्यासारखी असते. अशा भांड्याला थोडा जरी स्पर्श झाला तरी त्याचा
काळिमा आपल्याला चिकटतो ॥१३१ ॥

कबीर सांगतात, अरे मूढ जीवा, आयुष्यभरात कधीही रामाची आठवण

ही केली नाहीस, राम नाम उच्चारले नाहीस. आता म्हातारपण आले. मृत्यू
समीप येऊ ठेपला, आता धडपड करून काय उपयोग ? अरे, घराला दाराकडून
आग लागली तर तू बाहेर तरी कसा पडणार ? जमवलेली धनसंपत्ती कशी
वाचवणार ? हे शरीर रूपी घर जरा जर्जर झाल्यावर तू तुझी यमपाशातून कशी
सुटका करून घेशील ? ॥१३२ ॥

कबीर कारनु सो भइओ, जो कीनो करतार ।
तिस बिनु दूसरु को नही, एकै सिरजनहारु ॥१३३ ॥
कबीर, फल लागे फलनि, पाकन लागे आंब ।
जाइ पहूचहि खसम कउ, जउ बीचि न खाही कांब ॥१३४ ॥
कबीर, ठाकुरु पूजहि मोलि ले, मन हठ तीरथ जाहि ।
देखा देखी स्वांगु धरि, भूले भटका खाहि ॥१३५ ॥
कबीर, पाहनु परमेसुरु कीआ, पूजै सभु संसारु ।
इस भरवासे जो रहे, बूडे काली धार ॥१३६ ॥

शब्दार्थ : कारनु - कारण, सो - तो परमात्मा, भइओ - झाला,
करतार - करणारा प्रभू, तिस - त्याच्या, बिनु - विना, शिवाय, सिरजनहारु
- निर्माणकर्ता सृजनकर्ता, पहूचहि - पोहोचताच, जउ - जर, बीचि -
मधेच, कांब - फळास कीड, ठाकूर - देव, पूजहि - पूजा करतात, मोलि
ले - पैसे घेऊन, स्वांग - सोंग, ढोंग, पाहन - पाषाण, दगड, परमेसुरु -
परमेश्वर, काली धार - खोल पाण्यात, बूडे - बुडाले.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ह्या सृष्टीत जे जे काही घडते त्याचे कारण तो प्रभू
परमात्मा. तोच सारे काही करित असतो. त्याच्या शिवाय अन्य कोणातही
काहीही निर्माण करण्याची क्षमता नाही ॥१३३ ॥

कबीर सांगतात, आंब्याच्या झाडाला फळे लागतात. लहान असताना
त्याला कीड रोगराई ग्रासते. पक्षी चोची मारतात. वादळ वाऱ्याने अनेक फळे
गळून पडतात. एखादेच फळ ह्या सर्वांतून वाचून मालकाच्या हाती लागते.
तसेच जीवाचे आहे. ह्या जगात अनेक जीव जन्मतात. अनेक जीव जीवनात

रोगराईला बळी पडतात. जे वाचतात ते पुढे मोहमायेच्या, विषय विकारांच्या झंझावातात सापडून आपले जीवन वाया घालवतात. कचितच थोडे प्रभू नामाचा आश्रय घेऊन, प्रभू प्रेमाने परिपक्व होऊन प्रभू परमात्माच्या दरबारात जाऊन पोहोचतात ॥१३४॥

कबीर सांगतात, लोक पैसे देऊन, देवाची मूर्ती विकत आणून त्याची पूजाअर्चा करतात. मनाच्या हट्टापाई तीर्थयात्रा करत हिंडतात. इतरांचे पाहून नाना पंथाचे नाना प्रकारचे वेष धारण करून तशी उपासना करतात, पण ह्या कशानेही त्यांना प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होत नाही. केवळ कष्टच पदरी पडतात ॥१३५॥

कबीर सांगतात, सगळे लोक दगडाच्या देवाची पूजा करतात त्यांना वाटते, दगडाच्या देवाला पुजल्याने त्यांना मोक्ष मिळेल. मुक्ती मिळेल. पण कबीर सांगतात, तुम्ही ह्या दगडाच्या देवावर विसंबून रहाल तर काळाच्या प्रवाहात बुडून जाल ॥१३६॥

कबीर, कागद की ओबरी, मसु के करम कपाट ।
पाहन बोरी पिरथमी पंडित पाडी बाट ॥१३७॥
कबीर, कालि करता अबहि करु, अब करता सु इताल ।
पाछै कछु न होइगा, जउ सिर पर आवै कालु ॥१३८॥
कबीर, ऐसा जंतु इकु देखिआ, जैसी धोई लाख ।
दीसै चंचलु बहु गुना, मतिहीना नापाक ॥१३९॥
कबीर, मेरी बुधि कउ, जमु न करै तिसकार ।
जिनि इहु जमूआ सिरजिआ सु जपिआ परविदगार ॥१४०॥

शब्दार्थ : ओबरी - कोठडी, झोपडी, मसु - शाई, करम कपाट - कर्मकांडरूप पक्या कपाटात, बंदोबस्तात, बोरी - बुडवली, पिरथमी - पृथ्वी, जगातील लोक, पाडी बाट - वाटेत लुटले, कालि - उद्या, करंता - करावयाचे काम, अब - आज, सुइताल - तत्क्षणी, तत्काळ, पाछै - नंतर, कछु - काहीही, इकु - एक, धोई - धुतलेली, दीसै - दिसेल,

३७६ _____ म्हणे कबीर

चंचलु - चलाख, चतुर, बहु गुना - अनेक पट, मति हीना - बुद्धिहीन,
नापाक - अपवित्र, कसतूरी - कस्तुरी.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ह्या पंडितांनी तर सारे जग म्हणजे बंदिशाळा बनवून टाकली आहे. पांढऱ्या कागदावर काळ्या शाईने काही लिहिले आणि त्या ग्रंथात सारा धर्म बांधून टाकला. सारी पृथ्वी ह्या दगडाच्या देवांनी बुडवून टाकली आहे. कबीर सांगतात, ह्या पंडितांनी लोकांना कर्मकांडात बुडवून त्यांना लुटण्याचा धंदाच सुरू केला आहे ॥१३७॥

कबीर सांगतात, हे प्राण्या! हे जीवन नश्वर आहे. उगाच इकडेतिकडे भटकण्यात वेळ घालवू नकोस. प्रभू परमात्म्याच्या प्राप्तीसाठी जे काम तू उद्या करणार असशील ते आज कर. आज करणार असशील ते आता अगदी तातडीने कर. जराही वेळ वाया घालवू नकोस. तो काळ तुझा केव्हा घास घेईल ते सांगता येत नाही. म्हणून जे काही करावयाचे ते तात्काळ कर. नंतर करता येणार नाही ॥१३८॥

कबीर सांगतात, मी असा एक मनुष्य पाहिला की ज्याने कधीही प्रभू परमात्म्याचे स्मरण सुद्धा केले नाही. असा हा पाखंडी बाह्यातकारी खूप हुशार, बुद्धिमान वाटतो. जणू धुतलेल्या लाखेसारखा चकचकीत. पण त्याचे हे रूप वरकरणी कितीही चांगले दिसले तरीही थोडी जरी आच लागली की लाख जशी जळून काळी ठिक्कर दिसते तसेच थोड्याशा परीक्षेने ह्याचे पितळ उघडे पडते. वास्तविक असा पाखंडी मनुष्य बुद्धिहीन व पापी असतो ॥१३९॥

(कबीर नीच जातीत जन्मल्यामुळे उच्चवर्णीय लोक त्याचा तिरस्कार करीत त्यास उद्देशून हे पद कबीराने लिहिले असावे)

कबीर म्हणतात मी माझ्या भक्तीच्या सामर्थ्याने प्रभू परमात्म्याचे प्रेम संपादन केले आहे. त्यामुळे आता प्रत्यक्ष यमराजही माझा तिरस्कार करणार नाही. माझी अवज्ञा करू शकणार नाही. कारण त्याला माहीत आहे की, त्याला ज्याने जन्म दिला, संभाळ केला त्या पित्याचे मी सतत स्मरण करीत असतो ॥१४०॥

म्हणे कबीर _____ ३७७

कबीर, कसतूरी भइआ भवर भए सभ दास ।
जिउ जिउ भगति कबीर की, तिउ तिउ राम निवास ॥१४१॥
कबीर, गहगचि परिओ कुटंब कै, कांठै रहि गइओ रामु ।
आइ परे धरमराइ के, बीचहि धूमा धाम ॥१४२॥
कबीर, साकत ते सूकर भला, राखै आछा गाउ ।
उहु साकतु बपुरा मरि गइआ, कोइ न लंहै नाउ ॥१४३॥
कबीर, कउडी कउडी जोरि कै, जोरे लाख करोरि ।
चलती बार न कछु मिलिओ, लई लंगोटी तोरि ॥१४४॥

शब्दार्थ : कसतूरी - कस्तुरी, भवर - भुंगा, भ्रमर, जिउ जिउ - जैसे जैसे, तिउतिउ - तसतसे, गहगचि - आनंदी वातावरणात, परिओ - पडला अडकला, कांठै - काठावर, किनाऱ्यावर एका बाजूला, दुर्लक्षित, आइ परे - येऊन पोहोचले, धरमराइ - धर्मराजाचे (मृत्यूचे) दूत, बीचहि - मधेच, धुमा धाम - नात्या गोत्यामध्ये, साकत - पापी दुराचारी, सुकर - डुकर, आछा - चांगले, स्वच्छ, गाउ - गाव, उहु - तो, जोरि - जोडून, साठवून, करोरि - कोटी, चलती बार - संसारातून निघून जाताना, मरताना.

भावार्थ : कबीर सांगतात, प्रभू परमात्मा हा सुगंधी कस्तुरीप्रमाणे आहे व भक्त त्याच्या भोवती रुंजी घालणाऱ्या भ्रमराप्रमाणे आहेत. भक्त जसजसा प्रभूच्या भक्तीत रंगून जातो. तसतसा तो परमात्म्याच्या अधिक निकट जातो व प्रभू परमात्मा प्रत्यक्ष त्या भक्ताच्या हृदयात वास करतो ॥१४१॥

कबीर सांगतात, मनुष्य ह्या संसारात आपल्या बायका मुलात, कुटुंबाचे पालनपोषणात इतका रममाण होऊन जातो की त्याला परमेश्वराची आठवण सुद्धा होत नाही. शेवटी यमदूत त्याला घेऊन जाण्यासाठी आले की शेवटी हा सारा पसारा येथेच सोडून एकट्यालाच यमाबरोबर जावे लागते ॥१४२॥

कबीर सांगतात, पापी, दुराचारी माणसांपेक्षा डुकर बरे. ते बिचारे घाण खाऊन गाव स्वच्छ तरी ठेवते. पापी लोक आपल्या पापाचा दुर्गंध सगळीकडे पसरवत सुटतात म्हणून असा पापी, दुराचारी माणूस मेला तरी कोणी त्याचे

नाव सुद्धा उच्चारत नाही ॥१४३॥

कबीर सांगतात, ह्या जगात माणूस मोहमायेच्या मोहात गुंतून पैसा पैसा जोडून लाखो करोडोंची संपत्ती जमा करतो. पण मरताना परलोकात जाताना ह्यातले काहीही बरोबर येत नाही. लोक त्याची कमरेची साखळीही काढून घेतात ॥१४४॥

कबीर, बैसनो हुआ त किआ भइआ, माला मेलीं चारि ।
बाहरि कंचनु बारहा, भीतरि भरी भंगार ॥१४५॥
कबीर, रोडा होइ रहु बाट का, तजि मन का अभिमानु ।
ऐसा कोई दासु होइ, ताहि मिलै भगवानु ॥१४६॥
कबीर, रोडा हुआ त किआ भइआ पंथी कउ दुखु देइ ।
ऐसा तेरा दासु है, जिउ धरनी महि खेह ॥१४७॥
कबीर, खेह हूई तउ किआ भइआ, जौ उडि लागै अंग ।
हरिजनु ऐसा चाहीऐ, जिउ पानी सरबंग ॥१४८॥

शब्दार्थ : बैसनो - वैष्णव, कंचनु - सोने, बारहा - शुद्ध, भंगार - केरकचरा, रोडा - दगड, वाटेतील अडथळा, बाट - वाट, तजि - त्यागकर, टाकून दे, ताहि - त्याला, पंथी - पांथस्थ, वाटसरू, जिउ - जसे, धरणी - जमीन, खेह - धूळ, तउ - तर, उडी - उडून, सरबंग - सर्वत्र मिसळणारा.

भावार्थ : वैष्णव पंथ स्वीकारणाऱ्या लोकांना कबीर विचारतात. तुम्ही वैष्णव झालात म्हणजे काय झालात? गळ्यात तुळशीच्या चार माळा घातल्यात इतकेच! हा तर केवळ बाह्य देखावा झाला. तुमच्या अंतःकरणात तर सर्व तऱ्हेचे पापी विचार थैमान घालीत आहेत. बाहेरून रूप सोन्यासारखे पण आतमध्ये मात्र कुविचाराचा सडका पत्रा ॥१४५॥

कबीर सांगतात, बा जीवा! तू सान्या अहंकाराचा त्याग करून सडक बनवण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या खड्यांपैकी एक खडा होऊन रहा. जो इतका नम्र होतो त्यासच प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ॥१४६॥

कबीर पुढे सांगतात - नको नको, तू रस्त्यातील खडा नको बनूस. कारण जर खडा वर आला तर तो वाटसरूच्या पायाला टोचेल. त्याला दुःख होईल. त्या पेक्षा तू रस्त्यातील धूळ होऊन रहा म्हणजे वाटसरूच्या पायाला तेवढेच मऊ मुलायम वाटेल ॥१४७॥

कबीर परत थोडा विचार करून सांगतात नको नको, तू धूळ बनू नकोस. कारण धूळ उडाली तर पांथस्थाचे शरीर, कपडे मलीन होऊन जातात. त्यापेक्षा तू पाणी होऊन रहा. प्रभूचा भक्त कसा पाण्यासारखा सर्वांत मिसळून जाणारा असावा ॥१४८॥

कबीर, पानी हूआ त किआ भइआ, सीरा ताता होइ ।
हरिजनु ऐसा चाहीऐ, जैसा हरि ही होइ ॥१४९॥
ऊच भवन कनकामनी, सिखरि धजा फहराइ ।
ता ते भली मधूकरी, संत संग गुन गाइ ॥१५०॥
कबीर, पाटन ते ऊजरु भला, राम भगत जिह ठाइ ।
राम सनेही बाहरा, जम पुरु मेरे भांइ ॥१५१॥
कबीर, गंग जमुन के अंतरे, सहज सुंन के घाट ।
तहा कबीरै मट कीआ खोजत मुनि जन बाट ॥१५२॥

शब्दार्थ : सीरा - थंड, ताता - तात, गरम, भवन - महाल, कनकामनी - सोना आणि कामिनी, सिखरि - शिखरावर, धजा - ध्वज, पताका, फहराइ - फडकते, पाटन - शहर, उजरु - उजाड, ओसाड जागा, बारहा - विरहित, जमपुरु - यमपुरी, यमाचे घर, गंग जमुन के अंतरे - गंगा यमुनेच्या संगमाचे ठिकाणी, सहज सुंन - सहज समाधी, शून्य समाधी, तूर्थावस्था, तहा - त्या स्थितीत, घाट - टिकून राहणे, मट - मठ.

भावार्थ : कबीर पुढे सांगतात, नाही नाही, प्रभूचा भक्त पाण्यासारखा होऊन ही उपयोगी नाही. कारण पाणी तापवले की गरम होते. थंड केलं तर बर्फासारखं गार होते. प्रभूच्या भक्ताचा स्वभाव सदा स्थिर असला पाहिजे. संसारातील बऱ्या वाईट प्रसंगांनी त्याचे चित्त विचलित होता कामा नये. असा स्थिर

एकमात्र प्रभू परमात्माच आहे. म्हणून हरीचा भक्त हरीसारखाच असावा ॥१४९॥

एखाद्याचा मोठा राजवाडा असला, त्यावर त्याच्या सत्तेचा ध्वज डौलाने डोलत असला, त्याचा खजिना अपरंपार सोन्याने भरलेला असला, त्याला रूपवती पत्नी प्राप्त झाली असली, इतके सगळे असूनही जर त्याच्या अंतःकरणात प्रभू परमात्म्याबद्दल यत्किंचितही प्रेम नसेल तर अशा माणसापेक्षा भीक मागून आपले पोट भरणाऱ्या प्रभू भक्ताचा सहवास अधिक चांगला. मी अशा संतांच्या संगतीत राहून तुझे गुणगान गात राहीन. ॥१५०॥

कबीर सांगतात, जेथे रामनामाचा आवाजही कानी पडत नाही अशा शहरापेक्षा तो उजाड माळ बरा, जिथे रामाचे भक्त रामनामाचा गजर करीत आहेत. प्रभू भक्तांविना ते नगर मला नरका समान वाटते ॥१५१॥

कबीर सांगतात माझ्या राम भक्तीमुळे इडा (गंगा) पिंगला (यमुना) यांच्या संगमावर (सुषुम्ना) मी माझी मती स्थिर केली आहे. व शून्य समाधीत लीन होऊन गेलो आहे. सारे मुनीजन ह्याच मार्गाचा शोध घेत असतात, अन्यान्य मार्गाने हीच अवस्था प्राप्त करून घेण्याचा प्रयत्न करतात, अशा स्थानी मी वास केला आहे. ॥१५२॥

कबीर, जैसी उपजी पेड ते, जउ तैसी निबहै ओडि ।
हीरा किस का बापुरा, पुजहि न रतन करोडि ॥१५३॥
कबीरा, एकु अचंभउ देखिओ हीरा हाट बिकाइ ।
बनजनहारे बाहरा, कउडी बदलै जाइ ॥१५४॥
कबीरा, जहा गिआनु तह धरमु है, जहा झूठु तह पापु ।
जहा लोभु तह कालु है, जहा खिमा तह आपि ॥१५५॥
कबीर, माइआ तजी त किआ भइआ, जउ मानु, तजिआ नही जाइ ।
मान मुनी मुनिवर गले, मानु सभै कउ खाइ ॥१५६॥

शब्दार्थ : जैसी उपजी - मुळापासून, निबहै - टिकून राहली, ओडि - अखेरपर्यंत, अचंभउ - आश्चर्य, हाट - बाजारात, बनजन हारे - व्यापारी,

बाहरा - शिवाय, खिमा - क्षमा, माइआ - माया, तजी - टाकून दिली, त्याग केला, मानु - अहंकार, मान - अभिमान, अहंकार, गले - सपले, गळून पडले.

भावार्त : भक्त कसा असावा हे सांगताना कबीर म्हणतात. नुकतेच उगवलेले रोपटे लहान असताना लवचिक असते त्यामुळे कितीही वादळ वारे आले तरी अंगभूत लवचिकपणामुळे ते त्यातही टिकून राहते. त्याप्रमाणेच प्रभूच्या भक्ताने अहंकाराचा ताठरपणा टाकून देऊन सदैव नम्र असावे म्हणजे मोहमायेच्या विषय विकारांच्या वावटळीतून तो सुखरूप निभावून जाईल. अशा भक्तापुढे हिरा कवडीमोल ठरतो एवढेच नव्हे तर कोटी कोटी रत्नेही फोल ठरतात ॥१५३॥

कबीर सांगतात. मी एक आश्चर्यकारक घटना पाहिली. बाजारात हिरा विक्रीला आला पण बाजारात खऱ्या हिऱ्याची पारख नसणाऱ्या व्यापाऱ्यांमुळे तो हिरा कवडीमोल विकला गेला. भावार्थ असा की दुनियेत परमार्थाचा उपदेश करणारे अनेक असतात ते जो उपदेश करतात त्यात नाम भक्तीची खरी भावना नसते. तसेच तो उपदेश घेणाऱ्यांना ही खऱ्या नामभक्ती रूपी हिऱ्याची पारख नसल्याने तो कवडी मोलाने विकला जातो. ॥१५४॥

कबीर सांगतात, जेथे सत्यरूप परमात्म्याचे ज्ञान आहे तेथेच धर्म आहे. जेथे असत्य आहे, दंभ आहे तेथे पाप आहे. जेथे लोभ आहे, हाव आहे तेथे मरण निश्चित आहे. जेथे क्षमाशील वृत्ती आहे तेथे स्वतः प्रभू परमात्म्याचा वास आहे ॥१५५॥

कबीर सांगतात, मोहमायेचा त्याग केला म्हणजे फार मोठे साध्य गाठले असे समजू नका. अहंकाराचा त्याग करणे फार कठीण आहे. कारण अहंकार हा इतका प्रबळ आहे की मोठमोठ्या ऋषी मुनींचाही ह्या अहंकाराने समूळ नाश केला आहे. ॥१५६॥

कबीर, साचा सतिगुरु मै मिलिआ, सबदु जु बाहिआ एकु ।
लागत ही भुइ मिलि गइआ, परिआ कलेजे छेकु ॥१५७॥

कबीर, साचा सतिगुरु किआ करै, जउ सिखा महि चूक ।
अंधे एक न लागई, जिउ बांसु बजाईऐ फूक ॥१५८॥
कबीर, है गै बाहन सघन घन, छत्रपती की नारि ।
तासु पटंतर ना पुजै, हरि जन की पनिहारि ॥१५९॥
कबीर, त्रिप नारी किउ निंदीऐ, किउ हरि चेरी को मानु ।
ओहु मांग सवारै बिखै कउ, ओहु सिमरै हरि नामु ॥१६०॥

शब्दार्थ : मै - मला, मिलिआ - मिळाला, सबदु - शब्द प्रभू नाम, बाहिआ - बाण सोडला, भुइमिलिगया - मातीत मिळून गेलो, अहंकार नष्ट झाला, परिआ - पडले, छेकु - छिद्र, जखम, चूक - उणीव, सिखा - शिष्य, बांसु - बाबु, है - घोडा, गै - गज, सघन घन - खूप मोठ्या प्रमाणात, तासु - त्याचा, पटंतर - त्याच्या बराबरी, पनिहारि - पाणक्या, पाणी भरणारी, निप - नृप, राजा, चेरी - दासी, मानु - मान, सन्मान, ओह - ती, मांग सवारै - नट्टा पट्टा, साज शृंगार करते.

भावार्थ : कबीर सांगतात मला सद्गुरु भेटला. त्याने माझ्यावर प्रभूनामरूपी बाण सोडला त्यामुळे माझ्या मनातील मोह माया, विषय विकार आदि सर्व भुईसपाट झाले. नष्ट झाले. आणि तो प्रभू नामरूपी बाण माझ्या हृदयात खोलवर रुतून बसला व त्याने माझे हृदय प्रभू चरणाकडे वळले. व माझ्यात आमूलाग्र परिवर्तन झाले ॥१५७॥

जर शिष्यातच दोष असेल, तोच जर अज्ञानाने, अहंकाराने अंध झाला असेल तर त्याला सद्गुरु उपदेश चांगला वाटत नाही. ज्या प्रमाणे बांबूच्या फुंकणीतून फुंकलेला वारा दुसरीकडून निघून जातो तसाच प्रकार होतो. अशा अहंकारी शिष्यावर गुरूच्या उपदेशाचा काहीच परिणाम होत नाही. ॥१५८॥

कबीर सांगतात, हत्ती घोडे आदि वैभवाचा मालक असलेल्या महाराजाच्या पट्टराणीपेक्षाही जी स्त्री संतजनांच्या घरी पाणी भरते ती अधिक श्रेष्ठ होय कारण तिच्या कानावर सदैव प्रभू परमात्म्याची स्तुती स्तोत्रे पडत असतात. ॥१५९॥

कबीर विचारतात - आम्ही महाराणीची का निंदा करतो ? यःकश्चित् दासीची का स्तुती करतो ? पुढे तेच उत्तर देतात - महाराणी विषय विकारांनी प्रेरीत होऊन साज श्रृंगार करते. तर संत जनांच्या घरची दासी सदैव प्रभू परमात्म्याच्या नाम जपात तल्लीन होऊन राहते. ॥१६०॥

कबीर, थूनी पाई थिति भई, सतिगुर बंधी धीर ।
 कबीर, हीरा बनजिआ, मान सरोवर तीर ॥१६१॥
 कबीर, हरि हीरा जन जउहरी, ले कै मांडै हाट ।
 जब ही पाईअहि पारखू, तब हीरन की साट ॥१६२॥
 कबीर, काम परे हरि सिमरीऐ, ऐसा सिमरहु नित ।
 अमरापुर बासा करहु, हरि गइआ बहौरै बित ॥१६३॥
 कबीर, सेवा कउ दुइ भले, एकु संतु इकु रामु ।
 रामु जु दाता मुकति को, संतु जपावै नामु ॥१६४॥

शब्दार्थ : थुनी - स्तंभ, आधार, थिति - स्थिर, बंधी - बांधला, हरि हीरा - प्रभूनाम रूपी हीरा, जउहरी - जव्हेरी, सराफ, लेकै - घेऊन, मांडै - मांडला, हाट - बाजार, पाईअहि - प्राप्त झाला, पारखु - पारखी, योग्य मूल्य जाणणारा, साट - बदली, सिमरीऐ - स्मरण करणे, अमरापुर - अमर लोकांचे नगर, प्रभु दरबार, बासा - निवास, बहौरै - परत करणे, बाहेर आणणे, जु - जो, दाता - देणारा, मुकति - मुक्ती, बित - धन.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मला प्रभू नामाचा भक्कम आधार मिळाला. सद्गुरूने मला हिंमत दिली. त्यामुळे माझे मन प्रभू नामात स्थिर झाले. कबीर सांगतात सतगुरु चरणी सर्वस्व अर्पण केल्याने मला प्रभूनामरूपी हीरा प्राप्त झाला व सतसंगात माझे मन रमून गेले. ॥१६१॥

कबीर सांगतात, हरी रूपी हिऱ्याची पारख खरा सतगुरूच करू शकतो. तो त्या हरी रूपी हिऱ्याला आपल्या अंतःकरणात जपून ठेवतो. व हे हरीचे भक्तच सतसंगात एकमेकांस भेटतात. हरीरूपी हिऱ्याचा व्यापार करतात. जेव्हा त्या हिऱ्याचे योग्य मोल जाणणारा हरीभक्त भेटतो. तेव्हा त्यांच्यात

हरी गुणांचीच स्तुती करतात. ॥१६२॥

कबीर सांगतात, काही संकट आले की ज्या व्याकुळतेने ज्या तीव्रतेने माणूस देवाचा धावा करतो. स्मरण करतो त्याच तीव्रतेने त्याच तळमळीने जर माणूस सदैव ईश्वराची भक्ती करील तर अमरपुरीत वास करील व परमेश्वराचे जवळ जाऊन पोहोचेल. ॥१६३॥

कबीर सांगतात, सेवा करायची तर दोघांची करा. एक संतांची व दुसरी रामाची. राम मुक्ती देतो तर संत परमेश्वराचे नाम जप करण्यास शिकवतात म्हणून संत व परमेश्वर दोघांची सेवा करा. ॥१६४॥

कबीर, जिह मारगि पंडित गए, पाछै परी बहीर ।
 इक अवघट घाटी राम की, तिह चडि रहिओ कबीर ॥१६५॥
 कबीर, दुनीआ के देखे मूआ, चालत कुल की कानि ।
 तब कुल किस का लाजसी, जब ले धरहि मसानि ॥१६६॥
 कबीर, डूबहि गो रे बापुरे, बहु लोगन की कानि ।
 पारोसी के जो हूआ, तू अपने भी जानु ॥१६७॥
 कबीर, भली मधूकरी, नाना बिधि को नाजु ।
 दावा काहू को नही, बडा देसु बड राजु ॥१६८॥

शब्दार्थ : बहीर - गर्दी, अवघट - अवघड, घाटी - वाट, मार्ग, तिह - ती, चडि - चढणे, दोखे - दूषण, मुआ - मरण, कुल की कानि - कुल रीती, लाजसी - लाजतो, मसानि - स्मशानात, डूबहिगो - बुडाला, लोगन की कानि - जनरीती, पारोसी - शेजारी, नाजु - अन्न, दावा - हक्क.

भावार्थ : कबीर सांगतात, ज्या कर्मकांड मार्गाने पंडीत लोक जातात त्याच कर्म कांडाच्या मार्गाने असंख्य सामान्य माणसे परमेश्वर प्राप्तीसाठी जातात. पण त्यातून त्यांचे हाती काही लागत नाही. कबीर एकटेच रामभक्तीच्या अवघड वाटेने गेल्याने प्रभू कृपेस प्राप्त झाले. ॥१६५॥

कबीर सांगतात, साधारण माणसे, लोक काय म्हणतील ? लोक आपल्याला दूषण देतील ह्या भीती पायी संसारात बुडून जातात. कुळाचारात

गुंतून जातात व प्रभू भक्तीस पारखी होतात. पण ते असा विचार करीत नाहीत की मरण आल्यावर कुठली कुलरीती आणि कुठली जनरीती? कोणी ही उपयोगी पडत नाही ॥१६६॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, तू तर लोकनिंदेला भिऊन त्यातच बुडून मरून जाशील. तू प्रभू भक्ती कर. मृत्यूची आठवण ठेव. नाहीतर जे तुझ्या आसपासच्या लोकांचे झाले, ते ह्या संसाराच्या चक्रात गुरफटून मरून गेले. तसेच तुझे होणार आहे ॥१६७॥

कबीर सांगतात, प्रभू नामाचे स्मरण करताना जीव जगवण्यासाठी माधुकरी मागून खाणे चांगले. त्यावर कोणीही आपला हक्क सांगण्यास येणार नाही. कारण ते कोणा महाराजाने, धनिकाने दिलेले नसते. ते जनता जनार्दन रूपी प्रभू परमात्म्याकडून प्राप्त झालेले असते. ॥१६८॥

कबीर, दावै दाइनु होतु है, निरदावै रहै निसंक ।

जो जनु निरदावै रहै, सो गनै इंद्र सो रंक ॥१६९॥

कबीर, पालि समुहा सरवरु भरा, पी न सकै कोई नीरु ।

भाग बडे तै पाइओ, तूं भरि भरि पीउ कबीर ॥१७०॥

कबीर, परभाते तारे खिसहि, तितु इहु खिसै सरीरु ।

एदुइ अखर ना खिसहि, सो गहि रहिओ कबीरु ॥१७१॥

कबीर, कोठी काठ की, दहदिसि लागी आगि ।

पंडित पंडित जलि मूए, मूरख उबरे भागि ॥१७२॥

शब्दार्थ : दाइनु - ईर्ष्या, निरदावै - मिळकतशिवाय, निसंक - निःशंक, काळजीमुक्त, पालि - किनारा, समुहा - काठोकाठ, तै - तू, पाइओ - प्राप्त केले, भरि भरि - भरभरून, परभाते - सकाळी, खिसहि - निघून जाते, खसकते, सरीरु - शरीर, गहि रहिओ - सांभाळून ठेवतो, कोठी - घर, काठ - लाकूड, दहदिसि - दशादिशा, उबरे - वाचले, भागि - पळून जाऊन.

भावार्थ : कबीर सांगतात, घरदार जमीन जुमला आदि संपत्ती जमा करताना

माणसाच्या मनात ईर्ष्या उत्पन्न होते. त्यामुळे श्रीमंत माणसाच्या मनात चिंता उत्पन्न होते. पण जो मनुष्य अशा रीतीने संपत्ती जमा करण्याच्या नादाला लागत नाही तो चिंता मुक्त जीवन जगतो. इंद्राला व रंकाला समान लेखतो. ॥१६९॥

कबीर सांगतात, हरीनाम रूपी सरोवर काठोकाठ भरून गेले आहे. पण संसारात, मोहमायेत रंगून गेलेले लोक हरी भक्तीचे अमृत पान न करता मायेतच रमून राहतात. संत संगतीत जात नाहीत, कबीर सांगतात, ज्याचे भाग्य मोठे असेल तोच प्रभू नामाचे अमृत भरभरून प्राशन करतो. ॥१७०॥

कबीर सांगतात, सकाळ झाली की जसे तारे तेजोहीन होतात त्याचप्रमाणे हे शरीर ही तेजोहीन होणार आहे, हे शरीर हा संसार सारे नश्वर आहे. केवळ दोन अक्षरी 'राम' हाच स्थिर आहे. कायम राहणारा आहे. कधीही क्षीण होणार नाही. कबीर सांगतात, म्हणूनच मी त्या प्रभू रामास घट्ट धरून ठेवले आहे. ॥१७१॥

कबीर सांगतात, ह्या शरीररूपी लाकडाच्या घरास चारही बाजूनी विषय विकाराची आग लागली आहे. मोहमायेची आग लागली आहे. मोठे मोठे विद्वान पंडीत ह्या आगीत जळून खाक झाले. पण लोक ज्यांना अडाणी मूर्ख समजत होते असे प्रभूचे भक्त आपल्या विनम्र भावामुळे ह्या आगीतून वाचले आहेत. ॥१७२॥

कबीर, संसा दूर करु, कागद देह बिहाइ ।

बावन अखर सोधि कै, हरि चरनी चितु लाइ ॥१७३॥

कबीर, संतु न छाडै संतई, जउ कोटिक मिलहि असतं ।

मलिआगरु भुयंगम बेढिओ, त सीतलता न तजंत ॥१७४॥

कबीर मनु सीतलु भइआ, पाइआ ब्रहम गिआनु ।

जिनि जुआला जगु जारिआ, सु जन के उदक समानि ॥१७५॥

कबीर, सारी सिरजनहार की, जानै नाही कोइ ।

कै जानै आपन धनी, कै दासु दीवानी होइ ॥१७६॥

शब्दार्थ : संसा - चिन्ता, देह बिहाइ - वाहून जाणे, बावन अखर - देव नागरीतील बावन मुळाक्षरे, सोधिके - शोधून, अभ्यास करून, संतई - शांतस्वभाव, कोटिक - कोटीकोटी, असंत - विकारी, तापट, मलिआगरु - मलय पर्वतावरचा चंदन वृक्ष, भुयंगम - नाग, साप, बेढिओ - वेढलेले, न तंजत - सोडत नाही, जिनि - ज्या, जुआला - ज्वाला, जारिआ - जाळले, सू - ती, उदक - पाणी, समानि - समान, सारखे, सारी - सृष्टी निर्माण केली, सिरजनहार - निर्माण-कर्ता.

भावार्थ : कबीर सांगतात, त्या कागदावर लिहिलेल्या पोथ्या, पुराणे, त्यातले ज्ञान गंगेत बुडवून टाक. अक्षरांनी सांगितलेल्या कर्मकांडाने तुझ्या चित्तातील संशय, शंका जरासुद्धा दूर होणार नाही. त्या बावन अक्षरांचे जे सारतत्व आहे ते म्हणजे प्रभू परमात्म्याची अनन्य भावे भक्ती. ती तू चित्तात धारण कर ॥१७३॥

कबीर सांगतात, कोटी कोटी दुष्ट दुर्जनांच्या संगतीत राहूनही संतजन आपला चांगुलपणा, गोडवा व शांत स्वभाव सोडीत नाहीत. हे समजावून सांगताना कबीर मलयगिरीवरील चंदन वृक्षाचा दृष्टांत देतात. ते सांगतात मलयगिरीवरच्या चंदन वृक्षांना विषारी नागाच्या विळखा पडलेला असला तरी चंदन वृक्ष आपली शीतलता सोडत नाहीत. त्याप्रमाणेच दुष्ट दुर्जनांच्या संगतीत राहूनही संत सज्जन आपले संतत्व सोडत नाहीत ॥१७४॥

कबीर सांगतात, ब्रह्मज्ञान प्राप्त झाल्यावर मन शांत होते. सारे जग ज्या तृष्णेच्या अग्नीने जळत असते तीच आग प्रभू भक्तास थंड जलाप्रमाणे शीतल वाटते. ॥१७५॥

कबीर सांगतात, ह्या सृष्टीचे रहस्य ही सृष्टी ज्याने निर्माण केली तो प्रभू परमात्माच केवळ जाणतो. किंवा त्याच्या अतिनिकट असणारे त्याचे भक्त जाणतात. अन्य कोणीही ते जाणू शकत नाही. ॥१७६॥

कबीर भली भई जो भउ परिआ, दिसा गई सभ भूलि ।

ओरा गरि पानी भइआ, जाइ मिलिओ ढलि कूलि ॥१७७॥

कबीरा, धूरि सकेलि कै पुरिआ बांधी देह ।
दिवस चारि को पेखना, अंति खेह की खेह ॥१७८॥
कबीर, सूरज चांद कै उदै भई सभ देह ।
गुर गोबिंद के बिनु मिले, पलटि भई सभ खेह ॥१७९॥
जह अनभउ तह भै नही, जह भउ तह हरि नाहि ।
कहिओ कबीर बिचारि कै, संत सुनहु मन माहि ॥१८०॥

शब्दार्थ : भली - चांगली, भई - होते, भउ - भय, दिसा - दिशा, ओरा - गारा, बर्फाचा खडा, गरि - विरघळणे, ढलि - वाहून, घरंगळत जाऊन, कूलि - नदी, धूरि - माती, सकेलि कै - एकत्र करून, पुरिआ - नगर, बांधी - बांधले, चारि - चार, पेखना - दिसायला (सुंदर दिसते), अंति - शेवटी, मेल्यावर, खेह की खेह - मातीची माती, उदै - उगवणे, जह - जेथे, अनभउ - अनुभव, अनुभूती, तह - तेथे, भै - भय, बिचार कै - विचार करून, विचारपूर्वक, सुनहु मन माहि - मन लावून ऐका.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मनात परमेश्वराचे भय उत्पन्न झाले की मी काही अयोग्य कर्म केले तर तो प्रभू परमेश्वर मला शिक्षा करील. हे भय उत्पन्न झाले हे बरेच झाले. कारण त्यामुळे दाही दिशांना धावणारे हे मन तसे करण्याचे विसरून गेले. प्रभू परमात्म्याच्या ठाई एकाग्र झाले. जसे थंडी लागल्याने पाण्याचे बर्फ होते. ते 'जड' बनते. पण परत ऊब लागल्याने त्याच बर्फाचे पाणी होऊन ते प्रवाहित होते. पाणी व बर्फ एकच असते. त्याचप्रमाणे जीवात्मा व परमात्मा एकच आहे. माणूस अज्ञानवश आपणास - जीवात्म्यास परमात्म्यापेक्षा वेगळे समजतो. ॥१७७॥

कबीर सांगतात, मातीचा गोळा करून हा शरीररूपी पुतळा बनला आहे. तो नश्वर आहे. चार दिवसांचा खेळ आहे. शेवटी मेल्यावर तो मातीतच मिळून जाणार आहे. सांगण्याचे तात्पर्य असे की ह्या नश्वर देहाचे फार कौतुक करू नये. आपले मन प्रभू परमात्म्याकडे वळवावे ॥१७८॥

कबीर सांगतात, परमेश्वराने पंचतत्त्वांचे हे शरीर ह्यासाठी निर्माण केले

आहे की त्यात सत्यज्ञान रूपी सूर्याचा तसेच नम्रता व शीतलता रूपी चंद्राचा उदय व्हावा. पण हे सतगुरू भेटल्याने प्राप्त होते. सतगुरूच्या प्राप्तीशिवाय हे शरीर म्हणजे केवळ मातीचाच पुतळा. ॥१७९॥

जिथे त्या अभयरूप परमात्म्याचा वास आहे. तिथे संसाराच्या भयाचा लवलेशाही उरत नाही. आणि जेथे जीवात्मा ह्या संसाराच्या भयात गुरफटलेला आहे, तेथे परमात्म्याचा वास नसतो. कबीर सांगतात - हे संत सज्जन हो, हे मी फार विचारपूर्वक व अनुभवाने सांगत आहे. हे अटळ सत्य आहे. त्याचा तुम्ही अंतःकरण पूर्वक विचार करा. ॥१८०॥

कबीर, जिनहु किझू जानिआ नही, तिन सुख नीद बिहाइ ।
हमहु जु बूझा बूझना, पूरी परी बलाइ ॥१८१॥
कबीर, मारे बहुतु पुकारिआ, पीर पुकारै अउर ।
लागी चोट मरंम की, रहिओ कबीरा ठउर ॥१८२॥
कबीर, चोट सुहेली मेल की, लागत लेइ उसास ।
चोट सहारै सबद की, तासु गुरु मै दास ॥१८३॥
कबीर, मुलां मुनारे किआ चढहि, साईं न बहरा होइ ।
जा कारनि तूं बांग देहि, दिल ही भीतरि जोइ ॥१८४॥

शब्दार्थ : जिनहु - ज्यांनी, सुख निद - अज्ञान निद्रा, हमहु - मी, मला, बुझा - समजले, बुझना - जे समजले पाहिजे असे, पूरी परी बलाइ - सर्व कष्ट, सर्व संकटे ओढून घेतले, मारे - मार पडल्याने, बहुत पुकारिआ - मोठमोठ्याने ओरडतो, पीर पुकारै अउर - पीडा वाढली की, चोट - पीडा, मरंम - मर्म, हृदयभेदक, ठउर - स्थान, ठिकाण, मेल - बरची, लेइ उसास - दीर्घ श्वास, मिलनाची ओढ, मुला - मुल्ला, मुनार - मिनार, जेथून बांग दिली जाते ते उंच ठिकाण, साईं - परमेश्वर, बहरा - भहरा, जोइ - पहा.

भावार्थ : कबीर सांगतात, अज्ञानी लोक, ज्यांना जीवनाचे रहस्य समजले नाही ते अज्ञानालाच सुख मानून सुखनैव झोपी जातात. पण सत गुरूकृपेने मी

जीवनाचे रहस्य जाणले आहे. त्यामुळे मी माझ्यावर आपत्तीच ओढवून घेतली आहे. माझ्यातील अहंकार दूर करून प्रभू प्राप्तीसाठी सदैव जागृत राहावे लागत आहे. आता प्रभू नामा शिवाय मी एक क्षण ही राहू शकत नाही ॥१८१॥

कबीर सांगतात, मनुष्य मोहमायेत गुरफटल्यामुळे संसारात अनेक दुःखे भोगतो. त्या दुःखाने तो मोठमोठ्याने ओरडतो. जो जो दुःख अधिक तोतो त्याचा आक्रोश अधिक. पण तरीही मोहमायेतून सुटका करून घ्यावी असे त्यास वाटत नाही. कबीर सांगतात, मला सद्गुरूने असे काही ज्ञान दिले की त्यामुळे मला प्रभूनामाची तीव्र ओढ लागली व माझी मोहमाये पासून सुटका झाली. माझे चित्त प्रभू परमात्म्याच्या ठाई स्थिर झाले. ॥१८२॥

कबीर सांगतात खंजीराचा वार सहन करणे एकवेळ सोपे आहे. कारण त्याने निदान श्वास तरी चालू राहतो पण शब्दाचा, सद्गुरूच्या उपदेश रूपी शब्दाचा वार सहन करणे फार अवघड, कारण त्याने माणसाचे सारे मीपण विरून जाते. जो कोणी भक्त अशा उपदेशाचे ग्रहण करून प्रभूपदास प्राप्त करतो त्यास मी गुरु मानतो तो माझा गुरु मी त्याचा दास. ॥१८३॥

कबीर सांगतात, हे मुल्ला ! तू मशिदीच्या मिनारावर चढून मोठमोठ्याने ओरडून परमेश्वराला का हाका मारतोस ? परमेश्वर काही बहिरा नाही. तो लांब नाही, ज्या परमेश्वराच्या नावाने तू बांग देतोस तो तर तुझ्या आत, तुझ्या अंतःकरणातच आहे. तू स्वतःच्या हृदयात डोकवून पहा. ॥१८४॥

सेख सबूरी बाहरा, किआ हज काबे जाइ ।
कबीर जा की दिल साबति नही, ताकउ कहां खुदाइ ॥१८५॥
कबीर अलह की करि बंदगी, जिह सिमरत दुखु जाइ ।
दिल महि साईं परगटै, बुझै बलंती नांइ ॥१८६॥
कबीर, जोरी कीए जुलमु है, कहता नाउ हलालु ।
दफतरि लेखा मांगीऐ, तब होइगो कउनु हवालु ॥१८७॥
कबीर, खूबु खाना खीचरी, जामहि अंघ्रितु लोनु ।
हेरा रोटी कारने, गला कटावै कउनु ॥१८८॥

शब्दार्थ : सेख - शेख, सबूरी - संतोष, हज - मक्केची यात्रा, काबे काबा - मुसलमानांचे धार्मिक स्थळ, साबति - स्थिरता, जा की - ज्याचे, दिल - चित्त, ताकड - त्याला, खुदाई - परमेश्वर प्राप्ती, बंदगी - सेवा, चाकरी, स्मरण, बलंती - आग, तृष्णेचे आग, नाइ - नाही, जोरी - जोर, जबरदस्ती, हलालु - परमेश्वरास अर्पण करण्यायोग्य, दफतरि - परमात्म्याच्या दरबारात, लेखा - हिशोब, हवालु - दशा, स्थिती, खुबु खाना - पौष्टिक आहार, चांगले अन्न, खीचरी - खिचडी, जामहि - ज्यामध्ये, लोनु - मीठ, हेरा - मांस, गला - गळा, कटावै - कापवून येईल.

भावार्थ : कबीर सांगतात, हे शेख ! तुझ्या अंतःकरणात जर समाधान नसेल, संतोष नसेल तर तुझी हज यात्रा व्यर्थ होय. तुझे काबाचे दर्शन व्यर्थ होय. कबीर सांगतात ज्याचे मन स्थिर नाही, पूर्णपणे शुद्ध नाही त्यास ईश्वर कसा प्राप्त होणार ? ॥१८५॥

कबीर सांगतात, अरे तू त्या अल्लाची, त्या प्रभू परमात्म्याची सेवा कर. त्याच्या स्मरणाने सारे दुःख नाहीसे होते. तो साई, तो प्रभू परमात्मा तुझ्या अंतःकरणातच प्रगट होईल व तुझी मोहमायेची तृष्णा नष्ट होईल. विकारांची आग विझून जाईल ॥१८६॥

कबीर सांगतात, अरे जुलूमने, शस्त्र बळाने एखाद्या जीवाचा ईश्वरास बळी देणे हा निव्वळ अत्याचार आहे. जुलूम आहे. जेव्हा प्रभू दरबारी तुला तुझ्या कर्माचा हिशोब विचारला जाईल तेव्हा तुझी काय दशा होईल, तू त्यास काय उत्तर देशील ? ॥१८७॥

कबीर सांगतात, अरे अशा रीतीने जीवाची हत्या करून मांसाहार करण्यापेक्षा साधी खिचडी खा. तिला अमृताची चव आहे. तोच खरा पौष्टिक आहार होय. पशु हत्या करून जिभेच्या चोचल्यांसाठी मांस मटण खाऊन तू अकारण पापाचा धनी का होतोस ? स्वतःच्याच गळ्या भोवती का फास अडकवून घेतोस ? कारण शेवटी प्रभू दरबारी ह्याचा जाब तुला द्यावाच लागणार आहे. ॥१८८॥

कबीर, गुरु लागा तब जानीऐ, मिटै मोहु तन ताप ।
हरख सोग दाइ नही, तब हरि आपहि आप ॥१८९॥
कबीर, राम कहन महि भेदु है, तामहि एकु बिचारु ।
सोई रामु सभै कहहि, सोई कउतकहार ॥१९०॥
कबीर, रामै राम कहु, कहिबे माहि बिबेक ।
एकु अनेकहि मिलि गइआ, एक समाना एक ॥१९१॥
कबीर, जा घर साध न सेवीअहि, हरि की सेवा नाहि ।
ते घर मरहट सारखे, भूत बसहि तिन माहि ॥१९२॥

शब्दार्थ : गुरु लागा - गुरुप्राप्त झाला, जानीऐ - समजले, मिटै - संपला, नष्ट झाला, दाइ - जाळणे, भेदु - भेद, फरक, तामहि - त्यात, कउतकहार - कौतुक करणारा, सृष्टी निर्माण करणारा, सेवीअहि - सेवा करतात, मरहट - स्मशान.

भावार्थ : कबीर सांगतात, सतगुरु प्राप्त झाला हे ओळखण्याची खूण म्हणजे, खरा गुरु प्राप्त झाला की मोहमायेचा ताप नष्ट होतो. हर्ष, शोक आदि विकारापासून मन मुक्त होते व अत्यंत स्वाभाविकपणे सर्वत्र प्रभू परमात्मा भरून राहिला आहे असा साक्षात्कार होतो. ॥१८९॥

कबीर सांगतात, राम, राम म्हणण्यात ही फरक आहे. काही लोक त्या दशरथनंदन देहधारी रामाचे नामस्मरण करतात. तर काही जण ही चराचर सृष्टी निर्माण करणाऱ्या, सर्वत्र सर्व जीवांचे ठाई रममाण झालेल्या त्या प्रभू परमात्म्यास, त्या निराकर परमेश्वरास राम संबोधून त्याचे स्मरण करतात ॥१९०॥

कबीर सांगतात, हे जीवा, तू रामनामाचे स्मरण कर, पण रामनाम उच्चारताना थोडा विवेक कर. एक राम केवळ एक मानव देहधारी आहे तर दुसरा एकमेव असूनही सर्व जीवांमध्ये रममाण झालेला आहे. तू कोणाचे स्मरण करतोस ? वास्तविक सर्वत्र रममाण असणाऱ्या त्या प्रभू परमात्म्याचे, त्या रामाचे स्मरण केले पाहिजे. ॥१९१॥

कबीर सांगतात ज्या घरात साधू संतांची सेवा केली जात नाही ते घर म्हणजे केवळ स्मशानच होय. तेथे माणसे रहात नाहीत, भुते रहातात. ॥१९२॥

कबीर, गुंगा हूआ बावरा, बहरा हूआ कान ।
पावहु ते पिंगुल भइआ, मारिआ सतिगुर बान ॥१९३॥
कबीर, सतिगुर सूरमे, बाहिआ बानु जु एकु ।
लागत ही भुइ गिरि परिआ, परा करेजे छेकु ॥१९४॥
कबीर, निरमल बूंद अकास की, परि गई भूमि बिकार ।
बिनु संगति इउ मानई, होइ गई भठ छार ॥१९५॥
कबीर, निरमल बूंद अकास की, लीनी भूमि मिलाइ ।
अनिक सिआने पचि गए, ना निरवारी जाइ ॥१९६॥

शब्दार्थ : गुंगा - मुका, बावरा - वेडा, बहरा - बहिरा, पिंगुल - पांगळा, बान - बाण, उपदेशरूपी बाण, सुरमे - योद्धा, शूरवीर, छेकु - छेद, जखम, करेजे - काळजाला, अंतंकरणाला, भठ - भट्टी, छार - राख, पचिगए - थकून गेले, निरवारी - निवारण करणे, पुनरुज्जित करणे, लिनी भूमी - भूमिने आपल्यात समावून घेतले.

भावार्थ : कबीर सांगतात, जेव्हा सत्गुरुने प्रभू भक्तीचा तीर मारून माझे हृदय विद्ध केले तेव्हापासून मी मुका, बहिरा, पांगळा झालो आहे. आता माझ्या मुखातून प्रभू नामा शिवाय अन्य शब्द उच्चारला जात नाही. कानाना प्रभूच्या स्तुती शिवाय अन्य काही ऐकू येत नाही व पाय प्रभुपथा शिवाय अन्य कोणत्याही मार्गाकडे वळत नाहीत. ॥१९३॥

कबीर सांगतात, ज्या साधकावर सत्गुरु आपला उपदेश रूपी बाण सोडतात त्याचा अहंकार पूर्णपणे गळून पडतो. अंतःकरण प्रभू भक्तीत विलीन होते. हृदय प्रेमाने भरून येते व असा साधक प्रभू नामात तल्लीन होऊन जातो ॥१९४॥

कबीर सांगतात, आकाशातून पावसाच्या रूपाने निर्मल जलबिंदू रखरखीत वाळवंटात पडले तर ते निरर्थक होतात. येवढेच नव्हे तर स्वतः

जळून खाक होतात. त्याच प्रमाणे कुसंगती मुळे जीवही विकाराच्या भट्टीत जळून खाक होतो. ॥१९५॥

कबीर सांगतात आकाशातून पावसाच्या रूपाने पडलेले निर्मल जलबिंदू जर उत्तम मशागत केलेल्या जमीनीवर पडले तर मात्र ते त्या मातीशी एकरूप होऊन जातात. कोणीही कितीही प्रयत्न केले तरी ते त्या जलबिंदूस वेगळे करू शकत नाही. भावार्थ असा की सत संगतीत राहून ज्याने आपली मनोभूमी शुद्ध केली आहे, अशा साधकास सत्गुरुकडून प्रभू नामाचे जल प्राप्त झाले तर ते प्रभूनाम त्या साधकाच्या चित्तात कायम स्थिर होते. मग कोणतीही मोहमाया अशा भक्ताचे चित्त विचलित करू शकत नाही ॥१९६॥

कबीर, हज काबे हउ जाइ था, आगै मिलिआ खुदाइ ।
साई मुझ सिउ लरि परिआ, तुझै किन्हि फुरमाई गाइ ॥१९७॥
कबीर, हज काबै होइ होइ गइआ, केती बार कबीर ।
साई मुझ महि किआ खता, मुखहु न बोलै पीर ॥१९८॥
कबीर, जीअ जु मारहि जोरु करि, कहते हहि जु हलालु ।
दफतर दई जब काढिहै, होइगा कउनु हवालु ॥१९९॥
कबीर, जोरु कीआ सो जुलमु है, लेइ जबाबु खुदाइ ।
दफतर लेखा नीकसै, मार मुहै मुहि खाइ ॥२००॥

शब्दार्थ : हउ - मी, जाइ था - जात होतो, लरि परिआ - भांडला, रागावला, किन्ही - कोणी, फुरमाइ - आज्ञा केली, केती बार - किती वेळ, गाइ - सांगितले, खता - पाप, दोष, जु - जो, निकसै - निघेल हिशेब

भावार्थ : कबीर सांगतात, मी हजयात्रा करण्याकरता काबाला गेलो होतो तेव्हा तेथे साक्षात अल्ला माझ्या पुढे प्रगट झाला व मला रागावून म्हणाला, तुला कोणी सांगितले की मी फक्त काबातच वास करतो? मी तर सर्वत्र वास करतो. असे एकही ठिकाण नाही की जेथे माझा वास नाही. उगाच काबाला येण्याचा व्यर्थ खटाटोप का करतोस? ॥१९७॥

कबीर म्हणतात, मी अनेक वेळा हजयात्रेसाठी काबाला गेलो. पण एकदाही तो खुदा माझ्याशी बोलला सुद्धा नाही. माझ्याकडून कोणती बरे चूक झाली असावी? ॥१९८॥

कबीर सांगतात, अरे तुम्ही जुलूम जबरदस्तीने मुक्या जिवांची हत्या करता व त्यांना देवाला अर्पण केले असे म्हणता. पण मेल्या नंतर तुमच्या पाप पुण्याचा ईश्वरापुढे तुम्ही काय जाब द्याल? ॥१९९॥

कबीर सांगतात, जुलूम, जबरदस्ती, जिवांची हत्या हा अनाचार आहे. प्रभू परमात्म्यास ते मान्य नाही. परमेश्वर तुम्हास त्याचा जाब विचारिल व तुम्ही केलेल्या गैर कृत्यांबद्दल तो तुम्हास कठोर शिक्षा करील. ॥२००॥

कबीर, लेखा देना सुहेला, जउ दिल सूची होइ ।
उसु साचे दीवान महि, पला न पकरै कोइ ॥२०१॥
कबीर, धरती अरु आकास महि, दोइ तूं बरी अबध ।
खट दरसन संसे परे, अरु चउरासीह सिध ॥२०२॥
कबीर, मेरा मुझ महि किछु नही, जो किछु है सो तेरा ।
तेरा तुज कउ सउपते, किआ लागै मेरा ॥२०३॥
कबीर, तूं तूं करता तू हूआ, मुझ महि रहा न हूं ।
जब आपा परका मिटि गइआ, जत देखउ तत तू ॥२०४॥

शब्दार्थ : सुहेला - सोपे, सूची - शुद्ध, स्वच्छ, अबध - अवध्य, ज्याचा वध करता येत नाही असा, संसे - शंका, खट दरसन - सहाप्रकारचे योगी, जंगम, सखदे, संन्यासी, बोधी, बैरागी, चउरासिह - चौऱ्यांशी, सिध - सिद्धी, उसु - त्याच्या, दिवान - दरबार, न्यायालय, पला - पदर, पकरै कोई - त्याचा कोणी ही हात धरू शकत नाही, दुइ - द्वैत, तु - तुला, बरी - फार

भावार्थ : कबीर सांगतात, जर मन शुद्ध असेल, पवित्र असेल तर मरणानंतर प्रभू परमात्म्याच्या दरबारात कर्माचा हिशोब देणे अतिशय सोपे होते. प्रभूच्या दरबारातील न्याय सत्य असतो तेथे अन्य कोणाचे काहीही चालत

नाही. ॥२०१॥

कबीर सांगतात, ही धरती आणि आकाश सारी सृष्टी द्वैताने व्यापलेले आहे. हे द्वैत अत्यंत प्रबल आहे. ते नष्ट करणे महा कठीण कर्म आहे. सहाही शाखे शिकलेले, चौऱ्यांशी सिद्धी प्राप्त झालेले सिद्ध योगीही ह्या द्वैतात अडकलेले आहेत ॥२०२॥

कबीर सांगतात, हे प्रभो!, (जे काही माझे आहे) माझे हे तन, मन, धन हे सारे काही तुझेच आहे. तूच ते मला दिले आहेस. माझ्या जवळ माझे स्वतःचे असे काहीही नाही. तुझेच तुला अर्पण करण्यात माझे काय जाते? मी काहीही स्वतःचे देत नाही. ॥२०३॥

कबीर सांगतात, हे प्रभो, सदैव तुझे नाम स्मरण करता करता मी तुझ्यात विलीन होऊन गेलो. आता माझ्यात व तुझ्यात काही भेद उरला नाही. माझ्यातला 'मी' माझा अहंभाव नष्ट झाला. आणि माझ्यातला हा मीपणा जेव्हा नष्ट झाला तेव्हा माझ्या मनातला द्वैत भावही नष्ट झाला. मला सर्वत्र सर्वलोकांचे ठाई तूच दिसू लागलास. सर्व चराचर सृष्टीत तूच भरून राहिला आहेस. ॥२०४॥

कबीर, बिकारह चितवते, झूठे करते आस ।
मनोरथु कोइ न पूरिओ, चाले ऊठि निरास ॥२०५॥
कबीर, हरि का सिमरनु जो करै, सो सुखीआ संसारि ।
इत उत कतहि न डोलई, जिस राखै सिरजनहार ॥२०६॥
कबीर, घाणी पीड़ते, सतिगुर लीए छडाइ ।
परा पूरबली भावनी, परगटु होई आइ ॥२०७॥
कबीर, टालै टोलै दिनु गइआ, बिआजु बढंतउ जाइ ।
ना हरि भजिओ न खतु फटिओ, कालु पहूंचो आइ ॥२०८॥

शब्दार्थ : बिकारह - विषय विकार, चितवते - विचार करतात, झूठे - खोटे, नश्वर, आस - आशा, निरास - निराशा, इत उत - इकडे तिकडे, कतहि - कोठेही, केव्हाही, छडाई - सुटका, परा पूरबली - पूर्व जन्मीचे,

भावनि - भावना, टालै टोलै - टाळाटाळ, बिआजु - व्याज, बढंतउ - वाढत जाते, खतु - वहीखाते.

भावार्थ : कबीर सांगतात, द्वैतात फसलेली माणसे प्रभूचे स्मरण करण्याऐवजी विषय विकारांचेच स्मरण करत असतात. धन, दारा, मान सन्मान आदि नश्वर गोष्टीच्या खोट्या आशेत गुंतून पडतात व ह्या वासनांचे चिंतन करीत करीतच ह्या जगातून निघून जातात. त्यांचे कोणतेही मनोरथ पूर्ण न होता ते ह्या जगातून निराश होऊन निघून जातात ॥२०५॥

कबीर सांगतात, जो प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करतो तोच ह्या संसारात सुखी होतो. ज्यांच्यावर त्या प्रभू परमात्म्याची कृपा होते त्यांचे तो रक्षण करतो. अशा भक्तांचे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठाई स्थिर होते. इकडे तिकडे मोहमायेत भटकत नाही ॥२०६॥

कबीर सांगतात ह्या संसारात लोक मोहमायेच्या, कर्दमात अडकून पडतात. पण सतगुरु त्यांची त्यातून सुटका करतो. त्यांच्या पूर्व जन्मींच्या सुकृतामुळे त्यांना सतगुरु प्राप्त होतो. अशाने त्यांच्या मनात प्रभू परमात्म्या विषयीची प्रीती फिरून पूर्णपणे जागृत होते. ॥२०७॥

कबीर सांगतात, मानव जन्म घेताना आपल्यावर प्रभू परमात्म्याचे फार मोठे कर्ज असते. प्रभू नामाचे स्मरण करून ते फेडण्या करता तर आपणास प्रभू परमात्म्याचे हा जन्म दिला आहे. पण ते विसरून माणूस मोहमायेच्या विळख्यात सापडून कुकर्म करीत राहतो व प्रभू परमात्म्याचे कर्ज फेडण्याची टाळाटाळ करतो. त्यामुळे व्याज मात्र वाढत राहते. अशा रीतीने प्रभू परमात्म्याचे स्मरण न करताच जन्म वाया जातो व शेवटी काळ येऊन पोहोचतो ॥२०८॥

॥ महला ५ ॥ कबीर कूकरु भउकना, करंग पिछै उठि धाइ ।

करमी सतिगुरु पाइआ जिनि हउ लीआ छडाइ ॥२०९॥

॥ महला ५ ॥ कबीर, धरती साध की, तसकर बैसहि गाहि ।

धरती भारि न बिआपई, उन कउ लाहू लाहि ॥२१०॥

॥ महला ५ ॥ कबीर चावल कारने तुख कउ मुहली लाइ ।

संगि कुसंगी बैसते, तब पूछै धरमराइ ॥२११॥

नामा माइआ मोहिआ, कहै तिलोचनु मीत ।

काहे छीपहु छाइलै राम न लावहु चीतु ॥२१२॥

शब्दार्थ : कुकरु - कुत्रा, भउकना - भूकनारा, करंग - मुडदा, करमी - प्रभूकूपेने, छडाइ - सोडवले, तसकर - चोर, गाहि - पकडून ठेवणे, भारि - भार, ओझे, बिआपई - व्यापलेली, लाहू लाहि - लाभ घेतात, फायदा उठवतात, चावल - तांदूळ, तुख - तूस, धान, मुहली - मुसळ, छीपहु - छापणे, शिवणे, छाइलै - रजई.

भावार्थ : श्री गुरू अरजन देवजी सांगतात हे कबीरा, मानवी मन हे कुत्र्या सारखे आहे. ते सदैव वखवखलेले असते. कुत्रा जसा मेलेल्या मुडद्याचे मास खाण्यासाठी धाव घेतो. तसे मानवी मन मोहमायेमुळे सदैव कुकर्माकडे ओढ घेत असते. पण ज्याला पूर्व सुकृताने सतगुरू प्राप्त होतो त्यास तो सतगुरू मोहपाशातून सोडवतो ॥२०९॥

श्री गुरू अरजन देवजी सांगतात हे कबीरा, साधूसंत जेथे बसतात तेथे त्या भूमीवर जर चोर दरोडेखोर येऊन बसले तरी त्या भूमीला त्यांचा काहीच भार वाटत नाही. भावार्थ, साधुसंतांच्या संगतीत, सतसंगात कुकर्मी माणूस आला तरी त्याचा त्या साधुसंतांना काहीही त्रास होत नाही. उलट सतसंगामुळे त्या कुकर्मीचाच लाभ होतो. त्याची चित्तवृत्ती पालटते. वाल्याचा वाल्मीकी होतो. ॥२१०॥

श्री गुरू अरजन देवजी सांगतात, हे कबीरा, साळी पासून तांदूळ मिळवण्यासाठी साळ मुसळाने कुटतात. त्या मुसळाचा मार भाताच्या तुसास ही सहन करावा लागतो. त्या प्रमाणे वाईट लोकांच्या संगतीत राहणाऱ्या माणसाचे मन ही वाईट कर्माकडे ओढ घेते व अंती धर्म राजाकडून त्यास मार खावा लागतो. कुसंगतीची फळे भोगावी लागतात. ॥२११॥

त्रिलोचन नामदेवास कपडे शिवताना पाहून म्हणतात. "अरे नाम्या, तू

तर अद्याप मोहमायेत गुंतून पडला आहेस. केवळ कपडे शिवत बसला आहेस. अरे चित्तात प्रभू परमात्म्याचे स्मरण का करीत नाहीस.” ॥२१२॥

नामा कहै तिलोचना, मुख ते रामु संम्हालि ।
हाथ पाउ करि कामु सभु, चीतु निरंजन नालि ॥२१३॥
महला ५ ॥ कबीरा, हमरा को नही, हम किसहू के नाहि ॥
जिनि इहु रचनु रचाइआ, तिस ही माहि समाहि ॥२१४॥
कबीर, चीकड़ि आटा गिरि परिआ, किछू न आइओ हाथ ।
पीसत पीसत चाबिआ, सोई निबहिआ साथ ॥२१५॥
कबीर, मनु जानै सभ बात, जानत ही अउगनु करै ।
काहे की कुसलात, हाथ दीपु कूए परै ॥२१६॥

शब्दार्थ : मुख ते रामु संम्हालि - मुखाने रामनाम, ते हृदयाशी घट्ट धरून ठेव, निरंजन - परमेश्वर, की - कोणी, किसहू - कोणाचा, इहू - ही, चीकड़ि - चिखल, पिसत पिसत - दळता दळता, चाबिआ - चावले, खाल्ले, सोई - तेच, निबहिआ - निर्वाह, निभावतो, कामी येतो, अउगनु - पाप, चुकीच्या गोष्टी, अवगुण, कुसलात - कौशल्य.

भावार्थ : नामदेव त्रिलोचनास उत्तर देतात. हे त्रिलोचना, मी मुखाने प्रभू परमात्म्याचे नाम स्मरण करतो. हात, पाय शरीराची इतर इंद्रिये सुखेनैव आपापली कर्मे करत असतात. पण माझे चित्तात राम वसतो आहे. मी माझे चित्त सदैव त्या निरंजन प्रभू परमात्म्याच्या ठाई एकाग्र करतो. ॥२१३॥

श्री गुरू अरजन देवजी सांगतात, ह्या जगात माझे कोणी नाही मी कोणाचा नाही. ज्याने ह्या सान्या सृष्टीची रचना केली त्या सृजनहार प्रभू परमात्म्यात मी विलीन होऊन गेलो आहे. ॥२१४॥

कबीर सांगतात, दळण दळताना जे पीठ जमीनीवर पडून मातीत मिसळते त्याचा काही उपयोग नाही. ते वायाच गेले. दळता दळता जे दाणे तू खाल्लेस तेच सार्थकी लागले. भावार्थ असा की संसारात कर्म करीत असतानाच सदैव प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करावे. असे क्षणच सार्थकी लागतात. प्रभू नामाचे

स्मरण न करता घालवलेले क्षण म्हणजे मातीत पडलेल्या पिठा सारखे वायाच गेले असे समजा ॥२१५॥

कबीर सांगतात, माणसाची हीच खरी शोकांतिका आहे की त्याला चांगले काय आणि वाईट काय हे कळत असते पण मोहमायेच्या, विषय विकारांच्या नादी लागून त्याची बुद्धी त्याला कुकर्म करावयास लावते. हे म्हणजे हातात दिवा असून ही जाणून बुजून खड्ड्यात पडण्यासारखे आहे. ॥२१६॥

कबीर, लागी प्रीति सुजान सिउ, बरजै लोगु अजानु ।
ता सिउ टूटी किउ बनै, जा के जीअ परान ॥२१७॥
कबीर, कोठे मंडप हेतु करि, काहे मरहु सवारि ।
कारजु साढे तीनि हथ, घनी त पउने चारि ॥२१८॥
कबीर, जो मै चितवउ ना करै, किआ मेरे चितवे होइ ।
अपना चितविआ हरि करै, जो मेरे चिति न होइ ॥२१९॥
म. ३ ॥ चिंता भि आपि कराइसी, अचिंतु भि आपे देइ ।
नानक, सो सालाहीऐ, जि सभना सार करेइ ॥२२०॥

शब्दार्थ : सुजान - शाहणे, ज्ञानी, सूझ, अजानु - अज्ञानी, टूटी - तुटला, कोठे - माडीवर, मंडप - महाल माड्या, सवारि - सांभाळणे, सजवणे, कारजु - काम, साढे तीनि हथ - साडे तीन हात, घनी त - जास्तीत जास्त, पउनेचारि - पावणेचार, चितवउ - चितिल्याने, इच्छेने, सालाहीऐ - सांभाळ करतो.

भावार्थ : कबीर सांगतात, माझ्या मनात त्या सुजाण प्रभू परमात्म्या विषयी प्रेम उत्पन्न झाले. पण आजूबाजूचे आडाणी लोक माझ्या वाटेत अडथळे निर्माण करीत आहेत. माझ्या ह्या परमेश्वर प्रीतीची निंदा करीत आहेत. पण प्रभू प्रीती हा माझा जीव की प्राण आहे. त्याच्यापासून मला कोणीही परावृत्त करू शकणार नाही. मला प्रभू परमात्म्यापासून कोणीही तोडू शकणार नाही. ॥२१७॥

कबीर सांगतात, लोकहो कशाला महाल माड्या बांधण्यात, त्यांना सजवण्यात आपली शक्ती बुद्धी वाया दवडता ? कारण तुम्हाला फक्त साडे तीन हात, फार तर पावणे चार हात जमीनीची गरज आहे. ॥२१८॥

कबीर सांगतात, काय घडावे काय घडू नये ह्याची चिंता मी कशाला करू. सर्वांची चिंता करणारा तो प्रभू परमात्मा आहे. मी चिंता करून काहीही होत नाही. जे व्हावे, घडावे असे त्या प्रभू परमात्म्यास वाटते, तेच घडते ॥२१९॥

तो प्रभू परमात्मा सर्व जीवांना चिंता करावयास लावतो आणि तोच जिवास चिंतेतून मुक्त करतो. नानक सांगतात जीवाने त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करत रहावे. तोच सर्वांचे रक्षण करतो. ॥२२०॥

॥म. ५॥ कबीर, रामु न चेतिओ, फिरिआ लालच माहि ।

पाप करंता मरि गइआ, अउध पुनी खिन माहि ॥२२१॥

कबीर, काइआ काची कारवी, केवल काची धातु ।

साबतु रखहि त राम भजु, नाहि त बिनठी बात ॥२२२॥

कबीर, केसो केसो कूकीऐ, न सोईए असार ।

राति दिवस के कूकने, कबहू के सुनै पुकार ॥२२३॥

कबीर, काइआ कजली बनु भइआ, मनु कुंचरु मयमंतु ।

अंकसु ग्यानु रतनु है, खेवटु बिरला संतु ॥२२४॥

शब्दार्थ : फिरिआ - फिरतो, लालच - मोहमाया, खिन माहि - क्षणात, काइआ - शरीर, काची कारवी - कच्चे मडके, बिनठी - बिघडेल, नाश होईल, असार - बेसावध, केसो - केशव, कूकीऐ - बोलत रहा, जप कर तरहा, कजली बनु - घनदाट आरण्य, कुंचरु - हत्ती, मयमंतु - मदमस्त, अंकसु - अंकुश, ग्यानु - ज्ञान, खेवटु - माहूत.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मानव देह हा परमेश्वर प्राप्तीसाठी आहे. पण माणूस ह्या जगात जन्माला येऊन प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्या ऐवजी मोहमायेच्या, विषय विकारांच्या मोहात अडकून उगाचच इकडे तिकडे भटकत राहतो.

आणि पाप कर्म करता करता सारे आयुष्य वाया घालवतो व पापकर्म करतच मरून जातो. ॥२२१॥

कबीर सांगतात, हे शरीर खरोखर मातीच्या कच्च्या मडक्या सारखे आहे. त्याला सांभाळून ठेवावयाचे असेल तर प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. अन्यथा त्याचा नाश अटळ आहे. ॥२२२॥

कबीर सांगतात, सदैव प्रभू परमात्म्याचे अखंड नामस्मरण कर. बेसावध राहून झोपू नकोस. रात्रंदिवस त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. कधी ना कधी तो तुझा आवाज ऐकेल व तुझा उद्धार करील. ॥२२३॥

कबीर सांगतात मानवी शरीर हे घनदाट जंगल सारखे आहे. मन हे मदाने मस्त झालेल्या हत्ती सारखे आहे. त्याला शिकार करून घेणे अंकुशाच्या सहाय्याने ताब्यात ठेवावे लागते. पण असे मनास ताब्यात ठेवणे कित्येक एखाद्या संतास जमते. ॥२२४॥

कबीर, राम रतनु मुखु कोथरी, पारख आगै खोलि ।

कोई आई मिलैगो गाहकी, लेगो महगे मोलि ॥२२५॥

कबीर, राम नामु जानिओ नही, पोलिओ कटकु कुटंबु ।

धंधे ही महि मरि गइओ, बाहिर भई न बंब ॥२२६॥

कबीर, आखी केरे माटुके, पलु पलु गई बिहाइ ।

मनु जंजालु न छोडई, जम दीआ दमामा आइ ॥२२७॥

कबीर, तरवर रूपी रामु है, फल रूपी बैरागु ।

छाइआ रूपी साधु है, जिनि तजिआ बादु बिबादु ॥२२८॥

शब्दार्थ : कोथरी - थैली, पारख - पारखी, गाहकी - ग्राहक, मिलैगो - मिळेल, लेगो - घेईल, खरेदी करेल, महगे मोलि - महाग किंमतीला, कटकु - सैन्य, बंब - आवाज, प्रभूचे नावाची, आखी केरे माटुके - डोळ्याची उघड झाप, बिहाई - व्यर्थ, दमामा - मोठा नगारा, तरवर - झाड, बैरागु - वैराग्य, छाइआ - छाया.

भावार्थ : कबीर सांगतात, प्रभू नामरूपी रत्नाची ठेव तुझ्या हृदयात आहे.

पण ती थैली तू नीट संभाळून ठेव. त्या नामरूपी रत्नाची योग्य पारख नसलेल्या कोणा योग्य अधिकारी व्यक्ती पुढेच ती तू खोल. म्हणजेच तू संगतीतच तू नाम स्मरण कर. त्या नामरत्नाची किंमत जाणणारा कोणीतरी तुला तेथे भेटेल व तो वाटेल ती किंमत मोजून आपल्या तनमनाचे माल मोजून तुझ्याकडून ते प्रभूनामरूपी रत्न प्राप्त करील ॥२२५॥

कबीर सांगतात, हे माणसा ! कायही तुझी दुरावस्था ! तुला राम नामाची किंमत कळलीच नाही. आपला कुटुंब कनीला पोसण्यातच आयुष्य वाया घालवलेस. आयुष्य भर तू संसारात, मोहमायेत गुरफटून उद्योग करीत राहिलास. कधी मुखाने प्रभू परमात्म्याचे नावही घेतले नाहीस. ॥२२६॥

कबीर सांगतात, माणसाचे आयुष्य क्षणाक्षणाला कमी होत आहे पण त्याला प्रभू परमात्म्याची आठवण ही होत नाही. त्याचे मन सदैव ह्या संसारातील मोहमायेच्या जंजाळात अडकून पडते. त्यातच त्याला आनंद वाटतो आणि एक दिवस यमराज त्यास ह्या संसारातून ओढून नेतो. ॥२२७॥

कबीर सांगतात, राम हा एक विशाल वृक्ष आहे. त्याला वैराग्याची मधुर फळे लागली आहेत. साधू संत अन्य सारे वाद विवाद सोडून त्याच्या कृपाछायेत बसून प्रभू परमात्म्यास शरण जाऊन विरक्त होऊन रामरसाचे पान करतात. ॥२२८॥

कबीर, ऐसा बीजू बोड़, बारह मास फलंत ।

सीतल छाड़आ गहिर फल, पंखी केल करंत. ॥२२९॥

कबीर, दाता तरवरू दया फलु, उपकारी जीवंत ।

पंखी चले दिसावरी, बिरखा सुफल फलंत ॥२३०॥

कबीर, साधू संगु परापती, लिखिआ होड़ लिलाट ।

मुकति पदारथु पाइए, ठाक न अवघट घाट ॥२३१॥

कबीर, एक घड़ी आधी घड़ी आधी हूं ते आध ।

भगतन सेती गोसटे, जो कीने सो लाभ. ॥२३२॥

शब्दार्थ : बीजू - बीज, बोड़ - पेराव, फलंत - फळे देतात, गहिर -

भरपूर, केल - किलबिलार, करंत - करतील, उपकारी जीवंत - उपकार करण्यासाठीच जगतात, दिसावरी - दशदिशांना, परापती - प्राप्ती, ठाक - रोखणे, थांबवणे, गोसटे - गोष्टी, भगतन - भक्त, कीने - केलेली, बिरखा - वृक्ष.

भावार्थ : कबीर सांगतात, बा मानवा, तू असे बी पेरे की ज्यापासून निर्माण होणारा वृक्ष बाराही महिने सदासर्वकाळ मधूर फळांनी लगडलेला असेल. ज्याच्या गर्द छायेत पक्षी सुस्वर आवाज करीत असतील. भावार्थ असा की तू असे जीवन जग की तुझ्या जीवनाला सत् कर्माची भरपूर फळे लागतील. तुझ्या छायेत असंख्य आर्त जीव आसरा घेऊन आपले जीवन सार्थकी लावतील. ॥२२९॥

कबीर सांगतात, सतगुरू हे महान दात्या सारखे असतात. फळांनी लगडलेल्या वृक्षा सारखे असतात. सतगुरू रूपी वृक्षास दयारूपी फळे लागतात. व सतगुरू ती दयारूपी फळे देऊन साधकास उपकृत करीत असतो. माणूस मात्र संसारात गुरफटून दशदिशात भटकत राहतो. पण सतगुरू मात्र सदैव दयारूपी फळे देतच राहतो. ज्यामुळे मानव सुख प्राप्त करतो. ॥२३०॥

कबीर सांगतात, अशा सतगुरूची संगत लाभणे हे सुद्धा भाग्यात लिहिलेले असावे लागते. अशा संताच्या, सतगुरूच्या संगतीने साऱ्या शंका-कुशंका दूर होतात. मोहमायेचे पाश तुटून पडतात. आणि परमेश्वर प्राप्तीची अवघड वाट सतगुरू कृपेने सोपी होऊन जाते. ॥२३१॥

कबीर सांगतात, संत जनांच्या संगती घटका, अर्धा घटका, तेही शक्य नसेल तर त्याहून कमी वेळ का होईना वेळ घालवावा. भक्तजनांना संत सज्जनांबरोबर केलेल्या चर्चेने, विचार विनिमयाने निश्चितपणे लाभ होईल. ॥२३२॥

कबीर, भांग माछुली सुरापानि, जो जो प्राणी खांहि ।

तीरथ बरत नेम कीए, ते सभै रसातल जांहि ॥२३३॥

नीचे लोइन करि रहउ, ले साजन घट माहि ।

सम रस खेलत पीअ सउ, किसी लखावउ नाहि ॥२३४॥

आठ जाम चउसठि घरी, तुअ निरखत रहै जीउ ।

नीचे लोइन किउ करउ, सभ घट देखउ पीउ ॥२३५॥

सुनु सखी पीअ महि जीउ बसै, जीअ महि बसै कि पीउ ।

जीउ पीउ बूझउ नही घट महि जीउ कि पीउ ॥२३६॥

शब्दार्थ : भांग - भांग (एक मादक द्रव्य); सुरापानि - नशापाणी, खांहि - खातो, जांहि - जाते, लोइन - डोळे, लोचन, पिअ - प्रियतम, लखावउ - दाखवतो, उघड करणे, आठ जाम - अष्टौप्रहर, चउसठि घरी - चौसष्ट घटका, तुअ - तुला, पिउ - प्रीयकर, बुझउ नही - समजत नाही.

भावार्थ : कबीर सांगतात, माणूस एकीकडे, प्रभू परमात्म्याची कृपा प्राप्त व्हावी म्हणून तीर्थयात्रा करतो, पूजापाठ करतो, निरनिराळी व्रते करतो. तर दुसरीकडे भांग पिणे, दारू पिणे, मांस-मासे भक्षण करणे, केलेल्या सर्व तऱ्हेच्या विकारात बुडून राहणे. यामुळे त्याचे सर्व धर्माचरण माती होते. परमेश्वर प्राप्त व्हावा असे वाटत असेल तर प्रथम विषय विकारांचा त्याग करावा लागतो. ॥२३३॥

हे जीवा, तू आपल्या प्रियतम प्रभू परमात्म्यास आपल्या हृदयात दृढपणे धारण कर आणि त्याचे जवळ सदैव विनम्र भावाने रहा. त्याचे संगतीत सर्व रसांचा तू उपभोग घे. पण त्याचा कोठेही डांगोरा पिटू नकोस. तो आनंद तू तुझ्या अंतरातच लपवून ठेव ॥२३४॥

कबीर विचारतात, हे प्रभो, मी तर तुला अष्टौप्रहर, चौसष्ट घटका पाहात असतो. न्याहाळत असतो. मग मी डोळे जमिनीकडे का म्हणून करावेत? माझे डोळे तर सर्वत्र माझ्या प्रियतमास पहात असतात ही गोष्ट मी कोणापासून काय म्हणून लपवून ठेऊ ? ॥२३५॥

हे सखे, नीट लक्ष देवून ऐक. माझे प्राण माझ्या प्रियतमाच्या प्राणाशी एकरूप झाले आहेत. माझ्या प्राणातच माझ्या प्रियतमाचे त्या पती परमात्म्याचे प्राण वसत आहेत. आता तर अशी स्थिती झाली आहे की, मला हेच समजत

नाही की माझ्या अंतरात माझे प्राण वसत आहेत की माझा प्राणसखा, माझा प्रियतम प्रभू वसत आहे! आम्ही दोघे आता एकरूप होऊन गेलो आहोत. आता माझ्यात त्याचाच वास आहे. ॥२३६॥

कबीर, बामनु गुरू है जगत का, भगतन का गुरु नाहि ।

अरझि उरझि कै पचि मूआ, चारउ बेदहु माहि ॥२३७॥

हरि है खांडु रेतु महि बिखरी, हाथी चुनी न जाइ ।

कहि कबीर गुरि भली बुझाई, कीटी होइ कै खाइ ॥२३८॥

कबीर, जो तुहि साध पिरंम की, सीसु काटि करि गोइ ।

खेलत खेलत हाल करि, जो किछु होइ त होइ ॥२३९॥

कबीर, जउ तुहि साध पिरंम की, पाके सेती खेलु ।

काची सरसउं पेलि कै, ना खलि भई न तेलु ॥२४०॥

शब्दार्थ : अरझि उरझि - गुरफटून, गोंधळून, पचि मुआ - लिप्त होऊन मेला, खांडु - साखर, चुनी - निवडणे, वेगळी करणे, कीटी - मुंगी, पिरंम - प्रेम, सिसु - मस्तक, पाके सेती - पूर्ण सद्गुरूच्या साथीत, संगतीत, काची - कच्ची, अपरिपक्व, सरसउं - मोहरी, पेलि - पिळून (तेल काडून)

भावार्थ : कबीर सांगतात की ब्राह्मण मोहमायेत गुंतलेल्या लोकांचा गुरू असेल पण तो प्रभूच्या भक्तांचा गुरू होऊ शकत नाही. कारण तो स्वतःच चार वेदांचे अर्थ लावण्यात आणि यज्ञादि कर्मकांडात गुंतून पडला आहे. मोहमायेत गुंतून पडलेला आहे. त्याला स्वतःलाच ईश्वर प्राप्तीचा मार्ग सापडलेला नाही. तो दुसऱ्यांना प्रभू प्राप्तीचा मार्ग कसा दाखवणार ? ॥२३७॥

प्रभू परमात्मा रूपी साखर वाळूत मिसळली आहे. ह्या जगाच्या व्यवहारात प्रभू परमात्मा विखुरलेला आहे. त्याला हत्ती होऊन - स्वतःच्या अहंकारात, मस्तीत राहून शोधता येणार नाही. मुंगी होऊन स्वतःकडे लहानपण घेऊन, नम्र होऊनच प्रभू परमात्मा प्राप्त करून घेता येतो. कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान सद्गुरूकडून प्राप्त होते. सद्गुरूपुढे नम्रतेने जाऊन ते प्राप्त करून घ्या. ॥२३८॥

कबीर सांगतात, तुला प्रभू परमात्म्याशी प्रेमाचा, प्रीतीचा खेळ खेळावयाचा आहे का? मग प्रथम आपले मस्तक काढून - अहंकाराचा मी पणाचा त्याग करून त्या चेंडूने हा खेळ खेळ. त्या खेळात तू स्वतःस पूर्णपणे झोकून दे. अगदी प्राणपणाने तू स्वतःला त्यात झोकून दे. स्वतःला समर्पित कर. ॥२३९॥

पुढे एक सावधानतेची सूचना करताना कबीर सांगतात, हा खेळ खेळताना, प्रभू प्रेम प्राप्तीचा खेळ खेळताना तू पूर्णपणे सतगुरूस शरण जा. तोच तुला प्रभू प्राप्तीचा मार्ग दाखवील. उगीच दुसऱ्या कोणत्या विकाराच्या मार्गाकडे जाऊ नकोस. कारण जसे कच्ची मोहोरी कुटल्याने काही लाभ होत नाही. तेलही मिळत नाही की पेंडही मिळत नाही. तसेच कर्मकांडात गुंतलेल्या मोहमायेत अडकलेल्यांना प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. ॥२४०॥

दुंदत डोलहि अंध गति, अरु चीनत नाही संत ।
 कहि नामा किउ पाईऐ, बिनु भगतहु भगवंतु ॥२४१॥
 हरि सो हीरा छाडि कै, करहि आन की आस ।
 ते नर दोजक जाहिगे, सति भाखै रविदास ॥२४२॥
 कबीर जउ ग्रिहु करहि, त धरमु करु नाही त करु बैरागु ।
 बैरागी बंधनु करै, ताको बडो अभागु ॥२४३॥

शब्दार्थ : दुंदत - शोधतात, डोलहि - चाचपडणे, भटकणे, चीनत नाही - ओळखत नाहीत, भगतहु - भगता शिवाय, सो - सारखा, दोजक - नरक, जाहिगे - जातात, सति - सत्य, भाखै - सांगतो, ताको - त्याच्यासारखा, तो.

भावार्थ : सतगुरूच्या शोधात माणसे आंधळ्यासारखी इकडे-तिकडे हिंडत असतात. पण खऱ्या संतास ते ओळखू शकत नाहीत. नामदेव सांगतात अंतःकरणात भक्ती असल्याशिवाय भगवंत प्राप्त होत नाही ॥२४१॥

हरीसारखा हिरा सोडून तू अन्य कोणाकडे का आशेने बघतोस? असे करणारा माणूस अखेर नरकातच जातो, असे रविदास सांगतात. ॥२४२॥

कबीर सांगतात, तू गृहस्थ धर्म स्वीकाराला आहेस ना, मग गृहस्थ धर्माचे पालन कर, नाहीतर बैराग्याचे जीवन स्वीकार. कारण विरक्त माणसाला कोणतेही बंधन नसते. पण विरक्त होऊनही जो संसारिक, मोहमायेच्या बंधनात अडकतो तो अत्यंत दुर्भागी होय. ॥२४३॥

समारोप

मनुष्य जन्माला आल्यापासून संपूर्ण जन्मभर सुखासाठी धडपडत असतो. पण खरे सुख कशात आहे हे त्यास माहीत नसते. सुख प्राप्तीसाठी तो सुख-साधनांच्या मागे धावत सुटतो. धन-दौलत, जमीन-जुमला, सत्ता प्राप्त करण्यासाठी सारे आयुष्य खर्ची घालतो पण सुख मात्र मिळत नाही. अखेर निराशाच पदरी पडते. खरे सुख प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणात आहे.

खऱ्या सुखासाठी 'अहं'चा त्याग करावा लागतो. सर्व ज्ञानेंद्रिये, कर्मेंद्रिये प्रभू भक्तीकडे वळवावी लागतात. हे सर्व सतगुरूकडून प्राप्त होते.

हरीचे नामस्मरण गरीब, श्रीमंत, उच्च वर्णीय, नीच वर्णीय सर्व जीव करू शकतात.

जी माणसे भौतिक सुखाच्या मागे लागतात ती विषय विकाराच्या अग्नीत होरपळून जातात. व प्रभू परमात्म्यास विसरून जातात. पण जे भगवत भक्तीत रममाण होतात त्यांना सुख-शांती प्राप्त होते.

केवळ बाह्य वेष धारण केल्याने विरक्ती प्राप्त होत नाही त्यासाठी मन विषय विकारापासून मुक्त झाले पाहिजे. त्यासाठी संतसंगतीत राहून प्रभूनामाचे स्मरण केले पाहिजे. पण आश्चर्य म्हणजे हे कळूनही माणूस मायेच्याच अधीन होतो. मायेतच रमतो.

हे मानवी शरीर नश्वर आहे त्याचा मोह धरू नये. आयुष्यात कमावलेले धन, संपत्ती, महाल माड्या काहीही शेवटी बरोबर येत नाही.

मानव जन्म हाच प्रभू प्राप्तीसाठी योग्य आहे. विषय विकारांना, उपभोगांना सीमित ठेवा. विद्येने व भगवत भक्तीने हे साध्य होते. त्यातही भगवत भक्ती श्रेष्ठ होय.

व्रते, तीर्थाटने, उच्च जातीत जन्म ह्या कशाचाही उपयोग होत नाही. नामस्मरणानेच मन पवित्र होते. शरीराचा धनसंपदेचा मोह माणसास प्रभू परमात्म्यापासून दूर नेतो.

ज्याच्यावर प्रभू परमात्म्याची कृपा होते तो पोटापुरते कमवून अल्प संतुष्ट राहून ईश्वर भजनात रममाण होतो. सदैव मोहमायेच्या पाशात अडकून पडणाऱ्यास प्रभू प्राप्ती होत नाही. तसेच शरीरास क्लेश दिल्यानेही परमात्मा प्राप्त होत नाही.

प्रभूनामाने मोहमायेपासून, पंच विकारापासून मुक्ती प्राप्त होते पण तरीही माणसाचे मन विषय विकारांकडे धाव घेते जशी माशी घाणीकडे धाव घेते.

प्रभू नामरूपी गोड रस प्राप्त करण्यासाठी अहंभावाचा त्याग करून गुरू मार्गी व्हावे लागते. असा माणूस परमात्म्याच्या नामात रंगून गेल्याने विषय विकार त्यास स्पर्शही करू शकत नाहीत.

प्रभूनामाशी एकरूप झाल्यावर जाती-पातीचा विचार, शारीरिक मोह, तृष्णा, कुसंग आदींचा विसर पडतो. ही किमया संतसंगतीनेच प्राप्त होते. प्रभूनामाचा विसर पडल्यास जीव भ्रमाच्या, संशयाच्या जाळ्यात अडकतो.

प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करण्याचा योग्य काळ म्हणजे शरीर सक्षम असते तो काळ. शरीर जराजर्जर झाल्यावर नामस्मरण करण्याची शक्तीच उरत नाही.

प्रभू चरणापासून दूर झालेल्यास हजयात्रा, पूजाअर्चा, ब्राह्मण सेवा, जप-तप, गृहत्याग कशानेही प्रभू प्राप्ती होणार नाही. म्हणून सदैव प्रभू चरणाशी विनम्र होऊन रहा.

विषय विकारांनी, शास्त्रार्थाचा काथ्याकूट करण्याने, मनाची अशांतीच वाढते. या उलट प्रभूनामाने मन शांत होते. म्हणून सदैव प्रभूनामात रममाण होऊन रहा.